

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

KÖNYVTÁRI STRATÉGIÁK

A FOGVATARTOTTAK OKTATÁSA

WLASSICS GYULA SZEREPE A MAGYAR
KÖNYVTÁRÜGYBEN A SZÁZADFORDULÓT
KÖVETŐ ÉVEKBEN 2. RÉSZ

OLVASÁS ÉS SZABADIDŐ - VIZSGÁLAT
A BOLYAI FARKAS ELMÉLETI LÍCEUM ÉS
A REFORMÁTUS KOLLÉGIUM
11. OSZTÁLYOS DIÁKJAI KÖRÉBEN

SOK BESZÉDNEK SOK AZ ALJA.
A KÖNYVTÁRI LEVELEZŐ LISTÁK JEL, ZAJ VISZONYAI

HIRDESSZEN

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2013/1

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2013/1

⌚ KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÓHELYEK KÖZÖSSÉGI SZEREPBEN. KUTATÁSI JELENTÉS ⌚ A FELHASZNÁLÓI BIZALOM ÉS A NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK DIGITÁLIS SZOLGÁLTATÁSA ⌚ NEMCSAK WEBBEN LENNI, HANEM WEBBŐL LENNI ⌚ A POSZTKOORDINÁCIÓ ESÉLYEI AZ ETO-BAN ⌚ VÉLEMÉNYEK A KÖNYVTÁRI FIGYELŐRŐL ⌚ WLASSICS GYULA SZEREPE A MAGYAR KÖNYVTÁRÜGYBEN A SZÁZADFORDULÓT KÖVETŐ ÉVTIZEDEKBEN. 1. RÉSZ ⌚ AZ OSZK RÉGI NYOMTATVÁNYOK TÁRA ⌚ VÁLTOZÁSOK SODRÁBAN AZ AMERIKAI KÖNYVTÁRAK ⌚ MŰVELTSÉGET MINDENKINEK! ⌚ MEGJEGYZÉSEK A MŰHELYBŐL ⌚

A TARTALOMBÓL:

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

**Könyvtári
Intézet**

23. (59.) ÉVFOLYAM, 2013. 1. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rác Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítótér: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂ Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂ Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizethető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős kiadó: dr. Sajó Andrea ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető: Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (Wilson),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba), FARKAS Gábor Farkas (OSZK, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), FEHÉR Miklós (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KISZL Péter (ELTE BTK Könyvtár és Információtudományi Intézet Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, ABK, Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), KOVÁCS Katalin (Könyvtári Intézet, Bp.), LENCSE Ákos (Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Levéltár, Bp.), MÁNDY Gábor (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. munkatársa, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgatója, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtár ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Attila (a Könyvtári Intézet ny. tud. főmunkatársa, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Pedagógusképző kar, Felnőttképzési Intézet, Könyvtártudományi Tanszék, Bp.), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Miskolc), RÓZSA Dávid (Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Levéltár Bp.), SIPOS Anna Magdolna (Pécsi Tudományegyetem, FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., Pécsi Tudományegyetem, FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

Abstracts	5
-----------------	---

TANULMÁNYOK

FEHÉR Miklós: Könyvtári szolgáltatóhely közösségi szerepben. <i>Kutatási jelentés</i>	9
LENCSEŠ Ákos – RÓZSA Dávid: A felhasználói bizalom és a népszámlálási adatok digitális szolgáltatása. <i>Múlt, jelen, jövő Magyarországon és Nagy-Britanniában</i>	33

MŰHELY

DUDÁS Anikó: Nemcsak weben lenni, hanem webből lenni. <i>A Funkcionális követelmények (FR) metaadatmodell-család névterei és a szemantikus web</i>	45
MÁNDY Gábor: A posztkoordináció esélyei az ETO-ban	65
KOVÁCS Katalin: Vélemények a Könyvtári Figyelőről <i>Egy felmérés eredményei</i>	85

MŰLTUNKBÓL

SIPOS Magda: Wlassics Gyula szerepe a magyar könyvtárügyben a századfordulót követő évtizedekben <i>I. rész</i>	91
FARKAS Gábor Farkas: OSZK Régi Nyomtatványok Tára ..	e*

KITEKINTÉS

SONNEVEND Péter: : Változások sodrában az amerikai könyvtárak	115
--	-----

* e (=csak elektronikusan)

Műveltséget mindenkinek! Az Európai Unió szövegértéssel foglalkozó szakértői csoportjának összefoglaló jelentése	124
NAGY Attila: Megjegyzések a műhelyből. <i>Az EU szövegértéssel foglalkozó szakértői csoportjának munkája a magyar tag szemével</i>	133
HJØRLAND, Birger: Szükség van-e az osztályozásra a Google utáni korban? (Töm.: Koltay Tibor)	140
GUNDERSEN, Arne – KUBECKA, Magdalena: Lengyel-norvég együttműködés a regionális könyvtári stratégiában (Töm.: Viscocsekné Péteri Éva)	146

KÖNYVSZEMLE

<i>Az interdiszciplinaritás vonzásában: a társadalomtudományi könyvtárak tudományterületi határainak alakzatai</i> Social science libraries. Interdisciplinary collections, services, networks. Ed. by S. W. Witt, L. M. Rudasill (Berlin, Saur, 2010.) (Ism.: Dudás Anikó)	149
<i>Az egyetemalapító bíboros eddig ismeretlen arca: adalékok Pázmány Péter magánkönyvtárának történetéhez</i> KNAPP Éva: Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban. (Bp., ELTE Egyetemi Könyvtár, 2012.) (Ism.: Kiszl Péter)	166

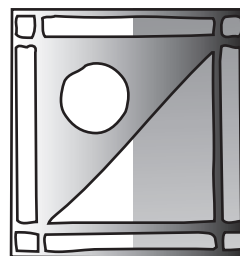
KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	171
Könyvtár- és tájékoztatásügy	176
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	187
Munkafolyamatok és szolgáltatások	196
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	209
Vezetés, irányítás	210
Felhasználók és használat	214
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	215
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület	231
Kapcsolódó területek	234

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

The social functions of library service points. A research report

FEHÉR Miklós

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.) 2013. no. 1. pp. 9 – 32.

Between June and September 2012 the Hungarian Library Institute conducted an online survey among small community institutions. As potential data providers those municipalities were considered that were members of the Library Service System for Rural Areas (KSZR) – about two thousand small communities. The number of returned questionnaires was 688, i.e. third of the service points responded. The survey found that 93% of the cities examined had a library, 85% had a church, and 75% had a pub. The majority of respondents (94.6%) thought that the library has a leading role in the community's life, and it was found that – in addition to fulfilling the functions of an e-Hungary point, a youth club and a tele-cottage – the library supports the community's life in the same way as the community cultural centre. The activities of libraries in the classic fields (inter-library loan and document supply, database construction, information consulting, on-site reference service) are strong enough, but they lag behind as regards assistance at applying for grants and particularly as regards local history work.

Users' trust and the digital provision of census data. Past, present and future in Hungary and Great Britain

LENCSEŚ Ákos – RÓZSA Dávid

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.)
2013. no. 1. pp. 33 – 44.

The authors first give an overview of Hungarian census history, pointing out why the population tended to show distrust against statistical data collecting. They compare the Hungarian Central Statistical Office's (CSO) current census data service to the relevant practice in the UK. Analysing the British digitising and processing methods, the study proposes a solution for the digitisation of statistical data in Hungary: the Library of the CSO should, as a co-ordinator, organise the digitisation of census data in Hungary in partnership. Librarians could act as a link between historical demographers, archivists, researchers and companies engaged in digitisation when setting up a common database of census data.

WORKSHOP

„To be on the Web” vs. „to be of Web”. Namespaces for the Functional Requirements (FR) family of biblio- graphic metadata models and the Semantic Web

DUDÁS Anikó

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.)
2013. no. 1. pp. 45 – 64.

IFLA has published the namespaces for the Functional Requirements (FR) family of bibliographic metadata models in Resource Description Framework (RDF), the basis of the Semantic Web. The FR namespaces are maintained and accessed using the Open Metadata Registry, OMR). The aim of the article is to review the theoretical background that is essential for understanding the basic principles of the Open Link Data (OLD) technology and the Semantic Web. The relationships between the FR bibliographic family, other corresponding metadata models, the new Anglo-American and international cataloguing code RDA (Resource Description and Access) and RDF are also highlighted. Recent developments in Hungarian library data regarding open

linked data are reviewed as well. The title refers to Karen Coyle's words to express the essential differences of traditional processing and thinking about library data, and today's needs for linking data from disparate resources that may require transforming metadata in catalogue records into the RDF knowledge representation framework that is a „machine-actionable” semantic web format.

Chances for post-coordination in UDC

MÁNDY Gábor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.)
2013. no. 1. pp. 65 – 84.

The study suggests a way of enhancing the post-coordinated features of UDC, looks at the possibilities of automatically splitting up complex UDC expressions into meaningful elements (notations derived from other parts of the tables, and special auxiliaries included), offers separate algorithms illustrated with BASIC codes, shows how this analysis could be done outside the individual OPACs, by a chain of programs, and how the resulting descriptors could be used to find the relevant documents within a library and also worldwide, on Google. The demo programs can be tried out online and the BASIC codes can be downloaded.

Opinions on the journal *Könyvtári Figyelő*. Findings of a survey

KOVÁCS Katalin

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.)
2013. no. 1. pp. 85 – 90.

In September 2012 the editors of *Könyvtári Figyelő* (Library Review) sent out an online questionnaire with 17 questions to gauge how its readers use and assess this professional journal. Nearly one third of the subscribers filled in and returned the questionnaire. The majority of 107 respondents were women with higher education degrees, who live mainly in cities and county-centres; many of them were BA or MA students, faculty members, as well as senior librarians in leading positions who are informing themselves from the journal and like to use both the print and the electronic formats. The sections *Studies*, *From abroad* and *From foreign journals* (abstracts) proved to be the most popular ones among readers. The respondents have suggested publishing more articles on practical issues beyond the theoretical and historical ones.

FROM OUR PAST

The role of Gyula Wlassics in librarianship in the first decades of the 20th century. Part 1

SIPOS Anna Magdolna

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.)
2013. no. 1. pp. 91 – 114.

Gyula Wlassics (1852–1937) as Minister for Culture was responsible for archives, libraries and museums at the turn of the century, later, between 1903 and 1921, as president of the Council of Museums and Libraries, and of the Confederation of Museums and Libraries. The years after the turn of the century are considered as „a golden age” of public collections, because in these years they became consolidated, and their development started. The study focuses primarily on Wlassics’ library policy, and discusses his operative work on the development of public collections.

The Collection of Early Books of the National Széchényi Library

FARKAS Gábor Farkas

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.)
2013. no. 1. (e)*

The study presents the special collection of *incunabula* and *manuscripts from the Middle Ages* in the Hungarian National Library. This collection has been growing since its founding (1802). Several outstanding private collections have been added, thus it became inevitable to separate the early materials from the old general collection. This special collection was created in 1934 from selected materials under the name *Old Hungarian Library*, containing 16th-century books, engravings of Buda, 17th-century Hungarian books, valuable ephemera, occasional prints, calendars, ex-librises, as well as books with a historical binding. Later the *Collection of Early Books* became one of the special collections holding other special (and mostly old and rare) documents (manuscripts, maps, posters, photos, audiovisual materials). Nowadays the most important task of the Collection is digitisation.

* (e)* = see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

FROM ABROAD

American libraries in a current of changes

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.)
2013. no. 1. pp. 115 – 123.

The recent financial and economic world crisis has also severely affected also the United States’ cultural life. The author describes the trends experienced in the operation of US public and academic libraries, based on statistics of publishing and libraries from recent years.

Act now! Final report of the European Union High Level Group of Experts on Literacy

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.)
2013. no. 1. pp. 124 – 133.

In the autumn of 2012 the EU High Level Group of Experts on Literacy published its final report entitled *Act now!* It draws attention to the literacy crisis in all European countries, and gives recommendations for increasing the level of reading literacy and decreasing functional illiteracy. The abridged report can be found at the URL http://ec.europa.edu/education/literacy/resources/final-report/index_en.htm.

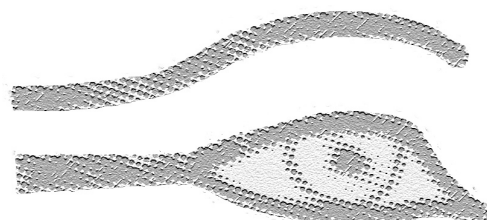
The Hungarian translation is presented here.

Some remarks by a member of the High Level Group of Experts on Literacy on the report Act now!

NAGY Attila

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.)
2013. no. 1. pp. 133 – 139.

As a Hungarian member of the international expert group consisting of ten persons, the author complements the report with important background information.

HJØRLAND, Birger: Is classification necessary after Google?

(*Journal of Documentation*, vol. 68. 2012. no. 3. p. 299-317.)

(Reviewed by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.) 2013. no. 1. pp. 140 – 145.

The future prospects of classification have essentially changed as a consequence of digital technologies. Users have competing systems and services at their disposal on the internet. If they do not approve of the quality of centralised classification, they have a chance to look after an alternative solution. The theory and practice of subject indexing should aim at offering a high-quality, global-level service. Having presented various types of subject indexing the author describes a possible evidence-based practice.

GUNDERSEN, Arne – KUBECKA, Magdalena: Polish-Norwegian cooperation on strategies for regional libraries.

(*Library Management*, vol. 32. 2012. no. 1/2. pp. 104–111.)

(Reviewed by Éva Vízocsek-Péteri)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.) 2013. no. 1. pp. 146 – 148.

The case study reports on a bilateral project including Polish and Norwegian library institutions which resulted in new strategic plans for the 18 regional libraries in Poland. The project was based on workshops in Poland, exchange of experience, consultations on draft strategies and a study visit to Norway for Polish library staff. The Norwegian partners benefited mostly by gaining insight into Polish society and culture, while the Polish participants have achieved more tangible results drafting new strategic documents and a tighter network of regional libraries. (Based on the original abstract)

BOOK REVIEWS

Social sciences libraries. Interdisciplinary collections, services, networks. Ed. by S. W. Witt, L. M. Rudasill. Berlin: Saur, 2010.

(Reviewed by Anikó Dudás)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.) 2013. no. 1. pp. 149 – 165.

Pázmány relics in the University Library of Budapest

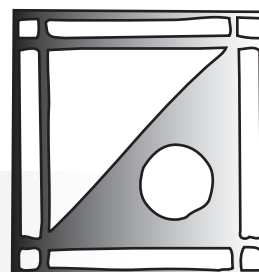
KNAPP Éva: Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban = Pázmány relics in the University Library of Budapest (Budapest Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, 2012.)

(Reviewed by Péter Kiszl)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.) 2013. no. 1. pp. 166 – 170.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (ABSTRACTS)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 23. (59.) 2013. no. 1. pp. 171 – 238.

Könyvtári szolgáltatóhely közösségi szerepben

Kutatási jelentés

FEHÉR Miklós

A kistépülések könyvtári ellátási rendszerének előző évtized közepén zajló átalakulása, ezen belül a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) 2005-ben megkezdett kiépülése lényeges változást hozott a falvak kulturális életében. A KSZR révén számos magyarországi településen ismét életre kapott a könyvtár, és megkezdte a működését a könyvtári rendszer szolgáltatóhelye mint a rendszer új végpontja. Mára elmondhatjuk, hogy Magyarországon minden együttműködést vállaló település rendelkezik szakmailag gondozott, könyvtári ellátási rendszerbe kapcsolt települési könyvtárral vagy könyvtári szolgáltatóhellyel, azaz kulturális, információs ponttal. Ezt a változást alapvetően két tényezőre vezethetjük vissza. Az egyik maga a könyvtári rendszer, a rendszer nyújtotta lehetőségek tartalmasabb kihasználása. A nagyobb városokban működő könyvtárak – a KSZR-en belül ők a szolgáltató könyvtárak – szolgáltató rendszerbe kötötték ugyanis a kistépülési végpontokat, ezáltal saját városi szintű szolgáltatási minőségükkel jelentek meg az ellátott területeken (jóval nagyobb állomány, elektronikus feltárás, rugalmas állománymozgatás, központi szolgáltatások, közösségi programok, felhasználóképzés). A másik tényező a működtetést lehetővé tevő forrás megléte. A KSZR működtetését szolgáltatóhelyenként milliós nagyságrenddel támogatta/támogatja az

állam. Ez az összeg 2013-ban települmérettől függően várhatóan 600–1400 ezer forint lesz.

A kezdeti lépések óta közel egy évtized telt el. Születtek-e eredmények? Érezhető-e a könyvtári szolgáltatóhely jelenléte a település kulturális életében? A Könyvtári Intézet kutatása 2012-ben annak vizsgálatára irányult, hogy a könyvtári szolgáltatóhely – az ott dolgozó munkatárs(ak) véleménye szerint – milyen kulturális, közösségi szerepet tölt be a település életében.

A vizsgálati eredmények ismertetése előtt meg kell említenünk, hogy 2013. január elsejével komoly strukturális változások következtek be, melyek a KSZR működésére is kihatottak. A megyei könyvtárak fenntartója a korábbi megyei önkormányzat, majd ezt követően az állam helyett a székhely település önkormányzata lett. A megyei könyvtár mellett ugyanazon a településen külön működő városi könyvtár a megyei könyvtárba integrálódott. Az új intézmény élére pályáztatással sok esetben új vezető került. Emellett a közigazgatás rendszere is átalakult: felálltak a járási hivatalok. A KSZR ellátást 2013-ra már nem a többcélú kistérségi társulások rendelhették meg a szolgáltató könyvtártól, hanem maguk az érintett települések, még hozzá minden esetben a megyei könyvtártól, mint attól az intézménytől, amelynek kizárólagos lehetősége van arra, hogy az államtól az ellátás működtetésére normatív támogatást hívjon le. A megyei könyvtárhoz kerülő normatíva csak az ellátás tartalmi feladatainak ellátására használható fel, tehát nem forgácsolódhat szét egyéb célokra. A megyei könyvtár az 1997. évi CXL törvény 2013. január 1-jével hatályba lépett módosításával felhatalmazást, megbízást kapott arra, hogy működtesse a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszert, valamint hogy a települési önkormányzatok számára megállapodás alapján igénybe vehető szolgáltatásokat biztosítson a könyvtári szolgáltatóhelyen nyújtott könyvtári szolgáltatások megszervezéséhez. A megyei könyvtárnak lehetősége van arra, hogy a KSZR ellátásba a városi könyvtárakat is bevonja, tehát

a korábbi szolgáltató könyvtári szerepek vagy azok egy részének ellátása továbbra is megmaradhat a szolgáltatóhelyet működtető településhez közel eső városi könyvtár feladatkörében.

A 2013. január 1-jével életbe lépő változások nagyon lényegesek ugyan, de vizsgálatunk megállapításaira pillanatnyilag nincsenek befolyással. Ezek a változások majd hosszabb távon hozhatnak mérhető eredményt. A szolgáltatóhelyek rendszerszerű működésének várható erősödése, a forrásfelhasználás központi kezelésének kialakítása, ezzel a hatékonyság garantálása ugyanis tovább javíthatja a könyvtári szolgáltatóhely közösségi szerepben elért eredményeit. Öt-tíz év múlva, a mostani vizsgálat esetleges megismétlésekor a mért értékekből remélhetőleg már majd erre következtethetünk.

A 2012-es vizsgálat alapadatai, összefoglaló megállapításai

Vizsgálati módszerünk a kérdőívezés volt, melyet elektronikus felületen tettünk elérhetővé; a kérdőív 16 kérdést tartalmazott*. Az adatgyűjtést 2012. július 2-án kezdtük és 2012. szeptember 16-án fejeztük be. Potenciális adatszolgáltatóknak (= PA) a KSZR ellátásban részesülő szolgáltatóhelyeket tekintettük, azaz mintegy kétezer települést. A visszakapott kérdőívek száma 688 db (PA 35%) volt, ezeket dolgoztuk fel.

A kistépülések intézményeiről az átlagemberben olyan kép él, hogy templom és kocsmabiztosan mindenhol van. Bármilyen meglepő, de ez nincs mindig így! Esetünkben ugyanis templom az adatközlő települések 85, kocsmá pedig 75%-ában van, míg könyvtár 93%-ában, vagyis 2012-ben *a magyar települések legszámosabban működő intézménye a könyvtár volt!*

A települések közösségi kulturális élete gazdagnak mondható. Leggyakrabban valamilyen zenei csoport, együttes, társas- vagy néptáncscsoport, énekkar/dalkör működése a jellemző. A közös-

* A kérdőív a tanulmány függelékében olvasható.

ségi tevékenységek preferált helyszíne a művelődési ház vagy az iskola, harmadik helyszínként a könyvtárat, negyedikként pedig valamilyen vallási színteret említettek. Míg a vallási színtér szinte kizárólagosan a vallási közösségeknek, az iskola pedig a tanulócsoporthoz biztosít helyet, addig a könyvtár mindenféle közösségi kategóriának otthont ad. Amennyiben a könyvtár rendelkezik csoportfoglalkozásra alkalmas terekkel, alkalmas énekkar vagy tánccsoport befogadására is. *A kistelepüléseken a civil csoportoknak a könyvtár a művelődési házzal azonos feltételekkel tud támogatást adni.*

A könyvtárak sokféle gyermek és a felnőtt foglalkozást is tartanak: részt vesznek a település ünnepeinek, a különböző szabadidős programok, kiállítások, irodalmi estek szervezésében. A könyvtárak harmada valamilyen formában használatképesen is foglalkozik. Összességében tehát elmondható, hogy igen sokféle tevékenység folyik a könyvtárakban, és ezek többsége ösztönzi a könyvtárhasználatot és az olvasást.

A könyvtár programkínálata az egyes felhasználói csoportokat célozza meg, a települési rendezvények inkább a nagyobb közösségi ünnepekre, a sport és a vallási rendezvényekre fókuszálnak.

A települések 20%-ában tartották a legfontosabb közösségi színtérnek a könyvtárat. A rendezvények további 56%-ában együttműködő partnerként szerepel, és a közösségi programoknak csupán 13%-a nem kapcsolódik a könyvtár közösségi szerepvállalásához.

A könyvtár annyit ér, amennyit a könyvtárosa! A KSZR könyvtáros azért tud „jó” lenni, mert az ellátás KSZR rendszere hozzáadott értéknek növeli a helyi könyvtár és könyvtáros potenciáját, hatékonyságát, sikerességét.

Ugyanakkor a könyvtár közösségi szintként helyet (körülményeket) biztosít a kulturális kezdeményezések számára. Jelentős a szerepe a személyzet, a szervezési feladatok, a szükséges eszközök biztosításában is. Külön kategóriát képvisel a marketingmunka, a dokumentálás és a forrásszerzés – melyekre az esetek mintegy

harmadában került sor – ugyancsak a könyvtár támogatásával.

A könyvtár a visszajelzések alapján a települési kulturális értékrangsor harmadik helyén áll. A falunap és a templomba járás előzi meg, utána pedig különféle alkotások (szobrok, emlékhelyek), helyi kiállítások, bemutatók megtekintése szerepel, majd sportprogramok, faluház, tájház, egyéb épület (pl. iskola), temető, kert, arborétum, fürdő látogatása, egyéb szabadidős programok pl. étkezés (pl. csárda), szórakozás (pl. disco), közművelődési, kultúrházi program, mozi igénybevétele következnek.

A válaszadók 94,62%-a tulajdonít a könyvtárnak szerepet a közösségi élettel összefüggésben, közülük a könyvtár szerepét nélkülözhetetlennek vagy meghatározónak 72%-uk, jelentéktelennek 23%-uk minősítette. Érdekességgént említjük, hogy a könyvtárak is nagyjából így látták magukat: a lakosság 73%-áról feltételezték, hogy a fontosnak tartják, 27%-áról, hogy nem.

Az ellátásban közreműködő *szolgáltató könyvtár szerepe* ma még elsősorban a *klasszikus ellátórendszeri területeken* (könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumellátás, adatbázis-építés, információs tanácsadás és helyszíni segítségnyújtás) erős, a honlap-információk, pályázati támogatás, rendezvény-támogatás és a fiatalok ellátása háttérbe szorul. Kritikusnak mondható a helyi kiskönyvtár tevékenységének fundamentumát jelentő helytörténeti együttműködés is.

Részletes elemzés

A kérdés sorszáma a kérdőívben: 1.

A KSZR-szolgáltatóhelyek a kistelepülések könyvtári ellátást hivatottak biztosítani, ott működnek. A válaszadók megoszlása az első kérdésre a települési lélekszám alapján az alábbiak szerint alakult:

A település lakosság-száma	Beér- kezett válaszok száma	Százalék
100 fő alatti	51	7,41%
100–500 fő közötti	258	37,50%
500–1000 fő közötti	183	26,60%
1000–3000 fő közötti	179	26,02%
3000–5000 fő közötti	16	2,33%
5000 fő feletti	1	0,15%

A legnagyobb halmazt a 100–500 fős települések alkotják, ezt követi az 500–1000 fős települések köre, majd az 1000–3000 fő közöttiek. A szélső értékek (100 fő alatt, 5000 fő felett) kevésbé jellemzőek, bár látszik, hogy bőven akad száz fő alatti település is, ahol a tevékenység még ezek szerint egy ilyen felmérésben való részvételre is kiterjed.

A potenciális adatszolgáltatói körhöz (PA) viszonyított válaszadási hajlandóság 62%-os, ami magasnak tekinthető. Ez a tény arra utal, hogy a kistelepülési szolgáltatóhely aktívan vesz részt a település életében, és együttműködik a település életét érintő folyamatokban.

A kérdés sorszáma a kérdőíven: 2.

Annak érdekében, hogy a válaszok esetében a regionális jellemzőket is ki tudjuk mutatni, rákérdeztünk az adatszolgáltató település regionális elhelyezkedésére is. Ennek alapján a válaszadók elhelyezkedése az alábbiak szerint alakult:

A település földrajzi helye	Beér- kezett válaszok száma	Százalék
Észak-Magyarország (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád)	223	32,41%

A település földrajzi helye	Beér- kezett válaszok száma	Százalék
Észak-Alföld (Hajdu-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg)	36	5,23%
Dél-Alföld (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád)	61	8,87%
Közép-Magyarország (Pest)	13	1,89%
Közép-Dunántúl (Komárom-Esztergom, Fejér, Veszprém)	56	8,14%
Nyugat-Dunántúl (Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala)	119	17,30%
Dél-Dunántúl (Baranya, Somogy, Tolna)	173	25,15%
Nincs válasz	7	1,02%

A válaszadás pontosan követi a KSZR térképet, azaz Észak-Magyarország, Dél-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl a három leginkább érintett régió, innen érkezett a legtöbb válasz is. Meglepő, de a válaszadók 1%-a (7 esetben) nem tudta, vagy nem akarta magát régióba besorolni.

A kérdés sorszáma a kérdőíven: 3.

Kíváncsiak voltunk, hogy a településen milyen intézmény, kulturális szervezet, közösség (beleértve az egyháziakat is) működik. Ennek érdekében rákérdeztünk 13 lehetséges kategória jelenlétére. Működik-e a településen: könyvtár, iskola, művelődési ház, mozi, faluház, e-Magyarország pont, teleház, ifjúsági klub vagy egyéb ifjúsági közösségi színtér, idősothton, idősök napközije, vallási felekezet, templom, sport-

kör, sportklub, sportszervezet, kocsmá, egyéb közösségi szerepet betöltő intézmény?

A válaszok alapján a következő kép alakult ki:

Könyvtár	93%
Vallási felekezet, templom	85%
Kocsmá	75%
Művelődési ház	55%
Sportkör, sportklub, sportszervezet	49%
Iskola	46%
E-Magyarország pont	44%
Ifjúsági klub vagy egyéb ifjúsági közösségi szintér	38%
Faluház	36%
Teleház	28%
Egyéb közösségi szerepet betöltő intézmény	28%
Idősothton, idősek napközije	20%
Mozi	1%

A felsorolt kategóriák közül az első három helyen a *könyvtár*, a *templom* és a *kocsmá* áll.

A könyvtár jelenléte meghatározó: 93%! Elvileg mindegyik válaszadó településen van könyvtár, hiszen a könyvtárak küldték vissza a választ, tehát az értéknek elvben 100%-nak kéne lennie. A látszólagos ellentmondást a könyvtári statisztika oldja fel, hiszen ismeri és kezeli azt a fogalmat: szünetelő könyvtár. Ezek a könyvtárak adatot ugyan szolgáltatnak, de nem működnek. A mi esetünkben a válaszadók 4,51%-a (31 válaszadó) jelezte, hogy a könyvtár nem működik, ami megfelel a statisztikai arányoknak. Néhány esetben a nem tudom vagy a nincs válasz érték került bejelölésre, ami belefér a kitöltői bizonytalanságba.

A kistelepülésekről az átlagembernek az a képe, hogy *templom és kocsmá* mindenhol van. Valójában így meglepetés a csupán 85, illetve 75%-os jelenlétük. A 100 fő alatti és a 100–500 fő közötti kistelepüléseken fordult elő a templom és a kocsmá hiánya, bár elvétve a magasabb lélekszámú településen is jeleztek nemleges választ.

A következő szintet – és ez szintén meglepetés – még mindig nem az iskola, hanem a művelődési ház vezeti, igaz, hogy csupán a települések 55%-ban van jelen (feltehetően egyébként nem önálló intézményben, hanem összevonva adott esetben a könyvtárral). Minden második település bír sportkörrel és iskolával, de még elég gyakori az e-Magyarország pont és az ifjúsági szintér jelenléte is. Meglepő, hogy idősellátási szintér – a válaszadók véleménye alapján – csupán 20%-ban található, pedig kötelező önkormányzati feladatról van szó, moziról pedig már gyakorlatilag nem is beszélhetünk!

A kategóriákat figyelmesen szemlélőnek talán feltűnik, hogy egyes fogalmak átfedhetik egymást. A könyvtár tevékenysége – részben, jelentős részben – képes lefedni az E-Magyarország pont, az Ifjúsági klub vagy egyéb ifjúsági közösségi szintér, a faluház és a teleház körét, míg a művelődési ház a faluházzal hozható leginkább fedésbe. Ha így, a közös értékeket jelenítjük meg, akkor az alábbi arány alakul ki:

- ☉ könyvtár (és könyvtári szerepkörrel fedhető intézmények) összesen: 239 százalékpont,
- ☉ művelődési ház (és művelődési szerepkörrel fedhető intézmények) összesen: 91 százalékpont.

Mindezek alapján elmondhatjuk, a kistelepülésen az alapvető és sokfunkciós szerepet betölteni képes intézmény leginkább a települési könyvtár. A könyvtár a kistelepülésen az e-Magyarország pont, az ifjúsági klub vagy egyéb ifjúsági közösségi szintér, a faluház és a teleház funkciói mellett képes művelődési házként is működni. Sőt, érdemes lenne elgondolkodni – a gyermekkönyvtár mintájára – „időskönyvtár” vagy „szépkorú könyvtár” nyitására is, és ezzel az idősellátásba közvetlenül is bekapcsolódni.

A kérdés sorszáma a kérdőíven: 4.

Kíváncsiak voltunk, hogy a településen milyen kulturális közösség működik, ezért rákérdeztünk, hogy működik-e énekkar, dalkör, zenei csoport, együttes, néptáncscsoport, társastánc csoport, klub, szakkör, ifjúsági közösség, egyházi közösség, nyugdíjas közösség, egyéb közösség.

Amennyiben működik, akkor milyen helyszínen? A könyvtár és az egyéb intézmények mennyire tudnak otthont adni ezeknek a közösségeknek?

A válaszok alapján három kategória rajzolódik ki.

Zenei csoport, együttes	37%-ban működik a településeken.
Társastánc csoport	37%-ban működik a településeken.
Néptáncscsoport	31%-ban működik a településeken.
Énekkar, dalkör	27%-ban működik a településeken.
Klub, szakkör	25%-ban működik a településeken.
Ifjúsági közösség	22%-ban működik a településeken.

Nyugdíjas közösség

Egyéb közösség

Egyházi közösség

19%-ban működik a településeken.

19%-ban működik a településeken.

11%-ban működik a településeken.

A legjellemzőbb a zenei csoportok és a tánc-csoportok jelenléte. Ezt követi a szakkör-szerűen működő énekkar, klub, ifjúsági közösség, végezetül pedig a nyugdíjas, egyházi és egyéb közösség került a harmadik kategóriába. Összességében elmondhatjuk, hogy a településeken élénk kulturális közélet folyik, általában több közösség is jelen van. Ennek a kérdésnek a keretében rákérdeztünk arra is, hogy ezek a közösségek hol működnek. A lehetséges helyszínek alapján az alábbi kép rajzolódik ki:

	Énekkar	Zenei csoport	Néptánc-csoport	Társastánc csoport	Klub, szakkör	Ifjúsági közösség	Egyházi közösség	Nyugdíjas közösség	Egyéb közösség	Sorrendszuma érték alapján
Művelődési házban	15%	6%	10%	5%	13%	9%	1%	13%	7%	79
Iskolában	14%	5%	15 %	7 %	26 %	5%	1%	1%	2%	76
Könyvtárban	6%	2%	1%	1%	14%	11%	1%	9%	10%	55
Vallási helyszínen	9%	1%	0%	0%	1%	3%	35%	2%	2%	53
Faluházban	6 %	2%	3%	2%	6%	4%	1%	7%	4%	35
Egyéb helyszínen	5%	2%	2%	1%	5%	2%	2%	5%	7%	31
Ifjúsági klubban	1%	1%	0 %	0%	6%	7%	0%	1%	1%	17
Sport helyszínen	0%	0%	1%	0%	5%	3%	1%	0%	6%	16
Nyugdíjas otthonban	4%	1%	0%	0%	4%	0%	1%	5%	0%	15
Teleházban	1%	0%	0%	0%	3%	2%	0%	1%	1%	8
Kocsmában	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	1 %	1

A táblázat alapján jól látható, hogy a településeken számtalan helyszínen folyik közösségi élet, közösségi tevékenység. A közösségek életében, működésük támogatásában a művelődési ház és az iskola játssza az elsődleges szerepet. Hozzájuk harmadikként a könyvtár, illetve negyedikként a vallási szintér tud csatlakozni. De míg a vallási szintér szinte kizárólagosan a vallási közösségeknek biztosít teret, addig a könyvtár esetében jól látszik, hogy minden közösségi kategóriának otthont ad. A tánccsoportok, énekkar, zenei csoportok maradnak el a könyvtártól, de hiszen ez érthető, hiszen ehhez a könyvtárnak nincs meg a fizikai tere. Amennyiben a könyvtár csoportfoglalkozásra alkalmas terekkel bírna, úgy a civil csoportok számára a művelődési házzal azonos szerepkörűvé válna.

A táblázat nagyon szemléletes és érdemes az átgondolásra! Az iskola természetesen elsősorban a diákjai számára biztosít közösségi lehetőségeket, tehát a település egésze számára a művelődési ház és a könyvtár marad mint közösségi

folyamatokat támogató intézmény. Jól látszik, hogy az ifjúsági klub, a nyugdíjas otthon és a teleház ezen a téren nem tud érdemi eredményt felmutatni! Úgy tűnik, hogy ezek az intézmények nem tudnak a településen érdemi közösségi szerepet betölteni, ha van könyvtár, és van művelődési ház.

A kocsma mint „intézmény” ma már egyáltalán nem működik. Nem ad otthont sem dalárdának, sem egyéb civil csoportoknak, játék köré szerveződő (pl. kártya, biliárd stb.) közösségeknek. Ez a tény a kocsmákat üzemeltetőket kéne, hogy elgondolkodtassa, bennünket viszont a könyvtárra vonatkozó megállapítás kell, hogy mozgasson, a könyvtár a település közösségi életében – éppen a 93%-os jelenléte révén – alapvető, mással nem pótolható szereppel bír!

A kérdés sorszáma kérdőíven: 5.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a könyvtár milyen rendezvényeket tart, milyen gyakorisággal, és ezeken milyen részvételi arány mutatható ki.

A program neve	A programot tartó könyvtárak %-ban	Gyakoriság	Résztvevők becsült száma
Könyvtári foglalkozás (felnőtt, gyerek)	71%	Jellemző az 1–2, de gyakori a 3–5, sőt, a 10 feletti alkalom is!	Legtöbbször kevesebb, mint 50 fő
Ünnepség, falunap, évforduló, megemlékezés	51%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom	Legtöbbször 50–100 fő között
Egyéb szabadidős program	50%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom, de jellemző a 3–5 alkalom is!	Legtöbbször 50–100 fő, illetve kevesebb mint 50 fő
Kiállítás	46%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom, de gyakori az évi 3–5 alkalom is	Legtöbbször 50–100 fő között
Könyvtári óra iskolásoknak	45%	Jellemző az 1–2, de gyakori a 10 feletti és a 3–5 alkalom is!	Legtöbbször kevesebb, mint 50 fő, illetve 50–100 fő között
Filmvetítés, DVD nézés	43%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom, de jellemző a 3–5 alkalom is!	Legtöbbször kevesebb, mint 50 fő, illetve 50–100 fő között

A program neve	A programot tartó könyvtárak %-ban	Gyakoriság	Résztevők becsült száma
Egyéb (bármilyen más) program	43%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom, de jellemző a 3–5 alkalom is!	Legtöbbször 50–100 fő, illetve kevesebb mint 50 fő
Irodalmi program	42%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom	Legtöbbször kevesebb, mint 50 fő, illetve 50–100 fő között
Beszélgetés	42%	Legtöbbször évi több mint 10 alkalommal	Legtöbbször kevesebb, mint 50 fő, illetve 50–100 fő között
Író-olvasó találkozó	40%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom	Legtöbbször kevesebb, mint 50 fő, illetve 50–100 fő között
Verseny (szavaló, éneklő stb.)	36%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom	Legtöbbször kevesebb, mint 50 fő, illetve 50–100 fő között
Használóképzés (felnőtt, gyerek)	32%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom	Legtöbbször kevesebb, mint 50 fő
Egészségügyi program	31%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom	Legtöbbször kevesebb, mint 50 fő, illetve 50–100 fő között
Zenei program	28%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom	Legtöbbször 50–100 fő, illetve kevesebb, mint 50 fő
Egyéb (bármilyen más) program	43%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom, de jellemző a 3–5 alkalom is!	Legtöbbször 50–100 fő, illetve kevesebb, mint 50 fő

A könyvtárak túlnyomó része a gyermekeknek és a felnőtteknek egyaránt szervez foglalkozásokat. A könyvtárak fele kiveszi a részét a települési ünnepek, szabadidős programok, kiállítások, irodalmi estek szervezésében, illetve helyet biztosít az ilyen programoknak. Zenei és egészségügyi programok kevésbé jellemzőek, viszont a könyvtárak harmadában szervezett használóképzés is folyik. Ezen a területen lenne még mit tenni a környezet motiválására, a potenciális könyvtárhasználók elérésére. Megállapítható, hogy igen sokféle, színes tevékenység folyik a könyvtárakban. A kérdőíven felsorolt 14 programtípus közül a legkevésbé jellemző tevékenység is megközelíti a 30%-os jelenlétet (zenei program: 28%), de a felsoroltakon kívül számos egyéb programot is szerveznek a

könyvtárak, amelyet az egyéb kategória 43%-os aránya jelzett.

A táblázatban látható részvételi arányokból pontosan nem mutatható ki, hogy egy könyvtár konkrétan hány rendezvényt, programot szervez egy évben, de az jól látszik, ha a könyvtár a felsorolt 15féle lehetőségnek csupán harmadában vesz részt, már akkor is éves szinten a programjai száma meghaladja a 20 alkalmat. Nyugodtan beszélhetünk tehát rendszeres, havonta minimum két olyan programról, amelyet a könyvtár generál, illetve menedzsel a körülötte élők számára.

A kérdés sorszáma a kérdőíven: 6.

A könyvtár súlyára nemcsak az utal, hogy hány programot szervez. Fontos figyelembe vennünk azt is, hogy maga a település milyen nagyságren-

dű és miféle érdeklődést kielégítő programokat szervez. Ezért rákérdeztünk a könyvtáron kívül tartott közösségi rendezvényekre is hatféle lehetőséget kínálva a válaszádsra:

– ünnepség, falunap, évforduló, megemlékezés,

– kulturális program,
– sport program,
– vallási, felekezeti program,
– turizmussal összefüggő egyéb közösségi program,
– egyéb program.

A program neve	A programot tartó települések %-ban	Gyakoriság	Résztvevők becsült száma
Ünnepség, falunap, évforduló, megemlékezés	92%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom, de jellemző a 3-5 alkalom is!	Legtöbbször 50–100 fő között, illetve annyian, ahányan adott helyen élnek
Kulturális program	72%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom	Legtöbbször 50–100 fő között
Sport program	67%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom, de jellemző a 10 feletti alkalom is!	Legtöbbször 50–100 fő között
Vallási, felekezeti program	67%	Legtöbbször évi 1–2 alkalom, de jellemző a 10 feletti alkalom is!	Legtöbbször 50–100 fő között
Egyéb program	41 %	Legtöbbször évi 1-2 alkalom	Legtöbbször 50-100 fő között
Turizmussal összefüggő egyéb közösségi program	40 %	Legtöbbször évi 1–2 alkalom	Legtöbbször 50–100 fő között

Jól látható, a települések a falunapot, a településhez köthető állami, egyházi ünnepek közös megtartását preferálják. Ilyen jellegű program szinte kivétel nélkül mindenhol van. A falvak kétharmada szervez kulturális programot is, de ezt csak évi egy-két alkalommal. Számosságában a sport és a vallási programok jelentősebbek az általános kulturális eseményeknél. A turizmussal összefüggő rendezvények száma még meglehetősen ritka, legalábbis az előző kategóriákhoz képest.

Ha a könyvtári és a könyvtáron kívüli programok táblázatát összevetjük, akkor szembe tűnik, hogy a könyvtár programkínálata inkább az egyes felhasználói csoportokat célozza meg, míg a települési rendezvények elsősorban a nagy közösségi ünnepekre, a sport és a vallási rendezvényekre fókuszálnak. Ily módon a rendezvények

(a könyvtári és a települési szervezésű) egymás kiegészítőivé válik. Ezáltal beszélhetünk színes és változatos települési életéről.

A kérdés sorszáma: 7.

Kíváncsiak voltunk, hogy a településen élő könyvtáros szerint a könyvtár milyen szerepet tölt be a településen működő kulturális csoportok, közösségek életében. A kérdés megválaszolásához az alábbi válaszlehetőségeket kínáltuk fel:

– A könyvtár működése nem kapcsolódik a csoportok, közösségek életéhez.
– A könyvtár együttműködik a település közösségi életében jelen lévő csoportokkal, közösségekkel.
– A könyvtár a közösségszervezés fő színtere a településen.
– Nem tudom megítélni.

Lehetséges válaszok	A beérkezett válaszok száma db	A beérkezett válaszok száma a válaszadók százalékában %
A könyvtár együttműködik a település közösségi életében jelen lévő csoportokkal, közösségekkel.	385	55,96%
A könyvtár a közösség-szervezés fő színtere a településen.	141	20,49%
A könyvtár működése nem kapcsolódik a csoportok, közösségek életéhez.	88	12,79%
Nincs válasz.	51	7,41%
Nem tudom megítélni.	23	3,34%

A válaszarányokból arra tudunk következtetni, hogy a válaszadók reálisan igyekeztek megítélni a könyvtár szerepének súlyát. A települések ötödénél a könyvtár elsődleges szintként szerepel, több mint felénél pedig együttműködő partnerként (ez a települések 76%-át jelenti). A települések mintegy 13%-ban a könyvtár működése nem kapcsolódik a közösségi szerepvállaláshoz, néhány esetben pedig nemleges volt a válasz (7%), vagy nem tudta (3%) a válaszadó a kérdést megítélni.

Területen szerzett primer tapasztalatainkból tudjuk, hogy a könyvtár szinte mindig annyit ér, amennyit a könyvtárosa tesz érte, vagyis a munkatárs személye, felkészültsége, alkalmassága a sikeresség legfőbb záloga.

A fenti, 76%-os pozitív eredmény ezek szerint azt jelenti, hogy 76%-ban jó, avagy éppen kiváló szakemberek dolgoznak a kistelepüléseken? A válasz erre a kérdésre az, hogy nem jelenti, illetve, hogy mégis azt jelenti. Ez a kettős válasz magyarázatra szorul.

Tisztán kell látnunk, hogy nem vélelmezhető, hogy Magyarország kistelepülésein 20%-ban kiváló, további 56%-ban pedig jól felkészült szakemberek lennének a könyvtári dolgozók, hiszen itt nagy százalékban nem szakképzett munkaerőről van szó, hanem alkalmi foglalkoztatású, sok esetben közhasznú munkavégzésről, gyakran, sokszor évenkénti gyakorisággal cserélődő munkatársakkal. Mitől jók mégis az eredmények? Egyértelmű, hogy az eredményeket ebben az esetben az ellátás rendszere, a helyi könyvtár, illetve könyvtáros mögött álló szolgáltató könyvtár és annak szakmai stábjára éri el. Az eredmény egyértelműen bizonyítja az ellátási rendszer eme formájának hatékonyságát, amellyel az ellátás KSZR rendszere hozzáadott értéként növeli a helyi könyvtár hatékonyságát, sikerességét. A helyi könyvtár azért képes a helyi közösségekkel érdemben együttműködni, velük érdemben aktivitást kifejteni, mert erre a könyvtárellátás rendszere felkészíti, alkalmassá teszi.

A kérdés sorszáma: 8.

Részben az előző kérdés kontrolljaként, részben annak érdekében, hogy a könyvtári szerepvállalást árnyalni tudjuk, rákérdeztünk arra is, hogy a könyvtár a településen működő kulturális csoportokkal/közösségekkel milyen tartalommal működik együtt. A kérdés megválaszolásához az alábbi válaszlehetőségeket biztosítottuk, melyek közül többet is meg lehetett adni:

- ☉ a könyvtár nem működik együtt;
- ☉ a könyvtár működési helyet biztosít;
- ☉ a könyvtár eszközöket ad;
- ☉ a könyvtár pénzt szerez, pályázatokat ír;
- ☉ a könyvtár személyzettel segít;
- ☉ a könyvtár szervezőmunkát végez;
- ☉ a könyvtár bemutatkozási lehetőséget biztosít;
- ☉ a könyvtár közreműködik a működés dokumentálásában;
- ☉ a könyvtár közreműködik az elért eredmények terjesztésében, az erről szóló híradások közvetítésében (honlapon, helyi sajtóban, hirdető felületén);
- ☉ egyéb módon segít.

Mivel az előző kérdésben 12,79%-ban kaptuk azt a választ, hogy a könyvtár működése nem kapcsolódik a közösség életéhez, így az együtt-

működési tartalmak részletezése kapcsán is hasonló nagyságrendű választ vártunk arra a kérdésre, hogy a „könyvtár nem működik együtt”.

Lehetséges válaszok	A beérkezett válaszok száma db	A beérkezett válaszok száma a válaszadók százalékában %
A könyvtár működési helyet biztosít.	442	64,24%
A könyvtár személyzettel segít.	392	56,98%
A könyvtár szervezőmunkát végez.	390	56,69%
A könyvtár eszközöket ad.	322	46,80%
A könyvtár egyéb módon segít.	295	42,88%
A könyvtár bemutatkozási lehetőséget biztosít.	247	35,90%
A könyvtár közreműködik az elért eredmények terjesztésében, az erről szóló híradások közvetítésében (honlapon, helyi sajtóban, hirdető felületén).	210	30,52%
A könyvtár közreműködik a működés dokumentálásban.	155	22,53%
A könyvtár pénzt szerez, pályázatokat ír.	73	10,61%
A könyvtár nem működik együtt.	41	5,96%

A válaszokból markánsan látszik, hogy a könyvtárnak a kulturális csoportokkal/közösségekkel történő együttműködése legfőbb, egyben leggyakoribb formája a működéshez történő hely biztosítása. Azaz ez a tény igazolja, hogy a könyvtár közösségi színtér (is), a település lakossága a könyvtárat így (is) használja! Jelentős az együttműködés a személyzet, a szervezési feladatok, a szükséges eszközök biztosításában is. Külön kategóriát képvisel a marketingmunka, a dokumentálás és a forrásszerzés, melyekre szintén gyakran, az esetek mintegy harmadában kerül sor. A könyvtár együttműködését a forrásszerzésben (10,61%) fokozhatónak érezzük. Ehhez szemléletmód váltásra, ezen belül arra van szükség, hogy a könyvtár és a településen működő kulturális csoportok / közösségek közös projekteket dolgozzanak ki, illetve szerepeltessék egymást partnerként (pl. a könyvtárat, mint dokumentátort) a projektekben. Ennél a kérdésnél a nem működik együtt válaszlehetőséget mindössze a válaszadók 6%-a jelölte be: ezek szerint, ha a könyvtár működése nem is kapcsolódik valamely közösség életéhez, az együttműködést azért még ezen esetekben is kimutatható és csak minimális, (6%-os) az az érték, ahol ezt a válaszadók kizárják.

A kérdés sorszáma a kérdőíven: 9.

A könyvtár beágyazottságát, elfogadottságát, helyét próbáltuk a következő kérdéssel is vizsgálni. 15 felkínált lehetőségből kértük a választást, hogy hogyan látják, milyen közösségi, kulturális intézmény vagy program megtekintése ajánlható szívesen egy településre látogatónak?

- Templom megtekintése,
- Faluház, tájház megtekintése,

- Kiállítás, bemutató megtekintése,
- Egyéb épület (pl. iskola) megtekintése;
- Műalkotás (szobor, emlékhely) megtekintése;
- Temető megtekintése;
- Kert, arborétum megtekintése;
- Települési eseményen való részvétel ajánlása (falunap stb.);
- Sportprogram;
- Fürdő vagy egyéb szabadidő eltöltési lehetőség;
- Étkezés (pl. csárda), szórakozás (pl. disco);
- Könyvtárhasználat, könyvtári programon való részvétel;
- Mozielőadás megtekintése.
- Közművelődési, kulturális program;
- Egyéb program;

Ajánlott intézmény, program megtekintése	Nemleges ajánlás %-ban	Semleges ajánlás %-ban	Pozitív ajánlás %-ban
Települési esemény, falunap	1,75%	6,83%	78,20%
Könyvtárhasználat, könyvtári program	1,16%	9,88%	75,44%
Templom	2,76%	20,35%	65,84%
Sportprogram	2,76%	10,32%	54,94%
Műalkotás	4,80%	17,59%	51,74%
Közművelődési program	2,18%	8,87%	49,86%
Kiállítás, bemutató	4,21	8,72%	46,81%
Faluház, tájház	7,12 %	12,94%	34,16%
Egyéb épület	8,43%	16,28%	33,87%
Egyéb program	4,07%	7,85%	30,67%
Temető	13,66%	32,56%	23,83%
Étkezés, szórakozás	9,89%	7,70%	20,06%
Fürdő, egyéb szabadidő program	7,42%	4,51%	16,42%
Kert, arborétum	9,45%	7,12%	13,23%
Mozi	11,05%	2,18%	1,75%

A programok közötti ajánlási rangsorban a könyvtár második helye igen meggyőző! Az első három helyen a falunap, a könyvtár és a templom áll. A falunap és a templom a két legemblematikusabb megjelenési formája a közösségnek, úgyhogy közöttük lenni a könyvtár számára mindenképpen elismerés, hiszen olyan választási lehetőségek kerültek hátrébb, mint a sportprogram, közművelődési program vagy a faluház, illetve egyéb épület vagy temető látó-

gatása. A könyvtári program azért lehet vonzó és ajánlható, mert minden esetben az ismeretátadásra épít, és ezt elvihető, használható, kézbe vehető dokumentumhátterrel teszi. Az embereket leköti, ha érdekes dolgokról hallanak, és ezekhez forrásokat is kapnak. Szeretik, ha nekik szóló és személyre szabott az a program, ami- ben részt vesznek. A könyvtár ennek biztosítá- sára képes.

A kérdés sorszáma a kérdőívben: 10.

Részben kontroll célból került a kérdőívbe a rangsorkészítés feladata. Az előző pontban már megismert 15 lehetőséggel kellett a válaszadónak ismét dolgozniuk. A feladatuk most rangsor készítése volt. Az előző kérdésben a lehetőségek esetében a preferáltságra, annak fokára (elutasít, közömbös, preferál) kérdeztünk rá, amiből a „pozitív ajánlás” alapján már létrejött egy rang-

sor, így lehetőségünk van a 9-es kérdés kapcsán kapott és a jelenlegi (10-es) kérdés kapcsán megalkotott rangsor összevetésére. Elvileg (következetes válaszadás esetén) a két rangsornak fednie kell egymást.

A 10-es kérdés így szólt: Ön szerint az alábbi lehetőségek egy képzeletbeli rangsorban milyen helyet foglalnának el? A legfontosabb kerüljön előre, a legkevésbé fontos hátra. Ez alapján az alábbi sorrend alakult ki.

Ajánlott intézmény, program	Ajánlási rangsor a 9-es kérdés alapján	A könyvtáros rangsora a 10-es kérdés alapján	Eltérés értéke a két rangsor között
Települési esemény, falunap	1	1	0
Könyvtárhasználat, könyvtári program	2	3	1
Templom	3	2	1
Sportprogram	4	8	4
Műalkotás	5	4	1
Közművelődési program	6	5	1
Kiállítás, bemutató	7	6	1
Faluház, tájház	8	7	1
Egyéb épület	9	9	0
Egyéb program	10	14	4
Temető	11	10	1
Étkezés, szórakozás	12	13	1
Fürdő, egyéb szabadidő program	13	12	1
Kert, arborétum	14	11	3
Mozi	15	15	0

A két rangsor mindösszesen három esetben mutat jelentősebb eltérést. Ez a válaszadás következetességét és hitelességét mutatja. A sportprogram, az „egyéb program” és a kert/arborétum fontosságának a megítélése még bizonytalan, ezek a programok ezek szerint még nem rögzültek egyértelmű módon a településen érvényesülő értékláncban. Az azonban nyilvánvaló és egyér-

telmű, hogy a falunap, a templom és a könyvtár az a három elem, ami az értéklánc preferált helyeit foglalja el.

A kérdés sorszáma a kérdőívben: 11.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a válaszadók a könyvtár szerepét a közösségi élet vonatkozásában milyennek ítélik meg. A válaszadás során az következő lehetőségek közül választhattak:

- Nélkülözhetetlen, nélküle nincs közösségi élet;
- Meghatározó, jelentős szerepe van;
- Van szerepe, de nem jelentős;
- Egyáltalán nem fontos a közösségi élet szá-

mára, hogy van-e könyvtár;

- Nem tudom megítélni;

A kérdésre adott válaszok az alábbi megoszlást mutatják:

Ön szerint a település számára a könyvtár milyen közösségi szereppel bír?	Válaszok %-ban	
	Pozitív	Negatív
Meghatározó, jelentős szerepe van.	52,18%	
Van szerepe, de nem jelentős.	22,53%	
Nélkülözhetetlen, nélküle nincs közösségi élet.	19,91%	
Nem tudom megítélni.	2,47%	
Nincs válasz.	1,74%	
Egyáltalán nem fontos a közösségi élet számára, hogy van-e könyvtár.	1,16%	
Összesen:	72,09%	27,9 %

A válaszadók 94,62%-a tulajdonít a könyvtárnak szerepet a közösségi élettel összefüggésben, ez tehát egyértelmű szerepre utal. Ugyanakkor a megítélés árnyalandó. A szerepet nélkülözhetetlennek vagy meghatározónak a válaszadók 72% tartja, míg ezt a szerepet jelentéktelennek érzi a válaszadók 23%-a.

Ez a válaszarány (72 / 28) jól láthatóan korrelál a 7. kérdésre adott válaszokkal. Ott a könyvtár partnerségére kérdeztünk rá és 76/24-es együttműködési értéket kaptunk.

A kérdés sorszáma a kérdőíven: 12., 13., 14.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a könyvtáros miben és hogyan látja a szerepét a fiatalok, a nyugdíjasok és a munkaképes korúak ellátásában. Az erre vonatkozó kérdést nyitott kérdés formában tettük fel. A válaszadók saját szavaikkal fogalmazták meg, ők hogyan látják ezt a szerepet. A következőkben a jellemző válaszformulákból idézünk:

☉ *Ön szerint milyen lehetőségeket biztosít a könyvtár a fiataloknak?*

- kulturált, csendes elmélkedésre olvasgatásra megfelelő hely;
- a könyvtár segítségével hozzájutnak a kért információhoz, szolgáltatásokhoz. pl. fénymásolás, internethasználat, tájékozódás;
- közösségépítő szerepe van, a kisgyerekek számára a játékhoz, rajzoláshoz nyújt szerepet, a nagyobb gyerekek részére szórakozásra, filmnézésére, tanulmányaik bővítésére biztosít lehetőséget;
- közös találkozási hely, tanulási segítség, internethozzáférési lehetőség, szabadidő hasznos eltöltése;
- kell egy hely, ahol esetleg még olvasni is lehet az E-galaxison innen;
- könyvek és egyéb dokumentumok (folyóirat, DVD) kölcsönzése;
- könyvkölcsönzés, olvasás, internethasználat;
- segítségnyújtás, beszélgetések;
- találkozás, művelődés, vitafórum, közösségi megmozdulások;
- ifjúságsegítői tanácsadás, munkahelykeresés,

iskolai dolgozatokhoz segítségnyújtás, szabadidő eltöltés, életvitel tanácsadás, családsegítő szolgáltatás, információ átadás, kapcsolattartás;

- távolság áthidalása;
- könyvtárórák megtartása;
- nyári munkahely-keresés;
- a diákoknak fontos találkozó helye a könyvtár. Szívesen készülnek itt egy-egy kiselőadásra, tanulmányi versenyekre. A felkészüléshez a könyveken kívül a számítógépeket és a könyvtáros segítségét is igénybe veszik;
- lexikonhasználat;
- világnézetformálás;
- gyermekrendezvények;
- álláskeresési lehetőség, pályázatok elküldése interneten, folyóiratok elérhetősége, kötelező olvasmányok beszerzése, iskolai feladatokhoz információk beszerzése, ismerkedés neten keresztül, közösségi oldalak elérhetősége, fénymásolás, színezés, játék;
- nyelvtanulásban segítség;
- segít felfedezni újra az olvasás örömét. Kitágítja a világot. Szórakoztat és nevel egyben;
- alkalmas a könyvtár az összejöveteleikre, információgyűjtésre, tanácsadásra, kulturális programokra.
- szabadidős elfoglaltság, tanfolyamok szervezése, álláskeresés, kikapcsolódás;
- legfontosabb a szociális funkciója;
- szakkör, tábor, szavalóverseny, rajzverseny.

☉ *Ön szerint milyen lehetőségeket biztosít a könyvtár a nyugdíjasoknak?*

- tematikus újságok;
- találkozási hely, internethasználat segítése, olvasnivaló biztosítása, szabadidő hasznos eltöltése;
- olvasás, beszélgetés, kikapcsolódás;
- kölcsönzés és találkozás;
- klub;
- összejövetel, beszélgetések, emlékek, közös élmények, visszatekintés a régi időkre, akár egy könyv megpillantásával;
- a szabadidő hasznos eltöltése, kapcsolatok ápolása, az ismeretek bővítése;

– szórakozás, művelődés, számítógéphasználat, internet, közösségi színtér, segítségnyújtás ügyes-bajos dolgokban, egy kellemes nyugodt hely a kikapcsolódásra művelődésre;

- nyugdíjas klub, nyugdíjas bibliaóra;
- egészségügyi előadások;
- egyedülállóknak „szórakozási” lehetőséget, kimozdulást otthonról,
- találkozási színtér, ahol a nyugdíjasok hetente találkoznak, megbeszélik ügyes-bajos dolgait; programokat, kirándulásokat szerveznek. részt vesznek a falu közösségsszervező munkájában;
- könyvek kölcsönzése, folyóiratok olvasása, számítógép, internethasználat;
- a népdalkör próbáira esztétikus, barátságos körülményeket biztosít, egyéni beszélgetésekre lehetőség van;
- kapcsolattartás, szellemi fejlődés, nyugalom, megértés, ismerkedés, emlékek megőrzése;
- nem igazán járnak ide a nyugdíjasok, mivel nincs rá igényük: nem olvasnak, nem használnak számítógépet;
- hetente összejövetelhez helyet biztosít az idősök klubjának, havonta irodalmi programot tart, évenként nagyrendezvényhez helyet és segítséget biztosít;
- internetelérhetőség, folyamatosan bővülő könyvvállomány, közösségbe való bekapcsolódás, a fiatalok megismerése;
- nyugdíjas klub hiányában az egyetlen olyan hely, ahol olvasmányélményeiket megoszthatják és ajánlják egymásnak, megbeszélhetik a gondolataikat, megosztják egymással és velem napi gondolataikat, panaszait.

☉ *Ön szerint milyen lehetőségeket biztosít a könyvtár a munkaképes korúaknak?*

- információs lehetőséget, könyvkölcsönzést, programokon való részvételt;
- álláskeresés, netezés, olvasás;
- kölcsönzés és találkozás;
- fénymásolás, szkennelés, internet, pályázatfigyelés stb.;
- szakkönyvek és folyóiratok, internetes munkahelykeresés,

- kölcsönzés, újság olvasási lehetőség, tv-, film-nézés, zenehallgatás, könyvtári estek;
- kikapcsolódás;
- önéletrajz;
- információgyűjtés, közösségformálás, kulturális programok, szabadidő eltöltés, kikapcsolódási lehetőség;
- helytörténeti ismeretszerzés;
- önművelés, tanulás, szórakozás;
- játékok, olvasás, filmnézés, beszélgetés;
- élethosszig tartó tanulás biztosítása;
- közösségi tér, találkozókhoz, beszélgetésekhez;
- hobbi, szórakozás, kikapcsolódás, internetelés, ismeretbővítés;
- olvasás, művelődés, számítógép használat;
- tanfolyamok szervezése, szakkörök, internet, tájékoztatás, közhasznú információk, szervezés;
- szakirodalom és szépirodalom kölcsönzése, irodalomkutatás;
- a nemzedékek összefogását, és együttműködését, családok összefogását, közös programokat;
- a könyvtár nyitott, mindenkinek tudunk segíteni, menetrend, állásajánlat, naprakész adat-szolgáltatást vehetnek igénybe;
- író-olvasó találkozó, könyvbemutató, irodalmi, művészettörténeti témájú előadások;
- önképzés, tanulás, kutatás, szórakozás, segítség a hátrányos helyzetben lévőknek a szociális feladatok ellátásában, ügyintézés;
- az Európai Unió munkavállalással kapcsolatos információi;
- segítség (pl. SZJA bevallás elkészítésében, hivatalos levelek, önéletrajzok megírása);
- az olvasás örömet, beszélgetést, együtt készüldést bármilyen ünnepre vagy rendezvényre, internethasználat.

A kérdés sorszáma a kérdőíven: 15.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a könyvtáros mit gondol arról, hogy általában az emberek mennyire tartják fontosnak a településen a könyvtár működését. A kérdés megítéléséhez az alábbi kategóriákból lehetett választani:

- nagyon fontosnak tartják;

- fontosnak tartják;
- különösképpen nem foglalkoznak vele;
- nem igazán foglalkoztatja őket ez a kérdés;
- nem tudja megítélni.

Lehetséges válaszok	A beérkezett válaszok száma (db)	A beérkezett válaszok száma a válaszadók százalékában (%)
Nagyon fontosnak tartják.	166	24,13%
Fontosnak tartják.	333	48,40%
Különösképpen nem foglalkoznak vele.	82	11,92%
Nem igazán foglalkoztatja őket ez a kérdés.	35	5,09%
Nem tudja megítélni.	25	3,63%
Nincs válasz.	47	6,83%

Ez a kérdés a 11-es kérdéssel vonható párhuzamba. Ott a könyvtáros önmaga nevében nyilatkozott a könyvtár fontosságáról, itt pedig a lakosság nevében kellett ezt tennie. A válaszok alapján a megítélés szinte teljesen azonos. Ott a kerekített arány 72 támogatás/28% elutasítás volt, itt pedig 73 támogatás/27 % elutasítás.

A kérdés sorszáma a kérdőíven: 16.

Végezetül pedig kíváncsiak voltunk arra, hogy a kistélepülés könyvtárosa hogyan ítéli meg az ellátásban résztvevő szolgáltató könyvtár szerepét. Rákérdeztünk ezért arra, hogy miben és milyen mértékben segíti a faluban a helyi könyvtári tevékenységet a szolgáltatást végző (megyei, városi) könyvtár. Az alábbi 11 válaszlehetőségeket kínáltuk fel:

- információt biztosít, tanácsot ad, segít;
- könyvtári dokumentumokkal segít;
- rendezvényeket, programokat biztosít;

- pályázati forrásból támogatást nyújt;
- segít a helytörténeti dokumentumok feldolgozásában, feltárásában;
- segíti a fiatalok ellátását programokkal;
- könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatást nyújt;
- honlapján megjelenít településsel kapcsolatos információkat, szolgáltatásokat;
- adatbázist épít, amiben a helyi könyvtári állomány is benne van;
- alkalmanként a munkatársai a helyszínen is segítenek;
- egyéb formában segít.

A válaszokat az alábbi kategóriák alapján minden felkínált válaszelethez külön-külön lehetett megadni:

- nem segít;
- nem igazán segít;
- érezhető a segítség;
- nagyon segít;
- nélkülözhetetlen a segítség.

A következő táblázatban összegeztük a válaszokat. A megjelenítést a „nélkülözhetetlen a segítség” kategóriára adott érték csökkenő sorrendjében végeztük.

A segítség típusa	nem segít	nem igazán segít	érezhető a segítség	nagyon segít	nélkülözhetetlen a segítség	nincs válasz
könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatást nyújt	0,73%	1,89%	7,99%	19,33%	61,34%	8,72%
könyvtári dokumentumokkal segít	0,15%	1,31%	10,32%	23,40%	58,72%	6,10%
adatbázist épít, amiben a helyi könyvtári állomány is benne van	2,47%	2,47%	9,88%	12,65%	54,36%	18,17%
információt biztosít, tanácsot ad, segít	0,15%	0,87%	14,24%	24,71%	53,49%	6,54%
alkalmanként a munkatársai a helyszínen is segítenek	2,03%	2,62%	12,06%	18,90%	52,47%	11,92%
honlapján megjelenít településsel kapcsolatos információkat, szolgáltatásokat	5,38%	5,52%	13,81%	17,59%	36,34%	21,37%
egyéb formában segít	1,89%	1,16%	7,99%	18,75%	36,19%	34,01%
pályázati forrásból támogatást nyújt	6,98%	9,59%	15,26%	12,65%	29,80%	25,73%
rendezvényeket, programokat biztosít	3,92%	10,32%	22,09%	20,49%	26,02%	17,15%
segíti a fiatalok ellátását programokkal	4,94%	10,90%	21,37%	18,90%	20,06%	23,84%
segít a helytörténeti dokumentumok feldolgozásában, feltárásában	6,54%	8,14%	21,66%	16,28%	14,97%	32,41%

A válaszok több szempontból is értelmezendők. Jól látható, és ez örömteli, hogy a szolgáltatóhelyek egyértelműen pozitívan értékelik a szolgáltató könyvtár közreműködését. Az elutasító kategóriákban (nem segít, nem igazán segít) a legmagasabb értékeket a „pályázati forrásból való támogatás” és a „fiatalok ellátása” kapta, de ezek is 20 % alatti értékek, míg a támogatás mindenhol eléri a 30%-ot!

Jól látszik az is, hogy mely szolgáltatások működnek beágyazottan a szolgáltatóhely és a szolgáltató könyvtár között. Ilyennek tekinthető az első öt válasz, azaz a könyvtárközi kölcsönzés, a dokumentumellátás, az adatbázis-építés, az információs tanácsadás és a helyszíni segítségnyújtás.

A következő ötös csoportban már tapasztalhatjuk az elbizonytalanodást. Jelentősen megemelkedik, jellemzően 20% fölé kerül a nem válaszolók aránya, ami szintén a bizonytalanságra utal, az adott szolgáltatással összefüggésben, pedig

ebben a csoportban találjuk a honlap-információkat, a pályázati támogatást, a rendezvények támogatását és a fiatalok ellátását is. Azaz nagyon fontos szolgáltatásokról van szó. Sajnos, a fiatalok ellátása e blokkon belül az utolsó helyre került. Mindenképpen törekedni kellene ennek a helyzetnek a megváltoztatására.

Végezetül egy igazán kritikus szintre értünk el, ahol magas az elutasítás, alacsony a támogatás és magas a nincs válasz aránya is, pedig az egyik legfontosabb, a helyi kiskönyvtár tevékenységének fundamentumát jelentő szolgáltatási típusról, a helytörténeti dokumentumokról van szó. Ez a válasz mindenképpen komoly figyelmeztetésként értelmezendő abban a vonatkozásban, hogy a szolgáltató könyvtárnak és különösen a megyei könyvtárnak a helyismereti dokumentumellátás, dokumentumkezelés tekintetében jelentős tennivalói vannak.

Beérkezett: 2012. október 27.

Függelék: Kérdőív

1. A település (ahol a szolgáltatóhely működik) népessége *

Kérem, válasszon egyet az alábbiak közül:

- 100 fő alatti
- 100–500 fő közötti
- 500–1000 fő közötti
- 1000–3000 fő közötti
- 3000–5000 fő közötti
- 5000 fő feletti

2. A települése melyik régióba tartozik?

Kérem, válasszon egyet az alábbiak közül:

- Észak-Magyarország (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád)
- Észak-Alföld (Hajdu-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg)
- Dél-Alföld (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád)
- Közép-Magyarország (Pest)
- Közép-Dunántúl (Komárom-Esztergom, Fejér, Veszprém)
- Nyugat-Dunántúl (Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala)
- Dél-Dunántúl (Baranya, Somogy, Tolna)

3. A településen működik:

Kérem, jelöljön meg egy megfelelő választ minden felsorolt elem számára:

	Igen, önállóan	Igen, összevonva	Nem működik	Nem tudom
Könyvtár	☐	☐	☐	☐
Iskola	☐	☐	☐	☐
Művelődési ház	☐	☐	☐	☐
Mozi	☐	☐	☐	☐
Faluház	☐	☐	☐	☐
E-Magyarország pont	☐	☐	☐	☐
Teleház	☐	☐	☐	☐
Ifjúsági klub, vagy egyéb ifjúsági közösségi színtér	☐	☐	☐	☐
Időotthon, idősek napközije	☐	☐	☐	☐
Vallási felekezet, templom	☐	☐	☐	☐
Sportkör, sportklub, sportszervezet	☐	☐	☐	☐
Kocsmá	☐	☐	☐	☐
Egyéb közösségi szerepet betöltő intézmény	☐	☐	☐	☐

4. Kulturális közösségek, működési helyszínek

	Ének- kar, dalkör	Zenei csoport, együttes	Nép- tánc- csoport	Társas- tánc- csoport	Klub	Szakkör	Ifjúsági közös- ség	Egyházi közös- ség	Nyug- díjas közös- ség	Egyéb közös- ség
Nincs ilyen csoport	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iskolában működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Művelődési házban működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moziban működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Könyvtárban működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Faluházban működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Teleházban működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ifjúsági klubban működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nyugdíjas otthonban működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vallási felekezet helyiségében működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	Ének- kar, dalkör	Zenei csoport, együttes	Nép- táncso- port	Társas- tánc- csoport	Klub	Szakkör	Ifjúsági közös- ség	Egyházi közös- ség	Nyug- díjas közös- ség	Egyéb közös- ség
Sportkör helyiségében működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kocsmában működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Egyéb helyen működik	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Írjon a megfelelő rubrikába X jelet annak megfelelően, hogy a településén a felsorolt kulturális csoport működik-e vagy sem, s, ha működik, akkor mely helyszínen vagy helyszíneken. Egy kérdésre több válasz is adható, hiszen eltérő helyszíneken több azonos típusú (pl. énekkar) csoport is működhet a településen.

5. A könyvtárban tartott rendezvények (események) száma és az ezeken való résztvevők becsült száma/év.

Kérem, jelöljön meg egy megfelelő választ minden felsorolt elem számára:

	Nincs ilyen prog- ram	Évente 1–2 al- kalom- mal	Évente 3–5 al- kalom- mal	Évente 5–10 al- kalom- mal	Évente több mint 10 al- kalom- mal	Évente keves- ebb mint 50 fő	Évente 50 - 100 fő	Évente 100 - 200 fő	Évente 200 - 300 fő	Évente 300 - 500 fő	Évente 500 - 1000 fő	Évente 1000 fő felett
Kiállítás	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Író olvasó talál- kozó	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Verseny (szavaló, éneklő stb.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Könyvtári fog- lalkozás (felnőtt, gyerek)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Könyvtári óra iskolásoknak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Használó képzés (felnőtt, gyerek)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Beszélgetés	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Irodalmi prog- ram	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Zenei program	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Egészségügyi program	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Egyéb szabad- idős program	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ünnepség, falu- nap, évforduló, megemlékezés	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Filmvetítés DVD nézés	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	Nincs ilyen prog- ram	Évente 1-2 al- kalom- mal	Évente 3-5 al- kalom- mal	Évente 5-10 al- kalom- mal	Évente több mint 10 al- kalom- mal	Évente keves- ebb mint 50 fő	Évente 50 - 100 fő	Évente 100 - 200 fő	Évente 200 - 300 fő	Évente 300 - 500 fő	Évente 500 - 1000 fő	Évente 1000 fő felett
Egyéb (bár- milyen más) program	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

6. A könyvtáron kívül tartott közösségi rendezvények

Kérem, jelöljön meg egy megfelelő választ minden felsorolt elem számára:

	Nincs ilyen prog- ram	Évente 1-2 al- kalom- mal	Évente 3-5 al- kalom- mal	Évente 5-10 al- kalom- mal	Évente több mint 10 al- kalom- mal	Évente keves- ebb mint 50 fő	Évente 50 - 100 fő	Évente 100 - 200 fő	Évente 200 - 300 fő	Évente 300 - 500 fő	Évente 500 - 1000 fő	Évente 1000 fő felett
Ünnepség, fálunap, évforduló, megemlé- kezés	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kulturális program	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sport prog- ram	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vallási, felekezeti program	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Turiz- mussal összefüggő egyéb közösségi program	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Egyéb program	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

7. Az Ön véleménye szerint milyen szerepet tölt be a könyvtár a településen működő kulturális csoportok, közösségek életében?

Kérem, válasszon egyet az alábbiak közül:

- A könyvtár működése nem kapcsolódik a csoportok, közösségek életéhez;
- A könyvtár együttműködik a település közösségi életében jelen lévő csoportokkal, közösségekkel;
- A könyvtár a közösségszervezés fő színtere a településen;
- Nem tudom megítélni;

Válassza ki a megfelelő választ. Csak egy lehetőséget jelölhet meg!

8. Ön szerint a könyvtár és a településen működő kulturális csoportok / közösségek hogyan, milyen formában működnek együtt?

Kérem, válasszon ki mindent, ami érvényes:

- A könyvtár nem működik együtt;
- A könyvtár működési helyet biztosít;

- A könyvtár eszközöket ad;
 - A könyvtár pénzt szerez, pályázatokat ír;
 - A könyvtár személyzettel segít;
 - A könyvtár szervezőmunkát végez;
 - A könyvtár bemutatkozási lehetőséget biztosít;
 - A könyvtár közreműködik a működés dokumentálásban;
 - A könyvtár közreműködik az elért eredmények terjesztésében, az erről szóló híradások közvetítésében (honlapon, helyi sajtóban, hirdető felületén);
 - A könyvtár egyéb módon segít;
- Több válasz is adható

9. Ön mely közösségi, kulturális intézmény vagy program megtekintését ajánlaná szívesen a településre látogatóknak?

Kérem, jelöljön meg egy megfelelő választ minden felsorolt elem számára:

	1 = nem ajánlom	2 = nem igazán ajánlom	3 = érdemes talán megtekinteni	4 = ajánlom a megtekintését, jó program	5 = mindenk előtt ajánlom
Templom megtekintése	☐	☐	☐	☐	☐
Faluház, tájház megtekintése	☐	☐	☐	☐	☐
Kiállítás, bemutató megtekintése	☐	☐	☐	☐	☐
Egyéb épület (pl. iskola) megtekintése	☐	☐	☐	☐	☐
Műalkotás (szobor, emlékhely) megtekintése	☐	☐	☐	☐	☐
Temető megtekintése	☐	☐	☐	☐	☐
Kert, arborétum megtekintése	☐	☐	☐	☐	☐
Települési eseményen való részvétel ajánlása (falunap stb.)	☐	☐	☐	☐	☐
Sportprogram	☐	☐	☐	☐	☐
Fürdő vagy egyéb szabadidő eltöltési lehetőség	☐	☐	☐	☐	☐
Étkezés (pl. csárda) és/vagy szórakozás (pl. disco)	☐	☐	☐	☐	☐
Könyvtárhasználat, könyvtári programon való részvétel	☐	☐	☐	☐	☐
Mozi	☐	☐	☐	☐	☐
Közművelődési, kultúrházi program	☐	☐	☐	☐	☐
Egyéb program	☐	☐	☐	☐	☐

10. Ön szerint az alábbi lehetőségek egy képzeletbeli rangsorban milyen helyet foglalnának el?

Kérem, számozza be a választás sorrendjének megfelelően 1-től 15-ig a lehetőségeket

- Templom megtekintése;
- Faluház, tájház megtekintése;
- Kiállítás, bemutató megtekintése;

- Egyéb épület (pl. iskola) megtekintése;
- Műalkotás (szobor, emlékhely) megtekintése;
- Temető megtekintése;
- Kert, arborétum megtekintése;
- Települési eseményen való részvétel ajánlása (falunap stb.);
- Sportprogram;
- Fürdő vagy egyéb szabadidő eltöltési lehetőség;
- Étkezés (pl. csárda), szórakozás (pl. disco);
- Könyvtárhasztnálát, könyvtári programon való részvétel;
- Mozielőadás megtekintése;
- Közművelődési, kultúrházi program;
- Egyéb tevékenység:

A legfontosabb kerüljön előre, a legkevésbé fontos hátra.

11. Ön szerint a település számára a könyvtár milyen közösségi szereppel bír?

Kérem, válasszon egyet az alábbiak közül:

- Nélkülözhetetlen, nélküle nincs közösségi élet;
- Meghatározó, jelentős szerepe van;
- Van szerepe, de nem jelentős;
- Egyáltalán nem fontos a közösségi élet számára, hogy van-e könyvtár;
- Nem tudom megítélni.

12. Ön szerint milyen lehetőségeket biztosít a könyvtár a fiataloknak?

13. Ön szerint milyen lehetőségeket biztosít a könyvtár a nyugdíjasoknak?

14. Ön szerint milyen lehetőségeket biztosít a könyvtár a munkaképes korúaknak?

15. Mit gondol arról, hogy az emberek mennyire tartják fontosnak a településen a könyvtár működését?

Kérem, válasszon egyet az alábbiak közül:

- Nagyon fontosnak tartják;
- Fontosnak tartják;
- Különösképpen nem foglalkoznak vele;
- Nem igazán foglalkoztatja őket ez a kérdés;
- Nem tudom megítélni;

16. Ön szerint miben és milyen mértékben segíti a faluban a helyi könyvtári tevékenységet a szolgáltatást végző (megyei, városi) könyvtár?

Kérem, jelöljön meg egy megfelelő választ minden felsorolt elem számára:

	1 = nem segít	2 = nem igazán segít	3 = érezhető a segítség	4 = nagyon segít	5 = nélkülözhetetlen a segítsége
Információt biztosít, tanácsot ad, segít	☐	☐	☐	☐	☐
Könyvtári dokumentumokkal segít	☐	☐	☐	☐	☐
Rendezvényeket, programokat biztosít	☐	☐	☐	☐	☐
Pályázati forrásból támogatást nyújt	☐	☐	☐	☐	☐
Segít a helytörténeti dokumentumok feldolgozásában, feltárásában	☐	☐	☐	☐	☐
Segíti a fiatalok ellátását programokkal	☐	☐	☐	☐	☐
Könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatást nyújt	☐	☐	☐	☐	☐
Honlapján megjelenít településsel kapcsolatos információkat, szolgáltatásokat	☐	☐	☐	☐	☐
Adatbázist épít amiben a helyi könyvtári állomány is benne van	☐	☐	☐	☐	☐
Alkalmanként a munkatársai a helyszínen is segítenek	☐	☐	☐	☐	☐
Egyéb formában segít	☐	☐	☐	☐	☐

Lapról hangra

A www.laprolhangra.hu honlap 2012-ben elnyerte Az Év Honlapja minőségi díjat, valamint első lett az Informatika a Társadalomért Egyesület eFestival versenyének Társadalmi befogadás kategóriájában. A Lapról hangra oldalon látó önkéntesek olvasnak fel újságcikkeket vak vagy gyengénlátó hallgatónak. Az újságok, folyóiratok túlnyomó többsége kizárólag nyomtatásban jelenik meg vagy a képernyőolvasó és nagyító programok által nem kezelhető felületen érhető el, a Lapról hangra viszont egyszerűen hozzáférhetővé, sőt letölthetővé teszi ezeket. A portál nemcsak a legkülönbözőbb témájú cikkek lelőhelye, hanem egy baráti közösség is, amelynek látó és látássérült tagjait az olvasás szeretete köti össze. A cikkek után található „Hozzászólók” rovatban és a www.vakinfo.hu weboldalon létrehozott fórumban olvasóknak és felolvasóknak egyaránt lehetőségük van a cikkek megvitatására.

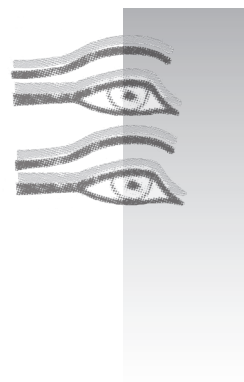
(Forrás: www.metropol.hu, 2013. január 29. 16. p. Tar Zsuzsanna tájékoztatása alapján)

NAV a könyvtárban

A Nemzeti Adó- és Vámhivatal 2013-ban Bács-Kiskun megyében négy, Békés megyében egy, Csongrád-ban öt könyvtárban működtet kihelyezett ügyfélszolgálatot, hogy azok az adózók, akik nem rendelkeznek internetes hozzáféréssel, a szakemberek segítségével kitölthessék adóbevallásukat.

(Forrás: http://nav.gov.hu/nav/regiok/del_alfold/delalfold/aktualis/konyvtarprogram.html)

A felhasználói bizalom és a népszámlálási adatok digitális szolgáltatása*

Múlt, jelen, jövő Magyarországon és Nagy-Britanniában

LENCSES Ákos – RÓZSA Dávid

Az újabb kori – nem pusztán az adókiivetés és a katonaaállítás alapjául szolgáló – népszámlálások felbecsülhetetlen értékű információval szolgálnak az adott időszak társadalmi viszonyairól. Adataik nélkülözhetetlenek a társadalomtudósok, a gazdasági és politikai döntéshozók, a gazdaság-, népesség-, társadalom- és helytörténészek munkájához. A censzusok mindenkor kérdésanyaga, a kapott válaszok összefüggéseinek értelmezése bepillantást engedhet régmúlt korok embereinek gondolkodásmódjába; az adatok elemzése fordulatot hozhat még korábbi időszakok történeti értékelésében (e helyütt elegendő csak arra utalnunk, miként változtatta meg a II. József-féle 1784–1787-es összeírások eredményeinek ismerete a török hódoltság korának népességszámáról való tudásunkat). Ennek

a hatalmas méretű és jelentőségű anyagnak a lehető legszélesebb körben való hozzáférhetővé tétele közérdek – de egyben rendkívül nehéz feladat is.

A népszámlálások során felvett adatok kezelése, tárolása és szolgáltatása minden országban problémát jelent. Magyarországon az egyéni adatokat kezelő statisztikával szemben kialakult bizalmatlanság kísérte-kíséri végig a teljes körű összeírásokat. Ennek köszönhető az a világszerte egyedülálló népszámlálási módszer, hogy az adatokat a 2001. és a 2011. évi népszámlálás alkalmával név nélkül vették fel. Zaklatott történelmünk másik következménye, hogy a személyi kérdőívek csak igen kis számban maradtak fenn. Magyarországon egyik népszámlálásból sem áll rendelkezésre a személyi kérdőívek

* A tanulmány cikkesített változata a 2012-ben „Az év fiatal könyvtárosa” címet elnyert pályaműnek. (A szerk.)

teljes állománya, és igen gyakori eset, hogy az összes kérdőív megsemmisült.

Nagy-Britanniában a szenzitív* adatok hiányának és a közigazgatás fejlettségének köszönhetően a népszámlálások személyi kérdőívei igen kevés kivételtől eltekintve fennmaradtak, és a jogszabályok betartása mellett elérhető a tudományos kutatók és a családfa-összeállítók számára is. A száz évnél régebbi népszámlálási adatok szabadon hozzáférhetők. Az anyagok feldolgozására és szolgáltatására több alternatív lehetőség is nyílik: egyes esetekben cégek végezték a népszámlálási ívek digitalizálását, más esetben közgyűjtemények, illetve közgyűjtemények és cégek együttműködésére is találunk példát. A feldolgozott és adatbázisba rendezett személyi kérdőívek közül így némelyik ingyenesen hozzáférhető, némelyik fizetős szolgáltatásként vehető igénybe. A következőkben a történeti háttér és a brit példa bemutatása után vázoljuk fel a népszámlálási adatközlések digitalizálására és elektronikus publikálására vonatkozó javaslatainkat.

Az első népszámlálások Magyarországon

A Habsburg-birodalom területén 1754-től tartottak teljes körű lélekösszeírásokat. Ezek kezdetben az egyházi és a földesúri adminisztrációra, 1770-től a tartományi közigazgatásra és a hadseregre támaszkodtak. 1777-ben kimondottan katonai célú népességfelmérést bonyolítottak le az örökös tartományokban. Magyarországon 1764-től 1767-ig próbaszámlálásokat tartottak a kamarai birtokokon. 1771-gyel kezdődően több alkalommal készültek adatfelvételek a nem nemes népességről. A nemesség még évtizedekig kiváltságai között tartotta számon az összeírásokból való kimaradást.

1784. július 16-án tették közzé II. József népszámlálási rendeletét, amely a közjó, a közigazgatás egységesítése és az állam gazdagodása

érdekében a birodalom teljes területére vonatkozóan azonos összeírási alapelveket írt elő. Az uralkodó levelezéséből és a kérdőívek tartalmából egyértelműen kiderül, hogy a népszámlálás egyik legfontosabb célja a katonakorú népesség és az utánpótlás felmérése volt. (Míg a negyven évnél fiatalabb férfiak esetében rögzítették a kort, a testalkatot és a fogyatékossgot, addig a nők, a papok és a nemesek körében ilyen adatokat nem vettek fel.) József elrendelte továbbá a községi névtáblák felállítását, a házak és a nemesi kúriák megszámozását, valamint a népességszámban bekövetkezett változásokat regisztráló települési népességekönyvek vezetését.

Az intézkedések kiváltották a privilégiumait feltevő nemesség ellenállását. Októberben József így írt Lipót öccsének, Toszkána nagyhercegének: *„A magyar urak sok bajt okoznak, pimasz és oktan ellenállást tanúsítanak az összeírásnál.”* Tolnában például két hónapig vártak a népszámlálási rendelet kihirdetésével, de még ekkor sem láttak munkához, hanem válaszfeliratot adtak ki, és könyörgő leveleket küldtek szét. Máshol nyílt ellenállásra, az összeírók megverésére és elkergetésére is sor került. Nyitrában és Pozsonyban felvonult a katonaság: a parancs értelmében a házsámot letörlő nemesekre beszállásolás várt, az erőszakos ellenállókot elfogták és Bécsbe hurcolták. (A tiltakozáshullám adta meg a végső lökést Józsefnek a közigazgatás átszervezéséhez: 1785-ben Magyarország területét tíz, Erdélyét három adminisztratív kerületre osztotta, amelyek élére királyi biztosok kerültek. A megyék, a szabad kerületek és a szabad királyi városok vezetőit ezután az uralkodó nevezte ki.)

A legtöbb megyében az eredetileg kitűzött 1784. szeptember helyett november végén indult meg az összeírás. Erdélyben az időközben kirobbant parasztfelkelés miatt a következő évre csúsztak át a munkálatok. A népszámlálást 1786-ban és 1787-ben megismételték.¹

Mivel az összeírás adatait a korban nem publikálták, azokat nem tudták hasznosítani sem a magyar politikai vezetők, sem az országleírásokat

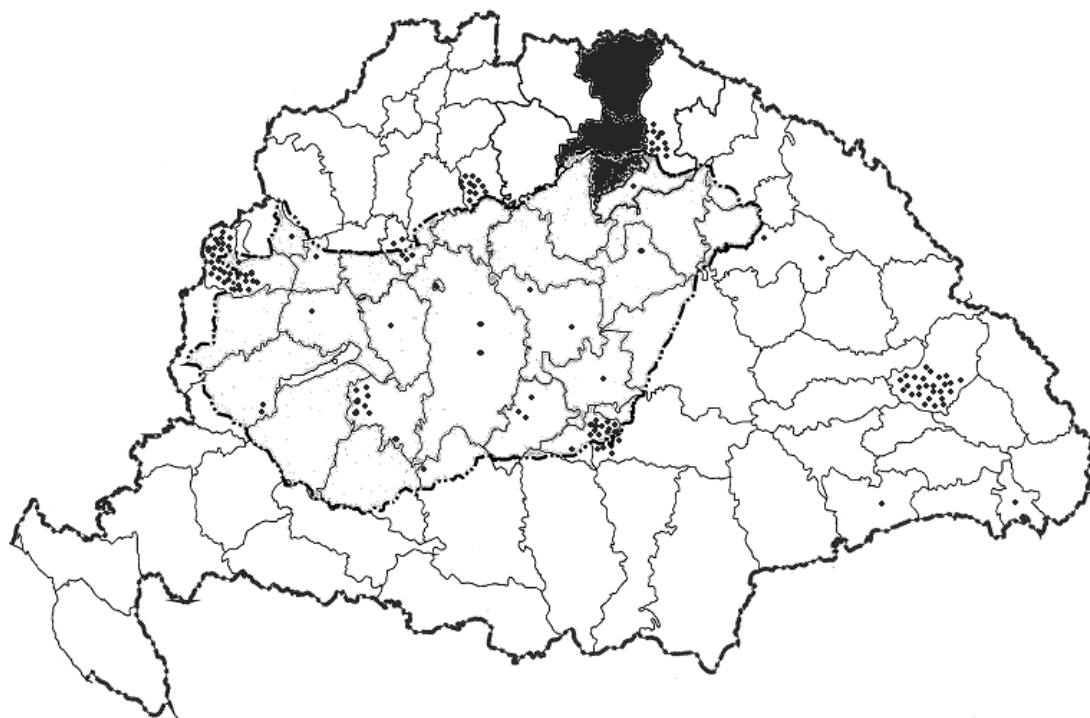
* Szenzitív adat: egyes személyhez kapcsolódó érzékeny adat, például felekezeti vagy nemzetiségi hovatartozás.

készítő tudósok. II. József halála után a magyar nemesség jogainak sérelmétől és az adatok felhasználásától való félelmében megsemmisítette a népszámlálási anyagokat. Mivel az összeírási ívek négy példányban készültek, a települési adatok nagy része a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában és a megyei levéltárakban szerencsésen megmaradt, így az eredményeket *Thirring Gusztáv* rekonstruálni tudta a XX. század első felében.² Ő csak aggregált adatokat* közölt, 1960-ban azonban a KSH Könyvtár gondozásában napvilágot látott a településoros adatokat tartalmazó *Az első magyarországi népszámlálás, 1784–1787* című kötet is *Dányi Dezső* és *Dávid Zoltán* szerkesztésében. Ennek kiegészítése 1997-ben jelent meg *II. József népszámlálásának községi adatai* címmel.

II. József 1790-ben bekövetkezett halála után Magyarországon évtizedekig nem tartottak teljes körű, a nemes és a nem nemes népességet egyaránt számba vevő összeírást. A szabadságharc

után két ízben szerveztek birodalmi népszámlálást. Az 1850-esről már a kortársak megállapították, hogy szervezési-lebonyolítási anomáliák miatt a lakosság 5–6%-a kimaradt az összeírásból. Az 1857-es census ugyancsak alulmért a népességszámot, ráadásul nem is kérdezett rá a nemzetiségre, hanem az 1850. évi népszámlálás adatait igyekezett „továbbvezetni” az 1857-es állapotokra. A hivatalos magyar statisztikai szervezet létrehozása és az ország valós közállapotainak felderítése a politikai-értelmiségi elit számára elsőrendű fontosságú ügy volt.³ Az MTA Statisztikai Bizottsága – a világon egyedülálló módon – 1860-ban önkéntes népszámlálási programot hirdetett lelkészek és papok segítségével.⁴ Az adatgyűjtés hiányosságai és a közigazgatási hatalom és szervezet hiánya miatt a kezdeményezés nem érte el célját. 1862-ben a Statisztikai Bizottság belátta, hogy „a kitűzött célt lehetetlen elérni.”⁵

Fennmaradt felvételi ívek az 1857. évi népszámlálásból⁶

* Aggregált adat: összetett adat, amelyből nem lehet visszakövetkeztetni a személyes adatokra.

A magyar közigazgatás által szervezett népszámlálások

Az 1867. február 20-án hivatalba lépett Andrássy-kormány földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztere, *Gorove István* ugyanezen év májusában felkérte *Keleti Károlyt*, hogy szervezze meg az önálló magyar statisztikai szolgálatot. A miniszter elképzelése szerint az új szakosztálynak még 1867 folyamán le kellett volna bonyolítania egy népszámlálást. Keleti rövidesen előállt *Irányelvek egyúttal javaslat a népszámlálás ügyében* címet viselő tervezetével, amelyet a nyár folyamán megtárgyalt az Országos Statisztikai Tanács. Mivel kiderült, hogy az előkészületekre sokkal több időt kell szánni, a népszámlálást előbb 1868 végére, majd 1869 végére halasztották.

1869. július 13-án lépett hatályba a népszámlálási törvény, amely egyebek mellett rögzítette az összeírás december 31-i éjféli eszmei időpontját és az adatszolgáltatási kötelezettséget. Nem sokkal ezután Gorove miniszter felhívást bocsátott ki a törvényhatóságokhoz, amelynek legfigyelemreméltóbb pontjában kijelentette, hogy a népszámlálási adatokat nem fogják új terhek vagy adóemelések alapjául venni.

Bár 1868 nyarán még a felteendő kérdések között szerepelt, végül politikai okokból nem tudakolták a nemzetiségi hovatartozást az összeírás során. Ugyanakkor a közvéleményt leginkább ez a kérdés foglalkoztatta, amint erre Keleti Károly utalt is egy 1871-ben írt cikkében. A következő, 1880-as census adataiból már a nemzetiségi megoszlás is kiderült. Az érdeklődőknek addig be kellett érniük a *Hazánk és népe* című 1873-as Keleti-műben foglalt – az 1870-es népiskolai felvételre alapozott, és mint utólag kiderült, meglehetősen pontos – becsléssel.

A feldolgozás esetenkénti nehézségei ellenére az adatokat viszonylag gyorsan publikálták. A legfontosabb eredményeket már 1870-ben közzétették egy Keleti által szerkesztett zsebkönyvben. 1871 végén jelent meg az adatokat megyei és járási szinten közlő, hatalmas alakú és terjedel-

mű népszámlálási kötet. A házak és a lakosság számát az 1873-as *Helységnévtár* részletezte települési szinten. Később tizenkét megyéről, valamint Kolozsvár és Székesfehérvár szabad királyi városról készült település-, illetve településrész-szintű adatsorokat tartalmazó füzet. A községsoros vallási adatok a *Sebők László* által 2005-ben összeállított *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai* című forráskiadványban láttak napvilágot.⁷

Az 1880. évi népszámlálás már sok tekintetben túlszárnyalta a tíz évvel korábbi összeírást. Ekkor tértek át a lajstromos adatfelvételtől az egyéni kérdőívekre. Ez a népszámlálás az első, amely pontos, megbízható adatokat tartalmaz az anyanyelvre vonatkozóan. Innentől kezdve napjainkig átlagosan tízévente került sor népszámlálásra, amelyek során rendszeresen rákérdeztek az anyanyelvre, majd később a nemzetiségre (mint az előzőnél szubjektívebb tényezőre) is.⁸

1900-ban, 1910-ben és 1930-ban a KSH soron kívül ellenőrizte azon települések anyanyelvi adatait, amelyek a korábbi összeírásoktól lényegesen eltérő eredményeket produkáltak. A revízió levelezés útján vagy bizalmas kiküldetés során történt. A „gyanús” településekre ellátogató és a felülvizsgálatot lefolytató szakértők között mások mellett megtalálható volt *Thirring Lajos*, a népszámlálási osztály későbbi vezetője és az 1949-es népszámlálás előkészítője; *Mozolovszky Sándor*, az 1930-as népesség-összeírás felelőse; és – néhány alkalommal – maga *Kovács Alajos*, a hivatal elnöke.⁹

A XX. század első évtizedeiben a Statisztikai Hivatal az adatokat példaértékűen publikálta a *Statisztikai közlemények* című sorozatában. Ebből a megfelelő szakmai háttérrel feldolgozott adatokat részletesen megismerhette a társadalom.¹⁰

Az 1949. évi népszámlálásig bezárólag az összeírások során előállt egyéni adatokat tartalmazó ívek szinte kivétel nélkül elvesztek. A kevés megmaradt kivétel elsősorban a helyi levéltárakban megőrződött másolat.

Az 1893. évi cigányösszeírás

A népszámlálások mellett a korszak nagy demográfiai adatfelvétele volt az 1893. évi „cigányösszeírás”. Ezt az összeírást a csavargók által generált társadalmi probléma hatására kellett elrendelni. A népszámlálásoktól eltérően az adatfelvétel egyetlen napon történt, amikor a települések rendeletileg nem engedhették a vándorló népesség mozgását. Ennek köszönhetően még a népszámlálásoknál is koncentráltabb, összetettebb feladatot jelentett a statisztikusok számára.¹¹ A cigányösszeírás *Hermann Antal* és *Jekelfalussy József* vezetésével zajlott. A cigányok helyzete mellett szociológiai szempontból szerették volna vizsgálni a polgárosodás és a letelepedés kérdését. Az adatfelvételt központilag támogatták, azonban több település (köztük Budapest is) „letagadta” a cigányokat, és kivonta magát az adatgyűjtési kötelezettség alól. Az összeírás a hiányos adatokkal is sikeresnek volt mondható, de a hiányos adatszolgáltatás miatt az eredményeket közlő kötet csak részben közölt települési szinten adatokat.

Az első teljes körű cigányösszeírás egyben az utolsó is lett Magyarországon. A következő mintavételes felméréseket 1971-ben, 1993-ban és 2003-ban hajtották végre 2, illetve 1%-os reprezentatív minta segítségével.

A magyarországi németek kitelepítése

Az 1941. évi népszámlálás során lehetett először a nemzetiségi kötődést külön megjelölni. Így a magukat német anyanyelvűnek, de magyarnak jelölő lakosság számára ez egyfajta Hitlerrel történő szembenállást jelentett.

A második világháború után a KSH felsőbb utasításra az 1941. évi népszámlálás kérdőíveit használta fel arra, hogy listát készítsen a magukat német nemzetiségűnek valló állampolgárokról. A listát a kormányzat a németek kitelepítéséhez használta fel. A KSH munka-

társai igyekeztek ellenállni, illetve késleltetni a lista összeállítását; a terv ellen felszólalt *Elekes Dezső*, a KSH elnöke, *Thirring Lajos*, a *Magyar Statisztikai Szemle* felelős szerkesztője és a Magyar Statisztikai Társaság ügyvivő alelnöke, valamint *Bibó István* is. A KSH-ban erősödő ellenállásra reakcióként több statisztikust is börtönbüntetésre ítélték. A KSH vezetése 1946. szeptember 17-én kelt levelében értesítette a belügyminisztériumot és a nagyobb városokat a „német anyanyelvű és nemzetiségű lakosokról készült lajstromok” megküldéséről.¹²

A német lakosságot érintő lista elkészítése és felhasználása hozzájárult a lakosság bizalmatlanságához a népszámlálások és az egyedi adatok biztonságos kezelését illetően. Ennek következtében az adatfelvételek jelentős torzításokat is tartalmazhatnak. Az 1949. évi népszámlálási adatok szerint létezett olyan település, amelynek lakosai között ötszáz fő horvát anyanyelvű volt, de egy sem vallotta magát horvát nemzetiségűnek. Az is előfordult, hogy a politikai légkör enyhülésével egy településen a magukat német nemzetiségűnek vallók száma megháromszorozódott két népszámlálás között.¹³

Népszámlálások Magyarországon 1949 után és az egyéni adatok kezelése

Bár 1960 után a népszámlálások egyéni adatai hivatali titoknak minősültek, az 1949. évi népszámlálás után következő összeírások esetén a lakosság számára nem garantálták azt, hogy a felvett adatokat kizárólag statisztikai célokra használják.¹⁴ Ugyanakkor a népszámlálás aggregált adataihoz történő hozzáférés sem volt megoldva, mert pl. a nemzetiségekre vonatkozó adatokat nem dolgozták fel települési szinten. A felekezeti hovatartozásra vonatkozó kérdést nem vették fel egészen a 2001. évi népszámlálásig. (Ez egyébként a nemzetközi ajánlásokban sem szerepel kötelező elemként. Elhagyásával egy szenzitív adattal kevesebb szerepelt a népszám-

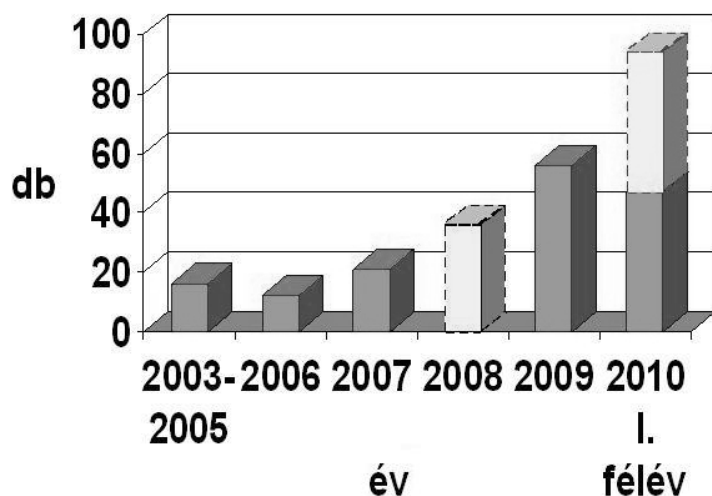
lálásokban, azonban a magyar társadalom egyik fontos jellemzőjét hagyták el negyven éven keresztül az összeírások alkalmával.)¹⁵

Erre a korszakra tehető az első archiválás is: ha nem is egy-egy népszámlálás teljes személyi anyagát, de az 1970., 1980. és 1990. évi népszámlálásokból 20%-os mintát levéltári őrizetbe helyeztek. Ez – a KSH Levéltár megszűnése után – jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található.¹⁶

2001-ben először történt név nélkül az adatszolgáltatás Magyarországon. Ez nagyrészt a nemzeti és etnikai törvénynek köszönhető, amely nem lett volna összeegyeztethető azzal, hogy az adatszolgáltatók névvel adják meg a nemzetiségüket.¹⁷ Ezt a módszert alkalmazták a 2011. évi népszámláláskor is.

A kutatók számára szükséges egyéni adatokhoz való hozzáférésre jelenleg anonimizáltan, offline keretek között nyílik lehetőség, de a KSH kutatószobája mindenki számára hozzáférést biztosít a 2001. évi népszámlálás 5%-os mintájához, illetve a 2005. évi mikrocenzus teljes adatállományához. A felhasználónak minden esetben nyilatkoznia kell arról, hogy az egyéni adatok alapján senkit sem próbál meg azonosítani.¹⁸ A KSH számára leadott adatigénylések között a mikroadatok iránti kérések száma az elmúlt években fokozatosan emelkedett.

A mikroadatok kiadása számának alakulása
a KSH-ban 2003 és 2010 között¹⁹

Népszámlálások Nagy-Britanniában

A magyar helyzettel összevetve a brit népszámlálások adatai teljesen más képet mutatnak. Természetesen Nagy-Britanniában is léteznek érzékeny adatok (ilyen az anyanyelv is), azonban az egyéni ívek jóval nagyobb számban maradtak fenn, mint Magyarországon. A brit statisztika első hivatalos szerve 1832-ben létesült, azonban rendszeres népesség-összeírások már 1801 óta zajlottak. A brit statisztikai hivatal megalapításával módszertani újítás is történt: 1841 óta a háztartás minden tagjának felveszik a nevét a népszámlálások alkalmával. (Korábban csak a háztartás családfőjének nevét rögzítették.) Így tulajdonképpen 1841 óta rendelkezésre állnak a teljes lakosságot lefedő személyi anyagok.²⁰

Az egyéni ívek Nagy-Britanniában szinte hiánytalanul fennmaradtak. Egyetlen kivételt az 1931. évi népszámlálás jelent, amelynek kérdőívei tüzet következtében megsemmisültek. A baleset – érthető módon – nagy felháborodást váltott ki, mivel több tüzoltó is felügyelt a raktárépületre, amelyben a kérdőíveket tárolták.²¹ 1941-ben a népszámlálás a világháború miatt elmaradt, ezért az 1921 és 1951 közötti időszak a jövő kutatói számára feltáratlan marad a személyi anyag szempontjából. Problémákat okoz a társadalomtudományi kutatók számára a népszámlálások

változó módszertana, ami az idősorok továbbvezetését gyakorta megnehezíti. A 2001-es népszámlálás alkalmából szerepelt először szenzitív adatkör is: kötelezően válaszolni kellett a felekezeti hovatartozásra. (A felekezeti hovatartozás mint kérdés szerepeltetése már a XIX. században is felmerült, azonban a javaslatot akkor még elutasították.)²³ Ennek a döntésnek lett az eredménye, hogy a 2001. évi népszámlálások az angolszász országokban – elsősorban Új-Zélandon és Nagy-Britanniában – jedi-népszámlálásként terjed-

tek el. A lakosság egy része ugyanis ellenállását kifejezendő válaszul a felekezeti hovatartozásra vonatkozó kérdésre a *Csillagok háborúja*-filmekből ismert jedi vallást írta. A jedik aránya Új-Zélandon meghaladta a lakosság 1%-át.²⁴ Az 1920. évi brit népszámlálási törvény 1000 font bírságot írt elő annak, aki megtagadja az adatszolgáltatást – ezt a 2001. évi népszámlálás előtt annyiban módosították, hogy a felekezeti adat megtagadása miatt nem érvényesíthető a bírság.²⁵

Nagy-Britanniában a népszámlálási kérdőívekhez történő hozzáférést az úgynevezett „százéves szabály” határozza meg. Ennek értelmében az adatok felvételét követő századik évtől lehetséges a kérdőívek nem statisztikai célú felhasználása. Az 1901. évi népszámlálás személyi kérdőívei 2003 óta, az 1911. évi népszámláláséi 2011. óta elérhetők az interneten. Mivel a brit népszámlálások során kevés a szenzitív adat, ezért nincs jelentős társadalmi ellenállás sem a kérdőívek kitöltésével, sem a százéves szabállyal kapcsolatban. Az 1911. évi népszámlálás anyaga különösen azért jelentős a demográfiai családrekonstrukciós vizsgálatok szempontjából, mivel ekkor rögzítették először a házasság időpontját, a különböző házasságokból származó gyermekek számát és további népmozgalmi szempontból érdekes adatot.

A brit népszámlálási anyagok digitalizálása

Az 1801 és 1946 között kötet formájában megjelent aggregált adatokat az Essexi Egyetemen digitalizálták. A munka 2005-ben fejeződött be, az eredmény pedig az *Online Historical Population Report*²⁶ elnevezésű oldal, amelyen nemcsak a népszámlálási kötetek, hanem a kapcsolódó térképek és további kiadványok is ingyenesen letölthetővé váltak. A digitalizálás nem karakterfelismeréssel történt, az egyes oldalakat JPG-formátumban lehet elérni.

Az egyéni kérdőívek digitalizálását egyes ese-

tekben közintézmények végezték, más esetekben vállalkozások keretében zajlott a munka, illetve cégek és közintézmények együttműködésére is volt példa. A sokféle megoldást természetesen tükrözi az adatokhoz való hozzáférések változatos módja is: a skála az ingyenes hozzáféréstől a próbahozzáférésen keresztül a fizetős szolgáltatásokig terjed.

A www.1911census.co.uk oldalon az 1901. és 1911. évi népszámlálási kérdőívekhez lehet hozzáférni. Feldolgozásukat a brit országos levéltárral együttműködve a Brightsolid (Scotland Online) informatikai cég állította elő. Az adatbázisban történő keresés ingyenes, azonban a találatok részletes megjelenítése, illetve elmentése már fizetős szolgáltatás. Lehetőség van az eredeti kérdőívek letöltésére is. A Brightsolid tehát nemcsak beszkennele a kérdőíveket, hanem adatbázisba rendezte az egyes személyi adatokat. Az anyag digitalizálását ebben az esetben nem állami pénzből, hanem üzleti alapokon oldották meg.

Hasonló módszerrel járt el az ír állami levéltár is,²⁷ amely azonban az 1901. és 1911. évi népszámlálások személyi kérdőíveinek digitalizálását cégek bevonása nélkül, levéltárakkal, múzeumokkal és más szakmai szervezetekkel közösen végezte. A feldolgozott anyag ingyenesen hozzáférhető a levéltár honlapján. A kérdőívek beszkenneleése nem történt meg, ezért a honlapon az eredeti íveket nem lehet megtekinteni. A felület az összes kitöltött mezőre biztosít kereshetőséget: név, megye, lakcím, nem, korcsoport, felekezeti hovatartozás, írástudás, foglalkozás, családi állapot, születési hely, nyelvtudás, gyerekszám. Az adatbázis egyszerre alkalmas családfakutatás céljaira, illetve társadalmi-gazdasági elemzések elvégzésére.

Helyzetértékelés

A magyar és a brit példa alapvető különbsége a fennmaradt személyi ívek állományában és a társadalom népszámlálásokhoz fűződő kapcsolatában rejlik. Míg hazánkban a lakosság nagy

része bizalmatlan a statisztikai adatfelvételekkel szemben, és a személyi ívek túlnyomó része megsemmisült, addig a szigetország lakói nem fejtene ki jelentős ellenállást a népesség-összeírásokkal kapcsolatban, és a személyi ívek szinte kivétel nélkül fennmaradtak. Nálunk is szükség volna a Magyarországra vonatkozó adatok felkutatására és digitalizálására. Jelenleg az aggregált adatokat tartalmazó kötetek elektronikus hozzáférése sincs biztosítva, illetve a levéltárakban megőrzött személyi anyagok feltérképezése is csak folyamatban van.²⁸ A jövőben alkalmazott eljárásokhoz jó példákat adnak a Nagy-Britanniában használt modellek. Ha a népszámlálási adatok az interneten bárki számára könnyen elérhetővé és kutathatóvá válnának (a jogszabályok betartása mellett), akkor hasznosságuk a laikus felhasználó számára is könnyebben érthető volna, és ez valószínűleg csökkentené a lakosság bizalmatlanságát is az adatfelvételekkel kapcsolatban.

Magyarországon sokáig nem történt lényeges lépés a censusok teljes anyagának digitalizálására. A lemaradás elől kizárólag az együttműködés és szervezett szolgáltatások bevezetése jelentheti a megoldást a könyvtári szféra számára. A KSH Könyvtár keresi a lehetőséget a nyomtatott népszámlálási kiadványok digitalizálására. A munka volumenét érzékeltetendő: az eddig megjelent adatközlések kilenc polcfolyómétert tesznek ki; a tematikus összeállításokat és az online elérhető 2001-es kiadványokat nem számítva 342 kötet több mint 112 ezer oldaláról van szó.

Javaslat a magyar helyzet megoldására – első lépés

Magyarországon jelenleg négy intézmény rendelkezik digitalizált népszámlálási kötetekkel:

a KSH, a KSH Könyvtár, a PTE Egyetemi Könyvtár és a Wesley János Lelkészképző Főiskola. Ezek a digitalizált állományok igen vegyes képet mutatnak tartalmuk és színvonaluk szempontjából egyaránt. A KSH Könyvtár PDF-fájlként, a PTE Egyetemi Könyvtár oldalanként JPG-fájlként szolgáltatja az anyagot. A Wesley János Lelkészképző Főiskola egyedi módon digitális fényképezőgéppel lefotózott oldalakat töltött fel a honlapjára. Ez utóbbi minősége és használhatósága sok tekintetben fejlesztésre szorul, azonban ez az egyetlen oldal, ahol az 1930. évi népszámlálás egyes kötetei elérhetők. A KSH a 2001. évi népszámlálás anyagát HTML-fájlokban, kisebb mennyiségben PDF-fájlokban tette elérhetővé. A négy intézmény azonos abban, hogy a tartalmat ingyenesen szolgáltatja, még regisztrációhoz sem köti a megtekintést.*

Digitalizált népszámlálási kötetek és szolgáltató intézményeik

Népszámlálás éve	Intézmény
1784–1787	KSH Könyvtár
1850, 1857	KSH Könyvtár
1900 (nem a teljes kötet sorozat)	PTE Egyetemi Könyvtár
1910 (nem a teljes kötet sorozat)	PTE Egyetemi Könyvtár
1930 (nem a teljes kötet sorozat)	Wesley János Lele- készítő Főiskola
1970 (nem a teljes kötet sorozat)	KSH Könyvtár
2001	KSH

**

A táblázatból látható, hogy az 1870., 1880., 1890. és 1920. évi népszámlálási anyag jelenleg nem érhető el az interneten, holott ennek védelmi ideje már lejárt. A különböző techni-

* Az 1880. évi népszámlálás adatai intézményi háttér nélkül egyedi feldolgozásban érhető el a Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma (MTDA) oldalán. A census adatai adatbázisba rendezve állnak az érdeklődők rendelkezésére.

** 1880/MTDA

kák mellett egyértelmű mindenestre, hogy a népszámlálási digitalizálás jelenlegi „szereplői” nem fizetős szolgáltatásként tekintenek a népszámlálási adatokra. Az is világos, hogy ezek az intézmények önerőből nem képesek az összes kötetet jó minőségben digitalizálni és egységes felületen szolgáltatni.

Nem szabad elfeledkezni annak a jelentőségéről, hogy a népszámlálás digitális adatvagyon a könyvtárak tulajdona legyen. Ez a jelenlegi helyzetben több könyvtár együttműködését kívánná meg: egy könyvtár, amely rendelkezik az összes népszámlálási kötetből több példánnyal (KSH Könyvtár), egy könyvtár, amely rendelkezik a megfelelő infrastruktúrával (szabad kapacitású könyvskenner), illetve egy könyvtár, amely a megfelelő felület kialakításáról és folyamatos karbantartásáról gondoskodik (KSH Könyvtár).

Mivel a magyar könyvtári rendszerben nem biztos, hogy akadna olyan szabad kapacitású könyvskenner, amellyel a népszámlálási kötetek digitalizálása elképzelhető, ezért az alábbiakban felvázolt ötletek külső cég bevonásának szükségességét is felvetik. Amennyiben a könyvtári szereplők önerőből képesek volnának a digitalizálás elvégzésére, úgy a külső cég helyét értelemszerűen valamelyik könyvtár venné át.

Az 1949. évi népszámlálás, illetve az azt követő összeírások köteteiről a KSH hivatott dönteni: az intézmény döntheti el, hogy az anyag digitalizálható és szolgáltatható-e. Az, hogy a 2001-es szabadon hozzáférhető a KSH honlapján, és ezt tervezik a 2011. évi népszámlálás adataival is, bizakodásra adhat okot abban a tekintetben, hogy az intézmény feltehetően nem bánná, ha a népszámlálások történeti adatai online elérhetők lennének. Azonban nem valószínű, hogy a KSH a teljes anyag forgalmazását, szolgáltatását átengedné külső cégnek. Azzal is tisztában kell lenni, hogy a KSH-nak nem feladata történeti adatok szolgáltatása, így a digitalizálás összefogásával és lebonyolításával járó többletfeladatokat tapasztalat és erőforrás hiányában valószínűleg nem vállalná magára.

Elképzelhető, hogy pályázati pénzekből elvégezhető az anyag digitalizálása és adatbázisba rendezése. Ez a lehetőség azonban feltételes és eseti; semmi nem garantálja, hogy a következő években lehetőség nyílik erre a kényelmes és megnyugtató megoldásra.

A legcélravezetőbb a következő megoldás lenne: a KSH Könyvtár koordinátorként magára vállalná a népszámlálások digitalizálásának összefogását, és a KSH részéről engedélyt szerezne az 1949 utáni népszámlálási anyagok digitalizálására. A PTE Egyetemi Könyvtár szakértőinek tapasztalatait és a már feldolgozott állományait felhasználva külső cég végezné el a népszámlálási kötetek digitalizálását. Az ezzel járó szkennelési munka megfelelő felszereléssel és tapasztalattal rendelkező cég számára is több hétre való munkát, a minőség-ellenőrzés pedig újabb hónapokat jelent. A cég a szolgáltatásért cserébe az 1949 előtti népszámlálások anyagával kereskedelmi céllal rendelkezhetne, és ehhez tízévente hozzáadódna azoknak a népszámlálási köteteknek az anyaga, amelyek védelmi ideje lejár. A részt vevő könyvtárak (KSH Könyvtár és PTE Egyetemi Könyvtár) vállalnák továbbá, hogy az anyagot nem teszik szabadon hozzáférhetővé az interneten. A digitalizált könyveket dedikált hálózaton, illetve regisztrált felhasználók számára jelszóval védve szolgáltatnák. Ez lehetőséget nyújtana a digitalizálásba bevont cég számára, hogy munkája megtérüljön, és a digitalizált anyag egy részét kereskedelmi forgalomba hozhatja.

Ha a könyvtárak egységesen fontosnak találják a népszámlálások digitalizálását, és a KSH részéről a szükséges engedélyeket megszereznék, akkor mintegy fél év alatt a felhasználók rendelkezésére bocsáthatnák az aggregált adatokat tartalmazó köteteket. A felület kialakításában segítséget nyújthat a korábban ismertetett brit Histpop platformja.

A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy egyes kiegészítő népszámlálási kötetek a KSH Levéltár, illetve a KSH Népszerűtudományi Kutatóintézet gondozásában jelentek meg. Mivel a KSH Levéltár jogutódja a KSH Könyvtár, ebben az

esetben semmilyen probléma nem merülne fel, de a KSH NKI-val néhány kiegészítő kötetre külön megállapodást kellene kötni.

Javaslat a magyar helyzet megoldására – második lépés

Az aggregált adatokat tartalmazó népszámlálási kötetek digitalizálása után azonnal felmerülne a kérdés, hogy mi legyen a fennmaradt egyéni ívekkel. Ezeknek a felkutatása folyamatban van,²⁹ és több esetben sikerült eredményt elérni. A fennmaradt ívek azonban kivétel nélkül (megyei) levéltárakban találhatók. Mivel ezek az adatok elsősorban családfakutatás szempontjából hasznosíthatók és az ország több intézményének állományában elszórva találhatók, mindenképpen digitalizálással és adatbázis-építéssel foglalkozó céget kellene bevonni a kutatómunka egy pontjára. Ahogy korábban írtuk, egyik népszámlálás esetében sem maradt fenn teljes személyi anyag, az állomány azonban még így is figyelmet érdemelhet helytörténészek, szociológusok, történeti demográfusok és elsősorban családfakutatók számára. A könyvtári szakemberek ebben az esetben koordináló szerepkört töltenének be a történeti demográfusok, levéltárosok, kutatók és a digitalizálást végző cég között.

Külön kérdést jelentene a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött személyi ívek esete. Mivel ezek az 1970., 1980. és 1990. évi népszámlálásokból származnak, adatvédelmi okokból természetesen nem közölhetők. Az angol példa azonban azt mutatja, hogy az adatvédelmi határidő lejártát megelőző évben külön engedély alapján lehetőség nyílhat az anyag feldolgozására, hogy a védelmi idő lejártakor azonnal digitálisan is hozzáférhetővé váljanak az adatok. A magyar társadalom népszámlálások iránti bizalmatlansága azonban óvatosságra is inthet: a személyi ívekre vonatkozó esetleges döntést mindenképpen átgondoltan és meggyőzően kell kommunikálni.

Javaslat a magyar helyzet megoldására – harmadik lépés

A digitalizált kötetek elkészülte után második ötletként új adatbázis építése merül fel. Olyan adatbázis, amelyben települések szerint lehet lekérni az egyes adatokat. Így a felhasználónak nem tizenöt népszámlálás köteteiből kell előkeresnie az őt érdeklő településről szóló információkat. (Megjegyzendő, hogy a legfontosabb demográfiai adatokat hosszú idősorban hozza az 1991 és 2002 között megjelent *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára*, a népesség nemzetiségi és vallási megoszlásáról pedig külön kötetsorozat tájékoztat az 1880 és 1941 közötti időszakra vonatkozóan.)

Az adatbázis építését nehezítené a közigazgatási változások gyakorisága. A települések összevonása és szétválása, átnevezése részletes egyeztetést és szükség esetén átszámítást kíván a koherens adatsoroknál. A munkafolyamatok egyszerűsítéséhez célszerű volna először a helységnévtárak anyagát adatbázisba rendezni. Mivel ebben az esetben két polcfolyóméternyi anyag manuális adatbázisba rendezése történne meg, és csak utána kezdődhetne a népszámlálási adatok tényleges adatbázisba töltése, a folyamat időtartamát az erőforrások ismerete nélkül lehetetlen megbecsülni. (A munka ezen szakaszában esetleg segítséget jelenthet a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Nyelv- és Névtörténeti Műhelye által üzemeltetett *Magyar digitális helynévtár*.) Ideális esetben a feladat felelőse önálló csoport volna a KSH Könyvtáron belül. Az adatbázis elkészülte után tovább bővíthető a mezőgazdasági összeírások települési adataival (1895-től 2010-ig), a XIX. századi adókataszteri összeírásokkal, illetve összekapcsolható volna a T-STAR településstatisztikai adatbázissal. Egy ilyen adatbázis felépítése és üzemeltetése jelentős és folyamatos anyagi és emberi erőforrást igényel: összesen nyolcvanezer település és névváltozat százötven éves alakulását kell hozzá nyomon követni.³⁰ Hasonló adat-összekapcsolásra láthatunk pél-

dát az MTDA említett adatbázisában, amely a népszámlálás eredményei mellett az egykorú helységnevtár és Vargha Gyula egyesületi statisztikájának információit is közli.

Az adatbázisba történő rendezés a nyelvi problémákat is megoldaná. Míg a digitalizált kötetek esetén csak a magyar nyelvű felhasználók boldogulnak az adatokkal, addig adatbázisba rendezve, többnyelvű felület mellett szlovák, német, ukrán, román, horvát nyelven is kezelhető volna az adathalmaz.

Fontos kérdés, hogy az elkészült és folyamatosan bővülő adatbázis használata ingyenesen vagy térítés ellenében történjen-e. Feltételezhető, hogy az adatbázis létrehozásával járó anyagi áldozatot a létrehozó intézmény legalább részben szeretné áthárítani a felhasználókra. Felhasználói szempontból a legszerencsésebb természetesen az volna, ha a munka pályázati pénzből történne, és így a hozzáférést is ingyenesen biztosítanák. Ez a lehetőség azért sem tűnik irreálisnak, mivel a magyar népszámlálási adatok olyan szenzitív kérdéseket is érintenek, mint a nemzetiség és a fogyatékoság. Elképzelhető tehát – bár egyáltalán nem biztos –, hogy az adatbázis létrehozására pályázati források is előállhatnak.

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy az adatbázis létrehozása vélhető gazdasági haszna mellett tudományos szempontból is kiemelkedő teljesítmény volna. Már pusztán a helységnevtárak adatbázisba rendezése is olyan tudományos munka, amely történések, közigazdászok, demográfusok érdeklődésére egyaránt joggal tartana számot.

A magyar népszámlálások iránti lakossági bizalmatlanság és az ennek köszönhető érdeklődés kettős feladat elé állítja a könyvtári szakembereket: az adatok adatvédelmi szempontból is megnyugtató szolgáltatása jelentené az ideális megoldást. A könyvtárak így saját adatvagyonukat olyan értékes digitális tartalommal bővíthetnék, amelyre jelentős igény mutatkozik felhasználói oldalról. Ez a szolgáltatás csak könyvtárak (és levéltárak) egymás közti együttműködésével és a szolgáltatás folyamatos fejlesztésével képzelhető el. A munkák során jó példát mutat a

brit gyakorlat, amelynek segítségével az egyéni ívek, az aggregált adatokat tartalmazó kötetek és a népszámlálási szakirodalom digitális szolgáltatása terén egyaránt jelentős eredményeket értek el.

Jegyzetek

1. RÓZSA Dávid: A II. József-féle magyarországi népszámlálás = *Élet és Tudomány*, 2011. 39. sz. 1241. p.
2. THIRRING Gusztáv [1938]: Magyarország népessége II. József korában. Budapest : MTA, 1938.
3. DÁNYI Dezső: Az 1850. és 1857. évi népszámlálás. Budapest : KSH, 1993.
4. LENCSE Ákos – RÓZSA Dávid: Iratok az MTA Statisztikai Bizottságának első évtizedéből = *Statisztikai Szemle*, 2012. 2–3. sz. 188–205. p.
5. Idézi BOKOR Gusztáv: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Budapest : Orsz. M. kir. Statisztikai Hivatal, 1896.
6. ÖRI Péter – PAKOT Levente: Census and census-like material preserved in the archives of Hungary, Slovakia and Transylvania (Romania), 18–19th centuries. (MPIDR Working Paper WP-2011-020). Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research, 2011.
7. RÓZSA Dávid: Az 1869–1870-es magyarországi népszámlálás = *Élet és Tudomány*. 2011. 41. sz. 1305. p.
8. REHÁK Aranka – RÓZSA Gábor (szerk.): Népszámlálások Magyarországon. Budapest: KSH – Gregor-Delacroix, 2000.
9. RÓZSA Dávid: Az 1930-as gépesített népszámlálás = *Élet és Tudomány*. 2011. 43. sz. 1369. p.
10. LENCSE Ákos: A nemzetiségi statisztika forrásai = *Könyvtári Levelező/lap*, 2010. 12. sz. 13–15. p.
11. HOÓZ István: A cigány lakosságra vonatkozó összeírások Magyarországon a XVIII. és XIX. században. In: *A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei* [reprint]. Pécs: Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem, 1992. 5–8. p.
12. CZIBULKA Zoltán – HEINZ Ervin – LAKATOS Miklós (összeáll.): A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Budapest: KSH. 2004.
13. CZIBULKA Zoltán (összeáll.) A nemzetiségi népesség száma egyes községekben. Budapest : KSH, 1991.

14. LAKATOS Miklós: Az adatvédelem jogi szabályozása a magyar népszámlálások történetében. Budapest : KSH, 2000. <http://www.census.nationalarchives.ie/> [Utolsó elérés: 2012. május 29.]
15. LENCSEŚ Ákos: A nemzetiségi statisztika forrásai = Könyvtári Levelező/lap, 2010. 12. sz. 13–15. p.; LENCSEŚ Ákos: Felekezet és statisztika = Vigilia, 2011. 10. sz. 751–757. p.
16. TÓTH Árpád szóbeli közlése alapján.
17. LAKATOS Miklós: i. m.
18. 24/2011 KSH-utasítás. http://www.ksh.hu/docs/szolgaltatasok/kutatoszoba/kutatoszoba_utasitas_2011_alairt.pdf [Utolsó elérés: 2012. május 29.]
19. ANTAL László: A kiadásra szánt adatok védelméről [előadás]. 2011. [Utolsó elérés: 2012. május 29.]
20. BAINES, Athelstane: The history and development of statistics in Great Britain and Ireland. In: Koren John (ed.): The History of statistics. Their development and progress in many countries. New York : Burk Franklin, 1970. 365–389. p. ; LAWTON, Richard: Introduction. In: Lawton, Richard (ed.): The census and social structure. An interpretative guide to nineteenth century censuses for England and Wales. London : Cass. 1978. 1–27. p.
21. LAWTON, Richard i. m.
22. LENCSEŚ Ákos: Felekezet és statisztika. i. m. 751–757. p.
23. Census Act 1920. A jogszabály hatályos szövege: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/10-11/41/section/8> [Utolsó elérés: 2012. május 29.]
24. 1911census: The 1931 census. <http://www.1911census.org.uk/1931.htm> [Utolsó elérés: 2012. május 29.]
25. LAWTON, Richard i. m.
26. Online Historical Population Report. <http://www.histpop.org/ohpr/servlet/> [Utolsó elérés: 2012. május 29.]
27. The National Archives of Ireland: Census of Ireland 1901/1911. <http://www.census.nationalarchives.ie/> [Utolsó elérés: 2012. május 29.]
28. ŐRI Péter –PAKOT Levente: Census and census-like material preserved in the archives of Hungary, Slovakia and Transylvania (Romania), 18–19th centuries. (MPIDR Working Paper WP-2011-020). Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research, 2011.
29. uo.
30. LELKES György: Magyar helységnev-azonosító szótár. Budapest: Argumentum Kiadó – KSH Könyvtár, 2011.

További irodalom

BALÁS Judit: Laky Dezső. In: Mátyás Antal (szerk.): Magyar közigazdászok a két világháború között. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1994. 198–228. p.

BUDAY László (szerk.): A.M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal munkássága 1871–1911. Budapest : M. Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1911.

HAJNAL Béla – OROS Iván – REMETÉY Ervin – VARGA Józsefné: Évfordulók a statisztika történetéből. Budapest: KSH, 1992.

FRÁTER Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai. Budapest: MTA Könyvtára, 1974.

HORVÁTH Róbert: A II. József korában végrehajtott magyarországi népszámlálás = Statisztikai Szemle, 1986. 6. sz. 624–639. p.

Beérkezett: 2012. november 21.

A brit nőszövetség a települések által vezetett könyvtárakért

Az Egyesült Királyságban 1918 óta működik a nőszövetség (National Federation of Women's Institute, NFWI), mely oktatási, társadalmi, pártoktól független politikai szervezet 212 000 taggal. 2013 januárjában adták ki a település által fenntartott könyvtárakkal foglalkozó vitairatukat On permanent loan? Community managed libraries: the volunteer perspective címmel, melyben a könyvtárbezárások, illetve a szolgáltatások csökkenése miatti aggodalmuk kifejezése mellett megoldásokat is javasolnak – az önkéntességre alapozva.

Az Egyesült Királyságban az 1964. évi törvény garantálja mindenki számára a színvonalas könyvtári ellátást (Public Libraries and Museums Act), ezért a vitairat erre a kötelességre is emlékezteti a parlamentet, de kitér a válság miatt jelentkező problémákra is, és javaslatokat fogalmaz meg.

A www.thwwi.org.uk/_documents/public-affairs/love-your-libraries/onpermanentloan14jan2013.pdf címen olvasható a huszonegy oldalas, illusztrált füzet.

Nemcsak weben lenni, hanem webből lenni

A Funkcionális követelmények (FR) metaadatmodell- család névterei és a szemantikus web

DUDÁS Anikó

„Nemcsak *weben* lenni, hanem *webből* lenni”¹ mondássá formálhatjuk azt a követelményt, amelyet a neves könyvtári metaadat-kutató és a technológiában a gyökeres változásokért következetesen kiálló *Karen Coyle* fogalmazott meg 2010-ben írt beszámolójában a szemantikus világhálóról, a könyvtári adatok körében végzett fejlesztésekről és az elért eredményekről.

A Funkcionális követelmények (FR) modellcsalád névtereinek közzététele

Hogy a „webből lenni” követelmény teljesülhessen, a könyvtári adatokat ki kell emelni

az adatbázisok mélyéből, és beágyazhatókká kell tenni a webbe. Ezzel kapcsolatos újabb fejleményre utal, hogy 2012 májusának végén több szakmai levelezőlistát is villámgyorsan bejárt a hír, miszerint az IFLA névtérében közzétették a *Funkcionális követelmények* (Functional Requirements, FR) bibliográfiai metaadatmodell-családra vonatkozó névtérdefiniciókat a szemantikus világhálóra tervezett RDF formátumban (Resource Description Framework) és beiktatták a Nyílt metaadatok jegyzékbe is (Open Metadata Registry, OMR). Az IFLA névtereinek közös globális azonosítója, ún. névtér URI-ja (Uniform Resource Identifier): <http://iflstandards.info/ns/>. A link összetevőinek

folytatásában az FR modellek közös névterét az **/fr/** tag reprezentálja, míg az URI további részei az egyes modellek, illetve az azokban definiált elemkészletek névtéreit jelölik.

Az IFLA FR névtéreinak közzétételéről szóló hír megfogalmazója *Patricia Riva*, az FRBR revíziós csoportjának elnöke. A szöveg magyar fordításban a következő:²

„A Funkcionális követelmények (Functional Requirements, FR) bibliográfiai metaadatmodell-család névtér-definíciói elérhetőkké váltak a szemantikus web alapját képező Resource Description Framework (RDF) formátumban. Az érintett modellek: Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR – A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei), Functional Requirements for Authority Data (FRAD – A besorolási/autorizálási adatok funkcionális követelményei) és Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD – A tárgyi besorolási adatok funkcionális követelményei). A névtérek a következő címről érhetők el: <http://iflastandards.info/ns/fr/>.

Az FR elemek szókészlete magában foglalja az FR modellekben meghatározott entitások, attribútumok és kapcsolatok RDF nyelven definiált osztályait és tulajdonságait. Minden osztálynak és tulajdonságnak saját URI-ja van, amelyek a szemantikus web hármasaiba (triplet) épülnek be.

Valamennyi URI jelentését hivatkozás-feloldó kezeli. Egy közönséges web-böngészőt használva az URI egy html oldalt hív meg, amely az ember számára olvasható formában tartalmazza az elemről vagy a fogalomról szóló információkat. Szemantikus böngészéskor az URI RDF/XML (RDF/Extensible Markup Language) formátumban hozza vissza a géppel olvasható információkat. Ezt a formátumot közönséges böngészővel is meg lehet jeleníteni.

Egy példa: az FRBR entitás–kapcsolat modell (FRBRer; er: entity–relationship) első entitáscsoportjában szereplő „Mű” URI-ja: <http://iflastandards.info/ns/fr/frbr/frbrer/C1001>. Az RDF/XML megjelenítéséhez a szokványos web-böngészőben az URI-hoz hozzá kell adni az „.rdf” kiterjesztést.

Egy másik példa a FRSAD-ban lévő „elnevezése” („has appellation,”) attribútum: az RDF tulajdonságnak megfelelő URI a <http://iflastandards.info/ns/fr/frsad/P2003>, az RDF/XML fájl a normál böngészővel a <http://iflastandards.info/ns/fr/frsad/P2003.rdf> URL-nél található meg.

Az FR modellek egyes elemkészletei a következő útvonalakról érhetők el:

FRBRer: <http://iflastandards.info/ns/fr/frbr/frbrer/>

FRAD: <http://iflastandards.info/ns/fr/frad/>

FRSAD: <http://iflastandards.info/ns/fr/frsad/>

Az FR névtérekéről nyilvántartás található a Nyílt metaadatok jegyzékében (Open Metadata Registry, <http://metadataregistry.org/>), ahonnan el is érhetők. Az elemek a jelenleg közzétett modelleket tükrözik. Minthogy az FR-család egyesítése folyamatban van, megtörténhet, hogy egyes URI-kat visszavonnak.”

A hírt olvasva talán úgy tűnik, hogy a szemantikus keresésnek már semmi akadálya – ezt a benyomást azonban nem árt árnyalni azzal, hogy az újfajta böngészők kifejlesztése még kísérleti szakaszban van. A világháló következő generációjára fejlesztik például a Google Knowledge Graph keresőt, amelyet 2012 májusában jelentettek be, kezdetben csak az USA-ban, majd az angol nyelvterület egészen bocsátották használatba. A szemantikus keresőmotorokról a W3 konzorcium honlapján található linkgyűjtemény.³

Az IFLA névtéiről szóló hír megértése a szemantikus web alapelveinek és a folyamatban lévő könyvtári és más gyűjteményi adatkezelési fejlemények ismerete nélkül nem lehetséges, ezért rövid kitekintéssel megkíséreltem összefoglalni az utóbbi bő egy évtizedben történt, a könyvtári adatok szempontjából lényeges, a szemantikus világhálóhoz és a metaadatokhoz kötődő fejlemények alapvonalait. Céлом ezzel az, hogy az áttekintés segítséget nyújtson a könyvtári adatok kezelését érintő változások, valamint a kapcsolt adatok (Linked Data, LD) jelentőségének a megértéséhez.

Az RDF és a szemantikus web

Az RDF (Resource Description Framework – Erőforrás-leíró keretrendszer) olyan adatleíró nyelv, amellyel információt adhatunk meg mind a weben, mind a való világban létező, elgondolható dolgokról, fogalmakról és a köztük lévő összefüggésekről. Segítségével állításokat

tehetünk a dolgokról, fogalmakról. Újdonsága abban áll, hogy az információkat a gépi interakció folyamatában a tartalom jelentése szerint teszi kezelhetővé, kombinálhatóvá és átjárhatóvá a rendszerek között, illetve a rendszereken kívül is, az általános weben. Az RDF a számítógépek számára teszi megérthetővé az információk közötti összefüggéseket.

A szokványos internetes információkezelés a hiperlinkekkel összekötött weboldalak kapcsolatán alapszik. *Tim Berners-Lee*, a szemantikus web ötletadója és megvalósulásának ösztönzője megjegyzi: az adatok szintjén ezek a szokványos linkek csak esetlegesen tudják összefűzni az RDF leírásaiban kezelhető dolgokat.⁴ A weboldalakhoz, webhelyekhez szolgáltatások is hozzákapcsolódhatnak: adatbázisok, portálok, fórumok, blogok és más közösségi webhelyek. Az interneten lévő dolgokra az internetes helyük szerint találhatunk rá, erre szolgál az URL (Universal Resource Locator), s ezt tartjuk az *interneten* található dolgok, a weboldalak, webhelyek, dokumentumok azonosítójának. Feltűnhet azonban, hogy a hagyományos webes keresőkkel összegereblyézett weboldalak között sok a megtévesztő és fölösleges találat. Ez azért van így, mert a gépek buták. Sem maguktól, sem a jelenlegi fejlettségi szinten használt relevancia-algoritmusok segítségével nem tudnak áttörő lépéseket tenni az intelligensebb keresésért és adatkezelésért. A webről ugyanis hiányoznak a dokumentumokról és a dolgokról szóló egységes és strukturált, a webes feldolgozásban értelmesen felhasználható jelentéssel teli metainformációk. A szemantikus weben az URI (Universal Resource Identifier) játszik fő szerepet, ez az egyedi azonosító a számítógépek számára teszi kezelhetővé azt, hogy *mi micsoda* és *mi hol* található meg a weben. Az URI a név szerepét tölti be, *bármit* azonosíthat: a weben lévő dolgokat éppúgy, mint a való élet dolgait és az emberi fogalmakat. Az RDF szerkezettel állítások tehetők a dolgokról, ennélfogva ez a formátum a tartalom szemantikai elemeit ragadja meg és kapcsolja össze a számítógépek számára is értelmezhető és feldolgozható módon.⁵

Az RDF nyelvre, és ezzel együtt a könyvtári adatok RDF-re való konvertálására azért van szükség, mert amit az ember az értelmével, a nyelvvel, a látott, hallott vagy más módon érzékelt és megtanult világ környezetében nehézség nélkül megért, azt a webet pásztázó keresőgépek megközelítően sem értik, mert nincsenek meg a kategorizáláshoz, a csoportosításhoz és az értelmezéshez szükséges metainformációik. A „holló” karaktersorról nem tudják mi-mindent jelenthet, hogy az lehet madár, család, vers, utcanév, galéria neve, szimbólum vagy más egyéb, s azt sem tudják, mi-minden jellemzi ezeket a dolgokat. Ezért külön kell gondoskodni arról, hogy a dolgok jelentése számítógépes programokkal is feldolgozható és egységesen értelmezhető legyen. Tudomásul kell vennünk, hogy nem elegendő az olvasó számára a világhálón hozzáférhetővé tenni, illetve egy adott rendszer keretei között és képességei szerint kereshetővé tenni az adatokat, hanem magukat a metaadatokat szükséges a web nyelvére átültetni. Karen Coyle úgy fogalmaz, hogy szolgáltatásainknak nem elegendő csupán áthaladniuk a weben, hanem ott kell élniük és tudniuk kell interakcióba lépni a webbel. Olyan szolgáltatásokra van szükség, amelyek maguk is a webből építkeznek.⁶

Az RDF nyelvet tehát elsősorban azért hozták létre, hogy a weben lévő információk szemantikus kezelését a számítógépek meg tudják oldani. *Herman Iván* szavaival „[a] szemantikus Web célja egy olyan infrastruktúra létrehozása, amely lehetővé teszi a Weben lévő adatok integrálását, a közöttük levő kapcsolatok definiálását és jellemzését, illetve az adatok értelmezését.”⁷

Ehhez szükség van a következőkre:

1. „Az adatokat egyértelműen meg kell „címezni” a weben, vagyis el kell őket nevezni (URI = URL + URN).
2. Szükség van egy precíz adatmodellre, amely formális keretet ad az adatok egymáshoz való kapcsolatának definiálására, és a kapcsolatok leírására (RDF).
3. Az adatok közötti kapcsolatokat, illetve a kapcsolt adatok referenciáit, el kell tudni érni, le kell tudni kérdezni (SPARQL).

4. *A kapcsolatok leírására szolgáló terminológiát definiálni kell tudni (RDFS, OWL, SKOS).*
5. *A kapcsolatokon, illetve azok leírásán, logikai következtetéseket kell tudni levonni (OWL, RIF).⁸*

Az RDF a webes adatkezelésre megfogalmazott állítások általános modellje (Herman sémájában ez a második tézis), amely „arra az elvre épül, hogy a leírásra kerülő dolognak több tulajdonsága, a tulajdonságoknak pedig értéke van, és hogy az erőforrások leírhatók [...] kijelentésekkel, amelyek specifikálják az erőforrások tulajdonságait és a tulajdonságok értékeit.”⁹ Az RDF terminológiájában az a dolog (erőforrás), amelyről a kijelentés szól, az *alany*. Az *állítmány* (vagy *tulajdonság*) az a mondatrész, amelyik az alany tulajdonságait azonosítja, a *tárgy* pedig a tulajdonságról mond valamit, annak értékét (value) közli. Ezeket az állításokat az egyszerű kijelentő mondatokhoz szokták hasonlítani, ám ezek a kategóriák nem teljesen azonosak a természetes nyelvet leíró, hasonló elnevezésű grammatikai kategóriákkal. Az állítást *triple*nek is mondják, mivel három elemből épül fel. A hármas alapelve: ha valamiről szeretnénk valamit kijelenteni, akkor ehhez meg kell neveznünk és azonosítanunk kell azt a valamit, amelyről a kijelentés szól (például egy mű): a kijelentésben szereplő dolog egy meghatározott tulajdonságát (például a műnek van egy szerzője) és a tulajdonság értékét (például leírjuk a szerző nevét). RDF állítások például (emberi nyelven):

- (a) A holló [alany] szerzője [állítmány] Edgar Allan Poe [tárgy].
- (b) A holló fordítója Kosztolányi Dezső.
- (c) A holló eredeti címe The raven.

Az FR modellek RDF-re való átültetése és közzététele a fenti szempontok közül az első és a negyedik pontok vonatkozásában jelent megvalósulást és egyben jó esélyt a könyvtári metaadatok szemantikus weben való új életének kezdetéhez.

A könyvtári metaadat-sémák attribútuma az RDF hármasban a tulajdonság (állítmány) tagnak felel

meg, ilyen például a fenti (a) mondatból a szerző reláció (nyelvtani szerkezettel: ’szerzője’ vagy ’van szerzője’). A tulajdonságok a bibliográfiai entitásokat jellemzik, egy könyvhöz, cikkhez, filmhez vagy más dokumentumtípushoz kapcsolódhatnak, ezek az entitások az RDF-ben osztályokként vannak reprezentálva. Az entitások közötti kapcsolatok RDF-tulajdonságok: két mű közötti kapcsolattal lehet összefűzni például egy mű átdolgozását, dramatizált változatát, adaptációját. Az IFLA FRBR névterében ez utóbbit a ’has an adaptation (Work) (from Work)’ címke jelöli.¹⁰

A gépi feldolgozhatóság érdekében a mondatok elemeit URI-k ábrázolják, az elemek pedig RDF mondatokban használhatók fel, többek között megvalósíthatók RDF/XML, RDFa, Turtle, N-triples és más szintaxisban. Az RDF-állításokat egy gráf csomópontjaival és éleivel lehet modellezni, ahol „a gráfban szereplő minden kijelentést egy egyszerű alany-állítmány-tárgy hármassal írunk le, ebben a sorrendben. [...] Minden triplet egy-egy olyan él a gráfban, mely egy kezdő-, és egy végcsomóponttal rendelkezik (ez a kijelentés alanya és tárgya).”¹¹

A tripletek URI hivatkozásai kiválthatók rövidítéssel. Ekkor egy előtagot/prefixet tartalmazó XML minősített névről beszélhetünk. A prefix egy meghatározott névtér URI-jához van rendelve. Az előtaggal kiegészített lokális név szabványos jelölése: a prefix után kettőspont jön, ezt követi a helyi név (egy fiktív példa: rdf: minositettnevPrefix). A teljes URI-hivatkozást megfelelő eljárással vissza lehet állítani a minősített névből.

Az RDF, mivel gépek számára készült nyelv, a kijelentésekben a dolgok megnevezésére bátran használhat szavak helyett URI hivatkozásokat. A közös URI-prefixek, ha közös terminológia körébe esnek, együtt kezelhetők. Specifikus célra viszont az egyes szervezetek vagy metaadatgazdák specifikus szókészletet definiálnak: saját igényükre kialakított metaadatelem-készletet állítanak össze, az elemek elnevezéseiből pedig adatérték-szókészletet hoznak létre. (1. ábra)

1. ábra

Az FRBR_{ER} elemkészlete, IFLA névtér; URI: <http://iflstandards.info/ns/fr/frbr/frbrer/> (Forrás: OMR)

Element Sets: Show detail for FRBRer model			
Detail	Elements	History	Maintainers
Label	Type	URI	
Work	class	.../ns/fr/frbr/frbrer/C1001	
Expression	class	.../ns/fr/frbr/frbrer/C1002	
Manifestation	class	.../ns/fr/frbr/frbrer/C1003	
Item	class	.../ns/fr/frbr/frbrer/C1004	
Person	class	.../ns/fr/frbr/frbrer/C1005	
Corporate Body	class	.../ns/fr/frbr/frbrer/C1006	
Concept	class	.../ns/fr/frbr/frbrer/C1007	
Object	class	.../ns/fr/frbr/frbrer/C1008	
Event	class	.../ns/fr/frbr/frbrer/C1009	
Place	class	.../ns/fr/frbr/frbrer/C1010	
is realized through	property	.../ns/fr/frbr/frbrer/P2001	
is realization of	property	.../ns/fr/frbr/frbrer/P2002	
is embodied in	property	.../ns/fr/frbr/frbrer/P2003	
is embodiment of	property	.../ns/fr/frbr/frbrer/P2004	
is exemplified by	property	.../ns/fr/frbr/frbrer/P2005	
is exemplar of	property	.../ns/fr/frbr/frbrer/P2006	
is created by (corporate body)	property	.../ns/fr/frbr/frbrer/P2007	
is creator (corporate body) of	property	.../ns/fr/frbr/frbrer/P2008	
is creator (person) of	property	.../ns/fr/frbr/frbrer/P2010	
is created by (person)	property	.../ns/fr/frbr/frbrer/P2009	
216 results			

A szókészlet annak a gondozásában áll, aki létrehozta azt, s a saját használatára kialakított szókészlet összes kifejezését egy közös névtér-URI-val keríti el. A névtérrel válik kezelhetővé az azon belül megadott elemkészlet és szókészlet érvényességi köre. Egy minősített-név-prefixet „mindig egy bizonyos szókészlettel kapcsolatban használunk, s így a prefixet gyakran az adott szókészlet nevének tekintjük (így például az RDF Séma szókészletét úgy hívjuk, hogy „rdfs: szókészlet”).”¹²

A névtér (namespace) azonosítóval ellátott és definiált elemek halmaza. Szerepe az, hogy a különféle források formátumaiban használt ugyanolyan nevű, de esetleg más jelentésű elemek és tulajdonságok ne keveredjenek össze, s az információkat a névtérben rögzített jelentések szerint lehessen kezelni. A kifejezést informatikai szöveggörnyezetben specifikusan az XML névtér szintaktikai fogalmára használják, illetve „amikor egy olyan URI-re hivatkozunk, amely egy minősített név prefixéhez van rendelve.”¹³

A hivatkozásokat tehát a dolgok, fogalmak kate-

goriális és egyedi (a logika nyelvén az intenzionális és extenzionális jelentéstartalmak) azonosítására használják, egy adott, definiált névtérbe helyezett környezetben. Érdemes azonban itt felhívni a figyelmet egy kompromisszumra azzal kapcsolatban, hogy az URI mennyiben vezethet el valamilyen ekvivalenciához, mennyiben lehet valaminek az azonosítója, mit is azonosít tulajdonképpen, és mennyiben tud például egy URI azonosítani egy személyt. Mondhatjuk-e egy bizonyos URI-ról, hogy ez az URI maga Shakespeare? Nyilván nem, és csak reprezentációról, reprezentációs technikáról, tudásreprezentációról, illetve valamilyen referenciális kapcsolat-ról lehet szó. Az RDF bevezető tankönyve ezt a problémát a következőképpen magyarázza (az idézett szövegben az URIref az URI hivatkozás rövidítése):

„Mind az RDF, mind a Web-böngészők URI hivatkozásokat használnak a dolgok azonosítására. Az RDF és a böngészők azonban némileg eltérő módon interpretálják az ilyen hivatkozásokat. Ugyanis, az RDF csak a dolgok azonosítására használja az URI hivatkozásokat, míg a böngészők a visszakeresésére is. A hatás tekintetében a különbség gyakran nem lényeges, de vannak olyan esetek, amelyekben ez a megkülönböztetés szignifikáns. Az egyik nyilvánvaló különbség az, hogy amikor egy URI hivatkozást használunk egy böngészőben, akkor azt várjuk, hogy ez egy olyan erőforrást azonosít, amelyik visszakereshető: azaz, valami ténylegesen található az URIref által azonosított helyen. Ugyanakkor az RDF-ben egy URIref használható olyan dolog azonosítására is (mint pl. egy személy), ami/aki nem visszakereshető a weben. Néha az RDF-et azzal a konvencióval együtt használjuk, hogy amikor egy URI hivatkozást kijelölünk egy RDF erőforrás azonosítására, akkor egyúttal egy olyan weblapot is elhelyezünk az általa azonosított webhelyen, amelyben leíró információt tárolunk az adott erőforrásról úgy, hogy ez az URIref felhasználható egy Web-böngészőben ennek a weblapnak az elérésére. Ez a konvenció hasznos lehet bizonyos körülmények között, azonban ez nehézséget okoz, amikor meg kell különböztetnünk az eredeti erőforrás identitását az őt leíró weblap identitásától [...] Egy ilyen konvenció azonban nem explicit része az RDF definíciójának, hiszen az RDF, maga, nem feltéte-

*lezi, hogy egy URIref olyan valamit azonosít, ami visszakereshető.*¹⁴

Az RDF az osztályokba és tulajdonságtípusokba való besorolást is támogatja definiált tulajdonságokkal (rdf:type). Bizonyos módon a tudás természetéről való klasszikus gondolkodásunkhoz közelít, és ennek a gondolkodásnak webkörnyezetű reprezentálására és formalizálására ad lehetőséget. A tudást úgy modellezi, mint a dolgok osztályait és a dolgok közötti kapcsolatokat. Az osztályok valamennyi tagjának megvannak azok a tulajdonságai, amelyek definiálják azt az osztályt.¹⁵ Az RDF modell formalizált, bejegyzett elemei a közösen használt webtérben, kapcsolt adatokként (Linked Data) is felhasználhatók. Amennyiben egy adatállomány bárki számára szabadon is hozzáférhető és felhasználható, nyílt kapcsolt adatokról (Open Linked Data) van szó.

Az RDF hasznosulása

Az RDF sem nem adatformátum, sem nem alkalmazás – hangsúlyozza Coyle –, csupán a metaadatok alapszintű struktúrája, amelyre egy-egy aktuális metaadat-rendszer felépülhet.¹⁶ Az állításokban szerepelhetnek literálok (szöveges adatértékek), strukturális értékek (szöveg, illetve alfanumerikus elemek, de strukturált formában, mint a dátumok, az idő jelölése) és URI azonosítók. Az első kettő karaktersor-féleség, az utóbbi bármi, ami web-kompatibilis azonosító lehet. Az RDF tehát a számítógépes értelmezéshez nyújt alapokat, de ő maga nem metaadat-alkalmazás, azonban ma már számos olyan metaadat-szabvány és alkalmazás van, amelyeket az RDF koncepció és szabályok alapján fejlesztettek ki. A könyvtári felhasználás szempontjából a legfontosabbak a következők:¹⁷

SKOS

A World Wide Web konzorcium (W3C) a szemantikus web szabványait fejlesztő testülete az

RDF felelőse is. A testület néhány RDF-et használó alap-adatformátumot is létrehozott. Ezek egyik legjelentősebbike a Simple Knowledge Organization System (SKOS, egyszerű tudásrendező rendszer).

A SKOS a szemantikus webbel kompatibilis formátumra hozza a már meglévő tudásrendszerző, formális ontológiába konvertálható fogalomtárakat, és hierarchikus kapcsolódásokat, indexkifejezéseket, szócikkeket, definíciókat lehet alkotni vele. A SKOS az RDF keret-fogalmait használja fel az osztályokról, tulajdonságokról, értékekről.

Az egyik tipikus felhasználás a tezauszok, tárgyszójegyzékek publikálása SKOS formátumban. A Library of Congress tárgyszójegyzékét már közzétették ebben a formátumban,¹⁸ s így tett itthon az Országos Széchényi Könyvtár is (lásd a későbbi bekezdéseket). A másik tipikus felhasználási mód a SKOS-elemek beépítése más leírásokba. A SKOS elemeket széles körben használják állítások megfogalmazására, például az új angol-amerikai katalogizálási szabályzat, az RDA (Resource Description and Access) elemek RDF-es leírásában is SKOS elemeket használnak fel. Az alábbi RDF-leírás részletéből látható, hogy az RDA 'editionStatement' (szerzőségi közlés) elemének meghatározására a SKOS 'description' elemét használják fel.

```
<!--Property: Edition statement-->
<rdf:Description rdf:about="http://rdvocab.info/Elements/editionStatement">
  <rdfs:isDefinedBy rdf:resource="http://rdvocab.info/Elements"/>
  <reg:status rdf:resource="http://metadataregistry.org/uri/RegStatus/1002"/>
  <reg:name xml:lang="en">editionStatement</reg:name>
  <rdfs:label xml:lang="en">Edition statement</rdfs:label>
  <skos:definition xml:lang="en">A statement identifying the edition to which a resource belongs.</skos:definition>
  <rdf:type rdf:resource="http://www.w3.org/1999/02/22-rdf-syntax-ns#Property"/>
  <reg:hasSubproperty rdf:resource="http://
```

```
rdvocab.info/Elements/editionStatementManifestation" />
</rdf:Description>
```

OWL

W3C szabvány, magas szintű, logikai webontológia nyelv (Web Ontology Language). A szótár alapú gépi feldolgozáshoz is hozzájárul, elsősorban a tudományos szótárakra fókuszál.¹⁹

Kapcsolt adatok (Linked Data)

Az az elv, és ha az adatok már össze vannak kapcsolva, akkor megvalósulás, amely egyszerűen használja fel az RDF alapkoncepcióját a tripletekben, az alany–állítmány–tárgy hármában. A triplet egyes részeit a szabványos azonosító reprezentálja. A kapcsolt adatokról szóló koncepciót Tim Berners-Lee egy rövid írásban fejtette ki a W3C konzorcium weboldalán, ahol javasolja az alapvető szabályokat, az URI-k használatát. Az RDF állítások összekapcsolhatók a gépek által, ám a linkelési folyamat könnyebben elindul, ha maguk az RDF állítások is tartalmazznak linkeket. A kapcsolt adatok nyílt (open) és zárt felhasználási körben is érvényesülhetnek; ontológia-alapú és nem formális ontológián alapuló webes hálózatoknál is találkozunk velük, ez utóbbiak a wikik, a hálózati közösségek – „Friend of a friend” (FOAF), Description of a Project (DOAP) és más hasonló formációk a weben.²⁰ A FOAF formátum felhasználható a könyvtári személynév-állományok RDF adat-publikálásához. Az OSZK a szemantikus weben a tulajdonnév adatokhoz ezt a formátumot használja.

Dublin Core Metaadat Initiative (DCMI)

A Dublin Core Metaadat Initiative is kifejlesztette saját absztrakt RDF-kompatibilis modelljét (Dublin Core Abstract Model, DCAM). A 15 elemű DC jelentősen kibővült a *dcterms* szótárban,²¹ a DCAM pedig egyértelműsítette az adatelemek definícióját az RDF állítások számára

és új használati szabályokat vezetett be. Ezzel rugalmas RDF-re konvertálható adatkészletté vált. A projekthez kapcsolódó ún. Singapore Framework diagram bemutatja a funkcionális adatelemek komplex felépítményét, és bevezeti az *alkalmazási profil* (*application profile*) fogalmát, amellyel ki lehet alakítani a szűkebb szakterületen vagy valamely közösségben, azaz egy meghatározott *érvényességi kör*ön belül (*domain*) alkalmazni kívánt metaadatok gyűjteményét és alkalmazási szabályait.²²

Ez a koncepció az FR modellekkel is összhangban van: hasonlóképpen, meghatározott érvényességi körre terjednek ki a könyvtári felhasználásban az FRBR és a kísérő társmodellek, a FRAD és FRSAD elemei, amelyek azokat a komponenseket részletezik, amelyek e területen használatosak és fontosak, egyúttal a könyvtári felhasználású metaadatok körét is behatárolják. Az *alkalmazási profillal* már egy további szűkebb felhasználást definiálhatunk: a szakma (és társszakmák) számára általánosan meghatározott és meglehetősen absztrakt terminusok definíciói és a rájuk épülő adatstruktúrák az alkalmazási szabályok változatai szerint konkrét tevékenységekhez kapcsolódhatnak. Az egyes profilokban lehetőség van a terminusok szelekciójára, a metaadatok előállításához szükséges útmutatók megalkotására – akár helyi szabályzat szintjén, egy szűkebb metaadat-előállító és felhasználó közösség számára.

CIDOC CRM, FRBR_{oo}

A múzeumok nemzetközi szövetsége (International Council of Museums, illetve a hozzá kapcsolódó Comité International de Documentation szervezet) szintén fejleszti a saját metaadat-modelljét. A kiterjeszthető szemantikus keretrendszer (Conceptual Reference Model, CRM) a kulturális örökséget őrző gyűjtemények tudományos dokumentációját hivatott segíteni. A CIDOC CRM kidolgozásában részt vett a DCMI és az FRBR csoport is. A múzeumi ontológia a kulturális örökség információinak leírásához már szabványosítást nyert (ISO 21127). Az on-

tológia elérhető RDF állományként is.

Ennek a területnek a modellje több funkcióra terjed ki: a leírásra, az objektum-kezelésre és a megőrzésre. A könyvtári és múzeumi modellek harmonizációja révén létrejött az FRBR_{oo} (objektumorientált FRBR). Az FRBR sok mindezt átvett a múzeumi modelltől, de nem óhajt múzeumi dokumentumokat leírni, ugyanakkor a CIDOC is gazdagodott az FRBR szempontok figyelembe vételével. A harmonizáció célja, hogy a múzeumi és a könyvtári leírásokat, akár csak egy keresés során is, jobban meg lehessen feleltetni egymásnak.

FRBR_{oo} több olyan entitást is tartalmaz, amelyek kifejezetten a múzeumi adatkezelésben fordulnak elő. Ilyenek például az egyedi művek, a komplex művészeti alkotások, a performance és más mű-típusok külön entitásai; a temporális entitások, a tér-idő körülmény hangsúlyos kifejezése a modellben az eseménykezelésen keresztül (például esemény, folyamat, jelenség, cselekvés, állapot) stb. A megjelenési formának ebben a modellben két válfaja van: az egyik a termék jellegű (több példányban keletkező), a másik pedig valamely egyedi műre, azaz a keletkezésétől fogva is egyetlen példányú alkotásra referál (Manifestation Product Type; Manifestation Singleton).²³ Ezek az entitások speciálisan a múzeumi igényekből erednek, ezért nem kerültek be a könyvtári modellekbe. A könyvtári és múzeumi terület között viszont nagy átfedés van, s így a CIDOC CRM – az FRBR és RDF szerkezetét követve – kiváló kísérlet lehet a múzeumi és könyvtári metaadatok összekapcsolására.²⁴

Atomisztikus metaadatok: az RDF és a könyvtári adatok

Gordon Dunsire érdekes gondolatmenetbe foglalja az RDF könyvtári adatokra vonatkozó szerepét: minthogy az RDF állításban csak egyetlen vonatkozás (reláció, kapcsolat), egyetlen adatérték és egyetlen hivatkozott dolog szerepelhet, az ilyen állítás „atom” a „molekuláris” metaadat-

rekordhoz képest, amelyben a hivatkozott dologról egy egész sor állítást teszünk, s a leírt dolgot több szempontból is jellemezzük a megadott adatértékekkel. Leegyszerűsítve azt is mondhatjuk, hogy az RDF a hagyományos metaadatrekord alkotórészeivel foglalkozik.²⁵

A hagyományos bibliográfiai rekord *Lynne C. Howarth* találó meghatározása szerint a forrás logikai és fizikai jellemzőinek halmaza,²⁶ a részeket egésszé kovácsoló könyvtári egység.²⁷ A rekordokban meghatározott körű, pontosan definiált metaadatelem-készlet található. Más rokon gyűjteményi szakmák is kidolgozták a saját követelményeiknek megfelelően a leírási egységben részt vevő metaadat-készletet. Az egyes modellek, bár sokban hasonlítanak egymáshoz, mégsem teljesen ekvivalensek és nem azonos célokra használják őket. A könyvtárakban és a kiadóknál is hasznosak például a *szerző*, *cím*, *kiadási hely*, *kiadó*, *év* adatok, és a máshol is előforduló *alkotó*, *műcím* stb. Az eddigi gyakorlat azonban az, hogy az egyes metaadatelem-készleteket csak megbonthatatlanul mint egységes egészet lehet használni (lásd a könyvtári MARC formátumot). Ezekben az esetekben a metaadatok a meghatározott rekord-struktúra részei, felhasználásuk korlátozott, és a struktúrán kívül a metaadatokat nem lehet sem bővíteni, sem újrahasználni.

Amint az adatelemeket egy bizonyos rekord-szerkezet szabványától függetlenül definiálják, olyan alkalmazásokat és olyan kombinációkat is elő lehet állítani, amelyekben kisebb egységek szintjén, az *adatelemek szintjén* lehet az információkat akár különböző forrásokból származtatva együtt kezelni, újra felhasználni, illetve a szemantikus web alkotórészévé tenni.²⁸ Az adatok társítására pedig a kapcsolt adatok technológia szolgál. A könyvtári adatmodellek RDF-re való áttüztetésével, a névterek elemkészleteinek kidolgozásával és publikálásukkal az online metaadat-regisztrumban megérett a helyzet arra, hogy a könyvtári katalógusadatok a szemantikus weben alkalmas formátumban új életet kezdjenek.

Coyle négy alapvető lépést nevez meg, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a könyvtári adatok

bekerülhessenek a kapcsolt adatok világába, s ezzel a szemantikus weben is jó szolgálatot teljesíthessenek. Ezek a következők:

1. Az alapvető adatmodell megtervezése. Ezek már megvannak az FR dokumentumokban (FRBR, FRAD, FRSAD és mások). A modellek valószínű még fejlődni fognak, attól függően, hogy a könyvtári adatok és környezetük hogyan változik.
2. A második lépés az adatelemek definiálása – a szemantikus web szakzsargonjában ezek a metaadatok tulajdonságai (properties, az RDF-ben az állítmány), amelyeket az egyszerűség kedvéért névterekkel adunk meg. A folyamat elengedhetetlen része a definíciók és az RDF állítások elérhetővé tétele a weben, mégpedig a számítógépek számára felhasználható módon.
3. Valamennyi kontrollált listánkat kapcsolatat-kompatibilis formátumban közzé kell tenni a weben (Linked Data, LD).
4. Mindezt bárki számára elérhetővé kell tenni a weben a további felhasználásra, definiálásra és más megjelenítési módok kialakítására (Open Linked Data, OLD).²⁹

Az új angol-amerikai katalogizálási szabályzat (RDA) és az RDF

Az FRBR és FRAD egy meghatározott szakterületre érvényes felfogást tükröz. A két modellre alapozódik a 2010-ben közzétett új angol-amerikai katalogizálási szabályzat, az RDA, amely egyúttal az FR modellek egyféle megvalósítását is eredményezi.³⁰ Az új normatíva nem minden szempontból hűséges a két dokumentumhoz, hozzájuk viszonyítva bizonyos eltérések is felfedezhetők benne.³¹

Az RDA elemek leírását átfogó elv az FRBR entitás-konceptiója. Az FRBR entitások az RDF osztályai (*classes*), amelyek a csoportosításra szolgálnak. Például a *mű* és a *szerző* osztályába tartoznak az *egyes művek*, illetve az *egyes szerzők*. Az osztályoknak meghatározott tulaj-

donságai vannak: a *mű* tulajdonságai az RDA névtérben például a *cím* és a *forma* – az az osztály vagy műfaj, amelybe a mű besorolható. A *személyé* a *név*, a születési és halálozási *dátum*. Az elemek közötti kapcsolatok tulajdonság elemei is regisztrálásra kerültek az RDA elemzése alapján, így ezek is felhasználhatók az RDF állításokban.

Habár az RDA, a korábbi szabályzatokhoz hasonlóan, főként a használati utasításokra koncentrál, a dokumentumból mégis ki lehet hámozni azokat az információkat amelyek a metaadatelem-készlet megalkotásához szükségesek. Ez az elemkészlet bármely meghatározott adat vagy rekordformátumtól függetlenül összeállítható és átvihető RDF nyelvre.

Az RDA elemkészletének meghatározásait és RDF leírásainak elkészítését a DCMI közreműködői (Dublin Core Metadata Initiative Task Group) már 2007 táján kezdeményezték az amerikai és brit könyvtári szervezeteknél. Az indítvány támogatásra talált, s eredményként, hamarosan több, mint 1300 RDA tulajdonság bejegyzésére került sor a Nyílt metaadatok regisztrumba, egyúttal létrehozva az első, a szemantikus webre átalakított könyvtári adatok halmazát.³² Az FRBR entitások első csoportja (*mű, kifejezési forma, megjelenési forma, példány*) párosan került be: (a) az egyik változat közvetlenül az RDA szövegéből eredezik, kifejezetten a szabvány céljaira szolgál és az abban foglalt definíciókat követi (*RDA Group 1 Elements* elemkészlet, névtér: *Elements*, URI: <http://rdvocab.info/Elements>); (b) a másik változat az alapként szolgáló, RDA szemléletű FR modellek elemkészlete (névtér: *FRBREntitiesRDA*, URI: <http://rdvocab.info/uri/schema/FRBREntities>). A fejlemények fényében Coyle úgy látja, a bibliográfiái adatok jövőjét az *elemkészlet*, a *modell* és az *alkalmazási profil* fogja meghatározni.³³

Az RDA RDF-re való átvihetetésében szerepet játszó három fő komponens a következő: (1) az FRBR entitások (az 1., 2., 3. csoportban meghatározott entitások); (2) az RDA elemei alapján meghatározott RDF tulajdonságok, beleértve az RDA szerint definiált entitások közötti kapcsola-

tokat is; (3) az RDA különböző pontjaihoz csatolható kifejezéslisták (kontrollált, szabályozott szótárak). Ez utóbbiak a DCAM terminológiája szerint az *értékszótárak* (*value vocabularies*).

Minden adatelem, amit az új katalogizálási szabvány, azaz az RDA meghatároz, RDF *tulajdonságnak* tekinthető, s minden egyes elemnek megvan az RDF nyelven készült leírása. Definíciójuk a szemantikus web érvényes konvencióit követi, s alá-fölrendeltségi viszonyban is lehetnek egymással. A regisztrált adatelemek az egyes elemek leírásának részleteivel, illetve az ugyanazon adatelemek más-más érvényességi területű nézeteiben megtekinthetők az online metadat-regisztrumban. A böngészők szövegesen, emberi olvasásra alkalmas megjelenítésben mutatják be az RDF szerkezetet; XML szerkesztőben a regisztrált adatelemek géppel olvasható formátumban, RDF/XML-be konvertálódnak. Ezzel csak a megjelenítési nézet változik, s nem szükséges többszörözni és a különféle alkalmazások számára más-más módon bejegyezni a szemantikus weben aktív szerepet játszó metaadatokat.³⁴

A fontosabb tulajdonságok elemei az FRBR/RDA névtérben a következők:³⁵

- ⊗ *azonosító* (*URI*) – szemantikusweb-kompatibilis azonosító, aminek a kezdete: <http://rdvocab.info/>.
- ⊗ *név* (*name*) – az elem nevének gép-barát formája, rendszerint a szó belsejében nagybetűvel írva (például: 'titleProper' – főcím).
- ⊗ *címke* (*label*), amely az emberi felhasználó előtt jelenik meg és az elem kategoriális szemantikájára, típusára utal: 'Title proper'. A címkék nyelvspecifikusak. Az RDA angol nyelvű címkéket tartalmaz, de a címkékhez bármilyen nyelvet hozzá lehet rendelni.
- ⊗ *leírás* (*description*) – az elem vagy kifejezés emberi felhasználó által olvasható meghatározása. A leírások megtalálhatók az RDA *Szójegyzékben*. Ez is nyelvspecifikus, de lefordítható, más nyelvek is hozzárendelhetők.
- ⊗ *érvényességi kör* (*domain*) – osztály vagy osztályok amihez az elem tartozik. Az osztály FRBR entitás, amelyhez tulajdonságot le-

het rendelni, például: 'FRBR Manifestation' (FRBR megjelenési forma). Amint már említettük, minden elem kétféle formában került be a regisztrumba: az egyik olyan hozzárendeléssel, ahogyan az RDA felépítése szerinti érvényességi kör meg van határozva, a másik az elemet az efféle hovatartozás nélkül tartja nyilván. Ez utóbbit felhasználhatják olyan környezetben, amelyik nem fűződik az FRBR-hez vagy akkor, ha másképp szeretnék kezelni az FRBR osztályokat.

- ⊗ *értéktartomány* (*range*) – azok az értéktípusok, amelyeket az elem tartalmaként lehet beírni. Mivel az RDA megengedi mind az ellenőrzött, mind az ellenőrizetlen értékeket (azaz a kötött szótárból választható adatelemértéket és a szabadon beírt értéket/karaktersort is), ezt legtöbbször az alkalmazási profilnál (vagy szabályoknál) határozzák meg, nem az elem-definíciónál.
- ⊗ *típus* (*type*) – az elem típusa, tulajdonság, alárendelt tulajdonság, osztály vagy alosztály
- ⊗ *subPropertyOf* – olyan tulajdonságok, amelyek valamilyen fölrendelt tulajdonsággal rendelkeznek – például: a címvariáns fölrendelt tulajdonsága a cím. Az állítás pedig így néz ki: 'Címvariáns subPropertyOf Cím'.
- ⊗ *hasSubproperty* – olyan tulajdonságok, amelyekhez alárendelt tulajdonságok tartoznak. Minden alárendelt tulajdonság hozzá van csatolva a megfelelő tulajdonság-állításhoz. Például: 'Cím hasSubproperty Főcím' vagy ...Kulcscím/Rövidített cím stb.

Az RDF sajátos kapcsolat-kezelési jellemzőjéből ered az, hogy az FRBR entitások közötti kapcsolatok *tulajdonság* kódokkal szerepelnek. Az egyszerűsítés az RDF-hármasok alkalmazásának az eredménye: minden állítás itt is három tagra van redukálva: alanyra, állítmányra és tárgyra. A géppel olvasható tripletekben itt is minden tulajdonságot URI reprezentál.

Az RDA több részlete kötött szótár használatát írja elő. Az RDA regisztrumban a szabályozott szótárakat *vocabularies* kifejezéssel illetik (*szókészlet*, *szókincs*), a DC dokumentációban ugyanezt *value vocabulary* névvel emlegetik

(az értékek szókészlete, szókincse), mivel ebben a modellben ezek az adatelemek a tulajdonság értékei (vagy adatértékei, *value of the property*). Ha az RDA-ban például a *tartalomtípus* (*content type*) instanciája szöveg, és ha ezt az RDA által megkötött típuslistából származtatjuk, továbbá, ha a lista értékeit az RDF-ben már leképezték, akkor külön azonosító társul az értékhez, nevesül: <http://RDFVocab.info/termList/RDAContentType/1020> – ami jelen esetben nem más, mint az RDA tartalomtípus osztályának egyik altípusa, a *szöveg* (*text*).³⁶

Az RDA kb. 70 szótárt csatlakoztat, a katalógizálásban ezek a bibliográfiai rekordok adatsorainak szerkesztésénél használhatók. Coyle szóvá teszi, hogy számos más hasonló szakterületi tezaurusz és egyéb szótár, közöttük a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (International Organization for Standardization, ISO) szabványos kifejezéslistái (nyelvek, országok stb.) is jól felhasználhatók lehetnének, így ajánlatos volna ezeket is átültetni a szemantikus web formátumára.³⁷

Az FR-család szemantikus web reprezentációja az IFLA névterében

Az RDA RDF-re ültetésének folyamatával párhuzamosan az FR-család szemantikus webes reprezentációját, hiteles „lefordítását” az intelligensebb világháló nyelvére, 2007 körül az IFLA külön erre a célra megalakult csoportja vállalta. A kezdeti lépést a Dél-Afrikában (Durban) megrendezett könyvtári világkongresszuson (World Library and Information Congress, 2007) tették meg az FRBR revíziós csoport névtér programjának bejelentésével. A program meghirdetését nem kis erőfeszítést igénylő érdemi egyeztető, összehasonlító munka követte, amely még napjainkban is folyik az IFLA nemzetközi szakmai közösségén belül.³⁸ A cikkünk elején közölt hír ennek az egyeztető folyamatnak az eredményét harangozza be. Az IFLA FR-névterek függetlenek a konkrét alkalmazásoktól, szigorúan a

kiinduló modellekre korlátozódnak, kevésbé részletesek, mint a rájuk alapozó pragmatikus társítások, például az RDA.

Dunsire részletesebben is bemutatja az FR névterek struktúrájának logikáját és felhívja a figyelmet egyes problémákra.³⁹ Az FR osztályok és tulajdonságok címkei a modellekben található kifejezésekkel egyeznek meg, ez megkönnyíti a névterek dokumentációját. Amint már utaltunk rá, a modellek entitásai az RDF osztályok, az entítások attribútumai pedig a tulajdonságok. Minden tulajdonság, amely FR attribútumokra vezethető vissza, a hozzá tartozó entitás, azaz *osztály* (*domain*) érvényességi körébe esik. Például a FRAD esetében a *használat dátuma* tulajdonság érvényességi köre a *név* osztály. Az *értéktartomány* (*range*) olyan osztály, amelynek tagja a hármas tárgya. Az FR névterek azonban általánosabb szemantikai síkon mozognak, s az attribútumok konkrét értékeinek reprezentálásával már nem foglalkoznak (például mint amilyenek „A mű célzott közönsége” állításnál a célzott közönség típusaiként megadható értékek: gyermek, ifjúsági, felnőtt, tudományos stb.). Az FR névtereket felhasználó alkalmazások saját céljaikra bővíthetik az elemkészletet és az értéklisztát, ez tetten érhető az RDA névtereinél is, ahol több sajátos, az adott katalógizálási gyakorlatban honos ellenőrzött szótár értéklisztája is megtalálható.

Az egyes FR modellek között is van különbség, Dunsire erre a testület entitást hozza fel példának: a testületnek az FRBR definíciója szerint nem szükségképpen kell hogy legyen neve (az általánosító definícióban ugyanis csak annyi szerepel, hogy „a testület egyének és/vagy intézmények szervezete vagy csoportja”), a FRAD szerint viszont a testületnek *van* neve.⁴⁰ Az RDF osztályoknak a kétféle névtérben ezt a szemantikai különbséget is tartalmaznia kell, a FRAD névtér ezért nem használja fel az FRBR_{ER} *testület* osztályát, hanem saját definíciója szerint hoz létre egy másikat. Ez a finomhangolás viszont megjelenik a webontológiában is, ahol a FRAD árnyaltabb, kötöttebb értelmezése alosztályként jelenik meg („*frad:C1003 rdfs:subClassOf*

frbrer:C1006” vagy „frad:Corporate Body is sub-class of frbrer: Corporate Body”). S az is előfordul, hogy ugyanazon FRBR tulajdonságra a FRAD más címkét használ.⁴¹

A Riva-hírben is említett, a három testvér-mo-
dell összehangolására tett erőfeszítések célja,
hogy a redundanciákat felfedjék, az egybeeső
elemeket, attribútumokat és kapcsolatokat pe-
dig egymáshoz kössék. A figyelem két fő terü-
letre összpontosul: a tárgyi entitások és a cím/
név entitások/attribútumok ábrázolására. A főbb
problémák közül csak néhányat említünk meg:
az RDF-ben a FRSAD-ba foglalt *téma* osztálya
redundánsnak bizonyult; a három modell szem-
pontjai pedig különböznek a *címmel* és a *névvel*
kapcsolatban. Az FRBR-ben a név például a sze-
mély attribútuma (property), a FRAD-ban önálló
entitás (class). (2., 3. ábra) A FRSAD modellje
„az egyik mű témája a másiknak” ábrázolására a
has a subject (témája van) kapcsolatot használ-
ja. Az RDF-ben ez tulajdonság, amelynek *érvé-
nyességi köre (domain)* a *mű, értéktartománya*
(*range*) a *téma*, ám ez további kuszaságot ered-
ményez, amikor az RDF szerkezetben a *témát*

3. ábra

A FRAD Név elemének RDF reprezentációja, IFLA név-
tér, URI: <http://iflastandards.info/ns/fr/frad/C1006>

(Forrás: OMR)

Element Sets: FRAD model		
Elements: Name		
Detail	Statements	History
Profile property	Show object	Lang
name	Name	English
label	Name	English
description	A character, word, or group...	English
type	class	English
uri	http://iflastandards.info/n...	English
status	Published	English
note	Includes names by which per...	English
label	Nombre	Spanish
8 results		

URI-val megnevezett *név osztályként (nomen)*
vesszük szemügyre.⁴² Az RDF-szempontú ana-
lízisek az FR modellek összehangolásánál két-
ségkívül sokat segítenek.

Dunsire az FR modellek RDF reprezentálásá-
tól azt reméli, hogy az állítások atomi egysé-
gei révén a bibliográfiai formátumok és sémák

2. ábra

FRBR_{ER} a Személy neve elem RDF reprezentációja, IFLA névtér,
URI: <http://iflastandards.info/ns/fr/frbr/frbrer/P3039> (Forrás: OMR)

Element Sets: FRBRer model		
Elements: has name of person		
Detail	Statements	History
Profile property	Show object	Lang
name	hasNameOfPerson	English
label	has name of person	English
description	Relates a person to the wor...	English
type	property	English
domain	http://iflastandards.info/n...	English
uri	http://iflastandards.info/n...	English
status	Published	English
note	E.g., Donald Horne, A. A. M...	English
label	tiene nombre de persona	Spanish
9 results		

egymással összevethetőkké és átjárhatókká válnak. Az atomisztikus metaadat-személet a bibliográfiai rekordok előállításának paradigmáját változtatja meg. A jövő katalogizálói az egyes metaadat-állításokra összpontosítva az elszigetelt adatbázisok gyarapítása helyett közreműködések lehetnek a szemantikus web hatalmas RDF gráfja építésében, kontextusának gazdagításában.⁴³

Hol tart Magyarország?⁴⁴

Nemzeti könyvtárunk a szemantikus weben való megjelenésben az elsők között mondhat magának jelentős eredményeket.⁴⁵ Horváth Ádám, az OSZK volt informatikai igazgatója több hazai és külföldi konferencián is beszámolt azokról a fejlesztésekről, amelyek az utóbbi két-három évben a könyvtári katalógusadatok „felszabadításának” érdekében történtek. *Az Országos Széchényi Könyvtár a szemantikus weben* című wiki dokumentációjában olvashatjuk, hogy a svéd LIBRIS gyakorlatát követve 2010 áprilisában „[a]z Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) elérhetővé

tette a törzsgyűjteményi olvasói katalógusának, valamint Digitális Könyvtárának teljes tartalmát és az ezekhez kapcsolódó besorolási adatokat Linked Open Data (LOD) formában.

Az alábbi névtereket használtuk fel:

- RDFDC a bibliográfiai adatok számára,
- FOAF a név besorolásokhoz és
- SKOS a tárgyszavakhoz és a földrajzi nevekhez.

Az RDFDC, FOAF és SKOS állításaink (statements) kapcsolódnak egymáshoz. Az egységesített névalakokat összepárosítottuk a DBpedia név állományával, és az egyező nevek URI változatait owl:sameAs állításokkal kötöttük össze. A HTML link auto-discovery technológia is támogatott.⁴⁶

A megvalósítás az állandó linkszolgáltatáson (CoolURI technológia) alapul, továbbá minden forrás elérhető RDF és HTML formátumban is. Az ehhez használt nevezékek, egy-egy példával:

1. A dokumentum erőforrás megnevezése (a bibliográfiai leírás FRBR hierarchia szerinti megjelenési forma szintje, a példában az URI-k Lengyel Péter Macskakő c.,

4. ábra

Személy FOAF leírása az OSZK adatállományában, DBpedia és VIAF kapcsolódással (html nézet)

prop	obj
http://www.w3.org/1999/02/22-rdf-syntax-ns#type	http://xmlns.com/foaf/0.1/Person
http://www.w3.org/2002/07/owl#sameAs	http://dbpedia.org/resource/L%C5%91rinc_Szab%C3%B3
http://www.w3.org/2002/07/owl#sameAs	http://viaf.org/viaf/24642813
http://xmlns.com/foaf/0.1/name	Szabó Lőrinc
http://xmlns.com/foaf/0.1/name	Szabó Lőrinc (1900-1957)
http://xmlns.com/foaf/0.1/name	Sabo L'orinc
http://xmlns.com/foaf/0.1/name	Lőrinc Szabó
http://xmlns.com/foaf/0.1/name	L'orinc Sabo
http://xmlns.com/foaf/0.1/name	Lőrinc, Szabó (1900-1957)
http://xmlns.com/foaf/0.1/name	L'orinc, Sabo
http://dbpedia.org/property/deathYear	1957
http://xmlns.com/foaf/0.1/familyName	Szabó
http://xmlns.com/foaf/0.1/givenName	Lőrinc
http://dbpedia.org/property/birthYear	1900

első kiadásban 1988-ban napvilágot látott „detektív regény”-ét [sic] takarják): <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/629391>

- RDF reprezentáció
<http://nektar.oszk.hu/data/manifestation/629391>
- html reprezentáció
<http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/629391>
<http://nektar.oszk.hu/en/manifestation/629391>

2. A személynév entitás mint erőforrás megnevezése (Szabó Lőrinc reprezentánsa)
<http://nektar.oszk.hu/resource/auth/26>
(4. ábra)

- RDF reprezentáció
<http://nektar.oszk.hu/data/auth/26>
- html reprezentáció
<http://nektar.oszk.hu/auth/26>

3. A tárgyi besorolási erőforrás megnevezése (a bábjáték deszkriptor reprezentánsa)
<http://nektar.oszk.hu/resource/auth/babjatek>
(6., 7. ábra)

- RDF reprezentáció
<http://nektar.oszk.hu/data/auth/babjatek>
- html reprezentáció
<http://nektar.oszk.hu/auth/babjatek>

6. ábra

SKOS-ra konvertált Köztaurusz-tárgyszó az OSZK adatállományában (html nézet)

Source:	OSZK tezaurusz
Type:	term
Pref. label:	bábjáték
Alt. label:	marionett-játék
Editorial note:	Bábokkal eljátszott színpadi mű
Related:	árnyjáték bábszínház mesejáték
Broader:	dráma
Narrower:	bábu

Ehhez hozzáadhatjuk még azt is, hogy a személynevek nemcsak a legtöbb kapcsolt adatot tartalmazó DBpediával, hanem a könyvtári adatokból építkező VIAF (Virtual International Authroty File) állományával is társulhatnak, a szerzők nevei az 'owl:sameAs' állítással kapcsolódnak össze a külső adattárak szerzői neveivel.⁴⁷ (8. ábra) A DBpedia a Wikipedia strukturált adataiból építkezik és rendezi újra az adatokat kategorizáltnan, adatbázis szemlélettel, kapcsolt adat-technikával. A VIAF virtuális tulajdonnév-állomány, a világ legjelentősebb

5. ábra

Személy FOAF leírása a VIAF-ban, ekvivalencia kapcsolattal a magyar és a német adatállomány felé (RDF/XML nézet)

```

<rdf:RDF xml:base="http://viaf.org/">
  <rdf:Description rdf:about="http://viaf.org/viaf/39451411">
    <!--
      The primary entity (formerly a viaf:NameAuthorityCluster)
    -->
    <rdf:type rdf:resource="http://xmlns.com/foaf/0.1/Person"/>
    <rdf:type rdf:resource="http://rdvocab.info/uri/schema/FRBRentitiesRDA/Person"/>
    <foaf:name>Lengyel, Péter, 1939-</foaf:name>
    <foaf:name>Lengyel, Péter</foaf:name>
    <rdaGr2:dateOfBirth>1939-09-04</rdaGr2:dateOfBirth>
    <owl:sameAs rdf:resource="http://d-nb.info/gnd/103637133"/>
    <owl:sameAs rdf:resource="http://nektar.oszk.hu/resource/auth/42046"/>
  </rdf:Description>

```

7. ábra

SKOS-ra konvertált Köztársaság tárgyszó az OSZK adatállományában
(RDF/XML nézet)

```
<rdf:RDF>
- <skos:Concept rdf:about="http://nektar.oszk.hu/resource/auth/bábjáték">
  <skos:inScheme rdf:resource="http://www.oszk.hu/thesaurus/term"/>
  <dc:source>OSZK tezaurusz</dc:source>
  <dc:type>term</dc:type>
  <skos:prefLabel xml:lang="hu">bábjáték</skos:prefLabel>
  <skos:editorialNote xml:lang="hu">Bábokkal játszott színpadi
mű</skos:editorialNote>
  <skos:altLabel xml:lang="hu">marionett-játék</skos:altLabel>
  <skos:broader rdf:resource="http://nektar.oszk.hu/resource/auth/dráma"/>
  <skos:narrower rdf:resource="http://nektar.oszk.hu/resource/auth/bábu"/>
  <skos:related rdf:resource="http://nektar.oszk.hu/resource/auth/árnyjáték"/>
  <skos:related rdf:resource="http://nektar.oszk.hu/resource/auth/bábszínház"/>
  <skos:related rdf:resource="http://nektar.oszk.hu/resource/auth/mesejáték"/>
</skos:Concept>
</rdf:RDF>
```

könyvtári adatbázisainak besorolási rekordjait egyesíti. Benne minden egyes név RDF állítások formájában is le van írva, a magyar szerzőknél link mutat az OSZK FOAF leírásaira – s viszont, az OSZK a VIAF „rekordra” mutat. (4–5. ábra) A fejlesztés kiterjedt a DCAM új használati szabályzatának alkalmazására is: ez bevezeti például azt, hogy a ’dc:creator’ után literál állhat, a ’dcterms:creator’ után pedig URI. Az OSZK már ezt a szabályt is érvényesíti az RDF állításaiban.

Például:

```
<dcterms:creator rdf:resource="http://nektar.
oszk.hu/resource/auth/33589"/>
<dc:creator>Jókai Mór (1825-1904)</dc:cr
eator>
```

Az OSZK az Europeana szemantikus adatkezelési projektjeibe is bekapcsolódott. Az Europeana Connect program keretében az OSZK SKOS formátumú Köztársasága is része lett az Europeana kísérleti szemantikus rétegének, valamint az Europeana Linked Data is felhasználta az OSZK adatait.⁴⁸ A szemantikus web-technológiára alapozva, folyamatban van a törzsgyűjteményi katalógus FRBR entitások szerinti megjelenítésének fejlesztése, valamint a rekordstruktúra RDA adatelem-készlettel való megfeleltetése.

Lépések történtek az összetett dokumentumok (csoportok, aggregátumok) kezelésének sze-

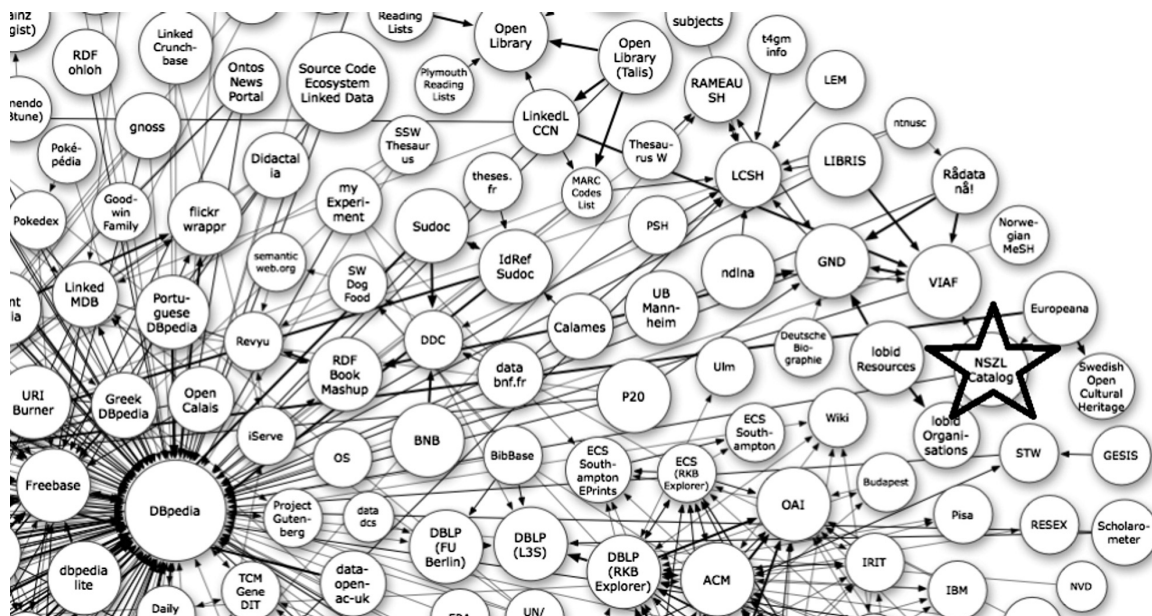
mantikus webes megoldására is az OAI-ORE technológiával (Open Archive Initiative – Object Reuse and Exchange). Összetett dokumentum például egy képet, hangot, szöveget tartalmazó dokumentum, a digitális képgyűjtemény, a sok számból és cikkből álló folyóirat, a több oldalból álló, hiperlinkkel összekapcsolt html forrás, a közösségi oldal, a több formátumban feltöltött cikkeket tartalmazó tudományos cikkadatbázis borítólapja egy műhöz. Az ORE modell-

jének is megvan a sajátos szótára, amivel RDF állításokat lehet tenni a strukturált dokumentumok leírásához. A szótár megadja, hogy a leírás mely csoportra vonatkozik (’ore:describes’); a csoportnak mik a tagjai (’ore:aggregates’); leírja a tagok tulajdonságait és kapcsolatait, valamint azokat a metaadatokat, amelyek magára a forrástérképre vonatkoznak.⁴⁹ Ebben a modellben az URI az összetett forrásról szóló forrástérképet képviseli a weben, tehát magának a forrástérképnek is URI azonosítója van. Az OSZK-ban ez a fejlesztés a Digitális Könyvtárat vonná be a web szövetévé.

A kapcsolt adatok fejlesztéseinek többsége különösebb projekt nélkül, az apróbb, azonos irányba tartó mozzanatokat felismerve és összegezve, a hiányzó kisebb elemekkel, illetve megfelelő számítástechnikai háttérrel kiegészítve vált innovatív erejű szolgáltatási tökévé. A programok mindegyike a szemantikus web szövetébe ülteti át a hazai nemzeti könyvtári adatokat. Jelentős lépés ez afelé, hogy a nemzeti könyvtár állandó műhelye legyen a fejlesztéseknek, hozzájárulva ahhoz az általános törekvéshez is, hogy a könyvtárak megőrizték évezredes társadalmi szerepüket; a szemantikus weben való megjelenésükkel pedig bizonyítani tudják létjogosultságukat és alkalmazkodóképességüket a megváltozott világban.

8. ábra

*A kapcsolt adatok felhő diagram egy részlete, csillaggal jelöltem az OSZK pozícióját
„NSZL Catalog”, Forrás: Cyganiak – Jentzsch)*

Újabb hírek a világból

A legújabb hírek között böngészve érdemes kiemelnünk a SCATNews hírlevél 2012-es júniusi számát, amelyben Gordon Dunsire és Pat Riva tudósít a katalogizálási névtér-fejleményekről. Felsorolásszerűen ezek a következők:

- telepítették az ISBD és az FR család névtér-
inek hivatkozás-feloldóját;
- a *Cataloging and Classification Quarterly* fo-
lyóiratban a közeljövőben összesen hat cikket
közölnek az FR- modellekről, a kapcsolt ada-
tokról és a szemantikus webről;
- 2012 folyamán várható az FRBR_{oo} IFLA név-
térben való közzététele a FRAD és FRSAD
elemekkel bővítve és hivatkozás-feloldó szol-
gáltatással;
- az ISBD névtéren is dolgoznak, elkészült és
megvitatás alatt áll a 0. adatcsoport körébe
tartozó *tartalom* és *média típusa* szókészlet
valamint az RDA *tartalom* és *hordozó típusa*
szókészletének megfeleltetése;
- foglalkoznak a MARC 21 névtérének kialakí-
tásával és megfeleltetésével a többi, már kifej-
lesztett névtérrel;

- figyelemmel kísérik a Library of Congress kapcsolt adatokon alapuló új keretrendszerének projektjét (Bibliographic Framework Transition Initiative, BibFrame), amelynek várhatóan az IFLA névterekhez és bibliográfiai szabványokhoz is sok köze lesz;
- az FRBR revíziójával megbízott IFLA munkacsoportok folytatják a három modell aprólékos összevetését, s elkészült az FR névterek összekapcsolása az ISBD névtérrel.⁵⁰

A nyílt bibliográfiai adatok közzététele és felhasználása egyre több helyen megkezdődött, s kialakulóban vannak az adatok közzétételére és felhasználására vonatkozó jogi rendelkezések, engedélyek, nyilatkozatok formái. A külföldi gyakorlatban többféle közkincs deklarációval találkozhatunk már, többek között ilyen a Public Domain (PD), a Public Domain Dedication and Licence (PDDL), a Creative Commons Zero Waiver (CC0) vagy az Open Data Commons Attribution License (ODC-BY), ez utóbbi alatt állnak az OCLC kezelésében álló VIAF adatok is.⁵¹

Írásom időpontjában több jelentős könyvtár tett már meghatározó lépéseket azért, hogy bibliog-

ráfiai adatai hozzáférhetők legyenek a szemantikus weben, nyílt kapcsolt adatokként. Ezek sorában említhetjük a Library of Congress, a British Library, a Europeana Library projektum fejlesztéseit, valamint a svéd, a magyar, a német, a spanyol, a francia fejleményeket. 2012 nyarán az OCLC hírleveleiben is megjelenik a téma: a világ legnagyobb könyvtári bibliográfiaiadat-szolgáltatója kísérleti célokra, (az összesen 275 millióból) 1,2 millió rekordhoz kapcsolódó 80 millió tripletet tett nyilvánosan elérhetővé. Kísérletek folynak a Dewey tizedes osztályozási rendszer kapcsolt adatformátumra való átültetésére, folyamatban van a tárgyszavak kezelésére szolgáló FAST (Faceted Application of Subject Terminology) valamint a VIAF szolgáltatás hasonló közzététele.⁵² A könyvtári információk keresőgépek számára hasznosítható reprezentálása ezzel jelentős hatással lehet a keresési eredményekre, kezelésükre, átcsoportosíthatóságukra, az egyes elemek más-más szolgáltatási forrásba való beágyazására. A bibliográfiai információk kapcsolt adatokkal történő közzétételét választó intézmények sora várhatóan gyorsan gyarapszik tovább.

Az FR névterek jelentősége (összefoglaló)

A *Funkcionális követelmények* modellek (FRBR, FRAD, FRSD) névtereinek RDF nyelvű közzététele jelentős lépés a szemantikus web megvalósulása felé, amely egyben a könyvtáros világszövetség szervezeti elkötelezettségét is kifejezi a nyílt bibliográfiai adatok és a webes mesterséges intelligencia fejlesztése iránt. A zárt könyvtári és más gyűjteményi rendszerekben felhalmozódott strukturális adatok konvertálása a web nyelvére közelebb viheti a gyűjteményi kincseket a felhasználóhoz, az általános keresőrendszereknek pedig intelligensebb közreműködést, kifinomultabb lehetőségeket teremt meg. A koncepció más, mint az eddigi rekord-kapcsolt modell: az adatok finomszemcsés alakzatok-

ban kapcsolódnak össze szemantikai síkokon, webes technológiával. A hangsúly a jelentéssel teli metainformációkon van és nem a kész rekordokon. Az adat-szintű kisebb elemek közvetlen összekapcsolásával és változatos újrendezésével rugalmasabb alkalmazások valósulhatnak meg: az adatok kölcsönös felhasználása vagy a külső forrás bevonása a szolgáltatás építésébe, kontextusának gazdagítására, és *vice versa*, a szolgáltatás információinak befelelőzése a külső forrás szövetébe.

Ami mindebből a leglényegesebb a hagyományos könyvtári katalógusok és a katalogizálás számára: az RDF leírásokat és a velük együtt használt névtereket elsősorban a számítógépek tudják hasznosítani. Az adatok számítógépes kommunikációs hálózatba való bekerülésének előfeltétele viszont a bibliográfiai adatok rögzítése, ami emberi munka eredménye. Mi változik hát most? Változik az eszköz, a technológia: a gyűjteményi anyag leírását nem elegendő csupán az ember számára érthető módon megtenni, hanem a gépi feldolgozást is szem előtt tartva kell azokat preparálni és összekapcsolhatóvá tenni. Az ember mellett hangsúlyosan szükséges figyelembe venni a gépi aktort, a globális számítógépes világot és a webet mint infrastruktúrát, amely aktív szerepet játszik az ember számára közvetített információk feldolgozásában, tárolásában és hasznosításában.

A bibliográfiai adatmodell-család névterei a *Funkcionális követelmények* modellek személete szerint teszik a könyvtári adatokat cselekvőképessé a szemantikus web áramvonaláiban. Az eljárás gyakorlati haszna többféle: javíthatja a keresés menetét és eredményét; más forrásoknál is hasznosulhatnak a bibliográfiai adatok; a könyvtári metaadatokat felhasználva kreatívabb, dinamikusabb, gazdagabb szolgáltatásokat és alkalmazásokat hívhat életre; s nem utolsósorban, a metainformációk minden szintjére kiterjedve, megújíthatja és hatékonyabbá teheti a katalogizálást. Erősebben fogalmazva: paradigmaváltást hozhat a katalogizálásban, az adatok felkutatásában, felhasználásában és rendszerezésében.

Köszönetnyilvánítás

A cikk megírásához nyújtott segítségéért, a pontosságokért és kiegészítésekért, köszönettel tartozom Horváth Ádámnak, az OSZK volt informatikai igazgatójának. Az esetleges hiányosságokért természetesen csak engem terhel a felelősség.

Irodalom

(A cikk internetes hivatkozásainak és az irodalomjegyzékben szereplő online források meglétének legutóbbi ellenőrzése 2013. január 16.)

BÁNKI Zsolt István: Múzeumok az Europeanában - az ATHENA. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. évf. 9. sz. (2010), 381–388. p. Online verzió: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5367&issue_id=519

BERNERS-LEE, Tim: Linked Data. 2006, last change: 2009/06/18. <http://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html>

COYLE, Karen: RDA Vocabularies for a twenty-first-century data environment. = Library Technology Reports, 46/2 February/March (2010). 39 p. Ebsco.

CYGANIAK, Richard – JENTZSCH, Anja: Linking Open Data cloud diagram. 2011-09-19. <http://lod-cloud.net/>

DCMI Metadata Terms, 2012-06-14. Dublin Core Metadata Initiative. <http://dublincore.org/documents/dcmi-terms/>

DUDÁS Anikó: Forrásleírás és hozzáférés: Az új angol-amerikai katalogizálási szabályzat (RDA) és kritikája. = Könyvtári Figyelő, 58. évf. 4. sz. (2012), 727–750. p.

DUNSIRE, Gordon (a): Representing the FR family in the Semantic Web. = Cataloging and Classification Quarterly, Vol. 50, Iss. 5–7 (2012), 724–741. p.

DUNSIRE, Gordon (b): Update on cataloguing namespaces. = SCATNews, no. 37, June 2012, p. [14–15.] <http://www.ifla.org/files/cataloguing/scatn/scat-news-37.pdf>

DUNSIRE, Gordon – WILLER, Mirna: Standard library metadata models and structures for the Semantic Web. = Library Hi Tech News Vol. 28, iss. 3 (2011), 1–12. p. Emerald. <http://dx.doi.org/10.1108/07419051111145118>

Europeana Linked Open Data. Honlap <http://pro.europeana.eu/web/lod/>

[FRBR_{oo}] FRBR object-oriented definition and mapping to

FRBR_{ER} (version 1.0.1). International Working Group on FRBR and CIDOC CRM Harmonisation supported by Delos NoE. Editors Chrysoula Bekiari, Martin Doerr, Patrick Le Boeuf. January 2010. http://www.cidoc-crm.org/docs/frbr_oo/frbr_docs/FRBRoo_V1.0.1.pdf

HASLHOFER, Bernhard – ISAAC, Antoine: data.europeana.eu : the Europeana linked open data pilot. In: Proceedings of International Conference on Dublin Core and Metadata Applications. The Hague, 2011., 94–104. p. <http://dcpapers.dublincore.org/index.php/pubs/article/view/3625>

HERMAN Iván: Szemantikus Web : egy rövid bevezetés. Budapest, 2006. március 18. <http://www.w3.org/2006/Talks/0318-Budapest-IH/cikk.html>

HORVÁTH Ádám: Digitális objektumok strukturális metaadatainak megadása az OAI-ORE protokoll segítségével. Networkshop, Debrecen, 2010. április 7–9. Videotórium http://videotorium.hu/en/recordings/details/744,Digitalis_objektumok_strukturalis_metaadatainak_megadasa_az_OAI-ORE_protokoll_segitsegevel

HORVÁTH Ádám: Linked data at the National Széchényi Library : road to the publication. SWIB10 : Semantic Web in Bibliotheken, Cologne, 29–30 November, 2010. Videofelvétel http://swib.org/swib10/programm_29-november.html

HORVÁTH Ádám: Open Linked Data és a könyvtárak. Networkshop, Kaposvár, 2011. április 27–29. Videotórium http://videotorium.hu/hu/recordings/details/2854,Open_Linked_Data_es_a_konyvtarak

HOWARTH, Lynne C.: FRBR and linked data : connecting FRBR and linked data. = Cataloging and Classification Quarterly, vol. 50 iss. 5–7 (2012), 763–776. p.

KETT, Jürgen – BEYER, Sarah – MANECKE, Mathias – JAHNS, Yvonne – SVENSSON, Lars G.: The German National Bibliography as linked open data : applications and opportunities. In: 78th IFLA General Conference and Assembly, Helsinki, 2012 <http://conference.ifla.org/sites/default/files/files/papers/wlic2012/215-kett-en.pdf>

Library of Congress Linked Data Service. Authorities and Vocabularies. Webhely <http://id.loc.gov/>

LUKÁCSY Gergely: A szemantikus világháló és az RDF elképzelés. In: SZEREDI Péter – LUKÁCSY Gergely – BENKŐ Tamás: A szemantikus világháló elmélete és gyakorlata. Budapest, Typotex, 2005. 61–128. p.

Open Metadata Registry. Webhely <http://metadataregistry.org/>

ORE Specification – Abstract Data Model. Open Archives Initiative Object Reuse and Exchange, 17 October 2008. Editors Carl Lagoze [et al.]. <http://www.openarchives.org/>

ore/1.0/datamodel

Az RDF bevezető tankönyve. W3C Ajánlás, 2004. február 10. Ford. Pataki Ernő. W3C Magyar Iroda, 2005. <http://www.w3c.hu/forditasok/RDF/REC-rdf-primer-20040210.html>

RIVA, Patricia (a): IFLA Functional Requirements namespaces published. = SCATNews, no. 37, June 2012, [13–14.] p. <http://www.ifla.org/files/cataloguing/scatn/scat-news-37.pdf>

RIVA, Patricia (b): Report from the FRBR Review Group mid-year meeting. SCATNews, no. 37, June (2012), [15–16.] p. <http://www.ifla.org/files/cataloguing/scatn/scat-news-37.pdf>

RIVA, Patricia – OLIVER, Chris: Evaluation of RDA as an implementation of FRBR and FRAD. = Cataloging and Classification Quarterly, vol. 50 iss. 5–7 (2012), 564–586. p.

The Singapore Framework for Dublin Core Application Profiles. Creator Mikael Nilsson, Thomas Baker, Pete Johnston. 2008-01-14. <http://dublincore.org/documents/singapore-framework/>

Szemantikus web. Az Országos Széchényi Könyvtár a szemantikus weben. Wiki. http://nektar.oszk.hu/wiki/Szemantikus_web

TÓTH Máté: Könyvtárak a szemantikus web világában. = Könyvtári Figyelő, 56. évf. 3. sz. (2010), 413–438. p. Online verzió: <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/konyvtarak-a-szemantikus-web-vilagaban/>

Jegyzetek

1. Az eredeti szövegkörnyezet (kurzíválás az eredeti szerint): „[...] our services must not only be *on* the Web, but need to be *of* the Web.” COYLE, p. 6.
2. A hír több levelezőlista archívumából és blogról elérhető, megjelent a SCATNews hírlevélben is, I. RIVA (a). A közleményt saját fordításomban közlöm, a zárójelekben az eredeti szöveget néhány helyen kiegészítettem a rövidítések feloldásával, illetve feltüntettem az eredeti terminust is.
3. A szemantikus keresőmotorok gyűjteményét I. a W3 konzorcium honlapjáról: http://www.w3.org/wiki/Task_Forces/CommunityProjects/LinkingOpenData/SemanticWebSearchEngines.
4. Vö. BERNERS-LEE
5. A szemantikus világháló elképzelésről és technológiájáról részletesebben I. LUKÁCSY fejezetét.

6. COYLE, p. 6.
7. HERMAN
8. Uo., a szövegrészlet jegyzetanyagához tartozó szakirodalmi hivatkozásokat mellőztem. A szövegrészletben a rövidítések a szemantikus web irányzatát támogató technológia-családra vonatkoznak, feloldásuk: URL: Uniform Resource Locator (egységes erőforrás-helymeghatározó, az erőforrást hely szerint azonosítja), URN: Uniform Resource Name (egységes erőforrás-név, az erőforrást név szerint azonosítja; az állandó, mindig rendelkezésre álló forrásokra használják), SPARQL: Protocol and RDF Query Language (RDF lekérdező nyelv), RDFS: RDF Schema (RDF séma), OWL: Web Ontology Language (webontológia nyelv), SKOS: Simple Knowledge Organization System (egyszerű tudásrendező rendszer), RIF: Rule Interchange Format (szabálykicserélési formátum).
9. Az RDF bevezető tankönyve. 2. Kijelentések megfogalmazása erőforrásokról c. bekezdés
10. Vö. DUNSIRE (a), p. 726., 734–735.
11. Az RDF bevezető tankönyve. 2.2 Az RDF modell c. bekezdés
12. Uo.
13. Uo.
14. Az RDF bevezető tankönyve. A. függelék: További részletek az URI-ről (az Egységes Erőforrás-azonosítóról)
15. COYLE, p. 13.
16. COYLE, p. 15.
17. Nagyvonalakban követem Coyle felsorolását (vö. COYLE, 15–17.), azonban kibővíttem a magyar és egyéb más vonatkozásokkal. L. még hozzá TÓTH, p. 425.
18. Az LC kapcsolattartó-szolgáltatás egy sor adatfélésegre kiterjed: tulajdonnevek, LC osztályozási jelzetek, formai/műfaji deskriptorok stb. L.: Library of Congress Linked Data Service. Authorities and Vocabularies <http://id.loc.gov/>
19. L. bővebben TÓTH, p. 424–425 és az általa hivatkozott irodalmat.
20. L. hozzá részletesebben BERNERS-LEE írását.
21. DCMI Metadata Terms
22. The Singapore Framework for Dublin Core Application Profiles
23. L. hozzá FRBR_{oo}, különösen. 1.2 Differences between FRBR_{er} and FRBR_{oo}, p. 13-18 és 2.6. Class Declaration, p. 36–54.

24. COYLE, 19., valamint BÁNKI, p. 385.
25. DUNSIRE (a), p. 725.
26. HOWARTH, p. 764.
27. HOWARTH, p. 772.
28. COYLE, p. 26.
29. COYLE, p. 10.
30. Részletesebben I. hozzá DUDÁS RDA-ról közölt összefoglaló cikkét.
31. Vö. RIVA – OLIVER, p. 564–565. A két szerző részletesen összeveti az FRBR és FRAD modelleket az RDA rekonstruálható FR-szemléletével.
32. COYLE, p. 6., 27.
33. COYLE, p. 28., 19.
34. Vö. COYLE, p. 27–28.
35. Vö. COYLE, p. 28.
36. COYLE, p. 30.
37. COYLE, p. 31.
38. Az FR modellek névtér-fejlesztéséről, a modellek RDF-re való átültetéséről és a folyamatban lévő projektekről bővebben I. DUNSIRE – WILLER cikkét.
39. DUNSIRE (a)
40. Vö. FRBR 3.1.2 vs. FRAD 3.4.
41. DUNSIRE (a), p. 735–736.
42. DUNSIRE (a), p. 738–739.
43. DUNSIRE (a), p. 740.
44. Ezt a szakaszt főként HORVÁTH Ádám konferenciaelőadásai és elektronikus levelezésben adott kiegészítő információi, valamint a Szemantikus web. Az Országos Széchényi Könyvtár a szemantikus weben c. wiki anyaga alapján állítottam össze.
45. A könyvtári adatok kapcsolt adatokként való közzétételéről rövid áttekintést ad HASLHOFER – ISAAC, p. 95–97. A kísérletezők élén amerikai (LC, OCLC), francia és svéd kezdeményezések állnak 2008–2009 körül alkalmazásra kerülő eredményekkel. Európában a svéd fejlesztést követve, 2010-ben az OSZK és a Deutsche Nationalbibliothek is közzétette (illetve elkezdte közzétenni) név- és tárgyszóállományát. A német fejlesztésekről bővebben I. KETT [et al.].
46. Szemantikus web. Az Országos Széchényi Könyvtár a szemantikus weben [wiki]
47. Az adatállományok összekapcsolásának vizualizálásával jól át lehet tekinteni a kapcsolatok sűrűségét, vö. CYGANIAK–JENTZSCH diagramját a kapcsoltadat-szolgáltatások feltérképezéséről. Az ábra a 2011. szeptember 19-ei állapotot tükrözi, 295 adatállomány egymáshoz kapcsolódását veszi figyelembe.
48. L. hozzá az OSZK szemantikus adatainak felhasználásáról szóló híradást és leírást az Europeana Linked Open Data weboldáról, továbbá I. még HASLHOFER – ISAAC, p. 97.
49. A modellről bővebben I. ORE Specification – Abstract Data Model.
50. Vö. DUNSIRE (b) és RIVA (b)
51. OCLC, News releases, 6 August 2012: OCLC recommends Open Data Commons Attribution License (ODC-BY) for WorldCat data <http://www.oclc.org/news/releases/2012/201248.htm>
52. OCLC, News releases, 14 August 2012: OCLC provides downloadable linked data file for the 1 million most widely held works in WorldCat <http://www.oclc.org/news/releases/2012/201252.htm>

Beérkezett: 2012. július 26.

Minősített Könyvtári címet kapott a Bródy Sándor Megyei Könyvtár

2013 januárjában az egri Bródy Sándor Megyei Könyvtár vehette át Balog Zoltán kultúráért felelős minisztertől a Minősített Könyvtár címet, melynek használatára öt évig lesz jogosult, és indulhat a Minősített Könyvtár Díjért. A címre 2010 óta pályázhatnak a minőségirányítási módszerek alkalmazásában kiemelkedő teljesítményt nyújtó könyvtárak. A pályázóknak előzetesen meghatározott szempontok szerinti önértékelést kell készíteniük és teljes körű minőségügyi dokumentációt kell bemutatniuk.

Eddig két könyvtár nyerte el a címet: a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár és a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár. Gratulálunk az új nyertesnek!

A posztkoordináció esélyei az ETO-ban

MÁNDY Gábor
mandygabor@yahoo.com

*Ez az írás bizonyos fókig folytatása annak a korábbi cikknek¹, amelyben a gyakorló osztályozó szemszö-
géből elemeztem a könyvtárosok által röviden régi², illetve új ETO-nak³ nevezett kiadás sajátosságait,
és felvettem annak lehetőségét, hogy az alapvetően prekoordinált ETO posztkoordinációs vonásait
erősítsük. Az előző cikkre érkezett néhány megjegyzésre⁴ külön webhelyen válaszolok, itt csak utalok
rájuk, most pedig megvizsgálom a posztkoordináció esélyeit. Meggyőződésem, hogy az ETO egy külön
eljárással a jelenleginél alkalmasabbá tehető a posztkoordinált visszakeresésre, mégpedig az eredeti jel-
zetek számait alkalmazva. Áttekintem az ezzel kapcsolatos problémák főbb típusait, mindegyikre javaslok
egy-egy algoritmust, ezeket konkrét példákkal és BASIC kódrészletekkel illusztrálom, és megmutatom,
hogyan lehetne ezt a megközelítést számítógépes programok láncolatával megvalósítani, a jelenlegi
online katalógusok átalakítása nélkül, külső segédlet formájában. (A példaprogramok az interneten is
kipróbálhatók, illetve onnan letölthetők.)*

Lehetséges-e posztkoordináció az ETO-ban?

Az előző cikkemhez fűzött megjegyzésében Prokné Palik Mária felhívta a figyelmemet arra, hogy most is lehetséges az önálló jelentéssel bíró jelzetrészek szerinti keresés. Persze, de kérdés,

hogy mit tekintünk szemantikailag önállónak. Álláspontom szerint mindaz önálló elemnek tekinthető, amelyet az osztályozás folyamatában a könyvtáros elemként felhasznál a komplex jelzetek összerakásához (így a „nem önálló” speciális alosztások is). Ungváry Rudolf szerint az ETO prekoordinált használata nem magából a rendszerből fakad, mert mellérendelő módon is lehet használni (pl. azonos dokumentumot több jelzet-

tel is le lehet írni). Annak természetesen sosem volt technikai akadály, hogy az önálló elemeket visszakereshetővé tegyük. A korlátozottan közös („nem önálló”) alosztásoknál azonban nincs meg ez a szabadság, ezeket szigorú szabály szerint össze kell olvasztani a főtáblázati számmal. Ezenkívül ha két témakör metszeteről van szó, a külön kezelést akadályozza az úgynevezett előnyszabály is: *„Amit le lehet írni egyetlen, pl. főtáblázati számmal, azt ne fejezzük ki két vagy több jelzet összekapcsolásával. Amennyiben egy fogalom a táblázat analitikus-szintetikus, facetta elemzéses tulajdonságai miatt különböző jelzettípusokkal is kifejezhető, úgy az alábbi felsorolásban, a sorrendben előbb álló jelzettípus használatát kell előnyben részesíteni.”* (új kiadás, 1/1. kötet, 7. oldal). A sorrend: főtáblázati számok, kötőjel nullás alosztások, kötőjel számos alosztások, és utána jönnek az egyéb közös alosztások. Az alosztások mellérendelő módon való használatához tehát *meg kell sérteni* az ETO deklarált jelzetszervezési szabályait.

Én a tárgyszó jelleg előretörését egy hierarchikus rendszerben hibának tartom, mert ellene megy a mélységi tagolásnak. Ungváry szerint a használóknak nem is kellene a jelzetekkel találkozniuk. De ha nem látható a számszerű jelzetek által kifejezett hierarchia, akkor nincs mélységi tagolás, és áttérhetünk a szigorúan betűrendes keresésre. Én ebben a cikkben azzal foglalkozom, hogy *hogyan lehetne az ETO-jelzeteket a maguk számszerűségükben posztkoordinált keresésre alkalmassá tenni.*

Az ETO reformja és a posztkoordináció

Az ETO alapvetően egy prekoordinált osztályozási rendszer, de rendelkezik bizonyos posztkoordinációs lehetőségekkel. Ez utóbbiak az általánosan közös (nyelvi, formai, földrajzi, népi, idő szerinti) alosztások külön kezelhetőségéből, továbbá a kettőspontos viszonyítással és a plusz jellel összekapcsolt jelzetek önálló használatá-

ból adódnak. A 378(439) felsőoktatás Magyarországon helyett vagy mellett létezhet egy külön 378-as jelzet és egy külön (439)-es jelzet, amit a posztkoordinált keresés során összekapcsolva ugyanahhoz a dokumentumhoz jutunk.

Az igazi nehézség a *korlátozottan közös* (speciális) alosztásoknál jelentkezik. Ezek olyan jelzet-elemek, amelyeknek csak egy bizonyos jelzettartományon belül értelmezhetők. Két feltétele van annak, hogy ezeket is lehessen posztkoordinált módon használni:

1. Világosak legyenek az illető alosztás alkalmazhatóságának határai (ettől eddig, kivéve a kivételeket).
2. Az adott elem tartalma nem változhat attól, hogy a meghatározott jelzettartományon belül hol alkalmazom.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk meg az ETO régebbi és újabb verzióját, azt tapasztaljuk, hogy a régi verzió világosabban kijelölte az alkalmazási tartományt, mint az új verzió, és az alosztásokban szereplő elemek tartalma is egységesebb volt. Lényeges eltérés, hogy az új verzióban egyes alosztásoknak a jelzettartomány más részeiben konkrét, csak az adott területen érvényes tartalmuk lett, amelyekről külön meg kellett állapodni.

Az új verzióban az 53.081 tartalma: mértékegységek, az 531.71 hosszúságmérés (mindkét szám szerepel az 1990-es kiadásban is), ebből automatikusan következne, hogy az 531.71.081 a hosszúságmérés mértékegységei. Ez így is van, ámde egy megjegyzés szerint ezt az új jelzetet 1996 júliusában *bevezették* (I/1.394. old.). *Ha a jelentésátvitel automatikus, a jelzetet nem kell bevezetni. Ha be kell vezetni, akkor a jelentésátvitel nem lehet automatikus.* Egy hasonló példa: A 364.612(1-22)-787.6:725.835 látszólag egy sok elemű komplex jelzet, valójában azonban egyetlen tartalmat fed: *„vidéki térség ellátása közösségi központból, faluházzal”* (I.2.546.), és ezt a jelzetet 2000. decemberében vezették be. Egyezményes jelzet: a 355.12(1-52) is: katonai szolgálat a gyarmatokon, amit ugyanakkor hagytak jóvá (I.2.546).

Ha az ehhez hasonló kombinációknak egyedi

jelentéseket tulajdonítunk, akkor nyilván nem felelhetnek meg a fent említett 2. követelménynek (a tartalmi azonosságnak). Számomra problematikus például a Ne-Waza dzsudót kifejező kombináció is: 796.853.23.012.564 – ahol a cselgáncs jelzetét a 796.012.564 talajtechnikával párosítják. Ha a felhasználónak tudnia kell a talajtechnikáról, akkor nem kell tudnia a sportág nevét, ha tudja a nevet, nem kell tudnia a talajtechnikai összetevőről. Itt ugyanarról a túlbonyolításról van szó, mint amit már a korábbi cikkben idéztem az akvarelltechnika kapcsán. Egy posztkoordinált keresés során a következő módon kellene összeállítani a keresőkérdést: 7.02 művészeti technikák ÉS -035.67 színezékek ÉS 667.621.2 víz alapú kötőanyagok ÉS 66.066.3 emulzió megszüntetése. Túl sokat várunk el a felhasználótól, és túl keveset adunk érte.

A pont nullás alosztások korlátozottan közősek, azaz egy jelzettartományon belül másutt is alkalmazhatjuk azokat, ugyanazzal a jelentéssel. A 621.0 szaknál azonban felhívják figyelmünket arra, hogy ezen belül „a .0 nem korlátozottan közös alosztás, hanem a főtáblázati szám része, ezért nem kapcsolható más 621... számhoz.” (I.2.70.) A 616-008.3/.5 jelzetnél arra figyelmeztetnek, hogy ezeknek az alosztásoknak a „*kifejtése az egyes szerveknél különböző*” (I.2.30). Ugyanezt találjuk a 616-002 esetében (általában gyulladás, olykor hurut, fekély, esetleg gyermekági láz) és a 616-008.8-nál (testnedvek, fogkő, béltartalom, hüvelyváladék, sőt epe).

Gyakori, hogy ahol a fő definíciót találjuk, ott csak szerény részletezés van, viszont az egyes részterületeken belül ugyanazoknak a jelzelemeknek a használatával történik a további kibontás. Például 57.02 a biológiai és etológiai folyamatok, működés, kölcsönhatás a környezettel, az 572.02 külső tényezők hatása az emberre és emberfajtákra, de itt további részletezés is van: 572.021 éghajlat, 572.021.1 akklimatizálódás (I.1.492).

A 37-es szakban a 37.08 az utolsó alosztás, de a 378-ban van 378.09 is. A nyelvi alosztások elején nincs '03, de a részletezésben: =124'03 vul-

gáris latin, a =133.1'03 pedig angol-normann. (Ha komolyan vesszük a posztkoordinációt, akkor az alosztásokat egységesen fogalmazzuk meg, és csak az indexbe vesszük fel a szakirodalomban is használatos, konkrétabb megnevezéseket mint szinonímákat.)

Az analógiák időnként el-elcsúsznak. A 37.046.4 a *második vizsgaszint fölött*, ez a felsőoktatásban így módosul: 378.046.4 az *első fokozat utáni* tanulmányok, posztgraduális képzés (I.1.344). A 37.058 *magán- vagy alapítványi* iskolák, a 379.8.058 a szabadidős elfoglaltságok *állami vagy önkormányzati* támogatása (I.1.339. és 345. old.)

Az 556.042 megfigyelési módszerek, az 556.332.4 közetek, sziklaképződmények átteresztőképessége. Ehhez képes túlságosan konkrét az 556.332.4.042 tartalma: próbaszivattyúzások. (I/1.481.)

A 314.96 jelentése: nemek szerinti lakosságösszetétel. Ha hozzáteesszük a -055.1 általánosan közös alosztást (férfiak), akkor nem a férfiak lakosságon belüli aránya lesz a jelentése (ahogy várnánk), hanem a „*férfiak arányának túlsúlya* a lakosságban”. (És ugyanez a nők tekintetében.)

Egyes esetekben az alosztások használata erőltetettnek tűnik. A 355.1.089"701" jelzet jelentése: volt ellenállók, partizánok. A 355.089 partizánok, a 355.1 haderő általában, de a "701" nem szerepel az idő szerinti alosztásban. Nyilván a "711"-ről van szó (bár ilyen tétel nem szerepel a hivatalos hibajegyzékben), annak jelentése ugyanis előidő, elődök, előfutárok. Innen lehetne levezetni a volt partizánokat, de a jelentésátvitel nem nyilvánvaló. A mai partizánoknak ugyanis minden valaha élt partizán az elődje (a 19. századtól kezdve), „volt partizánokon” pedig azokat a személyeket értjük, akik korábban partizánok voltak, de ma nem azok – és egyáltalán nem képezik a haderő részét. Még abszurdabb a 355.1-058.862"364", a hadiárvak jelzete (I/1.316). A 355.1 (mint láttuk) haderő általában, a -058.862 árvak, a "364" a háború ideje. Kérdés, hogy a háború alatt árvaságra jutott személyeknek mi közük van a haderőhöz. Miközben mind a régi,

mind az új kiadásban önként adódik a lehetőség a következő két jelzet együttes alkalmazására: -058.65 háborús események áldozatai és -058.862 árvák. Bár az előző kombináció szerepel a példák között, a névmutatóba nem vették be, így a felhasználó vagy a könyvtáros csak nagy szerencséivel bukkanhat rá.

Ezek a jelenségek arra utalnak, hogy az ETO visszatérőben van az osztályozási rendszerek fejlődésének egy olyan korábbi szakaszába, amelyre az volt jellemző, hogy *az egyes jelzetek önállóak, de vannak közöttük bizonyos hasonlóságok*. Másképp fogalmazva: a nem önálló speciális alosztások hasonlósága pusztán *kompozíciós elv*. Mivel ily módon csökkent, egyes esetekben pedig meg is szűnt ezeknek az alosztásoknak az önazonos jelentése, *növekedett a jelzetek egyezményessége*. Sok, a gyakorlatban használt jelzetkombináció lényegét tekintve *egyedi*, és emiatt külön fel kellene venni a betűrendes mutatóba

Mivel az ETO új verziójában meglehetősen sok a fentiekhez hasonló eset, az általam javasolt automatikus jelzetszétválasztás kiterjesztését az új ETO kiadás alapján alkotott jelzetekre nem látom indokoltnak. Mivel az osztályozó könyvtáros a jelzetalkotás során úgyis az elemekből rakja össze a komplex jelzetet, annyi lenne a plusz feladata, hogy ezeket az elemeket önállóan is bevigye. Az új ETO jelzeteknek a posztkoordináció számára való alkalmassá tétele tehát részben a minden lehetséges változatot magában foglaló (és lehetőleg az Interneten is elérhető) *index*, részben pedig az osztályozó *könyvtáros* feladata lenne. Nincs késő. Amennyire én tudom, az ETO új változata szerint jelenleg még egyik hazai könyvtárban sem osztályoznak.

A régi ETO szerint elkészült jelzetekkel azonban lehet és kell is kezdeni valamit. Szerencsére azok az alosztások alkalmasabbak a jelzetek elemekre bontására. A régi ETO jelzeteket tehát – megfelelő algoritmusok segítségével – felbonthatjuk, és önálló jelentéssel bíró elemeiket posztkoordináltan kereshetővé tehetjük. Ezáltal nagy mértékben növekedhetne a tájékoztatási értékük.

Kell-e prefixum?

Már az előző cikkemben is felvetettem, hogy az „igazi” (eleve az adott témakörre vonatkozó) jelzeteket el kellene választani azoktól a jelzetelemtől, amelyeket kifejezetten a posztkoordinált keresés céljára alkottunk meg. Egy prefixum alkalmazását javasoltam, amelyet egyelőre egy százalék jel testesít meg, de persze minden más karakter vagy karakterkombináció is szóba jöhet.

Nem is biztos, hogy szükség van ilyen prefixumra. Maga az ETO is ajánl olyan, posztkoordinációra is alkalmas kettőspontos viszonyításokat, amelynek elemei együtt mást jelentenek, mint külön-külön. Például a művelődéspolitikai leírására a régi ETO a 008:32 jelzetkombinációt javasolja: „kultúra” és „politika” – holott nyilvánvaló, hogy egyik témakör sincs benne kimerítően kifejtve. Ezzel szerintem megtévesztjük azokat, akik csak az első vagy csak a második témakörre kíváncsiak, monografikus mélységben (nem csak részként, összetevőként). Ezt az érvet azzal szemben is fel lehet vetni, amely szerint a jelzetelemek szerinti keresés most is lehetséges, csak külön sorba kell azokat írni. Ebben az esetben is ésszerű lenne érzékeltetni, hogy összetevőről van szó, amit az én javaslatomban a prefixum egyértelműen jelezne. (Ez talán a tezaszókra is érvényes. Szerintem a monografikus keresésnek és a résztéma keresésének formai megkülönböztetése egyfajta „higiéniai” kérdés.) Egy másik megoldás az lehetne, ha a monográfiákat különböztetnénk meg. Van is erre egy formai alosztás: a (035.3), de tudomásom szerint nem alkalmazzák, és ha nincs a jelzetben, utólag igen körülményes lenne hozzátenni (ehhez újra kézbe kellene venni az eredeti dokumentumot).

Az egyértelműség okán még egy másik eszközt is felvetek: ez a *kettős prefixum*, ami azt jelezné, hogy az adott témakörnek nemcsak hogy a monografikus tartalmára nem utalunk, hanem maga a jelzet is csak átvitt értelemben, valamiféle irányultság kifejezésére szolgál. Ilyen a bűnügyi novellák szűkebb tartalmának jelzése a bűnügyi regény analógiájával. Ilyenkor az egyszeres pre-

fixummal megkülönböztetett 82-312.4 (bűnügyi regény) alkalmazása sem lenne helyes, ezért a %%82-312.4 az indokolt. Elbeszélés, de egyben *kvázi*-bűnügyi regény is. Úgy tűnhet, hogy ez túlbonyolítása a problémának, de a javaslatot érdemes megfontolni. Kísérletet is végezhetnénk (szakdolgozati téma lehet) annak kiderítésére, hogy a monografikusnak látszó részművek összekapcsolása a posztkoordinált keresésben mennyi téves találatot produkálna.

Programok láncolata

Elképzeléseim szerint a korábbi ETO jelzeteiket nem egyetlen program dolgozná fel, hanem programok egész láncolata, oly módon, hogy az egyik program kimenete lenne a következő program bemenete. A főprogram a legegyszerűbb problémákat oldaná meg, a nehezebbeket pedig az alprogramoknak továbbítaná. A főprogramon belüli főmodul azt állapítaná meg, hogy a jelzetsor élén álló elem milyen típusú, és ez alapján az illetékes modulhoz irányítaná, az leválasztaná a sor élén álló elemet, feldolgozná, a sor többi részét pedig visszautalná a főmodulnak, amely újrakezdené a sorelemzést (a sor maradékával).

Gondolatmenetemet megpróbálom egy jól áttekinthető programnyelv, a BASIC (azon belül a Borland-féle Turbo BASIC) segítségével illusztrálni. A kódrészleteket tartalmazó mintaprogramok forráskódja és futtatható verziója a cikk végén jelzett webhelyekről letölthető és kipróbálható. Magában a cikkben azonban csak a kódok lényegi részleteit közlöm. A főmodul alapszerkezete a BASIC-ben:

```
IF LEFT$(Sor$,1)>="0" AND LEFT$(Sor$,1)<="9" THEN FotablazatiSzam
IF LEFT$(Sor$,1)>="A" AND LEFT$(Sor$,1)<="Z" THEN NevAlosztas
IF LEFT$(Sor$,2)=","(0" THEN FormaiAlosztas
IF LEFT$(Sor$,2)="(" THEN NepiAlosztas
IF LEFT$(Sor$,1)="(" AND MID$(Sor$,2,1)>"0" THEN FoldrajziAlosztas
IF LEFT$(Sor$,2)="-" THEN IsmervAlosztas
IF LEFT$(Sor$,1)="=" THEN NyelviAlosztas
IF LEFT$(Sor$,3)="." THEN SzempontAlosztas
IF ASC(LEFT$(Sor$,1))=34 THEN IdoAlosztas ' az idézőjel ASCII kódja
```

A modulok már külön alprogramokba is kerülhetnek. Ezek közül elég a legegyszerűbbet bemutatni. A honismereti alprogram lelke a következő kódrészlet:

```
Maradek$ = RIGHT$(Fotablazat$, LEN(Fotablazat$)-4)
' a főtáblázati szám a 908. sztring levágása után
FoldrajziElem$ = "(" + Maradek$ + ")"
(Mintaprogram: 908.EXE)
```

Mivel a honismereti főtáblázati szám analógiásan magában foglalja a földrajzi alosztás számjegyeit, ezt a földrajzi elemet onnan ki kell menekíteni, így a pont utáni részt az erre kiokosított program már magától levágja és zárójelek közé teszi. A fenti programrészlet alapján például a 908.439 honismereti jelzet kimenete az alábbi lesz: %908 és %(439). Mivel mindkettő problémamentes, egyből a kész tételek állományához íródna hozzá.

Korlátozottan közös alosztások

A következőkben megpróbálom elkülöníteni a régi ETO-ban szereplő korlátozottan közös alosztások típusait, és felvázolom a kezelésükre kidolgozható algoritmusokat. A jelenlegi jelzetek szétbontása során figyelembe kell vennünk az egyes alosztások alkalmazásának szabályait. Ha megvan a definíció, az ettől fogva már önálló deszkriptorként is használható. Ezt tekintem „törzs” jelzetnek.

🕒 Pont nullás alosztás

Ideális esetben annak a számtartománynak az elején, ahol alkalmazni lehet, egy magyarázatot is találunk az adott alosztás érvényességi körét illetően. Az itt található meghatározást kell figyelembe venni, azaz a specifikus főtáblázati szám mellett ez lesz a *törzs* jelzet, a konkrét alosztással együtt. Jegyezzük meg: *a törzs jelzet az, ahol az illető alosztás definícióját megtaláltuk*. Olyan pont nullás alosztás is lehet, amelynél nincs explicit magyarázat, és nincs megjelölve az alkalmazási tartomány. Ilyen esetben feltételezhetjük, hogy érvényessége nem terjed túl azon a szakon, amelyben találtuk.

Formalizálva: Azonosítjuk a jelzet törzs részét. A jelzetet elvágjuk az elválasztójelnél (ez itt a pont). Ami az elválasztójel után van, az az alosztás (a pontot is beleértve), ami előtte, az az alapjelzet. Kimentjük az alapjelzetet, majd a törzset az alosztással.

Példa: 303.725.064. A törzs: 303, az alosztás: .064, az alapjelzet: 303.725. Kimentendő elemek: %303.725 és %303.064. Modellelemzés a társadalomtudományokban, illetve számítógépes társadalomtudományi módszerek.

```
Torzs$="303"
Jelzethossz=LEN(Jelzet$)
AlosztasPoz=INSTR(Jelzet$,".")
Alosztas$=RIGHT$(Jelzet$,Jelzethossz-AlosztasPoz+1)
Alapjelzet$=LEFT$(Jelzet$,AlosztasPoz-1)
(Mintaprogram: 303.EXE)
```

🕒 Kötőjeles alosztás

A kötőjel után nullánál nagyobb számjegy következik. (A kötőjel nullás alosztás másik eset, azt lásd később.)

Formalizálva: Megkeressük az adott jelzetre érvényes szabályt. Azonosítjuk a jelzet törzs részét, levágjuk a jelzetet az elválasztójelnél (ez itt a kötőjel). Ami az elválasztójel után van, az az alosztás (beleértve a kötőjelet), ami előtte, az az alapjelzet. Kimentendő elemek: az alapjelzet, valamint a törzs és az alosztás.

Példa: 546.11-14. Törzs: 54. Alapjelzet: 546.11. Alosztás: -14. Kimentendők: %546.11 és %54-14. Hidrogén, illetve folyékony állapot. (Felvethető, hogy miért kell kimenteni a folyékony állapotot mint elemet. Azért, hogy minden ilyen tulajdonságú anyagot külön is keresni lehessen.) A kódresztlet:

```
Torzs$="54"
Jelzethossz = LEN(Jelzet$)
AlosztPoz=INSTR(Jelzet$,"-")
Alosztas$=RIGHT$(Jelzet$,Jelzethossz-AlosztPoz+1)
Alapjelzet$=LEFT$(Jelzet$,AlosztPoz-1)
(Mintaprogram: 546.EXE)
```

Általánosan közös alosztáson belül is előfordulhat kötőjeles alosztás. A földrajzi alosztásokon belül például ilyen alosztások jelzik az égtájakat és az egyéb elméleti kategóriákat. Ebben az esetben is ugyanígy vágjuk ketté a jelzetet, csak mindkettő esetében figyelembe vesszük a földrajzi alosztás jelleget (azaz helyreállítjuk a zárójeleket).

Formalizálva Megállapítjuk, hogy ez kötőjeles földrajzi alosztás. A kötőjel előtti rész az alapjelzet, a kötőjellel kezdődő rész a korlátozottan közös alosztás, amelyet az egyes szám és a kötőjel vezet be. Kimentendők: az alapjelzet, valamint a korlátozottan közös alosztás.

Példa: (4-11). Az alapjelzet: (4), a korlátozottan közös alosztás: -11, amelynek standard alakja: (1-11). Kimentendők: %(4) és %(1-11). Európa és keleti égtáj. (A különválasztás itt is kérdéses lehet, de itt az alternatíva minden egyes földrajzi egységnek minden égtájjal való kombinálása a táblázatban, illetve a betűrendes mutatóban. Ezzel szemben a szétválasztás biztosítja minden kombináció visszakereshetőségét, amennyiben van ilyen dokumentum.) A kódresztlet:

```
IF INSTR(FoldrAlosztas$,"-")>0 THEN
Alapjelzet$=LEFT$(FoldrAlosztas$,INSTR(FoldrAlosztas$,"-")-1)+")"
Torzs$="(1-"
KorlKozAlosztas$=RIGHT$(FoldrAlosztas$,INSTR(FoldrAlosztas$,"-"))
(Mintaprogram: 411.EXE)
```

Meg kell jegyezni, hogy bizonyos földrajzi jelzetten belüli alosztásnak látszó jelzetek önállóan is megállnak. Például: (1-922) az Északi-sarkvidék természeti tájai, (1-926) Afrika természeti tájai vagy (1-929.9) Hawaii-szigetek. Ezeket érdemes egyszerű földrajzi jelzeteknek tekinteni. Ilyenkor külön alapjelzet nincs, és aligha képzelhető el például a (4-926) jelzet: Afrika természeti tájai – Európán belül.

🕒 Kötőjel nullás alosztás

Ilyenek az általános ismérvek szerinti (eredetileg nem közös) alosztások. Ezeket minden baj nélkül, önállóan mentjük ki. Sajnálatos módon azonban a 616-os szakon (patológia) belül is előfordulnak, speciális tartalommal. 616-03 a betegségek lefolyásának, kezelésének különböző formái, miközben a -03 mint általánosan közös alosztás az anyagok szerinti jellemzőket tartalmazza. A -05 a személyek szerinti általánosan közös alosztás, de a 616-05 alatt ezt konkretizálják, a két számsor tehát nem ugyanazzal a jelentéssel bír. A -06-os, -07-es és -09-es alosztás csak a patológián belül fordul elő. A 617 és 618 szakokon belül ez megismétlődhet. Mindezeket célszerű belefoglalni egy táblázatba, amely a kivételeket sorolja fel. Ha egy ilyen kötőjel nullás alosztásnak van speciális értelme egy adott szakban, akkor azt nem általánosan közös, hanem korlátozottan közös alosztásként kezeljük.

Formalizálva: Ha a fő táblázati szám szerepel a kivételek között, akkor korlátozottan közös

alosztásként kezeljük, a megfelelő szabályt követve. Ha nem szerepel a kivételek listáján, akkor általánosan közös alosztásról van szó, és a már ismert eljárást követjük. Azonosítjuk a jelzet törzs részét, elvágjuk a jelzetet az elválasztójel-nél (ez itt a kötőjel). Ami az elválasztójel után van, az az alosztás (beleértve a kötőjel nullát), ami előtte, az az alapjelzet. Kimentendők: az alapjelzet, illetve a törzs az alosztással.

Példa: 616.23-036. A jelzettartomány szerepel a kivételek listáján. Törzs: 616, fő táblázati szám: 616.23, alosztás: 616-036. Kimentendők: %616.23 és %616-036. Légsző és hörgők, valamint a betegségek lefolyása.

A programnak először is meg kell vizsgálnia a „kivételek listáját”, és ha az adott jelzettartomány szerepel benne, akkor ezt a tényt jeleznie kell (Problema=1). Majd

```
IF INSTR(Jelzet$,"-")>0 AND Problema =1 THEN
  Torzs$="616"
  Jelzethossz = LEN(Jelzet$)
  AlosztasPoz = INSTR(Jelzet$,"-")
  Alosztas$=RIGHT$(Jelzet$,Jelzethossz-AlosztasPoz+1)
  Alapjelzet$=LEFT$(Jelzet$,AlosztasPoz-1)
END IF
(Mintaprogram: 616.EXE)
```

Ellenpélda: 615.014.2-032.3. Mivel a 615 (gyógyszertan) nem szerepel a kivételek között, a Problema változó nem lesz 1, így a kötőjel nullás alosztást az általánosan közös alosztások táblázatában kell megkeresnünk. Kimentendők: %615.014.2 és %-032.3. Gyógyszerkészítmények összetétele és elkészítése, illetve széntartalmú ásványok. És az egészségügyön kívül természetesen ilyen sima eset lenne például a 685.8-036 jelzet. Kimentendő: %685.8 és %-036. Játékcikkek, valamint és gumi- és műanyagok. (Itt felesleges a BASIC példa, hiszen a javasolt fő program a kötőjel nullás alosztásokat általánosan közös alosztásként eleve leválasztja a fő táblázati számról, ha a jelzettartomány nem szerepel a kivételek listájában.)

Kötőjel nullás alosztások szerepelnek a nyelv és irodalom területén is, pl. 802/809-02 a nyelvek fejlődési szakaszai. Ez egy meglehetősen bonyolult analógia (az analógiás jelzetképzésre még visszatérek). A nyelvtudományi eredeti jelzet: 800.2. A 820/899-nél (nemzeti irodalmak) található magyarázat szerint ugyanez használható az

irodalmak korszakai esetében is.

Formalizálva: Megkeressük az alapjelzet végét, és azonosítjuk az aktuális alosztást. Az alapján megkeressük az analóg nyelvtudományi jelzetet. Kimentendők: az alapjelzet és a nyelvtudományi jelzet.

Nyelvtudományi példa: 802.0-022. Alapjelzet: 802.0, alosztás: -022, amit analógiásan vissza kell vezetnünk a 800.22 jelzetre. Ennek törzse: 800. Kimentendők: %802.0 és %800.22. Angol nyelv, valamint korai nyelvfejlődési szakasz.

```
Torzs$="800"
Jelzethossz = LEN(Jelzet$)
AlosztasPoz = INSTR(Jelzet$,"-")
Alapjelzet$=LEFT$(Jelzet$,AlosztasPoz-1)
Alosztas$=RIGHT$(Jelzet$,Jelzethossz-AlosztasPoz+1)
Alosztas$=RIGHT$(Alosztas$,LEN(Alosztas$)-1)
'a -0 levágása
Alosztas$="."+Alosztas$
'a pont hozzátétele az alosztás elejéhez
Fotablazat$=Torzs$+Alosztas$
(Mintaprogram: 802.EXE)
```

Irodalmi példa: 820-022. Alapjelzet: 820, alosztás: -022, amit analógiásan ugyancsak a 800.22-re vezetünk vissza. Kimentendők tehát: %820 és %800.22. Angol irodalom és korai nyelvfejlődési szakasz. Itt ugyanaz a törzs jelzet, az alapjelzet pedig az eredeti fő táblázati szám kötőjel előtti része. A BASIC program (820.EXE) a fentiek miatt szóról szóra megegyezik.

👁 Közbeékeléses alosztás

Ebben az esetben a fő táblázati szám és a logikailag hozzá tartozó alosztás közé be van ékelve egy másik, általánosan közös alosztás. Ilyen előfordulhat a művészeti stílusoknál: 7.034 (reneszánsz, barokk, rokokó, koloniál művészet), ahol az alábbi megjegyzést találjuk: „*Alosztályozás (4/9), továbbá a következő számok csatolásával, pl. 7.034(45)6 Olasz manierizmus. Velencei iskola.*” (350. old.) A művészeti stílusok a 7-es főosztály elején vannak, és ott még egy további megjegyzést is találunk: „*(Az alatt felsorolt, 0-s korlátozottan közös alosztások a 77 és a 796/799 osztályokban nem alkalmazhatók.)*”.

Formalizálva: Ha a fő táblázati szám nem szerepel a kivételek között, akkor azonosítjuk az alapjelzetet és a közbeékelést (itt: földrajzi) alosztást, valamint a hátravetett jelzetelemet. Kimenten-

dők: az alapjelzet, a közbeékelés, valamint a törzs jelzet az alosztással és a hátravetett elemmel együtt.

Példa: 75.035(439)5. Az alapjelzet: 75, a közbeékelés: (439), a törzs: 7, az alosztás: .035, a hátravetett elem: 5, az alosztás a hátravetett elemmel együtt (szokás szerint ponttal tagolva): 7.035.5. Kimentendők: %75, %7.035.5 és %(439). Festészet, eklektikus stílus, Magyarország.

A számítógépes programnak először is el kell döntenie, hogy az adott jelzetre vonatkozik-e a szabály: Utána elkülönítjük az egyes elemeket és hozzáírjuk őket a kész tételek állományához:

```
Torzs$="7"
Jelzethossz = LEN(Jelzet$)
AlosztasPoz = INSTR(Jelzet$, ".0")
Alapjelzet$=LEFT$(Jelzet$,AlosztasPoz-1)
Maradek$=RIGHT$(Jelzet$,Jelzethossz-AlosztasPoz)
NyitoZarojel = INSTR(Maradek$,"(")
Alosztas1$=LEFT$(Maradek$,NyitoZarojel-1)
Maradek2$=RIGHT$(Maradek$,LEN(Maradek$)-NyitoZarojel+1)
ZaroZarojel = INSTR(Maradek2$,")")
FoldrAlosztas$=LEFT$(Maradek2$,ZaroZarojel)
Hatravetett$=RIGHT$(Maradek2$,LEN(Maradek2$)-ZaroZarojel)
Alosztas$ = "." + Alosztas1$ + "." + Hatravetett$
END IF
(Mintaprogram: 750.EXE)
```

A közbeékeléses alosztás még furább változata fordul elő az irodalom szakon belül. A szakjelzet után név alosztás van, majd utána egy számjegyes, vagy pont nullás alosztás. Ezek kezelésére két megoldás lehetséges. Vagy a személy neve mellett felvesszük a 82...A/Z.01/.09 alosztást, illetve a 82...A/Z 1/.7 alosztást (mindkettő esetében tehát azt a jelzetet, ahol a magyarázat van), vagy ezt a jelzetrészt egyszerűen nem vesszük figyelembe, és csak a fontosabb jelzetrészt mentjük ki.

Példák: 894.511 Arany János.03 (Arany János műveinek fordításai). Kimentendők: %894.511 (magyar irodalom), %Arany János (a név alosztás) és %82...A/Z.03 (egyres szerzők műveinek fordításai). Ugyanígy: 894.511 Arany János 1 (Arany János összes művei). Kimentendők: %894.511, %Arany János és %82...A/Z 1 (a szerző összes művei). Az *egyszerűsített eljárás* szerint csak két elemet mentünk ki: %894.511 és %Arany János. Felvethető még ezeknek a hátravetett elemeknek az író neve utáni felsorolása is, de annak megértéséhez mindenképpen táblázat kell, és nehéz lenne elmagyarázni az olvasó-

nak, hogy miben különbözik az Arany János 1 az Arany János 7-től. (Az OSZK katalógusában találtam példát a főtáblázati számnak a pont nullás alosztással való összevonására is.)

☉ Szempont szerinti alosztás

Ez a típus az új kiadásban már nem szerepel, és a régi kiadásban sem önálló, a táblázat instrukciói szerint (rég kiadás, 44. old.) kizárólag csoportosításra használhatjuk, és önállóan nem is kereshető vissza. Ha azonban posztkoordinációra törekszünk, ezt a korlátozást kénytelenek vagyunk figyelmen kívül hagyni, és ezeket a jelzetelemeket önálló deszkriptorként alkalmazni. (A korlátozás valószínűleg a cédulakatalógus korszakára vezethető vissza, számítógépes környezetben nem látom értelmét.)

Formalizálva: Megkeressük az elválasztójelet (ez itt a pont nulla nulla), ami előtte van, az a főtáblázati szám. Ami utána van, az a szempont szerinti alosztás (beleértve a pont nulla nullát). Mindkét elemet külön mentjük ki.

Példa: 681.3.004.14. A .004.14 szempont szerinti alosztás, az előtte lévő szám főtáblázati szám. Ennek megfelelően a kimentendő tételek: %681.3, valamint a %.004.14 (szempont szerinti alosztás). Magyarul: adatfeldolgozó gépek, számítógépek, illetve használat, alkalmazás.

Mivel ez egy könnyen azonosítható alosztástípus, már a főprogram le tudja választani, nem kell hozzá külön alprogramot írni.

Van azonban itt egy speciális eset is. A .000-hoz ponttal kapcsolhatunk egy főtáblázati számot, például a .000.34 jelentése: jogi szempontból. Ezt úgy tehetjük alkalmassá a posztkoordinációra, hogy főtáblázati számként értelmezzük. Példa: .000.34. Kimentendő: %34. Jogtudomány. A pont nulla nulla nulla önmagában üres kategória, azt nincs értelme visszakereshetővé tenni.

```
Fotablazat$=RIGHT$(Jelzet$,LEN(Jelzet$)-5)
(Mintaprogram: 000.EXE)
```

☉ Kiegészítéses alosztás

Jellemzője, hogy egy főtáblázati számhoz egy bizonyos szabály szerint egy másik főtáblázati

számot lehet hozzákapcsolni. Nem könnyű felismerni, mert nem vezeti be semmiféle külön jelölő karakter, kizárólag a táblázatban elrejtett magyarázat ad útbaigazítást. Ilyen a 372.8, az egyes tantárgyak jelzete. Ehhez hozzáfűzhetjük az adott témakör fő táblázati számát. Mivel 53 a fizika, ebből 372.853 a fizika mint tantárgy.

Formalizálva: Ha a fő táblázati szám egy bizonyos jelzettel kezdődik (ez esetben ez a 372.8), az az alapjelzet, az utána lévő jelzetet pedig fő táblázati számként kell értelmezni. Mivel a pont nullás fő táblázati szám miatt elcsúszhat a pont, be kell iktatni egy eljárást a fő táblázati szám három jegyenként való újratagolására (ezt a BASIC programban szubrutinok végzik). Kimentendők: az alapjelzet és a kiegészítés mint fő táblázati szám.

Tantárgyi példa: 372.894.39. Törzs: 372.8, a fő táblázati szám nyersen: 94.39, a pontok áthelyezése után 943.9. Kimentendők: %372.8 és %943.9. Tantárgyak, valamint Magyarország történelme.

```
Alapjelzet$="372.8"
Jelzethossz = LEN(Jelzet$)
Alapjelzethossz = LEN(Alapjelzet$)
IF LEFT$(Jelzet$,Alapjelzethossz)=Alapjelzet$ THEN
  Lenyeg$=RIGHT$(Jelzet$,Jelzethossz-Alapjelzethossz)
  Nyers$ = Lenyeg$
  GOSUB Pontok
  'a pontokat áthelyező szubrutin, bemenete Nyers$, kimenete Kesz$
  Lenyeg$ = Kesz$
  GOTO ProgramVege
END IF
(Mintaprogram: 3728.EXE)
```

Itt a pontokat áthelyező szubrutin lehet érdekes. Első menetben (PontKi) úgy másoljuk át a Nyers\$ sztring karaktereit a Sima\$ sztringbe, hogy a pontot kihagyjuk. A második menetben (PontBe) megnézzük, hogy az átmásolt karakter sorszáma (v) osztható-e hárommal, és ha igen, beszúrjuk mögéje a pontot (IF v MOD 3=0 THEN Kesz\$=Kesz\$+"."). Mivel a nulla 3-mal osztva nem ad maradékot, továbbá az utolsó-nak átmásolt karakter is lehet 3-mal osztható, a Kesz\$ sztring elejéről és végéről is le kell vágni az esetleges pontot.

Szakfőiskolai példa: 378.633. A 378.6 a szakfőiskolák jelzete, ezt levágva 33-at kapunk. Kimentendők: %378.6 és %33. Szakfőiskolák, közgazdaságtan. A mintaprogramban (3786.EXE) csak az alapjelzet különbözik.

👁 Számvégződéses alosztás

A régi ETO kiadásokban találunk ilyeneket, például a 669-es szakon belül (kohászat). Ha egy egyszerű (nem képzett) fő táblázati szám végén 1-es áll, az az arról a témakörrel szóló összefoglaló műveket jelenti, a 3-as az ércek kohósítására, a 4-es a tisztítására, finomítására utal. Ha a fő táblázati szám végén 5-ös számjegy áll, azt jelenti: ötvözet. (Az erre vonatkozó útmutatást az 1993-as kiadás 317. oldalán találjuk.) 669.1 vas és acél, 669.15 vasötvözetek, 669.3 réz, 669.35 rézötvözetek, és így tovább.

Formalizálva: Azonosítjuk a törzs jelzetet, azonosítjuk a fém saját jelzetét, majd az utolsó számjegyet. Kimentendők: a fém jelzete, valamint a törzs a számvégződéses alosztással. (Természetesen minden számvégződéses alosztásra külön algoritmust és külön alprogramot kell kidolgoznunk, de ugyanezre a kaptafára.)

Példa: 669.35. Törzs: 669, a fém önálló jelzete 3, a számvégződés 5 (ötvözet). Kimentendők: %669.3 és %669...5. Réz és ötvözetek.

```
Torzs$="669"
Vegzodes$=RIGHT$(Jelzet$,1)
Maradek$=LEFT$(Jelzet$,LEN(Jelzet$)-1)
Egyed$=RIGHT$(Maradek$,LEN(Maradek$)-LEN(Torzs$)-1)
Fem$=Torzs$+"."+Egyed$
(Mintaprogram: 669.EXE)
```

👁 Aposztrófós alosztás

Ezeket többnyire olyankor használjuk, amikor két azonos fő táblázati számhoz kapcsolódó korlátozottan közös alosztást kombinálunk Tiszta aposztrófós alosztást találunk többek között a pártok és mozgalmak többes irányultságánál.

Formalizálva: Azonosítjuk a törzs jelzetet (ez a 329) és az egyes alkotóelemeket, az aposztróf utáni számjegyeket egyenként hozzákapcsolva a törzs jelzethez. Kimentendők: a rekonstruált jelzetek.

Példa: 329.11'17. Törzs: 329. Az egyes irányzatok: 11 és 17. Kimentendők: a rekonstruált jelzetek: %329.11 és %329.17. Konzervatív irányzat, nemzeti irányzat. Felvetődhet, hogy a két irányultság külön kezelése mellett nem lenne-e szükség az eredeti, kombinált jelzetre is. Ez is lehetséges, de csak akkor, ha szerepeltetjük az

indexben (itt: konzervatív-nemzeti irányzat).

Néhány részlet BASIC-ben:

```
Jelzethossz=LEN(Jelzet$)
Torzs$="329" 'pártok, mozgalmak
Torzhossz=LEN(Torz$)
Minta$="" 'apoztróf
Szetszedendo$=RIGHT$(Jelzet$,Jelzethossz-Torzhossz-1)
```

Itt szükség van egy iterációra (egy feltételtől függő ismételt végrehajtásra) ahhoz, hogy az előre nem ismert számú aposztrófes hozzáfűzéseket kezelni tudjuk. Az egyes elemek azonosítása után mindig megnézzük, hogy vége van-e a jelzetnek, vagy újabb aposztróf következik. Mivel a ciklusváltozó menet közben rövidül, a ciklust csak gyalogosan tudjuk imitálni.

```
Ciklus:
ap = INSTR(Szetszedendo$,"")
' a következő aposztróf pozíciója
IF ap=0 AND Szetszedendo$>" THEN
' ha nincs aposztróf, maga a maradék az egyed
Egyed$=Szetszedendo$
Maradek$=""
GOTO ElemAzonositas
END IF
IF ap>0 THEN
' ha van aposztróf, az addig tartó rész az egyed
Egyed$=LEFT$(Szetszedendo$,ap-1)
' az aposztróf előtti karakterig
Ehossz=LEN(Egyed$)
Maradek$=RIGHT$(Szetszedendo$,LEN(Szetszedendo$)-Ehossz-1)
GOTO ElemAzonositas
END IF
```

Az elemazonosító részlet állítja össze a kimentendő sort:

```
ElemAzonositas:
Komplex$=Torzs$+"."+Egyed$
PRINT "Kimenteni: ";RekordID$+Prefix$+Komplex$
IF Maradek$="" THEN GOTO UjSor
IF Maradek$>" THEN
Szetszedendo$=Maradek$
GOTO Ciklus
(Mintaprogram: 329.EXE)
```

A 669-es szakban az ötvözetek esete annyiban nehezebb, hogy ott egyszerre fordulhat elő számvégződéses alosztás és aposztróf. Ha egy fémnek egy másik fémrel való ötvözéséről van szó, akkor a könyvtáros leírja az első fém ötvözetes számát (például a 669.35-öt, azaz a réz-ötvözetet), majd aposztróffal hozzáilleszti azokat a jelzetelemeket, amelyek az ötvözet további fém-alkotóelemeire utalnak. A réznél ez a 3-as szám (a 669 utáni számjegy), a cinknél az 5-ös (a 669.5-ből), az ónnál pedig a 6-os (a 669.6-ból). Az első ötvözet még teljes formában szerepel (ugyanúgy, mint a fenti példában az első pártirányzat), a továbbiak azonosító jelzetelemei aposztróffal kapcsolódnak ehhez.

Formalizálva: Azonosítjuk a számvégződés

fajtaját (itt: ötvözet). Azonosítjuk az egyes alkotóelemeket (az aposztróf utáni számjegyet hozzákapcsolva a törzs jelzethez). Kimentendők: a számvégződéses alosztás fajtája és az egyes fémek rekonstruált jelzete (az ötvözetet jelző számjegy nélkül).

Példa: 669.35'5'6. Törzs: 669. Kimentendők: %669...5, %669.3, %669.5, %669.6. Ötvözetek, réz, cink, ón.

Kombinálhatjuk a pártoknál látott aposztrófkezelést az ötvözeteknél alkalmazott számvégződés-azonosítással. Először megállapítjuk, milyen számvégződésről van szó, utána megnézzük, mi az első elem, majd a ciklussal kimentjük mindegyik összetevő rekonstruált jelzetét.

```
Jelzethossz=LEN(Jelzet$)
Torzs$="669"
Maradek$=RIGHT$(Jelzet$,Jelzethossz-4)
ap=INSTR(Maradek$,"") ' az aposztróf pozíciója
ElsoElem$=LEFT$(Maradek$,ap-1)
Vegzodes$=RIGHT$(ElsoElem$,1)
Tipus$=Torzs$+"."+Vegzodes$
ElsoElem$=LEFT$(ElsoElem$,LEN(ElsoElem$)-1)
' a végződés levágása
Fem$=Torzs$+"."+ElsoElem$
Szetszedendo$=RIGHT$(Maradek$,LEN(Maradek$)-ap)
GOTO Ciklus
(Mintaprogram: 669AP.EXE)
```

🕒Analógiás alosztás

Egyes fogalmak részletezése nem az adott osztályban történik, hanem egy másik helyen kifejtett részletezést veszünk át. (A szabályt persze meg kell találnunk valahol.)

Az 56 öslénytan alatt a régi ETO-ban mindössze néhány „saját” jelzetet találunk. A paleobotanika rendszertanánál az 582 növényrendszertanhoz utasítanak bennünket, a paleozoológia rendszertanánál pedig az 592/599 állatrendszertan a minta. Ez azt jelenti, hogy a táblázatunkban nem szereplő jelzeteket a megfelelő modern jelzet analógiája szerint kell értelmeznünk. És ha van utána egy pont nullás alosztás is, akkor azt az 56-os számtartományon belül kell megértenünk, nem pedig a modern jelzeten belül (ahova csak az analógia miatt ruccantunk át).

Formalizálva: Azonosítjuk a törzset, az analógiás jelzetet, valamint az esetleges korlátozott alosztást hozzákapcsoljuk a törzs jelzethez. Kimentendők: ezek a jelzetelemek.

Példa: 568.1.01. A jelzet a nem részletezett

562/569 jelzettartományba esik (paleozoológia), ez lesz az alapjelzet. A törzs: 56. A táblázatban található magyarázat az 592/599-es jelzettartományba vezet, ezek szerint 598.1 az analógiás jelzet. A .01 egy korlátozottan közös alosztás (az eredeti osztályon belül). Kimentendők ezek szerint: %562/569, %598.1 és %56.01. A paleozoológia rendszertana, hüllők, valamint őslénytani elméletek, fossziliák stb. Az őslénytani jelzeteket kezelő alprogram először az esetleges alosztást ellenőrzi:

```
Jelzethossz=LEN(Jelzet$)
AlosztasPoz=INSTR(Jelzet$,".0")
Torzs$="56"
IF AlosztasPoz>0 THEN
  Maradek$=LEFT$(Jelzet$,AlosztasPoz-1)
  Maradekhossz=LEN(Maradek$)
  Alosztas$=RIGHT$(Jelzet$,Jelzethossz-Maradekhossz)
  Jelzet$=Maradek$
END IF
```

Aztán eldönti, hogy a jelzet a növényekre vagy az állatokra vonatkozik-e, és az ennek megfelelő szubrutinba ugrik.

```
IF LEFT$(Jelzet$,3)="561" THEN
  GOSUB Paleobotanika
  GOTO UjSor
END IF
IF Jelzet$ >= "562" AND Jelzet$ < "57" THEN
  GOSUB Paleozoológia
  GOTO UjSor
END IF
```

A paleozoológiai szubrutin így fest (a már említett pontáthelyező eljárással):

```
Paleozoológia:
Eredeti$=Jelzet$
Bovitmeny$=RIGHT$(Eredeti$,LEN(Eredeti$)-2)
'levágjuk az 56-ot
UjSzam$="59"+Bovitmeny$
Nyers$=UjSzam$
GOSUB Pontok 'a pontokat átrendező szubrutin
Jelzet$=Kesz$
RETURN
(Mintaprogram: 568.EXE)
```

Az egyes nyelveken belül kötőjeles alosztások jelzik a filológiai, nyelvészeti tanulmányokat, pl. -1 helyesírás, ábécé, kiejtés, -5 nyelvten. Itt azonban van egy külön nehézség: ezeket a kötőjeles alosztásokat ugyanis a 801-ből kell képezni, és a részletezés analógiák segítségével történhet. A -1 megfelel a 801.1 fő táblázati számnak, ahol a 801.15 a kiejtés, 801.18 a rövidítések, ebből adódóan a táblázatban fel nem sorolt -15 alosztás egy adott nyelv kiejtésével kapcsolatos művekre utal. A -18 értelme pedig: rövidítések az adott nyelven. 802.0-15 angol kiejtés, 802.0-18 angol rövidítések. Ugyanígy lesz

a 801.56 mondatból 802.0-56 az angol nyelv mondatnana. Tehát mielőtt konkrét jelentést adnánk az adott nyelv jelzetének, tekintetbe kell vennünk a 801-es szakon belüli, részletezőbb analógiákat is.

Formalizálva: Azonosítjuk a fő táblázati számot (a nyelvet). Levágjuk a kötőjel utáni részt, elébe tesszük a 801-es jelzetelemet, a kötőjelet pedig pontra cseréljük.

Példa: 802.0-316.1. A nyelv: 802.0 (angol). A kötőjel eltávolítása után marad: 316.1, a 801 jelzettel és az ott található pont beiktatása után 801.316.1-t kapunk (neologizmusok). Kimentendők: %802.0 és %801.316.1. Angol nyelv, neologizmusok.

A BASIC programrészlet először megkeresi a kötőjelet, aztán átalakítja az alosztást, végül hozzáírja az elemeket a kész tételekhez.

```
Torzs$="801"
AlosztasPoz=INSTR(Jelzet$,"-")
Alosztas$=RIGHT$(Jelzet$,LEN(Jelzet$)-AlosztasPoz)
Nyelv$=LEFT$(Jelzet$,AlosztasPoz-1)
Analógia$="."+Alosztas$
(Mintaprogram: 801.EXE)
```

Sajátosak az állattenyésztésen belüli analógiás kapcsolatok is. Az állati termékeket és a háziállatokat egy aposztrófus kombináció foglalja egybe.

Formalizálva: Azonosítjuk a terméket és a háziállatra utaló jelzetelemet, majd a szabályt követve rekonstruáljuk a háziállat jelzetét.

Példa: 637.5'5. A rekonstruált jelzetek: 637.5 és 636.5. Kimentendők: %637.5 és %636.5. Hús és sertés.

```
ap=INSTR(Jelzet$,"'")
IF LEFT$(Jelzet$,3)="637" AND ap>0 THEN
  Termek$=LEFT$(Jelzet$,ap-1)
  Maradek$=RIGHT$(Jelzet$,LEN(Jelzet$)-LEN(Termek$)-1)
  Allat$="636"+"."+Maradek$
END IF
(Mintaprogram: 637.EXE)
```

A formai alosztásokon belül is vannak ilyen bonyolult analógiás jelzetképzési szabályok, amelyek előírják, hogy egy meg nem nevezett formai alosztást hogyan lehet előállítani. Erre két példát hozok.

A (0.05) alosztás jelentése: dokumentumok a sajátos használói kategóriák szempontjából. Ha a dokumentum könyv, akkor egyrészt a (02) általánosan közös alosztást kell alkalmazni, másrészt a

személyi általánosan közös alosztás kötőjel utáni jelzetrészét kell átvenni. Mivel a kötőjel nulla utáni 53.2 jelentése: gyermekek és csecsemők általában, a gyermekkönyvek formai alosztását a táblázatban említett analógiás szabály alapján a (02.053.2) formai alosztás fogja jelenteni a jelzetalkotásnál. Ugyanez megismétlődhet például a (03)-ban: referenszkönyv gyermekeknek, a (05)-ben és elvileg más formai alosztásokon belül is. A jelzetelemzésnél fordítva járunk el.

Formalizálva: Azonosítjuk a dokumentumtípust: (02), (03), (05). A pont utáni jelzetrészt különválasztjuk, és személyi alosztásként ábrázoljuk, az ott talált kötőjel nullás formában. Kimentendő: a dokumentumtípus és a személyi alosztás.

Példa: (02.053.2). Dokumentumtípus: (02), személyi alosztás: -053.2. Kimentendők: %(02) és %-053.2. Könyv, gyermekek.

A BASIC program először azonosítja az adathordozót, majd az olvasói kategóriát. Az Elvalasztas változóba a .05 elem helyzete kerül.

```
Elvalasztas = INSTR(Jelzet$,".05")
Adathordozo$ = LEFT$(Jelzet$,Elvalasztas-1)+")"
Maradek$ = RIGHT$(Jelzet$,LEN(Jelzet$) - Elvalasztas)
Olvasok$ = LEFT$(Maradek$, LEN(Maradek$) -1)
Olvasok$ = "-" + Olvasok$ 'a személyi alosztás kötőjele
(Mintaprogram: 020532.EXE)
```

Ez egy tiszta megoldás, de talán érdemes lenne ezekkel a kombinációkkal kiegészíteni a táblázatot, és ezeket az indexben külön is feltüntetni: (02.053.2) gyermekeknek szánt könyv, (05.053.2) gyermekeknek szánt folyóirat, (05.055.2) nőknek szánt folyóirat stb.

A másik példa a formai alosztások táblázatában nem szereplő formák jelzése a zárójel nulla és kettőspont után, a megfelelő fő táblázati szám felhasználásával. Ésszerűnek látszik, hogy itt csak a fő táblázati számra figyeljünk. Az „ilyen vagy olyan formában” jelzetelemnek - amelynek jele a (0:...) -- nincs önálló tartalma.

Formalizálva: Elvágjuk a formai alosztást a kettőspontnál, és csak az ebből levezetett (zárójel nélküli) fő táblázati számot mentjük ki.

Példák: (0:82-32) regény formájában. Kimentendő: %82-32. Regény. Vagy: (0:930.24) kronológia formájában. Kimentendő: %930.24. Történelmi kronológia. (Ami regény formájában tárgyal valamit, az maga is regény, ami kronológia formájában, az kronológia.)

```
Fotablazat$=RIGHT$(Jelzet$,LEN(Jelzet$)-3)
Fotablazat$=LEFT$(Fotablazat$,LEN(Fotablazat$)-1)
(Mintaprogram: 08232.EXE)
```

Nagy analógiás csoportok

Végül meg kell említenünk azt a két nagy analógiás csoportot, amelynek jelzeteit egy-egy alapjelzetből lehet levezetni. Az egyik a *nyelvi analógiás csoport*. A nyelvtudományi jelzetből képezzük a nyelvi alosztást (ez a dokumentum nyelvét jelenti), továbbá a népi alosztást és az irodalmi jelzetet. A gondot az okozza, hogy bár sok jelzetet az analógiás csoport mindegyik elemében megtaláljuk, más jelzeteket csak következtetni lehet. Ebből a szempontból a népi alosztás a leghiányosabb, amelynek jelzeteit többnyire a nyelvi alosztásból, s ha ott is hiányzik, akkor közvetlenül a nyelvtudományi jelzetből kell levezetni. (Az új ETO kiadásban a nyelvtudomány helyett a nyelvi alosztás az, ahol minden nyelv szerepel.)

Formalizálva: A nyelvi analógiás csoportban bármelyik jelzetből előállítjuk a nyelvi azonosítót, ebből a pontok esetleges áthelyezésével és a 80-as szám elébe helyezésével a nyelvtudományi fő táblázati számot, amely analógiaként felhasználható.

Irodalmi példa: 882.6. Kimentendők: %820/899 és %808.26. Nemzeti irodalmak, illetve belorusz nyelv.

```
NyelviAzonosito$=RIGHT$(Irodalom$,LEN(Irodalom$)-1)
Eredeti$=NyelviAzonosito$
GOSUB PontKi
NyelviAzonosito$=Sima$
Nyelvtudomany$="80"+NyelviAzonosito$
Sima$=Nyelvtudomany$
GOSUB PontBe
Nyelvtudomany$=Kesz$
(Mintapélda: 8826.EXE.
Egyéb mintapéldák: 8094631.EXE, 946124.EXE és 956.EXE.)
```

A másik nagy analógiás csoport a *földrajz*, ahol a földrajzi alosztásból vezethető le a földrajztudomány, a honismeret és a történelem. (Ez utóbbi csoport változott az ETO reformjával. Mindenütt magát a földrajzi alosztást használják, a honismeretnél a 908-as alapjelzettel, a földrajznál a 913-as jelzettel, a történelemnél a 94-es jelzettel kombinálva. De most a korábbi ETO jelzetekről beszélünk.)

Formalizálva: A földrajzi analógiás csoportban bármelyik jelzetből előállítjuk a földrajzi azonosítót, eltávolítjuk a tagolást szolgáló pontokat, átalakítjuk földrajzi alosztássá (a nyitó és záró zárójelek hozzáadásával, illetve a pontok átrendezésével). Kimentendő: a törzs (a történelem, honismeret vagy földrajztudomány jelzete) és a földrajzi alosztás.

Példa: 943.9. Törzs: 9, földrajzi azonosító: 439, ebből a földrajzi alosztás: (439). Kimentendők: %9 és %(439). Történelem, Magyarország.

```
FoldrajziAzonosito$=RIGHT$(Tortenelem$,LEN(Tortenelem$)-1)
Eredeti$=FoldrajziAzonosito$
GOSUB PontKi
FoldrajziAzonosito$=Sima$
GOSUB PontBe
FoldrajziAzonosito$=Kesz$
FoldrajziAlosztas$="( "+FoldrajziAzonosito$+" )"
(Mintaprogramok: 9364.EXE, 9087294.EXE, 919612.EXE és
439151.EXE)
```

Az azonosító kinyerésének fordítottja, az egyes analóg jelzetek szintézise. A cikk végén hivatkozott weboldalakon szerepel egy PHP demo program, amely oda-vissza átvált az analógiás csoportok jelzetei között.

Kérdés, hogy az olvasó fejében is könnyű-e szétválasztani ezeket a jelzeteket alapjelzetre (földrajztudomány, honismeret, történelem) és (földrajzi) alosztásra. Én azt látom ésszerűnek, ha mindkét lehetőséget megadjuk: maradjon meg Magyarország történelme (a régi ETO-ban), és pluszként szerepeljen a történelem, illetve a földrajzi alosztás. Tehát a fenti példában kimentendő lehet még az eredeti jelzet is: 943.9.

Az még inkább kérdéses, hogy érdemes-e a nyelvi analógiás csoportot is elemeire szétbontani. Nehéz elképzelni, hogy valaki úgy keresné meg a jakutokkal kapcsolatos nemzetiségi problémákat, hogy nemzetiségi kérdés ÉS jakut nyelv. Ebben az esetben azt tartanám ésszerűnek, ha egy külön program segítségével a nyelvtudományi jelzetekből előállítanánk minden lehetséges nyelvi alosztást, népi alosztást és irodalmi jelzetet, ezeket felvennénk az indexbe, és nem kellene elemeikre szétbontani őket.

Egyes szakokon belül speciális analógiás összefüggéseket is találunk. Az irodalmon belül ilyen a már többször emlegetett példa: az elbeszélések tematikus tagolása a regény tagolásának mintájára. Mindezekre külön szétbontási szabályok

létrehozása is lehetséges (ahogy bemutattam), de ésszerűbbnek látszik ehelyett magának a táblázatnak a kiegészítése. Nem az én feladatom eldönteni, hogy melyik út a követendő, én itt csak jelzem a problémát.

Olyan algoritmusokról beszéltem, amelyek a régi ETO-ban használhatók, de sok olyan terület van, ahol a komplex jelzetek automatikus feldarabolása az új ETO-ban is működne. Az irodalmi műfajok esetében például az alosztások változatlanul megmaradtak, csak az irodalom konkrét jelzete változott., és ez nem érinti az általam javasolt formális technikákat.

A betűrendes indexről

A betűrendes index nélkül az egész rendszer nem működik megfelelően. Jelenleg ennek az indexnek több hibája van. Bizonyos jelzetkombinációk nem szerepelnek benne, különösen a példaként megadott kombinációk hiányoznak. Ilyenek: az állampolgári ismeretek mint tantárgy, a színházlátogatás mint szabadidős tevékenység, a sertéshús mint élelmiszeripari termék, a gyermek számára kiadott könyvek (van „gyermek-könyvek”, de az a 087.5-ös főtáblázati számmra utal), mint ahogy az új ETO mutatójában is hiába keressük a korábban emlegetett hadiárvékat vagy a volt partizánokat. Néhol indokolatlannak tűnő jelzetképzésekbe botlunk. Ilyen a légi utasbiztosítás, ahol a biztosításügyet a levegőhöz társítják, nem a légi közlekedéshez: 368.97(203). Ha az új ETO-nak a még ennél is esetlegesebb, egyezményes, tárgyszó jellegű jelzeteire gondolunk, világos, hogy jelentősen bővíteni kell az indexet.

Persze figyelembe kell venni, hogy az ETO alapvetően egy egyirányú tagolást valósít meg, amelyből következik, hogy az „egyéb” kategóriának is megvan a létjogosultsága, vagy hogy nem szükséges megismételni a magasabb fogalom nevét az alárendelt fogalomnál. Én annak vagyok a híve, hogy legyen minden ETO megnevezés egyértelmű és *egyedi*. Az olyan átfogó témaköröket, amelyek megnevezésében elő-

fordulnak a későbbi részletezésben is szereplő megnevezések, vagy nem kellene megnevezni az összefoglaló címben, vagy egyetlen kifejezésként (ahelyett, hogy ezeket ponttal elválasztva, egymástól függetlenül sorolnánk fel)..

Nézzük például a 36-os osztályt: *Szociális gondoskodás és gondozás. Lakásigények. Fogyasztói érdekek. Biztosításügy.*

Helyette az alábbi tagolást javaslom:

36 Szociálpolitika
364.4 Szociális segítségnyújtás fajtái
365 Lakáskérdés
365.4 Lakásigények
366 Fogyasztói érdekek
366.5 Fogyasztói érdekvédelem
368 Biztosításügy
369 Társadalombiztosítás

Minden további, a jelenlegi táblázatban felsorolt szinonimát (pl. szociális gondoskodás) az indexbe kellene felvenni.

Mivel az általam elképzelt index egylépcsős lenne, minden gyakorlatban előforduló variánsról közvetlenül a megfelelő jelzethez vezetné a keresőt, ezért nem lennének benne *lásd*, csakis *lásd még* hivatkozások. A 323.12-es és 323.13-as jelzeteket például az alábbi indextételek fejeznék ki:

Antiszemizmus 323.12(=924)
Antiszemizmus lásd még Mozgalmak egyes rasszok vagy nemzetiségek ellen
Cigányellenesség 323.12(=914.99)
Cigányok elleni mozgalmak 323.12(=914.99)
Cionizmus 323.13(=924)
Cionizmus lásd még Mozgalmak egyes rasszok vagy nemzetiségek érdekében
Mozgalmak egyes nemzetiségek ellen 323.12
Mozgalmak egyes nemzetiségek érdekében 323.13
Mozgalmak egyes rasszok ellen 323.12
Mozgalmak egyes rasszok érdekében 323.13
Mozgalmak egyes rasszok vagy nemzetiségek ellen 323.12
Mozgalmak egyes rasszok vagy nemzetiségek érdekében 323.13
Mozgalmak egyes rasszok érdekében 323.12
Nemzetiségek elleni mozgalmak 323.12
Nemzetiségek érdekében szervezett mozgalmak 323.13
Rasszista mozgalmak negatív előjellel 323.12
Rasszista mozgalmak pozitív előjellel 323.13
Rasszok elleni mozgalmak 323.12
Rasszokat támogató mozgalmak 323.13
Zsidóellenesség 323.12(=924)

Igaz, hogy ezáltal az index nagyon felduzzadna, de egyrészt mit érdekli ez a használót, másrészt a számítógépes adatbázisban sokkal több elfér, mint egy papír kiadású mutatókötetben.

Megfontolandó az ETO indexnek egy tárgyszavas rendszerrel való összeolvasztása. Az OSZK számára kidolgozott tezauruszban⁵ szerepelnek az adott deskriptorhoz tartozó ETO jelzetek. Még a korlátozottan közös alosztásoknak azon előfordulására is gondoltak, ahol a definíciójuk megtalálható. Megvannak az ETO általánosan közös alosztásainak megfelelői is (kunok mint népi alosztás, kőkorszak mint idő alosztás, fénykép mint formai alosztás, Nyugat-Európa mint földrajzi alosztás), viszont nem találtam meg a szerintem külön is kezelhető nem önálló alosztásokat (szempontok, általános ismérvek). A tezauruszba felvett kifejezéseket kulcsszóként posztkoordinált keresésre is fel lehet használni, ez elsősorban alkalmazási kérdés, és az adott online katalógus képességeitől, szerkezetétől függ. Az OSZK online katalógusában a tárgyi kulcsszó is visszakereshető (a MARC rekordban a 650-es mező). Hankiss Elemér *Csapdák és egerek* című kötetét például megtalálhatjuk a következő tárgyi kulcsszavak segítségével: társadalmi változás, belpolitika, gazdaságpolitika, ezredforduló (több kulcsszó beírására nincs lehetőség). A földrajzi név (651-es mező): Magyarország, de a keresési lehetőségek között nem találtam olyan rubrikát, amelybe bele lehetne írni a földrajzi nevet.

A tárgyszavas megközelítés kiküszöbölhetetlennek tűnő hátránya a mélységi tagolás hiánya. A tezauruszok ugyan jelzik a főlé- és alárendelt fogalmakat, de ez meglehetősen elméleti és absztrakt – szembeállítva az ETO jelzetek egyszerű és vizuális hierarchiájával. Akármilyen jövő is vár a könyvtári osztályozásra, kár lenne a hierarchikus rendszerek mélységi dimenzióját elvetni csak azért, mert az ETO jelenlegi formájában és alkalmazási módjaiban még nem alkalmazkodott a posztkoordináció követelményeihez.

Számítógéppel

Ezek után megkísérelhetjük felvázolni az ETO jelzetek (és ezen belül a korlátozottan közös alosztások) posztkoordinált visszakeresésre alkalmassá tételének egy lehetséges útját. Magának a kódnak a kidolgozása függ az alkalmazandó számítógépes nyelv sajátosságaitól. Eddig mindenütt a BASIC-ről beszéltem, de lehet C, C++ vagy bármely más programnyelv is, a megfelelő változtatásokkal ugyanúgy fog működni.

A jelenlegi jelzetek feldolgozásához gyakorlati okokból több *egyszerűsítést* javaslok:

1. Nem nyúlunk bele egyik könyvtár online katalógusába sem, hanem egy külön listával dolgozunk, amelyet az adatbázisokból exportáltunk. (Minden valamirevaló adatbázis-kezelő rendszer képes a rekordok egyes részeinek, mezőinek szelektív exportjára.) Ennek a megközelítésnek előnye, hogy a – rendszeresen megismételt - szelektív export után a posztkoordinált keresésre alkalmas eszköz külön segédletként használható, előállításával *a jelenlegi rendszer semmit sem veszítene, viszont sokat nyerhetne* – tájékoztatási értékben.
2. Az input listánk minden sora két részből áll: az adott jelzethez tartozó könyvtári azonosítóból és egy ETO jelzetről. (Mivel a rekordazonosító egy rendszeren belül azonos hosszúságú, egyszerűbbnek látszik a jelzetek elé tenni, így mindegyik sor érdemi része egy bizonyos oszlopban kezdődik. Ez ebben a kísérleti fázisban ésszerűbbnek tűnik, mintha adatbázis-szerkezetet hoznánk létre. De ha ezzel a külön listával több tájékoztatási feladatot akarunk megoldani, akkor fel lehet venni a szerzőt, címet és egyéb azonosításra alkalmas adatelemet, ami a teljes bibliográfiai rekordig is bővíthető, akkor pedig elkerülhetetlen az összetettebb szerkezet.) Hozzá kell tenni, hogy az egy könyvtáron belül érvényes rekordazonosító helyett használhatnánk a könyvazonosító számokat is (*ISBN*). Ebben az esetben a posztkoordinált

visszakeresés révén a könyvesboltok és antikváriumok listáiban is meg tudnánk találni a keresett dokumentumokat.

3. A főprogram beolvassa az említett lista egy-egy sorát, és megpróbálja feldolgozni. Amit már az első lépésben sikerül feldolgozni, az rögtön bekerül a kész fájlok állományába, a rekordazonosítóval és a prefixummal együtt. Amit nem tud a saját algoritmusaival feldolgozni, az egy „megemésztetlen jelzetek” jellegű fájlba íródik ki (prefixum nélkül, de az eredeti azonosítóval), amit egy másik program, egy alprogram próbál majd feldolgozni. Ezek a programok egy *láncolat* alkotnak, de lehetséges lenne ezeknek az alprogramoknak a fő programba való integrálása is. A választott megoldás függ a programozói ambíciótól és a rendelkezésre álló számítástechnikai kapacitástól.
4. A kimeneti tételek soronként két részből állnak: a megfelelő azonosítóból és a posztkoordinált keresésre alkalmas egyetlen elemből. Az elemek szerint közvetlenül is lehet keresni, de bármely két elem összekapcsolásával megállapítható, hogy van-e közös azonosítójuk. Ha van, a megtalált dokumentum megfelel a keresési kritériumoknak. A kimeneti fájl tehát felfogható egy olyan segédletnek, amely már most, a kísérleti szakaszban is elősegítheti bizonyos adatbázisrekordok posztkoordinált visszakeresését a feldolgozott tételek tekintetében.

A fentiekhez hozzáfűzhetjük, hogy a jelenlegi könyvtári szoftverek számára az jelentené a legkisebb megrázkódtatást, ha maga a posztkoordinált visszakeresés is *a rendszeren kívül, egy külön adatbázisban* zajlana. Azt használva megállapíthatnánk, hogy mely ismérvek mely dokumentumokban vannak meg együttesen, és azoknak a dokumentumoknak az azonosítója szerint keresnénk meg a találatokat a katalógusba (vagy az ISBN adatbázisban).

Az általam elképzelt input fájl szerkezete - az OSZK online katalógusából vett jelzetekkel - nagyjából így festene. (A számítógépes feldolgozáshoz készített minta (INPUT.TXT) eleje az

Amicus rekordazonosítókkal:

000000054936 568.19(02.053.2)
 000000239046 669.017:543.42
 000000554379 908.439 Ságújfalu
 000000580675 008:323(439)''197/198''(082)
 000000674296 541.123.34:669.35'26'296.017.1
 (...)

Azonosítóként ISBN számokat is használhatunk. De mivel az ISBN azonosítók hossza az évek során változott, szóközökkel ki kell párnázni a régieket. A bemeneti lista ISBN verziójának (ISBN.TXT) egy részlete:

(...)
 963-86664-4-7 930.8(=945.11)(089.3)
 963-87000-1-7 681.3.004.14
 963-9484-90-3 327.5(5-011)
 978-963-06-8987-8 894.511-14.032
 978-963-07-9378-0 820-322.4=945.11
 978-963-09-5661-1 598.1
 (...)

Helyi rekordazonosító, vagy ISBN?

A könyvtárak saját rekordazonosítójának használata mellett szól a találatok zökkenőmentes összekapcsolása a helyi online katalógussal (például felesleges találatnak minősíthetők a helyben meg nem lévő dokumentumok). Az ISBN előnyei ezzel szemben: nem kötődik könyvtári állományokhoz, nemzetközileg is egységes, továbbá, hogy a Google révén a felhasználók által kedvelt felületen is elérhetők.

A számítógépes feldolgozás mechanikája

Ahogy fentebb utaltam rá, a *főprogram* végezné el a legnagyobb volumenű munkát: az egyszerű jelzetelemek azonosítását és különválasztását. Az alosztás nélküli (és nem analógiásan képzett) főtáblázati számok és az általánosan közös alosztások (amennyiben belül sem tartalmaznak korlátozottan közös alosztásokat) külön-külön kerülnek a kész visszakereső elemeket tartalmazó kimeneti fájlba, annak a rekordnak az azonosítójával együtt, amelyhez tartoznak. Az ebben a munkamenetben fel nem dolgozott elemek adódnak tovább a következő *alprogram* számára. Ezek tehát már az eredeti rekordokban szereplő jelzettöredékek lesznek, de végig megtartják a

rekordazonosítójukat, hiszen annak segítségével lehet eljutni a forrásdokumentumokhoz.

Minden program három adatfájlt kezel: a feldolgozandó (input) állományt (a BASIC programban a #1-es csatorna), a sikeresen feldolgozott tételek állományát (a #2-es csatorna), valamint a további feldolgozást igénylő, problematikus tételek állományát (a #3-as csatorna). Az egyik program problematikus tételeket tartalmazó kimeneti állománya lesz a következő program bemenete, miközben a sikeresen feldolgozott elemek állománya fokozatosan bővül. (A program haladásának követhetősége érdekében a mintaprogramok egy negyedik csatornát is megnyitnak, amelyen keresztül egy naplófájlba írják, mi történt a program belsejében. Erre egy olajozottan működő, éles programban már nincs szükség.)

A főmodul logikai váza

Megnyitjuk a feldolgozandó fájlt olvasásra, valamint a feldolgozott tételeket és a további feldolgozást igénylő fájlokat hozzáírásra. A BASIC programunkban ez így történik:

```
OPEN inputfile$ FOR INPUT AS #1
OPEN feldolgozottak$ FOR APPEND AS #2
OPEN problematikusak$ FOR APPEND AS #3
```

Beolvassuk a feldolgozandó fájl egy sorát, megállapítjuk a beolvasott sor hosszát és elraktározzuk a beolvasott sorban szereplő azonosítót. Elemezzük az aktuális sort. A sor elejének elemzése alapján – ahogy láttuk – a sor a megfelelő modulhoz kerül.

Az egyes feldolgozó modulok szerkezete

A karaktereket egyenként megvizsgálva megkeressük a vizsgálandó elem végét. Ha ebben a programrészben feldolgozhatatlan jelenséggel találkozunk, akkor ezt a problémák mutatójával jelezzük (például: Problema = 1). (A főtáblázati számok esetében ez történik, ha számvégződéses alosztásokat észlelünk, illetve ha az adott jelzet szerepel az analógiákra utaló „kivételek jegyzékében”. Ezeket külön alprogramnak kell felolvasni). A problémák mutatójának értékétől függően a jelzet vagy a feldolgozott, vagy a további

feldolgozást igénylő (problematicus) tételek állományához íródik hozzá. A kimentett karakter-sorozattal rövidül a sor, majd újakezdődik a sor-elemzés a maradék sorban lévő elemekkel. Ha szimpla vagy dupla kettősponttal, illetve plusz jellel összekapcsolt jelzetekkel találkozunk, azokat szétszedjük, és külön-külön dolgozzuk fel. Ugyanígy járunk el a zárójel nulla kettőspont segítségével képzett formai alosztások esetében is a megfelelő alprogramban: egyszerűen a formai alosztásban szereplő főablázati számot mentjük ki. A per jellel összefoglalt jelzeteket egyben tartjuk, mert csak így jelentenek valamit.

A program az output fájlokhoz való hozzáírást szubrutinhívásokkal oldja meg, ezek végrehajtása után a vezérlés visszakerül az adott programrészletbe, onnan pedig visszaugrunk a sorelemzés elejére, hogy megvizsgálhassuk a maradék sort, mindig a pillanatnyi első karaktertől kezdve.

Amikor a feldolgozandó fájl beolvasott sorai véget érnek, bezárjuk a még nyitva lévő fájlokat: *Programmodulokon kívüli feladat* az aktuális input fájl kijelölése, félbehagyott folyamatok után a folytatás megszervezése stb. A saját demo programomat egy batch fájl (DEMO.BAT, ill. ISBNDEMO.BAT) vezérli, ez indítja el az egyes alprogramokat, és ezeknek az alprogramoknak kötött sorrendje van. Az első program (a fő program) kimenete a TOVABB1.TXT, ez a második program bemenete, amely létrehozza a TOVABB2.TXT fájlt – és így tovább. A kész tételek állományának neve OK.TXT, ez folyamatosan bővül, ahogy a problémák a feldolgozás menetében sorra megoldódnak. (A valóságban több tucat alprogramra van szükség, a demo csak egy korlátozott számú problémahalmazt dolgoz fel. A megoldás módjai azonban így is jól láthatóak.)

Az automatizálás korlátai

Az ETO következetlen alkalmazásából fakad, hogy a 82-es főablázati szám *egyszerre jelent* irodalomtudományt és világirodalmat, azaz a tartalma nem egyértelmű. Az utóbbinál használhatnánk a (100) földrajzi alosztást. A *nem-*

zeti irodalmaknál ugyanígy el szoktuk hagyni a földrajzi alosztást, ha egy adott mű az anyaországban jelenik meg. Például az amerikai irodalomnál feltüntetjük a (73) földrajzi alosztást, de a brit irodalomnál nem tüntetjük fel a (410)-et. Ugyanez érvényes a franciaországi francia, a spanyolországi spanyol stb. irodalmi művekre. Ezek feltehetően a munkaigényes cédulagépelési korszak csökevényei, kiküszöbölésükhöz szükség van emberi beavatkozásra, a folyamat ezek miatt tehát teljesen mégsem automatizálható. A nevek írásában is sok következetlenség van, ezekre a program nehezen tud reagálni - például a (439.151)-ből és a Bp.-ből elő tudja állítani az egységes Budapest nevet, de például a Jókairól nem tudja eldönteni, hogy Mórról vagy Annáról van-e szó. (Ezen az online katalógus segíthetne, amennyiben a neveket eleve a leíró katalogizálók által előállított rekordmezőkben keresné, függetlenül az ETO jelzetbe felvett alfabetikus alosztásoktól.)

Gondolatban

Gondolatban futtassuk a programot, és nézzük meg, mi történne egy adott rekorddal a fő program futtatása során!

Legyen az input fájlból beolvasott első sor:
000002761099 796.032(100)(091)(083.4)
[Címe: *Olimpiák, 1896-2008.*]

A program először is elválasztja a rekordazonosítót a sor többi részétől. RekordID\$=000002761099. Sor\$ = 796.032(100)(091)(083.4).

Megkezdődik a sorelemzés. A program megállapítja, hogy a sor a főablázati számmal kezdődik, de azon belül talál egy pont nullás alosztást, amit a problematikus tételekhez ír hozzá (a prefixum nélkül): 000002761099 796.032 .

Ezután megrövidül a sor. A maradék: (100)(091)(083.4). A program visszaugrik a sorelemzés kezdetéhez, és előről kezdi a vizsgálatot. (100)(091)(083.4)

Az aktuális sor zárójellel és egy nullánál nagyobb számjeggyel kezdődik, ezért ugrás a földrajzi alosztásokat vizsgáló modulba.

Ott a program megkeresi a földrajzi alosztás végét. A kiírandó tétel a rekordazonosítóval és a prefixummal: 000002761099 %(100)

Kiíródik a kész tételek közé. A sor megrövidítése után a maradék: (091)(083.4). Visszaugrás a sorelemzés kezdetéhez, és előlről kezdődik a vizsgálat.

(091)(083.4)

Az aktuális sor zárójel nullával kezdődik, ugrás a formai alosztások moduljába. Meg kell keresni a formai alosztás végét, le kell választani az eredeti sorról, ez lesz a kiírandó tétel, a rekordazonosítóval és a prefixummal: 000002761099 %(091).

A sor rövidítése után a maradék: (083.4). Visszaugrás a sorelemzés kezdetéhez.

(083.4)

Az aktuális sor ezúttal is zárójel nullával kezdődik, ugrás a formai alosztások moduljába. Meg kell keresni a formai alosztás végét. Le kell választani az eredeti sorról, ez lesz a kiírandó tétel, a rekordazonosítóval: 000002761099 %(083.4). Most azonban már nem maradt elemzendő jelzetelem.

A program ekkor oda ugrik vissza, ahol beolvashatja a következő sort a feldolgozandó jelzetek állományából.

Nézzünk egy másik példát! A *Közép-Kelet-Európa az amerikai újságírásban* című kötet egyik jelzetsora:

000000076056 323(4-11) "1989/199"

Itt a földrajzi általánosan közös alosztásban látunk korlátozottan közös alosztást. A 323 a főtáblázati számok moduljából íródik hozzá a kész tételekhez, és ugyanez történik az idő alosztással az idő alosztások moduljában. A földrajzi alosztás két eleme külön íródik ki. Az elementendő tételek tehát mind a feldolgozott tételekbe kerülnek, a következő formában:

000000076056 %323

000000076056 %"1989/199"

000000076056 %(4)

000000076056 %(1-11)

A fagyöngyös gyilkosság című, bűnügyi novella-antológia jelzetsora:

000002700076 82-322.4=945.11

Itt az irodalmi műfaji alosztás áttételessége a gond. A sima elem a nyelvi alosztás, de az irodalmi jelzet a problémákhoz kerül, hiszen az alapprogram nem tudja kezelni a 82-32 és a 82-312.4 között fennálló analógiát, ezt a feladatot majd egy külön alprogram végzi el, a programok láncolata keretében. A feldolgozott tétel: 000002700076 %=945.11, a további feldolgozást igénylő, problematikus tételek állományába kerülő jelzet pedig: 000002700076 82-322.4.

Mit fog csinálni az irodalmi műfajokat feldolgozó alprogram? Először is azonosítja a 82-32 műfaji alosztást (elbeszélések), majd a 82-312.4 (bűnügyi regény) analógiájára létrehozza a %%82-312.4 meta-alosztást is (azzal a jelentéssel, hogy „bűnügyi irodalmi téma”). Emlékezzünk: a kettős prefixum itt arra hívja fel a figyelmet, hogy a mögötte álló jelzetet átvitt értelemben kell érteni.

Alternatívák

Mindaz, amit a fentiekben felvetettem, az én személyes javaslatom. A könyvtáros szakma dolga, hogy eldöntse:

1. Érdemes-e kiegészíteni az ETO jelenlegi posztkoordinációs lehetőségeit a korlátozottan közös alosztások szisztematikus feldolgozásával, vagy elégedjünk meg a jelenlegi eszközök használatával?
2. Ha úgy döntünk, hogy feldolgozzuk a korlátozottan közös alosztásokat, ez a könyvtári online katalógusokon belül történjék, vagy egy külön adatbázisban?
3. Kiterjedjen-e az utólagos számítógépes feldolgozás az új ETO szerint előállítandó jelzetekre is, vagy a korábbi anyagra korlátozódjék?
4. A két nagy analógiás csoport minden lehetséges jelzetét érdemes-e előállítani, vagy elégedjünk meg az analógiák érzékeltetésével?
5. Használjunk-e prefixumot a posztkoordináció céljára előállított jelzetelemekre, vagy csak az elemeket mentsük ki?

6. A betűrendes mutatóba érdemes-e közvetlenül felvenni a gyakran előforduló kombinációkat, vagy rábízunk az olvasókra ezeknek a kombinációknak az összeállítását?
7. A jelzetek feldolgozása során mi legyen az azonosító: az egyes könyvtárak rekordazonosítója, vagy az ISBN?
8. Külön betűrendes mutatót dolgozzunk-e ki, vagy hozzunk létre (a Köztársaság esetében inkább frissítésről lenne szó) egy egységes keresési felületet?

Milyen szép is lenne, ha egy külső adatbázisban rendelkezésre állna az Országos Széchényi Könyvtár 1990 óta feldolgozott állománya, alkalmassá téve a posztkoordinált visszakeresésre, és ezt tájékoztatási céllal online módon bárki használhatná, határon belül és azon túl! Vagy ha egy nemzetközi összefogás keretében több ország egyesített könyvtermése is visszakereshetővé válna ilyen posztkoordinált módon, az ISBN számok használata révén...

A könyvtárosok racionális emberek – de azért még szárnyalhat a fantáziájuk.

kf/2011/07/regi-eto-uj-eto/ [2013. február 7.]

2. Universal decimal classification / magyar, rövid. kiad. Egyetemes Tizedes Osztályozás : FID Publ. No. 691 / [szerk. Babiczky Béla, Schneller Károly] / [közread. az] OMIKK, OSZK-KMK / [. közrem. Cséffalvy Olga et al.]. – Rövid. kiad. – Bp. : OMIKK : OSZK KMK, 1990–1991. – 2 db 29 cm
3. Egyetemes Tizedes Osztályozás : UDC Publ. No. P057 / [. szerk. és bev. Barátné Hajdu Ágnes]; [. közrem. Ackermanné Kelő Kamilla et al.]; [. közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet. – Budapest : KI, 2005. – 3 db 29 cm
4. <http://ki.oszk.hu/kf/2011/07/eszrevetelvek-mandy-gabor-tanulmanyahoz/#more-1914> [2013. február 7.]
5. OSZK TEZAUROSZ/KÖZTÁRSASÁG: Az Országos Széchényi Könyvtár és a közmívelődési könyvtárak átfogó tezaursza, 3.0 változat / főszerkesztő Ungváry Rudolf; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Könyvtárosok Egyesülete]. – Budapest, 2002.
<http://mek.oszk.hu/00700/00769/html/>

A példaprogramok beszerezhetők a szerzőtől és a Könyvtári Intézet szakkönyvtárából, továbbá letölthetők az alábbi webhelyek valamelyikéről, ahol az internetes demo programok is kipróbálhatók:

<http://mandynamics.hostzi.com/>
vagy
<http://www.mandygabor.extra.hu/>

Hivatkozások

1. MÁNDY Gábor: Régi ETO, új ETO = Könyvtári Figyelő, 21. (57.) évf. 2011. 2. sz. 317–332. p. <http://ki.oszk.hu/>

Beérkezett: 2013. február 7.

Alig olvasnak könyvet a fiatalok

„Ritkán kerül a fiatalok kezébe könyv: mindössze 7%-uk olvas naponta, további 16%-uk heti rendszerességgel. A havonta kötetet forgatók aránya 14%, az ennél ritkábban olvasók 35%-ot tesznek ki, s 28%-uk egyáltalán nem olvas könyvet. A tizen- és huszonévesek sokféle, öngazoló és beismerő érveléssel sorolnak fel arra, miért nem (nagyobb) része napjaiknak a könyv olvasás. Legtöbbször (55%) az időhiányra hivatkoztak, de sokan (45%) elismerték, hogy nem érdekli őket a könyv. Viszonylag nagy arányban (32%) említették, hogy nem köti le őket az olvasás, 31% pedig azzal mentette fel magát, hogy drágák a könyvek.

A fiatal felnőttek körében lassan terjednek az e-könyv olvasók, mindössze 2%-uknak van, s még 7% gondolkodott azon, hogy vásárolni kellene. Bár kevesen használják, de a korosztály egyharmada szerint az elektronikus könyvek a jövő, előbb-utóbb népszerűbbé, elterjedtebbé válik, mint a papírra nyomtatott könyv. A fiatalok csaknem fele azonban úgy véli, nem lesz áttörés, a kulturális fogyasztásban helye marad a hagyományos könyvformátumnak is.” Ezek a legfontosabb megállapításai annak a közvélemény-kutatásnak, amelyet az elmúlt három hónapban készített az Ipsos a 15–25 év közöttieket reprezentáló 500 főt megkérdező vizsgálatában.

Az Ipsos F&F kutatássorozata negyedévente közöl friss adatokat a fiatal felnőttek márkafogyasztási szokásairól, illetve tematikusan bemutatja ennek a fogyasztói csoportnak a viselkedését.

Forrás: <http://www.ipsos.hu/site/alig-olvasnak-konyvet-a-fiatalok-se-idej-k-se-kedv-k/>

Tóth Béla (1924–2013)

Életének 89. évében 2013. január 25-én elhunyt Tóth Béla könyvtárigazgató, író, a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár nyugalmazott igazgatója.

"1958-ban tudományos munkatársként kezdett dolgozni a könyvtárban, amelynek 1973-tól 1989-ig az igazgatója volt. A Dóm téri épület felépítésének harcosa, születésének megálmodója volt. A könyvtár 1984-es átadása után, amikor már biztos volt abban, hogy jó kezek viszik tovább a könyvtár ügyét, nyugdíjba vonult.

Irodalmi, helytörténeti munkásságát köteteinek hosszú sora jelzi. Irodalmi elismerései mellett 1977-ben Szabó Ervin-émlékéremmel, 1989-ben a Magyar Köztársaság Aranykoszorúval Díszített Csillagrendjével, 1995-ben Pro Urbe Szeged díjjal, 1997-ben a Szegedért Alapítvány fődíjával, 1999-ben pedig a Magyar Művészetért Díjjal tüntették ki."

(IFLA-HUN, 2013. január 31. A Somogyi-könyvtár munkatársainak gyász híre alapján)

Kulcsár Péter (1934–2013)

2013. január 4-én meghalt Kulcsár Péter történész, könyvtáros, tanár.

Dolgozott a Szegedi Egyetem könyvtárában, majd a budapesti ELTE Egyetemi Könyvtár igazgató-helyettese, később a miskolci Egyetem szövegtudományi doktori iskolájának alapító professzora volt.

Elsősorban a kéziratokkal, újkori koraújkori könyvekkel foglalkozó kollégák ismerhették akár a kézikönyvei, akár katalógusai révén, vagy az olvasótermekből, ahol kutatott. [...] Készített komoly tudományos apparátussal ellátott szövegkiadásokat (a legnevezetesebb talán a patinás Brepols kiadónál megjelent Mytographus), ősnymtatvány-katalógust (Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae), forrás-katalógust, történeti monográfiákat (pl. Kapisztrán Jánosról, a Jagellókról) és számos fordítást."

1994-ben, nyugdíjba vonulása alkalmából a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjével tüntették ki.

(Katalist, 2013. január 8. Király Péter híre alapján)

Néhány tanítványa úgy gondolta, hogy Kulcsár Péter emlékére hivatalos honlapot készít, amelyben megtalálhatók lesznek a nekrológok, a hivatalos búcsúztatások, a szakmai életrajz, s egy majdnem teljesnek mondható bibliográfia az online már elérhető művekkel, fotókkal, videókkal, személyes visszaemlékezésekkel. A honlap ideiglenes címe: <https://sites.google.com/site/kulcsarpeteremleze/>

(OSZK-lista, 2013. január 24. Farkas Gábor Farkas és Király Péter tájékoztatójából)

Balázs Sándor (1923–2012)

2012. november 20-án, életének 90. évében elhunyt Balázs Sándor, az Országos Műszaki és Információs Központ és Könyvtár nyugalmazott főosztályvezető-helyettese.

Szakmai publikációi hosszú időn át segítették a műszaki könyvtárosok szakirodalmi tájékoztatását. Írásaiban többek között foglalkozott a FID munkájával, különféle reprográfiai kérdésekkel, valamint az ipari tájékoztatás szakirodalmi dokumentációs helyzetével.

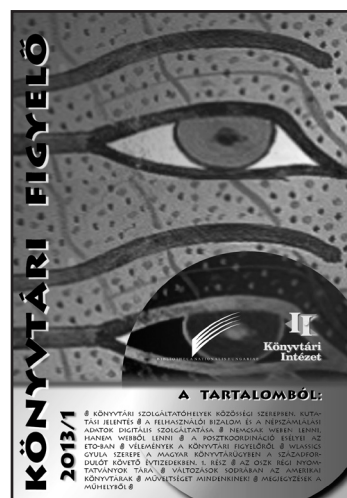
Legismertebb munkája talán *Az információk használata, hasznosítása és használata* (OMIKK, 1993.) című kiadvány volt.

Munkásságát 1985-ben Szabó Ervin-émlékéremmel díjazták.

Vélemények a Könyvtári Figyelőről

Egy felmérés eredményei

Műhely

KOVÁCS Katalin

Előzmények

A *Könyvtári Figyelő* szerkesztősége 2012 szeptemberében három héten át lehetőséget kínált olvasóinak, hogy a Kataliston meghirdetett és a Könyvtári Intézet honlapján elérhető online kérdőív kitöltésével elmondhassák véleményüket a folyóiratról, és javaslatokat fogalmazzanak meg a fejlesztésével kapcsolatban. A felmérést a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* című folyóirat hasonló vizsgálatával* párhuzamosan indította szerkesztőségünk. A felmérés célja az olvasók véleményének megismerése volt, de az előkészítés alatt álló 2013. évi NKA-folyóirat-támogatási pályázathoz is hasznos kiegészítő információkat kaptunk a válaszokból.

Fontosnak tartottuk azt is, hogy minél egyszerűbben és gyorsabban legyen kitölthető a kérdőív, vagyis ne vegye igénybe 10–15 percnél hosszabban a kitöltésre vállalkozók idejét.

A 2012. október elején lezárult felmérés eredményeként 107 kitöltött kérdőívet kaptunk vissza. Ez a mennyiség a folyóirat előfizetőinek szűk egyharmadát jelentette, ami bár reprezentatív, de nem teljes körű, ugyanakkor jelzéseit, tendenciáit nem lehet figyelmen kívül hagyni.

A kérdőív 17 gyorsan megválaszolható kérdést tartalmazott.** Az alapadatok tisztázása (1–5. kérdések: nem, életkor, lakóhely, legmagasabb iskolai végzettség, foglalkozás, beosztás) után a folyóirat használatáról, és hozzáféréséről érdeklődtünk (6–7., 9–10. kérdések: hogyan jut a

* Erről számolt be TÓTH Máté: A 3K-val kapcsolatos olvasói felmérés eredményei = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2012. 11. sz. 13–15. p. – Ezúton köszönjük meg mi is Tóth Máténak a kérdőív online felületéhez adott segítségét.

** A kérdőívet írásunk elektronikus változatához mellékeljük.

laphoz, milyen gyakorisággal és hogyan szokta olvasni, a nyomtatott vagy az online változatot kedveli-e, olvas-e más könyvtári szaklapot). A folyóirat tartalmi megítéléséhez kapcsolódott a következő kérdéskör (11–13. kérdések: miben veszi hasznát a folyóiratnak, milyen rovatokat, milyen rendszerességgel szokott olvasni, milyen írásokra emlékszik az elmúlt évekből). Végül a fejlesztésekkel kapcsolatos kérdésblokk következett (14–17. kérdések: milyen témát – rovatot, tematikus számot – javasol, mit változtatna a nyomtatott számok tartalmában, formáján, illetve az elektronikus megjelenésben és annak használatában).

Vélemények

A válaszolók átlagéletkora 39,5 év volt, 72%-uk nő, akik elsősorban városban, megyeszékhelyen vagy a fővárosban élnek.

Lakóhely szerinti megoszlás (fő) (%)		
községben él	14	13
városban él	31	29
megyeszékhelyen él	35	33
a fővárosban él	25	23
külföldön él	2	2

A válaszolók lakóhely szerinti megoszlása

Legmagasabb iskolai végzettsége szerint BA-diplomával a megkérdezettek 23%-a, MA-diplomával pedig 32%-a rendelkezett, tudományos fokozata volt 12%-nak, és egy fő (1%) jelezte, hogy más szakirányú felsőfokú végzettsége van. Tehát a kitöltők döntően felsőfokú szakmai végzettségűek voltak.

Foglalkozását/beosztását tekintve a válaszolók több mint egyharmada egyetemi/főiskolai hallgató (37%), további 25+1% beosztott könyvtárosként/informatikusként, 17%-uk pedig valamilyen könyvtári irányító, vezető munkakörben

dolgozik. Az egyetemisták magas száma mellett magasnak mondható a 9%-os oktatói arány, de színesítette a képet, hogy volt két középfokú oktatási intézményben dolgozó könyvtáros-tanár és három nyugdíjas szakember is a válaszolók között.

Összességében tehát a folyóiratot olvasó válaszolók több mint a fele felsőfokú végzettségű, harmaduk jelenleg is egyetemi/főiskolai hallgató. Magas volt a vezető beosztású, irányító munkát végzők aránya a válaszolók között, ami arra utalhatott, hogy a vezető pozíciókban dolgozók számára fontos a közvetlen szakmai tájékozódás. Ezt erősítette meg a „*A szakmai munkájában miben veszi használt a Könyvtári Figyelőnek?*” kérdésre adott válaszok többsége is, amelyek között az általános szakmai tájékozódás és a szakmai továbbképzésben való részvétel igényének megjelölése szerepelt a leggyakrabban.

Mi az Ön foglalkozása, beosztása?	Fő	%
informatikus könyvtáros szakos egyetemi/főiskolai hallgató	40	37%
egyéb (éspedig)	3	3%
könyvtáros (nem vezető)	27	25%
könyvtár-informatikus	1	1%
könyvtáros (vezető beosztásban)	18	17%
felsőoktatási Intézményben oktató	10	9%
tanácsadó	1	1%
könyvtárosképzés (vezető beosztásban)	1	1%
nyugalmazott könyvtáros	3	3%
könyvtáros-tanár	2	2%
nem válaszolt, értékelhetetlen válasz	1	1%
Összesen	107	100%

A válaszolók foglalkozás/beosztás szerinti megoszlása

Fontos volt megismernünk, miként viszonyulnak olvasóink a Könyvtári Figyelő nyomtatott és elektronikus változatához, illetve, melyiket használják gyakrabban. A válaszolók 49%-a párhuzamosan szokta használni folyóiratunk nyomtatott példányait és a webes felületét. A válaszolók nagyjából negyede (26%) csak a nyomtatottat, másik negyede (25%) csak az elektronikus változatot használja.

Ezek a vélemények azért voltak különösen fontosak, mert szerkesztőségünknek előbb-utóbb mérlegelnie kell, mikor jön el a csak elektronikus megjelenés ideje. Most ott tartunk, hogy a válaszolók közül mindössze ketten jelentették ki, hogy fölöslegesnek tartják a papíralapú folyóiratot, és elégségesnek vélik az elektronikus megjelenést.

Hasonló profilú külföldi szaklapoknál is az a jellemző, hogy a nyomtatott és az elektronikus változat egymással párhuzamosan jelenik meg: a folyóiratcsomagokban megvehetők a hagyományos folyóiratok, melyekhez az előfizetéssel együtt az online hozzáférést is megkapja a megrendelő. (Mi is ezt a gyakorlatot követjük, hiszen a nyomtatott számunkra előfizetők egyúttal online jelszót is kapnak a legfrissebb számokhoz.)

Ha a tendenciákat nézzük, elmondható, hogy a természet- és alkalmazott tudományok esetében az elektronikus megjelenés hatékonyabban biztosítja a gyors és olcsóbb előállítást és hozzáférést. A humán és társadalomtudományok esetében ez már nem ennyire egyértelmű, gondoljunk csak arra, hogy egy hosszabb szakmai tanulmányt vagy irodalmi folyóirat hosszas szépirodalmi szövegeit az idősebb korosztály még szívesebben olvassa hagyományos formában, míg a fiatal generáció számára az e-olvasóra, mobiltelefonra letölthető folyóiratcikkek a vonzóbbak.

Melyik változatát használja a Könyvtári Figyelőnek?	(fő)	%
inkább a nyomtatottat	28	26

Melyik változatát használja a Könyvtári Figyelőnek?	(fő)	%
inkább az elektronikus	27	25
mindkettőt	52	42
Összesen	107	100

Mivel átlagéletkoruk szerint a negyvenhez közelítenek a válaszolók, érthető, hogy többségük (73%) a munkahelyük általi előfizetés útján jut a folyóirathoz, és egy-egy lapszámot feltehetően többen is olvasnak. Egyéni előfizetőnek csak 3% mondta magát, egyéb forrásból (pl. könyvtári helyben használat, kölcsönzéssel) pedig 24%-uk jut a folyóirathoz.

Tudni szerettük volna azt is, miként és milyen célból használják olvasóink a folyóiratot. A teljes számot alaposan átnéző olvasók aránya 15% volt, a többség (46%) az általános tájékozódási formát választva inkább csak bele-beleolvas a cikkekbe, átlapozza az egész számot, és általános képet alakít magának a szám tartalmáról.

Arra a kérdésre, hogy milyen gyakran szokta olvasni a lapot, 34%-uk azt válaszolta, hogy alkalmanként, 41% viszont rendszeresen, tehát a válaszolók 75%-a különböző intenzitással, de folyamatosan nyomon követi a folyóirat írásait. Csupán négyen (4%) válaszolták, hogy csak ritkán veszik kézbe a folyóiratot, 36% pedig inkább célzottan használja.

Megnyugtató látni, hogy a szakmai tájékozódás átlagos szintjéhez még ma is hozzátartozik a szakfolyóiratok átnézése, és ebbe beleértendő a Könyvtári Figyelőn kívül a többi országos társalap (*Tudományos és Műszaki Tájékoztatás; Könyv, Könyvtár, Könyvtáros; Könyv és Nevelés; Könyvtári Levelező/lap*) átnézése, kézbevétele is. A hazai szaklapok között még a *Kaptárt* említették, a külföldi folyóiratok közül pedig az *Emerald* által kiadott angol nyelvű szakfolyóiratok rendszeres átnézését, egy másik válaszoló pedig a *Bibliothek Forschung und Praxis*, és a *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie* rendszeres átnézéséről tájékoztatott.

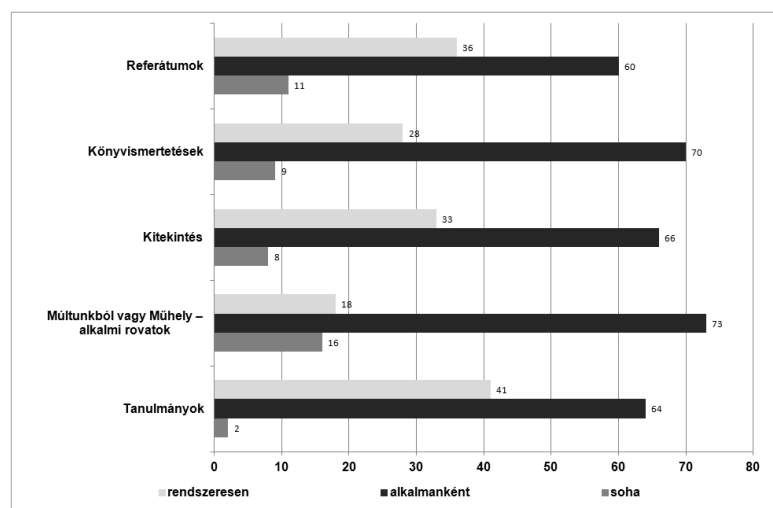
Megkérdeztük azt is, hogy a lap rovatai közül, melyiket és milyen intenzitással olvassák. A *Tanulmányok* rovat írásait rendszeresen olvassa a válaszolók 41%-a, a *Kitekintést* 33%-a. A második leggyakrabban olvasott rovat a referátumokat tartalmazó *Külföldi folyóirat-figyelő* lett (36%), amihez képest a könyvismertetések csak 25%-os említést kaptak, és ennél is kevesebb olvasója volt az alkalmi rovatoknak (*Múltunkból/Műhely*, 18%).

Örömmel láttuk, hogy a referáló rovat fontos az olvasóinknak, amit a tartalmi kérdésre adott válaszok is megerősítettek: olvasóink elégedettek voltak a külföldi könyvtárügy átfogó bemutatásával a referátumokban és a Kitekintés rovat íásaiban. Javaslatként fogalmazódott meg ugyanakkor az átfutási idő csökkentése a cikkek megjelenése és referáltatása között. Felmerült az is, hogy más színű, esetleg vékonyabb papíron jelenjen meg ez a rovat, jól elkülönülve a folyóirat többi részétől. Fontos megjegyzés volt még, hogy olvasóink egy részének igénye lenne a külföldihez hasonló széles spektrumú tájékoztatásra a hazai könyvtárügyi fejleményekről is. (Ez az igény találkozik a szerkesztőbizottság korábbi ötletével, hogy negyedéves merítésű, a hazai nyomtatott és elektronikusan megjelent szakirodalomról tájékoztató rovatot mutatunk be.) Többen dicsérték a Múltunkból rovatban megjelent igényes, elméleti tanulmányokat, de ezzel

párhuzamosan sokan úgy vélték, hogy kevesebb elméleti és történeti írást látnának szívesen, és inkább aktuális, gyakorlati kérdésekről szóló írást olvasnának. A legkevesebb érdeklődés a könyvismertéseket kísérte, ami magyarázható azzal, hogy évek óta egyre kevesebb új külföldi könyvet tudunk ismertetni, és a bemutatott monográfiák többsége inkább történeti témájú.

Az elmúlt néhány évből emlékezetesnek tartott írások szerzőinek említésekor három névkör rajzolódott ki: szívesen utaltak a szakma „klasszikusaira”, illetve – a hallgatók feltehetően saját oktatóikra: *Bényei Miklós, Dudás Anikó, Koltay Tibor, Murányi Péter, Pogány György, Pogáyné Rózsa Gabriella, Sipos Anna Magdolna, Sonnevend Péter, Szabó Sándor, Tószegi Zsuzsanna, Tóth Gyula*, neve fordult elő többszöri említéssel. A másik névkörhöz öröndetesen sok fiatal szerző neve kapcsolható: *Kornhoffer Mónika, Köntös Nelli, Molnár Sándor, Nagy Gyula, Vranycz Tünde* stb. A harmadik névkörben az OSZK és a Könyvtári Intézet munkatársai fordulnak elő, ami összefügg azzal, hogy a folyóirat alapfeladatai között szerepel a nemzeti könyvtárban történt fejlesztésekről, illetve a Könyvtári Intézetben készült jelentésekről, vizsgálatokról való tájékoztatás is. Egynél többször említett szerzők: *Amberg Eszter, Dancs Szabolcs, Fehér Miklós, Kürti Afrodité, Nagy Attila, Perjásmosi Sándor, Péterfi Rita, Somogyi József, Tóth Máté, Turai Hilda, Vass Johanna*.

A kiemelt témák, írások, szerzők közül csak azokat említjük, amelyekre, akikre egynél többször utaltak. Mivel nem kértük, hogy pontos adatokkal adják meg az érdekesnek, hasznosnak tartott írásokat, sokan a legegyszerűbb megoldást választották és tárgyszavakkal utaltak a szívesen olvasott írásra, más esetben körülbelüli, de azért beazonosítható címet adtak a válaszolók. Nézzük tehát a felsorolást: „Kell egy műhely!” tematikus szám a 40 éves KMK-ról, a könyvtárosképzés kérdései (Tó-

Az egyes rovatok használatának gyakorisága

szegi Zsuzsanna, Murányi Péter), a könyvtári szakmai gyakorlat kérdései (Czegledi László), szerzői jogi kérdések, az adatbázisok jogi védelme (Amberg Eszter), a világhálón található információk megőrzése (Kornhoffer Mónika), a web2.0-val kapcsolatos írások, szemantikus web, weblapok elemzése, személyes információszerzés (Molnár Sándor, Nagy Gyula, Tóth Máté), digitális tartalmakkal kapcsolatos írások; kutatási és információszerzési kérdések (Koltay Tibor, Vranycz Tünde), információs műveltség, olvasásvizsgálat (Koltay Tibor, Nagy Attila, Péterfi Rita, Gereben Ferenc), adatbázisok és közösségi oldalak használata (Tóth Máté és tanítványai: Bognár Noémi, Kozma Zsófi, Tormási Gabriella), a közérdekű adatok elérhetősége a könyvtárak honlapján (Fehér Miklós), rekatalogizálási kérdések (Dancs Szabolcs); nemzeti sajtóbibliográfiai fejlesztések (Kürti Afrodité, Perjámosi Sándor, Vass Johanna), a könyvtári szabványok és a névkezelési kérdések (Dudás Anikó, Köntös Nelli), a könyvtárak rangsorolásának módszerei (Somogyi József). Történeti témákban többen dicsérték a közkönyvtárügy történetével foglalkozó írás-sorozatot (Tóth Gyula), és az orosz közkönyvtárügyről készült összeállítást (Sonnevend Péter). Népszerű téma volt a könyvindexekről készült diktatúratörténeti tanulmány (Sipos Anna Magdolna) is.

Idézetek a válaszokból: „*Sok jó írás volt, szinte minden számban.*”, „*Jó, ha egy témát többszempontból is körüljárnak (pl. a nemzeti sajtóbibliográfia terveiről több megközelítésben).*”, „*Jó, hogy továbbra is komoly írásokkal jelentkeznek régi, ismert szerzők (pl. Tóth Gyula, Sonnevend Péter, Szabó Sándor, Pogány György), és mellettük fiatalabbak is jelentkeztek.*”, „*Több hasznos volt, de egyik sem emlékeztet.*”, „*Számos jó írás volt, ezért nem is emelnék ki egyet sem.*”, „*Nem emlékszem konkrétan.*”

Javaslatok

Számos jó ötletet kaptunk arra a kérdésre, hogy milyen témákról olvasnának szívesen, illetve lenne-e javaslatuk új rovatra, tematikus szám-

ra. A válaszokból egyértelműen kirajzolódott, hogy az elméleti írások fontosságának elismerése mellett szívesen olvasnának több gyakorlati megközelítésű írást, például a hazai könyvtári rendszer átalakulásáról, az új könyvtári stratégiáról, az országos könyvtárügyi konferencia megállapításairól vagy az ODR-MOKKA fejlesztésekről. Olyan ritkábban tárgyalt könyvtáriptípusokról is szívesen olvasnának, mint az iskolai, (középiskolai) könyvtárak, zenei könyvtárak, illetve egyes szakkönyvtárak munkájáról, problémáiról. A leggyakrabban említett témák szinte mindegyike a digitális tartalmakkal, illetve a digitalizálással volt összefüggésben, vagy ahogy az egyik válaszoló megjegyezte, szívesen olvasna *mindent, ami „e-”* vagyis az e-könyvek, elektronikus szolgáltatások gyakorlati alkalmazásairól stb.

Tematikus számra és egy új rovatra is kaptunk javaslatot: pl. bevezethetőnek tartja valaki a perszónalia rovatot a személyi információknak, de tematikus számot csak nagyon indokolt esetben és témában tartanak fontosnak, vagyis elegendők a tematikus (rész)összeállítások. Feloldozásra javasolt további témák:

- ☉ a virtuális és a fizikai könyvtári tér szolgáltatásainak összjátékáról a könyvtár társadalmi beágyazottságával összefüggésben – tematikus számként a külföldi irodalom alapján
- ☉ könyvtárgazdaságtan, vezetéselméleti kérdések, különösen az ellenőrzési technikákról
- ☉ a magyar könyvtári rendszer átalakulásával összefüggésben a szolgáltatások változásairól, az országos könyvtári konferencia megállapításairól
- ☉ tematikus szám az IKR-t használó könyvtárak tapasztalatairól, wifi-használat, önkiszolgálás a könyvtárakban
- ☉ a szakkönyvtárak helyzete a változó körülmények között
- ☉ esettanulmányok a digitalizálással kapcsolatos tapasztalatokról
- ☉ a könyvtárak devalválódása, a társadalmi, kormányzati értékrend változásai
- ☉ hogyan lehet az üzleti szemlélet alkalmazni a könyvtárakban
- ☉ a könyvtár megjelenése a társművészetekben (filmművészet, irodalom, csillagászat)

- ☉ kurrens trendek a nemzetközi könyvtárügyben és ezek megjelenése a hazaiakban
- ☉ etikai kérdések – különböző szexuális orientációjú használók könyvtári ellátása külföldön és idehaza
- ☉ a felsőoktatási könyvtárak szerepe a változások közepette, használóképzés stb.
- ☉ minőségbiztosítás a könyvtári gyakorlatban
- ☉ mi lesz a megyei könyvtárakban őrzött és a városi fenntartású megyei hatáskörű könyvtárak működése során átkerült könyvvagyron sorsa
- ☉ a megyei vonatkozású helyismereti gyűjtemények sorsa (körkérdéssel, interjúval)
- ☉ zenei könyvtárak, középiskolai könyvtárak bemutatása.

Folyóiratunk külsejéről, formai megjelenéséről megoszlottak a vélemények. Volt, aki művészeti főiskolásokkal terveztetett új borítót javasolt, mások több képet és illusztrációt szeretnének, és hogy a táblázatok és diagramokat a jobb átláthatóság érdekében színesben közöljük. Felmerült, hogy legyen kisebb a szedéstükör és kisebb betűs tördelés, valaki a két hasábos tördelés helyett átláthatóbbnak tartaná az egy hasábsba tördelést. Egy másik vélemény szerint nehezen kezelhető a jelenlegi forma, de a polcon lévő bekötött előzményekhez igazodás igénye miatt nem javasolna változtatást. Többen csak ennyit írtak: *„a jelenlegi formátum és tartalom megfelelő”,* vagy hogy *„már megszoktam és megszerettem ezt a formátumot”,* *„ne változtassanak, könnyen kezelhető, áttekinthető”.* Ketten – ahogy korábban már utaltunk erre – fölöslegesnek tartják a nyomtatott kiadás megjelenését. Az elektronikus használatról általános vélekedés, hogy átláthatóbb szerkezetű legyen, és felmerült, hogy legyen letölthető mobil eszközökre. Szívesen vennék, ha visszamenőleg (az 1990 előtti évekből) is minél több szöveg válna elérhetővé, de legyen könnyebben kereshető és szebb megjelenésű formátumban.

Szerkesztői megjegyzés

Először is nagyon köszönjük olvasóink véleményét, javaslatait folyóiratunk átalakításával,

korszerűsítésével kapcsolatban. A javaslatok egy része – pl. a tematikus bővítés, szélesebb spektrumú tájékoztatás a magyarországi könyvtári helyzetről, az elektronikus változat fejlesztése – különösebb anyagi befektetés nélkül is megoldható, más javaslatok megvalósításának (pl. a formai átalakításnak) anyagi vonzata is van, ezért rövid távon nem biztos, hogy megvalósítható.

Folyóiratunknak a magyar könyvtári szakfolyóiratok közötti munkamegosztás alapján elsősorban a hosszabb lélegzetű, elméleti és történeti összefüggéseket bemutató tanulmányok közlése a feladata. Erre, mint ismeretes, a havonta megjelenő társlapok sem a profiljuk, sem terjedelmük miatt nem vállalkozhatnak, de fontosnak tartjuk, hogy olvasóink megtisztelő javaslatait figyelembe véve, lehetőség szerint az elméleti témák gyakorlati vonatkozásaival, valamint a hazai szakirodalom jelzés szintű bemutatásával egészítsük ki a számok tartalmát, és – amennyire a negyedéves periodicitás mellett ez ésszerű – a magyar könyvtárügy aktuális fejleményeit is regisztráljuk, megosszuk a szakmai közvéleménnyel.

Szerkesztőségünk szeretné elérni az online változat modernizálását, az 1990 előtti számok elérését és a szövegekben való a keresés biztosítását az 1990 előtti számokhoz is. Megvizsgáljuk az egyes cikkek online megrendelésének lehetőségét, valamint a számok/cikkek mobil eszközökre letölthetőségét is.

Végezetül még egyszer köszönjük mindazoknak, akik kitöltötték a kérdőívet, és véleményükkel, ötleteikkel segítették szerkesztőségünket a tájékozódásban és az átalakítások megtervezésében.

Észrevételeiket bármikor szívesen fogadjuk akár e-mailben a kf@oszk.hu címen, akár egyenesen a cikkekhez fűzhető kommentárok formájában. Kérjük, ne várjanak a következő felmérésre!

Függelék:

Kérdőív (csak elektronikusan).

Könyvtári Figyelő elektronikus kérdőív

A kérdőív kitöltése önkéntes

Kedves Kolléga!

Szerkesztőségünk szeretné felmérni a Könyvtári Figyelő olvasóinak véleményét a folyóiratról és elektronikus változatának használatáról.

Kérjük, hogy válaszával segítsen minket abban, hogy véleményét figyelembe véve dönthessünk a folyóirat fejlesztéséről és elektronikus használatának átalakításáról.

A kérdőív kitöltésének utolsó dátuma: 2012. szeptember 30.

A kérdőív kitöltése kb. 15-20 percet vesz igénybe.

Köszönjük a segítségét!

1. Az Ön neme:

- ☐ Férfi
- ☐ Nő

2. Mi az Ön születési éve?

3. Hol él?

- ☐ A fővárosban
- ☐ Megyeszékhelyen
- ☐ Városban
- ☐ Községben

4. Mi az Ön legmagasabb szakmai végzettsége?

- ☐ Középfokú vagy emelt szintű könyvtárosi szakképzettség
- ☐ Főiskola vagy BA diploma
- ☐ Egyetem vagy MA diploma
- ☐ Tudományos fokozata is van
- ☐ Felsőfokú végzettségű, nem könyvtár szakon

5. Mi az Ön foglalkozása, beosztása?

- ☐ Könyvtáros (vezető beosztásban)
- ☐ Könyvtáros (nem vezető)
- ☐ Könyvtáros-tanár
- ☐ Felsőoktatási intézményben oktat
- ☐ Könyvtár szakos egyetemi/főiskolai hallgató
- ☐ Nyugalmazott könyvtáros
- ☐ Egyéb, éspedig:

6. Melyik változatát használja a Könyvtári Figyelőnek?

- ☐ Inkább a nyomtatottat
- ☐ Inkább az elektronikusát
- ☐ Mindkettőt

7. Milyen gyakran szokta olvasni a Könyvtári Figyelőt?

- ☐ Rendszeresen
- ☐ Alkalmanként
- ☐ Ritkán
- ☐ Nem szoktam olvasni.

8. Milyen más könyvtári szaklapot szokott olvasni?

9. Hogy jut a Könyvtári Figyelőhöz?

- ☐ Előfizetője
- ☐ A munkahelye/könyvtára fizeti elő
- ☐ Egyéb módon, éspedig:

10. Hogyan szokta olvasni a Könyvtári Figyelőt?

- ☐ Az egész számot alaposan átnézem, átolvasom.
- ☐ Gyorsan átlapozom, tájékozódok, beleolvasok a cikkekbe.
- ☐ Akkor használom, ha szükségem van rá egy téma kidolgozásakor.
- ☐ Egyéb, éspedig:

11. Szakmai munkájában miben veszi hasznát a Könyvtári Figyelőnek?

(Több válasz is megadható)

- ☐ általános szakmai tájékozódásban
- ☐ szakmai továbbképzésben
- ☐ konkrét feladat elvégzése előtti anyaggyűjtésben
- ☐ szabadidő eltöltésében
- ☐ egyéb, éspedig:

12. Milyen rovatokat szokott olvasni a folyóiratban és milyen rendszerességgel?

Tanulmányok rovat

- ☐ rendszeresen
- ☐ alkalmanként
- ☐ soha

Múltunkból vagy Műhely – alkalmi rovatok

- ☐ rendszeresen
- ☐ alkalmanként
- ☐ soha

Kitekintés rovat

- ☐ rendszeresen
- ☐ alkalmanként
- ☐ soha

Könyvismertetések

- ☐ rendszeresen
- ☐ alkalmanként
- ☐ soha

Külföldi folyóirat-figyelő (referátumok)

- ☐ rendszeresen
- ☐ alkalmanként
- ☐ soha

13. Voltak-e az elmúlt két-három évben megjelent számokban az Ön számára érdekes, emlékezetes, hasznos írások? (Megemlítené a szerzőt és/vagy az írás témáját? Nem kell pontos adatokat megadnia!)

14. Milyen témát, milyen tartalmú rovatot, esetleg tematikus számot javasolna, amit szívesen olvasna? (Kérjük, röviden írja le!)

☐ milyen témá(ka)t?

☐ milyen rovatot?

☐ milyen tematikus számot?

15. Van-e javaslata a folyóirat nyomtatott változatának tartalmi, formai változtatására? (Kérjük, röviden fejtse ki!)

16. Mennyire elégedett a Könyvtári Figyelő elektronikus (<http://ki.oszk.hu/kf>) változatával?

(A teljes szöveg jelenleg 1990-ig kereshető vissza)

- ☐ Megfelelő
- ☐ Áttekinthetőbb szerkezetet szeretnék
- ☐ Egyéb javaslata van:

17. Igényli-e a folyóirat

- ☐ 1990 előtti lapszámainak digitalizálását?
- ☐ elektronikusan kereshető repertóriumát?

*A szerkesztőség nevében köszöni a segítségét
Kovács Katalin felelős szerkesztő (kovacs@oszk.hu)*

Küldés

Múltunkból

Wlassics Gyula szerepe a magyar könyvtárügyben a századfordulót követő évtizedekben

1. rész

SIPOS Anna Magdolna

«Mi a legjobb, a legnagyobb ajándék, a mit a köznek adhatunk?
Legelsőbbben is a közkönyvtárak.» (Andrew Carnegie)

Bevezető

A századvég nagyszabású gondolkodója, a Monarchia sajátos mentalitását a két világháború közötti évtizedekre átörökítő nagy öregje¹, báró Wlassics Gyula, 1895. január 15-től 1903. november 30-ig, közel nyolc éven át, három kormány² alatt irányította saját közgyűjteménypolitikai szemlélete alapján a közgyűjtemények sorsában kormányzati szinten is egyre nagyobb felelősséget, egyre nagyobb szerepet vállaló és egyre több állami intézkedést megjelenítő Val-

lás- és Közoktatásügyi Minisztériumot. Ám ezt követően – számos egyéb szakmai és társadalmi megbízatása mellett – is megmaradt a múzeumok és a könyvtárak szakmai közéletében. 1903 és 1921 között, csaknem két évtizeden át a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának elnöki posztját töltötte be, továbbá elnöke volt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének is. Így Wlassics Gyula több mint negyedszázadon át meghatározó, vezető személyisége volt a magyar múzeum- és könyvtárügy alakulásának, fejlődésének. Ráadásul ezekben az évtizedekben mind a nemzetközi, mind pedig a hazai

közgyűjtemények sorsában, a gyűjteményekről való gondolkodásban alapvető változások történtek. A világ fejlettebb régióiban az állam felismerte az ilyen jellegű intézmények szerepét a köz műveltségének fejlesztésében, ezért egyre nagyobb szerepet vállalt azok fenntartásában, finanszírozásában és szakmai ellenőrzésében. A politikai hatalom egyre nagyobb mértékű szerepvállalása azonban nem jelentette a gyűjtemények létrejötténél bábáskodó társadalmi kezdeményezések, helyi közösségek támogatásának elhalását. Inkább arról beszélhetünk, hogy a közgyűjtemények specializálódása mellett a róluk való gondoskodásban is differenciáltabb kép kezdett kibontakozni. Míg bizonyos intézménytípusoknál továbbra is meghatározó maradt a helyi közösség, a társadalmi gondoskodás, az állami közreműködés csupán eseti jellegű volt, addig más intézmények esetében ennek fordítottjával találkozhattunk. Más európai országokhoz hasonlóan, azokkal szinte egyidőben, a XIX. század végén Magyarország is ezt az utat követte: legitimálta a társadalmi kezdeményezésként indult, a múzeumok és a könyvtárak munkájának irányításában, létesítésében és fenntartásában meghatározó szakmai grémiumot. Szintén a XIX. század végén jelentkeztek azok a tudományos és irodalmi, művészeti kezdeményezések, amelyek erősítették a gyűjtemények, múzeumok és könyvtárak szakmai tevékenységét, társadalmi igényét és presztízsét. Hogy ezek közül csak néhányat említsünk: a tudományos tevékenység, a szakképzés és a felsőoktatás fejlődése, a nagy tudományos műhelyek kialakulása, a professzionális kutatók megjelenése, a szakirodalom, a nyomdatermékek rohamos fejlődése, a szakmai és tudományos nemzeti és nemzetközi közélet megszerveződése, a bibliográfiai tevékenység erősödése, nemzetközi szintre emelkedése, az iskolázottság szélesedésével párhuzamosan az olvasói igények intenzív növekedése. Ezek a jelenségek a könyvtárak számának növekedésére, tevékenységük differenciálódására, továbbá a könyvtári és dokumentációs tevékenységre igen termékenyítően hatottak. Az újonnan jelentkező társadalmi igények kiszolgálására, kielégítésé-

re a korábbi és szinte kizárólag a társadalom különböző rétegei, csoportjai által létrehozott és fenntartott, elszigetelten működő intézmények, az igen kis számban foglalkoztatott, a szakma művelésére fel nem készített, autodidakta muzeológusok és könyvtárosok nem voltak már elegendőek és nem voltak alkalmasak. Ezért világszerte megindult az intézményekben foglalkoztatottak professziójának kialakulása, nemzetközi együttműködési kezdeményezések, fórumok, szervezetek jöttek létre, felvirágozott a szakmai, tudományos nyilvánosság. Ezek és nem utolsósorban a mind a társadalmi szervezetek által hangsúlyozott és nagy nyilvánosságot kapott, mind pedig az állam által kodifikált, a műveltség, a tudás, a szaktudás fontosságának, fejlesztésének igénye, az iskolán kívüli népművelési mozgalom fellendülése, a millenniumi ünnepek kulturális hatásai és általánosságban a századvég pezsgő szellemi légköre a magyar államigazgatás számára is egyértelművé tette, hogy – amennyiben lépést akar tartani az európai országokkal – nem maradhat távol ezektől a fórumoktól, nem maradhat le ezekben a folyamatokban. Éppen ellenkezőleg! A Monarchiába tagozódott Magyarország számára már ezekben az években stratégiai kérdésként kezelték a kultúra ügyét, hiszen az akkoriban egy ország számára a legfontosabb kérdéseket jelentő hadügyi, pénzügyi és külügyi kérdésekben, a dualista berendezkedésből adódóan, hazánk nem volt teljesen önálló. Mindezeket túl a kulturális kérdések stratégiai jellegét erősítette az is, hogy a soknemzetiségű Magyarországon a magyar nemzeti kultúra ügye egyre fontosabb szerepet játszott. Ezek miatt az okok miatt Magyarország számára egyáltalán nem volt közömbös, hogy a kultusztárca és annak vezetője milyen közgyűjteményügyi felfogással és milyen könyvtárpolitikai célkitűzésekkel rendelkezik, milyen preferenciákat alkalmaz.

Korábbi kutatásaink azt igazolták, hogy a XIX. század utolsó évtizedeiben, továbbá Wlassics Gyula minisztersége idején, az ő támogatásával, az akkori magyar könyvtárakban dolgozó szakemberek komoly erőfeszítéseket tettek a

nemzetközi folyamatok feltérképezésére, részt vettek és szerepet vállaltak a nemzetközi szakmai fórumokon, így azokról tájékozottak voltak, és lépést tudtak tartani a nemzetközi folyamatokkal.³ Mindemellett a nemzetközi tapasztalatokra építve, szintén Wlassics minisztersége idején létrejöttek azok a hatósági jogkörrel is felruházott szakmai irányító testületek is, amelyek nem csupán az állami gondoskodás letéteményesei voltak, hanem egyben országos fórumot is jelentettek a szakmai kérdések megvitatásához, továbbá teljesültek a szakmai diskurzusok legfőbb színterét jelentő folyóiratok közreadásának feltételei is.

1903 novemberében azonban Wlassics Gyula kultuszminiszteri tevékenysége megszűnt, ami a közgyűjtemények számára azt a veszélyt jelenthette volna, hogy a tárcán belül és a kormányzati munkában kisebb hangsúllyal szerepelnek majd ezek az ügyek. Ám – szerencsére – nem így történt. Ennek okait egyrészt abban kell keresnünk, hogy a Wlassics által vezetett kultusztárcának, valamint a múzeum- és könyvtárügy irányítására létrehozott testületek aktivitásának, társadalmi támogatottságának, továbbá az addigra már bejáratott tevékenységeknek, a „szakmásodás” megindulásának és nem utolsósorban az európai és a tengerentúli könyvtári folyamatoknak köszönhetően a továbbiakban is fejlesztendő területként maradt meg a könyvtárügy. Mindemellett azonban kétségtelen, hogy a szakmai presztízs megmaradásának igen komoly személyi tényezői is voltak. Wlassics Gyula 1903-tól – jóllehet már nem miniszteri funkcióban, de – emberi, szakmai és tudományos tekintélyével megtartotta, sőt jelentősen tovább növelte a közgyűjteményügy presztízsét. Személyéhez kapcsolódva a századforduló magyar szellemi életének kiemelkedően meghatározó alakjai vállaltak szerepet a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának munkájában, és bizonyára ezek a tényezők jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a századforduló éveit ma már a közgyűjteményügy megszilárdulásának, fénykorának, aranykorának tartjuk.

Wlassics Gyula ezekben az évtizedekben meg-

határozó személyisége volt és maradt a magyar közgyűjtemények ügyének, sorsának. Csaknem negyedszázados tevékenysége két szakaszra bontható: az egyik a kultuszminisztérium vezetőjeként, a másik pedig a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, valamint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége elnökeként nyilvántartott ciklus. Mindazonáltal a személyét és munkásságát feldolgozó kiadványok, tudományos feldolgozások szinte alig tesznek említést Wlassics ilyen irányú tevékenységéről. Míg jogász, jogelméleti, politikusi munkásságáról bőszegesen, ha nem is teljességgel készültek feldolgozások, oktatáspolitikai, művészeti felfogását, intézkedéseit is megismerhetjük a közreadott szakirodalom segítségével, addig életének az a része, amelyben a közgyűjtemények ügyének irányítását vállalta, alig tűnik fel a szakirodalmi művekben, még azokban is, amelyek csaknem monografikus mélységű elemzésekre vállalkoztak. Ami még ennél is meghökkentőbb, hogy a magyar könyvtártörténeti feldolgozások is igen mostohán bánnak személyével és munkásságával, a magyar századforduló, illetve az azt követő évtizedek könyvtárügyét, könyvtárpolitikáját bemutató összefoglalók valódi jelentőségéhez képest mellékes szereplőként kezelik Wlassics Gyulát. Annak a kádári rendszerben kialakult kánonnak alapján, amelynek tartalma még ma is gyakran megjelenik a századforduló könyvtárügyét tárgyaló szakirodalomban és amelyben egyes szerzők még mindig makacsul ragaszkodnak a kizárólag *Szabó Ervin* által támogatott, haladó public library, kontra *Gulyás Pál* és a „retrográd”, hivatalos könyvtárpolitika által képviselt népkönyvtári toposzhoz, valóban nehéz lenne Wlassics alakjának és szerepének hiteles megrajzolása. Éppen ezért, amikor személyéről beszélünk, nem kerülhetjük el, hogy a századforduló könyvtárpolitikai felfogásairól is szóljunk, mint ahogyan azt sem, hogy bizonyos szakmai legendákat felülvizsgáljunk, megkérdőjelezzünk, továbbá azt sem, hogy a szakirodalomban túlságosan monolitikusan ábrázolt századfordulós könyvtárügyi, könyvtárpolitikai ábrázolást olyan módon árnyaljuk, hogy abból a

valós, illetve a valóságnak sokkal inkább megfelelő, differenciált kép bontakozhasson ki.

Éppen e szempontok érvényesíthetősége és érvényesülése érdekében el kellett tekintenünk a téma másodlagos szakirodalmától, és vissza kellett nyúlni a primer forrásokhoz. Az elsődleges források összegyűjtése, áttanulmányozása után lehetetlennek tűnt, hogy egyetlen tanulmánnyal megváltoztassuk a fentebb érzékeltetett monolitikus képet. Ezért Wlassics tevékenységét, pályaképének megfelelően és a már korábban is említettek szerint két szakaszra bontottuk: a közgyűjtemények közelében eltöltött első szakaszra, ami miniszteri tevékenységéhez kötődik; továbbá a második szakaszra, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége elnökeként fémjelzett szakaszra. Hangsúlyoznunk kell, hogy míg az első szakaszban úgymond hivatali kötelessége volt a közgyűjteményüggyel történő foglalkozás, ez utóbbi esetében már társadalmi megbízatásról, önként vállalt feladatról volt szó, amelyet Wlassics egyéb és meglehetősen nagy horderejű politikai, hivatali és tudományos tevékenysége mellett látott el. Wlassics közgyűjtemények érdekében végzett munkásságának két szakaszát két külön-külön megjelenő tanulmányban tudtuk feldolgozni. Az első szakaszt bemutató és értékelő tanulmány, vagyis a minisztersége idején végzett tevékenységének analízise a közelmúltban jelent meg szintén e tanulmány szerzőjétől.⁴ A most megjelenő írás arra vállalkozik, hogy a miniszterségét követő évtizedek során a közgyűjtemények irányításában és az azokkal kapcsolatos operatív teendők ellátásában végzett szerepét bemutassa, értékelje. Csakúgy, mint a fentebb hivatkozott publikációban, ebben is szinte kizárólag elsődleges források feldolgozására hagyatkoztunk, így a két tanulmány nem csupán tartalmilag, hanem módszertani szempontból is koherens egészet alkot, kiegészíti egymást, ezért együttesen teljesíti a korábban már leírt célkitűzéseket.

Wlassics Gyula a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa élén⁵

A törvényhatósági, községi, felekezeti, valamint az egyesületi múzeumok és könyvtárak munkájának segítésére, irányítására, felügyeletére és a hiányzó gyűjtemények szervezésére 1897-ben, még Wlassics minisztersége idején két szakmai testület jött létre. Az egyik a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége* (MKOF), a másik pedig a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa* (MKOT). Míg az első testület az állami felügyelet gyakorlását, addig a második az intézmények társadalmi támogatottságának emelését szolgálta. Az uralkodó jóváhagyása után a Főfelügyelőség szabályzata 1897. december 10-én lépett hatályba, és ugyancsak ezen a napon, három éves időtartamra nevezte ki a király országos főfelügyelővé *Fraknói Vilmost*,⁶ arbei választott püspököt és nagyváradi kanonokot, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tanácsának tagját.⁷ Wlassics gratuláló levelében⁸ melegen üdvözölte Fraknói kinevezését. Utalva eddigi életútjának kiemelkedő eseményeire és tevékenységére, úgy ítélte meg, hogy személyében a magyar múzeum- és könyvtárügy jelentős, tekintélyes támogatót nyert. Mind minisztersége idején, mind pedig későbbi tisztségeinek betöltése során Wlassics és Fraknói között megmaradt a kiváló és harmonikus szakmai kapcsolat; mindkét fél tiszteletben tartotta a másik munkáját és elismeréssel szólt a másik tevékenységéről. Nyilvánvaló, hogy kettőjük kiváló szakmai és emberi kapcsolata sokat lendített a századfordulón útját kereső állami közgyűjteményügynek. Jó kapcsolatukat bizonyítja, hogy Wlassics Gyula hatvanadik születésnapján a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának ülésén Fraknói köszöntötte az elnököt, továbbá érdemes itt citálni Fraknóinak Wlassics miniszteri ténykedése értékelésére megfogalmazott sorait:

„Wlassics Gyula közoktatásügyi kormányzatának dicsőisége az, hogy a vidéki múzeumok és könyvtárak által képviselt kulturai érdekeket czéltudatos tervszerűséggel az állami gondos-

...kodás körébe bevonta. Széles látókörű kultúrpolitikájának egyik alapelve, mely azóta a köztudatba átment, az volt, hogy a nemzeti művelődés összhangzatos irányítására nem elég az ország fővárosát népesíteni be tudományos és művészeti gyűjteményekkel, hanem ilyeneket az ország minden részében létesítve, a már létezőket terv- és szakszerűen gyarapítva, kulturai gócpontokat kell alakítani, amelyek a magasabb szellemi élet összes föltételeit bírják, és így az ismeretek terjesztésében, az ízlés nevelésében, az eszmény kultuszának ápolásában hatékony tényezőkké váljanak.”⁹

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának megalakulásakor, 1897-ben a kultuszárca vezetője, Wlassics Gyula hároméves időtartamra Széll Kálmánt nevezte ki elnöknek, megerősítve az Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság (OMKB) határozatát.¹⁰ 1899-ben azonban Széll Kálmán miniszterelnök lett, így elnöki periódusát meg kellett szakítania, és majd csak 1901 áprilisában választott a testület újabb elnököt, Berzeviczy Albert¹¹ személyében. Wlassicsot Fraknóihoz hasonló kapcsolat fűzte mindkét személyiséghez: a legnagyobb elismeréssel és a legnagyobb tisztelettel nyilatkoztak egymásról. Ezt bizonyítja Wlassics Gyulának a MKOSZ elnökeként megtartott, első, a szakmai nyilvánosság előtt elmondott „szűzbeszéde” is.

„...a magyar közművelődés nemzet- és államfenntartó munkájából mindenkinek ’rendes hatáskörén túl is’ ki kell vennie részét, de különösen teljes lelkesedéssel, illő elfogulatlansággal és bátor meggyőződéssel kell szolgálnia a közművelődés ügyét annak, kit a sors hosszabb időn át a magyar közművelődési ügyek első hivatalos és felelős munkásává rendelt és a kinek erkölcsi felelőssége is fennáll a nemzet előtt ma is mindazért, a mit a magyar közművelődés hivatalos szolgálatában tett. Csakis így tudtam magamat elhatározni arra, hogy olyan kiváló férfiak örökébe lépjek, mint Széll Kálmán és Berzeviczy Albert.”¹²

Az 1897-ben létrehozott két testület életében az 1901. év nem csupán az Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság (OMKB), továbbá az ahhoz szorosan kapcsolódó MKOT újjáalakulásában,

az új tisztségviselők megválasztásában hozott változást, hanem módosultak feladataik, egymáshoz fűződő kapcsolataik is. Ezért 1901-ben új szervezeti szabályzat készült.¹³ E szabályzat értelmében az új tisztségviselők megbízatása már öt évre szólt. A szabályzat új munkamegosztást hozott az OMKB, a MKOF és a MKOT számára. Ezt az új szakmai hatáskör- és feladatmegosztást az ekkor az OMKB és a MKOT elnökévé választott Berzeviczy Albert elnöki beszédében az alábbiak szerint foglalta össze:

„Erős a hitem, hogy a magyar társadalomban meg van az érdeklődés és a szeretet úgy a tudomány, mint a művészet iránt s meg van a buzgalom arra nézve, hogy a közműveltség terjesztése körül közreműködjék, csak fel kell ébreszteni az érdeklődést ott, a hol szunnyad, a hol pedig már fel van ébresztve, ott szervezni és tovább vezetni kell. Most már az e célra hivatott orgánusok hatáskörei megvannak állapítva s a munka felosztás alapjai le vannak téve, úgy, hogy a hatásköröknek kölcsönös tiszteletben tartása mellett és egymás kölcsönös bizalomteljes támogatása mellett sikerülni fog célját érni. Felfogásom szerint az akció vezetősége a múzeumtanácsot kell, hogy illesse, a melynek működését elősegíteni, határozatait végrehajtani van hivatva az országos főfelügyelőség, mely a maga hatáskörében is fontos feladatoknak felel meg. Ennek az országos bizottságnak pedig feladata, hogy az eleven összeköttetést képezze a társadalom, a különböző közművelődési egyletek, intézetek és a tanács között, hogy a társadalom mentől szélesebb rétegéből kapjon eszméket, szíjon fel és ezeket úgy a bizottság, mint a tanács retortáin keresztül szűrve, jutassa megvalósulás végett az intéző közegekhez.”¹⁴

Tehát ebben az értelemben 1901-ben a magyar múzeum- és könyvtárügy irányításában, koordinálásában három legitimált szakmai szervezet kapott szerepet: a MKOT a gyűjtemények fejlődésének, fejlesztésének tartalmi, szakmai kérdéseiben volt illetékes; a MKOF az előző testület mintegy operatív szerveként működött; az OMKB pedig a MKOT társadalmi kapcsolatainak erősítését szolgálta. Ám az OMKB röviddel ezt követően 1902. november 28-án, a Wlassics

vezette Vallás- és Köznevelési Minisztérium (VKM) jóváhagyásával, új szabályzat készítésével Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségévé (MKOSZ) alakult át.¹⁵ A Szövetséget azok a közművelődési, tudományos és irodalmi egyesületek, intézmények alapították, amelyek múzeumot, könyvtárat vagy bármely más közművelődési célú gyűjteményt tartottak fenn, másrészt pedig a közművelődési célokat szolgáló önálló gyűjtemények. Legfőbb feladatai között megtartotta a Bizottság céljait: a gyűjtemények társadalmi kapcsolatainak fejlesztését, erősítését. A Szövetség végrehajtó testülete a MKOT lett, amelyet erősített, hogy a MKOT és a MKOSZ közös elnököt választott.

Az 1901 és 1903 közötti hónapokra eső és gyakran csak nehezen követhető, rekonstruálható változások, átszervezések, hatáskörök módosulásai, a szakmai szervezetek átalakulásai nyomán 1903 végére tisztult le az irányító testületek hatásköre, feladata, összetétele, és amint majd látni fogjuk, ez a felállás már – kisebb változásokkal ugyan, de – e történelmi korszak végéig, vagyis csaknem két évtizeden át működött. A kultuszminisztérium által segített és legalizált testületi felállítás tehát még Wlassics Gyula kultuszminiszteri irányításának éveit végén megvalósult, ám – az OMKB MKOSZ-szá történő átalakulását követően – a megmaradó három testület közül két szervezet – a MKOT és a MKOSZ – vezetését, elnöki feladatait létrejöttüket követően, a ciklus végéig már Wlassics Gyula látta el.¹⁶

„A múzeumok és könyvtárak országos szövetsége f. évi [1903. S. A. M.] december hó 6-ikán tartotta meg évi közgyűlését a M. Nemz. Múzeum dísztermében Thaly Kálmán másodelnök elnöklése alatt és összesen hetvennyolcz fővárosi és vidéki küldött részvételével. A közgyűlés egyik főtárgya a tisztikar megválasztása s első sorban az időközben vallás- és köznevelési miniszterré lett elnök Berzeviczy Albert lemondásával megüresedett elnöki állás betöltése volt. A megválasztott szavazás eredményeként megválasztottak elnökké Wlassics Gyula, alelnökké Thaly Kálmán és gróf Teleki Sándor, titkárokká Porzsolt

Kálmán, György Aladár és Sándor József. Megválasztottak továbbá a múzeumok és könyvtárak Országos Tanácsának tagjai.”¹⁷

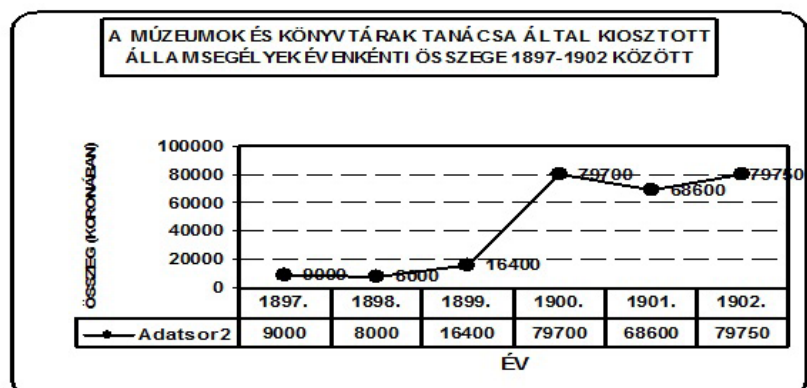
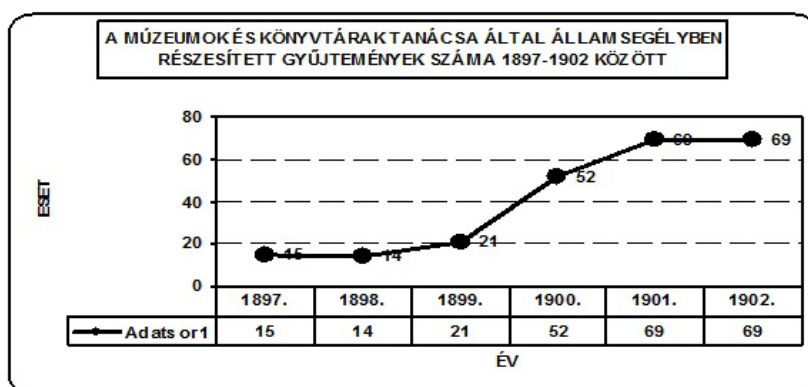
A MKOT iratanyagának megsemmisülése miatt Wlassics első elnöki éveinek tevékenységéről csak korlátozottan állnak rendelkezésünkre források. A MOL-ban* megmaradt néhány irat azt mutatja, hogy Wlassics igen energikusan és határozottan látott hozzá új feladatainak megvalósításához. A Tanács szakmai tevékenységéről itt nem maradt meg az iratanyag, ezért azt a Tanács publikált, éves jelentése alapján rekonstruáljuk majd. Megmaradt azonban egy, a Wlassics mentalitását, jogász végzettségét igen markánsan bemutató ügy töredékes iratanyaga. Az ügy a Porzsolt Kálmán ellen indított vizsgálat nyomán keletkezett, ám annak háttéréről nincsenek pontosabb ismereteink. A dolog pikantériáját az adja, hogy Porzsolt Kálmán a magyar közgyűjteményügy emblematikus, elkötelezett figurája volt. Széll Kálmán társaságában létrehozta a Dunántúli Közművelődési Egyesületet (DKE), melynek éveken át főtitkára, az Országos Múzeum- és Könyvtárbizottságnak (OMKB) pedig előadó titkára volt, és a szervezet operatív tevékenységében meghatározó szerepet játszott. 1894 és 1897 között ő szerkesztette a *Fővárosi Lapokat*, abból politikai napilapot formált. Ahogyan a DKE, illetve az OMKB munkája során tette, a *Fővárosi Múzeumi és Könyvtári Egylet* létrehozásában is jelentős szerepet játszott. Maga is újságíró, sőt szerkesztő lévén, munkájára jellemző volt, hogy a sajtó hírverési lehetőségét és tömegbefolyását eredményesen hasznosította; ez történt a fővárosi egylet anyagi alapjának megteremtése során is. Porzsolt 1896-ban és 1897-ben az általa szerkesztett politikai napilap, a *Fővárosi Lapok* segítségével és annak égisze alatt magángyűjtést rendezett a Fővárosi Múzeumi és Könyvtári Egylet létrehozása érdekében. Porzsoltnak az OMKB-hoz is kötődő funkciója alapján Wlassics úgy látta, hogy az így összegyűlt pénz az OMKB utódszervezetét, a MKOT-ot illeti. Porzsolt nem értett egyet Wlassics követelésével, mondván, hogy az ak-

* Most magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

ció a Fővárosi Lapok keretén belül folyt, így Wlassics *György Aladár* és *Schönherr Gyula* bevonásával vizsgálóbizottságot hozott létre. A bizottság 1904 októbere-novembere során több alkalommal is meghallgatta Porzsolt Kálmánt, ám annak magyarázata nem győzte meg Wlassicsot. Így 1904. november 18-án Porzsolt lemondott a MKOT tagságáról, valamint titkári állásáról. Az ügy további fejleményéről nem maradtak fenn iratok, így ma még számunkra nem ismert sem annak végső kimenetele, sem pedig megalapozottsága.¹⁸ Ugyanakkor az is igaz, hogy Porzsolt életének e szakaszában rendre komoly anyagi problémák bukkantak fel.

Témánk szempontból lényegesen érdekesebb a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa éves jelentéseinek vizsgálata. Az 1901-1902-es tárgyévől kezdődően és az 1913-as tárgyévvel¹⁹ befejeződött éves beszámolók²⁰ részletesen bemutatják a Tanács tevékenységét, és egyben pontos tükröi is az adott év könyvtár-

ügyének, könyvtári eseményeinek. Minden év legfontosabb szakmai intézkedéseit, munkáját, tevékenységét, a Tanács tisztikarának összetételét, a testületi ülések napirendjeit, döntéseit, a Tanács által az adott évben létrehozott, illetve működtetett könyvtárak listáját és egyéb nemzetközi, országos, valamint helyi ügyeket is tükröző szöveges éves jelentések mellett részletes számadatokat is közöltek. Azok tartalmazták a múzeumok és könyvtárak gyűjteményére, fenntartására fordított államsegélyek összegét, a segélyben részesített gyűjtemények számát és általában azokat az adatokat is, amelyek megmutatták a tudományos gyűjteményekre, illetve a nem tudományos gyűjteményekre fordított összegeket. Az első éves jelentésben²¹ egészen a Tanács megalakulásának évéig (1897) öt évre visszamenőleg közölték az adatokat. Az alábbi grafikonokról nem csupán az abszolút számok, hanem az évről évre történő dinamikus növekedés is jól leolvasható.

A XIX. század utolsó, valamint a huszadik század első éveit magában foglaló fél évtizedben – lényegében Wlassics kultuszminiszterségének utolsó öt éve alatt – az összesen 240 múzeumi és könyvtári gyűjteményt, 261 450 korona, vagyis átlagosan mintegy ezer, éves szinten pedig több mint kétszáz korona államsegélyben részesítettek.²² A kezdő év és a záró év adatai egymással alig összehasonlíthatók, olyan nagymértékű a növekedés. A kedvezményezett intézmények számát több mint négyszeresére emelték, az állami támogatás nagysága pedig csaknem a kilencszeresére növekedett. Ugyanakkor az is jól látható, hogy az államsegélyben részesített kollekciók számában a jelentős ugrás három év alatt, 1899–1901 között zajlott; több mint háromszoros volt a növekedés. Hasonló tapasztalható az éves államsegélyek emelkedésében is, ám itt az ugrásszerű növekedés az 1899–1900-as évadra esett; az előző ciklushoz viszonyítva az emelkedés több mint négyszeres lett. A jelentések részletesen kitértek arra is, hogy a Tanács rendelkezésére bocsátott államsegélyeket mire használták fel. Ezek között szerepelt régészeti kutatások támogatása, képzőművészeti alkotások, kollekciók, könyvgyűjtemények megvásárlása, gyűjtemények rendezésének költségei, népkönyvtárak telepítése.

Érdekes közelebbről megvizsgálni, hogy az ilyen nagymértékű növekedésnek milyen szakmai eredményei lettek, továbbá azt is, hogy a testület vajon mivel érdemelte ki ezt a kiemelkedő növekedést. Az ország gazdasági dinamizmusa mellett nyilvánvalóan fontos volt, hogy a társadalom, továbbá a magyar múzeumok és könyvtárak fejlődése úgymond megkövetelte az állami gondoskodást, továbbá a testületben dolgozó személyiségek presztízse, kapcsolati rendszere is sokat nyomhatott a latban. Ám ezek mellett azt is látnunk kell, hogy a gyűjtemények teljesítőképességének növekedése, továbbá az állam által legitimált MKOT hatékony munkája és eredményeik nyomán évről évre egyre inkább indokoltan várhatták el az emelést. Itt nincs helyünk az intézkedések teljes sorának bemutatására, ezért csak néhányat emelünk ki azok közül.

A kordivattá vált olvasásnak egyrészt örülni lehetett, másrészt azonban és főként az olvasmányok silány minősége miatt aggályokat is keltett a szakemberekben és a művelődéspolitikával foglalkozókban. Ezért nagyon fontosná vált, hogy az akkor már külföldön, különösen a német könyvtári kultúrában meghonosodott könyvművelődési rendszert hazánkban is bevezessék. A minősítés lényege, hogy a szakemberek által mind tartalmilag, mind pedig stílusát tekintve megfelelőnek tartott kiadványokat beemeljék az ajánlott művek körébe, ezáltal biztosítva, hogy az állami támogatások ne a silány irodalom népszerűsítését szolgálják, mindemellett a válogatást mindig meghatározták az adott korszak nevelési eszményei, célkitűzései is. Az első ilyen tartalmú népkönyvtári jegyzék összeállítása a MKOT-hoz fűződik. Ugyancsak a Tanács állította össze és a VKM jelentette meg az első, a népkönyvtárak szervezésére vonatkozó utasítást is; az ajánló jegyzék ennek mellékleteként jelent meg. Az utasítás és a lista összeállításának irányítását György Aladár végezte, és a népkönyvtári szakbizottság a bírálatok elkészítésére külső szakértőket kért fel. 1902-ben terjesztették fel javaslatukat a VKM-hez, amelyet a tárca rendeleti úton vezetett be. Az összesített címjegyzéket azután tovább bontotta a Tanács: nyolc külön jegyzéket készítettek belőle. Két jegyzék készült az 1000–2000 koronás, egy-egy pedig az 500–400–300 koronás népkönyvtárak számára. A többi három jegyzéket a vándorkönyvtárak gyűjteményének összeállítására használták fel oly módon, hogy azok kiegészítették egymást, és egy-egy jegyzék mintegy 400 korona értékben ajánlott műveket.²³

A következő évről készített szöveges és számszerű beszámoló már arról írt, hogy a társadalom részéről élénkülő érdeklődést érzekelnek a múzeumok és a könyvtárak iránt. A jelentés kitért arra is, hogy ekkor a tanács közvetlen felügyelete alatt összesen 127 népkönyvtár állt, és a tárgyév során összesen újabb 14 népkönyvtár munkáját indították el könyvadománnyal és a hozzá tartozó szekrényekkel. A testület mindvégig gondosan ügyelt arra, hogy megfelelő sta-

tisztikai adatai legyenek a működő könyvtárakról. Ebben az évkönyvben a Tanács által összegyűjtött részletes, a népkönyvtárakra első ízben vonatkozó statisztikai adatsorokat tettek közzé.²⁴

Az MKOT számára juttatott államsegély összege 1913-ig igen dinamikus emelkedett, és a ciklus végére, vagyis alig több mint tizenöt év alatt meghaladta az 1897. évi támogatás ötvenszerezését. A grafikon azt mutatja, hogy folyamatos és viszonylag egyenletes a növekedés, amelyben voltak ugyan kisebb nagyobb megugrások és egyszer, 1905-ben stagnálás, továbbá egyetlen alkalommal, 1909-ben kisebb mértékű csökkenés, ám összességében az államsegély évről évre egyenletesen emelkedett. Amennyiben megvizsgáljuk a segélyezés évenkénti növekedésének arányát, úgy azt látjuk, hogy legkisebb arányú a növekedés az 1906-os évről az 1907-es évre (kb. 3%), ám a többi évben 10 és 40% között mozog annak mértéke. Sőt, az emelkedés dinamizmusa 1903-tól, Wlassics elnökké választásától erősebb, a grafikon meredekebben emelkedik, mint a korábbi években, vagyis minisztersége idején.

A dinamikus gyarapodás és a fejlődés évei

A MKOT részére juttatott állami támogatásokat érdemes abból a szempontból is megvizsgálni,

miként történt felhasználásuk. Erre vonatkozóan az éves beszámolók részben azonos, részben pedig egymástól eltérő tartalmú adatokat közölnek, ami tükrözi a magyar múzeum- és könyvtárügy irányításában vezető szerepet játszó szakmai testületek munkájának, hatáskörének változásait, továbbá az irányító testület tevékenység- és hatáskörének bővülését is. 1903–1904-ben például a nem tudományos gyűjtemények munkáját mintegy 92 ezer korona értékben támogatták. 21 népkönyvtár létrehozására 28 ezer koronát fordítottak, és mintegy 4500 koronát tett ki a könyvtárak elhelyezésére alkalmas szekrények és egyéb berendezések megvásárlása. Ugyan ebben az évben 40 vándorkönyvtárat hoztak létre, összesen 20 ezer korona ráfordítással. A közművelődési egyesületek által fenntartott könyvtárak állományának gyarapítására 18 helyen került sor, a ráfordított összeg pedig 28 ezer koronát tett ki. 7000 korona értékben vásároltak szépirodalmat, gyermekirodalmat és egyéb ismeretterjesztő irodalmat, amelyekkel a *Darányi Ignác* kezdeményezésére már évek óta tartó akció keretében a Földművelési Minisztérium (FM) által létrehozott, gazdasági műveket tartalmazó könyvtárak állományát egészítették ki 70 esetben. Külön megemlítendőnek tartjuk, hogy ettől az évtől kezdve a könyvtárak kezelő-

inek pénzbeli jutalmazására is sort kerítettek²⁵: 8 főnek összesen 1000 koronát osztottak szét. A tudományos gyűjtemények támogatására több mint háromszor nagyobb összeget fordítottak: 100 ezer koronát. Ebből 48 ezer korona az évi rendes segélyt jelentette, gyűjtemények vásárlására 25 ezer koronát költöttek, az egyéb beszerzésekre valamivel több mint 20 ezer koronát és a gyűjtemények rendezési munkálataira 6,5 ezer koronát. Az évre vonatkozó pénzügyi kiegészítés még, hogy a fentiekén kívül mintegy 68 ezer koronát juttatott el a tanács rendkívüli építkezés és beruházási segély címen.

Az 1903–1904. évad témánk szempontjából is jelentős változásokat hozott a Tanács munkájában. A testület korábbi elnökét, Berzeviczy Albertet 1903. november 3-án a kultuszárca vezetésével bízták meg, és helyette 1903. december 3-tól Wlassics Gyula lett a szakmai testület elnöke. A vezetői változás egyben a Tanács személyi összetételében is módosulást eredményezett.²⁶ Ugyancsak újjáalakult a két szaktanács is.²⁷ Amennyiben megvizsgáljuk, hogy a Tanács milyen szakmai kérdésekkel foglalkozott, és milyen döntéseket hozott, láthatjuk, hogy sokféle könyvtári problémával kellett foglalkoznia pl. a népkönyvtári statisztikák összegyűjtésével, elemzésével. Ebben az évben indult útjára a kisebb települések ellátásában segítő vándorkönyvtári szolgáltatás; a Magyar Minerva 3. kötetéhez adatokat szolgáltatott a népkönyvtárakról és még számos egyéb fontos szakmai kérdéssel foglalkoztak. Mindezek mellett nagy intenzitással haladt a különböző rétegek körébe eljuttatott népkönyvtárak ügye: hat darab kétezer koronás és tizenhat darab ezer koronás gyűjteményt adományoztak a kollektív elhelyezésére alkalmas szekrényekkel együtt. A Földművelési Minisztériummal való együttműködés keretében ettől az évtől indult a Tanácsnak az az akciója, amelyben a vidéki településekre az FM által eljuttatott gazdakönyvtárakat szépirodalmi és gyermekirodalmi gyűjteményekkel egészítették ki. Ugyancsak ennek az évnek lett az eredménye, hogy a virágkorukat élő ifjúsági egyesületekkel is felvették a kapcsolatot annak érdekében,

hogy azok népkönyvtárakat fogadjanak be és működtessenek. Szintén a népkönyvtári lehetőségek bővítését szolgálta az a kezdeményezés is, amelyet a Tanács 1903 végén az Ipari és Kereskedelmi Minisztériumnak indítványozott: az FM-mel már megvalósult együttműködés mintájára szerettek volna iparos szakgyűjteményeket a tárcával közösen létrehozni. Az éves jelentésből az is látható, hogy a testület valóban komoly szakmai grémiumként működött, munkáját a szakmai mindennapok határozták meg. Például *Récsey Viktor* pannonhalmi főkönyvtáros kezdeményezésére felmerült a nagyobb könyvtárak közti duplumcsere lehetősége. Az évkönyv felelevenítette a MKOSZ éves közgyűlésének eseményeit, közöttük *Gyalui Farkasnak A magyar könyvtárügy jövőjéről* címmel tartott és a magyar könyvtárügy további fejlődésére erősen ható előadását is. A Gyalui-féle előadás szakmai szempontból azért is különösen fontos volt, mert Wlassics utasítására és a minisztérium támogatásával az előadó a korábbi évek során személyesen tanulmányozta a legfontosabb európai országok – Anglia, Franciaország, Olaszország, Németország, Dánia, Svédország, Norvégia, Svájc, Hollandia, Belgium, Ausztria – állami könyvtárügyét. Ez a tanulmányút és az annak nyomán készített beszámolók, valamint a szövetségi közgyűlésen elmondott beszéd jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az úgynevezett hivatalos állami könyvtárügy képviselői egyre inkább a public library típusú modellt jelöljék ki a magyar könyvtárügy számára követendő példaként, de igen sokat foglalkoztak az olvasmányok minőségét meghatározó könyvkiadás és irodalmi élet kérdéseivel is. Ebben az évben például *Havass Rezső* királyi tanácsos indítványozta a testületi tiltakozást a pornografikus kiadványok térnyerése ellen is. A jelentésekből tehát az látható, hogy az önálló szakmások, intézményesülés felé tartó magyar könyvtárügy legváltozatosabb elemei jelennek meg az egyre terjedelmesebb beszámolókból.²⁸

A MKOT az 1904–1905. évad²⁹ során korábbi tevékenységi körét jelentősen átalakította és bővítette. A legfontosabb változást az jelentette,

hogy egyértelműen meghatározták a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának, továbbá a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének feladat- és hatásköreit.³⁰ A szövetség fő feladata a múzeumokkal és a könyvtárakkal kapcsolatos állami ügyek segítése, továbbá a gyűjtemények és a társadalom kapcsolatának erősítése lett, a Tanács pedig a népkönyvtári ellátás fejlesztésére vonatkozó korábbi akcióit folytatta. Ezek közül feltétlenül kiemelendő, hogy a MKOT gondozásában, György Aladár és *Tóth Rezső*³¹ szerkesztésében újabb hivatalos könyvjegyzék jelent meg. A lista 1200 művet tartalmazott mintegy 7000 korona értékben. A VKM részéről már a korábbiakban is megfogalmazott elvárás volt, hogy az oktatási tanfelügyelők foglalkozzanak a népkönyvtárak ellenőrzésével: ebben az évben már a kultusztárca rendeleteként jelent meg, és abban már nem mint elvárható feladatról, hanem a tanfelügyelők számára előírt kötelezettségről beszélt. A könyvtári szolgáltatás – ami ez esetben még szinte kizárólag a könyvkölcsönzést jelentette – minél szélesebb körbe történő eljuttatása érdekében a régi módszerek mellett újabb csatornákat is megnyitott a testület. Ebben az évben 18 új népkönyvtárat és 20 vándorkönyvtárat telepített a tanács, hatvankét esetben adott gazdasági könyvtári gyűjteményi kiegészítést. Mindezek mellett továbbra is keményen dolgoztak a könyvtári ellátás társadalmasítása érdekében, így ebben az évben is bővült a könyvtári szolgáltatásban partnernként közreműködő szervezetek, intézmények köre. Például az 1904-ben alakult *Julián Egyesület* képviselőjében *Klebsberg Kuno*³² fordult segítségért a grémiumhoz: a szloványban élő, valamint a szlavóniai és a Bosznia-Hercegovinában élő magyarság kulturális és nyelvi identitásának megtartása érdekében mintegy 25 darab 100–150 kötetes népkönyvtár elhelyezésére kérte a testületet, ám kérését a Tanács csak részletekben tudta teljesíteni. Ennek az évadnak fontos szakmai eredménye volt, hogy megjelent a Magyar Minerva 3. kötete, amely a Tanács adatszolgáltatása alapján a

népkönyvtárak paramétereit is tartalmazta. Azt, hogy milyen nagy körültekintéssel és a magyar társadalom minden rezdülését jól érzékelve végezték munkájukat, mi sem bizonyítja jobban, mint a következő két példa. A Tanács az olvasás, a könyvtárak létrehozása révén gondoskodni kívánt az Amerikába kivándorlók³³ nemzeti identitásának megtartásáról is. Ezért a fiumei kivándorlási házban, valamint az Amerikába tartó hajókon is könyvgyűjteményeket hoztak létre, továbbá az amerikai magyar egyházközsegek bevonásával gondoskodtak a már tengeren túl élő magyarság könyvellátásáról is. A másik igen jelentős akció, amelynek napjainkig tartó hatása lett, a katonai könyvtárak létesítésének ügye volt. A Tanács vezetősége a Honvédelmi Minisztériumhoz fordult azzal a kéréssel, hogy a tárca saját erőből, illetve a MKOT támogatásával hozzon létre katonai könyvtárakat. Ám ez esetben nem a tisztikar könyvellátását, hanem a legénység olvasmányhoz juttatását szerették volna elérni. Ennek a kezdeményezésnek később jelentős eredményei lettek.

Az 1904–1905-ös évről szóló rész nem lehetne teljes, ha nem szólnánk arról a fontos kezdeményezésről, ami a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének nevéhez fűződik: a szövetség rendszeres közgyűléseiről,³⁴ továbbá a közgyűléseken elmondott elnöki beszédekről, amelyek segítségével felidézhető Wlassics könyvtárpolitikai felfogása, valamint az abban bekövetkezett változások is.

Wlassics elnöksége alatt az első ilyen rendezvény megtartására 1904. október 29-én került sor Temesváron. Ez a közgyűlés nem csupán azért érdekes, mert a sorozat nyitánya volt, hanem azért is, mert Wlassics a MKOSZ (és egyben a MKOT) közel egyéves elnökeként először lépett a jelentős szakmai fórum elé. Érdemesnek tartjuk itt felidézni Wlassics beszédének főbb gondolatait, hiszen jól mutatják kultúrpolitikai felfogását. A századforduló nagy, az egész világot megmozgató gazdasági, hatalmi átrendeződése, a gyakran egymásnak ellentmondó eszmei áramlatai, mozgalmi, az értékrend változásai nyomán megfogalmazott kérdések a művelődés-

litikától is kielégítő válaszokat vártak. Wlassics felfogásából három elem különösen kiemelendő. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy Wlassics az általános kulturális, műveltségi színvonal emelésében látta az ország lakossága gazdasági, társadalmi, morális fejlődésének kulcsát. A másik, hogy a műveltségi színvonal emelése olyan terület, amelyből a társadalom minden tagjának ki kell vennie a részét. A harmadik elem pedig az, hogy politikai, jogi eszközökkel vagy a történeti jogokra hivatkozva nem tartotta lehetségesnek a nemzetiségi kultúrák erős hatása alatt lévő³⁵ magyar kulturális dominanciát megtartani; ennek egyedüli eszközéül a kulturális szint folyamatos emelését tudta elfogadni. Éppen ezért nehezményezte beszédében:

*„Sohasem haboztam, előbbeni felelősségteljes állásomban sem, nyíltan, az egész ország színe előtt hirdetni, hogy megdöbbenve láttam az úgynevezett beiskoláztatás területén az aránszámban a magyar népfajt a harmadik helyen, és a rendelkezésemre álló minden eszközzel, főleg iskoláink szervezésével arra törekedtem, hogy fajnép kultúráját fokozzam, mert ha az államnak magyar a jellege, akkor a politikailag vezető népfaj művelődésének mélyítése és kiszélesítése elsőrendű nemzeti és kultúrpolitikai követelmény.”*³⁶

Wlassics beszédében igyekezett a mikéntre is választ adni. Ebből talán a legfontosabb, hogy sem a jogszabályok, sem pedig egyéb előírások nem elegendők a műveltségi színvonal emeléséhez: „*sehol még közművelődés naggyá nem lett, mely nem egy népösszesség, egy nemzet erejében bírta forrásait*”.³⁷

Wlassics művelődéspolitikájának másik fontos sarokköve volt, hogy a társadalmi tevékenységek túl a művelődési színvonal emelésében az államnak meghatározó szerepet kell vállalnia: „*...a hol erre nem elegendő a társadalmi erő, ott az államnak és első szerveinek: a törvényhozásnak és a kormánynak kell megadni a feltételeket, megteremteni az intézményes biztosítékokat*”.³⁸ Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy sem a kultúra gondozásában, fejlesztésében, módszereiben, sem a kulturális tartalomban nem

lehet cél a kizárólagosság elve. A kultúrát a szellemi szabadság legfőbb területének tartotta, ami, ha elég erővel bír, úgy semmiféle kényszerítő eszköz nem uralhatja. Az állam szerepét abban látta, hogy teremtsen meg a művelődés lehetőségeit, intézményeit, de semmiképpen sem törekedhet az állami művelődéspolitika monopóliumára. A harmadik fontos megvalósítási elem a kultúra, valamint a kulturális intézményrendszer decentralizációja. „*...eleven életté, meghamisíthatatlan valósággá kell lennie a magyar kultúra deczentralizációjának*”.³⁹

Wlassics beszéde végén kitért arra is, hogy ebben az egész társadalmat átható és átfogó művelődési mozgalomban milyen szerepet szán a múzeumoknak és a könyvtáraknak:

*„A mi szerény szövetségünk is csüggedetlen munkára buzdít. Múzeumok és könyvtárak jegyében hirdeti a magyar művelődés államfenntartó erejét. Megőrzi és gyűjti az ezeréves múlt emlékeit és aranyzárral köti ezeket össze a jelen küzdelmeivel és a jövő nagy reményeivel. Összegyűjti a néprajzi emlékeket és megtermékenyíti a magyar iparművészetet. Felkeresi könyvesszekerényeivel az ország legelterjedtebb [sic!] zugait. Életszükséggé avatja a jó könyvek olvasását. Tanácsokkal szolgál könyveiben a földművelőnek, iparosnak, kereskedőnek. Lelkét gyönyörködteti a magyar költészet és irodalom remekeivel. Felemeli a napi munka fáradtját. Nemzeti öntudatot ébreszt, nemzeti nagy célokat hevít és tevékeny, munkás hazaszeretetet teremt. Vándorútra küldi vándorkönyvtáraival a magyar irodalom termékeit. Mindezekkel tökéletesíti a magyar nép lelkét, erkölcsi tulajdonságait, értelmi erejét és szíve nemességét, [...] hirdetni akarja: semper superior, nunquam inferior”*⁴⁰

Szakmai előadásként a közgyűlésen Erdélyi Pálnak⁴¹ a *Modern könyvtár építésének alapjai*⁴² címmel megírt dolgozata szerepelt, ám azt a szerző akadályoztatása miatt Gyalui Farkas olvasta fel.⁴³

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának ötödik éves jelentése az átállás miatt már a naptári évről készült és annak szerkesztője Mihalik József,⁴⁴ a Tanács titkára lett.⁴⁵ A be-

számoló azt tükrözi, hogy a tömegek könyvtári ellátásában ez az év minőségi fordulatot hozott. Az állami támogatás jelentős növekedése lehetővé tette a nagyobb ütemű könyvtárlétesítési és -fejlesztési akciókat. Az előző évben felmerült Julián-könyvtárak, a kivándorlók könyvtári ellátásában és mindenekelőtt a honvédségi könyvtárak ügyében lényeges haladás történt. A Julián Egyesület által gondozott szlavóniai magyarság tíz 500 koronás kollekciót kapott, továbbá az FM gazdasági könyvtárainak kiegészítéséhez (szépirodalom, gyermek- és ifjúsági irodalom) öt esetben járult hozzá a testület. A kivándorlók, illetve a már Amerikában élő magyarság számára többféle könyvtári ellátást biztosított a szervezet. Egy 1000 koronás gyűjteményt juttattak el a New York-i magyar menedékházba, és szintén hasonló gyűjteményt adományoztak a fiumei kivándorló ház számára. Ennél kisebb, 500 koronás kollekciót küldtek négy esetben a Cunard Line cég Fiume és New York között közlekedő kivándorlási gőzösein már működő könyvgyűjtemények frissítésére.⁴⁶ Ebben az évben megelégnél a kapcsolat az Amerikában már működő egyházközségekkel is. Két darab 500 koronás kollekciót küldtek számukra: az egyiket a New York-i, a másikat pedig a Perth Amboy-i evangélikus, református egyházközségnek. A könyvgyűjteményeket a magyar kivándorlókat is szállító Cunard Line hajói költségmentesen szállították Amerikába. A már ott élők könyvtári igényeinek kielégítése érdekében a New York Public Library fordult Magyarországhoz. A kultuszárca által a Tanács részére átküldött kérés nyomán a testület ígéretet tett arra, hogy a New York Public Library magyar részlege számára a következő évben 2000 koronás gyűjteményt küld majd, ami 1907-ben meg is valósult. A legnagyobb előrelépést azonban kétségtelenül a katonai könyvtárak fejlesztése ügyében érte el a tanács. Az előző évben, 1906-ban a Honvédelmi Minisztérium felé indított kezdeményezésük ott teljes támogatásra talált. A Tanács e körben három irányban indította el mozgalmát: egyrészt a MKOT kollekcióiból küldött könyveket, ám ez csak igen szerény növekedést adott volna;

másrészt a tanács által támogatott közművelődési egyesületeket ösztönözte katonai könyvtárak létrehozására; harmadrészt pedig magát a Honvédelmi Minisztériumot kérték fel katonai könyvtárak alapítására, működtetésére. Mindhárom módszer jól bevált, ezért a katonai könyvtárak számában igen jelentős növekedés történt. 1906 során a tanács három gyűjteményt helyezett ki a katonák ellátására: Besztercebányán a 16., Marosvásárhelyen a 22. és Munkácson a 11. honvédgyalozezred kapott a kollekciókból. Mennyiségi szempontból jóval eredményesebb volt a második módszer. Ebben az évben számos közművelődési egyesület hozott létre katonai könyvtárakat. A Budapesti Könyvtáregyesület összesen három ilyen kollekciót állított fel: egyet a császári és királyi 23. gyalozezredénél a Nyúl-kaszárnyában, egyet a császári és királyi utász zászlóaljnál a Radetzky-laktanyában, egyet pedig a kórházi ellátásra szoruló katonák számára, a 17. számú katonai kórházban. A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület is három helyen hozott létre katonai könyvtárat: egyet a nyitrai 17. számú honvédgyalozezred parancsnokságán, valamint annak lévai zászlóaljánál, a harmadikat pedig – csatlakozva a tanács adományához – a besztercebányai 16. számú honvédgyalozezrednél. Az Erdély-részi Magyar Közművelődési Egyesület pedig a tanácstól kapott teljes államsegélyt katonai könyvtárak létrehozására használta fel ebben az évben. Összesen nyolc 500 koronás vándorkönyvtári kollekciót juttattak el a hozzájuk tartozó szekrényekkel együtt azokra a helyekre, amelyeket a VI. kerületi honvédparancsnokság jelölt ki (Csíkszereda, Déva, Dés, Erzsébetváros, Fogaras, Kézdivásárhely, Nagyenyed, Szamosújvár), ám az igen dicséretes fejlesztések együttesen sem jelentettek annyit, mint a Honvédelmi Minisztérium legénységi könyvtáralapításai. A Tanács előző évi kezdeményezése nyomán nagy iramú fejlesztést indított e téren a tárca: összesen 87 legénységi könyvtár létrehozásáról döntött. A 87 könyvtár közül 77-et Magyarországon, 10-et pedig Horvátországban létesítettek. A minisztérium által létrehozott könyvtárak anyagának összeállításához a Ta-

nács által közreadott népkönyvtári jegyzékeket használták fel. Ugyancsak egyik partnerük, az Athenaeum Rt. kapta meg a könyvek beszállítási jogát is.

1906-ban tovább erősítette a Tanács a királyi tanfelügyelőkkel már meglévő kapcsolatait. E hálózat útján ebben az évben felmérést készítettek azokról a településekről, ahol szükség lenne népkönyvtár telepítésére. Tovább szélesedtek a Tanács egyéb társadalmi kapcsolatai is: a négy nagy magyar közművelődési egyesület – Dél-magyarországi, Dunántúli Közművelődési Egyesület, Erdély-részi, valamint a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület – képviselői tagok lettek a MKOT-ban. Szakmai szempontból igen fontos előrelépés volt, hogy a már kezdetek óta folyamatosan napirenden lévő szakfolyóirat indulásáról végre döntés született. Végül a velük évek óta együttműködő Franklin Társulattal közös akcióról is határoztak. Ennek értelmében a Franklin egyedi támogatást nyújtott a Tanács által gondozott könyvtárak számára. Az akció a Franklin Társulat *Legjobb olvasmányok* címmel megindított sorozatának első tizenkét füzetére terjedt ki.⁴⁷ A kiadó minden füzetből 1200–1200 példányt adott át térítés nélkül a tanács számára. A könyvtárak ezeket a műveket egységesen kettő filléres áron eladhatták, és az így befolyt pénzt más könyvek vásárlására használhatták fel. Az éves jelentésnek különleges forrásértéket ad, hogy ettől az évtől kezdve folyamatosan közölték a Tanács tisztviselőinek névsorát, az abban bekövetkezett változásokat, valamint a megyei osztásban, településekre lebontva közzétették a Tanács hatáskörében és gondozásában működő közgyűjtemények jegyzékét: ekkor már 70 tudományos és 412 közművelődési célú gyűjtemény tartozott a tanács hatáskörébe.

A szövetség közgyűlését május 24-én, Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében, rendezték meg. A fórum hivatalos napirendje a következők szerint alakult: Wlassics elnöki megnyitó beszédje, a MKOT és a MKOF évi jelentésének és zárszámadásának megtárgyalása, új tanácsstagok választása, új szövetségi tagok felvétele. Két tudományos előadás megtartására

került sor: az elsőt *Teleki Sándor* tartotta *Múzeumok és a népművelés*, a másodikat pedig *Posta Béla* *A nagy magyar alföld régészeti felkutatásának feladatai* címmel. A szakmai szervezetek működéséhez fontos adalék, hogy a beszámolókat minden esetben előzetesen szétküldték a tagok számára.⁴⁸

Wlassicsnak ez a beszéde – művelődéspolitikai nézeteinek közvetítése mellett – közelebről foglalkozott a múzeumok és a könyvtárak kérdéseivel. A temesvári beszéd inkább a művelődéspolitikust mutatta, a budapesti azonban már inkább a közgyűjtemény-politikát is jól értő személyiséget. Az elnök beszédének talán legfontosabb mondanivalóját abban határozhatjuk meg, hogy a kultúra, a műveltségi szint általános emelése kézzel fogható hasznót hoz annak az országnak, ahol az erre irányuló törekvéseket megfelelően gondozzák:

*„A népművelési eszközök sorozatában a felnőttek művelésének folytonossága a leghatalmasabb tényező. Az ingyenes népoktatást, az ifjúsági könyvtár közművelődési értékét a népkönyvtárakkal és a különféle tanfolyamokkal tudjuk csak igazán fokozni. A leghatalmasabb nemzetek Amerika, Anglia, Franciaország, a német birodalom államainak ezen irányú munkájából érdekes adatokat ismerünk, melyek igazolják, mily fontosságot tulajdonítanak a felnőtt társadalom művelési eszközeinek. Milliókra megy azok száma, kik a felnőttek számára rendezett tanfolyamokon vesznek részt, és százezrekre megy a tanfolyamok száma évenként.”*⁴⁹

Kiemelte azt is, hogy – tekintettel a választójog szélesítésének szándékára – politikai érdekek is fűződnek a műveltségi szint emeléséhez: *„Ha azt a jogot, hogy hazája sorsára a nép széles rétege is döntő befolyást gyakoroljon, a magyar alkotmányba illesztjük: akkor rögtön a legszélesebb mérvben be kell írni a törvénykönyvbe azt a kötelességet is, hogy az állam, a társadalom adjon meg minden célravezető eszközt a népműveltség általánossá tételére. Minél műveltebb a nép, annál okosabban él a joggal, a hatalommal, mely kezében van.”*⁵⁰ Ezeknek a fontos, alkotmányos változásoknak, valamint a mindennapi

életben felmerülő kérdéseknek a kezelésében a közgyűjteményeknek, különösen pedig a könyvtáraknak igen fontos szerepet tulajdonított:

*„Érezniünk kell, uraim, hogy a népkönyvtár ügye, mely gondozásunkra van bízva, fontosságban az idők fejlődésével mindig csak nagyobb súlyra emelkedik. Az értelmi és erkölcsi jellem jórészt a szellemi táplálékból alakul ki. Ezért nem az a főkérdés, hányan olvassák népkönyvtárainkat, de a népműveltség összértékére az a döntő, hogy hány olvasónál emelkedett az olvasás folytán az értelmi és erkölcsi jellem színvonala. [...] Ezért nekünk azokról a módokról és eszközökről is kell gondoskodnunk, melyek azt biztosítják, hogy az olvasás haszonnal is járjon. Csak akkor tudok örülni az analfabéták kevesbedésének, ha az, a ki nem analfabéta, tud is olvasni. Betűt ismerni nem elég. Jól mondja egy paedagógiai író, hogy »az a ki nem analfabéta, nem mindig tartozik egyúttal az olvasni tudók közé is, a ki nem tartozik ezek közé, csak abban különbözik a többi analfabétától, hogy ismeri a betűket, talán le tudja írni a nevét. A legelsőrendű feladat tehát az, hogy a népiskola és az ifjúsági könyvtár tanítsanak meg olvasni, mert a népkönyvtár is csak így jár értelmi haszonnal. A népkönyvtárnál pedig a főszempont az legyen, hogy minél tökéletesebb és minél tanulságosabb könyvek álljanak rendelkezésre. Ezért tartom életbevágó ügynek azt, hogy legnevesebb íróink és tudósaink ne tartsák színvonaluk alatt álló feladatnak az ifjúsági és népkönyvtárakba műveket írni, vagy legalább, ha maguk épen nem tudnak népies irányban írni, megbízható anyagot szolgáltatásnak azoknak, a kik azt népiesen feldolgozni tudják. [...] Én azt szeretném, ha az iskola fali képein a legelső művészek és az ifjúsági népkönyvtár tartalmán legelső íróink és tudósaink kezenyomait ismerhetném föl.”*⁵¹

Wlassics külön kitért a ponyva elleni harc szükségességére, és hogy mennyire fontos az értékes olvasmányok propagandája. Végül beszélt a könyvtári és az olvasási statisztikák szükségességéről és hasznáról. Két irányból közelített a könyvtári statisztikák rendszeres gyűjtéséhez. Egyrészt a Tanácsra bízott anyagi támogatásnak

a társadalom, a nyilvánosság felé történő elszámolásának és a szükséges fejlesztések meghatározásának eszközét látta benne, másrészt a széles közönség meglévő olvasmányigényei pontos definiálásának lehetőségét is érzékelt benne. A lakosság olvasmányszerkezetének felmérése pedig – véleménye szerint – lehetőséget ad az igényesebb olvasásra történő átszoktatásra, amelyt szintén a könyvtáraktól várt:

*„Fontos, hogy arról felvilágosítsuk a népet, hogy ne a több évre felosztott rémregényeket tartalmazó kalendárium rabló- és tündérhistóriájában keresse szellemi táplálékát. De ez nem elég. Szükséges még, hogy a komolyabb néplapokban komoly kulturpolitikusok foglalkozzanak az olvasási statisztika eredményének tanulságaival és felvilágosító, oktató, irányzó cikkeiben segítségükre legyenek a lelkes és buzgó könyvtárvezetőknek, kiknek első sorban az a kötelességük, hogy a könyveket ne csak olvasásra adják a nép kezébe, de irányítsák és vezessék is a könyvtár népművelő feladatát. Rendkívül érdemes munka ez, melynek teljesítése mindenkit önérettel tölthet el — hisz ha nemzetünk sorsa attól függ, mily fokon áll a nép értelmi és erkölcsi színvonala — akkor ennek gazdagításánál érdemesebb szolgálat alig van.”*⁵²

A közgyűlés kegyelettel és tisztelettel emlékezett meg a tanácsban, a közgyűjtemények érdekeinek képviselőjében kezdetektől fogva meghatározó szerepet játszó György Aladárról, aki az év elején hunyt el.

Az 1907. év újabb szakmai sikereket hozott a testület életében.⁵³ Az 1903-tól tartó állami támogatás dinamikus növekedése egyre inkább érzékelhető a tanács munkájának eredményeiben. A korábbi évhez viszonyítva mintegy 130 intézménnyel 544-re nőtt a tanács hatáskörébe tartozó, akkori szóhasználatnál élve *népies kollekciók* száma, és hattal 76-ra emelkedett a tanács illetékességébe tartozó tudományos gyűjtemények mennyisége. A tanács által kiadott éves jelentés azt tanúsítja, hogy munkájukban, a könyvtárak létesítésében az előző évhez hasonlóan fontos szerepet kapott a periférikus helyzetben lévő magyarság olvasási lehetőségeinek javítása. Ebben

az évben a Julián Egyesület nyolc 1000 koronás népkönyvtárat kapott. A külföldön, különösen az Amerikában élő magyarságról is igyekeztek egyre szélesebb körben gondoskodni. Egy-egy 1000 koronás népkönyvtár került Chicagóba és Konstantinápolyba, a New York Public Library magyar osztálya pedig megkapta az előző évben ígért 2000 koronás népkönyvtári kollekciót. A tengerentúli magyarság számára még más kisebb gyűjteményeket is eljuttattak: egy 300 koronás könyvtár került a bridgeporti görög katolikus ifjúsági egylethez, a St. Pauli Baross Egylet könyvtára pedig 100 koronát kapott a könyvtár fejlesztésére. A mennyiségi növekedésen túl azonban a testületet az aktuális szakmai kérdések megoldása is foglalkoztatta. Az 1907. évi novemberi tanácsülésen döntöttek a népkönyvtári könyvek jegyzéke harmadik kiadásának szükségességéről, és a lista összeállításának módszereiben is továbbléptek az előző kettőn. Az új jegyzéket, amelynek a megjelenését 1908-ra tervezték, a *Wilhelm Bube*-féle mintakatalógushoz hasonlóan szerették volna közzétenni.⁵⁴ Ezen kívül a bírálati folyamathoz a kiadók segítségét is kérték: a jelentősebb kiadóvállalatokhoz körlevelet intéztek azzal, hogy amennyiben a kiadó olyan jellegű munkát jelentet meg, amely alkalmas lehet a népkönyvtárak gyűjteményébe, úgy azt küldjék be a tanács által létrehozott bizottságnak,⁵⁵ amely azután dönt a listába történő felvételről vagy annak elutasításáról.

A magyar közgyűjteményügy önállósodásának, a szakmai nyilvánosság megteremtésének igen fontos eleme volt, hogy – más országok mintájára, különösen az 1884-től megjelenő német *Centralblatt für Bibliothekswesen* című folyóiratnak a magyar könyvtárügyre termékenyítően ható eredményeként – hazánkban is megjelent a közgyűjtemények időszzerű kérdéseire fókuszáló szakmai sajtó.⁵⁶ Az 1907-ben indult és 1918-ig megjelenő *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* a tanács gondozásában és a tanács titkárának, Mihalik Józsefnek a szerkesztésében látott napvilágot. Ennek megfelelően a tanulmányok és módszertani írások mellett rendre közölte a közreadó testület jelentéseit, állás-

foglalásait is. Ebben az évben a testület működésében is változások történtek: új szabályzat készült a tanács és a főfelügyelőség számára, a főfelügyelőség hatáskörét kiterjesztették a nem tudományos gyűjteményekre is, a tanács tiszviselőinek köre pedig kiegészült a főfelügyelőség képviselőivel.

1907-ben a szövetség közgyűlését június 29-én Pécsen tartották, az új városháza nagytermében.⁵⁷ A város nevében *Nendvich Andor* polgármester, a Pécsi Múzeumegyesület nevében pedig *Majorossy Imre* üdvözölte a közgyűlés tagjait. Ezen a fórumon a szövetség saját titkárává is választotta a Tanács titkárát, Mihalik Józsefet. A két tudományos előadás közül az egyik ezúttal is a vendégül látó város köreiből került ki: *Gerecze Péter* a pécsi székesegyház építészeti és szobrászati emlékeiről, *Semayer Vilibáld* pedig a magyar néprajzi kutatások szervezéséről tartott felolvasást. A közgyűjtemények egészét érintő kérdések is felmerültek: egyrészt a szövetség ki-mondta, hogy sürgősen szükség van a hazánkban őrzött ősnymtatványok repertorizálására, és a munkálatok elvégzésére a szövetség a főfelügyelőséget jelölte ki, másrészt a szövetség a Műemlékek Országos Bizottsága számára javasolta, hogy hozzanak létre Országos Műemlékvédő Egyesületet. A legnagyobb visszhangot most is Wlassics elnöki megnyitó beszéde váltotta ki, melyből ismét a művelődéspolitikushoz kerülhetünk közelebb. Beszédének központi részét jelentette a kulturális decentralizáció, ám azt most összekapcsolta a közigazgatásban zajló hasonló folyamatokkal.⁵⁸ Külön kitért azokra a vélekedésekre, amelyek szerint a magyar vidék távol marad a nagy nemzeti eszmei mozgalmaktól, a gyorsan fejlődő irodalmi és művészeti élettől, hogy vidéken közöny és fásultság érzékelhető, amelyek károsan hatnak az általános haladásra és a művelődési mozgalmakra:

„Én a sötét színezés helyett világosabb képet látok. Én nem látom sem a közönyt, sem a fásultságot. Nem látom sem a nagy nemzeti, se a művelődési érdekek iránt. Sőt bámulom, hogy aránylag igen rövid idő alatt mily hatalmas arányokban haladt a vidéki városok közműve-

lődési élete. Mennyivel fogékonyabbá vált a művészet s irodalom kérdései iránt. Mindaz, ami a művelődési élet finomabb, színes üde virága, melegágyra talál ma már nagyobb vidéki városainkban. [...] Ma a múzeumok és könyvtárak ügye, a képzőművészet, a zene a nagyobb vidéki város közművelődési életének tartalmát képezik. Irodalmi társaságok tartják ébren a vidék nagy városaiban is a magyar irodalmi érdekek ápolását. Az úgynevezett szabad tanítás minden esz-közéhez szívesen nyúlnak. Egyetemekért versenyeznek, kulturházakat emelnek, vagy ilyeneket a legkomolyabb és legkedvesebb gondoskodásuk tárgyává teszik."⁵⁹

Wlassics a vidéki városok szerepét nem csupán gazdasági szempontból tartotta fontosnak, hanem szellemi, kulturális hatásuk, illetve vonzerejük miatt is. Mindemellett azt is hangsúlyozta, hogy ezek a városok legyenek gondozói a helyi hagyományoknak, a helyi kulturális kezdeményezéseknek és mutassák be a helyi kulturális értékeket; ezzel a magyar kultúra egyre nagyobb része képes felhalmozódni és integrálódni. Az elnök kitért a szabad művelődési mozgalom fontosságára, amelyben meghatározó szerepet szánt a városi tanároknak, tanítóknak és tudósoknak is. Német példák citálásával külön foglalkozott a tudományos kutatás eredményeinek gazdasági és kulturális hasznosításával; ebben a legfőbb szerepet az egyetemeknek szánta, de mellettük fontosnak tartotta az üzemek, vállalatok által létesített tudományos kutatóműhelyek magyarországi meghonosodását és elterjedését is.

1908-tól kezdődően az évente közreadott beszámoló már nem csupán a tanács, hanem a főfelügyelőség tevékenységéről is referált.⁶⁰ A Tanács operatív jellegű teendői továbbra is a népkönyvtárak telepítése, fejlesztése köré csoportosultak. Folytatódtak a könyvtártelepítések a Julián Egyesülettel közösen: ebben az évben az egyesület két 1000 koronás és öt 500 koronás gyűjteményt juttatott el a Horvát-Szlavónországban élő magyarság számára. A külföldön élő magyaroknak szánt könyvadományok befogadó helyszínei tovább bővültek: 1000 koronás gyűjteményt kapott a trieszti magyar kör, 300 koro-

násat a Bécsben állomásozó I. császári és királyi huszárezred legénysége, szintén ilyen kollekciót kapott a tengerentúli peekskilli magyar társalgó és olvasóköri, továbbá 100 koronás gyűjteményt a jaragui osztrák-magyar egyesület. A múlt évben a New York Public Library számára megítélt kétezer koronás kollekción (480 kötet) kiszállítását ebben az évben oldották meg: az Adria Magyar királyi tengerhajózási vállalat szállította az újházába. Ám ez esetben nem csupán a tanács által adott gyűjteményt juttatták el, hanem az egyéb könyvadományokat is, ami összesen 507 kötetet tett ki. Így az összesen csaknem ezer kötetet számláló adományt a New York Public Library fogadta, de a könyveket eljuttatta a magyarok által lakott negyed fiókkönyvtárába, a Hamilton Fish Parkba. Ebben az évben megváltoztatták a korábbi vándorkönyvtári metódust is, mivel a korábbi igen költségesnek találták. A már kihelyezett és nagyobb kötetszámú vándorkönyvtárakat állandó könyvtárként hagyták meg, és azok kiegészítésére ettől az évtől már csak 30 kötetes vándorkönyvtári gyűjteményeket mozgattak megyei szinten. Ez alól kivételek voltak azok a régiók, ahol nagy tanyasi körzetek voltak. Ott meghagyták a korábbi vándorkönyvtári ellátás rendszerét. Ebben az évben folytatódott az előző ciklusban újtúra indított Franklin-akció. Most a *Legjobb olvasmányok* sorozat újabb 12 füzetét juttatták el a könyvtárakhoz, hasonló feltételekkel, mint korábban. A gazdasági könyvtárak kiegészítésére 50 helyre adtak 100 koronás szépirodalmi és ifjúsági kötetet. Szakmai szempontból igen fontos esemény volt, hogy a múlt évi döntés nyomán megjelent az új, a Bube-féle metódust, valamint az ALA mintajegyzékeit követő, a népkönyvtárak számára beszerzésre ajánlott művek jegyzéke. Ennek közreadására a testület közel tízezer koronát költött. A hatfős szerkesztői gárda, amelynek vezetője *Ferenczi Zoltán* volt, listája közel kétezer művet sorolt fel. A jegyzék szerkesztésére *Gulyás Pál* népkönyvtári szakmegbízott kapott felkérést, az egységes katalógizálási adatok összeállítását pedig külső szakemberre, *Tetzel Pál*-ra, az egyetemi könyvtár könyvtárosára bízták:

1908-ban egy újabb kiadvány terve is megszületett: Gulyás Pált megbízták a népkönyvtárak kezelésére vonatkozó kézikönyv összeállításával, amelynek megjelentetését a következő évre ütemezték. Érdekes történeti adaléka a magyar könyvtárügynek, hogy a londoni magyar kiállításra a tanács összeállította a népkönyvtárak, a főfelügyelőség pedig a tudományos könyvtárak térképét, a könyvtárakkal kapcsolatos adatok grafikáit és egyéb kiadványokat is. Ám a rendkívül dinamikus fejlesztések sem voltak elegendők ahhoz, hogy elérhessék a tanács és annak elnöke előtt lebegő célt: legalább minden ezer lélekszám feletti településen lehessen olvasnivalóhoz jutni.⁶¹

Jegyzetek

1. Idősebb Wlassics Gyula (Zalaegerszeg, 1852. március 17. – Budapest, 1937. március 30.) viszonylag magas kort élt meg, 86 éves korában hunyt el. A Millennium kultuszminiszterének, a boldog békeidők meghatározó személyiségének – ahogyan ma is több közleményben emlegetik – hosszú, és az utolsó egy-két évet leszámítva aktív, tevékeny élete, szellemi frissessége lehetővé tette, hogy már a Monarchia évtizedei alatt, majd a két világháború között is részese legyen a magyar tudományos, szakmai és politikai közéletnek. Egy 1936 augusztusában, a Margitszigeten, délutáni sétája során vele készült interjú szerint még élete utolsó hónapjaiban is rendkívüli érdeklődéssel fordult a napi események felé, jöllehet a riport készítésekor már visszavonultan élt. „A sorsnak különös kegyelme, hogy báró Wlassics Gyula e történelmi tablő egyik kimagasló alakja, idővel dacoló frissességgel még itt jár-kezel közöttünk. Alig másfél évvel ezelőtt még „aktív” volt és a felsőház díszes faragású elnöki székéből figyelt a méltóságos főrendek tanácskozási rendjére. De ugyanakkor a legfelső magyar bíróság elnöki székét is ő töltötte be. A ritka, hosszú és tüneményes politikai pályafutás azonban úgy látszik véget ért. A nyolcvanhat év teher súlya az aktív politikából való kikapcsolódásra, visszavonulásra, pihenésre kényszerítik Wlassics Gyula bárót. Most már eszményszámba megy, ha rövid percekre megjelenik a felsőház aranycirádás márványfalai között. Színházakból, mozikból, koncertekről – amelyeket oly szívesen látogatott – szintén kezd elmaradozni érdekes figurája. Újságíró – akiket pedig a fáma szerint kedvelt – évek óta nem fogadott már. A nyolcvanhat év kíméletet, pihenést követel. A legnagyobb
2. 1895–1899 között, a Bánffy-kormány idején, 1899–1903 között a Széll Kálmán által vezetett kormányban; majd az 1903-ban, a mindössze néhány hónapig hatalmon lévő, első Khuen-Héderváry kormányban töltötte be ezt a tisztelet.
3. Az éppen csak bontakozóban lévő állami magyar könyvtárügy világra való nyitottságát bizonyítja, hogy ezekben az években rendszeres volt a külföldi tapasztalatok megszerzésére irányuló igény. Például Ferenczi Zoltán, az Egyetemi Könyvtár vezetője, az akkori könyvtárügy legmeghatározóbb alakja, Wlassics talán legfontosabb szakmai tanácsadója pályafutása kezdetén az 1890-es évek első felében kéthónapos tanulmányúton vett részt, amelynek célállomásai a nyugat-európai könyvtárak voltak. Mindenképpen tanulságos az is, hogy a századforduló szinte minden évében jártak hazai szakértőink külföldön – Erdélyi Pál, Esztegar László, Gyalui Farkas, Gulyás Pál, Sebestyén Gyula stb. Ezek az utak jelentősen hozzájárultak a századforduló éveiben tapasztalható szakmai virágzáshoz. Erről ld. részletesebben Sonnevend Péter: *Jegyzetek Ferenczi Zoltán (1857–1927) könyvtárpolitikai írásához* = *Könyvtári Figyelő*, 53. évf. 2007. 3. sz. p. 485–488.
4. Sipos Anna Magdolna: „... hogy eljuthasson a művelődés legelső eszköze, a jó könyv minden magyarhoz, aki olvasni tud és olvasni szeretne”: Wlassics Gyula szerepe a századforduló magyar könyvtárügyében. In: *A kultúra anatómiája, a kultúra anatómusa. Tanulmánykötet a 65 éves Agárdi Péter tiszteletére*. Szerk. Sipos Anna Magdolna, Zalay Szabolcs, Mészárosné Szentirányi Zita. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, 2011. p. 231–265.
5. Amikor Wlassics Gyulának a MKOT és a MKOSZ elnökeként végzett munkájáról szólunk, feltétlenül fel kell hívunk a figyelmet a téma kutatási nehézségeire, problémáira. Akik a művelődési tárcát, illetve a tárcához kapcsolódó szervezeteket érintő, levéltári forrásokra támaszkodó kutatásokat végeznek, azok számára közismert, hogy az országos levéltár

épületében a második világháború végén pusztító tűz miatt a VKM 1895–1916 közötti időszak iratanyagának jelentős része – az alapítványi ügyek iratait kivéve – csaknem teljesen megsemmisült. Az ekkor még részlegesen megmaradt iratanyag tovább károsodott 1956-ban, amikor szintén találat érte a levéltárat. A fennmaradt töredék-iratok pedig hosszú ideig nem voltak kutathatók, mert a VKM fond megsemmisülések olyan sérüléseket szenvedtek, hogy azokat nem lehetett forgalmazni. A korábbi évek során azonban megtörtént a megmaradt, mindazonáltal rendkívül töredékes és hiányos iratanyag állagmegóvása, az erősen sérült iratokat pedig laminálási technikával tették használhatóvá. A konzerválás eredményeként a levéltári dokumentáció már kutatható. A nagymértékű, szinte megsemmisítő erejű iratpusztulás nem teszi lehetővé a teljességhez közelítő rekonstrukciót. Csupán a töredékek bemutatására vállalkozhatunk, illetve egyéb primer források, például a nemzeti könyvtár kéziratárának, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa évente közzétett jelentéseinek, valamint a korszakban keletkezett egyéb publikus források, mint például a Múzeumi és Könyvtári Értesítő című folyóirat írásainak, továbbá Wlassics beszédeinek használatával kíséreljük meg a bemutatást, vállalva, hogy a megrajzolt kép nem lesz teljes.

6. Fraknói Vilmos ezekben az években a magyar tudományosság vezető személyisége volt. A posztra történő megbízatásának meghatározó elemei voltak: ismert és elismert történészként jelentős tudományos tevékenységet folytatott, 1875. és 1879. között a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárát vezette, tíz éven át volt a MTA főtitkára, majd másodelnöke, és nem utolsósorban, a saját költségén villát építve, ő alapította meg Rómában a Magyar Történelmi Intézetet, és egyben annak könyvtárát is életre hívta: saját, mintegy 2000 kötetből álló szakkönyvtárát helyeztette el a Fraknói-villa nagytermének polcain.
7. Az Országos Főfelügyelőségről, valamint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsáról szóló szabályzat szövege a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1897. december 17-én a 79.458. sz. rendeletével a Budapesti Közlöny 1897. évi 293. számában jelent meg. A rendelet teljes szövegét, valamint a Főfelügyelőség és a Tanács szabályzatát közölte a Magyar Könyvszemle című folyóirat (Úf. 6. kötet, 1898. 1. sz. p. 82–91.). Írásunk elkészítéséhez ez utóbbit használtuk. A szakmai szervezetek munkájáról szóló feldolgozásokat ld. Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. Pécs : Alexandra Kiadó, 2011. p. 82–100.; továbbá Sipos Anna Magdolna: „... hogy eljuthasson a művelődés legelső eszköze, a jó könyv minden magyarhoz, aki olvasni tud és olvasni szeretne”: Wlassics Gyula szerepe a századforduló magyar könyvtárügyében. In: A kultúra anatómiája, a kultúra anatómusa. Tanulmánykötet a 65 éves

Agárdi Péter tiszteletére. Szerk. Sipos Anna Magdolna, Zalay Szabolcs, Mészárosné Szentirányi Zita. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, 2011. p. 231–265.

8. Wlassics levelét szintén közli Magyar Könyvszemle című folyóirat (Úf. 6. köt. 1898. 1. sz. p. 83–84.).
9. Fraknói Vilmos: Visszatekintés a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége egy évtizede munkásságára 1898–1907. Bp.: Stephaneum Nyomda Rt., 1908. p. 1. (Könyv. a Múzeumi és Könyvtári Értesítő 7. évfolyamából)
10. Érdekes, de még inkább tanulságos a Széll Kálmán és Wlassics Gyula emberi és szakmai kapcsolat. A Bánffy-kormány idején létrehozott MKOT elnöki megbízatását Széll Kálmán Wlassics Gyulától, a kultusztárca akkori vezetőjétől kapta. Az 1899-ben alakult Széll-kormányban viszont Wlassics továbbra is kormánytag volt, megtartotta a kultuszminisztérium vezetését. A két történelmi személyiséget feltehetőleg a Deák Ferenchez fűződő erős kötődés és a Deák-féle gondolat kötötte össze. Ráadásul mindketten személyes, szoros kapcsolatot tartottak fenn Deákkal, sőt rokoni szálak is összekötötték őket: míg Széll Kálmán 1867-ben Vörösmarty lányát, Deák gyámleányát, Vörösmarty Ilonát vette feleségül, addig Wlassics Gyula Deák keresztlányával, Csengery Etelkával házasodott 1881-ben.
11. Újabb érdekes és tanulságos összefüggés látható a két neves történelmi és a magyar közgyűjteményügy személyiségei között: 1901-ben Berzeviczy Albert, a még mindig a Széll Kálmán-féle kormányban kultuszminiszteri posztot betöltő Wlassicstól kapta a meghatalmazást a MKOT, majd a később, 1902 novemberében megalakult MKOSZ elnöki feladatainak ellátására. Ám az első Khuen-Héderváry kormány lemondása után, Tisza István első kormányában a kultusztárca vezetését Berzeviczy Albertre bízták. Így most Berzeviczy volt az, aki Wlassics MKOT és MKOSZ elnöki pozícióját megerősíthette.
12. Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésein. Bp.: Stephaneum Nyomda, 1912. p. 5. A részlet a Temesváron, 1904. október 29-én, a szövetség első közgyűlésén megtartott beszédéből való.
13. Az Országos Múzeum és Könyvtár Bizottság működésére vonatkozó VKM rendeletet közli A Múzeumok és Könyvtárak országos szervezése és gyarapítása tárgyában kibocsátott szabályzatok a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa, főfelügyelősége és bizottsága névjegyzékével című kiadvány (Bp.: Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, 1901.). Az Országos Múzeum- és Könyvtár-bizottságnak és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának újjáalakulása

- című a szerző megjelölése nélkül megjelent írást a Magyar Könyvszemle hozta (Úf. 9. évf. 1901. 2. sz. p. 191–198.). A Bizottság, a MKOT és a MKOF szabályzatainak elemzését, feladatainak és tisztviselőinek változásait lásd részletesebben Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig című kötetében (Pécs: Alexandra, 2011. p. 79–100.).
14. Berzeviczy Albert elnöki beszéde. In: Az Országos Múzeum- és Könyvtár-bizottságnak és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának üjjáalakulása. p. 195–196.
 15. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének szervezete. Közzétételük a nm. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1902. évi 92094. számú rendelete folytán = Magyar Könyvszemle, Úf. 11. évf. 1903. 1. sz. p. 69–71.
 16. Wlassics a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetését 1903. november 3-ig látta el, és alig több mint egy hónap múlva már a két legtekintélyesebb közgyűteményi testületnél elnökölt. A VKM iratanyagának nagymértékű pusztulása nem teszi lehetővé, hogy az egy hónap történéseit, esetleg a funkcióba történő megválasztás előkészületeit, továbbá a döntést magát rekonstruálni tudjuk, de a végeredmény és annak gyorsasága azt mutatja, hogy Wlassics útja minden nehézségtől mentes volt.
 17. A múzeumok és könyvtárak országos szövetsége f. évi december hó 6-ikán tartotta meg évi közgyűlését = Magyar Könyvszemle, Úf. 11. évf. 1903. 4. sz. p. 435.
 18. MOL K737 1. doboz, 1904. Porzolt Kálmánnak, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa előadó titkáranak működése során keletkezett jelentései és személyi iratai
 19. A Tanács az első években még nem naptári évben, hanem évadokban dolgozott, majd csak az 1906. tárgyévől tértek át a naptári évekre szóló szakmai munkára, gazdálkodásra és beszámolókra.
 20. Az éves beszámolók mindig az adott tárgyévről vonatkozó sorszám és évszám kiegészítéssel az alábbi címen jelentek meg: A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának ... jelentése ... Az első években a Rigler József Ede Papírműgyár Rt. jelent meg nyomdaként, 1905-től az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.
 21. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának I. jelentése, 1901–1902. Bp.: Rigler József Ede Papírműgyár Rt., 1902. p. 6–28.
 22. Az adatok könnyebb értelmezhetősége érdekében összegyűjtöttük, hogy ezekben az években például egy tanító fizetése mennyi volt. Fontos tudni, hogy a központi szabályozás hiányosságai miatt a fizetések között jelentős eltérések voltak, és azt is, hogy a tanítók a fizetésen kívül még számos más természetbeli és pénzbeli egyéb juttatásokat (lakást, egyéb pénzbeli juttatást, földet, tűzifát, terményt) kaptak. Mindezeket bele nem számítva a tanítói fizetések a századfordulón évente 800–1200 korona között mozogtak. Másik példa: A Benedek Elek és Földes Géza által szerkesztett Nemzeti Iskola című folyóirat éves előfizetése 8 koronába került, a könyvek ára pedig 1–5 korona között mozgott. A Nyugatban 1908-ban megjelent könyvhirdetés pedig a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. Klasszikus regénytár című sorozatát 60 kötetben, angol vászondíszkötésben 240 korona (1 kötet = 4 korona) árban reklámozta.
 23. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának I. jelentése, 1901–1902.
 24. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának II. jelentése, 1902–1903. Bp.: Rigler József Ede Papírműgyár Rt., 1903. p. 60–64.
 25. A könyvgyűjtemények kezelését többnyire minden juttatás nélkül végezték – többnyire tanítók, plébánosok, jegyzők és más írástudók. Ezért a tanács minden évben megjutalmazta a kiemelkedő munkát végzőket, később növekedett az erre fordítható összeg és a jutalmazottak száma is.
 26. A Tanács új összetételét közli: Fodor Oszkár (szerk.): Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának III. jelentése, 1903–1904. Bp.: Rigler József Ede Papírműgyár Rt., 1904.
 27. A szaktanácsok személyi összetételét lásd a MKOT III. jelentésében. A MKOT 1901. május 14-én két szakbizottságot hozott létre, ami lehetővé tette, hogy az eltérő problémákkal küzdő gyűjteménytípusok munkájával való foglalkozás differenciálódjék, de a közös elnök és szakemberek révén egymással mégis kapcsolatban maradjanak. Az I. Bizottság a tudományos gyűjtemények munkájával foglalkozott; elnöke a MKOT elnöke, Berzeviczy Albert, előadója pedig Schönherr Gyula volt. A II. Bizottság elnöki posztját is Berzeviczy Albert töltötte be, ám az előadói posztot itt Porzolt Kálmánra bízta. A II. Bizottság a tudományos jelleggel nem bíró, úgynevezett közművelődési intézményekkel – nép- és vándorkönyvtárakkal, egyesületek, körök stb. könyvtáraival, valamint az egyéb tudományos ismeretterjesztő könyvtárakkal – foglalkozott. Erről részletesebben ld. Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. p. 85.
 28. Az éves beszámolók terjedelme az első években mindössze füzetnyi méretűek voltak, 40–60 oldalnyi terjedelemben, ám 1903-tól kezdve rohamosan növekedett az oldalszám: az 1903–1904-ről szóló kiadvány 121 oldalas, és – állandó terjedelemlövekedés mellett – öt év múlva már 336 oldalas. Ez volt a legvaskosabb évkönyv, utána csökkentek az oldal-

számok és kétszáz körüli oldalszám lett az állandó méret. Az éves beszámolók állandó mellékletét képezték a tanács és a főfelügyelőség gondozásában, támogatásával működő intézményeinek címjegyzéke, a számukra a tárgyévben nyújtott támogatás jellege, összege a gyűjtemények rövid, „Minerva-szerű” leírása, a nyitvatartási idő, továbbá esetenként a forgalmi adatok is.

29. Ez az utolsó eset, amikor a naptári éveken átnyúló évadokban végezték munkájukat. A következő, az 1906-os évtől már a naptári év jelentett egy-egy ciklust, és a beszámolók is ehhez igazodtak.
30. Még Wlassics minisztersége alatt, 1901-ben a párhuzamosan működő és gyakran egymással összefolyó feladat- és hatáskörök pontosítása érdekében a szakmai testületek számára új szabályzat készült. Annak alapján lett egyértelmű: a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának végrehajtó testülete, amelynek feladatkörébe a tudományos közgyűjtemények munkájának szakmai koordinálása tartozott. A közösségi könyvtárak létesítésével és működésük kérdéseivel pedig a Tanács II. számú szakbizottsága – a népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak feladataival foglalkozó testület – törődött.
31. György Aladár neve, tevékenysége közismert a magyar könyvtáros szakmában, ám Tóth Rezső részletesebb bemutatása – úgy véljük – nem mellőzhető, hiszen az ő munkásságáról jóval kevesebbet tudunk, pedig személyisége a századforduló könyvtárügyében meghatározó volt. Az ekkoriban szintén az intenzív fejlődési szakaszába lépett iskolai könyvtári kérdések, valamint az ifjúsági olvasmányok avatott szakértője volt. Nem véletlen, hogy Wlassics Gyula még minisztersége idején, 1902-ben a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság (NIKIB) vezetésének feladataival őt bízta meg. A népiskolai könyvtárak, elsősorban az állomány tartalmi kérdéseivel foglalkozó testület felmérte a Magyarországon ekkoriban működő népiskolai könyvtárak számát, állapotát. Annak eredményei és az azt értékelő tanulmány a VKM hivatalos lapjaként közreadott Néptanítók Lapjában jelent meg (Tóth Rezső: A magyar ifjúsági irodalom s a népiskolai ifjúsági könyvtárak = Néptanítók Lapja, 1904. 36. sz. p. 74–76.). Szintén az ő személyéhez fűződik A magyar ifjúsági irodalom s a népiskolai ifjúsági könyvtárak címmel közreadott, az 1904-es felmérés részletes adatait tartalmazó és eredetileg a VKM számára készített jelentés összeállítása. Ám a könyv nem csupán ebből a szempontból fontos. A kötet első fejezete az ifjúsági irodalom kérdéseivel is foglalkozik, érdekessége, hogy külön fejezetet szentel az úgynevezett leányolvasmányoknak. A második részben a népiskolai ifjúsági könyvtárak számára összeállított könyvjegyzékkel ismerkedhetünk meg, végül a szerző a könyvtárak kezelésére vonatkozó részletes instrukciókat

is közöl. Gráberné Bösze Klára – Keszthelyné Mányi Ildikó: A Veres Pálné Gimnázium könyvtárának története és jele-ne = Könyv és Nevelés, 2003. 2. sz. – <http://www.opkm.hu/konyvesnevelo/2003/2/13Graber.html> (2011. augusztus 29.)

32. Klebelsberg Kuno, a későbbi kultuszminiszter akkor a miniszterelnökség osztálytanácsosaként, a nemzetiségi ügyek intézőjeként dolgozott. A Julián Egyesület választmányi tagjaként 1904 és 1914 között, összesen tíz évig látta el az egyesület ügyvezető igazgatói feladatait. Erről lásd részletesebben: Sipos Anna Magdolna: Népkönyvtárak telepítésével a magyarságmentés érdekében = Magyar Könyvszemle, 124. évf. 2008. 1. sz. – <http://www.epa.hu/00000/00021/00377/Ksz2008-1-04.htm> (2011. augusztus 29.). A Julián Egyesület választmányának a MKOT képviselőjében tagja volt Wlassics Gyula is. Ám nem csupán a Julián Egyesületben dolgoztak együtt, hanem Klebelsberg hosszú időn át tagja volt a MKOT-nak is. A két, közgyűjteményi szempontból különösen fontos művelődéspolitikus között igen jó szakmai és emberi kapcsolat alakult ki, és talán nem járunk távol az igazságtól, amikor azt állítjuk: Klebelsberg számára a tanácsban végzett tevékenység komoly előtanulmányokat jelentett a későbbi miniszteri ténykedéséhez, továbbá ahhoz, hogy miniszteri kinevezését követően szinte azonnal képes volt a gyűjteményegyetemi törvény kidolgozására, elfogadtatására. Több mint tíz éven át igen tevékeny tagja volt ennek a testületnek, közelről ismerhette a közgyűjtemények helyzetét és a további állami beavatkozás szükségességét, valamint lehetőségeit.
33. A XIX. század utolsó két évtizedében számos, a gazdaság sajátos fejlődési folyamataiból adódó feszültség jellemezte a magyarságot. A népesség nagyiramú növekedése miatt, a mezőgazdaság gépesítése okán különösen a parasztság körében egyre nehezebb lett a megélhetés, így az 1880-as években tömeges kivándorlás indult meg az ígért földjére, Amerikába. A folyamat az 1905-1907 közötti években érte el tetőpontját és az I. világháborúig tartott. Az európai kikötők és az amerikai bevándorlási hivatal statisztikai adatait összevetve a dualizmus korában, 1,8-2 millióra becsülhetjük a magyar korona országaiból Amerikába kivándoroltak számát. (Forrás: Puskás Julianna: Kivándorlók 1880–1914. = História, 1984. 3. sz. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/84-03/ch09.html> (2012. 12. 15.)) A kivándorlást a magyar állam is támogatta. Ennek érdekében Fiumében, a kikötő közelében megépítették a Kivándorlók Házát, és szerződést kötöttek az angol Cunard Vállalattal, amely kedvezményes feltételek mellett vállalta a Fiuméből kitelepülni szándékozók elszállítását New Yorkba. Ezt a migrációs folyamatot ismerte fel a tanács, és nyújtott – a tőle telhető módon – segítséget a kivándorlók számára.

34. AMKOSZ évi rendszerességgű közgyűléseinek megtartására 1903 és 1911 között összesen nyolc alkalommal került sor, tehát mindössze egyetlen évben, 1905-ben nem tartottak közgyűlést. A rendezvény, ami egyben a közgyűjtemények évi nagy seregszámát is volt, továbbá a szakmai kérdések megvitatásának fóruma, valamint a szakemberek találkozó helyszíne is, különböző városokban került megrendezésre – Temesvártól Budapesten át Pécsig és Nagyváradig – és mindig Wlassics elnöki megnyitó beszédével kezdődött. Külön érdekessége a helyszínek kiválasztásának, hogy minden esetben azokban a városokban tartották a közgyűlést, amely város az adott évben vagy huzamosabb ideig sokat tett a köz műveltségének fejlesztéséért. Tehát egyfajta elismerés és tisztelgés is volt a helyszín megválasztásában. Például 1904-ben azért került Temesvár a fókuszba, mert ekkor adták át a város közkönyvtárát, és ekkor jelentették be a Dél-Magyarországi Múzeumpalota létesítésének tervét.
35. Wlassics gondolatának megértéséhez feltétlenül szükséges néhány történelmi adatra felhívni a figyelmet. A történelmi Magyarország területén a századforduló éveiben mintegy 18 millió lakos élt. A lakosságnak alig több mint felét (54,5%-át) alkották csak a magyarok, a többi népesség különböző nemzetiségekhez tartozott. Ezek közül a legnagyobb arányt a románok, a németek és a szlovákok képviselték, de jelentős számú rutén, horvát, szerb és egyéb etnikumú lakosság is jelen volt. Ezek az arányok az egyes területeken még inkább eltolódtak a nemzetiségek javára. Ilyen régiók voltak például Szlavónia, Erdély, ahol a magyar lakosság lélekszáma gyakran jóval alatta maradt az ott élő egyéb népekének. A soknyelvű, soknemzetiségű ország népeinek keveredése, valamint az ebből adódó nyelvi, etnikai és kulturális integrálódás, továbbá számos, újból és újból kielemezhető politikai feszültség a századfordulóra már egyértelművé tette, hogy az egész országban, de különösen ezeken a területeken külön akciókat kell szervezni a magyar identitás és a magyar dominancia megtartása érdekében. A magyar politikai elit a magyarság megtarthatósága ellen ható folyamatokra gyorsan reagált és elsősorban kulturális akciókkal, a kulturális identitás megőrzését segítő intézmények létrehozásával és működtetésével igyekezett a kedvezőtlen hatásokat csökkenteni.
36. Wlassics Gyula megnyitó beszéde a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének temesvári közgyűlésén. In: Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésein. – Bp.: Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Országos Főfelügyelősége, 1912. p. 5–15. Az idézet a 10. oldalon található.
37. Uo. p. 6.
38. Uo.
39. Uo.
40. Mindig magasabb/nagyobb, sohasem alacsonyabb/kisebb. Ugyanott p. 14.
41. Erdélyi Pál dr. (1864–1936) irodalomtörténész, könyvtárgazgató. A budapesti egyetemen tanári és bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Könyvtárosi pályafutását 1886-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában kezdte, majd 1900-ban, Ferenczi utódjaként a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatójává nevezték ki. 1886. és 1892. között a Magyar Könyvszemle munkatársa, 1906-tól az Erdélyi Múzeum-Egyet főtitkára és az Erdélyi Múzeum c. folyóirat szerkesztője volt; a Wlassics vezetése alatt működő Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának tagja.
42. A Szövetség közgyűléséről beszámoló Magyar Könyvszemle 1904. évi 4. számában Modern könyvtár építésének alapjai címmel szerepel az előadás (p. 500.). Ám ugyanennek a folyóiratnak a következő, 1905. évi 1. számának, a 82. oldalán, amely részletes beszámolót is közölt a rendezvényről, A modern könyvtár alapjai címmel szerepel az Erdélyi-féle előadás. Mindkét előadascím igen időszzerű lett volna ezekben az években, és Erdélyi gazdag nemzetközi tapasztalatai szerint mindkettőt meg is tarthatta volna. Ám ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy az első cím a valós, hiszen ezekben az években nagy erővel zajlottak a kolozsvári egyetemi könyvtár tervezési, építés-előkészületi munkálatai. Az pedig közismert, hogy a könyvtárszakmai szempontból Erdélyi által irányított munkálatok mind a tervezés, mind pedig a kivitelezés során a legkorszerűbb építészeti és könyvtár-technológiai megoldásokat alkalmazták; ebben az akkori főigazgatónak elvülhetetlen érdeme és része volt, tehát Erdélyinek volt mit mondania a modern könyvtár építészeti kérdéseiről.
43. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének temesvári közgyűlése = Magyar Könyvszemle, 13. évf. 1905. 1. sz. p. 79–82.
44. Mihalik Józsefről (1860–1925), az MTA levelező tagjáról és főként könyvtárszakmai tevékenységéről csupán felszínes ismereteink vannak, pedig munkája nélkül a századforduló magyar könyvtárügye és az arról megtudható információink köre jóval szegényesebb lenne. Középiskolai tanulmányait a kassai állami főreáliskolában teljesítette, majd a budapesti pedagógiumba járt, ahol 1881-ben szerzett oklevelet a menyiség- és természettudományi szakcsoport tárgyaiból. Ezt követően hosszú ideig tanárkodott, és kapcsolatba került a Magyarországi Kárpát-egyesülettel, amelynek 1883-tól 1890-ig ügyvivő titkára volt. A közgyűjteményi tevékenységgel véglegesen 1896-ban jegyezte el magát, amikor a kereskedelemügyi miniszter meghívta az ezredéves országos kiál-

- lítás történelmi főcsoportjához. Még ugyanebben az évben megválasztották a kassai Felső-magyarországi Múzeum örökösnek, 1903-tól pedig a kassai múzeum miniszteri biztosa lett. 1907-től tevékenykedett a MKOF keretében, rendszeresen publikált, különösen a közkönyvtári ellátás kérdéseivel foglalkozott. Ettől az évtől kezdődően szerkesztésében jelentek meg a MKOT jelentései és ő szerkesztette a Múzeumi és Könyvtári Értesítőt is. Wlassics elnök számára Mihalik titkári és szakmai munkája komoly támogatást jelentett, hiszen egészen 1920-ig az egyik legfőbb segítője volt. Az 1910-es évek elején Mihalik kidolgozta az ország teljes ellátását biztosító könyvtári rendszer részletező, pénzügyi számításokkal is alátámasztott tervét. Az ugyan nem realizálódott, de jól látható, hogy Mihaliknak olyan komoly szaktudása volt, amelyre Wlassics biztonságosan támaszkodhatott. „Mihalik Józsefnek, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége előbb titkárának, majd országos felügyelőjének és szaklapja szerkesztőjének 1913-ban készült egy részletes tervezete „A magyar közművelődési könyvtárak szervezése” címmel. Ezt akkor nem publikálta, csak „a könyvtárak ügyével foglalkozó szakférfiaknak” küldte meg, s ez gyakorlatilag nem más, mint az 1912-es emlékiratban elvileg kifejtett koncepció részletes számításokon alapuló aprólékos kifejtése. Olyan számítási módszert alkalmazott, mellyel igazolta, hogy 14 év alatt, az eddigi központi támogatások növelése nélkül (s ez a lényeg, hogy abból, de növelése nélkül!) létrehozható és működtethető az a rendszer, amely szerint „...összesen mintegy hetven közművelődési könyvtár hálózna be az ország területét...” Ez úgy teljesíthető, hogy egyrészt számolt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége hatáskörében működő 26 nagyobb könyvtárral. Itt új közművelődési könyvtárak felállítására nincs szükség, legfeljebb a meglévőket kell megfelelő változtatásokkal népszerűvé, s könyvanyag vándoroltatására képessé tenni, „ezzel elérnők azt, ami az angol-amerikai - public library - típusú könyvtáraknál oly sikeresen bevált: a tudós és közkönyvtárak összeolvasását.” Van ezen felül számos nagyobb könyvtár, amelyek aránylag csekély anyagi eszközökkel közművelődési könyvtárakká átalakíthatók volnának. Végül felsorolta azokat a városokat, amelyekben - mint gócpontokban - újonnan szervezendő közművelődési könyvtárak felállítása szükséges. (Részletezésük helyett: 29 konkrét település közül a mai Magyarország területén 19 található, s ezek közül 9-ben ma megyei és 10-ben városi könyvtár van.)” (Tóth Gyula: A megyei könyvtári hálózat problémátörténete = Könyvtári Figyelő, 38. évf., 1992. 4. sz. – <http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1992/4/toth.html> – 2012. augusztus 18.)
45. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának V. jelentése 1906. évi működéséről. Szerk.: Mihalik József. Bp.: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1907.
46. A tanács adománya korábban is és most is a hajók harmadosztályán utazók számára juttatott olvasnivalót, vagyis azoknak, akik bizonyára más forrásból aligha juthattak könyvekhez.
47. A Legjobb olvasmányok című sorozatot a korabeli szaksajtó a jobb sorozatok közé sorolta. Főként a XIX. század közepén alkotott nagy magyar költők, írók műveit tette olcsó, igényes tartalommal és formában közzé. Később azonban a sorozatba igen sok sekélyes munka is bekerült.
48. A Szövetség közgyűlésére vonatkozó iratok a korábban már említett levéltári forráshiányok miatt az OSZK Irattárában voltak megtalálhatók. A meghívó és a részletes program a 202/1906. szám alatt található, ám az előre kiküldött beszámoló nem volt fellelhető.
49. Wlassics Gyula megnyitó beszéde a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének budapesti közgyűlésén. In: Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésein. p. 19-26. Az idézet a 21–22. oldalon található.
50. Uo. p. 22.
51. Uo. p. 22–23.
52. Uo. p. 24-25.
53. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának VI. jelentése 1907. évi működéséről. Szerk.: Mihalik József. Bp.: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1908.
54. A Wilhelm Bube által összeállított, mintegy ezer tételt tartalmazó és először 1896-ban megjelent, majd később továbbfejlesztett és több kiadást is megért, többféle tematikát magában foglaló, az egész Németország századfordulós népkönyvtári gyűjteményeinek összetételére ható népkönyvtári mintakatalógus, illetve a vidéki népkönyvtárak szervezésére, kezelésére vonatkozó útmutató újdonságértéke az volt, hogy kritikai megjegyzéseket, bírálatokat is fűzött az egyes művekhez. (Bube, Wilhelm: Die ländliche Volks-Bibliothek. Ein kritischer Wegweiser und Musterkatalog nebst Grundstücken und Winken zur Einrichtung und Leitung. Berlin: Trowitzsch, 1896.)
55. A bizottság vezetésére és a jegyzék összeállítására az ekkoriban meghatározó könyvtárszakmai tekintélyt, Ferenczi Zoltánt, a Budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatóját kérték fel.
56. Kétségtelen, hogy a Múzeumi és Könyvtári Értesítőt megelőzően már 1876-tól van a könyvnek, a könyvtörténetnek, továbbá a könyvtárügynek szakmai folyóirata, a napjainkban is megjelenő Magyar Könyvszemle. Ám ez a szaklap már kevésnek bizonyult az erőteljes fejlődés valamennyi

elemének bemutatására, nem volt elegendő az egyre terebélyesedő közgyűjteményügy, továbbá a szakmai és módszertani kérdések közzétételére, megvitatására. Jóllehet a Könyvszemle a századfordulóhoz közeledve egyre gyakrabban és egyre nagyobb arányban jelentek meg az aktuális könyvtári, könyvtárügyi, bibliográfiai kérdések, ám az induláskor magára vállalt történetiség tradícióját továbbra is megtartotta, így csak korlátozott terjedelemben válhatott a kurrens könyvtárügyi kérdések fórumává. Ráadásul a Könyvszemle nem a teljes közgyűjteményüggyel, hanem csupán a könyvtári kérdésekkel foglalkozott, a hazai sajátos együttes fejlődés pedig megkövetelte a közgyűjteményügy együttes megjelenését. Az előző évben indult Népművelés, majd Népművelés című szaklap pedig főként a népművelési mozgalom részének tartott közkönyvtári, valamint az ifjúsági könyvtári ellátás, olvasás kérdéseivel foglalkozott. Úgy tűnik, hogy a már kezdetektől dédelgetett és a tanács, valamint a főfelügyelőség által közösen gondozott szakmai folyóirat megjelenésére ekkor érték meg a feltételek.

57. A pécsi helyszín választásához jelentősen hozzájárult, hogy Pécs 1907-ben egyéb fontos rendezvények helyszínéül is szolgált. Itt rendezték meg a fél évig, 1907. május 15-től

október 15-ig) nyitva tartó, közel egymillió látogatót fogadó Országos Ipar és Mezőgazdasági Kiállítás és Vásárt, amelynek keretében 1907. október 2-6. között tartották a közgyűjteményügyet is jelentősen érintő Országos Szabadtanítási Kongresszust is.

58. 1906-tól 1935-ig Wlassics Gyula volt a Közigazgatási Bíróság elnöke, tehát pontosan ismerhette a közigazgatás decentralizációjában rejlő lehetőségeket.
59. Wlassics Gyula megnyitó beszéde a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének pécsi közgyűlésén. In: Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésein. p. 29–40. (Az idézet a 33–34. oldalon található.)
60. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának VII. jelentése 1909. évi működéséről. Szerk.: Mihalik József. Bp.: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1909.
61. Magyarországon akkor 12 615 község létezett, amelyből 4281 községben éltek ezernél többen, s közöttük a tanács mindössze hatszáz népkönyvtárat tudott szétosztani.

Beérkezett: 2013. január 2.

Emlékkötet az Országos Széchényi Könyvtár alapításának 210. évfordulójára

Az OSZK és a Kossuth Kiadó közös kiadásában a közelmúltban jelent meg

Deák Eszter – Zvara Edina: Levélben értesítsen engem!

Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról című kötete.

Az ünnepi kiadványban a könyvtár nyomtatott katalógusainak szétküldése alkalmából az alapító Széchényi Ferencnek a korabeli hazai és külföldi kulturális, tudományos és politikai élet meghatározó személyiségei által írt köszöntőleveleiből olvasható gazdag válogatás. Széchényi Ferenc tudatosan gyűjtötte a neves kortársaktól érkezett válaszleveleket mint "díszes emlékjeleket" az utókor számára.

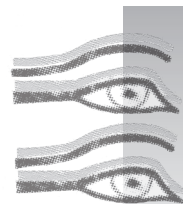
A kötet közel száz magyar nyelvű vagy fordításban közreadott, eddig túlnyomórészt kiadatlan kortársi levelet tartalmaz olyan hírességektől, mint Batsányi János, Csokonai Vitéz Mihály, Tessedik Sámuel, Virág Benedek, Berzeviczy Gergely, Teleki Sámuel. A forráskiadást Széchényi Ferenc könyvgyűjtői és mecénási tevékenységét bemutató tanulmány és a levélírók életrajza egészíti ki, továbbá egy közel hétszáz tételes táblázat foglalja össze mindazokat a személyeket és intézményeket, akiket/amelyeket Széchényi a katalógus köteteivel megajándékozott.

(Katalist, 2013. február 5. az OSZK kiadványtár téjékoztatója alapján :
<http://www.oszk.hu/hirek/levelben-ertesitsen-engem>)

Mobilon az OSZK honlapja

Az Országos Széchényi Könyvtár honlapja mobilra optimalizált formában is elérhetővé vált, így a kisebb kijelzős készülékeken, táblagépeken ezentúl könnyebben jeleníthetők meg a fontos könyvtári információk. A mobilbarát honlap a www.oszk.hu címen érhető el, és alkalmazkodik az egyes készülékekhez, ahogyan az elvárható, ugyanakkor közvetlenül a www.m.oszk.hu címen is megtalálható.

Az Országos Széchényi Könyvtári Régi Nyomtatványok Tára

FARKAS Gábor Farkas

Amikor *Széchényi Ferenc* (1754–1820) gróf 1802. november 25-én megalapította az Országos Széchényi Könyvtárat, csak remélhette, hogy több mint 15 000 kötetet számláló muzeális gyűjteménye évszázadokkal később is a Magyar Királyság nemzeti könyvtárának (*Bibliotheca Regnicolaris*) fundamentuma lesz. Bár az államforma megváltozott azóta, a muzeális nyomtatványokkal való kapcsolat nem: a hungarikák gyűjtése, bibliográfiai feltárásuk és a régi könyvek hozzáférhetőségének biztosítása ma is összhangban áll az alapító szándékával. Az alapítás után nemcsak könyvtári dokumentumok, hanem más muzeális anyagok (érmék, metszetek, ásványok, fegyverek) is áramlottak a nemzeti intézménybe, így ezek a műkincsek az 1808-ban megalakuló Nemzeti Múzeumba

kerültek. A Múzeum részeként működő könyvtár csak 1949-ben vált önálló intézménnyé, s a szervezeti függetlenséget a néhány évtizeddel későbbi költözés követte: az Országos Széchényi Könyvtár 1985-ben saját épületet kapott a Budavári Palota F szárnyában.

A Nemzeti Könyvtár állományán belül fokozatosan alakultak ki a ma is meglévő, különböző profilú gyűjtemények, így a Régi Nyomtatványok Tára előzményének tekinthetjük, hogy már 1865-től elkülönítve, önálló gyűjteményként őrizték a könyvtár dísztermében az ősnymtatványokat és a középkori kéziratokat. Az alapítás óta eltelt évszázadban a bibliotéka jó néhány nevezetes magángyűjteménnyel gyarapodott, és a korai nyomtatványoknak a leválasztása a régi törzsállományról elkerülhetetlenné vált. 1934-

ben alakították ki ezt a külön gyűjteményt a leválogatott anyagból Régi Magyar Könyvtár néven, amelybe a 16. századi könyvek, a Budát ábrázoló metszetek, a 17. századi magyar nyelvű kötetek, az értékes aprónyomtatványok, alkalmi kiadványok, kalendáriumok, ex libris-ek és történeti kötéssel rendelkező darabok kerültek. A Régi Nyomtatványok Tára később a többi speciális és jobbra muzeális dokumentumokat (kéziratosok, térképeket, plakátokat, fotókat, audiovizuális anyagokat) őrző táratat tömörítő Különgyűjtemény része lett, amelyet a különgyűjteményi igazgatóság irányít. Szervezi az adminisztratív, tudományos és feldolgozó munkát, valamint felügyeli az offline és online szolgáltatásokat (referenzs, reprográfia, közművelődés).

A Régi Nyomtatványok Tára négy jelentősebb és több kisebb gyűjteményből áll. Az előbbiekből kettő a hagyományos európai időhatárok szerint szerveződött: a 15. századi nyomtatványokat tartalmazó ősnymtatvány- és a 16. századi könyveket magába foglaló antikva-gyűjtemény. A másik két meghatározó kollekciónak jellegzetesen magyar: az úgynevezett *Régi Magyar Könyvtár* (RMK), a magyar bibliográfiatörténet egyik meghatározó alakja, Szabó Károly (1824–1890) könyvészeti kézikönyvét követve olyan hungarikumok gyűjteménye, melyeket vagy magyar nyelven nyomtattak, vagy a történelmi Magyarország területén adtak ki, vagy szerzőjük a történelmi Magyarországról származott. Így különböztetünk meg nyelvi (RMK I.), területi (RMK II.) és személyi (RMK III.) hungarikumokat. A kezdetektől 1711-ig nyomtatott művek tartoznak ide, mivel ebben az évben jelent meg az első tudományos alaposságú könyvészeti munka Czvittinger Dávid (1675–1743) lexikonszerkesztő tollából, a *Specimen Hungariae literatae*, (Frankfurt am Main – Leipzig, 1711). A negyedik kiemelkedő gyűjtemény az egyik neves magyar bibliofil, Apponyi Sándor (1844–1925) nevéhez kötődik. A *Bibliotheca Apponyiana*, más néven *Bibliotheca Hungarica* olyan külföldi szerzők által idegen nyelven írt, a 15–18. század folyamán megjelent könyveket gyűjtötte egybe,

amelyek Magyarországról szólnak, s többnyire történelmi és földrajzi tárgyúak.

E kollekciónak csatlakozik Apponyi Sándor jelentős metszet-gyűjteménye, melyben korai magyar történelmi személyeket, magyarországi helyszíneket, eseményeket megörökítő műveket találunk. A további kisebb gyűjtemények vagy formai, vagy történeti okok miatt kerültek a Régi Nyomtatványok Tárába. Fontos forrása a magyar történelemnek és művelődéstörténetnek az a röplapgyűjtemény, amely a 16–18. század politikatörténeti eseményein (török háborúk, függetlenségi mozgalmak) túl beszámolnak kultúrtörténeti különlegességekről is, mint például különböző természeti csapások (sáskajárás, földrengés) vagy csillagászati események (üstökösök felbukkanása). Bár nincs magyar vonatkozása, de Apponyi Sándor könyvszeretetének köszönhetően van egy kisebb gyűjteményünk a 17–18. századi könyvritkaságaiból is. Ezen kívül a régi cirill betűs nyomtatványok, értékes ex libris-ek és kalendárium-kollekciónak mellett egy szép kötetstörténeti gyűjteményt is őriznek.

A Régi Nyomtatványok Tára mérete a nagy európai gyűjteményekhez képest szerény, de így is a Kárpát-medence egyik legjelentősebb muzeális kollekciónak. Az összesen 32 000 kötetet magába foglaló állomány meghatározó része eredeti példány, de – immár az elmúlt évtized tervszerű hungarika-gyűjtése következtében – tekintélyes (nagyjából 4000 bibliográfiai egység) a másolati példányok (fénymásolat, mikrofilm, CD, DVD) száma is. A magyarországi ősnymtatvány-gyűjtemények közül a Nemzeti Könyvtár a legnagyobb, majdnem 1900 kötet. Míg a 16. századi nyomtatványok száma megközelíti a 13 000-et, addig a Régi Magyar Könyvtár mintegy 8500 kötetből áll. A nagyságát tekintve negyedik gyűjtemény, a Bibliotheca Hungarica 3200 nyomtatványt és 1200 metszetet számlál.

Ősnymtatványok

Az ősnymtatvány-gyűjtemény 1843 kötetből áll. Az alapító Széchényi Ferenc könyvtárban

alig negyven volt, de ez a szám hamarosan növekedett: *Jankovich Miklós* (1772–1846) nagyhírű bibliofil gyűjteményének megvételével ugyanis több mint félezer 15. századi nyomtatvánnyal gazdagodott a nemzeti könyvtár. Ajándékozás és vásárlás útján ez a szám egy évszázad alatt megkétszereződött. Az első világháborút követő évtizedekben két magyar könyvgyűjtő hagyatékával ismét kimagasló értékek kerültek az állományba: *Todoreszku Gyula* (1866–1919) földbirtokos ötven és *Apponyi Sándor* százötven kötet ősnymtatványa. 1945 óta további, több mint kétszáz inkunábulummal gyarapodtak: ezek nagy része, mintegy százhatvan darab a kommunista uralom alatt megszüntetett rendi könyvtárakból került be.

Két okra vezethető vissza, hogy Széchényi Ferenc ősnymtatvány-gyűjteménye szerénynek mondható: egyrészt a gróf nem kifejezetten bibliofil ritkaságokat gyűjtött, másrészt az 1500 előtti nyomtatványok kevés számban rendelkeznek hungarika-vonatkozással, Széchényit pedig elsősorban a magyarországi nyomtatványok és a magyar vonatkozású könyvek érdekelték. Ennek megfelelően igyekezett minél több magyar tudóst és gyűjtőt bevonni munkájába 1795-től. Sikertelen kísérletet tett például az első magyarországi nyomtatvány, a *Chronica Hungarorum* (Buda, 1473) példányainak felkutatására és megszerzésére.

Mindenképpen említésre méltó azonban Széchényi két unikuma. Az egyik a velencei Ratdolt nyomda különlegessége, az 1484-ben kiadott zágrábi breviárium. A másik az 1485 körül Lübeckben megjelent és Drakula vajda rémtetteiről beszámoló hírlap. Kiemelendő a könyvtár legrégebbi nyomtatványa, egy töredék, nevezetesen a 42-soros Gutenberg Bibliából származó fragmentum, mely a Lukács evangéliuma 16–17. fejezetének szövegrészét őrizte meg. Ennek egykori tulajdonosa az ismert bibliofil, *Szentkúty Pál* (1889–1957) volt, aki halála előtt azonosította a töredéket, s adta el a könyvtárnak 1957-ben 8000 forintért. Sajnos, nyolcadrét méretű őrző-kötetről – amelyet egykor a töredékbe kötöttek – nem tudni semmit sem. A legrégebbi

teljes ősnymtatvány egy igazi különlegesség: Cicero *De oratore* című műve, melyet Konrad Sweynheym és Arnold Pannartz nyomtatott ki a Róma közeli Subiacoban (1465).

Az 1802-es alapítás utáni évtizedekben három fontos forrásból gyarapodott a régi könyvgyűjtemény, ezen belül az ősnymtatványok kollekciója. Fontos gazdagodást jelentettek József nádor (1776–1847) közbenjárásával vagy személyes ajándékaként bekerült kötetek, mint például Thuróczy János (1435?–1489?) történetíró kézzel színezett, fametszetekkel ékesített 1488-as augsburgi kiadású krónikájának díszpéldánya, amelyet Erhard Ratdolt, a kiadó Mátyás királynak ajánlott. József nádor segítségével valószínűleg meg 1813-ban egy jelentős – Horvát István (1784–1846) történetíró segítségével lebonyolított – beszerzés a pozsonyi káptalani könyvtárból. A tizennégy értékes ősnymtatvány között található a pécsi és az esztergomi misekönyv egy-egy korai kiadását. A legnagyobb adomány a magyar országgyűlésnek köszönhető ebből a korszakból. A nemzeti könyvtár 1832-ben szerezte meg a kor egyik leghíresebb műkincsgyűjtőjének, Jankovich Miklósnak a kollekcióját, melyben a kéziratok és régi nyomtatványok száma meghaladta a 30 000 kötetet. Ezt közel két évtizeddel később, 1851-ben 1500 újabb, Jankovichtól származó oklevél, kézirat és nyomtatvány beszerzése követte. (Ebben a gyűjteményben csak az ősnymtatványok száma 550 kötetre rúgott.) Így a Széchényi Ferenc által annyira áhított *Budai Krónikát* nemsokára két példányban is megszerezte az Országos Széchényi Könyvtár, az 1832-ben bekerült, némely helyen csonka Jankovich-példány mellé a könyvtár 1843-ban megvásárolta *Franz Hildebrand* német tudós hibátlan példányát is. Számát tekintve ugyan nem volt annyira jelentős, de a gyűjtemény történetének meghatározó gyarapítása volt az *Illésházy István* (1762–1838) dubnici könyvtárból bekerült huszonkilenc kötet ősnymtatvány 1835-ben. Az értékes Schedel-kiadványok ekkor kerültek bibliotékánkba.

A következő évtizedekben ilyen nagy beszerzésre nem került sor, időnként azonban tudósok,

írók magánkönyvtárából gyarapodott a gyűjtemény. Jelentős esemény volt, amikor 1878-ban sikerült megszerezni a pécsi misszálé egyik díszpéldányát. Ezt Johannes Paep (†1509) budai könyvkiadó megrendelésére nyomtatták Velencében 1499-ben. A századfordulóra az ősnymotatvány-gyűjtemény nagysága elérte az 1100 kötetet.

A 20. század első felének két legnagyobb gyarapodása két bibliofil, *Todoreszku Gyula* és Apponyi Sándor nevéhez kötődik. *Todoreszku* özvegye, *Horváth Aranka* (†1938) 1919 végén adományozta férje főként régi magyar könyvekből álló gyűjteményét a nemzeti könyvtárnak. A mintegy ötven kötetből álló ősnymotatvány-kollekció értékes darabja az esztergomi breviárium (Nürnberg, 1484).

Apponyi Sándor hungarika-könyvtára európai hírű volt, melyet a bibliofil gróf tudományos igényességgel megírt katalógusban is feldolgozott. Az 1925-ben adományozott gyűjteményből kiemelkednek a 15. századi török tárgyú röplapok, *Georgius de Hungaria* (15. sz. vége) *Arithmetica*-ja, illetve az *Attila, Flagellum Dei* itáliai kiadása.

A II. világháború (melyet szerencsésen átvészelt a régi könyvgyűjtemény) után két igen fontos forrásból gyarapodott az akkorra már majdnem másfélezer kötetre nőtt állomány. 1950-ben került be a könyvtárba a balassagyarmati Nagy Iván (1824–1898) történész bibliotékája, közte huszonnyolc ősnymotatvánnyal. A másik gyarapodás a kommunista diktatúra alatt felosztott szerzetesrendek könyvtárából származó könyvek révén történt: ezek bekerültek a nemzeti könyvtárba; a pozsonyi ferencesek őrizték meg azt a *Nicolaus de Ausmo*-kötetet (Velence, 1473), melyet Mátyás király számára díszítettek, s mellyel nagy valószínűséggel IV. Sixtus pápa ajándékozta meg a magyar uralkodót.

Az ősnymotatvány-gyűjtemény mind tartalmi, mind nyelvi megoszlásában követi az európai nyomdászat 15. századi jellemzőit: megtalálhatók a filozófiai, teológiai, kánonjogi illetve történeti, földrajzi munkák mellett az antik auktorok kiadásai is. A könyvek több mint 90%-a

latin nyelvű (néhány kivétel a német, olasz, görög, cseh nyelvű), s több mint háromnegyedük itáliai és német officinák sajtója alól került ki. Meglepő, hogy a francia, németalföldi, cseh és hispániai ősnymotatványok mellett nincs egyetlen angol földön nyomtatott 15. századi könyvük sem.

Régi Magyar Könyvtár (RMK)

A „Régi Magyar Könyvtár” fogalma a neves 19. századi bibliográfus, *Szabó Károly* nevéhez kötődik. Az általa kiadott RMK I-II, majd a halála után – *Hellebrandt Árpád* (1855–1925) bibliográfus segítségével – megjelent RMK III. a 15. századtól 1711-ig gyűjtötte össze a nyelvi, földrajzi és személyi hungarikumokat. Így az erről a bibliográfiáról elnevezett gyűjtemény egyaránt őrzi a külföldön megjelent magyar nyelvű, idehaza kiadott idegen-, illetve magyar nyelvű vagy magyarországi szerző külföldön sajtó alá rendezett idegen nyelvű művét is. Ezért került be a gyűjteménybe Komjáti Benedek (†1533 után) erasmista bibliafordító *Szent Pál leveleinek* fordítása (Krakkó, 1533), *Basilius Magnus De legendis poetis* magyarországi kiadása (Buda, 1473), *Sylvester János* (1504–1551 után) humanista tudós *Újszövetség*-fordítása (Sárvár-Újsziget, 1541) vagy *Dudith András* (1533–1589) rövid kommentárja az üstökösökről, a *De cometorum significatione commentariolus* (Bázel, 1579).

A Régi Magyar Könyvtár legtekintélyesebb bővítése 1919-ben történt, amikor a *Todoreszku*-hagyaték a nemzeti könyvtár tulajdonává vált, és számos unikummal vagy a *Szabó Károly*-féle bibliográfiák által nem említett nyomtatvánnyal lett gazdagabb. A 635 magyar nyelvű, illetve 535 Magyarországon nyomtatott idegen nyelvű könyv közül 138 az RMK I-ben, illetve 71 az RMK II-ben nem szerepelt. Újabb nagyobb mennyiségű hungarikum került a már önállósult nemzeti könyvtárba az 1945 utáni politikai változások révén, a kommunista diktatúra nyomán: a Népkönyvtári Központból szerzetesi biblioté-

kák, felosztott polgári körök és magánkönyvtárak gyűjteményeiből egyaránt kerültek régi magyar könyvek – összesen több mint kilencszáz kötet – 1957-ig.

Különleges nyomtatványokat őrzünk különböző Biblia-kiadásokból: Pesti Gábor (†1550 előtt) szótáríró négy *Evangélium*-fordítását (Bécs, 1536), Károli Gáspár (1529?–1591) református lelkész első teljes fordítását (Vizsoly, 1590), Káldi György (1573–1634) jezsuita szerzetes katolikus edícióját (Bécs, 1626), a Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) tipográfus betűivel kiadott 'aranyas' Bibliát (Amszterdam, 1685). A magyar reformáció és barokk irodalom nyomtatott emlékei közül Heltai Gáspár (1510?–1574?) író és nyomdász, Tinódi Lantos Sebestyén (1515 előtt–1556) költő és zeneszerző, Bornemissza Péter (1535–1584) költő, drámaíró, Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek és Zrínyi Miklós (1620–1664) költő, hadvezér könyveire vagyunk a legbüszkébbek. A történelmi tárgyú művekből Székely István (1500 után–1563 után) krónikaíró, Heltai Gáspár, Háportoni Forró Pál (†1624 körül) magyar nyelvű történeteit emlegetnénk ki.

Bibliotheca Hungarica

Amikor Apponyi Sándor 1925-ben a nemzeti könyvtárra hagyta lengyeli kastélyában őrzött könyvtárát, az nemcsak a mennyiségét tekintve érte utol az alapító Széchényi Ferenc 15 000 kötetes bibliotékáját; a számtalan értékes kézirat, térkép, metszet és bibliofil kiadvány mellett Apponyi jelentős hungarika-gyűjteménye vívta ki a kortársak és az utókor csodálatát. A *Bibliotheca Apponyiana* ugyanis nemcsak egy szenvedélyes bibliofil életének hű lenyomata, hanem több is ennél: a tartalmi hungarikumok legteltesebb gyűjteménye az egész világon. Hosszú élete során minden olyan külföldön kiadott, idegen nyelvű könyvet gyűjtött Apponyi Sándor, amelyik részben vagy egészében Magyarországról, a magyarokról szól, igaz, sok esetben csak egy-egy fejezet, bekezdés erejéig.

Ahogy ő fogalmazott: „meglehetősen tág fogalom a magyar vonatkozás”, így egy állandóan bővülő meghatározásról van szó, ami folyton gazdagodik egy-egy új kiadvány vagy akár kiadványtípus előbukkanásával, tartalmi elemzésével. Apponyi mai szemmel nézve is kutatócsoportokat megszégyenítő alaposággal nyomozott egy-egy kiadvány után, melynek legalább egy példányát igyekezett megszerezni pénzt és időt nem kímélve (és törekedve arra, hogy ez hibátlan, ép legyen), majd bibliográfusi pontossággal, mély nyelvi kompetenciával tárta fel az adott mű hungarikum-vonatkozását, ami sok esetben csak a könyv alapos átolvasása után derül ki.

Nyilvánvaló, hogy a gróf gyűjteménye kialakításában fontos szerepet játszott két szerencsés adottság: egyrészt hosszú, aktív élete, másrészt anyagi függetlensége, arisztokrata neveltetéséből származó széles európai látásmódja. Ez tette lehetővé, hogy közel hét évtizedes pályát maga mögött hagyva életművét a nemzeti könyvtárnak ajándékozza; az adományozáskor feltételül szabta, hogy gyűjteményét elkülönítve, zárt tároló-szekrényekben kell őrizni, s e célra a nemzeti könyvtár megkapta a lengyeli kastély könyvtártermének bútorait. Így vált lehetővé, hogy „a tudományos szempont mellett az esztétikai szempont is érvényesüljön” a könyvek elhelyezésében, ahogyan ez az örökhagyó végrendeletében elvárásként megfogalmazódott. Apponyi Sándor közel 3000 művet felölelő hungarika-gyűjteményének feltárását egy nagyjából 5000 kötetes kézikönyvtár segítette, benne a legértékesebb régi könyves bibliográfiákkal, lexikonokkal, szótárakkal, szakfolyóiratokkal, monográfiákkal és forráskiadványokkal. A gyűjtemény magyar vonatkozású művei mellett (mint a különböző nyelveken írt Magyarország-történetek, például Martin Fumée könyve franciául és angolul), olyan kötetek is vannak, ahol a magyarok csak ürügyként tűnnek fel, például Morus Tamásnak a Tower cellájában írt bátorító dialógusa), de találkozhatunk olyan régi nyomtatvánnyal is, ahol éppen egy megrendítő belpolitikai esemény (az 1514-es Dózsa-féle parasztháború) kerül fókuszba Stephanus

Taurinus (1480?–1519) humanista költő latin nyelvű *Stauromachiájában*. Különösen népszerű volt a korban Samuel Dilbaum kétkötetes műve, melyben majdnem száz rézkarccal mutatta be a 15 éves háború nevezetes ostromait: ez szintén megvan Apponyi gyűjteményében.

Antikvák

Az antikva-gyűjteményt 1953-ban hozták létre, ekkor a törzs- és különböző különgyűjteményekben (Kézirattár, Zeneműtár, Térképtár) őrzött 16. századi nyomtatványokat elkülönítve, önálló kollekcióként állították fel a Régi Nyomtatványok Tárában. Ez a 8000 kötet alkotta később a gyűjtemény alapját. A következő évtizedekben öröndetesen megnőtt az állomány: vásárlással és a szerzetesi könyvanyag szekularizálásával. A gyűjtemény összetétele követi az európai könyvkiadás hagyományait: a túlnyomórészt latin nyelvű munkák tartoznak ide (bár képviseltetve van a német és az olasz is), melyek többségükben német területen jelentek meg (természetesen a legnagyobb nevű itáliai és francia nyomdászok is jelen vannak). Tárgyukat tekintve a hitvitázó irodalmat, a klasszikus szerzőkön át a népszerű történelmi és földrajzi munkákat csakúgy megtaláljuk, mint a modern természet-tudományos világkép legismertebb 16. századi műveit. Néhány különlegességet kiragadva érdemes felhívni a figyelmet Nostradamus próféciáinak unikum-példányára (Lyon, 1557), amely egykor Jankovich Miklósé volt, s tőle került a nemzeti könyvtárba, vagy említhetjük Petrus Apianus híres, 1540-ben kiadott és V. Károlynak ajánlott *Astronomicum caesareum* című munkáját is, melyet a mai napig a 16. századi nyomdászat egyik mesterművének tartanak.

Kisebb gyűjtemények

Apponyi Sándor gyűjtőszenvédelye nemcsak a hungarikumokra és a könyvekre terjedt ki: jelentős metszetgyűjteménye kiváló körképet

ad a 16–18. századi Európa magyarságképéről: mit tartottak fontosnak megjeleníteni, milyen vizuális kontextusban szerepelt Magyarország és a magyarok. Az eredmény nem meglepő, legfőképpen a 16–17. századi török háborúk és a kuruc mozgalmak miatt figyeltek Magyarországra. A nagyjából 1200 metszetet tartalmazó gyűjtemény a mai napig a művészet-, művelődés- irodalom- és tudománytörténet kedvelt kutatási területe. A metszetek technikájukat tekintve igen változatos képet mutatnak, van közöttük fa- és rézmetszet, rézkarc, körrajz és linóleum-metszet is.

A *Rariora et Curiosa* Apponyi Sándor kisebb gyűjteménye volt, mely nem tartalmazott hungarikumokat (sem tárgyában, sem személyében), ám bibliográfiai vagy bibliofil szempontból értékes: a több évtizedes gyűjtőmunka „mellékterméke”, de könyvtárának színvonalas, korántsem alárendelt része. A középkori skolasztikus művek békésen megfértek az európai humanizmus és reformáció klasszikusaival, illetve a görög és latin szerzők szemet gyönyörködtető 16–17. századi kiadásaival. Külön egységet alkottak az Apponyiakkal rokonságban álló veronai Nogarola-családra vonatkozó nyomtatványok. Minden tudományág szerepet kapott a gyűjteményben, mégis kiemelkednek közülük a heraldikai, genealógiai és numizmatikai munkák. A polcokon helyet foglaló régi nyomtatványok az európai nyomdászat történetét mutatják be: Aldus Manutius, Plantin, Elzevir kötetei bármelyik arisztokrata bibliotéka ékeségei lehetnének.

A Régi Nyomtatványok Tára kisebb gyűjteményei közül hungarika-szempontról kiemelkednek a Hubay Ilona által feldolgozott magyar és magyar vonatkozású röplapok. Ez a nagyjából 1200 nyomtatványból álló gyűjtemény a 16–17. század magyar történelem fontos forrása, különös tekintettel a török háborúkra. Közöttük van a Magyarországon, Monyorókeréken megjelent tudósítás a szigetvári pasa 1578. évi ki-rohanásáról, illetve egy friss, szeptember 30-i, Würzburgban kiadott beszámoló az 1526-os mohácsi csatáról. Az Apponyi Sándor gyűjté-

séből bekerült röplapok a kollekció legértékesebb darabjai.

Négy kisebb gyűjteményt őriz még a Régi Nyomtatványok Tára. A magyar mércével nézve jelentékeny *ex libris* gyűjtemény 1200 darabjával fontos forrása a magyar könyvtörténetnek. Megtalálható közöttük Istvánffy Miklós (1538–1615) történetíró (1575) vagy Jankovich Miklós (1830), illetve Bártfa város könyvtárának (1596) *ex librise* is. A több mint kétszázötven kötetet számláló *Régi Cyrillica*-gyűjtemény értékes 17–19. századi egyházi szláv és román nyelvű műveket foglal magába. Az alkalmasszerűen gyarapodó *Történeti kötések* gyűjteményt számon tartják a magyar kötetstörténettel foglalkozó művészettörténészek: a budai reneszánsz, német gótikus, erdélyi legyezős, nagyszombati, illetve festett debreceni kötések iparművészeti remek. Végül egy kisebb *kalendárium*-gyűjtemény is tartozik a Tárhoz: ez utóbbiak többségét Kolozsváron, Nagyszombatban és Pozsonyban nyomtatták a 18–19. században.

Nyilvántartások

A legrégebbi gyűjtemény katalógusa készült el legkorábban: 1888-ban történt az ősnymtatványok átfogó (akkor véglegesnek gondolt) rendezése, és a könyveket méret és időrend alapján állították sorba (létrehozva egy *sine anno* sorozatot is). Egy évtizeddel később Horváth Ignác készítette el a nyomtatott katalógust, amely 896 művet és számos duplum példányt sorolt fel. A katalógus készítője az igényes bibliográfiai feltárás után az összes példányt, a fontosabb bejegyzéseket és a provenienciát is leírta. A Széchényi-féle díszteremből 1949-ben költözött át az ősnymtatvány-gyűjtemény a Nemzeti Múzeum levéltárának egykori helyére, az Apponyi-család lengyeli kastélyából kapott gyönyörű könyvszekrények egy részébe, mivel a díszterem faszekrényeiben az időközben felgyülemlett értékes kéziratállománynak kellett a hely.

1950-ben megszüntették a datálatlan sorozatot, s a minden részletre kiterjedő egykori szolgál-

ti katalógusokat (nyomdász, nyomdahely, szerzői, bibliográfiai, helyrajzi, időrendi, nyelvi, possessor, tárgyszavak) lassan felváltotta Sajó Géza (1903–1984) és Soltész Erzsébet (1921–1997) munkája, a Magyarország közgyűjteményeiben őrzött ősnymtatványok nyomtatott katalógusa (*Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*, CIH), amely 1970-ben jelent meg. A modern kornak megfelelően ősnymtatvány-gyűjteményünk mára bekerült a Nemzeti Könyvtár integrált könyvtári rendszerébe (Amicus), ahol a bibliográfiai leírason túl feltüntetjük a tulajdonosi bejegyzéseket, *ex libriseket*, s amennyiben elkészült a teljes digitális másolati példány, akkor azt letöltheti a felhasználó az OSZK Digitális Könyvtárából PDF formátumban. Időközben elkészült az összesített magyarországi ősnymtatvány-katalógus frissítése, online elérhető a magyarországi közgyűjtemények szomorú (lopás) és örömteli (vásárlás, adomány) változásai, kiegészítve a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által regisztrált, magántulajdonban lévő példányaival (a személyiségi jogok tiszteletben tartásával).

A Régi Magyar Könyvtár I–III. kötetei egymás után jelentek meg a 19. század utolsó negyedében, majd folytatódott a munka kiegészítő bibliográfiák önálló köteteivel, illetve a *Magyar Könyvszemle* hasábjain. Az 1960-as években felvetődött az a gondolat, hogy az akkorra már elavult könyvészeti adatokat tartalmazó bibliográfiák helyett egy minden szempontból részletes könyvészeti sorozat jelenjen meg a régi magyarországi nyomtatványokról, amelyben szerepelne minden magyar nyelven vagy a történelmi Magyarország területén nyomtatott könyv (RMK I–II. kategória) a kezdetektől (1473) a 17. század végéig (1700). A *Borsa Gedeon* által vezetett *Régi Magyarországi Nyomtatványok* szerkesztő-sége az Országos Széchényi Könyvtár szervezeti keretén belül sorra jelentette meg köteteit (1971–2012). Természetesen nem maradt el az RMK III. kategória szervezett pótlása sem 1990-től. Ez főként a bibliográfiai-, lelőhely-adatok frissítését, kiegészítését, illetve az új tételek leírását

jelentette. A hungarika-nyilvántartás munkálatai során jelentős mennyiségű másolati példányt sikerült beszerezni (legfőképpen a 20. század második felétől) mikrofilmen, fotón, fénymásolaton, s később CD-n, illetve DVD-n.

Apponyi Sándor gyűjteménye, a Bibliotheca Hungarica feltárása szerencsésnek mondható, mivel az értő gyűjtő pénzt és fáradságot nem kímélve maga készítette el híres könyvtára katalógusát négy kötetben. Első része még Apponyi életében megjelent németül (1903), ezt még négy kötet követte: a harmadikat és a negyediket *Décsi Lajos* (1868–1932) irodalomtörténész, az ötödiket *Vekerdi József* (1927) nyelvész rendezte sajtó alá. 2004-ben a Széchényi Könyvtár újra kiadta három kötetben közös mutatókkal. Bár rendszeres gyűjtés azóta nem folyik, de tervezik egy olyan online elérhető felület kialakítását (a MOKKA-R-hez, a magyarországi muzeális könyvtári dokumentumok adatbázisához hasonlóan), melyre könnyen kezelhető űrlaprendszerben maguk a kutatók tölthetik fel külföldi (vagy magyar) hungarika-kutatásuk eredményeit. Természetesen tervezik a már elérhető hatalmas számú, szabadon letölthető (főképpen az RMK III- és az Apponyi-kategóriájú) hungarikumok begyűjtését és adatbázissá szervezését.

Az antikva-gyűjtemény szolgálati cédula-katalógusai megfeleltek a kor igényeinek (szerző, cím, nyomdahely, nyomdász, nyelv, idő, helyrajzi szempont). Az 1980-as évekre az OSZK is elhatározta, hogy az állományában lévő, hozzávetőleg 13 000 kötet (ez mintegy 15 000 bibliográfiai egységet takar) 16. századi nyomtatványt nyomtatott katalógus formájában is feltárja. A munkát *Soltész Zoltánné*, *Velenczei Katalin* és *W. Salgó Ágnes* végezte el. A katalógus értelemszerűen nem tartalmazza a Régi Magyarországi Nyomtatványokat összegző bibliográfia tételeit, ugyanakkor az RMK III-as, vagyis a személyi hungarikumokat igen. A többi különgyűjteményi anyag feltárása során is kerültek elő további 16. századi nyomtatványok (főként a Kézirattárból, a Zeneműtárból és a Hírlaptárból). 2008-tól aztán megkezdődött a gyűjtemény feltárása a könyvtár integrált rendszerében.

Az Apponyi-metszetek rövid feltárása már az adományozáskor, 1925-ben megtörtént, ám az állomány művészettörténész által végzett korszerű, alapos vizsgálatára csak az utóbbi években került sor. Ez a hiány a proveniencia-kutatást is megnehezíti, hiszen sok olyan adat veszett el, melyeket csak Apponyi Sándor ismert. (Ilyen az első Magyarországot ábrázoló nyomtatott térkép, a Lázár-térkép származása is (*Tabula Hungariae*, 1528): nem tudjuk, honnan került a lengyeli kastély gyűjteményébe 1882-ben. Apponyi az adományozás után tematikus katalógussal segítette a metszetek kutatóit. Ebben a következő tárgyi csoportokra bontotta a gyűjteményt: arcképek, várak és városok, történelmi események, térképek, műlapok, vegyesek. A közelmúltban elkészült egy online képadatbázis (Magyar Digitális Képkönyvtár), ahol a metaadatok együtt szerepelnek a digitalizált képpel, s letöltheti a felhasználó őket. A Rariora katalógusa *Végh Gyula* (1870–1951) művészeti író és bibliográfus munkája, mely a gyűjtemény bekerülésének évében (1925) már nyomtatásban is megjelent. Ugyancsak nyomtatásban jelent meg a magyar és magyar vonatkozású röplapoknak katalógusa; ennek összeállítója *Hubay Ilona* (1902–1982) könyvtörténész (1948) volt. A katalógus természetesen időrendben felsorolja az ősnymtatványokat, antikvákat, régi magyar könyvek közé sorolt nyomtatványokat is. A többi kisebb gyűjtemény esetében elektronikus katalógusok készültek a régi nyilvántartásokból, s mindenki számára elérhetővé, illetve kereshetővé tették a Nemzeti Könyvtár honlapján.

Digitalizálási projektek

A 2000-es évektől elindult a szervezett digitalizálási program (főként állományvédelmi célból) és az Országos Széchényi Könyvtár facsimile-, illetve reprint-sorozatainak támogatásával (*Margaritae Bibliothecae Nationalis Hungariae*, majd az *Amor Librorum* sorozat): ezek a magyar kulturális örökség kincseit, a magyar és az európai művelődés- és tudománytörténet ritkaságait

jelentetik meg. A sorozatok három tucat facsimile kiadásából jó néhány kötet a Régi Nyomtatványok Tárában őrzött példányról készült. Ugyancsak több régi magyar könyv jelent meg újra a Nemzeti Könyvtár könyvkiadási politikájának köszönhetően a Magyar Tudományos Akadémia *Bibliotheca Hungarica Antiqua*, illetve a Magyar Nyelvtudományi Társaság sorozatában.

Az elmúlt öt évben jelentősen megnőtt a digitális másolati példányok száma. A bizonytalan állami finanszírozás és a döcögösen beinduló országos digitalizálási projektek (MaNDA) problémái és kudarcai nehézkessé tették a hungarika-kutatással és -nyilvántartással kapcsolatos napi és távlati munkákat. Erre született az a megoldás, hogy az ún. digi-csereprogramon keresztül szerezzük be a hiányzó bibliográfiai tételek elektronikus másolati példányait. Így a kölcsönösségen alapuló kétoldalú megállapodások egyaránt hasznosak lettek az együttműködő felek számára. Az Országos Széchényi Könyvtár digitalizálta a cseh, román és szlovák bibliográfiák számára is fontos régi nyomtatványokat, cserében megkapta a cseh, szlovák és román partnerintézmények állományában fellelhető, de a Régi Nyomtatványok Tárából hiányzó, magyar szempontból fontos példányok digitális másolatát.

A jelenleg több ezer digitálisan birtokolt (nagyobbrészt I–II. kategóriájú) RMK korlátozottan hozzáférhető, a könyvtár intranetes szolgáltatásán keresztül kutatható. A grafikai dokumentumok – ex librisek, metszetek – a digitális képszolgáltatás (MDK), míg a könyvdokumentumok a digitális könyvtár (OSZKDK) segítségével érhetők el és tölthetők le (a MARC formátumú feltárás megfelelő mezőjébe behelyezett link mutatja az utat), a rövidebb terjedelmű könyvek kinyomtatva is rendelkezésre állnak. A nemzeti könyvtár példányai természetesen korlátozás nélkül használhatók és letölthetők a Digitális Könyvtáron keresztül. Hasznos szerződést kötöttek a Brilllel, hogy a magyar reformáció legfontosabb latin és magyar nyelvű munkáit online kutathatóvá tegyék. (Ezek a nem-

zeti könyvtár integrált rendszerében és a kiadó honlapján egyaránt elérhetők.) A prágai székhelyű *Manuscriptorium*mal pedig a legfontosabb hungarika ősnymtatványok digitalizálására és online megjelenítésére kötöttek megállapodást. Végezetül elmondható, hogy a Nemzeti Könyvtár antikva-gyűjteménye 2003-ban bekerült a Hand Press Book adatbázisába, és az OSZK a Consortium of European Research Library-nek is tagja lett.

Irodalom

Katalógusok

SAJÓ, Géza – SOLTÉSZ, Erzsébet: *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. (Collab.)* Csaba Csapodi, Miklós Vértessy. Vol. 1–2. Bp. 1970.

SOLTÉSZ Erzsébet – VELENCZEI Katalin – W. SALGÓ Ágnes: *Az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusa. Nem magyar nyelvű, külföldi nyomtatványok = Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur.*, Vol. 1–3. Bp. 1990.

SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár I–III.* Bp. 1879–1898.

AKANTISZ Viktor: *Dr. Todoreszku Gyula és neje, Horváth Aranka régi magyar könyvtára.* Bp. 1922.

Régi magyarországi nyomtatványok = Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum, (Összeáll. BORSA Geadeon et al.) (1. köt.) 1473–1600; (2. köt.) 1601–1635; (3. köt.) 1636–1655. (4.) 1656–1670. Bp., 1971–2011.

APPONYI, [Sándor] Alexander: *Hungarica. Ungarn betreffende im Ausland gedruckte Bücher und Flugschriften*, Bd. 1–4. München, 1903–1927. (Újabb kiadása: Neubearb. von József VEKERDI. Vol. I–III. Bp. 2004.)

VÉGH Gyula: *Rariora et curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből.* Bp. 1925.

HUBAY Ilona: *Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újság-lapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718 = Feuilles volantes, gazettes et pamphlets hongrois ou relatifs à la Hongrie, conservés à la Bibliothèque Nationale de Budapest.* Bp. 1948.

Összefoglaló művek

Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa, Hrsg. von B. FABIAN. Band 5: Ungarn. Bearb. von J. P. VÁSÁRHELYI unter Mitarbeit von K. RÁKÓCZI und S. DÖRNYEI, Hildesheim–Zürich–New York, 1998. p. 47–68.

KOLLÁNYI Ferenc: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802-1902*. Bp. 1905.

BERLÁSZ Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár története*. Bp. 2002.

SOMKUTI Gabriella: *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802– 1918*. Bp. 2002

Treasures of the Hungarian National Library. Ed. by István MONOK. Bp. 2002. p. 5–10.

Tanulmányok

SOLTÉSZ Erzsébet: *Az Országos Széchényi Könyvtár ősnymtatvány-gyűjteménye = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*, 7–8. 1963–1964. p. 109–128.

BERLÁSZ Jenő: *Az Illésházy-könyvtár. Fejezet az Országos Széchényi Könyvtár állomány történetéből = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*, 12–13. 1967–1968. p. 57–97.

BERLÁSZ Jenő: Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa = *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*, 14–15. 1970–1971. p. 109–173.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán: *A Todoreszku–Horváth-gyűjtemény = Magyar Könyvszemle*, 88. évf. 1972. p. 52–60.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán: *Az Országos Széchényi Könyvtár Apponyi-gyűjteménye = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*, 12–13. 1968–1969. p. 159–170.

SOLTÉSZ Erzsébet: *Apponyi Sándor Hungarica-gyűjteménye és katalógusa* In: *Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében*. (Szerk.) W. SALGÓ Ágnes. Bp. 1995. p. 17–23.

SALGÓ Ágnes, W.: *Az Apponyi-gyűjtemény még publikálatlan tételei*. In: *Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében*. (Szerk.) W. SALGÓ Ágnes. Bp. 1995. p. 37–45.

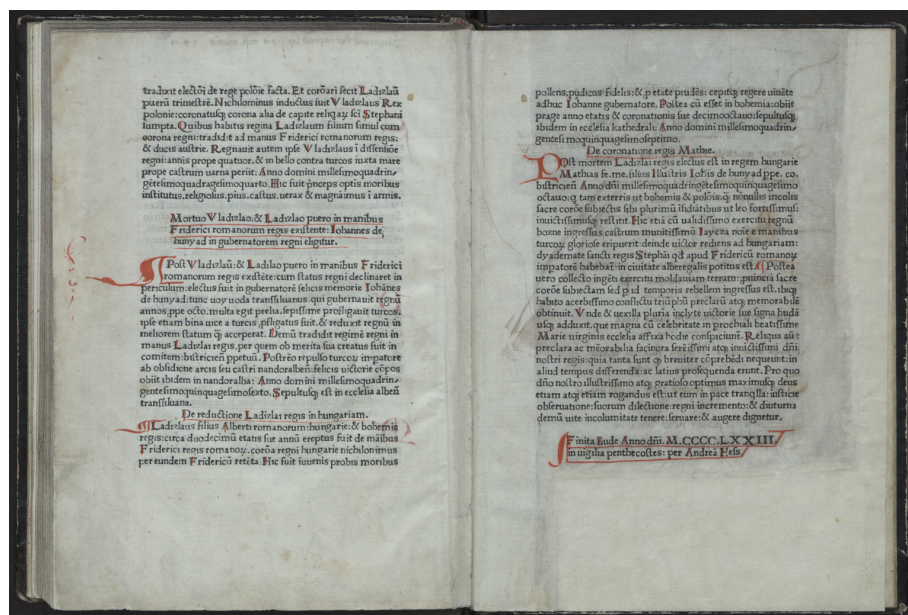
MONOK István: *Les bibliothèques aristocratiques en Hongrie au XVIIIe siècle et la fondation de la Bibliothèque Nationale* In: *Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles: „Le lecteur et sa bibliothèque”*. (Ed.) par J.RADIMSKÁ. České Budějovice, 2003. [2004] (Opera Romanica, 4. Editio Universitatis Bohemiae meridionalis) p. 377-392.

Beérkezett 2013. január 2.

Képmelléletek:

1. kép

Apponyi-terem (még várom a képet, mert egy profi fotós készítette januárban, s a PR-osztályon van)

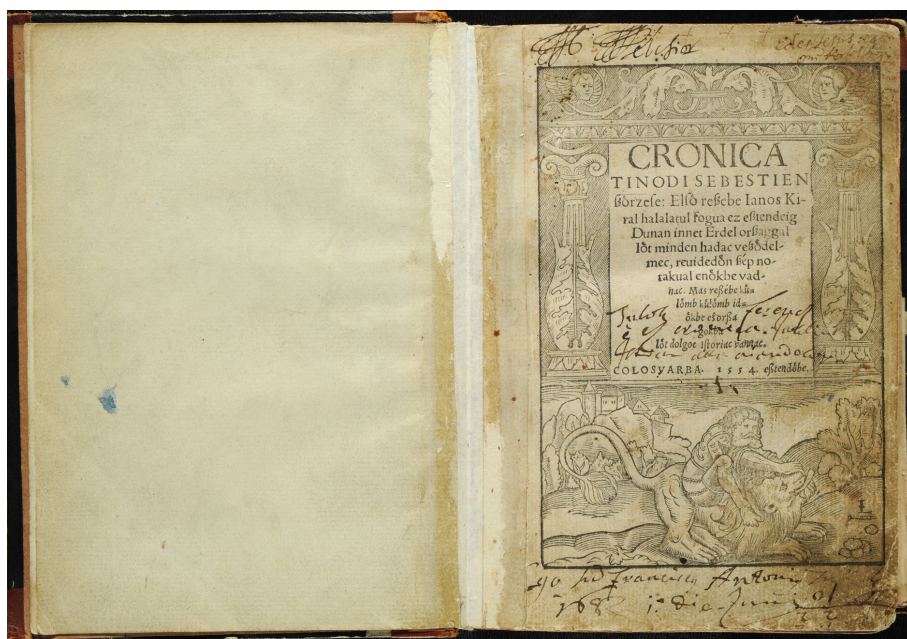
2. kép

Budai Krónika, kolofón (1473) - Inc. 326

3. kép

Thuróczy-krónika, Szent László legendája (1488) - Inc. 1143.

4. kép

Tinodi-krónika, címlap (1554) - RMK I. 33.

5. kép

Tabula Hungariae, Lázár deák térképe (1528) - App. M. 136.

Változások sodrában az amerikai könyvtárak

SONNEVEND Péter

Bevezetés

Az amerikai könyvtárak több okból is érdekelhetnek minket: gyorsabban is változnak, s az új technika is előbb kerül bevezetésre. A használói elvárások nyomása-vonzása egyértelműbb a finanszírozás ottani viszonyai miatt: a közkönyvtárak döntően a helyi közösség plusz adófizetéséből működnek; az egyetemi-főiskolai könyvtárakat használó hallgató többnyire jelentős tandíjat fizet.

A ma 300 millió lakosú (1911: 94, 1961: 183 millió) Egyesült Államokat az 1929–1930-as világválsághoz hasonló pénzügyi-gazdasági válság rázta meg 2008 folyamán. Bankok dőltek be, ötödével csökkent az autógyártás, nőtt a munkanélküliség, emelkedett az infláció. A számos közvetlen és közvetett okról máig folyik a vita (annál is inkább, mert a válság, ez mind jobban látszik, még korántsem ért véget). Itt két anyagot ajánlunk az olvasó figyelmébe: mind az angol parlamenti könyvtár, mind az amerikai pénzügyminisztérium elemzése igen tartalmas¹. Ezek és minden további forrásunk a hálón ingyenesen hozzáférhető.

Témánk szempontjából az a lényeges, hogy az amerikai intézmények, üz-

leti világ, helyi közösségek, egyetemek, magán-személyek: gyakorlatilag mindenki megérezte a válság súlyos következményeit. Ki tőkájének harmadát veszítette el (több nagy magánegyetem is), ki addig befizetett nyugdíjalapjának drámai zsugorodására „ébredt”, ki pedig munkahelyét. A tipikus háztartások éves jövedelme közel 10%-kal zsugorodott: 53-ról 49 ezer dollárra. Az amerikai könyv- és lapkiadás forgalma egy év alatt, 2008-ról 2009-re 284-ről 264 milliárd dollárra csökkent (ezen belül legfőképp a napilapoké, ezeknél negyedével: 48-ról 36 milliárdra). 2010 óta javulásként értékelhető, hogy a munkanélküliség 10-ről 8%-ra csökkent, az autópárházban pedig már 10%-kal több ember dolgozik, mint a válság előtt. Mintha odaát gazdasági téren látszana az alagút végén valami fény.

Az amerikai lakosság olvasmányokra szánt kiadásai is csökkentek. 1994–1999 között még egy főre számítva évente 160 dollár kiadást vállaltak, 2000–2005 között ez az összeg már 140-re zsugorodott, azóta pedig az évi 120-at sem éri el. Különösen szembetűnő az életkor szerinti megoszlás 2009-ben (ekkor átlag egy főre számítva már csak 110 dollár): a 25–34 éveseké átlag 69, a 35–44 éveseké 85 dollár, a 45–54 éveseké 119, az 55–64 éveseké 147, a 65–74 éveseké 154 dollár. A jövedelem szerinti szóródás még meredekebb. Az alsó 20%-os réteg tagjai átlag csak évi 48 dollárt költenek, szemben a legfelső 20%-os réteg 217 dollárjával (tehát itt csaknem ötszörös a különbség). Az iskolai végzettség pedig a legerősebben ható és differenciáló tényező: az érettségivel sem rendelkezők évi átlagban 40 dollárt költenek olvasmányra, míg a legfelső szint, az egyetemi diplomások (MA vagy magasabb szintű diploma) 241 dollárt (itt hatszorosa a különbség).

Más 2010-es adat szerint könyvet olvasott az elmúlt 12 hónapban a lakosság 38%-a, de ebből a heti többször olvasók aránya 21% alatt maradt. (Hozzánk viszonyítva ez is jó aránynak minősíthető.)

Ezekben az években a könyvtári világ is dupla kihívás elé nézhetett: a mindent átfogó technológiai váltás kényszere mellé (röviden és egyér-

telműen: minél előbb minden legyen a hálón, vagyis azonnal elérhető, ráadásul mobiltelefonról vagy tabletről is) a fenntartótól kapott könyvtári támogatás nominálisan is zsugorodott (miközben az árak, főként a folyóiratoké és e-könyveké tovább emelkedtek).

Szemlénkben még a legfontosabb jelenségek és folyamatok bemutatása is szükségszerűen hiányos marad, csak a fő tendenciák felvillantására törkeszünk. Csak egy példa a sok hiányra: nem szólunk a nélkülözhetetlen OCLC-ről (23 ezer aktív tag, 236 millió egyedi rekord, évi 40 millió új rekord, 1,74 milliárd lelőhely-példány, 9 millió könyvtárközi kölcsönzés segítése), a szakképzésről stb. sem.

Főbb adatok

Amerikában (is) sok könyvtár van:

- ◎ 99 ezer iskolai (ebből 82 közös és 17 ezer magániskolában),
 - ◎ 9,2 ezer (fiókkönyvtárakkal együtt 17 ezer helyszínen) köz- és
 - ◎ 3,7 ezer felsőoktatási,
- hogy csak a legfontosabbak típusok számát jelezzük.

Az ALA – az amerikai könyvtáros egyesület – egyik adatlapja szerint a szak-, a kormányzati stb. könyvtárakkal együtt összesen mintegy 122 ezer könyvtár működik az országban. A könyvtárakban foglalkoztatottak száma 330 ezer körül mozog, ennek csaknem fele (150 ezer) szakképzett munkaerő.

A könyvtári kiadások magasak: 11 milliárd dollár jut a köz- és közel 7 milliárd a felsőoktatási könyvtárakra (az iskolai és szakkönyvtárakról nem sikerült ilyen adatot találnunk, de nem nagyot tévedhetünk, ha több milliárdosra becsüljük kiadásait). Az *amerikai GDP 13,5 ezer milliárd dollár* körül mozog, ehhez képest úgy bő *másfél ezrelék* a könyvtári ráfordítás. Más megközelítésben az ottani *könyvtári kiadás* egy kevésbé fejlett kisebb állam – Macedónia, Örményország stb. – egész GDP-jét is megközelíti vagy eléri. Magyarország GDP-je a Világbank szerint 140 milliárd dollár.

Egy friss felmérés szerint a lakosság 13%-a érte el a könyvtárakat mobiltelefonján (minden második havi gyakoriságnál is ritkábban kereste fel őket): legfőképp a katalógusokból tájékozódtak és általános (használati) információkat kerestek.

Közkönyvtárak

A 300 milliós lakossághoz és 50 tagállamhoz viszonyítva szerénynek tűnik a 9200 közkönyvtári szervezet (igaz ehhez járulnak a fiókok is). Átlagban 30–32 ezer lakosra jut egy könyvtári szervezet, ám eközben óriásiak a területi különbségek. A hozzánk hasonlítható, 11,5 milliós Ohio államban például 251 könyvtár van, a 10 milliós Georgiában csupán 61, viszont a szintén 10 milliós Michiganben 384. A nagyvárosi könyvtárak – 1089, az összes könyvtár nyolcada – látják el a lakosság közel háromnegyedét (73%). Ezzel együtt erősek a kisebb települések intézményei is. A használat terén – látogatás, kölcsönzés stb. – egyértelmű növekedést mutatnak a számok. Igen jelentős az ingyenes számítógép- és internethasználat, ami főként az alacsonyabb jövedelmű (szegényebb) lakosság szükségleteit elégíti ki.

Országosan 2009-ben 170 millió olvasót regisztráltak, a lakosság 57%-át. A 100 ezernél nagyobb lélekszámú településeken él az összes olvasó közül csaknem 100 millió (közel 60%), ha az 50 ezernél nagyobb településeket is idevesszük, akkor e szám már 120 millió (70%). Az 5 ezernél kisebb települések összesen csaknem 5500 könyvtára (az intézmények 60%-a) együttesen 12 millió használót lát el (az összes olvasó 7%-át). Mindezen számok azt sugallják, hogy nem valami fentről diktált „objektív” szükségszerűség írja elő, hol és hány ember tarthat el egy közkönyvtárat. Ha a helyi közösség vállalja a plusz helyi könyvtári adót, akkor tud működtetni könyvtárat saját maga számára és főleg érdekében.

A 2009-es pénzügyi évben (ez Amerikában ősztől nyárig tart) 1,59 milliárd látogatást regisztráltak a közkönyvtárak, azaz egy lakosra számítva közel 5,5 jut, miközben 2000-ben e mutató 4,4 látogatás/lakos körül mozgott. Az állomány kölcsönzése meghaladta a 2,4 milliárdot, ami lakosonként 8,1 egység igénybevételét jelentette (2000-ben: 6,4). Tíz év alatt negyedével nőtt az összes kölcsönzés. A gyerekek körében ugyanez 17%-kal emelkedett, miközben az összes kölcsönzésnek épp harmada a gyermekeknek szánt anyag. 2012-es adatok szerint az olvasók 5%-a kölcsönzött e-könyvet.

Az amerikai települési statisztika négy településtípust különböztet meg:

- belváros (city, 100 ezer lakos alatt, 100–250 ezer között, 250 ezer fölött),
- városkörnyék (suburb, fenti altípusokkal),
- kisváros (town, ezen belül az urbanizált területtől való távolság differenciál, 10 mérföldig, 10–35 mérföld, 35 mérföld felett),
- falu (rural territory, az urbanizált területhez képest 2,5–25 mérföld közötti távolságok).

Számunkra bizonyára érdekes módon a városkörnyéki településtípus vezet mind a látogatás (5,9 lakosonként), mind a kölcsönzés (9,6 lakosonként) növekedésében. A különbségek egyébként nem igazán jelentősek az átlag szintjén: a látogatásszám településtípusok szerint 4,7 és 5,9 között mozog, míg a kölcsönzési átlag kissé jobban szóródik, a kisvárosi 6,4-től a városkörnyék 9,6-jáig. A falvak mindkét mutató szerint középmezőnyt alkotnak (5,4 látogatás, 8,1 kölcsönzés), ami azt jelzi, az amerikai kistelepülések lakosságának is igen erős az összetartása és kulturálódási igénye.

Jelentős a könyvtárközi kölcsönzés. A közkönyvtárak 2009-ben kölcsönadtak 62,5 millió egységet, s kaptak 63,4 milliót. Elmondható, hogy 5 lakosra jutott egy könyvtárközi kölcsönzés, ami annyi, mintha itthon 2 millió lenne. A szolgáltatás igénybevétele a legmagasabb az amerikai viszonylatban kisközepes településeken: a 25–50 ezer lakosú településeket ellátó könyvtárakban dupla annyit vettek igénybe, mint az országos átlag, a nagyvárosokban viszont alig tizedannyian fordulnak e szolgáltatáshoz, talán, mert ott vannak a nagy tudományos könyvtá-

rak, amelyek azonnal rendelkezésre bocsátják a keresett művet.

A könyvtári tájékoztatás veszt jelentőségéből: egy lakosra számítva évente egy tájékoztatás jut, ezer könyvtári látogatóra számítva pedig közel 260-ról 200 alá csökkent (itt a két szélső érték a belvárosi 235 tájékoztatás, illetve 132 a kisvárosi könyvtárakban).

A könyvtári állomány 2009-ben összesen csaknem 940 millió egység, ebből 816 millió a nyomtatott kiadvány (lakosonként 2,7 egység), 53 millió audio- és 51 millió videokiadvány. A nyomtatott anyag veszt jelentőségéből (100 lakosra számítva 10 évvel korábban 2,86 egység jutott). Az állomány 93,4%-a volt nyomtatott 2000-ben, 2009-ben ez az arány 87,3%-ra csökkent, míg az audió- és videoanyagok együttes aránya ugyanekkor 6,6%-ról 12,1%-ra nőtt.

2009-ben a teljes állományból az e-könyvek száma 15,2 millió, vagyis 1,8%, s itt a leglátványosabb újabb a növekedés. Egy példa: az OverDrive elnevezésű cég kereken egymillió e-könyvet tud szolgáltatni, vagyis csak itt ekkora a választék (jelenleg 22 ezer könyvtár és iskola veszi igénybe a szolgáltatásait).

A kurrens nyomtatott időszaki kiadványok száma együttesen 1,7 millió példány (vagyis ezer lakosra számítva 5,7), ezt bővíti tovább csaknem 880 ezer elektronikus folyóirat előfizetése. A 9200 könyvtár összesen majdnem 400 ezer adatbázissal rendelkezik, jellemző a tagállami licenc (310 ezer), az összesnek csak töredéke a csupán helyi szintű előfizetés. Feltűnőek a különbségek: a már többször említett – valószínűleg a legjobb közkönyvtári rendszert működtető – Ohio 73 ezret mondhat magáénak, míg Michigan állam csupán 2200-et. Az adatokból kitűnik, hogy a kisebb települések itt is kezdeményezőbbek (az 50 ezer fős vagy nagyobb települések együtt csupán 75 ezerrel részesednek az összes 400 ezerből).

Tíz év alatt megduplázódott a könyvtárak olvasói számítógépeinek száma: így 2009-ben ötezer lakosra átlagosan már (kis híján) négy gép jutott, miközben érdekes módon a falusi térségek ellátottsága a legmagasabb, itt ötezer emberre csaknem hat gép jut. Ohio állam könyvtáraiban

összesen 11 ezer 400 gép működik, vagyis itt ezer lakosra jut egy gép.

A fizetett könyvtári személyzet – teljes munkaidőre átszámított – összlétszáma 144 ezer fő, ennek harmada szerzett diplomát akkreditált felsőoktatási intézményben (fele-fele BA- és MA-szinten). Az összes könyvtár 70%-ában van diplomás szakember (ebből 50% foglalkoztat MA-szintű szakembert). Országos átlagban kétezer lakosra jut egy fizetett könyvtári dolgozó (ide nem számítják a gyakori önkéntes-ingyenes munkatársakat). Az összes fizetett könyvtári személyzet vonatkozásában is nagyok az államok közti különbségek: például Ohio-ban 8700 fő, Michigan-ban 5200, Georgiában viszont csupán 3200 (mint emlékszünk, közel azonos lakosságszám mellett). Mintegy 250 olyan könyvtári nagyüzem van, ahol a munkatársak száma meghaladja a százat. Csak érdekességként: ezek közül 6–7 intézmény 50–100 ezres lakosságú települést lát el (mintha itthon a 63 ezer lakosú Veszprém közkönyvtárának lenne 100 feletti munkatársi létszáma).

A 11 milliárdos közkönyvtári kiadások szintje azt jelenti, hogy nominálisan egy évtized alatt a ráfordítás megduplázódott. Egy lakosra ezáltal csaknem 37 dollár kiadás jut: az átlagon belül a városkörnyék vezet átlag 42 dollárral, leghátul a kisvárosok kullognak 26 dollárral. A 11 milliárdos kiadásból csaknem 90% származik a fenntartó helyi önkormányzattól (ez az arány erősen nőtt az elmúlt évtizedben), míg az illető tagállam hozzájárulása szintén tíz év alatt 13%-ról 7,5%-ra esett vissza. Csupán a fennmaradó 2–3% jön a szövetségi szintről.

Az összes kiadás pont kétharmadát teszi ki a bérköltség, 12%-a (1,3 milliárd) jut állománygyarapításra (szélső értékek állami szinten: 9–18%), míg a fennmaradó 21,4% a működést (rezsit, felújítást stb.) és a beruházást biztosítja. Az országos átlag lakosonként 37 dolláros összkiadás tagállamonként ismét igen divergál: többen vannak (a gazdag Texas is) fejenként 20 dollár alatt, míg az élenjárók 50–60 dolláros szinten mozognak. Az összes könyvtár fele költ lakosonként legalább 30 dollárt, 30%-uk 15–30

dollárt, s a fennmaradó egyötöd 15 dollár alatt (Ohióban csupán a könyvtárak 2%-a, míg a déli Tennessee államban a könyvtárak több mint 70%-a van 15 dollár/lakos szint alatt).

A közkönyvtárak modernizációjához néhány adat 2012-ből: 91%-ban van wifi, már 82 % kínál e-bookot, 70% használja a közösségi médiákat (Facebook stb.).

Philadelphia közkönyvtári problémái

A nagy történelmi múltra visszatekintő város az utóbbi fél évszázadban elvesztette lakossága negyedét (1960: 2 millió, 2010: 1,5 millió lakos, újabban megállt a csökkenés), de így is az öt legnépesebb amerikai város közé sorolódik. Gazdasági-társadalmi gondjai jelentősek, így nem csoda, hogy a 120 éves Free Library működése is megingott. Indokolttá vált egy alapos elemzés a gondok okairól és a jövőbeli esélyekről³, melynek tömör összefoglalása olvasható a megadott címeken (egyéb forrásokból szükség szerint kiegészítve). Fő módszer: összehasonlítás 13 másik (Boston, Chicago, Detroit, San Francisco, Seattle stb.) nagyvárosi közkönyvtári rendszerrel. A legfontosabb megállapítások: a philadelphiaiak kevésbé használják könyvtáraikat, sok volt az elmúlt években a nem tervezett fiókkönyvtári bezárás, zavaró a kettős irányítású struktúra (részben városi igazgatás, részben civil felügyelet), a város a gazdasági válság idején jelentős megtakarításokra kényszerült, s ezekből a könyvtár szenvedte el a legnagyobb érvágást. A tisztánlátás végett felmérést is végeztek 1200 helyi lakos megkérdezésével (a válaszolók 57%-a rendszeresen használja a könyvtár számítógépeit és különösen jelentős e szerep az alacsonyabb jövedelmű családok számára; a döntő többség számára fontos, hogy gyermekeik a könyvtárban biztos helyen tartózkodhatnak stb.).

A vizsgált 14 nagyvárosi rendszerben a látogatások 2005–2011 között nagy mértékben változtak: az élenjárók akár negyedével is tudták

növelni a számot (Detroit, Seattle stb.), Philadelphia 11%-os gyarapodást mutat, míg többen (Los Angeles, Columbus) 10–20%-os veszteséget könyveltek el. Philadelphia évi 4 látogatást ért el egy lakosra számítva, ezzel a 14 közül a 11-ik (élen Seattle 11 fölötti számmal, sereghajtó Baltimore 2,8-cal). Közel hasonló a kép, ha a kölcsönzési trendeket vizsgáljuk: az összes kölcsönzés számos helyen 40–50%-kal (!) nőtt (Seattle: 50, San Francisco 46, Boston 44%), Philadelphia esetében 12%-os a növekedés, míg három városi rendszer mínuszba került. Egy főre számítva Philadelphia teljesítménye 4,7 kötet, ezzel épp 10-ik, élen itt is Seattle (18,3/lakos!), sereghajtó ismét Baltimore 2 kölcsönzéssel. A digitális letöltések még gyerekcipőben járnak: a 14 intézmény körében az élre kerülőknél sem haladja meg a 2–3%-ot, de igen nagy ütemben fejlődik e tevékenység.

2011-ben a könyvtár költségvetése 66 millió dollár, ebből 44 millió dollár jött a városi költségvetésből (annak 1,2%-a). Ez azt jelenti, hogy a keret kétharmada származik a városi támogatásból, további egy-egy hatod Pennsylvania államtól és egyéb forrásokból (beleértve a saját bevételt is) kerül ki. Az utóbbi két forrás nem tipikus a nagyvárosi rendszerek esetében sem. Az egy főre jutó könyvtári kiadás San Francisco 101 dollárja és Phoenix 24 dollárja közt változik, Philadelphia a maga 43 dollárjával kilencedik. A könyvtár legmagasabb költségvetését 2008-ban érte el közel 78 millióval, a legalacsonyabb 2010-ben lett 65 millióval. 2012-ben ismét csökkenés jött: 64 millióra. A válság idején, 2008 végén 11 fiókot kényszerültek bezárni, vagyis minden ötödiket. A tendencia a vizsgált városokban hasonló volt, de a philadelphiai 19%-os kiadáscsökkenés extrémnek számít (csak Los Angeles „múlta alul” 34%-kal), a többségnél a csökkenés 10% alatt maradt (miközben egyedül San Franciscoban növelték 5%-kal). Mivel a fő kiadás a személyzet bére, ezért a bérfelhasználás hasonló képet mutat: Philadelphia 14%-kal csökkentett, nála még négyen kényszerültek ennél súlyosabb visszavágásra, s egyedül Atlanta tudta növelni a bérkeretet (néhányan, mint Detroit

vagy Seattle 1–3%-kal „megúszták”). Konkrétan Philadelphia 2009 elején 41 munkatárstól vált meg, s további 70 álláshelyet befagyasztottak. Ilyenkor Amerikában sokat tehetnek az önkéntesek, számuk Philadelphiában éves szinten eléri az 1700-at (ez természetesen „egyszerű” szám, nem teljes munkaidőre átszámított létszám).

A nyitvatartási politika terén láthatóan ehhez képest jóval eltérőbb megoldások érvényesültek: kettőnél nem változott az összegzett nyitvatartási óraszám, további ötnél csak árnyalatnyit (pár százalékot), Philadelphiában 12%-ot csökkent, míg Chicagóban 22, Phoenixben 37%-ot. Nagyon súlyosan érintette a kényszerű takarékoság az állománygyarapítást is: Philadelphia a 2008-as 8,6 milliós keretet 2011-re 4,8-ra csökkentette (44%!). Nem mutat előnyös képet a számítógépes ellátottság sem: Seattle világhíres könyvtárában ezer lakosra közel két gép jut, Philadelphiában csak 0,6 (másképpen: 1500 lakosra jut egy gép). Tehát Seattle ellátottsága e téren háromszor jobb, mint Philadelphiáé. Ennél négy könyvtár helyzete mutat még rosszabb ellátottságot.

A javaslatok a technológiai fejlesztés iránti egyértelmű elkötelezettséget, a kollektíva nagyobb elszántságát és a modernizációhoz kötődő önképzését, a marketing módszerek erőteljesebb igénybevételét, a könyvtári honlap gazdagítását stb. irányozzák elő.

Felsőoktatási könyvtárak

Amerikában a felsőoktatás hatalmas „iparág”, éves működési költsége eléri az 1100 milliárd dollárt (hét Magyarország GDP-jét). Száz éve az akkor 94 milliós országban ezer felsőoktatási intézményben 160 ezer hallgató tanult, ma a közel 3700 intézményben számuk eléri a 17 milliót. A diplomának nemcsak presztízse van, jóval magasabb jövedelmet is ígér egyénnek is, családjának is. 2010-es adatok szerint a diplomás családok éves bruttó jövedelme 130 ezer dollár, míg a csak érettségizetteké 50 ezer, az érettségivel sem rendelkezőknél pedig csupán 35 ezer

körül mozog. A felsőoktatás nem olcsó mulatság: évente átlagban a hallgatók 7–8 ezer dollár tandíjat fizetnek, miközben ennek fedezetére alacsony kamatozású kölcsönöket vehetnek fel. Az ebből fakadó eladósodottság értéke meghaladja országosan az ezer milliárd dollárt, ez kerekítve 40 millió adóst terhel (tehát fejenként átlag 25 ezer dollár, ami egy fiatal diplomásnak kb. félévi keresetét teszi ki). A diákok kétharmada kényszerül hitelfelvételre. A középosztálybeli családok a gyermek 8–10 éves korától gyűjtenek a majdani jelentős kiadásra.

Csaknem 700 ezer külföldi tanul amerikai egyetemeken, ez a világban külföldön tanulók hatoda, míg a külföldre menő amerikai diákok száma negyedmillió. Az USA-ban tanuló külföldi diákoknak csaknem negyede kínai, s többségük végzés után ma már hazatér Kínába (sajátos kínai szabály: míg az otthoniaknak csak egy gyermeket engednek a hatóságok, a külföldön tanulók két gyermeket is vállalhatnak büntetlenül). Az amerikai felsőoktatás intézményrendszere igen szétagolt:

- egyrészt van közel 1600 állami fenntartású (public) intézmény, a magánintézmények száma nagyobb, 2100,
 - az oktatási vertikum szerint: több mint egyharmaduk (1300) négy évnél rövidebb ideig tanít, ezek egy része előkészít a tényleges felsőoktatásra, másutt felsőfokú szakképzést biztosítanak (továbbiakban: alsó szint),
 - a fennmaradó, diplomát adó csaknem 2400 intézmény közül egyharmad-egyharmad az arány a diplomák szintje szerint: csak BA, BA+MA, előbbieket és doktori diploma is (továbbiakban: diplomás szint),
 - ha a hallgatói létszámot nézzük, akkor a csaknem 2400 intézmény csupán 3 ezer alatti létszámot oktat, a nagyobb intézmények (10 ezer feletti hallgatói létszám) száma 410 (ez utóbbiak harmadában van 20 ezer fölött hallgató).
- Ezek a nagy különbségek visszaköszönek, ha könyvtári adataikat szemléljük.

A felsőoktatási könyvtárak bármilyen típusú nyomtatott köteteinek száma (könyvek mellett időszaki kiadványok, kormányzati kiadványok

stb. is) 2010-re megközelítette az 1,1 milliárdot. 227 intézményben van 1 millió feletti kötet-szám, viszont ezer könyvtár állománya kisebb 20 ezernél. A középső kategóriák vannak döntő többségben: 30 és 250 ezer közötti nagysággal rendelkezik 1800 könyvtár. Ha a képzés szintjét vesszük alapul, kiderül, hogy a diplomás szintű intézmények könyvtárai birtokolják a nyomtatott állomány több mint 1 milliárd kötetét, az alsó szintű 1300 intézményre mindössze 54 millió egység jut (5,4%).

Az audio-vizuális dokumentumok teljes állománya eléri a nyomtatott állomány nagyságrendjét (1,12 milliárd egység). Összesen közel 160 millió e-book van a könyvtárakban (mindkét típusnál a közkönyvtári állomány tízszerese).

A kurrens időszaki kiadványok előfizetése összesen 25 millió példányt tesz ki, ebből a diplomás szintű intézmények (2400) 23,5 milliót könyvelhetnek el (91%), itt egy intézményre kb. 10 ezer előfizetés jut, míg a kicsikhez jut 9%, ahol egy intézmény csak átlag ezer előfizetésre vállalkozik.

A felsőoktatás könyvtáraiban – teljes munkaidőre átszámítva – csaknem 89 ezer munkatárs dolgozik, közülük a diplomás könyvtárosok aránya 30%. A diplomás szintű intézményekben 77 ezren dolgoznak, az összes 85%-a (itt egy intézményben átlag 37 fő, míg az alsó szintűeknél 9–10 fő).

Az intézmények közel kétharmadában a könyvtár heti nyitvatartása 60–99 óra közt mozog, 560 intézmény tart nyitva hetente 100 vagy több órát. A látogatások száma folyamatosan növekszik (2008-hoz képest közel 9%-os a növekedés).

Az állomány igénybevétele (kölcsonzés + helyben használat) 177 millió egység (egy hallgatóra 10 egység jut). Ebből a diplomás szintű intézmények 151 millióval részesednek (86 %). A könyvtárközi kölcsönzés a felsőoktatási könyvtáraknak is lételeme: az adott egységek száma összesen 11,2 millió (ennek 40%-a másolatban megy, így ezeket nem kell visszaküldeni), míg a kapott egységek száma 10,2 millió. A kettő irány közti különbség (egy millió) a más típusú (pl. köz-) könyvtárak felé irányuló szolgáltatási

többlet. Mindkét irányú szolgáltatásnál döntő fölény mutatkozik a diplomás szintű intézmények javára (adott: 94%, kapott: 95%).⁴

A könyvtárak kiadásai összesen 6,8 milliárd dollárra rúgnak: ez a felsőoktatás összes kiadásainak mindössze 0,62%-a (2–3 évvel korábban az arány elérte az 1,3%-ot). Egy hallgatóra számítva 332 dollár kiadás jutott 2010-ben (2008-ban még 359 dollárt költöttek). Még nincsenek részletes adatok 2011-ről, de a *The Chronicle of Higher Education* 2012. október 8-i számának cikke szerint (Azevedo: A. Research libraries increase spending on digital materials) 2011-ben – három év csökkenés után – az amerikai tudományos könyvtárak végre többet költhettek az előző évinél.

E jelentős összegnek pont a felét költik bérekre és járulékaikra. 2,7 milliárd jut gyarapításra (csaknem 40%), míg a fennmaradó 10%-ból az intézmény működését biztosítják. A gyarapítás legnagyobb tétele ma már az elektronikus folyóiratok előfizetésére megy (1,2 milliárd dollár, két év alatt e kiadási tétel negyedével ugrott meg). E-bookra is már 152 milliót költöttek 2010-ben. Az összes elektronikus dokumentum gyarapítására fordított pénz már a teljes keret nagyobbik felét (57%) teszi ki.

Intézménytípus szerint bontva a kiadásokat, a diplomás szintű intézmények 6,2 milliárdot költenek (90%). 655 könyvtár költ 2 vagy több milliót egy évben.

Élen a következő intézmények vannak: Harvard – 109 millió dollár (ebből 39 bérekre, 31 millió gyarapításra jut, miközben a Harvard könyvtári hálózata kétszer annyi embert foglalkoztat, mint a második helyen álló Yale), Yale – 72 millió (19 és 31 millió), University of Michigan – 64,5 millió (15 – 25 millió), Columbia – 62 millió (21 – 27 millió). A Harvard Egyetem könyvtári rendszere többet költ, mint az *egész magyar* felsőoktatási könyvtári hálózat. Érdekes tünet, hogy – a Harvard kivételével – e nagyok a gyarapításra költik a nagyobb hányadot, a bérfelhasználás pedig csak a második helyre kerül náluk.

Iskolai könyvtárak

Az iskolai könyvtárak állománya 2008 és 2012 között alig változott: az átlagos könyvállomány 12,6 ezerről 13,5 ezerre nőtt (4%-os növekedés), szintén kicsivel nőtt az átlagos audiodokumentumok állománya, viszont 4–5%-os csökkenés tapasztalható az időszaki kiadványok és videodokumentumok terén (2012-ben előbbi 26 cím, utóbbi 99 dokumentum).

Az állami (önkormányzati) fenntartású iskolák 82 ezer könyvtára (2007-es adat) 49,5 millió diákot látott el (ez közel 600 diák/iskolai számot eredményez). E könyvtárak a 2006–2007-es tanévben gyarapításra együttesen csaknem 600 millió dollárt költhettek. A tipikusnak mondható költség egy iskolai könyvtárban 2009-ben 13,5 ezer dollár volt.

A könyvtári személyzet a 2000 utáni években stabilan 80 ezer fő körül mozgott, ebből 30 ezer körüli a valamilyen könyvtári diplomát szerzetek száma.

A kölcsönzéssel mért használat 2000 és 2007 között közel 10%-kal nőtt, utóbbi évben együttesen 1,8 milliárd kölcsönzést érve el. Ez igen intenzív igénybevételt jelent: egy beiratkozott tanulóra átlag 35 kölcsönzés jut.

Gyakori az osztálycsoportok könyvtári foglalkozása: egy tipikus iskolai könyvtárra heti közel 30 ilyen látogatás jut.

A fokozódó informatizálás mérhető a számítógépek számával: 2008-ben 191 ezer számítógép volt az iskolai könyvtárakban, 2012-ben már 238 ezer (egy iskolai könyvtárban átlag 24-ről 29-re emelkedett). További 208 ezer iskolai számítógépről lehetett elérni a könyvtárakat. 2008-tól 2012-ig 74-ről 84%-ra nőtt azok aránya, akik az iskolai könyvtári adatbázisokat távolból (pl. otthonról) is használják.

Összegzésre nem vállalkozunk: ki-ki gondolkodjon el talán. A közelmúltban elhunyt John Updike egy késői versében így írt: „The printed page/ was just half a millennium’s brief wonder”

(A New York Times 2012. december 27-i számának témánkba vágó cikkéből). Földhöz ragadt fordításban: a nyomtatott oldal csupán egy fél évezred rövid csodája volt. Így van-e ez? Az biztos, hogy 25 éve, mikor az első jóslatok hangzottak el a papír nélküli jövőről, nem gondoltunk volna mai kérdéseinkre. És vajon 10–20 év múlva milyen kérdéseink lesznek könyvtáraink jövőjéről?

Jegyzetek

(letöltések 2013. január 10-e és 15-e között)

1. The financial crisis in US: key events, causes and responses. House of Commons Library, 2009. – 57 p.
<http://www.parliament.uk/documents/commons/lib/research/rp2009/rp09-034.pdf>

The financial crisis response in chart. US Department of Treasury. April 2012. – 24 ppt-slides.

<http://www.slideshare.net/USTreasuryDept/20120413-financial-crisisresponse>

OCLC Annual Report 2011/2012. – 48 p.

<http://www.oclc.org/news/publications/annualreports/2012/2012.pdf>

2. Number of libraries in the United States. ALA Library fact sheet 1. – December 2011. – 2 p. <http://www.ala.org/tools/libfactsheets/alalibraryfactsheet01> (2013. 01. 10.)

The state of America’s libraries report 2012. – *American Libraries*, special issue, 66 p.

<http://www.ala.org/news/sites/ala.org.news/files/content/Sta%20ofAmericasLibrariesReport2012Finalwithcover.pdf> (2013. 01. 10.)

Public libraries survey: fiscal year 2009. Washington DC: IMLS, 2011. – 221 p.

<https://harvester.census.gov/imls/pubs/Publications/pls2009.pdf> (2013. 01. 10)

The rise of e-reading. Pew Research Center, April 2012. – 68 p.

<http://libraries.pewinternet.org/files/legacy-pdf/The%20rise%20of%20e-reading%204.5.12.pdf>

Libraries, patrons, and e-books. Pew Research Center, June 2012. – 80 p.

<http://libraries.pewinternet.org/2012/12/27/e-book-reading-jumps-print-book-reading-declines/>

Mobile connection to libraries. Pew Research Center, De-

cember 2012. – 12 p.

http://libraries.pewinternet.org/files/legacy-pdf/PIP_MobileConnectionsToLibraries.pdf

E-book reading jumps; print book reading declines. Pew Research Center, December 2012. – 15 p.

http://libraries.pewinternet.org/files/legacy-pdf/PIP_Reading%20and%20ebooks_12.27.pdf

Library service in the digital age. Pew Research Center, January 2013. – 80 p.

http://libraries.pewinternet.org/files/legacy-pdf/PIP_Library%20services_Report_012213.pdf

Public libraries power e-book discovery to new heights in 2012. January 2013.

<http://overdrive.com/News/Public-Libraries-Power-eBook-Discovery-to-New-Heights-in-2012>

3. The library in the city: changing demands and challenging future. Philadelphia: PEW Charitable Trusts, 2012. – 49 p.
http://www.pewtrusts.org/uploadedFiles/wwwpewtrustsorg/Reports/Philadelphia_Research_Initiative/Philadelphia-Library-City.pdf

Academic libraries: 2010. First look. U.S Department of Education, National Center for Educational Statistics, 2011. – VI, 35, 51 p.

<http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED527395.pdf>

Staley, David, J. – Malenfant, Kara J.: Future thinking for academic librarians: higher education in 2025. ACRL, 2010. – 33 p. <http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/issues/value/futures2025.pdf>

Hogy mennyire átalakul a használat, arra a legjobb adatsor egy svéd elemzésből derül ki: 2002-2009 közt az elektronikus folyóiratokból történő letöltés 5-ről közel 20 millióra nőtt, az e-book-letöltés gyakorlatilag nulláról közel 6 millióra, míg a hagyományos papíralapú könyvek kölcsönzése 5-ről 4 millió közelébe csökkent. A 2009 utáni években e tendenciák csak gyorsulhattak. Vö. Södebräck, Anders: Infrastructure first!

E-books and academic libraries in Sweden = Serials, 2011. no. 2. p. 388–42. (az ábra a 39-ik oldalon)

<http://uksg.metapress.com/content/h204885q445t151k/fulltext.pdf>

A Google digitalizálási programja (Google Book Search) keretében már 500 milliárd szókészletet átvilágító anyag született 1500 és 2008 között megjelent angol, francia, spanyol, német, kínai és orosz nyelvű könyvekből.

A University of Utah illetékese radikálisan fogalmaz: nem fogtuk fel az elmúlt egy-két évtized technológiai váltásait. Át kell alakítanunk egész szemléletünket. Egyik példaértékű kérdése: ha egy nagy egyetemi könyvtár gondozza 2 millió nyomtatott kötetű állományát, ám már van közvetlen birtokában 0,5 millió e-book, továbbá hozzáférése még 2 millió e-bookhoz stb., akkor a felhasználó fogja-e az online katalógust nézegetni s van-e értelme hagyományos „állományban” gondolkodni? Vö. Anderson, Rick: Collections 2021: the future of the library collection is not a collection. = Serials, 2011. no. 3. p. 211-215.

<http://uksg.metapress.com/content/al4328650281g112/fulltext.pdf>

5. The condition of U.S. libraries: school library trends, 1999-2009. ALA, 2009. – 16 p. http://www.ala.org/research/sites/ala.org.research/files/content/librystats/librariymediacycenter/Condition_of_Libraries_1999.20.pdf (2013. 01.10.)

School libraries count! National longitudinal survey of school library programs. AASL, 2012. – 15 p.

<http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org.aasl/files/content/researchandstatistics/slcsurvey/2012/AASL-SLC-2012-WEB.pdf> (2013. 01. 10.)

Rogers, Curtis R.: Social media, libraries and Web 2.0: How American libraries /.../ Columbia (SC): South Columbia State Library, November, 2011, - 15 p.

http://www.statelibrary.sc.gov/docs/pr/201202_com_social_media_survey_dec_2011.pdf

A Springer Business + Science Media könyvdigitalizálási programja

Az 1842-ben (Berlinben) alapított Springer Kiadó mára nemzetközi hírnevet szerzett a természettudományos (valamint a műszaki és orvostudományi) könyv- és folyóirat-kiadás terén, s online adatbázisa, a *SpringerLink* is népszerű.

2010 novemberében kezdték digitalizálni saját könyveiket a *Springer Book Archives* (SBA) projekt során. Az első 37 ezer angol nyelvű könyvvel 2013 elején Seattle-ben, az ALA konferenciáján léptek a nyilvánosság elé. (Ezekkel együtt már 65 ezer művet digitalizáltak.)

2013 végére, a projekt befejezésekor 100 ezerre nő a címek száma, melyek a SpringerLink platformján érhetők majd el (link.springer.com).

Forrás: <http://newsbreaks.infotoday.com/NewsBreaks/Springer-Book-Archives-Makes-Its-Debut-87385.asp> és <http://www.springer.com/?SGWID=1-102-0-0-0>

Műveltséget mindenkinek!

Az Európai Unió szövegértéssel foglalkozó szakértői csoportjának összefoglaló jelentése

Az Európai Unió High Level Group of Experts on Literacy nevű munkabizottsága 2012 szeptemberében adta közre Act now! című jelentését, melynek elektronikus változata ingyenesen elérhető a következő címen: <http://ec.europa.eu/education/literacy/what-eu/high-level-group/documents/literacy-report.pdf>.

Röviddel utána hozzáférhetővé vált a jelentés rövidített szövege is http://ec.europa.eu/education/literacy/resources/final-report/index_en.htm, és elkészült az összefoglalás magyar fordítása is, melyet először a HUNRA honlapján lehetett olvasni http://www.hunra.hu/files/letolt/Literacy%20for%20All_executive-summary_hu.pdf címen.

Hogy minél szélesebb körben ismertté váljék e jelentés tartalma, az EU Publication Office of the European Union engedélyével mi is közreadhatjuk a fordítást, ezt követően pedig Nagy Attila – aki részt vett a bizottság munkájában – reflexiói olvashatók a bizottság munkájáról és az alapküldetéséről.

Ez a beszámoló a szövegértés minden európai országot sújtó krízisére hívja fel a figyelmet. Be kell látnunk, hogy az írás és olvasás sokkal több készségnél vagy technikánál. A szövegértés szorosan kapcsolódik az önbecsüléshez és ahhoz a képességhez is, amely lehetővé teszi, hogy egyénként, tevékeny állampolgárként, munkavállalóként vagy szülőként eredményesen működjünk a társadalomban. Társadalmainknak szembe kell néznie ezzel a rejtett krízissel: mindannyiunknak közös erővel kell cselekednie ahhoz, hogy emeljük a szövegértés szintjét, és visszaszorítsuk a funkcionális analfabétizmust. Paradox helyzetben élünk: míg a digitális korban egyre magasabb szintű szövegértésre van szükség, Európában minden korosztályból emberek

millió ma sem éri el a megfelelő szintet.

Túl gyakran esünk abba a hibába, hogy természetesnek vesszük: mindenki képes írni és olvasni, a többféle forrásból származó információt feldolgozni, és kritikával kezelni. Túl sokszor tételezzük fel, hogy csak a tanárok, az iskolák és a kormányzatok tudnak a szövegértési készségen javítani. Pedig éppen azért, mert a szövegértési készség ilyen szorosan összekapcsolódik az egyén eredményes társadalmi és gazdasági működésével, a probléma megoldásából számos szereplő kiveheti a részét.

Ez a beszámoló a téma legfontosabb vetületeit vázolja fel, és olyan megoldási javaslatokat tartalmaz, amelyek minden európai számára elérhetővé teszik a megfelelő szintű szövegértést.

A problémák és a lehetőségek megértése: miért rendkívül fontos a szövegértési készség?

Nagyon sok állampolgár nem rendelkezik megfelelő szintű szövegértési készséggel

A megfelelő szintű szövegértési készség alapvető fontosságú Európában az emberek életminőségének javítása, valamint az erőteljes és fenntartható gazdasági fejlődés előmozdítása szempontjából. A szövegértési készség ruházza fel az egyént a gondolkodás, a kritika és az empátia képességével, és az egyén jóléte szempontjából is elengedhetetlen. Európa csak

a munkaképes korú népesség készségeinek bővítésével és az ebből következő termelékenység-javítással tud megfelelni a demográfiai, valamint a társadalmi és gazdasági kihívásoknak. Az alacsony szintű szövegértési készség javítható, hiszen több országban különféle eredményes és költséghatékony megoldásokat alkalmaztak már a szövegértési szint emelésére. Ennél azonban sokkal többet kell tennünk.

Meglepően magas Európában azok száma, akik nem rendelkeznek megfelelő szintű szövegértési készséggel. Az országos és a nemzetközi felmérésekből az derült ki, hogy minden ötödik felnőttnek, és ugyanennyi 15 évesnek nem elég jó az olvasási készsége ahhoz, hogy teljes értékű tagja lehessen a modern társadalomnak.

Jobb szövegértési készség az egyén szintjén	• segít kimozdulni az elégtelen motivációból, • növeli a teljesítőképességet, • magasabb kereseti lehetőséget biztosít,	• aktívabb állampolgári szerepvállalást, valamint • jobb továbbtanulási és munkavállalási lehetőséget biztosít.
---	---	--

A modern Európában minden korosztály számára alapvető szükséglet a szövegértési készség: a munka természetében, a gazdaságban és általában a társadalomban bekövetkező változások pedig még fontosabbá teszik. A szövegértési készség rendkívül fontos, mivel:

- ☉ a munkaerőpiacon egyre magasabb szintű szövegértési készség szükséges;
- ☉ a társadalmi és az állampolgári szerepvállalás lehetősége a digitális világban egyre inkább a szövegértési készségen múlik;
- ☉ a szövegértési készség a digitalizálás következtében alapjaiban megváltozik, és egyre fontosabbá válik; mivel a társadalmi, az állampolgári és a gazdasági párbeszéd nagyrészt írott formában történik;
- ☉ az idősödő népesség szövegértési kézsége, beleértve a digitális írástudást is, fejlesztésre szorul;

☉ a szegénység, és az alacsony szintű szövegértési készség ördögi kört alkot, egymást erősíti, továbbá

☉ a növekvő mobilitás és a migráció egyre inkább többnyelvűvé teszi a szövegértési készséget, amelyben kulturális és nyelvi hátterek sokasága ötvöződik.

Paradox helyzetben élünk: bár digitalizált világunkban fontosabb az írás és az olvasás készsége, mint valaha, ezek a készségeink nem megfelelőek. Azonnal cselekednünk kell, hogy fordíthassunk ezen az ijesztő helyzeten.

A szövegértési készségbe való befektetés alapvetően fontos állampolgáraink jóléte szempontjából, és gazdaságilag is hasznos

A szövegértési készség fejlesztését célzó befektetések a megcélzott korosztálytól függetlenül gazdaságilag is hasznosak, hiszen kézzelfogható előnyökkel járnak mind az egyén, mind a társ-

dalom számára, ami hosszú távon euró milliárdokban fejezhető ki. A szövegértés készségének javítása az EU jövőbeni gazdasági fejlődése és lakosaink jólléte szempontjából is nélkülözhetetlen. Az anyagi javakon túl pedig azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az emberi lét szempontjából

kulcsfontosságú az írni és olvasni tudás képessége. Lehet, hogy az önbizalomnak nincsen gazdasági mutatókkal kifejezhető értéke, de sikerre motivál, így elősegíti az egyén boldogulását gazdasági és társadalmi téren is.

Jobb szövegértési készség a társadalom szintjén	• javítja az egészségi állapotot és közérzetet, • enyhíti a szegénységet, • csökkenti az egyenlőtlenségeket, • növeli a társadalmi tőkét,	• igazságosabb, gazdagabb és innovatívabb Európát eredményez.
---	--	---

Osztassuk el a tévhiteket!

A funkcionális analfabétizmus természetéről, méreteiről és megoldási lehetőségeiről több tévhit is széles körben elterjedt Európa-szerte. Mivel az utca embere éppúgy felül nekik, mint a

döntéshozók, ezek komolyan gátolják a szövegértési készség javítását. Ha valódi sikereket szeretnénk elérni, először el kell osztatnunk ezeket a tévhiteket.

Tévhit	Tények
„Az alacsony szövegértési szint a fejlődő országok gondja, nem Európáé.”	Minden ötödik 15 éves és szinte minden ötödik felnőtt nem rendelkezik megfelelő szövegértési készséggel a modern társadalomban való sikeres működéshez.
„Ez a bevándorlók problémája, nem az Európában született és iskolázott embereké.”	A gyenge szövegértési készséggel rendelkező gyerekek és felnőttek elsősorban abban az országban született és nevelkedett, ahol jelenleg is él, és az iskolai oktatás nyelvének anyanyelvi beszélője.
„A nem megfelelő szövegértési készség csak a társadalom peremén élőket érinti.”	Minden ötödik felnőtt nem rendelkezik megfelelő szövegértési készséggel, ennek ellenére többségüknek van munkaviszonya.
„Egyesek egyszerűen képtelenek megtanulni írni és olvasni.”	Szinte mindenki, akinek gondjai vannak az írással és az olvasással, fel tudná fejleszteni ezeket a készségeket használható szintre, ha megfelelő segítséget kapna ehhez. Csak a valódi szellemi fogyatékosokban szenvedők nem képesek erre.
„Az iskola feladata, hogy megtanítsa a gyereket írni és olvasni.”	Az iskola szerepe valóban fontos, de nem kizárólagos. A szövegértési készség fejlődésére sokan hatással vannak a szülőktől és a kortársaktól egészen az egészségügyi intézményekig. Az iskolai oktatás után igen jelentős a munkáltató szerepe; a munkáltató és a munkavállaló egyaránt jól jár a fejlesztéssel.
„A diszlexia gyógyíthatatlan, úgyhogy semmit sem tehetünk.”	A mai gyermekektől egyre nagyobb számban azt várják el, hogy azonos sebességgel, azonos módszerrel tanuljanak meg olvasni. Azokat, akiknek nehézséget okoz az olvasás, hamar diagnosztizálják diszlexiával. Hasznosabb lenne a „nehezen olvasó” diagnózis és a probléma megoldására való törekvés. Elméletileg minden gyermek képes megtanulni írni és olvasni.

<i>Tévhitek</i>	<i>Tények</i>
„Nem éri meg a nehezen olvasók szövegértési készségét fejleszteni.”	A nehezen olvasók olvasási készségének fejlesztését célzó programok az esetek nagy százalékában eredményesen alkalmazhatók, továbbá kifejezetten költséghatékonyak. Ez a befektetés több tucatszor, de akár több százszor is megtérülhet az egyén életében.
„A kisgyermekkor elmúltával a szülők már nem tudják befolyásolni gyermekük szövegértési készségének fejlődését.”	A szülők hozzáállása, valamint írási és olvasási szokásai végig meghatározó jelentőségűek gyermekeik szövegértési készségének fejlődése szempontjából a felső tagozatos és a középiskolás évek alatt. A szülői segítségnyújtás fejlesztése a gyermek szövegértési készségét jelentős mértékben javítja.
„Az alsó tagozat elvégzése (10 éves kor felett) már túl késő a szövegértési készség fejlesztésével foglalkozni.”	Gyermekek milliói kezdik el úgy a felső tagozatot, hogy tudnak ugyan olvasni, de a készség szintje nem elég magas a jó iskolai teljesítményhez. Az igényeknek megfelelő segítséggel ezek a fiatalok jó, sőt akár kiváló szövegértési készségre tehetnek szert.

Megoldások megfogalmazása: kooperatív megközelítésben

A közös felelősség megteremtése

A szövegértési készséget túl hosszú ideig tartották kizárólag az oktatási rendszer kompetenciájába tartozó kérdésnek. A szövegértés alacsony szintje olyan társadalmi probléma, amely drasztikus következményekkel jár a közegészségügyre, a foglalkoztatásra, a digitális világban való részvételre, az e-kormányzásra, az állampolgári szerepvállalásra, a szegénységre és a társadalmi felzárkóztatásra vonatkozó ambícióink és stratégiánk szempontjából. Valódi fejlődést csak akkor érhetünk el, ha vállaljuk a politikai felelősséget és az együttműködést valamennyi politikai területre kiterjedően, sőt azon túl is. A szövegértési készség fejlesztésének stratégiáit közösen kell, hogy jegyezze a társadalom és a kormányzat, minden életkori csoportra ki kell, hogy terjedjenek, és függetlennek kell lenniük a pártpolitikai menetrendektől.

A szövegértési készség fejlesztésének meg- alapozása

Európának ambíciózusabbnak kell lennie, és valamennyi állampolgára számára funkcionális

(használható) szövegértési készséget kell célul kitűznie. Ez egy olyan stratégia felvállalását jelentené, amely kizárólag a 100%-os funkcionális szövegértési készséget tartja elfogadhatónak. A kormányzatoknak, az iskoláknak, a munkáltatóknak és a civil szervezeteknek mind elkötelezetten kell tevékenykedniük a cél elérése érdekében. E folyamat részeként

- ☉ a szövegértési készség fejlesztését célzó együttműködések kell létrehozni a társadalmi és az oktatási szereplők között;
- ☉ az EU-tagállamoknak olyan, a szövegértési készségre vonatkozó átfogó stratégiákat kell elfogadnia, amelyek a különböző hivatali egységeken és szerveken átvívelő döntéshozatalon alapulnak, és a szövegértést központi kérdéssé emelik az oktatásban és a közpolitika minden lényeges területén;
- ☉ ezeknek a stratégiáknak minden korosztályra ki kell terjednie a kisgyermekkortól kezdődően a közoktatás idején keresztül a felnőttkorig;
- ☉ a probléma társadalmi tudatosítása és a gyenge szövegértési készséggel kapcsolatos tabu ledöntése részét kell, hogy képezze annak a stratégiai törekvésnek, amelyekben a lakosság készség szintjének felmérése és a fejlődés nyomon követése is szerepel;

- ☉ ezekhez a stratégiákhoz megfelelő költségvetést és hosszú távú keretrendszert kell biztosítani, hogy az intézkedések országos, regionális és helyi szinten is megvalósíthatóak legyenek; valamint
- ☉ szükség volna a politika csúcsszereplőinek kiállítására is, hogy a kérdés napirendre kerüljön, a társadalom minden szegmensében a közbeszéd tárgya legyen, és a már meglévő kezdeményezések lendülete ne törjön meg.

Javasolt intézkedések

A helyzet áttekintése alapján a szövegértési készségekkel foglalkozó magas szintű szakértői csoport számos javaslatot fogalmazott meg. Ezek közül három minden korosztályra érvényes:

1) Környeztünk alakításával is ösztönözzük az olvasást!

A jó szövegértési készséget elősegítő környezetben könnyen elérhetőek a könyvek és más olvasnivalók otthon, az iskolákban, a könyvtárakban és egyéb helyeken is – papíron és digitális formában egyaránt. Ez a megfogalmazás többek között a nem szokványos helyen, pl. bevásárlóközpontokban vagy vasútállomásokon lévő könyvtárakat foglalja magában. Támogatnunk kell a szülőket, hogy minél tudatosabban és magabiztosabban segíthessék gyermekeik nyelvi (szóbeli és írásbeli) fejlődését, és adhassák át nekik az örömteli olvasás képességét. Az olvasást elősegítő irányelvek lényegi eleme az olvasás és a könyvekhez való könnyebb hozzáférés elősegítése legyen médiakampányok, könyvvásárlások, felolvasóestek, versenyek szervezésével és könyvajándékok kiosztásával. Meg kell változtatnunk a társadalom minden lényeges szereplőjének hozzáállását ehhez a kérdéshez – a szülőktől a döntéshozókig, a társadalmi és egészségügyi intézményektől az oktatási intézmények dolgozóig, az egyetemektől a cégekig –, hogy tudatosuljon bennük: meghatározó szerepet játszanak a beszéd, az írás és az olvasás készsége-

inek megfelelő szintű elsajátításában, és bárki szert tehet ezekre a készségekre, ha megkapja a szükséges biztatást és támogatást.

2) Emeljük a szövegértés tanításának színvonalát, és adjunk több olvasási segítséget!

A tanítás minőségének javításához vezető első lépés, hogy minden tanártól elvárjuk: legyen magasan képzett. Minden tanár alap- és továbbképzésében tételesen kell szerepelnie a szövegértési készség fejlesztésének és a digitális ismereteknek. A tanárképzésnek tartalmaznia kell a szövegértést fejlesztő módszertani elemek, értékelési módok, írási és olvasási nehézségeket diagnosztizáló módszerek széles skáláját is.

A jobb minőségű oktatás jelentős mértékben hozzájárulhat a szövegértési nehézségek csökkentéséhez. Ezek kulcselmei a következők:

- ☉ a tanításnak vonzó hivatásnak kell lennie, a tanárokat pedig gondosan kell kiválogatni;
- ☉ a tanárok számára magas szintű autonómiát kell biztosítani, valamint
- ☉ kiváló tanárképzéssel (alapképzéssel és folyamatos továbbképzésekkel) képessé kell tenni a tanárokat autonómiájuk eredményes használatára.

A tanárok megfelelő támogatásához fontos, hogy

- ☉ az alsó tagozatos, a felső tagozatos és a középiskolai oktatásban, valamint a felnőttképzésben szerepeljen a szövegértési készséget fejlesztő tanítási módszerek széles skálája, beleértve a digitális ismereteket; az értékelési módszereket. valamint az írási és olvasási nehézségeket diagnosztizáló módszereket; fejlesszük a tanárok képességét a szülőkkal való kapcsolattartásra, hogy bevonhassák őket a gyermekek iskolai írás- és olvasástanulásába;
- ☉ fejlesszük és egységesítsük az érzékelési, a nyelvi és a tanulási nehézségek korai kiszűrését, hogy hatékonyabb oktatási támogatást nyújthassunk bármely írási és olvasási nehézség esetén;
- ☉ ösztönözzük és támogassuk a szövegértési készséget fejlesztő módszerek kidolgozását

az iskolákban, és biztosítsuk azt, hogy az írás és az olvasás készségének javítása az intézmények valamennyi tanárának és diákjának közös célja legyen;

- összefüggő tantervet fejlesztünk ki a szövegértési készség fejlesztésére a kora gyermekkori oktatástól egészen a felnőttoktatásig;
- az olvasnivalók minél szélesebb skáláját használjuk, az elektronikustól a nyomtatott szövegekig, a kanonikus irodalomtól az újságcikkekig és a képregényekig;
- elég időt fordítunk az olvasás tanítására és a kötetlen olvasási feladatokra; engedjük, hogy a diákok maguk válasszák az őket érdeklő olvasnivalót, és a saját tempójukban olvassanak;
- korcsoportonként határozzuk meg a követelményeket, és értékelési technikákkal segítsük a tanárokat diákjaik fejlődésének nyomon követésében és abban, hogy felismerjék a fejlődésben elakadt diákjaik speciális igényeit; ezeket az igényeket mindig elégítsük is ki;
- a tanterv egészében jelenjen meg a szövegértési készség fejlesztése, az olvasás részsképeinek tanítása pedig folyamatosan legyen része az egyes tantárgyak tantervének a felső tagozatban és a középfokú oktatási intézményekben egyaránt, végül
- a felnőttek szövegértési készségének fejlesztésére is legyen tantervünk. A felnőttek esetében a tantervekben a szövegértési készség gyakorlati (munkahelyi, és/vagy egyéb életszerű helyzetekből vett) példákon keresztül történjen.

3) Szélesebb körben cselekedjünk!

Annak érdekében, hogy társadalmi értelemben igazságosabb helyzet alakuljon ki, és a szövegértési készség megfelelő szintű elsajátítása a jelenleginél szélesebb körben elterjedt legyen, több szakadékot is át kell hidalnunk. Ezek a következők:

A társadalmi-gazdasági szakadék: a szegény és hátrányos helyzetű gyermekek általában gyengébb szövegértési készséggel rendelkeznek. A hátrányos szociális helyzetből következő sza-

kadék a legkomolyabb kihívás, amellyel Európában a szövegértési készség javításának területén szembe kell néznünk. Az esélyegyenlőségre nagyobb hangsúlyt fektető oktatási rendszerek, amelyekben megfizethető a jó minőségű koragyermekkori nevelés és gondozás, segíthetnek csökkenteni ezt a szakadékot. E rendszerekkel ugyanis kiküszöbölhető, hogy a diákokat képességeik alapján korán szétválasszák, és külön oktassák, elkerülendő az osztályismétlés, és megadható minden, a gyermekek tanulásához szükséges támogatás és tárgyi segítség (többek között a tankönyvek, a ruha és az ebéd költségeinek átvállalásával).

A migrációs szakadék: a bevándorlók jelentős része a célország hivatalos nyelvén gyengébb szövegértési készséggel rendelkezik. E probléma kezelésének érdekében az újonnan érkező bevándorlóknak (a felnőtteknek és a gyermekeknek egyaránt) nyelvi és szövegértési felmérésen kell részt vennie. Ezt követően egyéni igényeiknek megfelelő rugalmas nyelvtanulási lehetőséget kell biztosítani számukra. A bevándorló diákok szüleinek bevonását az iskolai közösség tudná megszervezni. A kétnyelvűséget olyan értéknek kell tekinteni, amely a későbbi nyelvi fejlődést segíti. Ezzel az anyanyelv megőrzését és a nyelvi kisebbséghez való tartozás büszke vállalását is támogatni lehetne.

Nemi egyenlőtlenségi szakadék: a serdülő fiúk szövegértési készsége gyengébb és romlik. A nemi egyenlőtlenségi szakadékot elsősorban a motiváció és a szövegértési készséget fejlesztő tevékenységekben való aktív részvétel hiánya idézi elő. A szakadék csökkentéséhez érdekesebb olvasnivalókra és a digitális források bevonására van szükség, hogy az írás és az olvasás közelebb kerüljön a fiúk érdeklődéséhez. Több írással-olvasással foglalkozó férfi példakép is kell, és több férfit kell megnyerni a tanári hivatásnak.

A digitális szakadék: a szegény és hátrányos helyzetű rétegek nemcsak alacsonyabb százalé-

ban használják az internetet, hanem akik ebből a körből használják, azok is inkább a szórakozási, mint a tanulási lehetőségeket keresik. Ezen kívül sok gyermek szakadékként éli meg az iskolai, nyomtatott olvasnivalók és az otthoni, digitális olvasás, írás közötti különbséget. A felnőttek számára a szövegértési készségek fejlesztése a digitális készségek fejlesztésének összefüggésében háromszoros nyereséget hozhat: maguknak a digitális készségeknek a fejlesztését, a szükséges szövegértési készségek beágyazásával az sms-ezés, e-mailezés stb. írott világába való belépés lehetőségét, valamint az online elérhető információ kritikával való kezelésének képességét.

Ezért az iskolai oktatásban és a felnőttoktatásban is több digitális tananyagot és az órai munkához kapcsolódó infokommunikációs eszközzel végezhető tevékenységet kell alkalmazni, hogy a tanulók nagyobb kedvvel használják írási és olvasási képességeiket. Mindegyik korosztály tanárainak megfelelő készségekkel kell rendelkeznie ahhoz, hogy az infokommunikációs eszközöket bevonja a szövegértés tanításába. A kiadók és a szoftvergyártók állítsanak elő változatos digitális olvasási környezeteket, hogy több infokommunikációs eszköz álljon rendelkezésre a tanuláshoz – ne csak a szórakozáshoz.

Speciális szövegértési kérdések: szövegértési készség minden korosztály számára

Minden korosztálynak – a kisgyermeknek, az alsó tagozatosoknak, a serdülőknek és a felnőtteknek is – megvannak a maguk sajátos nehézségei a szövegértési készség elsajátításának területén. A beszámoló részletesen tárgyalja az ezeket a korosztályokat érintő speciális kérdéseket. Az egyes korosztályokra vonatkozó javaslataink a következők:

Kisgyermek

1) Ösztönözzük és támogassuk a családot!

Szervezzünk a család szövegértési készségét fejlesztő programokat, amelyekkel a szülők szö-

vegértési készségét és szülői segítő tevékenységét javíthatjuk. Teremtsük meg az örömteli olvasás kultúráját. Az iskolai oktatás nyelvét nem beszélő szülők számára indítsunk nyelvtanfolyamokat. Működjünk együtt cégekkel, civil szervezetekkel, amelyeknek segítségével elérhetjük a szülőket, és megnyerhetjük őket a szövegértési készséget fejlesztő programoknak. Segítsük a családsegítő szervezetek vezetőit abban, hogy mind a gyermekeket, mind a szülőket támogathassák a szövegértési készség fejlesztésében.

2) Javítsuk a kisgyermekkori nevelés és gondozás minőségét, és tegyük ezt a szolgáltatást ingyenessé!

A magas szintű koragyermekkori nevelés és gondozás támogatása az Európa jövőbeli emberi erőforrásaira szánt egyik legjobb befektetés a tagországok számára. Minden gyermek számára legyen elérhető az ingyenes kisgyermekkori nevelés és gondozás. A „magas szintű” jól képzett pedagógusokat jelent, és olyan tantervet, amelyben a nyelvi fejlesztés játékos eszközökkel történik, a nyelv, a pszichomotoros és társas fejlődés, valamint a kialakulóban lévő szövegértési készségek hangsúlyozásával és a gyermekek természetes fejlődési szakaszainak figyelembevételével.

3) Teremtsük meg a feltételeket a kialakulóban lévő szövegértési nehézségek korai kiszűréséhez!

Meg kell teremtenünk a feltételeit annak, hogy minden kisgyermek hallás-, látás- beszédvizsgálata elvégezhető legyen a megfelelő életkorokban, a problémák pedig a lehető leghamarabb orvosolhatók legyenek. Rendszeresítsük a kisgyermek nyelvi és szövegértést megalapozó készségeinek felmérését, hogy időben azonosíthassuk és segíthessük azokat a gyerekeket, akiknél fennáll a lemaradás és a közösségből való kirekesztődés kockázata.

4) Teremtsük meg a gyermekközpontú együttműködést az érintettek között!

Segítsük elő az együttműködést a kisgyermekkori nevelés és gondozás intézményei, a szülők, az egészségügyi intézmények, a könyvtárak és

azon egyéb szervezetek között, amelyek központi szerepet játszanak a kisgyermek életében és fejlődésében. Hozzunk létre új könyvajándék-programokat, és terjesszük ki a meglévőket.

Alsó tagozat

1) Emeljük az olvasás tanítására szakosodott pedagógusok számát és támogassuk az alsó tagozatos tanítók megfelelő képzését!

Alakítsuk ki az olvasás tanítására szakosodott tanárok szerepét, akik a 6–18 év közötti diákokat tanító pedagógusoknak is módszertani segítséget nyújthatnak a szövegértés fejlesztésében. Emeljük az alsó tagozatos tanítói hivatás társadalmi megbecsülését és vonzerejét többek között magasabb fizetés, jó munkakörülmények biztosításával, valamint a magas szintű képzettségre vonatkozó követelményekkel.

Ezentúl minden tanító, tanár csak mester szintű diplomával kezdhessen tanítani, és rendelkezzen megfelelő képességekkel a szövegértési készséggel foglalkozó tanulmányok és az új oktatási módszerek kritikai áttekintéséhez, valamint az oktatási módszereknek a diákok eltérő nyelvi készség szintjéhez való igazításához. Vonja be a szülőket a gyermekek iskolai írás- és olvasástanulásába.

2) Korai beavatkozás

Állapítsunk meg korosztálonkénti minimum szövegértési követelményeket és értékelési skálát, hogy a tanulók egyéni szükségleteit idejében felmérhessük. A gyengén teljesítő tanulónak és az iskolának minél előbb adjuk meg a megfelelő segítséget. Támogassuk a szülőket a tanulási nehézségek megismerésében, valamint abban, hogy ezek leküzdésében hogyan működhetnek együtt sikeresebb iskolákkal. Igyekezzünk megváltoztatni a diszlexiával kapcsolatos közfelfogást: a probléma oktatással való kezelhetőségét hangsúlyozzuk az orvosi vonatkozások helyett.

3) Csináljunk kedvet az olvasáshoz!

A tantervek és a tanítási módszerek célzottan fejlesszék az írási és az olvasási motivációt, emellett legyenek sikerorientáltak, hogy ily mó-

don elkerüljük a tanítási kudarcokat, és erősítsük a diákok önbizalmát. Az iskolai és tantermi könyvtárakat lássuk el érdekes és egyben kihívást jelentő olvasnivalóval, és vegyük figyelembe a különböző korosztályok és az eltérő érdeklődési körű diákok igényeit is. Használjunk infokommunikációs eszközöket és digitális olvasnivalót az iskolákban és az otthoni családi tevékenységek során, amelyek a hátrányos helyzetű szülők és diákok számára biztosítanak tárgyi segítséget, szakmai támogatást és önkéntes felolvasókat a család szövegértési készségét fejlesztő programok keretében.

Serdülők

1) Minden tanár fejlessze a szövegértési készségeket!

A felső tagozatos és a középiskolás tanterveket alakítsuk át úgy, hogy több ponton is megjelenjen bennük az írás és az olvasás, e két alapvető készség tanítása. A tanárokból tudatosítani kell a szövegértési készség fontosságát minden tantárgy esetében, így arra ösztönözhetjük őket, hogy az írás és olvasás tanítását saját felelősségüként kezeljék. A teljes tantervben jelenjen meg a szövegértési készség fejlesztése, az olvasás részkészségeinek tanítása pedig folyamatosan legyen része az egyes tantárgyak tantervének a felső tagozatban és a középfokú oktatási intézményekben egyaránt.

2) Válasszunk a fiúk számára is érdekes olvasnivalót!

Törekedjünk a változatos olvasnivalók biztosítására, a képregényektől a kanonikus irodalomig, az sms-ektől az e-könyvekig. A digitális olvasnivalók Európa-szerte váljanak a tananyag részévé. A nyelv- és irodalomtanárok gyakorolják az infokommunikációs eszközök használatát, hogy óráikon jobban kihasználhassák az ezek által biztosított lehetőségeket.

3) Segítsük az iskolák és a cégek együttműködését!

Támogassuk, ösztönözzük és segítsük elő az iskolák és a cégek közötti együttműködést. Értessük meg a diákokkal, hogy a szövegértési

készségek nélkülözhetetlenek személyes fejlődésük, a munkavállalás és állásuk megtartása szempontjából egyaránt.

Felnőttek

- 1) *Dolgozzuk ki a felnőttek szövegértési készségét és olvasási szokásait figyelemmel követő rendszereket!*

Gyűjtsünk adatokat a felnőtt lakosság szövegértési szintjéről, készítsünk országos és regionális felméréseket és folyamatos vizsgálatokat, hogy azonosíthassuk a figyelmet igénylő csoportokat, és megtervezhessük a jövőbeli stratégiákat. Ennek keretében különösen figyeljünk a deviáns fiatalok, valamint a felnőtt és a fiatalkorú bűnelkövetők szövegértési és numerikus készségének szintje. Az irányelvek kidolgozásához használjuk fel a nemzetközi felmérések, többek között a készülő PIAAC (a Felnőtt Kompetenciák Nemzetközi Felméréseinek Programja) eredményét. Osszuk meg a bevált gyakorlatokat, és a munkába vonjunk be minél több további résztvevőt.

- 2) *Minél több fórumon hangsúlyozzuk, hogy a felnőttek szövegértési készségének javítása is fontos.*

Erősítsük a felnőttek szövegértési készségének fejlesztésére irányuló célkitűzéseket, és fejlesztjük az ezt elősegítő stratégiákat. Direkt és indirekt kommunikáció használatával bátorítsuk a felnőtteket arra, hogy beismerjék szövegértési nehézségeiket, és megtegyék a szükséges lépéseket ezek javítása érdekében. Nem szabad, hogy a média továbbra is tabuként kezelje a gyenge szövegértési készséget, akár az EU állampolgárai, akár a bevándorlók esetében. A társadalom figyelmét jobban fel kell hívni a problémára, vonjunk be a civil szervezeteket, a médiát, a munkaadókat, a társadalmi szervezeteket és a híreségeket annak érdekében, hogy széles körben tudatosíthassuk a szövegértési nehézségeket és ezek megoldási módját.

- 3) *Támogassuk hivatásukban a felnőtt szövegértést oktató tanárokat!*

Javítsuk a felnőtteknek szövegértést oktató tanárok szakmai profilját azáltal, hogy célzott

pedagógiai alap- és továbbképzéseket, álláslehetőségeket és megfelelő javadalmazást biztosítunk számukra. Készítsünk megfelelő anyagokat a tanárok és a diákok számára, és tegyük ezeket ingyen elérhetővé. Dolgozzunk ki olyan tanterveket és értékelési módszereket, amelyek figyelembe veszik a felnőtt tanuló szükségleteit. Támogassuk az önkénteseket a szükséges pedagógiai készségek megszerzésében, és tegyük hozzáférhetővé csatlakozásukat az olvasási nehézségekkel küzdő felnőttek felkutatását és oktatását célzó programokhoz.

- 4) *Biztosítsunk minél szélesebb körű változatos tanulási lehetőségeket!*

Biztosítsunk a felnőtteknek változatos, személyre szabott tanulási lehetőségeket. Figyeljünk arra, hogy ezek megfelelő hosszúságúak és gyakoriságúak legyenek, megfelelő időpontokban és helyen legyenek meghirdetve, és az oktatók infokommunikációs eszközöket is használjanak. Az alkalmazott szövegek lehetőleg kapcsolódjanak a felnőttek érdeklődési köréhez, munkájához. Az országos és a regionális törvényhozás rendelje el, finanszírozza és támogassa a felnőtt szövegértési készséget fejlesztő magas színvonalú tanfolyamokat. Serkentsük a minisztériumok közötti együttműködést, valamint a helyi és regionális hatóság, a cégek és a polgári társadalom együttműködését az intézményi akadályok csökkentése érdekében. Működünk együtt a munkaadókkal, hogy elősegítsük a dolgozók szövegértési készségének javítását, és ösztönözzük a társadalmi partnereket, hogy dolgozzanak ki önállóan olyan munkahelyi programokat, amelyekkel a szövegértési készség fejleszthető. Vegyük rá a szakiskolák és szakképzések fenntartóit, illetve a képzések tanárait, oktatóit, hogy a szövegértési fejlesztést is vegyék be a programjaikba. Ismerjük el az iskolai és az iskola-rendszeren kívüli tanulás jelentőségét, valamint hangsúlyozzuk a felnőttkori tapasztalati tanulás és a megszerzett tudás megszilárdításának fontosságát. Fejlesszünk ki hatékony programokat a deviáns fiatal felnőttek és a bűnelkövetők gyenge nyelvhasználati, írás-és olvasási készségnek javítására.

Megjegyzések a műhelyből

Az EU szövegértéssel foglalkozó szakértői csoportjának munkája a magyar tag szemével

NAGY Attila

2011 februárja és 2012 júniusa között összesen nyolc alkalommal találkozott Brüsszelben az Európai Unió írásbeliség (az olvasás- és íráskészség) ügyében felkészült és elkötelezett szakértői csoportja, a *High Level Group of Experts on Literacy*, melynek tagjait közvetve az Unió nevelési és kulturális ügyekért felelős biztosa, *Androulla Vassiliou* kérte fel. A tíz tagú szakértői csoport munkáját az EU megbízásából *Laurentien hercegnő* (Hollandia) vezette. A bizottság tagjai a következők voltak: *Greg Brooks*, a Sheffieldi Egyetem emeritus professzora (Egyesült Királyság), *Roberto Carneiro* professzor, 1987–91-ben Portugália oktatási minisztere, *Marie Thérèse Geffroy*, az Írástudatlanság Elleni Küzdelem Nemzeti Intézetének

(ANLCI) elnöke (Franciaország), *Nagy Attila*,* az OSZK tudományos munkatársa, olvasáskutató, a Magyar Olvasástársaság alapító elnöke, *Sari Sulkunen*, a Jyväskyläi Egyetem kutató-professzora (Finnország), *Karin Taube*, az Umeai Egyetem professzora (Svédország), *Georgios Tsaikalos*, a Thesszaloniki Egyetem professzora (Görögország), *Renate Valtin*, a Berlini Humboldt Egyetem professzora (Németország), valamint *Jerzy Wisniewski*, oktatáspolitikus, az OECD Oktáskutató Intézet irányító testületének tagja (Lengyelország).

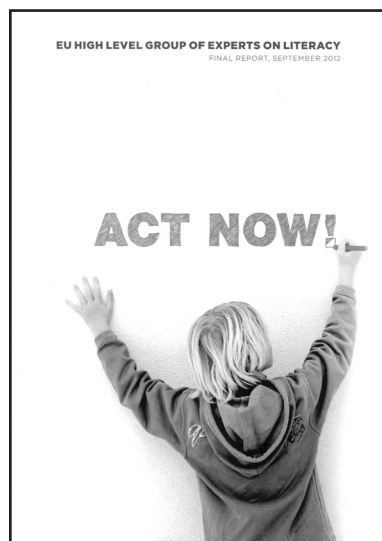
Munkamódszerünk arra épült, hogy a londoni egyetem oktatáskutatói intézetének professzora, *John David Carpentieri* által készített tematikus, szakirodalmi szemletanulmányo-

* A megtisztelő feladatról 2010 őszén egy Brüsszelből mobilon jelentkező finn kolléga, Tapio Sävälä szavaiból értesültem.

kat reflektíven megvitassuk, feldolgozzuk. Az egyéni – egyetértő vagy kritikus – megjegyzésekkel, húzásokkal és kiegészítésekkel korrigált, gazdagított tanulmányok a konferencia-sorozat végére az összegző dolgozat alapjaivá lettek. Ezen kívül a munkacsoport tagjai önállóan is készítették egy-egy tematikus dolgozatot. Például Renate Valtin a diszlexia korai felismerésének, medikalizációjának, korrekciójának bonyolult kérdésköréről, Marie Thérèse Geffroy a szövegértési készség fejlesztésének munkahelyeken történő szervezéséről, Sari Sulkunen főként az oktatási rendszer minőségéről írt és beszélt, magam pedig az elsődleges szocializáció, a család, az anyanyelv jelentőségéről, valamint az iskolai és könyvtári olvasásfejlesztés ossztantárgyi jellegű feladatáról, a tantestület egészét érintő felelősség kérdéseiről szoltam a leggyakrabban.

A széljegyzetek, reflexiók rövid megfogalmazása előtt fontosnak tünik alapállásom tisztázása. Szándékom szerint egy rendkívül tanulságos műhelymunka néhány tematikus csomópontját idézem fel a záró jelentés megjelenése alkalmából. Szükségképpen szubjektív lesz ugyan az emlékezés, az értelmezés, de nem következtelenül csapongó. Alapképztségem (lélektan, szociológia), illetve az OSZK KMK Olvasáskutatói részlegében végzett munkám, publikációim, oktatói tevékenységem együttese mégis ellenőrizhetővé teszi elkötelezettségem háttérváltozóinak legfontosabb jellemzőit. Egyszerűbben szolva, bár egyedül kellett ezeken a vitákon állást foglalnom, de lélekben, gondolataimban mindig megtaláltam a szakirodalmi, testületi, személyes hivatkozási pontokat. Az OSZK KMK olvasáskutatói műhelye, az MKE Ifjúsági, majd Olvasószolgálati szekciója, valamint a Magyar Olvasástársaság (HUNRA) jelentették számomra a szakmai, emberi hátteret, miközben mégis tagadhatatlanul meglehetősen feszültséget keltett bennem az elháríthatatlan felelősségtudat. Magyarországot képviseltem, de nem a magyar kormány illetékesei, nem a hazai szakmai szervezetek vezetői delegáltak, hanem külföldi kollégák kértek fel. Ráadásul mindezt az EU vendégeként, Brüsszelben, azzal a céllal, hogy az

európai tagállamok kormányai és minden érintett polgára számára jól érthető, ám szakmailag hiteles tényekkel, következtetésekkel, valamint a tennivalók megfogalmazásával szolgáljunk.

Act now! : EU High Level Group of Experts on Literacy : Final Report, September 2012 / [publ. by the European Union]. – Luxembourg : Publ. Office of the European Union, 2012. 111 p.

ISBN 978 92-79-25498-7

<http://ec.europa.eu/education/literacy/what-eu/high-level-group/documents/literacy-report.pdf>

Első megjegyzésünk közvetlenül a dolgozat címéhez kapcsolódik, melynek *Literacy for all! Műveltséget mindenkinek!* változata jobb, konkrétabb volt, mint a nyomtatott változatban megjelent általánosabb *Act now! Cselekedj most!* cím. Az angolok ebben a szóban, *literacy*, egyértelműen máig őrzik a latin gyökereket. Egyetlen szó, amely közvetlenül az írásbeliséget és a tágabb értelemben vett képzettséget, műveltséget, jártasságot is jelenti egyszerre. A PIRLS- és PISA-vizsgálatokban már jelzős szerkezetként használt „*reading literacy*” az a központi fogalom, amelyet mi leginkább *szövegértési készség*-nek szoktunk fordítani. A szóhasználat sokértelműségét rendkívül hitelesen érzékeltette Greg Brooks, amikor az angol nyelvterületen, többek között az *emotional literacy* és a *financial*

literacy gyakori előfordulására is figyelmeztette a brüsszeli munkacsoport tagjait.

A teljesség igénye nélkül most csupán három különböző időpontban, nagyon hasonló célokkal készült, ám mégis meglehetősen változásokat tükröző meghatározást teszünk egymás mellé. Rövid két évtized alatt milyen hatalmas jelentésváltozás következett be a *reading literacy* szókapcsolat használatában, értelmezésében!

IEA 1991: „Az írott szöveg megértésének képessége, az ebből szerzett információk felhasználása az egyén és a társadalom javára.”

PIRLS 2006: mint fent, továbbá „a különböző szövegek eltérő értelmezése, az olvasás útján vesznek részt a tanulásban, az iskolában, a mindennapi életben, valamint a szórakozásban.”

PISA 2009: „Írott szövegek megértése, felhasználása és az ezekre való reflektálás, illetve a velük való elkötelezett foglalkozás képessége annak érdekében, hogy az egyén elérje céljait, fejlessze tudását és képességeit, és hatékonyan vegyen részt a mindennapi életben.”

Négy, öt évtizede csupán a betű – hang megfelelések felismerése utáni szótagok, szavak, mondatok össze- és elolvasásának képessége, az így nyert információk használata volt a legtöbbször idézett meghatározás. Mára a sokféle értelmezés, a reflektálás, a kritikai attitűd megjelenése, mi több, az írott szövegekkel történő elkötelezett foglalkozás igénye is a definíció része lett. Az angolban megmaradt az eredeti szóalak, de a jelentés radikálisan változott. Mi *olvasási- és szövegértési készséget, írásbeliséget, iskolázottságot, műveltséget* mondunk. (Legújabban már az információs műveltség (*information literacy*), kategória tartalmának kifejtése is önálló, testes dolgozatok tárgyát jelenti, de ezt a témát most szándékosan mellőzzük.)

Legelső, határozott céllal megjelölt megbeszélésünkön a digitális írásbeliség kérdéskörét fel-táró szemletanulmány megvitatását, tanulságainak egyeztetett összefoglalását végeztük el. A téma korszakos jelentőségét senki nem vitatta, hiszen a kutatások sora, valamint a tapasztalati

tények egyaránt jól láthatóvá tették már eddig is a sokat emlegetett „digitális szakadék” meglétét, mi több annak növekvő, mélyülő, mára egyre inkább egyetemes kulturális szakadékká váló jellegét. Az európai országok oktatási rendszereinek ilyen irányú radikális fejlesztése megkerülhetetlen feladatnak tűnik. Két tény azonban sokadszor is az illetékesek figyelmébe kell ajánlanunk:

1. A digitális eszközök tömeges iskolai jelenléte, fokozott használatása nem tünteti el a kiváló és a gyengébb teljesítménnyel jellemezhető iskolák közötti különbségeket. Ellenkezőleg! A korábban is jó iskolák, illetve ezek diákjai ebből a beruházásból sokkal többet profitálnak, mint a gyengébbeké. Vagyis önmagában a technikai fejlesztés a meglévő kulturális, gazdasági, szociális távolságok további növekedését eredményezi.
2. Az otthoni információtechnikai eszközökkel rendelkező, azokat rendszeresen használó tanulók sokkal gyorsabban haladnak előre ezen a téren azokkal szemben, akiknek csupán az oktatási intézményekben van módjuk ezeket használni. Már itt világossá lett számunkra, hogy munkánk egyik legfontosabb célja a család és az oktatási intézmények közötti kapcsolatok élőbbé, hatékonyabbá tételének szorgalmazása.

A műhelybeszélgetéseken, vitákon egyértelmű állásfoglalássá lett, miszerint a gyermekek olvasóvá nevelése nem a könyvekből történő felolvasással kezdődik, hanem annál sokkal korábban. Az édesanya közvetlen ápoló, gondozó, vigasztaló gesztusait kísérő gazdag és szeretetteljes beszédének folyamatos hallgatásával, a gügyögő „párbeszéd” kialakulásával, a ritmikus ringató, altató, höcögtető, nevetető, játékos mondókák, rigmusok, énekek, versek, majd mesék fokozatos megtanulásával jutunk el a nyelvi képességek alapjainak lerakásához, tehát a majdani olvasástanulás, tanítás előkészítéséhez. Központi és soha túl nem becsülhető jelentőségű kérdés az anyanyelvi fejlesztés a korai gyermekkorban. (Itt nem részletezhető, de kísérleti, megfigyelési adatok sorával alátámasztható tény: a

csecsemő tanulási, emlékezési folyamatai már a magzati, méhen belüli életben elkezdődnek.) A könyvek, a könyvtárak jelenlétére, elérhetőségére, használatára óhatatlanul szükség van a gyermekkorban, a gyerekszobában is, de mindezeket időben és fontosságban megelőzi az élőbeszéd (az ének, a mondóka, a rigmus, a vers, a fejből mondott mese) folyamatos jelenléte, egyre fokozódó varázslata. Másképpen, a szókincs soha le nem záruló gyarapítása, a szavakból folyamatosan belső képeket előállító készségek csiszolása, az indulatok, félelmek, az érzelmek, a gondolatok képekké, majd szavakká alakítása. Egyetlen példa, hogy mindezeknek milyen távoli következményei lehetnek a későbbiekkel illetően: bizonyos kutatási eredmények szerint a gyerekek fejlesztésének határait tendenciaszerűen, de rendkívül erősen meghatározzák az anyák nyelvi képességei. Vagyis az anya, illetve a mindenkori gondozó felnőtt beszédmintája óhatatlanul beleég a gyermek emlékezetébe, nyelvi készségeinek alapjává válik, annak minden előnyével és hátrányával. Elegendő, ha most csupán a *Basil Bernstein* által megfigyelt, leírt, megfogalmazott kidolgozott és korlátozott kód közötti különbségeket, illetve *Pierre Bourdieu* kulturális tőkével kapcsolatos gondolatait említjük. Természetesen, ahogyan az emberi társadalomban minden, ezek az összefüggések sem abszolút érvénnyel, hanem csupán statisztikai jellegű erővel jelennek meg.

A fentiekből következően a szakértői jelentés a szülők felkészítését szorgalmazza, széles körben alkalmazandónak ítéli a szakirodalomban már jó két évtizede gyakran emlegetett *Book Start*, *Home Start* és *Family literacy* tárgyszavak szerint akár az interneten is kereshető programok segítségével. Nehogy félreértés legyen! Senki nem szeretne a szülőkből hivatásos pedagógusokat faragni. A cél sokkal egyszerűbb: segítsünk, hogy jobb szülőkké válhassanak! A magyar szülők, pedagógusok, könyvtárosok számára *Bartók* és *Kodály* országában három hónapos kortól hároméves korig a „ringató” foglalkozások népdalok, mondókák, rigmusok visszatánulása, örömteli együttes eljátszása a cél. Az óvodás-

korúak számára főként a mesék, kiemelten a népmesék elmondását, felolvasását, hallgatását, bábozós vagy dramatizált megjelenítését, rajzolt, festett ismételt átélését tartjuk leginkább fejlesztő értékűnek, a szülők számára újra megtanulandó örömteli, és egyúttal mély lélektani, pedagógiai jelentést hordozó, életre keltendő hagyománynak. („*Tanuljunk meg vágyani arra, ami a miénk!*” (Simone Weil))

Itt van a pillanat, amikor a munkabizottság magyar tagjaként néhány mondatos kommentárt kell papírra vetnem, mert nem kerülhetett be a zárójelentésbe. A tagadhatatlan adósságok, tenivalók sora mellett vannak tények, melyeket legalább belső használatra újra meg újra fel kell idézni, hogy feledésbe ne merüljön, hogy erővel tudatosítsuk magunkban, kik is vagyunk, honnan jöttünk! Egyrészt magam számára is csupán a brüsszeli viták, beszélgetések sora után lett világossá, hogy a hazai óvodai rendszer múltja, a jelenlegi férőhelyek nagyságrendje, a szakképzett óvodapedagógusok ismereteinek rendszerezettsége, diplomájuk minősége, az óvodai program sokrétűsége, gazdagsága mind-mind párját ritkítja Európában! (Németországban a mai napig nincs óvóképzés, érettségi után bárki mehet óvodapedagógusnak.) Egyébként a gyermek és iskolai könyvtáraink színvonaláról a legutóbbi évekig csaknem azonosan pozitív jelzőkkel kellett volna szólnunk.

Másrészt pedig éppen a felemás brüsszeli tapasztalatok nyomán itthon tépelődtem tovább, vajon miért fogadta csend, tapintatos, de konok hallgatás, majd szelíd, de félreérthetetlen ironia a népmesék lélektani, pedagógiai jelentőségét hangoztató mondataimat. Az okok több rétegben keresendők! A legkeményebb diktatúra éveiben a magyar klasszikusok legjava mellett népmesénk is tiltó listára kerültek, mert a „helytartók” véleménye szerint a királyok, hercegek, grófok, a tündérek, boszorkányok, sárkányok, ördögök megnehezítették a marxizmus-leninizmus alapjainak lerakását a gyermeki lélekben. Saját népmesekincsünk visszaépítése a köztudatba, ismételt fizikai megjelentetésük, visszafogadásuk az óvodai és az iskolai olvasmányok sorába csupán

az 1956 utáni évek kis lépéseinek lett egyre inkább látható, érzékelhető eredménye az 1960-as évek első felére.

A magyarországi pedagógus- és könyvtáros-képzésben – csupán a könyvtári kölcsönzési adatokból is bizonyíthatóan – hamar rendkívül népszerűvé lettek az 1970-ben megjelent *Mérei Ferenc – Binét Ágnes* szerzőpáros *Gyermeklélektan* című, azóta számtalan utánnomást és kiadást megért, valamint a magyarul első alkalommal 1985-ben kiadott *Bruno Bettelheim A mese bővítolete és a bontakozó gyermeki lélek* című könyve, ahonnan többek között ilyen gondolatok, mondatok ültek be a 19–20 éves ifjak lelkébe, gondolatrendszerébe: „*A mese az az ábécéskönyv, amelyből a gyermek megtanul saját lelkében olvasni: a könyv a képek nyelvén íródott, mivel ez az egyetlen olyan nyelv, amely már akkor is érthető, amikor az egyén szellemi fejlődése még nem jutott el az érettségig.*”

A mesés, különösen a népmesékre épülő foglalkozások hosszú évtizedek óta óvodáink és gyermekkönyvtáraink programjának szerves részét alkotják, de ezen a téren az utóbbi 2–3 évtizedben éppen az említett két könyv és más kitűnő szerzők növekvő népszerűsége nyomán talán egy művelődéstörténeti jelentőségű fordulat is zajlik, lezajlott. Amit egyrészt a családon belüli zavarok (a házasságkötések számának csökkenése, a válások számának növekedése, a házasságon kívül született gyermekek létszámának gyarapodása stb.) mind láthatóbbá válásával, s ezzel párhuzamosan a terápiák iránti növekvő kereslettel magyarázhatunk. Másrészt egész kulturális közéletünk drasztikus globalizációs átalakulását szinte szükségszerűen követi – legalább bizonyos rétegekben – saját hagyományaink, gyökereink, értékeink fokozott keresése, az elveszettnek hitt kincsek ismételt felfedezése, „újrafényesítése”. Elsőként *Boldizsár Ildikó* országos figyelmet kiváltó tevékenységét, könyveit, tematikus mesegyűjteményeit, meseterápiás misszióját, másodikként – némi szerénységgel – a Magyar Olvasástársaság jó két évtizedes sokszálú teljesítményét, s az egészből kiemelkedően fontos, 2005-ben országos visszhangot

teremtő felhívását említjük, amellyel minden év szeptember 30-át, *Benedek Elek* születésének évfordulóját „*A népmese napjává*” emeltük. Kezdeményezésünket a külföldi magyarság körében is örömmel fogadták, mi több, példánk nyomán Szlovákiában évente március 16-án *Pavol Dobšinsky* születési dátumát „A szlovák népmese napja”-ként ünneplik. Végül legközvetlenebb múltunk (2011–2012) egyik sejtetően hosszú távon is jelentős, példaértékű eseménye az egri börtönben zajló, vezetett meseterápiás foglalkozások beindítása *Luzsi Margó*, a megyei könyvtár kiváló munkatársának köszönhetően.

Indirekt módon, de kikerülhetetlenül ide kívánczik egy újabb hiányérzet rögzítése: nem sikerült a brüsszeliiekben a biblioterápia fogalma iránt érdeklődést keltenem. Az ide vonatkozó érvek, képzési lehetőségek, alkalmazási területek részletes bemutatása egy másik dolgozat tárgyát jelentik.

Ezen a ponton olvasóink egy része talán gyanakodni kezd. Netán valamiféle egzotikumot, véletlenszerű módszert, tényt, összefüggést szeretnénk a figyelem középpontjába állítani, s ezzel zavart is kelthetünk? Ellenkezőleg! A PISA 2009 és a PIRLS 2011 eredményeit összegző füzetek szövegei az interneten és nyomtatott formában könnyen elérhetők, s ott több bekezdésben taglalják, hogy az önkéntes, örömteli olvasás a legmegbízhatóbb alap a jó minőségű szövegértési (reading literacy) teljesítményt illetően. Ti. az tud jól olvasni, aki sokat olvas, és az olvas sokat, akinek az élvezetet jelent. A gyógyító, megelőző olvasás, illetve az olvasottak megvitatása – egyszerűbben a biblioterápiás beszélgetések – pedig éppen a sokféle jelentés és reflexió megfogalmazása, megvitatása révén teremtik meg, erősítik fel az örömteli olvasás motivációs bázisát. Micsoda felfedezés! Ugyanazt a szöveget olvastuk, és lám, ahányan vagyunk, annyi értelmezés, annyi következtetés, feltételezés, annyi várokozás a történet végkifejletét illetően.

Nehogy elveszünk a részletkérdésekben! A rövidített összefoglaló jelentés egyik fejezetcímében hirdeti a drámai tényt, „*Minden ötödik európai nehézségekkel küzd a szövegértés területén*”.

(Az Unió felnőtt lakosaiból megközelítően 73 millió emberről van szó, akik többségében vagy munkanélküliek, vagy csupán rosszul fizetett, alacsony presztizsű állásokat tölthetnek be.) Még tágabb horizonttal: egy-egy ország nemzeti jövedelme közvetlen összefüggést mutat az adott ország szövegértésének (reading literacy) színvonalával. Vagyis a szövegértés fejlesztése a családokban, az oktatási intézményekben, a tágabb társadalmi közegben, az elektronikus és nyomtatott média szellemében, tartalmában igenis közvetlen gazdasági beruházásnak minősül! Miközben nem emlegetjük gyakran, de mindnyájan mély meggyőződéssel valljuk – különösen egy-egy megrendítő olvasmányélmény után –, hogy „*Nem csak kenyérrel él az ember*” (Mt 4,4). Hiszen a keresett információk megszerzésén, meg a direkt szórakozáson túl néha bizony keressük a mélyebb megértés, az összefüggések meglátásának, a magunk megerősítésének alkalmait is például az írott szövegekben. Tömegek számára ma is viszonyítási pontokat jelentenek azok a személyek, intézmények, kiadványok, akiket, amelyeket egyetlen szóval egyházként emlegetünk. 111 oldalas kiadványunkban a biblioterápiához hasonlóan ennek a szónak sem jutott hely...

A szakértői csoport következetességének köszönhetően elég hely maradt viszont annak nyomatékosítására, hogy az olvasás fejlesztése, a nyelvi készségek összességének csiszolása, a lineáris, kumulatív kultúra, az írásbeliség, tehát a gondolkodás szintjének emelése az iskoláztatás teljes idejére szóló, a tantestület egészének felelősségét érintő feladat, s ennek sikeres véghezviteléhez a család és az iskola hatékonyabb együttműködésére is óhatatlanul szükségünk van. Egyszerűbben szólva az olvasásfejlesztés osztálytársadalmi feladat, hazánk sajátos helyzetében pedig kifejezetten nemzetstratégiai sorskérdés. Különösen indokoltá válik ez a kiterjesztő gesztus, ha az iskolarendszer mellett számba vesszük a kulturális, az egészségügyi, valamint a szociális intézményrendszer idevágó teendőinek sorát. Az anya- és csecsemővédelem felkészítő, ápoló, ringató, „korán megszólító” gesztusai-

tól, a közművelődési és kórházi- és a börtönkönyvtárakon át a munkanélküliek olvasás- és írásfejlesztését célzó tanfolyamainak szakszerű megszervezéséig, levezetéséig

Mindez azonban töredék, mert lám a mégoly alázattal, igyekezettel, együttműködéssel végzett munka sem lehet maradéktalanul befejezett. Eddig jutottunk! Egyetlen pillanatra sem felejtve e nemzetközi szakértői bizottság tagjainak figyelmét, fáradozását, szakértelmét, türelmét, kedveségét a teljes névsor megismétlését mellőzve, legalább néhány nevet hadd emeljek ki a csoportból. Elsőként Laurentin, Hollandia hercegnője említendő, aki fáradhatatlan figyelemmel, követte megszólalásainkat, hogy a megfelelő pillanatban közbevetéseivel nyomban értelmezze az elhangzottakat, ütköztesse a korábban kimunkált közvélekedés bizonyos elemeivel, illetve a majdani egész felől közelítve keresse a legutóbb mondottak, írottak helyét az akkor még csak képzeletében élő záródokumentumban. Elkötelezettsége, konszenzuskereső, együttműködési készsége, kreativitása számunkra példát jelent az előttünk álló években. Renate Valtin professzor asszony szavakba nehezen önthető eleganciájával, intellektuális magabiztosságával, nőies közvetlenségével ragadta meg kollégáit, míg Greg Brooks, Budapesten is többször megfordult kiváló kollégánk talán a csoport egészének véleménye szerint is *spiritus rector*ként, valamint az élő szociális lelkiismeret megtestesítőjeként volt közöttünk. „*Az anyanyelv használata alapvető emberi jog!*” – hangzott el szájából például az elakadt vitát lezáró kulcsmondat (helyettem is mondta).

Magam mindenkitől tanultam a tárgyalások alatt, és hálás vagyok a meghívásért, a figyelem, a párbeszéd lehetőségéért. Életre szóló élmény volt a tények, az információk, a vélemények felvillantása, ütköztetése által az EU egészére ebből a szempontból rálátni „egy toronyház 23. emeletéről.” Mindennél fontosabb, hogy köszönettel és hálával emlékezzünk meg erről a párját ritkító, nyolc részes szellemi vendégségről, ahol az Unió egyenrangú polgáraként az egyetemes kultúra védelmében ülhettük körül az asztalt.

Figyelhettünk okos, felkészült, elkötelezett, szeretetreméltó kollégáinkra, teljes bizalommal tudhattuk: innen mindenki nyertesként távozhat. Csak rajtunk állt, mit és mennyit tanulunk egymástól, mit hozunk haza átadható, továbbépítendő ötletként, nyomban hasznosítható módszerként, vagy csupán „madárlátta kenyérként” az otthonról becsomagolt „ételt” immár a teljes szakértői csoport egyhangú megerősítésétől támogatva, magabiztosabban tehetjük a „családi asztalra”.

Irodalom

BETTELHEIM, Bruno: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Budapest : Corvina, 2008. 165. p.

ELLEY, Warwick, B.: How in the world do students read? The Hague, The International Association for the Evaluation of Educational Achievement, 1992. 3. p.

PISA 2009. Összefoglaló jelentés. Szövegértés tíz év távlatában. Balázs Ildikó, Ostorics László, Szalay Balázs, Szepesi Ildikó. Budapest, Oktatási Hivatal, 2010. 13. p.

PISA 2009. Digitális szövegértés Olvasás a világhálón. Balázs Ildikó, Ostorics László. Budapest : Oktatási Hivatal, 2011.

PIRLS http://www.oktatas.hu/koznevelés/meresek/pirls/pirls_2011_meres

Letölthető angol nyelvű kézikönyv a könyvtár és a szerzői jog összefüggéseiről

Szabadon letölthető a Copyright for librarians : the essential handbook című kézikönyv, mely 2012-ben jelent meg Peter Jaszi ajánlásával, az EIFL és a Berkman Center for Internet & Society at Harvard University kiadásában. Az oktatási célokra is alkalmas útmutató a szerzői jogi kérdéseknek a könyvtárak szerepét középpontba állító, széles látókörű elemzése, praktikus szerkezetben, esettanulmányokkal fűszerezve.

A könyv Adobe Acrobat (pdf), MS Word (.doc), ebook (epub), Amazon Kindle (azw), és Audiobook (mp3) formátumban is hozzáférhető CC licenz alatt, és immáron a Könyvtártudományi Szakkönyvtár (KSZK) virtuális könyvgyűjteményét, a KÖSZ-t is gazdagítja.

<http://ki.oszk.hu/konyvtar/2013/03/letoltheto-angol-nyelvu-kezikonyv-a-konyvtar-es-a-szerzoi-jog-osszefuggeseirol> (Fazokas Eszter tájékoztatása)

Folytatja munkáját a K2 műhely

Tóth Máté blogbejegyzéséből arról értesülhetünk, hogy a Könyvtári Intézet szervezte K2 kísérleti műhely másfél évnyi "mély hibernáltság után" 2013-ban újra megkezdte tevékenységét. A Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásának köszönhetően idén egy négy alkalomból álló rendezvénysorozatra nyílik lehetősége a szervezőknek Villanyolvasás, villanykönyv címmel.

Az első rendezvényre február 7-én került sor, Mobilizált könyvtári szolgáltatások címen, amelyen az okostelefonokon és a táblagépeken használható könyvtári szolgáltatásokról volt szó. A rendezvényről készült összefoglaló a K2-es blogon már elérhető.

<http://blog.konyvtar.hu/k2/2013/mobilizalt-konyvtari-szolgaltatasok-%E2%80%93-beszamolo-a-februar-7-i-szakmai-naprol>

A következő rendezvény április 4-én lesz, amikor az elektronikus könyvek szolgáltatásával kapcsolatos kérdésekről beszélgetnek.

Szükség van-e az osztályozásra a Google utáni korban?

HJØRLAND, Birger: „Is classification necessary after Google?” című tanulmányát (*Journal of Documentation*, vol. 68. 2012. no. 3. p. 299–317.) Koltay Tibor tömörítette.

Bevezetés

Az osztályozás (az indexeléssel, a dokumentumleírással és a metaadatok dokumentumokhoz való rendelkezésével együtt) a tudásszervezés (tartalmi feltárás) része.¹ Gyakorlata több mint száz éves múltra tekint vissza. A könyvtárosképzésnek is része, amióta 1876-ban *Melvil Dewey* létrehozta az első „könyvtárgazdasági” iskolát. Jövőbeli kilátásait azonban a digitális technológiák mind gyakorlati, mind elméleti tekintetben jelentősen megváltoztatták. Utólag az is felmerül, volt-e valaha szilárd elméleti alapja.

A tartalmi feltárás fejlesztési stratégiájának

kimunkálásakor abból kell kiindulnunk, hogy a használók hozzáférnek az internethez, ahol egymással versengő rendszerek és szolgáltatások állnak rendelkezésre. A használók számára mindegy, hogy az őket érdeklő dokumentumokat a helyi könyvtár osztályozta-e vagy más. Az információ megtalálásához használható legjobb tartalmi feltáró eszköz egy kattintásnyira van, és nincs szüksége sem a második legjobbra, sem a könyvtárak, a kiadók, vagy a bibliográfiai adatbázisok által párhuzamosan kínált több száz feltáró rendszer valamelyikére. Mindebből következik, hogy a tartalmi feltárás elméletének és gyakorlatának arra kell törekednie, hogy magas színvonalú szolgáltatásokat nyújtson, még-

hozzá globális léptékben, például úgy, ahogyan ez a szakterületi bibliográfiai adatbázisokban vagy az OCLC WorldCat-ban megvalósul. Ha a központosított osztályozások minősége nem elég jó, a használók gyorsan használhatatlannak minősítik őket, tekintettel arra, hogy vannak alternatívák.

A bibliográfiai osztályozások válságának másik jele, hogy a Thomson Reuters hivatkozási (idézettségi) adatbázisaiban² indexelt folyóiratokat egy elemi és intuitív, tehát nem tudományos alapokon nyugvó rendszer alapján osztályozzák.

Kitérő: néhány megjegyzés az ETO-ról

Az ETO mindenek előtt jelentős szakmai tudást tükrözött és számos tudományterületen összhangban volt az ott folyó diskurzussal. Eredetileg nemcsak monográfiák, hanem cikkek és más dokumentumok feltárására készült, ezért jóval részletesebb volt, mint például a Dewey Tizedes Osztályozás (DDC). Az ETO most is létezik és jelenleg is fejlesztés alatt áll. Nem lehetünk azonban büszkéek rá, mivel szakmai közösségünk nem volt képes megfelelően karbantartani és korszerűsíteni, és közel botrányos, hogy az új kiadásban olyan sok az elavult rész.

Az ETO-t valaha a Nemzetközi Információs és Dokumentációs Szövetség (FID) kezelte. A FID azonban 2002-ben feloszlott. Ezt megelőzően számos (nemzetközi és nemzeti) bizottság dolgozott a rendszer tökéletesítésén. Ma nem találkozunk semmi hasonlóval, ami a digitális környezetben problémát okoz, mivel egy minőségi tartalmi feltáró rendszer fejlesztése túl nagy feladat egy-egy könyvtár vagy olyan, kisebb szakértői csoport számára, mint amely a DDC-t a Kongresszusi Könyvtárban gondozza. Ha látványosabbá akarjuk tenni a könyvtár- és információtudományt (könyvtártudományt) és a Google utáni korszakban hozzáférhetőbbé akarjuk tenni az információkat, valószínűleg nagyléptékű, a

gyakorló könyvtárosokat, a könyvtártudományi és más területekről érkező kutatókat a munkába bevonó, nemzetközi együttműködésekre lesz szükség.

A hagyományos könyvtári osztályozási rendszerekhez hasonlóan az ETO úgy készült, hogy alkalmas legyen a könyvek polcon való elrendezésére is. Ez olyan korlátozásokat von maga után, amelyek az online keresés esetében szükségtelenek. Ez valószínűleg részét képezi annak, hogy miért nem tölti be régi szerepét. Ennek okán a raktári és az információ-visszakeresési funkcióval külön-külön kell foglalkoznunk.

Azt is el kell mondanunk, hogy az ETO és a hozzá hasonló rendszerek feltehetőleg arra az elképzelésre alapultak, hogy az osztályozás semleges, objektív és tartalomtól függő döntésekre épülnek, tehát például „A” fogalom „B” fogalommal meghatározott összefüggésben áll, függetlenül hatókörétől vagy perspektívájától. Ezek a feltételezések hibásak. Helyesebb, ha azt gondoljuk, hogy specifikus, különböző témákat és paradigmákat megcélzó tartalmi feltáró eszközre van szükség. Az a széles körben elterjedt megközelítés, hogy az osztályozás szabványosítható és ilyen módon különböző kontextusokban újrafelhasználható, kérdéses, mivel a különböző szakmai közösségek (diskurzusközösségek) saját terminológiát, jelentéseket és relevancia-kritériumokat alakítanak ki. Nyomós érvek szólnak tehát a mellett, hogy az osztályozásnak a különböző szakterületek, ismeretelméleti közösségek és felhasználói csoportok igényeinek kielégítése érdekében testre szabottnak kell lennie. A feladat tehát nemcsak az, hogy aktualizáljuk az olyan rendszereket, mint az ETO vagy, hogy minden diszciplínára kiterjedő teauruszokat és más tartalomfeltáró rendszereket hozzunk létre. Ehelyett átfogó keretet kell adnunk a különböző alternatívák kialakítására és megvitatására. Ez lehetőséget kínál a felhasználóknak arra, hogy informált döntéseket hozzanak az információkeresés során. Azt is lehetővé teszi, hogy széles alapon nyugvó specifikus eszközöket fejlesszünk ki. Mindazonáltal továbbra is fontosak, sőt a tartalmi feltárás fennmaradásához feltehetően

szükségesek lesznek az olyan nagy, nemzetközi projektek, amelyek az *irodalmi igazolás*, azaz a szakirodalomban található fogalmak vizsgálata alapján osztályozzák a tudást. Az ETO-nak pedig a jövőben az előíró jelleg helyett leírónak és kontextuális jellegűnek kell lennie.

Mi az osztályozás?

Azt mondhatjuk, hogy az osztályozás a következő, egymással összefüggő folyamatok együttese:

- ☉ osztályok meghatározása;
- ☉ az osztályok közötti viszonyok, kapcsolatok meghatározása (az osztályozási rendszer megalkotása);
- ☉ elemek (dokumentumok) hozzárendelése az adott osztályozási rendszerhez.

Mindez azonos a következő, egymással összefüggő folyamatokkal:

1. fogalmak meghatározása;
2. a fogalmak közötti szemantikai relációk meghatározása;
3. annak meghatározása, hogy mely elemek tartoznak az adott fogalom alá (egy adott „dolognak” egy fogalomhoz való rendelése).

Fontos, hogy megértsük, hogy az osztályozási rendszerek és szöveges indexelő nyelvek (a szabad szöveges rendszerek kivételével) az „osztályozási rendszerek” különböző típusai közé tartoznak.

A szabad szöveges rendszerekben nem a bibliográfiai rendszerhez kötődő személyzettől ered az osztályozás, mivel csak a dokumentum szerzője által adott „osztályozások” lehetségesek. Ezeket az osztályozásokat a szabad szöveges rendszerekben az adott szöveg jelentései közötti olyan relációk reprezentálják, amelyeket azok a szakmai közösségek alakítanak ki, amelyekhez az adott szöveg tartozik. Minden más rendszerben a könyvtárosok (vagy a bibliográfiai rendszerek „metaadatainak” kialakításáért, gondozásáért és használatáért felelős személyek) által kialakított osztályozásokkal találkozunk. Minden ilyen

rendszer ellenőrzött szókincsnek nevezhető, amelynek jellemzője, hogy normatív és előíró jellegű. Ezeket a rendszereket bibliográfiai osztályozásoknak nevezhetjük.

A bibliográfiai osztályozások nem függetlenek a tudományos osztályozásoktól, ezért a könyvtártudomány nem lesz képes az osztályozás megfelelő elméletét kimunkálni, ha figyelmen kívül hagyja a tudományok osztályozásának problémáit.

A tartalmi feltáró rendszerek a következő három általános kategóriát fedik le: *terminológiai listák*, amelyek a terminusok listáira helyezik a hangsúlyt (gyakran definíciókkal), *osztályozások és kategóriák*, amelyek a tematikus csoportok létrehozását hangsúlyozzák, *relációs listák*, amelyek a terminusok és a fogalmak közötti összefüggésekre koncentrálnak.

A tartalmi feltáró rendszerek (nem teljes) taxonómiája ennek megfelelően a következő.

Terminológiai listák:

- ☉ egységesített névalakok listái,
- ☉ szójegyzékek,
- ☉ szótárak,
- ☉ földrajzi névtárak.

Osztályozások és kategóriák:

- ☉ tárgyszójegyzékek,
- ☉ osztályozási rendszerek,
- ☉ taxonómiák,
- ☉ kategorizálási rendszerek.

Relációs listák:

- ☉ tezaurusok,
- ☉ szemantikai hálók,
- ☉ ontológiák.³

A legfontosabb különbség a tartalmi feltáró rendszerek különböző típusai között leginkább abban van, hogy különböző típusú szemantikai relációkat jelenítenek meg. A hagyományos osztályozási rendszerekben a hierarchikus viszonyok, valamint a szinonimák és a homonimák közötti kapcsolatok a legfontosabbak. Az ontológiákban a szemantikai kapcsolatok széles skálája lehetséges. A kérdés az, hogy más rendszerek szükségesek-e a tartalmi feltárás elméletének kidolgozásához, továbbá, hogy a többi

tartalmi feltáró rendszer az ontológiák olyan speciális típusának tekinthető-e, amelyekben a szemantikai viszonyok korlátozottabb skálája áll rendelkezésre.

Az osztályozások tezaurszokká alakíthatók, ami azt mutatja, hogy a tartalmi feltáró rendszerek formája kevésbé fontos. Az osztályozás középponti kérdése – ahogy arról már szoltunk – az, hogy milyen módon tudjuk meghatározni a fogalmak közötti szemantikai viszonyokat. Meg kell jegyeznünk, hogy egy adott tartalomfeltáró rendszer sokkal több, mint rendszerjellemzőinek összessége. A használat során a könyvtárak számos megalapozott döntést hoztak egy-egy fogalom osztályba sorolásáról, ami fontos ismeretek felhalmozódását jelentheti, amit viszont ritkán tükröz a tartalmi feltárás irodalma, tehát inkább tacit tudás.

A kutatásban az információkeresés hagyománya nagyobb befolyásra tett szert, mint az osztályozásé, így a két terület kutatói között a megosztottság a jellemző abban a tekintetben, hogy fontosnak tartják-e az ellenőrzött szókincssel kapcsolatos vizsgálatokat. A hagyományos értelemben vett osztályozás elleni egyik érv pedig az, hogy az ellenőrzött rendszerek mindegyike a maga önkényes döntéseire épül, ezért a több rendszerben (adatbázisban) történő egyidejű keresés hatékonyságát rontja.

Az osztályozás ismérvei

Az alapvető elméleti kérdések közül az első az, hogy miként határozzuk meg annak kritériumait, hogy „A” dokumentumot az „X” osztályba soroljuk-e? A másik pedig az, hogy milyen ismérvek alapján hozható meg a döntés arról, hogy „A” és „B” fogalom között „X” szemantikai viszony határozható meg.

A könyvtári hagyomány főárama azt a szabályt követi, hogy egy könyv legalább 20%-ának „X”-ről kell szólnia, hogy az adott osztályhoz soroljuk. Az automatikus indexelésben viszont „A” szó előfordulása határozza meg, hogy „X”-hez soroljuk-e vagy nem.

A felhasználói igényekhez igazadó indexelés esetében az anticipált felhasználói kérdések határozzák meg, hogy mikor soroljuk „A”-t „X”-hez. Ilyenkor az indexelő azt kérdezi, hogy melyik deskriptor alá kellene az adott entitást sorolni.⁴ Ezzel összhangban mondható, hogy az indexelés lényege, hogy megbecsüljük, miben járul hozzá az adott cikk a tudáshoz.⁵

Annak érdekében, hogy az indexelés jó minőségű és konzisztens legyen, az indexelőnek alaposan ismernie kell a téma szerkezetét és azt, hogy mivel járul hozzá a dokumentum a tudás fejlődéséhez.

Amíg az osztályozással kapcsolatos kutatások fő iránya arra az objektivistá értelmezésre épül, hogy a dokumentumnak van valamilyen tárgya, egyre inkább teret nyer az a kisebbségi értelmezés, mely szerint a dokumentumhoz annak érdekében rendeljük „X” tárgyat, hogy valamely specifikus tevékenységet támogassunk. Az osztályozás jövőbeni elmélete és gyakorlata szempontjából ez az utóbbi nézet meghatározó.

Amikor azt a kérdést vizsgáljuk, hogy miként jelölhetjük a fogalmak közötti szemantikai kapcsolatokat, az ellenőrzött szókincsre épülő eszközöket használó könyvtárosok gyakran feltételezik, hogy ezzel kapcsolatos döntéseik a logikán vagy az adott fogalmak közötti rögzített szemantikai kapcsolatokon alapulnak. Az ellenőrzött szókincset azonban interpretációnak kell tekintenünk: egy olyan szemantikai rétegnek, amelyet a felhasználó által bevitt kifejezés és az alapul szolgáló adatbázis közé illesztünk abból a célból, hogy jobban képviselje a felhasználók eredeti szándékát jelző kifejezést.⁶ Egy ilyen interpretáció gyakran a tapasztalaton alapul, továbbá különböző perspektívák és érdekek a szemantikai kapcsolatok értékelésének eltérő ismérveit eredményezi. A héliumot például a kémiában nemesgáznak tekintjük. *Stowe* (kvantummechanikán alapuló) periódusos rendszerében viszont az alkáliföldfémek között szerepel.⁷ A modern tudomány nem oldotta meg a hélium helyét, és nyitott kérdés, hogy van-e erre a kérdésre helyes válasz. Az ilyen megfontolások teszik fontossá, hogy az osztályozásról úgy gondolkozunk, mint ami nemcsak logikus döntésekről szól, hanem

szövegek értelmezésén, továbbá különböző érdekek egyeztetésén alapul.

A deskriptorok, osztályozási jelzetek stb. elvben az adott, osztályozandó szakterület történetét feldolgozó könyvek fejezetcímeinek felelnek meg. Minden ilyen mű tükrözi szerzőjének és a korszellemnek a szubjektivitását, amit nem lehet és valószínűleg nem is helyes kiküszöbölni.

A könyvtártudománynak tanulmányoznia kellene a műfaj-fogalmak és más, a dokumentumok megfogalmazására használt módszerek használatát, továbbá szükséges volna, hogy a kutatók a saját gyakorlatukba átültessék ezeket. Ez a tudás nemcsak az indexeléshez, hanem minden, az információhoz kötődő szakmai tevékenységhez szükséges. Ezen kívül, ennek a tudásnak a meglétét tételezzük fel az olyan magas színvonalú könyvtárakban és bibliográfiai adatbázisokban, mint az Egyesült Államok Nemzeti Orvostudományi Könyvtára és a Medline. Ha az ilyen adatbázisok előállításakor azzal csökkentenék a költségeket, hogy nem alkalmaznak szakértő munkatársakat, végeredményben eltűnne a tartalmi feltárás és az osztályozás, mivel a jövőben csak a legjobb osztályozási gyakorlatokra lesz szükség.

Hogyan kapcsolódik a könyvtári osztályozás más osztályozásokhoz?

Amikor a könyvtári szakemberek osztályoznak egy adott könyvet, azok a fogalmak, amelyeket használnak, a szakirodalomból származnak és nem elsősorban ők maguk hozzák ezeket létre. Ahogy azt *Hulme* írja, az irodalom valódi osztályozását a könyv írója végzi el, a könyvtáros csak rögzíti azt.⁸ Ez a szemlélet azonban korán eltűnt a tartalmi feltárából.

Ezzel a hagyományos nézettel szemben az osztályozásnak azokat a célokat kellene tükröznie, amelyek elérése érdekében létrehozták őket. Emellett tudnunk kell, hogy a különböző tudományok, elméletek és az emberi tevékenység többé-kevésbé különböző módon osztályozzák a világot.

A könyvtártudomány és a tartalmi feltárás számára ebből az a tanulság, hogy az osztályozás független az ezeken a területeken kívül felhalmozott tudástól. Az osztályozáskor figyelembe kell venni annak célját és azoknak a tevékenységeknek a természetét, amelyeket az támogatni hivatott.

Miért van szükség az osztályozásra: a tényeken alapuló gyakorlat esete

Ha azt akarjuk, hogy az osztályozások relevánsak legyenek, eltérő nézetek és érdekek figyelembe vételével kell megalkotnunk őket. Ennek érdekében az osztályozásoknak lehetővé kell tenniük, hogy az információkeresés az ezekhez fűződő relevancia-kritériumok alapján történjék. A Google és más hasonló információ-vissza-kereső rendszerek lenyűgöznek bennünket, viszont tudnunk kell, hogy miként osztályozzák és rangsorolják a releváns információt. Azt gondolhatnánk, hogy ezek az információkereső rendszerek semlegesek és objektívak, de ez lehetetlen, hiszen minden rendszer torzít.

A keresőgépek esetében lehetséges, hogy különböző találatok vagy rangsorolások elérésére kalibrálják őket. Ennek eléréséhez vagy arra, hogy értékeljük ezeket a rendszereket, szükségünk van osztályozásra, amely megmutatja, hogy mit kellene megtalálnunk. A könyvtártudomány területén eddig a „felhasználói relevancia” alapján ítéltük meg a relevanciát. Amennyiben azonban bízunk kellene például orvosi dokumentumokban, helyesebb lenne, hogy a relevanciáról alkotott ítéletünk tudományos ismérveken (például a kutatási módszereken) alapulna, ahelyett, hogy a felhasználók véleményére alapoznánk. Egyértelműen ezt teszi a tényeken alapuló gyakorlat néven ismertté vált mozgalom, amelyik a tényeken alapuló orvosláson alapul.

A tényeken alapuló gyakorlat elvei szerint a dokumentumokat világosan meghatározott ismérvek alapján osztályozzuk (a kutatási módszerek hierarchiájára, vagyis arra építve, hogy

mi számít bizonyítéknak). A tényeken alapuló gyakorlatot azonban túlzott formalizmus jellemzi, ráadásul túlságosan mechanikus ahhoz, hogy erre alapozzuk a tudományos osztályozást. Függetlenül attól, hogy elfogadjuk-e a tényeken alapuló gyakorlat filozófiáját, az osztályozás fontos marad. Ha ugyanis a kutatási módszerek egy-egy adott rangsorát a legjobbnak fogadjuk el, a cikkeket a rangsorban felsoroltak alapján kell osztályoznunk. Ha kialakítunk ilyen rangsorokat, lehetségessé válik, hogy algoritmusokat dolgozzunk ki, amelyek – bizonyos mértékig megbízható módon – alkalmasak az automatikus osztályozásra, bár magát az osztályozást előre létre kell hozni, így az eredmény „emberi felügyelettel működő gépi tanulás” vagy „emberi felügyelettel működő gépi osztályozás” lesz. A tényeken alapuló gyakorlat nem a végső válasz az osztályozás problémáira, azonban sokkal egészségesebb megközelítést kínál az információkereső rendszerek és az osztályozás megalapozására, mint azok a paradigmák, amelyek a könyvtártudomány és a tartalmi feltárás területén domináltak az elmúlt 30 évben. A tényeken alapuló gyakorlat léte annak a fontos következtetésnek a levonására is alapot ad, hogy nem lehetünk meg osztályozás nélkül.

Miért van szükség az osztályozásra a Google utáni korszakban?

A tartalomfeltáró rendszereket olyan ontológiáknak tekinthetjük, amelyek sajátos fogalomalkotásra alapozva adnak válogatást fogalmakból és a hozzájuk tartozó szemantikai relációkból. Az ontológiák többet jelentenek az objektív valóság semleges visszatükrözésénél. Olyan világnézetekből építjük fel őket, amelyek – más célok rovására – bizonyos célok és értékek elérésére jók.

Figyelembe véve az osztályozásnak és a tartalmi feltárásnak ezt az új elméletét megérthetjük, hogy miért van szükség osztályozásra bármely, könyvtári, dokumentációs és információs munkaterületen. Az osztályozás kategóriái egyszerűen a releváns információ szolgáltatásának ismérveivel azonosak.

Jegyzetek

1. Az eredetiben a *knowledge organization* (tudásszervezés) terminus szerepel. Idehaza azonban a *tartalmi feltárás* (tárgyi feltárás) kifejezés nagyobb népszerűségnek örvend.
2. A Web of Science (a Science Citation Index, a Social Sciences Citation Index, az Arts & Humanities Citation Index és a Conference Proceedings Citation Index)
3. HODGE, G.: Systems of knowledge organization for digital libraries. Beyond traditional authority files. Washington, DC: Council on Library and Information Resources, 2000. <http://www.clir.org/pubs/reports/pub91/contents.html> (2012. június 6.).
4. SOERGEL, D.: Organizing Information: Principles of Data Base and Retrieval Systems. Orlando, Academic Press, FL: 1985.
5. ROWLEY, J.E. – FARROW, J.: Organizing Knowledge: An Introduction to Managing Access to Information, 3rd ed., Aldershot: Gower, 2000.
6. LEISE, F. – FAST, K. – STECKEL, M.: What Is A Controlled Vocabulary? Boxes and Arrows, 2002 http://www.bboxesand-arrows.com/view/what_is_a_controlled_vocabulary_ (2012. június 27.)
7. CHANNON, M.: The Stowe table as the definitive periodic system” = Knowledge Organization, vol. 38. 2011. no. 4. p. 321–327.
SCERRI, E.: The Periodic Table, Its Story and Its Significance, Oxford, Oxford University Press, 2007.
8. HULME, E.W.: Principles of book classification” = Library Association Record, vol. 13, 1911, p. 354–358, p. 389–394. p. 444–449.

Lengyel-norvég együttműködés a regionális könyvtári stratégiában

GUNDERSEN, Arne – KUBECKA, Magdalena: *Polish-Norwegian cooperation on strategies for regional libraries* (Library Management, vol. 32. 2012. no. 1–2. pp. 104–111.) című tanulmányát Viszocsekné Péteri Éva tömörítette.

Bevezetés

Egy lengyel-norvég könyvtári projekt keretében valamennyi lengyel regionális könyvtárnak kidolgozták a stratégiai terveit. A projekt hátterében lengyel oldalról a Könyvtárfejlesztési Program állt, norvég oldalról pedig a könyvtári projektet követő folyamat és a könyvtárakról szóló fehér könyv. A *Könyvtárak a tudástársadalomban – Stratégiák a jövőre* című projekt lényege a tapasztalatok és a jó gyakorlatok cseréje. A projektet a Lengyel Kulturális Cserealap támogatta.

A Kulturális Cserealap (Cultural Exchange Fund) az Európai Gazdasági Térség (European Economic Area) pénzalapjaiban egy elkülönített, Izland, Lichtenstein és Norvégia hozzájárulását tartalmazó rész, célja a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése a közösségen be-

lül és a kétoldalú kapcsolatok erősítése Közép- és Dél-Európa kedvezményezett országaival. Az alapot a lengyel Kulturális és Nemzeti Örökség Minisztériuma kezeli.

A lengyel könyvtárfejlesztési programot a Lengyel-Amerikai Szabadság Alapítvány (Polish-American Freedom Foundation) és a Gates Alapítvány finanszírozta, és az Információs Társadalom Fejlesztési Alapítvány (Information Society Development Foundation = ISDF) valósította meg. A 28 millió dolláros program a 2009–2013. évekre szólt, célja a falusi és kisvárosi közkönyvtárak erősítése, a keret képzésekre, berendezések vásárlására, a könyvtári közösségek erősítésére és a könyvtárak népszerűsítésére fordítható. A program külön figyelmet fordít a regionális könyvtárakra: előkészítéséhez 18 regionális könyvtár igazgatóját hívták meg.

Norvégiában 2004-ben a Norvég Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Hatóságot (Norwegian

Archive, Library and Museum Authority) bízták meg a könyvtárpolitikai dokumentum kidolgozásával. A jelentés 2006-ra készült el, a reformot 2014-ig irányozta elő. A jelentést egy parlamenti fehér könyv követte, amelyben a politikai célokat rögzítették.

2009-ben az ISDF lengyel képviselete kezdeményezte a norvég könyvtári hatóságnál, hogy indítsanak közös projektet a Kulturális Cserealap keretében. A projektre 2010-ben került sor, norvég részről vezetője a nemzeti könyvtár lett.

Országos könyvtári körképek

Lengyelországban 8560 közkönyvtár működik, beleértve a fiókkönyvtárakat is. Jogi helyzetüket az 1997. évi, 2007-ben módosított könyvtári törvény szabályozza. A törvény meghatározza a könyvtárak fő feladatait. A törvény értelmében a könyvtárakat a kulturális minisztérium felügyeli, a gyakorlatban azonban sok feladat hárul a helyhatóságokra, beleértve a finanszírozást is. 1999 óta működik az ország közigazgatási felosztását tükröző közkönyvtári hálózat. Részei: országos szinten a nemzeti könyvtár, regionális szinten a regionális könyvtárak, járási szinten a járási könyvtárak, helyi szinten a városi, illetve a községi könyvtárak. Lengyelországban 2478 település, 379 járás és 16 vajdaság van. Minden közigazgatási egységben minden szinten kell lennie legalább egy-egy könyvtárnak. A lengyel könyvtárakban több mint 17 500 ember dolgozik.

Norvégiában a közkönyvtárak száma nem haladja meg a nyolcszázat (beleértve a fiókokat is). A közkönyvtárak részt vesznek a norvég könyvtári hálózatban, a közös munkákban, mint a könyvtárközi kölcsönzés. A könyvtári törvény szerint mind a 430 városban lennie kell közkönyvtárnak, élén szakképzett vezetővel. A közkönyvtárakat az illetékes helyhatóság finanszírozza. A törvény értelmében a lakosok a könyvtárakat ingyen használhatják. A könyvtári hálózat Norvégiában is megfelel a közigazgatási rendszernek: van a nemzeti könyvtár, regionális szinten vannak a megyei könyvtárak és helyi szinten

a városi könyvtárak. Mind a 19 megyében kell lennie megyei könyvtárnak. A 800 városi könyvtárban 2500 ember dolgozik (főállásúra átszámítva 1800).

Mivel a két ország könyvtári hálózata a szintek tekintetében némileg eltér egymástól, a projektben regionális könyvtárnak lengyel részről a vajdasági szintű, norvég részről a megyei szintűeket nevezték. Lengyelországban a regionális könyvtárakat elsődlegesen a Vajdasági Testület elnöki hivatala finanszírozza. A 18 könyvtár (2 vajdaságban 2–2 könyvtár működik) feladatai közé tartozik a képzés és a régióhoz tartozó helyi könyvtárak felügyelete. Norvégiában a regionális könyvtárak a megyéhez tartoznak (pénzügyileg is), feladatuk, hogy tanácsadással és a jártasság, a képzettség, a szolgáltatások javítását célzó intézkedésekkel támogassák a városi könyvtárakat. Véleményezik a központi állami pénzek szétosztását, segítenek a központi állami szervezeteknek a kutatásban és a tervezésben.

A két ország regionális könyvtárai méreteikben nagyon eltérnek egymástól: míg a lengyel vajdasági könyvtárakban 100–200 fő dolgozik, a norvég megyei könyvtárakban átlagosan 10 fő. Közös bennük, hogy a hozzájuk tartozó területen ők a felelősek a könyvtári fejlesztésért; ez a közös pont képezte a projekt alapját.

A lengyel könyvtárak számára az ISDF 2008-ban számos feladatot határozott meg, a listát 2011-ben felülvizsgálták. Néhány feladat:

- ☉ a könyvtáraknak az aktuális tevékenységük kiterjesztéséhez szükséges területekre kell összehozniuk,
- ☉ a könyvtárak épületeit korszerűsíteni kell; a könyvtáraknak és a könyvtárosoknak meg kell tanulniuk a rugalmasságot, a helyi feltételekhez való alkalmazkodást, a helyi szervezetekkel való együttműködést,
- ☉ erősíteni kell a regionális könyvtári hálózatot,
- ☉ fejleszteni kell a jelenleg még nem teljes könyvtárközi kölcsönzési rendszert,
- ☉ megfelelő kormánypolitikával elő kell segíteni az együttműködést az iskolai könyvtárakkal és a városi kulturális központokkal.

Norvégiában a 2014-ig szóló könyvtári reform a kisebb településeken működő kisebb könyvtárak számára tervezi a nagyobb városokhoz hasonló szolgáltatások megvalósítását. A reform három területre épít: 1) tartalom és szolgáltatás, 2) struktúra és szervezet, 3) kompetenciák és kutatás. A 2009. évi *Fehér Könyv* kiemeli a köz-könyvtárak szerepét, nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a könyvtárak találkozóknak adjanak helyet, aktívan vegyenek részt a kultúra és a tudás fejlesztésében. A tervekben szerepelt még a jogszabályok módosítása, a kompetencia fejlesztése és önkéntes együttműködési megállapodás.

A projekt menete

Lengyel részről a projektben az ISDF, a Malopolski Kulturális Intézet (Malopolski Instytut Kultury), a regionális köz-könyvtárak igazgatói konferenciája és a 18 regionális könyvtár vett részt. Norvég részről a vezető a nemzeti könyvtár volt, részt vett még Akershus, Buskerud és Vestfold megye regionális könyvtára.

A projekt középpontjában a kulturális irányításban szerzett tapasztalatok és a bevált gyakorlat cseréje, továbbá lengyel-norvég közös stratégiai fejlesztés és a regionális könyvtárak önálló munkái álltak. Ennek érdekében négy alkalommal tartottak 3–3 napos tanácskozást három szakember irányításával, több lengyel és norvég szakértő meghívásával. A 2010 szeptemberében szervezett tanulmányúton 36 lengyel könyvtáros ismerkedett meg az oslói és a három közreműködő megyei könyvtárral. Konzultációs folyamat keretében a norvég szakemberek ajánlásokkal segítették a lengyel stratégiai tervek elkészítését. A Malopolski Kulturális Intézet könyvet fog összeállítani a stratégiai tervezésről. A tervezett záró konferenciára a projekt résztvevői mellett meghívták a kulturális intézeteket, a fenntartók és a média képviselőit, alkalmat teremtve arra, hogy a regionális könyvtárakról szélesebb kulturális értelemben cseréljenek véleményt.

Az új stratégiai tervek elkészítéséhez a lengyel könyvtárakat három csoportba osztották, a csoportokat egy-egy szakértő irányította. A márciusi

első és az októberi záró tanácskozások között a csoportok önállóan dolgoztak, lehetőségük volt kérdezni, konzultálni vezetőjükkel és más külső szakértőkkel. A tanácskozások során a könyvtárakból 3 fős csoportok dolgoztak a stratégián. Minden könyvtárnak azt tanácsolták, hogy több munkatársat vonjanak be a tervezésbe, és létesítsenek felügyelő bizottságot a fejlesztési, konzultációs és adatgyűjtési munkákhoz.

Eredmények

A norvég könyvtárak a vártnál többet kaptak a projektből: jobban megértik a lengyel könyvtárakat, megismerték a nemzetközi projektekben folyó munkát, és tudtak kapcsolatokat építeni. Hasznos volt számukra, ahogy saját könyvtárukat lengyel szemüvegen keresztül láthatták. Bár a norvég könyvtárosok nem vettek részt a stratégiai tervek kidolgozásában, saját könyvtáruk számára értékes tapasztalatokat szereztek és hasznos vitákban vettek részt. A norvég könyvtárosok úgy látták, hogy a lengyel könyvtárakban elsősorban a papír alapú gyűjteményekre összpontosítanak, és valószínűleg az új szolgáltatások fognak előnyben részesülni. Értékelték, hogy a lengyel könyvtárakban többen dolgoznak, de fontosnak tartották a munkatársak továbbképzését a korszerű tudástársadalomban szükséges munkához.

A lengyel résztvevők számára a projekt kézzelfogható eredménye az új stratégiai dokumentumok kidolgozása. Ezen túlmenően új ötleteket, benyomásokat szereztek, beleértve a vezetésben szükséges változtatásokat. A stratégiaépítési folyamatban való részvétel, a teljesen új könyvtári funkciók megvitatása a döntéshozókkal új és nagy kihívást jelentett sok lengyel könyvtáros számára.

Közös tapasztalat volt, hogy a nemzetközi projektek fontosak: az ilyen találkozók elősegítik a kulturális és nyelvi sokféleség megértését Európában és az európai kulturális örökség megismertetését.

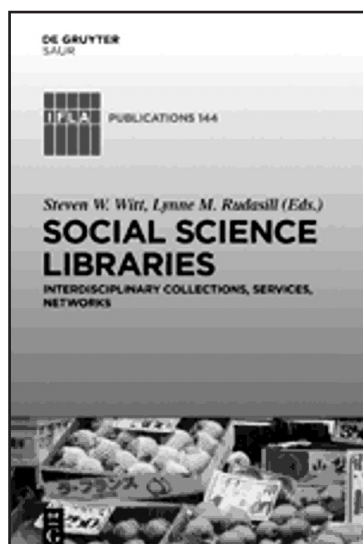

Az interdiszciplinaritás vonzásában: a társadalom- tudományi könyvtárak tudományterületi határainak alakzatai

A társadalomtudományi könyvtárakat érintő aktuális kérdésekkel foglalkozott az IFLA Társadalomtudományi Könyvtárak Szekciója a Torontóban megtartott 2008. évi konferenciáján. A kötet az elhangzott előadásokat közli a kiadás időpontjáig frissített információkkal, hivatkozásokkal.

A fő kérdések:

- Mi változik? Globalizálódik a tudomány, vagy maga a kutatott világ változott meg?
- Mit is jelent valójában az, hogy valami interdiszciplináris?
- Mi az, hogy multidiszciplináris?
- Valóban integrálódnak az egyes kutatási területek?
- Mi lehet a szerepük e folyamatokban a könyvtárosoknak?

Social science libraries : interdisciplinary collections, services, networks / ed. by Steven W. Witt and Lynne M. Radasill. – Berlin ; New York : De Gruyter Saur, 2010. – 138 p. (IFLA publications ; 144.)

ISBN 978-3-11-023214-1

A témafelvetést az indokolta, hogy a társadalomtudományok változásai erőteljesen hatnak a könyvtári szolgáltatásokra, a gyűjtemény alakulására, a könyvtárosok iránti szakmai elvárásokra, és újabb kihívásokat gerjesztenek. A kötet széles látókörrrel, elméleti és pragmatikus szempontból, kritikusan elemezve veszi szemügyre a kérdéseket.

A kötetbe foglalt tíz tanulmány három nagyobb témakörrel foglalkozik, amit kiegészít a két szerkesztő kezdő és a záró tanulmánya. A bevezető írás a tudományok forradalmának elméletére építve vizsgálja a gyakorlati következményeket a társadalomtudományos könyvtárak szerepváltozásában, a zárótanulmány pedig a kötetben körvonalazott jelenségeket, változásokat, problémákat vetíti a jövőre. A közbenső nagyobb blokkok közül az első témája az interdiszciplinaritás és a könyvtárak szerepe, a második rész a kutatási folyamatokat segítő adatszolgáltatásokkal, adatmegosztási formákkal, a harmadik pedig a globális kutatással és közösségi formákkal foglalkozik.

A tudományfelfogás változása

Az első tanulmány témája a khuni értelemben vett tudományos forradalmak¹ társadalomtudományos könyvtárakra gyakorolt hatása. A szerző, *Steven W. Witt* arra hívja fel a figyelmet, hogy a könyvtárak szükségszerűen magukon hordozzák azoknak a rendszereknek a jegyeit, amelyekbe be vannak ágyazódva, ugyanakkor előrelátóan próbálnak megfelelni a várható igényeknek. A kutatási folyamatok rendkívül komplexek és folyamatosan változnak: új paradigma szerint működő tudományos és kutatási területek keletkeznek, amelyeket a könyvtárnak el kell látnia megfelelő forrásokkal. Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogyan lehet meghatározni azokat a gyűjteményi paramétereket, amelyek a fenntartható kutatással összhangban vannak?

A kutatási területek átalakulása, átrendeződése, az új paradigmák kialakulása közepette a könyvtáraknak egyrészt az új területek és kutatócsoportok ellátására kell berendezkedniük, másrészt saját szervezeti struktúrájukat is a paradigmaváltást elősegítő logikai megfontolásokkal kell átalakítaniuk, hogy magát a paradigmaváltást segíthessék.

Az *interdiszciplinaritás* és *transzdiszciplinaritás* vizsgálatával a fejezet körüljárja, hogyan tudnák a társadalomtudományos könyvtárak feltérképezni feladataikat, az új interdiszciplináris vagy problémacentrikus kutatással foglalkozó közösségeket ellátni, és hogyan juttathatják el a megfelelő ismeretanyagot az új kutatócsoportokhoz. A fő nehézség ugyanis, hogy valamiképpen meg kell határozni a formálódó tudományterület alakzatát, és azonosítani kell a kutatói közösséget is.

Diszciplinaritás

A tudományterületi alapegységeket széles körben használják a tudományszervezés folyamatában. Ezek segítségével azonosítják a kutatói közösségeket, szervezik meg a finanszírozást. A diszciplinák meghatározzák az egyetemek szervezeti felépítését és a képzéseket. A könyvtári szolgáltatás is a tudományágak szerinti csoportosításra épül, ezért a tudományos kutatás alakzatváltásai – érthető módon – nehézségeket okoznak.

Szerveződési formákként a diszciplinák hajlamosak arra, hogy kiszolgálják azokat a társadalmi szerveződések, amelyek között a kutatói közösségek kialakultak. A diszciplinákat többféleképpen szokták jellemezni: *L. Salter és A. Hearn*² olyan regisztereknek nevezi a diszciplinákat, amelyek azt a módot teremtik meg, ahogyan az információt a tudományterület művelői megértik, ahogy érvelnek, ahogy egymással kommunikálnak, vagy a problémákat tárgyalják. A diszciplína meghatározó vonásait a tudós közösségben elfogadott paradigma, a domináns módszerek, a közösségben elfogadott gondolkodási modellek uralják. Az intézményes jelleg felismerhető a tanszékekhez, intézetekhez, konferenciákhoz és folyóiratokhoz való kötődésben, a tudós közösség meg tudja határozni önazonosságát és a közösség által használt módszereket. Annak ellenére, hogy a diszciplinák erős kontroll-mechanizmust fejlesztettek ki, a tudományos kutatás alapozza meg a diszciplináris változásokat. *Klein*³ a változás állandóságát hat tényezőnek tulajdonítja:

1. az egyes diszciplinákban alkalmazott megismerési struktúrának,
2. a szomszédos szakterületekkel való kapcsolatoknak,
3. új eszközök, módszerek, fogalmak és elméletek nyomásának,
4. a problémamegoldás által a szigorúan diszciplináris szempontra gyakorolt kényszernek,
5. a diszciplináris kutatás komplexszé válásának,

6. annak újradefiniálása, mi tartozik, és mi nem a diszciplinához.

Klein elemzése a diszciplinák egymás közötti áthatolásáról megvilágítja azt az ördögi kört is, amelybe a diszciplinák belekerülnek: mindinkább elaprózódó problémákat oldanak meg, újabb és újabb diszciplinákat generálnak, ezzel párhuzamosan a diszciplinák közötti együttműködést segítik elő. Mindig újabb határokat hoznak létre, amelyeket azután védenek, s újra áthágnak. A diszciplinák természete, hogy olyan belső strukturális elégtelenség jellemzi őket, ami gátolja a nem csak egy területen kutatható komplex problémamegoldást.

Interdiszciplinaritás

Az interdiszciplinaritásra irányuló kutatások a hagyományos diszciplinákon kívül megjelenő tudástartalmak létrejöttét és szerveződését vizsgálják. Gyakran úgy tekintenek rá, mint arra a legjobb megoldásra, amellyel olyan kutatás folytatható, amellyel a diszciplinák által létrejött tudással egyes összetett társadalmi problémákra irányítható a figyelem, ilyen például a klímaváltozás, az egészségügy, az élelmiszer-ellátás.

Witt részletesebben ismerteti Salter és Hearn interdiszciplinaritási térképét. A térképen három részterület látszik: a tudás mint eszköz, a tudás új szintézise és a kritikai interdiszciplinaritás. (1) *A tudás mint eszköz* problémacentrikus és külső igényekre válaszol. Tematikus kutatóközpontokban folyik a munka, amelyek nem döntenek a létező paradigmákat olyan új módszerekkel és fogalmi rendszerrel, amelyek új diszciplinához vezethetnének. (2) *A tudás új szintézise* megbolygatja a létező struktúrákat új fogalmi rendszer bevezetésével és módszerekkel, új diszciplinákhoz vezet. (3) *A kritikai interdiszciplinaritás* a diszciplináris logika és kontroll-mechanismusok fogságában végzi az interdiszciplináris tevékenység osztályozását és kategóriákba sorolását.

A kutatási cél mindhárom típusnál közös: a *problémamegoldás*. Sok interdiszciplináris kutatás a Kuhn-féle „normál tudomány” határain

túli problémákkal foglalkozik, segít az összetett, egyetlen tárgykör határait átlépő kérdések megoldásában. A társadalom öngeneráló problémáit is ez a kutatási mód világíthatja meg, ezek a jelenségek gyors politikai cselekvést vagy gyors technológiai rögzítést kívánnak meg. Figyelembe kell azonban venni, hogy az interdiszciplináris kutatások szoros intézményi keretek között folynak, s ezek a korlátok alapvetően meghatározzák a kutatás folyamatát.

Transzdiszciplinaritás

*Gibbons és társai*⁴ a kutatás tudományterületeket átjáró elméletét további absztrakciós szinttel bővítik és artikulálják a transzdiszciplinaritást, aminek eredménye másfajta tudás keletkezése, ami másféleképp terjed, és másként kerül alkalmazásra is. A jelenséget Mode 2-nek (M2) hívják, modellje a gyakorlat – alkalmazás – gyakorlat, szemben a Mode 1 modellel, amely a hagyományos diszciplináris és intézményi keretekre szorítkozik, a gyakorlatot és a kutatás eredményeinek felhasználóit pedig távolabbról szemléli. A Mode 2 tudás a gyakorlati problémamegoldás térfeléről keletkezik változatos, szórt környezetből, s párhuzamosan kell vele számolni az intézményesült, diszciplína-orientált közösségek tevékenysége mellett. Mindez azt jelenti, hogy a transzdiszciplináris kutatás a nem-egyetemi/nem-diszciplináris aktorokat is bevonja a probléma azonosításába, szerepük van a megoldások megtalálásában, a kutatás alapú irányelvek artikulálásában. *Etzkowitz*⁵ a tudás-termelésről olyan modellt mutat be, amelyben a tudás-termelés átlépi a tudomány és a társadalom intézményrendszere közötti hagyományos korlátokat, új elszámoltatással és kontroll-mechanizmussal új kutatási konfigurációkat hoz létre, s az egyetem – gazdaság (ipar) – kormányzat hármas kapcsolatrendszerén, alapul.

A problémamegoldó kutatás

Transzdiszciplináris kontextusban a komplex társadalmi problémák kutatása a Mode 2 tudás-termeléssel fémjelzett kutatások körébe tartozik. A társadalomtudományok új ágazataként jelentkező *globális tanulmányok* (global studies) olyan tevékenységeket ölel fel, amelyek sokban hasonlítanak az M2 modellhez: megkísérli egymás mellé állítani a kutatást, az oktatást és akár a közélet eseményeit is. Ilyen témakör az éghajlati változások, az emberi biztonság, a fenntartható fejlődés vagy a jog globális kérdéseket érintő irányító szerepe. Gyakori kiindulópontja a Föld népessége és a globalizáció, amelyen keresztül meg lehet értetni a problémák dimenzióját, s meg lehet ragadni a megoldandó kérdéseket. A cél sokszor lehet pusztán a tájékoztatás vagy valamilyen politikai pozíció elérése. Egy másik példa: a globalisztika kontextusában a fosszilis források bio-üzemanyaggal való helyettesítésére irányuló kutatásokhoz szintetizálni kell a kémiai-mérnöki fejlesztések, az agrárgazdaság, a szociológia, antropológia, a politikai gazdaságtan és a regionális kutatások eredményeit. A kutatási módszereknek kombinálniuk kell a nagy adatállományokon végzett gazdasági elemzéseket, hogy megállapítható legyen az új termék valódi előállítási költsége, de olyan elmélyült, az érintett régió társadalmi és kulturális életét vizsgáló hatástanulmányokat is figyelembe kell venni, melyek az átállás okozta változásokat vetítik előre a vidéki gazdaságban, a hagyományos élelmiszerellátásban, a régió életmódjában, kultúrájában. A hasonló kutatások eredményei politikai ajánlások is lehetnek arra, hogyan alkalmazható a legjobban a technológia.

Az ilyen típusú kutatásokat az M2 paradigma fémjelzi, a megismerés módja transzdiszciplináris, s a valós társadalomból eredő probléma megoldására irányul. Az ismereteket a tudományos és a nem tudományos közeg számára is terjeszteni kell, az eredmények felhasználása és további elemzése több tudományterület és szervezet tagjait is érdekelheti.

A globális problémák kutatásának csak kevés sajátossága hasonlít a hagyományos diszciplínákra. Nem apróbb problémákra vagy résztémára koncentrálnak, hanem olyan kérdések megoldására, amelyek nagy területről merítenek, több ágazatot ötvöznek, s az ezek keresztszetszetében kirajzolódó megoldásokat, alakzatokat kutatják. A globális populáció jelenségét például *gestalt*i értelemben vett *egész*ként kezelik. Előfordulhat, hogy egy-egy egyetemen az oktatógárda nem elég képzett egy-egy transzdiszciplínaris kutatási téma megoldására, és az intézményi struktúra sem tükröz ezzel kapcsolatban valamilyen diszciplínaris önazonosságtudatot vagy hűséget; nehezen indítható a témára saját folyóirat, a képzési programok is csak kialakulóban vannak, ha egyáltalán vannak.

A kutatók kölcsön-metodológiát használnak, nagy ismeretterületek szintézisére támaszkodnak, az új területek közül sok transzdiszciplínaris és az M2 tudástermelés felé tart. A probléma megoldásához használt módszer és a tudományágazat változhat a problémától és a kérdés megfogalmazásától függően. Az éghajlati változásoknál vizsgálhatjuk a kérdést a globális kormányzás szempontjából, amely több ország párbeszédén alapszik, egy másik szempont lehet a civil szervezetek politikára gyakorolt hatása, a harmadik pedig az agrár-közösségek reagálása a globális felmelegedésre.

A kutatások ezeken a területeken társadalmilag elosztottak. Több intézmény, ország és szervezet vehet részt a munkában a hagyományos tudományos közösségen belülről vagy kívülről. Ez szélesíti az együttműködési hálózatot, amelynek révén a kontroll-mechanismusok a szakterületen kívülre kerülnek dinamikus beszámoltatási rendszert hozva létre.

Az M2 jelenség tudás-keletkezési komplexitása késztetheti a könyvtárakat arra, hogy újragondoljuk, hogyan kellene a gyűjteményt formálni, kiknek szólnak a szolgáltatások, új módszereket kell kidolgozni a felhasználók azonosítására, meghódítására, és a tudás rendszerezésének módszerét valamint a terjesztés módját is át kell alakítani.

A problémamegoldásra irányuló tudományágazatok újracsoportosítása

A könyvtári szolgáltatások megfelelő átalakításához az első lépés a kutatói csoportok interdiszciplínaris vagy transzdiszciplínaris közösségek szerinti feltérképezése vagy átcsoportosítása.

Antony F.J. van Raan az interdiszciplínaritás vizsgálatára 3 analitikus megközelítést ír le⁶:

1. a kutatási aktivitás jellege – a csoportok vagy az intézmény tevékenységének alterületekre bontása (*research activity profile*),
2. a kutatási hatás jellege – a kutatócsoport idézettségének vizsgálata (*research influence profile*),
3. bibliográfiai térképek létrehozása (*bibliographic maps*) – az önszerveződő csoportok kapcsolatainak szerkezetére deríthet fényt az aktuálisan együttműködő kutatók vizsgálatával.

A kutatók közötti társas kapcsolatok tisztán bibliometriai elemzése visszautal Small és Griffith 1974-es munkájára – ezzel a tudományágazat sajátosságait lehet feltárni. A módszert még mindig alkalmazzák a kutatások specifikumainak klaszterálásához, és az M2 kutatások megismeréséhez is jól használható.

Jó eredményre vezethetnek más módszerek is: a társszerzők, az együttműködés típusa, a földrajzi, szervezeti és szakterületi összetartozás elemzése segíthet megérteni a körvonalazatlan területeken fontos szerepet játszó kognitív és társas jelenségek együttesét, rávilágíthat az interdiszciplínaris terület összetevőire. Perianes-Rodriguez és társai⁷ továbbvizsgálja a módszert: társszerzőségi elemzésekkel körvonalazzák és vizualizálják az M2 kutatócsoportokat.

A heterogén tudományos kommunikáció

Az együttes hivatkozások elemzésével (*citation analysis*) vizsgálható többek között a

tudományág töredezettsége, a kutatások konvergencia-szintje és az új feltörekvő területek önálló sodása. Witt azonban úgy véli, a bibliometriai mérések képesek ugyan a szaktudományi ágazatok feltérképezésére, de nem foglalkoznak azokkal a közösségi jelenségekkel, amelyek az újító vállalkozó szellemiségtől (*entrepreneurship*) függő tudás-termelést jellemzik. A heterogén tudományos kommunikáció megismerésére több bibliometriai módszert is alkalmaznak, például a következőket:

- ◎ Folyóirat–folyóirat mátrix (a kulcsfontosságú folyóiratok alapján) – megállapíthatók a kutatási terület csomópontjai, kapcsolatrendszere és tartalma.
- ◎ Az együttes hivatkozások elemzésével és az azonos szavak elemzésével (*co-word analysis*) reprezentálják a tárgyköröket, a szervezeteket, feltérképezik a virtuális kapcsolathálózatot is. Elemzik a szervezetek különféle szerepkörét (használók, előállítók, fenntartók, a kutatások mozgatói a különféle hálózatokban a szektorok és országok között).

Ezek a módszerek is csupán a kvantitatív elemzések szintjén maradnak, nem árulnak el többet a közösség dinamikájáról és a motivációs tényezőkről, amelyek a kutatást igazándiból hajtják. *Könyvtári szempontból* elengedhetetlen foglalkozni a gyűjteményalakítási stratégia észszerűsítésével, a bibliográfiai módszerek fejlesztésével, a kutatói közösségek azonosításával. Minderre azért van szükség, hogy a terjeszteni kívánt információ elérje célzott közönségét. A könyvtárak és szolgáltatásaik előtt álló új feladatokhoz meg kell értenünk és meg kell ismernünk az interdiszciplinaritás mibenlétének és a tudományos kutatások köré csoportosuló kutatói közösségeknek a jellemzőit, és azt is, hogyan használja fel a kutatás az információkat a komplex problémák megoldásához. Ehhez a könyvtárosoknak a kutatócsoportok közvetlen közelébe kell férközniük, együtt kell velük dolgozniuk, hogy kifejlészthessék és közvetítsék a megfelelő forrásokat. Ezzel lényeges határterületi szolgáltatásokat állíthatnak elő, biztosíthatják a szakterületek közötti információáramlást,

segíthetik a kutatók összekapcsolását azokkal a szakemberekkel, akik a peremterületről vagy egy másik tudományágazatból járulnak hozzá a kutatási eredményekhez. Mindez a problémamegoldó kutatási folyamatban való közvetlen részvételt, a tudás közvetítésében való aktív szerepvállalást jelent. A könyvtárosnak nem elég pusztán reagálnia: aktívan részt kell vállalnia a kutatási folyamatokban, a szervezeti és strukturális változásokban.

„Diszciplína nélkül”

Jean-Pierre V. M. Hérubel ötletes, ironikus felhanggal is érthető kulcsszava [*fegyelmezetlent* is jelent] a társadalomtudományi és a bölcsészettudományi adatbázisok tudományterületi összefonódását takarja. A két terület adatbázisainak figyelembevételével kidolgozta a *diszciplináris alaktan (morfológia) és tipológia* modelljét. Szemléletes ábrákkal mutatja be a területek egymásba hatolását, érintkezését, a hagyományos diszciplínák kereszteződését és átfedéseit. Ehhez néhány fontos fogalommagyarázatot ad arról, hogyan keletkezik a tudás, és hogyan publikálják, hogyan jelenik meg mindez az adatbázisokban.

Morfológiaiilag két nagy ismeretkörbe – *társadalomtudomány* és *bölcsészettudomány* – szokták csoportosítani a kutatási területeket. Ezeket tudományágakra szokták tovább bontani, *szociológia, antropológia, gazdaságtan* stb. Az oktatás és a kutatás is hasonló ágazatokra bontva folyik; ezeken belül keletkezik az információ és a tudás, folyik az értékelés, és az ismeretek terjesztése is innen indul ki. További speciális területek is kialakulnak, ezek ágazatokra bomlanak: a történelem vonzásában működik a *gazdaságtörténet, politikatörténet, tudománytörténet*, míg az *etika, logika, társadalomfilozófia* vagy *tudományfilozófia* a filozófiához kapcsolódik. Az egyetemeken oktatott szakok szerint alakulnak ki a mellékágazatok, amelyek különbözően viszonyulnak az információhoz és a tudáshoz. (Ezeket az ágazathoz hű, ismeretelméletileg el-

fogadott, konszenzus alapú protokollok és értékelési rendszerek jellemzik.) Az ágazati formák megfelelnek a tudás felfedezési és terjesztési folyamatának, technikáinak és távlatainak, a kutatás lefolytatása az ágazati előjogokat támogatja. Azt a tudást, amelyik nem a megfelelő ágazathoz kötődve jön létre, nem igazolják az ágazaton belül, és nem ismerik el érvényesnek.

A szociológusok másképp tekintenek kutatásaikra, mint az antropológusok, a történészek vagy az irodalmárok, másképp jutnak el a felismerésekig, másképp írnak és publikálnak róla. A szociológia, antropológia, politikatudomány vagy a filozófia saját szaknyelvét, kommunikációs szokásrendet és hagyományt alakított ki. A szociológiának, gazdaságtannak, történelemnek vagy filozófiának lehet ugyanaz a témája, mégis különféle feldolgozásmódot és olvasatot adhatnak, és teljesen más visszhangot válthatnak ki. Úgy beszélnek és írnak, ahogyan azt elvárják tudományterületükön még akkor is, ha nagyon hasonló kutatási problémával foglalkoznak.⁸

A szakterületek elágazásai

Hogy megismerhessük a kortárs társadalomtudományokat, meg kell értenünk a tudományágazatok határainak természetét, és hogyan jelennek meg ezek a bibliográfiai vagy teljes szövegű adatbázisokban, mint amilyenek az *America: History and Life*, *Art Bibliographies Modern*, *ArtIndex*, *Anthropology Plus*, *ComAbstracts*, *Historical Abstracts*, *Philosopher's Index*, *Sociological Abstracts* és más hasonlóknak. Sokan úgy gondolják, hogy az adatbázisok tükrözik a valós ágazatokat és az azt képviselő tudást, és hogy minden ágazatnak van saját adatbázisa, amire a kutatók az elsődleges keresési stratégiájukat alapozhatják. Ugyanezt gondolják a multidiszciplináris adatbázisokról is, amelyek egy-egy ágazat topográfiáját próbálják lefedni (*Arts and Humanities Citation Index*, *Social Sciences Citation Index* vagy a *Wilson Indexes*). Ezek az adatbázisok kétségkívül nagyon hasznosak, azonban tudnunk kell, hogy hatékony használatukhoz a diszciplináris tájékozottság és

gondolkodásmód átviteli mechanizmusaira van szükség. Mivel a tudás interdiszciplináris és multidiszciplinárisra vált, az adatbázisoknak is a lehetséges gondolkodási megközelítésmódokat kell képviselniük, s nemcsak egyetlen ágazatra szorítkozniuk. A kutatás dinamikusabb lett, áthágja a korábbi határokat, interakcióba kerül más területek más szerkezetű tudásával. Ahol több szellemi és ismeretágazat sejlik fel, az ágazati definíciók fellazulnak: ezek a jelenségek az adatbázisokban is megfigyelhetők.

A diszciplinák alakzatai

Hérubel szemléletes illusztrációit az általa felállított általános tipológiára építi. A diszciplinák alakzatai konszenzussal formálódnak a tudás igazolására használt látószögek, módszerek, technikák és nézetek függvényében. Az általános alakzatokhoz hozzáadta azt a körülményt is, hogy milyen árnyalatokat lehet megkülönböztetni az egyes tudományterületi adatbázisokban. A következőkben Hérubelnek a tudományterületi formákról adott elemi meghatározásait közöljük⁹:

Diszciplináris alaktan (morfológia) és tipológia

Diszciplinaritás – Kiforrott, határozott tárgykörre fókuszáló szemléletmód sajátos módszertani és technikai jellemzőkkel. A szakmai nomenklatúra, konszenzuson alapuló szokások és eljárások alakítják. (Példák: történelem, filozófia)

Ágazati diszciplinaritás – Valamely tudományterülethez kapcsolódó, egyedi módszereket és technikákat alkalmazó, szűkebb kutatási területre összpontosító specializált szemléletmód. A szűkebb szakterületet gyakran a diszciplína szélesebb területébe ágyazva vizsgálja. (Példák: környezet-történet, tudományfilozófia)

Multidiszciplinaritás – Több tudományterület összeolvastatás nélküli bevonása, az egyes diszciplinák különálló szemléletmódja érvényesül. A tudományterületek azért fognak össze,

hogy egy-egy jelenséget tanulmányozzanak, és közös célon munkálkodjanak. A diszciplínák megtartják saját egyedi jellemzőiket. (Példák: afrikanisztika, amerikanisztika)

Interdiszciplinaritás – két vagy több tudományterület bevonása, a megadott célok és feltételek között folytatott tevékenységek szintetizálásával. A technikák és metódusok az adott célok elérése érdekében keverednek és összeolvadnak, állandósulnak. (Példák – bioetika, etnikai tanulmányok)

Transzdiszciplinaritás – A diszciplínákat a célokra való összpontosítás közben egy magasabb szintű konceptuális nézőpont teljesen összeolvasztja. Ez az előző tudományterületi jellemzők közel zökkenőmentes integrációját igényli. (Példa: meta-kriticizmus)

Hérubel modelljei a diszciplínák és ágazatok egymásba karolását szemléltetik. Hogy mi mibe karol, mibe nyúlik át, milyen metszési területet foglal el, milyen irányt vesz, attól függ, hogy milyen összefüggésekről van szó, a tudás és összetevői milyen hatást gyakorolnak egymásra, milyen jellegű és irányú a tudományos kommunikáció, s ennek következtében a diszciplínáris határok hol mosódnak el. A művészet, a dizájn, a kommunikáció és a filozófiai esetében például olyan társadalomtudományos ágazatok bontakoznak ki, mint a művészet piaca, a művészeti újságírás, politika és média vagy a bioetika stb.

Az ismeretek és a róluk szóló információk mind komplexebbé válnak, s ez a művészeti és bölcsészettudományos területeket is érinti.

Egyes kutatásokhoz például a művészeti produkciók gazdasági ciklusait, a művészeti piac társadalmi feltételeit és/vagy az esztétikai műfajok befogadását kell tanulmányozni. A filozófiai kutatáshoz alapesetben a *Philosopher's Index*-hez lehet fordulni, a tudományágakon áthajló kérdések irodalmának hatékony feltáráshoz ezen kívül más tudományterületekre irányuló adatbázisok is hozzájárulnak: az alkalmazott etika, bioetika, politikai és társadalomfilozófia vagy tudományfilozófia és tudománytörténet ku-

tatásánál több területi vagy multidiszciplináris adatbázist kell felkutatni.

Az adatbázisok szükségképpen tükrözik azoknak a tudományterületeknek a szokásrendjét és jellegzetességeit, amelyeket képviselnek. Tartalmuk a tudományterületekre szakosodott bibliográfiai szolgáltatások céljai és feladatai szerint alakultak ki, mégis az összemosódó diszciplínák megjelenésével növekszik az igény más, megfelelő adatbázisokhoz való átjárhatóság iránt, amelyek mind nagyobb mértékben vállalnak szerepet a kiegészítő információk megszerzésében. A könyvtári információkeresést megszabja az, hogy a kutatott téma milyen más ismeretterületekkel vegyül, s az ismeretterületek kereszteződő szövege határozza meg a szükséges információk felkutatásának forrásait és módját.

A könyvtári szolgáltatások „határainak” a lebontása

Margaret Robb az oxfordi Bodleiana társadalomtudományi könyvtár gyakorlatát bemutatva megállapítja, hogy a tudományterületekről való hagyományos képzetek továbbra is fennállnak és meghatározó szerepet töltenek be az interdiszciplináris kutatásokban. Az interdiszciplináris és az újonnan kialakuló kutatási területek támogatása megkívánja, hogy a könyvtári források köre és a szolgáltatási modellek kibővíljenek. A tudományos könyvtárakat ez annyiból is érinti, hogy a hangsúly a helyi nagy gyűjtemények fenntartásáról áthelyeződik a könyvtári szolgáltatások tudományterületeket átívelő megtervezésére és közvetítésére. Az Oxfordban létrehozott interdiszciplináris iskola, a *School of Interdisciplinary Area Studies* a társadalom komplexitásának és kölcsönös összefüggésrendszerének feltárását és megértését az antropológia, gazdaság, politika, történelem, szociológia és kultúratudományok kutatásával segíti. A tárgykörök egyes szegmensei közötti kapcsolatok a földrajzi vagy politikai összefüggések mentén rajzolódnak ki.

Hogyan segíthetik a könyvtárak az interdiszciplináris kutatást? Robb válasza: a kitűzött kutatási témára vonatkozó információ- és anyaggyűjtésben, a meglévő szürke irodalom digitalizálásával és elektronikus hozzáférhetővé tételével, a hagyományos tárgyszavak, osztályozási jelzetek, tezauruszok segítségével, a fizikai állomány átrendezésével, illetve a virtuális keresés támogatásával, a katalógusok, adatbázisok fazettás menüsoraival, a felhasználók címkéinek kihasználásával. Ez utóbbi jól kiegészítheti a hagyományos könyvtári tartalmi feltárást a felhasználók által hozzáadott specifikusabb, újonnan megjelenő terminológiával, ezzel a rendszerezés is gyorsan közelebb kerülhet a felhasználói igényekhez.

Az új kutatói közösségek és az egyetemi kurzusok könyvtári támogatása továbbra is elengedhetetlenül fontos. A könyvtárosok, hogy tájékozódjanak a felmerülő témákról és igényekről, részt vesznek a kurzusokon, beszélgetnek a kutatókkal, s figyelemmel kísérik, hogyan írják le a honlapok a kutatási területet. Oxfordban az új, nyolc könyvtárból létrehozott Társadalomtudományi Könyvtár földrajzi és témakódokkal látja el a kutatási programokat és a szervezeti egységeket. Ez alapján különféle szolgáltatásokat nyújt, többek között értesítést küld a kutatóknak különféle csatornákon keresztül (e-mail, RSS, hírlevél). A nyomtatott anyag szabadpolcos elrendezése önmagában is megfelelő közeget biztosít az interdiszciplináris szemlélet kibontakozásának.

Jeffrey A. Knapp (Altoona, Pennsylvania) kiemeli, hogy ha a tudományterületek összefonódását nem problémának, hanem a kérdések megválaszolásához vezető egy-egy lehetséges útvonalnak tekintjük, akkor az eredményekhez vezető utak számának növekedéséről beszélhetünk. A sokoldalúsággal elkerülhető a diszciplináris szűk látókörűség. (Például egy HIV/AIDS kutatásban az immunológiát és az antropológiát bevonva több oldalról adható válasz a felmerülő kérdésekre, a szívbetegségek problémáinak javítását segíthetik a szociális körülmények összefüggéseinek feltárása.)

A különböző képzettséggel rendelkező kutatók új ötleteket adhatnak a fejlesztésekhez. A földtörténet negyedidőszakával foglalkozó tudomány (Quaternary studies), mely a mintegy két és fél millió évvel ezelőtt kezdődött és ma is tartó időszakokkal foglalkozik, 35 különböző diszciplína bevonásával folytat kutatásokat – antropológia, geológia, földrajz, biológia, éghajlatlan, történelem, oceanográfia stb., amelyekhez társul a gazdaság- és politikatudomány is –, hisz az éghajlati változások és az ember felelőssége gazdasági és politikai kérdés is.

Könyvtári szempontból az ilyen kutatások támogatása bizonyos problémákat vet fel. A viszonylag szűk területek köré tág kutatási környezetet kell biztosítani, körül kell venni az egyes szakterületeket a határterületekkel, és átlépést kell biztosítani egyéb megközelítéshez is. Ez a körülmény jelentősen megnehezíti a gyűjteményalakítást, s ezért értékelődik fel a tudományos könyvtárak együttműködése. Az interdiszciplináris kutatáshoz szükséges információkhoz a meglévő diszciplináris kereteken át lehet eljutni, s ebben a könyvtárosok nyújthatnak segítséget. *Jude England* a British Library patinás gyűjteményében kialakított új társadalomtudományi részleg kialakításáról számol be. Az Egyesült Királyság kutatási infrastruktúrájában kiemelt intézménynek egy rendelkezés értelmében 2004-től a társadalomtudományok területén is vezető szerepet kell betöltenie. A küldetés teljesítésére nagyszabású tartalom szerinti átrendezésre és szolgáltatás-centrikus átalakításokra került sor. Mindezt végigkísérte a felhasználók tájékoztatása és a finanszírozók meggyőzése az átalakítások szükségességéről. Széles felhasználói kört, sokféle attitűdöt vettek figyelembe, és – a licenfeltételektől függően – távhasználatra állították be a szolgáltatásokat.

A gyűjtemény gazdagsága, földrajzi és történeti mélysége párját ritkítja, olyannyira, hogy a gyűjtemény lehetőségeivel még a rendszeres látogatók sincsenek tisztában. (Például azzal, hogy a könyvtár rendszerességgel gyűjti a brit hivatalos publikációkat, a nemzetközi nem-kormányzati szervek anyagát, például az Európa Tanács, a Vi-

lágbank, az Egyesült Nemzetek vagy az OECD dokumentumok.) Mivel a kormányzati dokumentumok már csak elektronikus formában jelennek meg a weben, a könyvtárnak külön programja van a digitális formában született anyagok megőrzésére és szolgáltatására. A felhasználói kör változatos és szórta: a finanszírozott programok kutatói, a felsőoktatási intézmények, a kormányzati és a hozzá kapcsolódó szervezetek (központi és helyi), a kutatóintézetek, a harmadik szektor és a privát szféra. Nehézséget jelent, hogy sok kutatóintézeti vagy a magánszektorban működő kisebb szakkönyvtárat megszüntettek, a kutatók viszont nehezen „szoknak át” a lehetőségekben bővelkedő új helyekre. Ezt több dolog is hátráltatja, a legjelentősebb ok talán egyes távoli hozzáférésű adatbázisok korlátozott, csak az előfizetés helyéhez kötött használata.

Adatszolgáltatás

JoAnn Jacoby (Új-Delhi) egy viszonylag új területről, a társadalomtudományok adatmegosztási gyakorlatáról ad körképet, és szolgál esettanulmányokkal. Vizsgálja a kutatók adatmegosztási hajlandóságát, az adatarchívumokban való közreműködésüket, melyek lehetnek interdiszciplinárisak, multidiszciplinárisak vagy diszciplína-specifikusak, s érinti az adatmegosztás irányelveit. Az esettanulmányok az antropológia, a gazdaság és a népesedés kutatásának programjairól szólnak.

Az adatgyűjtemények kialakítása, kezelése, publikálása és megőrzése a tágabb e-tudomány és a tudományos kommunikációs kezdeményezések révén kerül a könyvtár- és információtudomány látókörébe azzal a kérdéssel, mi a szerepe a felsőoktatási könyvtáraknak az e-tudományos tevékenységek támogatásában, hogyan segítheti a könyvtáros a kutatási eredményekhez való hozzáférést, milyen eszközöket lehet használni a metaadat-kezeléshez, a fel- és letöltéshez.

A kutatások során sok adat keletkezik, így az adatmegosztás a finanszírozókat is érdeklik olyan szempontból, hogy milyen adatmegosztási

irányelvet lehet gyakorolni, hogyan lehet elérni a kutatási befektetések megtérülésének jobb hatásfokát. Több alap arra buzdítja a pályázókat, hogy dolgozzanak ki tervet az adatok megosztásáról (pl. a National Science Foundation, az OECD stb.). Bizonyos pályázati összeg felett már kötelező egy ilyen terv elkészítése. A PubMed finanszírozója, a Wellcome Trust már bármilyen juttatásnál előírja az adatok elhelyezését a központi repozitóriumban. Ezek a követelmények a támogatott kutatások alatt keletkező vagy a már rögzített adatok szélesebb körű hozzáférését célozzák. Biztosítottak szeretnék látni az adatok hitelesítését, a másodlagos elemzéseket és a meta-elemzéseket. A kutatási befektetések ezek között a körülmények között válhatnak csak fenntarthatóvá, és térülhetnek meg többszörösen.

Ugyanakkor a fenntartóktól elvárható lenne, hogy megfelelő háttérrel nyújtsanak, azaz alakiítsanak ki infrastruktúrát az adattároláshoz. Ez korántsem egyszerű, hiszen az adatok megosztása ma még sok vonatkozásban több problémával jár, mint amennyit megold.

Az adatok megosztására alkalmas infrastruktúra nagyon egyenetlen: egyes területeken fejlett, máshol teljesen hiányzik. A legnagyobb kihívás kulturális: sok területen a nyílt és rendszeres adat-megosztásnak a kutatók között nem alakult ki sem a normája, sem szokásrendszere.¹⁰ A szakmai finanszírozás olykor kívülről sután beleszól a tudományos gyakorlatba, s ez nem jár jó eredménnyel.

Mi tekinthető társadalomtudományi adatnak?

Jacoby a digitális adatok taxonómiáját – a teljeség igénye nélkül – *Gutmann* és társai, valamint *Altman*¹¹ alapján körvonalazza. (1. táblázat)

Gutmann et al. 2004	Altman 2008	Egyéb típusok
Felmérési adatok	Nyers adatok	Jegyzetek
- kategoriális vagy zárt kérdésre adott válaszok	Numerikus táblázatok	Szövegek
- nyitott kérdésekre kapott „teljes szövegek”	Adminisztratív adatlapok (és e-mail)	Modellek (például a gazdasági modellek)
Nem felmérési adatok (kép, hang, video, multimédia)	Video és audio interjúk, lejegyzések, blogok	Műtárgyak, minták, mintapéldányok, más fizikai objektumok

1. táblázat

A digitális adatok taxonómiája

Az adatok heterogének, a táblázatba foglalt típusokon kívül sok más adatfészeség is van. Az antropológusok feljegyzései lehetnek tisztázatlan megállapítások, családfák, taxonómiák, szögyűjtemények, hangfelvételek, térképek, szövegek és más dokumentumok, objektumok, tárgyak, képek, spektrográf felvételek, minták, példányok.

Hogy mit tekintenek adatnak a társadalomtudományban, szinte határtalan lehetőségeket rejt magában. Sok típus a múzeumokban és más gyűjteményekben megszokott tárolási és feldolgozási egység, ezek feltárása, katalogizálása, archiválása bejáratott mechanizmusokon alapul, de meglehetősen különböznek az adat-adatoktól, amelyek megosztása, kezelése, tárolása és megőrzése még megoldandó feladat.

Adatkurátorság

Az adattárolásnak és adatkurátorságnak kétféle formája van: lehetnek *központosított*, nemzeti adattárak vagy *alkalmi* terjesztésre szánt, a nyilvánosság számára nyitott helyi adattárak (kutatóintézetekben a kutatók saját forrásai vagy formális publikációk, pl. folyóiratokban). Központosított adattár például az *Inter-University Consortium for Political and Social Research* (ICPRS) repozitóriuma, a *United Kingdom Data Archive* (UKDA) vagy a *Council of European Social Science Data Archives*. Alkalmi terjesztés

tésűek a folyóiratokban közölt adatok (ilyen orgánus pl. a *World Cultures* és az *Economic Modeling*); a szakterületi weboldalak (The Paleobiology Database), helyi vagy intézeti szerveren, lemezeken, tömörített formában vagy más médián, a kutató irodájában tárolt adatok. Egyes becslések szerint több az ilyen kis helyen őrzött adat, mint amennyi a központosított adattárakban található. A szerző leszögezi, ezek összegyűjtése, rendszerezése is a könyvtárosok egyik feladata lehet.

Akik nem osztoznak

Mi az, ami visszatartja a kutatókat az adatmegosztástól? A Research Information Network 2008-as tanulmánya szerint a tudományterületek egységességének hiánya más-más viselkedésformában, irányelvekben, az azonosított probléma megoldásának igényében nyilvánul meg, ezért minden egyes kutatási terület követelményeihez és gyakorlatához meg kell találni a megfelelő eszközöket. Az interdiszciplináris kutatások esetében különösen megfontolandók ezek a szempontok.

A bölcsészettudományokban ritka az adatmegosztás. Gutmann és társai felsorakoztatják azokat az ellenérveket is, amelyek az osztott repozitóriumi adattárolás ellen szólnak, illetve amelyek hátráltatják a megosztást. Ezek a következők:

- ⊗ vonakodás a megosztástól a potenciális versenytársak miatt és a tulajdonosi szemlélet prioritása,
- ⊗ idő- és szakértelem hiánya az adatok megosztásához,
- ⊗ az adat-előállítók nem tudják, hol és hogyan is lehetne archiválni,
- ⊗ titoktartási kérdések,
- ⊗ támogatást inkább új adatok gyűjtéséhez lehet kapni, mintsem a régiek tárolásához, újrafelhasználásához,
- ⊗ az adatokat elfelejtik, amint a támogatás befejeződött, és a publikációt megírták.

A közölt esettanulmányok a nyilvánosságra hozataltól való ódzkodás más indítékaira is rávilágítanak.

*Zimmerman*¹² értekezését felhasználva a szerző ismerteti az *ökológiai* területre jellemző kutatási gyakorlatot és adatfelhasználást. A szakemberek informális és formális tudására a szakterületen egyaránt szükség van, de a formális adatok nem helyettesíthetik az informális tudást, ezért az összegyűjtött adatok másodlagos felhasználása sokszor téves következtetésekhez vezet. Az adatok kontextusát és az informális tudást is fontos megőrizni az adatok átvételénél és szintetizálásánál, de ez nem könnyű. Amikor többféle terület adatainak szintetizálására történik kísérlet, akkor a mintázatoknak is megfelelő jelentőséget kell tulajdonítani.

A *szociálkulturális antropológia* kutatói a megbízható munkaközösségen kívül nem osztják meg adataikat másokkal. Az adatok interpretációjához itt is szükség van a kontextusra és az informális tudásra. Sok esetben a bizalmasan megszerzett, nem a széles nyilvánosság számára közzétehető adatokról van szó: ez megnehezíti a megosztást. Az adatgyűjtés munka- és időigényes, ami az adatok személyi tulajdon érzését erősíti.

Akik megosztják az adatokat

A kvantitatív adatokkal dolgozó társadalomtudományok már régóta megosztják adataikat: 1962-

ben alakult meg a világ legnagyobb digitális társadalomtudományi adat-adatbázisa, az ICPSR. A szervezet mintegy hétszáz intézménnyel működik együtt. Külön foglalkoztatja az *adatok tudománya* és az *adat-kurátorság*. A *United Kingdom Data Archive* (UKDA) és a *Council of European Social Science Data Archives* munkatársaival együtt kidolgozták az adatfelhasználás rutinját és a metaadat szabványt (Data Documentation Initiative, DDIⁿ, ahol az n az aktuális verziószám). Az adatkezelésnek olyan sajátosságokra is ki kell terjednie, mint a mintavétel, a bizalmas adatkezelés és az engedélyek az adat életútja és felhasználása során.

Az ICPSR repozitóriumát nem minden társadalomkutató használja, de nem is elégít ki minden igényt. Jól tárolja és kezeli a kérdőívekkel összegyűjtött numerikus adatokat vagy a népszámlálási adatokat, de ezen kívül sok másféle társadalomtudományi adatformátum is van, amelyeknek más az infrastruktúra-követelménye. Az adatbázisoknál nemcsak a formátumok változatosságával kell számolni, hanem a begyűjtött adatok teljesen különböző episztemológiai kontextusával is, amelyeknek titoktartási, kontextualizálási és interpretációs vonzata is van.

Az adatmegosztás mind jobban terjed a *régészet* és a *biológiai antropológia* területén is, többnyire kisebb repozitóriumokban, amelyek jól definiálható kutatási területet szolgálnak ki. A régészek és a biológiai antropológusok kutatócsoportokban dolgoznak, adatgyűjtéseik és feljegyzéseik szükségszerűen egységesebbek. Jelentősebb adatbázisaik az *eHRAF* (Human Relations Area Files), az *ALFRED* (Allele Frequency Database), a *Paleobiology Database* és a *The National Archeological Database*.

A *gazdaságtudományi ágazatok* a kutatásokban helyi, regionális és nemzeti kormányzati adatokat, valamint a pénzügyi és banki jelentések adatait használják fel. A cégek adatai is szerepet játszanak, de ezek általában nem érhetőek el szabadon. Mások által összegyűjtött adatokat rendszeresen felhasználnak. Rendszerint nem gyűjtnek saját, eredeti adatokat, de sajátos mikro-adatokat vagy aggregált, nagy mennyiségű adatokat

vizsgálva bontják ki a kisebb szintek jellemzőit, például a háztartásonkénti költségeket, az oktatási szektor paramétereit, a gépkocsik importjának jellemzőit stb. Az adatok alapján modelleket is alkotnak, amelyek maguk is az adatok egy formájának tekinthetők, és ezeket publikációkban vagy preprintekben osztják meg.

A vizsgálatok megismételhetőségének a követelménye miatt a gazdasági folyóiratok megkövetelik, hogy a mikro-adatokat nyilvánosan is hozzáférhetővé tegyék – erre a célra az 1980-as évek végén speciális repozitóriumok (*NSF*, *ICPSR*) jöttek létre. A közgazdászok régóta nyilvános adatokkal dolgoznak, de egészen a 80-as évek végéig nem volt szokás az egyéni elemzésekből eredő mikro-adatok közzététele. (Jelentős repozitórium még a *Research Papers in Economics* és a *Social Science Research Network*.)

A népeségkutatás (demográfia) különböző módszerrel dolgozó ágazatokat foglal magában. Kvantitatív és kvalitatív kutatások is jellemzik, amelyeket sok területen végeznek: egészségügy, járványtan, pszichológia, antropológia, demográfia stb. Az adatgyűjtésben kormányzati és nemzetközi szervezetek érdekeltek; jelentős adatok gyűlnek össze például a népszámlálásokból. Hagyományos az adatmegosztás mind az elsődleges, mind a feldolgozott mikro-adatok esetében. (A gyakorlati célú kutatásokban már kevésbé megszokott az adatok közzététele.)

Az adatmegosztási normák különböznek: a szociális szakmákban a megosztás rendszeres, a bölcsészettudományokban nem pártolják, a fizikában ajánlott, a műszaki területeken és a biomedicinában pedig tulajdonosi kérdések merülnek fel. Azokban a tudományokban, ahol az egyes jelenségek egészének megértése fontos, a megismerési és módszertani keretek nem kedveznek az adatmegosztásnak. Összehasonlítás-képp a fizika megközelítésmódja kumulatív, atomisztikus, és az univerzálékát érinti, ezért nincs akadály a információk szabad terjesztésének, míg a mérnöki és műszaki tudományok, melyek termékeket és egyedi megoldásokat, találmányokat állítanak elő, egyidejűleg az adattulajdonosi

aspektust is magukkal hozzák, s a birtoklás, a szabadság, a licenc háttérbe szorítja a korlátlan adatmegosztást.

A tudományterületek közötti adatmegosztás

Az egyforma módszerrel gyűjtött adatok akkor is megfelelnek több területen, ha kiszakítják őket az eredeti kontextusból, vagyis újrahasznosíthatók és összehasonlíthatók. A politikai, a szociológiai és népeségtudományi kvantitatív vizsgálatok adatait ilyen szempontból az ICPSR jól találja. A különböző módszereket használó és különféle megismerési eljárásokon alapuló gyakorlati ágazatokban vagy az interpretációkra jobban támaszkodó területeken, ahol az adatokat nem lehet elválasztani az egyes kutatási projektek kontextusától, sem attól a környezettől, amelyben a tudás keletkezett és ahol új, kombinált adatok keletkeznek, fokozottan van szükség eredet-metaadatokra, a változók felismerhetőségére és egyéb speciális hivatkozási eljárásokra. Az integráláskor figyelembe kell venni az egyes diszciplínák közötti terminológiai különbségeket is (például csillagászati értelemben „fém” minden a hidrogénnél és héliumnál nehezebb kémiai elem, a „faj” fogalma mást jelent a demográfiában, és mást a biológiai antropológiában).

Az interdiszciplináris együttműködéshez közös szótárra van szükség, amely feltárja a terminológiai különbségeket, és megfelelteti a fogalmakat. Ezen kívül azonban figyelembe kell venni a kutatáshoz szükséges elmélyült szemantikai tudást, de a különbségeket már nehezebb rögzíteni és feloldani. A nagytömegű adatok integrációjához önmagukban nem elegendőek a formális struktúrák (a szabványos kutatási módszer, a metaadatok, a tárolási formátumok): mindehhez hozzájárul az egyéni és implicit tudás, amelyek lejegyzésének, dokumentálásának módját is meg kell találni.

Statisztikai információs műveltség – az indiai statisztikai adatszolgáltatás

P. R. Goswami széles rálátással mutatja be az indiai társadalomkutatási és kormányzati, gazdasági és területfejlesztési adatbázisokat, a statisztikai adatszolgáltatási rendszert és az ezeknél történt aktuális változásokat.

India soknyelvű, összetett óriási országgént, sok kasztal, vallással és szokással, kedvező terepe az interdiszciplináris kutatásoknak. Fejlődését sokféle szempontból ítélik meg, és ehhez különféle kvantitatív és kvalitatív adatokat használnak.

Az ország 1947 előtti önállósodásának időszakából fontos az 1871-es népesség-összeírás. Az Imperial Gazetteer of India kötetei közlik az adatokat az indiai kasztokról és törzsekről. Nyelvi felméréseket is végeztek, adatokat gyűjtve a nyelvekről és dialektusokról. A szervezett adatgyűjtésnek nagy szerepe van az indiai állami hivatalok működésében: erre különféle hivatalok jöttek létre, többek között ilyen az indiai statisztikai hivatal, az alkalmazott gazdasági kutatások nemzeti tanácsa, de más szövetségi intézmények is szolgáltatnak adatokat. Ma Indiának jelentős statisztikai rendszere van, amely segíti az állam munkáját, s amelyre a világpolitika, egészségügy, gazdaság és számos nemzetközi kutatás vagy interdiszciplináris program is támaszkodik. Az országos statisztikai csúcshintézmény működésével igyekszik elkerülni a duplikálást, biztosítani a szabványosságot és a megbízható adatszolgáltatást.

Az indiai társadalomra és gazdaságra vonatkozó statisztikai adatok nemzeti, állami és kerületi szinten érhetők el a kormányzásból eredően háromféle módon:

- a statisztikai hivatalok időszakos adatgyűjtésével (népszámlálás, rendszeres mintavételek),
- folyamatos adatgyűjtés a kormányzati rendelkezések alapján (az adó- és külkereskedelmi statisztikák rutinszerű adatgyűjtése, a kormányzati adminisztráció melléktermékei),

– alkalmi gyűjtések révén (kérdőívekre szakosodott hivatalok, irodák, kutató- és más intézetek, pl. a National Council of Applied Economic Research, NCAER, International Institute for Population Science, IIPS).

A globalizált piacgazdaság időszakában elengedhetetlenné váltak a kellő időben, megbízható módon közzétett adatok a változokról, különösen a szegénység felmérésére, a globalizáció és liberalizmus hatására a gyengébb vagy szegényebb társadalmi szektorokra. A nemzeti statisztikai rendszer használói között új típusú adathasználók jelentkeznek újabb kérdésekkel és igényekkel, amelyek újabb innovatív kutatási módszereket hívnak elő. Néhány példa:

- A kilencvenes évektől három fázisban felmérték a családok társadalmi-kulturális körülményeit, ehhez speciális módszert dolgoztak ki.
- A 2001-es népszámlálás adatai révén vizsgálhatóvá vált 1700 vallási csoport a részletesebb elemzésekkel, a kutatás számára pedig a publikálatlan adatok is hozzáférhetők.
- A humán fejlődési mutatókat (Human Development Indicators, HDI) India egyes államaiban fokozatosan állítják elő, néhány államban előkészületben vannak. Ezek a mutatók egyes társadalmi problémákra mutatnak rá (például a nőnemű csecsemők túlsúlya egyes vidékeken). A fejlődő országokban is alkalmazni lehet ezeket a felmérési módszereket.

Az egyes felmérésekhez kidolgozott metodológiát – mintavételi tervet, űrlapokat – elérhetővé teszik, s ezeket más kutatásokra is fel lehet használni.

Az adatbázisok sokfélék és különféle minőségűek lehetnek. A szerző megjegyzi, hogy a statisztikai adatszolgáltatások a liberalizálással szétestek, egyes szegmensek nem kielégítőek (például a gazdagokról szóló adatok és különböző keresztmetszetbe állításuk). Nincsenek megfelelő segédletek az eligazodáshoz, a statisztikai műveltség megszerzéséhez rendszeres kutatómódszertani szemináriumok bevezetésére volna szükség az egyetemeken. Emellett az indiai forrásokról a Directory of International

Statistics kalauzhoz hasonló átfogó, frissíthető útmutatóra is nagy szükség volna, hogy a globális és interdiszciplináris kutatásokat is nagyobb mértékben lehessen segíteni.

Sok Indiáról szóló adat nemzetközi méretekben is elérhető, ezek jelentős része csak rekonstrukció, nem közvetlen kutatásokon alapszik. A rekonstrukció gyakran csak nagyjából egyezik a valósággal, több benne a találgatás, mint a valódi adatokon alapuló, a valósághoz közel álló eredmény. Ugyanakkor sok nemzetközi szervezet rendszeresen közzéteszi adatait és összehasonlító, becsléseket tartalmazó jelentéseit a különböző országokra vonatkozóan. Az indiai szervezetek ezeket is összegyűjtik a nemzeti statisztikai hivataloktól.

S mi hárul mindebből a könyvtárosokra? A könyvtárosoknak ismerniük kell és megfelelően interpretálniuk az interdiszciplináris munkához szükséges különféle adatsorokat. Tájékozottnak kell lenniük a szürkeirodalomról és a különféle forrástípusokról, s mindehhez a felhasználói csoportokkal és a statisztikai ügynökségekkel is együtt kell működniük.

Globális tanulmányok, közösségi formák

LeRoy LaFleur, Melissa Johnson és Beth Roszkowski a Georg Mason Egyetem nemzetközi oktatási programjairól a globális gazdasági és környezeti kérdésekkel foglalkozó szakok könyvtári támogatásáról számol be.¹³ Korszerűsítették szolgáltatásaikat, újakat is bevezettek. A hagyományos könyvtári lehetőségeket nemzetközi vonásokkal bővítették, virtuális tájékoztatást nyújtanak, webes kutatási segédleteket és útmutatókat tettek közzé; biztosítják a campuson kívüli elérhetőséget az adatbázisokhoz és az e-folyóiratokhoz, e-könyvgyűjteményt alakítottak ki, digitális archívumokat létesítettek (Mason Archival Repository Service, MARS, Electronic Theses and Dissertations, ETDs). Külön szolgálják ki a nemzetközi kutatásokat, emellett oktatási könyvtári portált is üzemeltetnek.

Suzan Alteri és Michael C. Sensiba egy másik egyetemi könyvtár, a Wayne State University társadalomtudományi portáljáról számol be. Minthogy a felhasználói szokások és az információforrások nagyon változatosak, nehéz egy általános modellt felállítani arról, milyen tartalommal is kellene megtölteni egy portált vagy vortált (egy tárgykört mélyebben átfogó vertikális portált).

Érdekes megjegyeznünk, hogy amíg a tárgyköri portálok, webes kalauzok elvileg nagy jelentőséget kaphatnak a weben, egyes példák fenntarthatósági és elavuló technológiai problémákra utalnak. Alteri és Sensiba is említi az 1996-tól Nagy Britanniában működtetett, jelentős forrásokat felemésztett Social Science Information Gateway (SOSIG) szolgáltatást, amely manuálisan akarta összegyűjteni a társadalomtudomány válogatott, minőségi, mérvadó forrásait. 2011-től a szolgáltatást egy másik szervezet, az Intute vette át, de már bejelentették, hogy júliustól a frissítéseket leállítják.¹⁴

Jelen és jövő

Lynne M. Rudasill írása zárja a kötetet, mely az interdiszciplinaritáshoz kapcsolódva a könyvtárak és könyvtárosok új útjait fűrkészi. Áttekinti a szakágazatok kialakulásának és működésének jellemzőit kiemelve, hogy manapság nagy jelentőséget kap a kutatás, a felfedezés. A tudással szemben nagyobb hangsúlyt kap az információ, a statisztikai technikák és az elemzések. A diszciplínák túlélésében kulcselem a pénzügyi támogatások elnyerése, a kutatási támogatás, az új kutatók kiképzése, a kutatási eredmények terjesztése. A társadalomtudományok közös jellemzőit tézisekben foglalja össze, amelyek közül a fontosabbak:

- Minden kutatási terület nagyon specifikus módszertannal dolgozik.
- Specifikus a szakterminológia, amit a könyvtárosok különféle teauruszokba is átültettek, és beépítettek a keresőrendszerekbe. A keresőszavakon keresztül az elektronikus forrás-

sok közvetítés nélkül is elérhető, ez kedvez az interdiszciplináris kutatásoknak, a kutatók határtalan szókészlettel kereshetnek.

- ◎ Minden tudományterületnek érdeke az új kutatók képzése. Ez alatt a tudósok elsajátítják az elméletet, a szókincset, a területen alkalmazott módszereket. Az új tudósok kutatási szokásai mások, mint a régi generációé. Elvé sokkal interdiszciplinárisabbak, a meta-keresőrendszerek (a Google Scholaré és másoké) jelentősége nő.
- ◎ A támogatásokért versengés folyik, ez azonban ösztönzi az információ-megosztást és a tudományok közötti együttműködést. A versenyhelyzet a könyvtárosokat sem kerüli el.
- ◎ Az eredmények disszeminációja szorosan kötődik a tudományterületek szerkezetéhez. A disszemináció egyben eszköz, mellyel a tudományterület magyarázatot, igazolást adhat önmagáról és biztosítja folytonosságát. A lektorált folyóiratokban való publikálás nélkül a közösség tagjai nem tudnák biztosítani munkájuk folytonosságát. Ma a nyílt hozzáférésű (Open Access) folyóiratokat részesítik előnyben az eredmények publikálásához, s jó esély van arra, hogy a drága folyóiratokat – azaz a folyóiratok megvásárlását – idővel kiválthatja a nyílt hozzáférés.
- ◎ A digitális repozitóriumok mozgalma jelentős. A hozzáférés és kereshetőség lehetősége az általános keresőkkel (Google Scholar) sokkal jobb, mint bármelyik szakterületi adatbázisban. A repozitóriumok megnyugtató megoldást jelenthetnek a digitálisan kezelt tudományos művek kezelésére és megőrzésére.

Összefoglalás

A kötet olyan alapfogalmakat és folyamatokat világít meg, melyeket a könyvtáros szakmában is érteni kell. Számos aktuális és érdekes kérdést vet fel a társadalomtudományok (és a velük érintkező tudományágak) világából, amelyekre a könyvtári szolgáltatásoknak valahogyan ref-

lektálniuk kell. Az IFLA szekció konferenciájának szerzői hasonló szempontokat állítottak a középpontba, mint amit a magyar szaksajtóban legutóbb *Nagy Zsuzsanna* is részben érint: az elmosódó tudományterületi határokat, a szűkülő pénzügyi forrásokat, az egyetemi könyvtárak szerepét, az új feladatokat, a tevékenységek határainak kitágítását, szervezeti kérdéseket és a tudományos kutatás iránti elkötelezettséget.¹⁵ A kötet elméleti megfontolásai a társadalomtudományos kutatások jellemzőinek azokat a részleteit emelik ki, amelyekről a korszerű könyvtártudományi gondolkodást is ki kell alakítani. A kifejező ábrák, modellek és esettanulmányok megkönnyítik a teoretikus gondolatok megértését, ezért ajánljuk a könyvtár- és információtudományi szakmai tanulmányokhoz, a társadalomtudományi és bölcsészettudományi könyvtárak funkciójának és változásainak jobb megértéséhez, a kevésbé ismert tájékoztatási források felkutatásához; a gyakorlatból vett esettanulmányok pedig iránytűt és kapaszkodót nyújthatnak a körülöttünk zajló folyamatok, igények megértéséhez, a szolgáltatások megújításához és átalakításához.

A kötet elolvasása bizonyára sokakat próbára tesz majd, de érdemes időt szentelni rá, mert így áll össze a kép, s ha már egyszer összeállt, könnyebb az újabb megpróbáltatások vagy újítások részletét e képbe illeszteni, azok alapján további véleményt formálni és a jövőt meghatározó cselekvéseket alkalmazkodóan, alkotó szemlélettel végezni.

Jegyzetek

1. A khuni tudományfelfogás értelmezéséhez magyar nyelven segítségül hívható Laki János műve (*A tudomány természete* : Thomas Kuhn és a tudományfilozófia történeti fordulata. Budapest : Gondolat, 2006.).
2. SALTER, L. – HEARN, A.: *Outside the lines : issues in interdisciplinary research*. Montreal : McGill-Queen's University Press, 1997. 23. p.
3. KLEIN, J. T.: *Blurring, cracking, and crossing : permeation and the fracturing of discipline*. In: Messer-Davidow, E. (ed.):

- Knowledges: Historical and critical studies in disciplinarity. Charlottesville : University of Virginia Press, 1993. 187. p.
4. GIBBONS, M. et al.: Re-thinking science : knowledge and the public in an age of uncertainty. Cambridge (UK) : Polity, 2006.
 5. ETZKOWITZ, H.: The entrepreneurial university and the emergence of democratic corporatism. In: Etzkowitz, H. – Leydesdorff, L. (eds.): Universities and the global knowledge economy. London : Pinter, 1997. 141–152. p.
 6. Van RAAN, A.: The interdisciplinary nature of science : theoretical framework and bibliometric-empirical approach. In: Stehr, N. – Weingart, P. (ed.): Practising interdisciplinarity. Toronto : University of Toronto Press, 2000.
 7. PERIANES-RODRIGUEZ, A. – OLMEDA GÓMEZ, C. – MOYA-ANGELÓN, F.: Detecting, identifying and visualizing research groups in co-authorship networks = *Scientometrics*, 82. vol. 2010. 2. no. 307–319. p.
 8. Az ábrák a kötet 25–39. oldalán találhatók. – A tanulmány a University of Illinois at Urbana-Champaign repozitóriumban a <https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/8846/herubel.pdf?sequence=2> címen is olvasható. [2010. augusztus 24.]
 9. HÉRUBEL: Beeing undisciplined. 27–29. p.
 10. Research Information Network: To share or not to share : publication and quality assurance of research data outputs, June 2008. <http://www.rin.ac.uk/news/press/share-or-not-share-publishing-research-data>
 11. GUTMANN, M. – SCHÜER, K. – DONAKOWSKI, D. – BEEDHAM, H.: The selection appraisal, and retention of social science data = *Data Science Journal*, 2004. 3. no. 209–221. p. és ALTMAN, M.: Towards a data network for integrated social science research : paper presented at the annual meeting of the Association for the Advancement of Science (AAAS). Boston, MA., 2008.
 12. ZIMMERMAN, Ann S.: Data sharing and secondary use of scientific data : experiences of ecologists. Ph.D dissertation. Ann Arbor : University of Michigan, 2003.
 13. A George Mason University könyvtári honlapja: <http://library.gmu.edu/>
 14. Az Intute honlapján megjelent közlemény: <http://www.intute.ac.uk/socialsciences/>
 15. NAGY Zsuzsanna: Könyvtár határok nélkül? A tudományos könyvtárak elmosódó határai = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 59. évf. 2012. 5. sz. 186–191. p.

Dudás Anikó

Nemzetközi felmérés a legnagyobb dokumentumszolgáltatókról

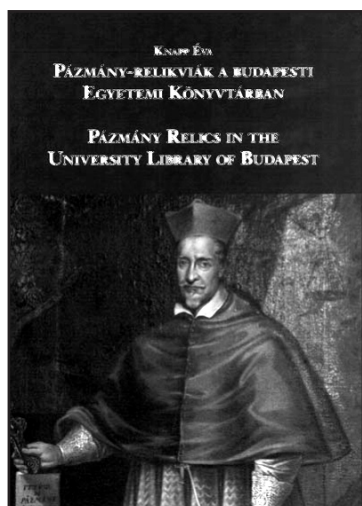
A Kaliforniában és Angliában működő Outsell, Inc. 2012. november 14-én tette közzé 29 oldalas kutatási jelentését *Document Delivery: Best Practices and Vendor Scorecard – 2012 Update* címmel, melyet Kurt Brennen, az információs cég elemzője jegyez szerzőként.

Az Outsell 156 információs szakembert kérdezett meg, milyen szolgáltatást használ, és hogyan ítéli meg a szállító munkáját. A jelentés a kapott válaszok alapján elemzi a szolgáltatásokat.

(A kiadvány ingyenes hozzáférését a felmérésben érintett ReprintsDesk tette lehetővé.)

Forrás: *The Article Blog* (ReprintsDesk. The Content Workflow Company) weblapja
(<http://info.reprintsdesk.com/Portals/28841/docs/outselldocdel-rd.pdf>)

Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban : Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban : tanulmány, katalógus : kiállítás 2012. december 13 – 2013. március 29 = Pázmány relics in the University Library of Budapest : the volumes of Péter Pázmány's private of Pozsony in the University Library of Budapest : study, catalogue : exhibition 13 December 2012–29 March 2013. Knapp Éva – Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, 2012. – 112 p. : ill. ; 24 cm. – (Kiállítások az ELTE Egyetemi Könyvtárában, ISSN 2060-0070 ; 6)

Az egyetemalapító bíboros eddig ismeretlen arca: adalékok Pázmány Péter magánkönyvtárának történetéhez

A több mint másfélmillió dokumentuma között számos világritkaságot őrző,¹ 450 éve folyamatosan működő ELTE Egyetemi Könyvtár köztudottan a régi könyves kutatások kincsesbányája, megkerülhetetlen szereplője. Ennek bizonyítékául szolgál Knapp Éva tudományos felfedezése is, aki azonosította Pázmány Péter (1570–1637) bíboros, esztergomi érsek pozsonyi magánkönyvtárának a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött köteteit. A feltárásról a nyilvánosság 2012. szeptember 15-én, a Kulturális Örökség Napján értesülhetett először, amikor a nagyközönség meg is tekinthette Pázmány előkerült olvasmányait.² A rendkívüli sajtóvisszhangot³ kiváltó bejelentés után „Pázmány relikviák az Egyetemi Könyvtárban” címmel 2012. december 14-én Bitskey István akadémikus szavaival megnyitott – az érdeklődők által 2013. március 29-ig látogatható – kiállításon tették ismét közzé a könyvritkaságokat további Pázmány- emlékek (pl. az egyetem alapítólevele) társaságában.⁴ Ezen alkalommal mutatták be Knapp Éva „Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban – Pázmány Relics in the University Library of Budapest” című magyar-angol nyelvű tanulmány- és katalóguskötetét, mely lépésről-lépésre végigvezet a primer kutatás eredményein.

A Historiográfia fejezetből megtudhatjuk, hogy Pázmány Péter végrendeletében könyvtárát a pozsonyi jezsuita kollégiumra hagyta, azonban végakarátának teljesülését napjainkig többen megkérdőjelezték. A nem csupán főpapi, hanem egyúttal tudós könyvtárnak is tekinthető gyűjtemény sorsával számos szakember foglalkozott: Pázmány életrajzának írója, Fraknói Vilmos haláláig kereste a könyvtárat, sikertelenül. Mindössze egyetlen

korrektúra példányt kutatott fel: Pázmány „Az Sz. Irasrul es az Anyaszentegyházrul” (Bécs, Gelbhár, 1626, RMNy 1351) írását. *Schönvitzky Bertalan* és *Clauser Mihály* ugyancsak nem tudott választ adni Pázmány könyvtárának sorsát illetően. 1975-ben Bitskey István és *Kovács Béla* a pozsonyi jezsuiták 17. századból fennmaradt és Egerben őrzött katalógusára támaszkodva megállapította, hogy a Pázmány-kötetek valóban Pozsonyba kerülhettek, és Fraknói azért nem akadhatott a nyomukra, mert Pázmány nevét tartalmazó tulajdonosi bejegyzéseket keresett. Bitskey 1979-es kiadású Pázmány monográfiájában megerősítette, hogy a kötetek nem juthattak az Egyetemi Könyvtárba, mert a végrendeletet követve mind a pozsonyi jezsuitákhoz került. 1987-ben, Pázmány halálának 350. évfordulóján *László Mihály*, a budapesti Piarista Rend Központi Könyvtárának vezetője két Pázmány-könyvtárból való prédikációskönyvet tárt a nyilvánosság elé, egyiket a saját állományukból, másikat pedig a nagybörzsönyi plébániáról származtatva. Utóbbi sorsa jelenleg ismeretlen.⁵ Az 1990-ben megjelent „*Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig*” című kötet szerint a Budára, majd Pestre költöztetett nagyszombati egyetem jogutód könyvtárának segédőre, *Kovachich Márton György* 1782-ben, a jezsuita rend feloszlása után az általa kiválogatott műveket Pozsonyból a budai Egyetemi Könyvtárba szállította. 2004 januárjában *Klara Mészáros* (Mészáros Klára), a pozsonyi Egyetemi Könyvtár kutatója egy MTI-közleményben leszögezte: „370 év után Pozsonyban előkerült Pázmány Péter könyvtára.” (9. p.) Ezen öröndetes bejelentést azonban beárnyékolja, hogy Mészáros Klára a mai napig semmiféle publikációt nem tett közzé a témában, illetve a magyar kutatók számára a vonatkozó állományrész elérhetetlen, támpontul nem szolgálhat.

Knapp Éva – a fentiekben csak rendkívül vázlatosan ismertetett, de a kötetben terjedelmesebben olvasható, igen alapos és körültekintő szakirodalmi áttekintése során – a következők szerint állapítja meg a Pázmány-könyvtár jellemzőit: „1. Pázmány Péter, mint tulajdonos nem írta

be nevét a könyvtára könyveibe. 2. Könyvtára – végrendeletét tiszteletben tartva – a pozsonyi jezsuita kollégium könyvtárába került, ahol a könyvtár neve mellé a kötetekbe írták az örökhagyó halálának dátumát, ami azonos a jezsuita tulajdonba kerülés napjával. 3. Esetenként az azonos szövegű bejegyzéshez fűzték a kiegészítő «Ex libris cardinalis Pazmany» vagy az «Ex libris testamento legato cardinalis Pázmány» formulát. 4. A bejegyzéseket egy kéz készítette. 5. A könyvtárhoz tartozó kötetek – az ajándékképpen Pázmánynak adott kötetei kivételével – pergamenkötésűek.” (11. p.) Ebből kiindulva, hatalmas munkával fésülte át Knapp Éva az ELTE Egyetemi Könyvtárának régi könyves állományát – Pázmány-kötetek után kutatva. Az eredmény nem sokat váratott magára: 2012 januárjában előkerült az első dokumentum, melyet még további 24 kötet követett. A díszteremben látható, nyilvános kiállításon is szemügyre vehető pompás dokumentum-összeállításban – az Egyetemi Könyvtár meghívójában olvasható kedvcsináló szerint – „egyaránt találhatók Pázmány Péternek ajándékozott aranyozott díszkötéses munkák, így például a még grazi oktatói éve alatt megismert II. Ferdinánd német-római császár, magyar király ajándéka bíborosi kinevezése alkalmából; utolsó nagy műve, a prédikációk sajtó alá rendezése során használt tekintélyes forrásanyag könyvtárában is jelenlevő kötetei; illetve az esztergomi érsekként politikai szerepet is betöltő Pázmány olvasmányaiként szolgáló, gyakran saját kezű használati bejegyzésekkel ellátott történeti, politikai, orvosi tárgyú nyomtatványok.” A hazai könyv- és könyvtártörténet szempontjából kiemelkedő és mérföldkönek tekinthető alapkutatás eredményeképpen feltárt 25, zömmel 17. századi könyv összesen 30 művet foglal magában, amelyek – restaurálás előtti – könyvészeti leírásait (szerző, cím, kiadás, jelzet, megjegyzés, tulajdonosi bejegyzés, használati bejegyzés, kötés, azonosítás a 17–18. századi történeti katalógusokban) is közli Knapp Éva. A bevezető tanulmány után a Pázmány-könyvtárból előkerült minden egyes ritkaságról – *Hajtmanszki Péter*, az Egyetemi Könyvtár

munkatársa által készített – színes fényképfelvétel is megtekinthető, mely jelentős mértékben teszi élvezetessé a könyv lapozását.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni – Knapp Éva elévülhetetlen érdemein túl – *Szalaváry Miklós*, az Egyetemi Könyvtár könyvrestaurátorának briliáns tevékenységét sem, aki nélkül nem lennének mai formájukban „élvezhetők” a relikviák. A 2012 nyarán végzett helyreállításoknak köszönhetően szinte eredeti állapotukban pompáznak Pázmány egykori gyűjteményének kincsei. A könyvtestekhez szerencsére egyetlen alkalommal sem kellett hozzányúlni, általában az előzéklapok és címlapok restaurálására volt szükség. A sérüléseket – a Pázmány Péter első, 1620-ban, tűzvészben megsemmisült könyvtárának egykori darabjaira utaló égési és ázási nyomok kivételével – javították, a tárlókból való kiemelés után ma már minden darabot savmentes védőtokban őriz a könyvtár. További kutatásokat jelölnek ki három keménytáblás pergamenkötés tábláinak restaurálásakor előkerült makulatúra-ként⁶ használt lapok. Reméljük, ezek sorsáról is hamarosan olvashatunk.

Knapp Éva – az azonosított kötetek formai és tartalmi elemzése után – tanulmánya összegzésében közzétett konklúziói: „1. Pázmány Péter a kötetek első tulajdonosa volt. 2. Jelentős számban megtalálhatók Pázmány-kortárs írók, különösen a jezsuita szerzők művei. 3. Jelentős az ajándékba kapott művek száma. 4. Bár Pázmáynak nem volt önálló politikaelméleti munkája, a könyvtár egy jelentős része a politikai irodalom, a fejedelmi tükrök határterületén mozgó nyomtatványokból és jogi művekből áll. 5. Számottevő a könyvtár anyagában a prédikációs művek jelenléte is, éppen úgy, ahogy ezt Bitskey István feltételezte. 6. Nem hiányoztak a korabeli költészetet képviselő munkák sem, azaz univerzális érdeklődést mutató tudós könyvtár volt.” (37. p.)

A Pázmány-könyvtár évszázadokon és országokon átívelő, pusztító háborúkban sem fukarkodó hányatott sorsa, darabjainak szétszóródása jelentősen hátráltatja a rekonstrukciós törekvéseket. A fennmaradt kötetek átfogó vizsgálata csak a Po-

zsonyban fellelhető anyaggal együtt képzelhető el. Knapp Éva tanulmányában először közölt 26 kötet, 31 mű⁷ csak egy töredéke Pázmány Péter bíboros udvarának, érseki mecénatúrájának. A jelenleg ismert közel száz mű őrzési helyei egyértelműen alátámasztják, hogy a Pázmány-könyvtár egy része Pozsonyban maradt, egy részét a budapesti Egyetemi Könyvtár birtokolja, és számos példány lappang különféle – jelenleg még nem regisztrált – helyeken, akár plébániákon, akár a könyvkereskedelemben.

A „Kiállítások az ELTE Egyetemi Könyvtárban” elnevezésű sorozat 6. részeként⁸ a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) támogatásával megjelent, puhakötésű, a már említett, összesen 40 színes könyvfotóval illusztrált, jegyzetapparátussal bőségesen ellátott tanulmányt két nyelven (magyarul és angolul) közlő, második egységében katalógust is tartalmazó kiadvány a hazai könyvészeti kutatások egyik fontos állomásának hírnöke. A hírek hozója, Knapp Éva határainkon túl is ismert és elismert könyvtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) doktora, az Egyetemi Könyvtár főtanácsosa, tudományos ügyeinek referense.⁹

Üdítő színfoltként időzhetünk el a kötetben található egyik Pázmány Péter portrénál. Az eddig ismert ábrázolások ugyanis rendszerint vörösfonúsú, bíborosi ruhában jelenítették meg az egyházi személyiséget, azonban a címlapon is szereplő, ismeretlen művésztől származó – a nagyszombati Nyugat-Szlovákiai Múzeumban (Západoslovenské múzeum v Trnave) kiállított – olajfestmény szürkében és kék szemmel ábrázolja Pázmányt. Érdemes lenne bővebben foglalkozni Pázmány arcainak összehasonlításával is, persze ez már nem könyvtörténeti kihívás...

A recenzens számára külön is öröm e kötet közreadásáról beszélni, hiszen – főképpen a fiatalabb generációt tekintve, beleértve a könyvtáros hallgatókat, és lelkiismeretesen bevallva még jelen írás szerzőjét is – manapság nem annyira divatos könyvtörténeti témákban elmélyedni, inkább a modernebb informatikai vagy menedzsment stúdiumok felé kacsingatni. A kitarító könyvtárosi kutatómunka azonban, bármely

– akár régi, akár új keletű – szakmai területről is beszélünk, meghozza gyümölcsét, és növelheti a hazai könyvtárügy presztízsét. Erre szolgálhatnak példaként a Pázmány-könyvtárral kapcsolatban megjelent országos és regionális, tudományos és ismeretterjesztő, közszolgálati és bulvárvonatkozású sajtóvisszhangok, Knapp Évával készített interjúk, melyek a legszélesebb társadalmi réteg felé közérthetően tolmácsolják: bibliotékáink a magyar kulturális örökség letéteményesei, még sok-sok generációnyi tudós-könyvtárosnak forrás-muníciót adó (számos esetben rejtett) felbecsülhetetlen nemzeti értékeket őrző és közvetítő, nélkülözhetetlen védőbástyái.

Kiszl Péter

Jegyzetek

1. Az 1561-ben Oláh Miklós esztergomi érsek által alapított, majd 1635-ben Pázmány Péter révén egyetemi könyvtárrá vált bibliotéka 185 kódexet (ebből 14 corvina), mintegy 1200 ősnymtatványt, 11 000 egység antikvát, 16 500 barokk és 75 000 18. századi kötetet őriz. Muzeális anyagában számos régi magyar nyelvelmlék, középkori oklevél, autográf kézirat, metszet és térkép is helyet kap.
2. Kulturális Örökség Napja az Egyetemi Könyvtárban: <http://konyvtar.elte.hu/hu/node/2210> (2013. január 6.)
3. A Pázmány könyvtár felfedezésének sajtóvisszhangja: <http://konyvtar.elte.hu/hu/node/2282> (2013. január 6.)
4. Pázmány-relikviák az Egyetemi Könyvtárban – kiállítás: <http://konyvtar.elte.hu/hu/node/2430> (2013. január 6.)
5. A kézirat leadása után derült ki, hogy megkerült a korábban a nagybörzsönyi plébánián őrzött könyvritkaság: "Újabb kötettel egészült ki a Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárból származó, a jelenkori Magyarországon őrzött kora-újkorai nyomtatvány-kollekció. A kötet Abraham Bzovius (Bzowsky) domonkos szerzetes kétkötetes, egybekötött vasárnapi prédikációinak gyűjteménye Concionum dominicalium totius anni tom. I–II. (Coloniae Agrippinae, apud Antonium Boetzerum, 1612.) címen. Abraham Bzovius vasárnapi prédikációinak gyűjteménye jelenleg magántulajdonban van. Tulajdonosa előkékeny hozzájárult, hogy kötetét bemutassuk az érdeklődő nagyközönség nyilvánosságának a budapesti Egyetemi Könyvtár 2013. március 29-ig látogatható Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban című kiállításán. [...] Ez a kötet – melyről László Mihály 1987-ben mint a nagybörzsönyi plébániai könyvtár egyik kötetéről adott hírt (Magyar Könyvszemle, 103. évf. 221. p.) – a Pázmány-relikviák számbavételekor fizikailag hiányzott (Knapp Éva: Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Bp., 2012. 8. p.) A nyomtatványt a nagybörzsönyi plébániahivatal és könyvtár felszámolását követően – a kötet címlapján látható gyűjteményi pecsét tanúsága szerint – a váci Egyházmegyei Gyűjteménybe szállították, ahonnan ismeretlen körülmények között kikerült. A nyomtatványt később a 258. tételesszámon írták le 2008-ban az Új Magyar Athenas, válogatás az Alexandria Antikvárium kincseiből című, tanulmányokkal kiegészített antikvár-katalógusban. "Újabb kötettel egészült ki a Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárból származó könyveket bemutató kiállítás! <http://konyvtar.elte.hu/hu/node/2594>) [2013. március 10.]
6. Selejt papírok a kötéstáblában
7. Az Egyetemi Könyvtár által 1999-ben – a Borda Antikváriumtól – vásárolt műről (Johannis Philoponi In Cap. I. Geneseos: De mundi creatione libri septem) is bizonyította Knapp Éva, hogy Pázmány Péteré volt. A dokumentum azonban végrendeletileg nem került a pozsonyi jezsuitákhoz, így a Pázmány-magánkönyvtár sajátos tulajdonosi bejegyzése is hiányzik a címlapjáról. Ezzel – és a László Mihály által közölt két prédikációs könyvvel együtt ma 28 egykori Pázmány-könyvtárbeli kötet magyarországi lelőhelyéről tudunk.
8. A sorozatban (ISSN 2060-0070) eddig megjelent kötetek: 1. Zrínyiek és Európa = Die Zrinyis und Europa (2007); 2. Mátyás király – Magyarország a reneszánsz hajnalán, Renezánsz év 2008; 3. Bibliák az Egyetemi Könyvtárban (2008); 4. Herbáriumok – Kiállítás az Egyetemi Könyvtár botanikai kézírataiból és nyomtatványaiból (2009); 5. A csillagok törvényei – Kiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtár XVI. századi csillagászati nyomtatványaiból = The laws of the stars: 16th century astronomical prints at the ELTE University Library
9. Knapp Éva önéletrajza és publikációs jegyzéke: <http://konyvtar.elte.hu/web/hu/node/635> (2013. január 6.)

Alapítás éve: 1935

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK EGYESÜLETE

A **Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE)** a könyvtárosok és szakinformációs tevékenységet végzők, a könyvtárak és szakinformációs intézmények országos hatáskörű, civil, non-profit szervezete. **Alapításának éve: 1935**

Célok

- kezdeményezőleg részt vesz a könyvtárpolitika és szakinformációs politika alakításában; az erre vonatkozó törvényhozási, kormányzati és egyéb társadalmi döntések előkészítésében, meghozatalában és végrehajtásában;
- gyarapítja tagjainak szakmai és általános ismereteit és fejleszti hivatástudatát; állást foglal a könyvtársképzés és -továbbképzés kérdéseiben; figyelemmel kíséri és véleményezi a képző intézmények munkáját
- képviseli a könyvtárosok, szakinformációs tevékenységet végzők, valamint a könyvtárak és szakinformációs intézmények szakmai érdekeit
- előmozdítja a könyvtárak és szakinformációs intézmények együttműködését, munkamegosztását, rendszerbe szerveződését; ennek érdekében tanácsaival segíti a könyvtárakat fenntartók (állami, önkormányzati és más intézmények) könyvtárakkal kapcsolatos munkáját
- előmozdítja és ápolja az együttműködést a belföldi és külföldi, nemzeti, és nemzetközi szakmai szervezetekkel, különös tekintettel a határokon túl élő magyar könyvtárosok szervezeteire.

Tevékenység és szolgáltatások

- vitauléseket, konferenciákat, tanfolyamokat, tanulmányutakat és más rendezvényeket szervez,
- a könyvtári szolgálat érdekeinek védelme és fejlődésének előmozdítása céljából részt vesz a szakma felügyeletét ellátó minisztérium által létrehozott bizottságokban; véleményezi a szakmát érintő jogszabályok tervezeteit,
- szakmai ajánlásokat, javaslatokat készít, kiadványokat jelentet meg támogatja tagjainak külföldi konferenciákon, tanulmányutakon való részvételét, ösztöndíjakhoz jutását; pályázatokkal segíti szakmai fejlődésüket,
- tájékoztatja tagjait és a nyilvánosságot tevékenységéről és az aktuális szakmai kérdésekről.

Vezető szervek

Küldöttközgyűlés (az egyesület legfelsőbb döntéshozó szerve), **Elnökség** (az egyesület munkájának irányítója, szervezője – 9 tagú)
Tanács (szervezeti képviselőkből áll; az elnökség tanácsadó, és a szervezetekkel fenntartott kapcsolatait biztosító testülete – 33 tagú)

Elnök

Bakos Klára

igazgató, Nemzeti Közszerkeleti Egyetem Egyetemi Központi Könyvtára

Főtitkár

Fehér Miklós

könyvtáros, OSZK- Könyvtári Intézet Kutatási és Szervezetfejlesztési osztály

Szervezetek

Az egyesület tagjai jelenleg 18 lakhely szerint szerveződő területi (általában megyei) és 12 könyvtártípusok, könyvtári tevékenységek és közös érdeklődési területek szerint szerveződő szakterületi szervezetben tömörülnek.

Együttműködő könyvtáros-egyesületek

Csongrád megyei Könyvtárosok Egyesülete; Kisalföldi Könyvtárosok és Könyvtárak Egyesülete; Könyvtárostánárok Egyesülete

Az MKE díjai

Magyar Könyvtárosok Egyesületéért Emlékérem (röviden MKE- emlékérem)

Az év fiatal könyvtárosa-díj

Fitz József-könyvdíj

Füzéki István emlékérem

Csatlakozás az MKE szervezeteihez:

<http://mke.info.hu/tagsag/csatlakozas/>

Elérhetőség:

Magyar Könyvtárosok Egyesülete

Cím: Budavári Palota F épület 439. szoba

Levélcím: 1827 Budapest, Budavári Palota „F” épület

Telefon / telefax: (36-1) 311-8634 ; **E-mail:** mke@oszk.hu

Honlap: www.mke.info.hu

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

1/2013

JOHANNSEN, Carl Gustav: Evidence-based practice in libraries - principles and discussions. – Bibliogr. In: Libri. – 62. (2012) 2., p. 174-184.

A bizonyítékokon alapuló gyakorlat a könyvtárakban: elvek és viták

Ésszerűsítés; Informatika; Könyvtártudomány

A cikk a bizonyítékokon alapuló gyakorlat (evidence-based practice=EBP) könyvtári bevezetésének és jövőbeni alkalmazásának kérdéseit tárgyalja. A szerző először az EBP tudományos természetével kapcsolatos fontos elméleti különbségekről és meghatározásokról ír, a bizonyítékokon alapuló mozgalom jellegéről, valamint arról, hogyan változott és alakult, amikor a könyvtári szektorba került. Bemutatja, hogy a könyvtári szektor bizonyos vonatkozásban egészen másként viszonyul az EBP-hez, mint a társadalom egyéb szektorai. Ezután áttekinti az EBP ellentmondásos aspektusairól folyó vitát, főként dániai tapasztalatok alapján. Az EBP-vel szembeni ellenállás részben félreértéseken alapul, részben olyan értékek féltésén, mint például a szakmai autonómia. Az eredmények közé tartozik az a vizsgálat, amelynek során azt mérték fel, hogy dán könyvtárvezetők hogyan látják az innovációért és kreativitásért folyó küzdelem és az

EBP viszonyát. A tanulmány célja, hogy érvek és adatok bemutatásával egyrészt mérsékelje a meglévő szkepticizmust és fenntartásokat, másrészt lehetőség szerint eloszlassa a félreértéseket és ellenérzéseket.

(Autoref.)

2/2013

PILEROT, Ola: LIS research on information sharing activities – people, places, or information. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 67. (2012) 4., p. 559-581.

Az információ megosztásával kapcsolatos könyvtár-tudományi kutatás

Informatika; Könyvtártudományi kutatás; Könyvtártudományi szakirodalom

A könyvtártudományi szakirodalom kritikai elemzésével vizsgálták az információk megosztásával kapcsolatos fogalomalkotást. A szakirodalmi szemlét és a fogalmi metaelemzést 35 cikkben és egy monográfián végezték Waismann nyitott fogalom elve, Wittgensteinnek a nyelvi játékról alkotott elképzelése, valamint a szemantikai holizmus felhasználásával.

Waismann szerint egy fogalom akkor definiálható, ha leírjuk azt a szituációt, amelyben az adott fogalmat használjuk, tehát mélyebb megértéséhez ismernünk kell, hogy miként kapcsolódik kontextusaihoz. Ezt támogatja Wittgenstein elképzelése, amely szerint a szó jelentése az, ahogyan használjuk. Mindkét elmélettel összefüggésben van a szemantikai holizmus, amely szerint egy kifejezést az adott totalitáson belüli összes többi kifejezés határoz meg. Folyamatos versengésnek vagyunk ezért tanúi, amikor a kutatók a saját interpretációjukat a retorika és az ábrázolás különböző eszközeivel az egyetlen hitelt érdemlő lehetőséggé igyekeznek tenni. Ezért aztán az információk megosztásával kapcsolatos fogalmak elemzése arra a feltételezésre épült, hogy ezek a fogalmak valamilyen elméleti keretben találhatók, továbbá meghatározott meg-

fontolásokból és adott jelentésben használják abban a környezetben, ahol megjelennek.

Hat elméleti keretrendszert azonosítottak. A *hálózatelemzés* arra koncentrál, amit a hálózatokon továbbítanak, tehát középpontjában az információ továbbítása és az információcsere áll. A *közös alap* (common ground) megközelítés középpontjában az a közös érdeklődés és azok a kölcsönös előnyök állnak, amelyek az emberek egy-egy csoportja számára az információ megosztásának az alapja. Az *információs terep* (information ground) viszonyulás a szereplőknek arra a csoportjára fókuszál, amelyik elfoglalja az információs terepet, és az információhoz kapcsolódó tevékenységeket végez. Amikor a *kis világok elméletét* alkalmazzuk az információ megosztásának vizsgálatára, elsősorban társadalmi, nem pedig fizikai környezetekre, valamint az ott meglevő közös érdeklődésre és a jelentések közös létrehozására fókuszálunk. A *társadalmi tőke* középpontba állításával az információ megosztását meghatározó társadalmi kapcsolatokat a motiváció, az ösztönzés és a jutalmazás fényében vizsgáljuk. A *gyakorlati elméleti* megközelítések az emberek közötti kapcsolatokat, tetteiket és szavaikat, valamint cselekedeteik anyagi feltételeit vizsgálják.

(Koltay Tibor)

Kutatás

3/2013

BONGIOVANI, Paola – GÓMEZ, Nancy Diana – MIGUEL Sandra: Opiniones y hábitos de publicación en acceso abierto de los investigadores argentinos. Un estudio basado en los datos de la encuesta SOAP. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 35. (2012) 3., p. 453-467. Res. angol nyelven

Argentín kutatók a nyílt hozzáférésű publikálásról

Elektronikus publikáció; Felmérés; Hozzáférhetőség; Kutató -mint olvasó; Publikálás -tudományos kiadványoké

2010-ben a SOAP (*Study of Open Access Publishing*) projekt keretében nemzetközi vizsgálatot végeztek és közel 40 ezer, különböző szakterületeken működő kutató 162 országból érkezett válaszait dolgozták fel. Jelen tanulmány ebből az anyagból négy tudományterület (orvostudomány, fizika és csillagászat, agrártudomány és biológia, humán- és társadalomtudományok) argentin kutatóinak válaszait elemzi.

A kutatók 73%-a (legtöbbsen a biológusok, legkevesebben a humán tudományiak) ismeri szakterületének nyílt hozzáférésű kiadványait, és 94%-uk szerint a szabadon hozzáférhető publikációk javára válnak a tudománynak. A pozitív vélemény okai: jó a tudományos közösségnek (41%), pénzügyi okok (25%), közjó (18%). Ezek az arányok többé-kevésbé hasonlóak a nemzetközi eredményekhez. Ugyanakkor azok az argentin kutatók, akik az utóbbi öt évben legalább egyszer publikáltak nyílt hozzáférésű folyóiratban, lényegesen többen vannak, mint a nemzetközi felmérésben (85 vs. 52%). Érdekes, hogy a humán- és társadalomtudományok területén lényegesen nagyobb azok száma, akik még nem publikáltak nyílt hozzáférésű folyóiratban. (A nemzetközi vizsgálat nem tartalmaz tudományterület szerinti, csak összesített adatokat.)

A „Hol publikáljak?” kérdésre adandó válasz elsődleges szempontja mind a korábbi ilyen irányú vizsgálatok, mind a nemzetközi felmérés, mind az argentin válaszok esetében a folyóirat tekintélye. A nyílt hozzáférésű folyóiratokat kevésbé tartják tekintélyesnek. Végül is az előbbi okon kívül, nem utolsósorban azért, mert nincs komoly és szervezett anyagi támogatása a nyílt hozzáférésű publikálásnak, a nyílt hozzáférésről alkotott és kinyilvánított jó vélemény önmagában nem befolyásolja jelentős mértékben a publikálás kialakult gyakorlatát.

(Mohor Jenő)

4/2013

BORNMANN, Lutz – EGGHE, Leo: Journal peer review as an information retrieval process. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 67. (2012) 4., p. 527-535.

A folyóiratok lektorálása mint információ-visszakeresési folyamat

Folyóirat; Információkeresési rendszer értékelése; Lektorálás

A folyóiratok nem mindig a legjobb cikkeket fogadják el közlésre. Mivel a lektorálást emberek végzik, a kéziratok értékelése nem azonos azzal a hatással, amelyet a cikkek megjelenésük után gyakorolnak azoknak a hivatkozásoknak a formájában, amelyek ezeket a cikkeket idézik. A lektorálás rendszere (a maga problémáival együtt) hasonlít az információ-visszakeresés folyamatához, amelynek során szintén nem mindig a leginkább releváns dokumentumokat kapjuk. Ennek oka az, hogy az alkalmazott információkereső nyelv a cikkek témáját nem mindig írja le teljességgel.

Az információ-visszakeresés értékelése hagyományosan a teljesség és a pontosság görbéi alapján történik. A pontosság megfeleltethető a lektorálás olyan jellemzőivel, mint a sikerességi arány, míg a pontosság megfelelője a találati arány. Ezeket a mutatókat az „Angewandte Chemie – International Edition” folyóirat anyagán vizsgálták. Az ilyen és hasonló vizsgálatok előfeltétele, hogy rendelkezésre álljanak a lektorok által adott pontszámok, továbbá ismerjük az elfogadott, valamint az elutasított, viszont más folyóiratban közlésre elfogadott cikkek idézettségét.

(Koltay Tibor)

LEONOV, V. P.: Buduše biblioteki kak predmet izučeniâ. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2012) 9., p. 51-68.

A kutatás tárgya: a könyvtár jövője

Könyvtártudományi kutatás; Könyvtárügy; Prognózis

A 74 évig tartó szovjet korszak utáni új időszak jelentős lehetőségeket tartogat a könyvtárügy és a könyvtár mint társadalmi intézmény számára. A könyvtár jövője nem tévesztendő össze a jövő könyvtárával. Ez utóbbi a sok-sok év múlva létező könyvtárat és annak helyzetét jelenti, a könyvtár jövője pedig a múltban gyökerező, a jelenen keresztül a jövőbe vezető tendenciákat, fejlődési vonalakat. A jövőkutatás irányai különböző vizsgálati módszerek alkalmazásával jelölhetők ki.

A könyvtár fejlődését vizsgálva valószínűsíthető, hogy a jövőben is megmarad, csak azt nem tudni, fejlődése hová viszi az olvasókat. A cikk célja, hogy megértse/megértesse a könyvtár mint élő szervezet állapotát, azt, ami a szavakhoz, az olvasáshoz, az emberek reakcióihoz köti. Egy konkrét könyvtár élete, sorsa korától független. A könyvtár jövője nem a múlt tapasztalatainak megsemmisítésére épül.

Fő kutatási irányok:

1. Az evolúció problémája. A könyvtárak evolúciója az emberi tudat fejlődésével változik, beleértve a könyvet, az anyagi hordozókat, a létrehozás és a terjesztés módjait. Az egyes szakaszokban a könyvtár fejlődési üteme az alapfunkciónak, a keresésnek a megújításában érzékelhető. Példaként a Chicagói Egyetem könyvtára vagy a kaliforniai Millenium Library szolgálhat. A fejlődés szakaszai lehetnek: leíró (deskriptív) szakasz, csúcát a reneszánsz jelenti; társadalmi (szociológiai) szakasz, a felvilágosodás ideje; végül a mai információs korszak, amikor az első helyre az olvasó és a kutatások algoritmizálása kerül.
2. A szabad elérésű könyvtári állományok bőví-

tése. A fejlődés egyes szakaszaiban a szabad hozzáférés az adott társadalom felfogásának megfelelően mást-mást jelentett.

3. A fejlődés személyhez kötődő kezdeteinek további kutatása: a könyvtárak négyezer éves történetéhez számos jelentős személyiség neve kötődik.
4. Az információs technológiák további fejlődése. Itt vetődik fel a legfontosabb kérdés: lehet-e olyan korszak, amikor nem lesz szükség hagyományos könyvtárakra? A szerző szerint nem; álláspontját a két munkatársával 2007–2008-ban közösen kidolgozott projekt támasztja alá. Szerintük a könyvtárnak a jövőben a következő feladatokat kell megoldania:
 - A könyvtári hálózatokban a kötelespéldányokat nemcsak hagyományos hordozókon, hanem teljes szövegű dokumentumokat tartalmazó lemezeken kell terjeszteni; szakértőkkel kell kidolgozni a lemezek szükséges példányszámát, a kapcsolódó pénzügyi és egyéb kérdéseket.
 - A gyűjtőkörbe nem tartozó anyagot meghatározott idő elteltével csak a központi tárolóhelyen kell tárolni számítógépes lemezeken. A problémát a már meglévő állományok jelentik, amelyeket a könyvtári hálózatban a felmerülő igény szerint kell digitalizálni. A lényeg, hogy a hálózat állományának közös részét csak lemezeken tárolják, míg az eredeti művek hagyományos hordozókon a központi tárolóba kerülnek.
 - Nőni fog az olvasói igény a lemezeken tárolt anyagok kinyomtatására. Változni fog a hagyományos hordozókat és a lemezeket szolgáltató olvasótermek aránya, az utóbbiak területe fog nőni.
 - Egyre aktuálisabbak lesznek a különböző könyvtári-bibliográfiai folyamatok automatizálására irányuló feladatok. A magasabb szintű bibliográfiai tevékenységhez tartozik az eredeti művekből a különböző olvasói kategóriák számára készítendő változatok, tömörítvények komoly tudomá-

nyos kutatásokat igénylő problémája.

5. A könyvtárak szerepe a világ információs folyamataiban.

A jövőkutatáshoz a pszichológia is szükséges: a könyvtár testből, lélekből és működésből álló, élő szervezet, egységes és oszthatatlan. Ezt az irányt is jelentős tudósok (Ranganathan, Zinchenko stb.) neve fémjelzi. A könyvtár működési irányát az olvasó szabja meg, az olvasó működése az olvasáson keresztül valósul meg, az olvasást az olvasó érzelmei aktiválják és irányítják.

Összefoglalva: a könyvtár múltja és jelene megmarad a jövőben is, a kutatásokat a határtudományokban, elsősorban a pszichológiában kell folytatni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 2, 6, 71

Tudománymetria, bibliometria

6/2013

ECCLES, Kathryn E. – THELWALL, Mike – MEYER, Eric T.: Measuring the web impact of digitised scholarly resources. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 67. (2012) 4., p. 512-526.

A digitalizált tudományos információforrások webes hatásának a mérése

Bibliometria; Elektronikus dokumentum; Portál; Szakirodalom

Azt vizsgálták, hogy lehetséges-e mérni az információforrások hatását webometriai elemzéssel. A kiválasztott információforrások által generált csatolások (linkek) számát hasonlították össze a hasonló témájú weboldalak által generált linkek számával. A linkek ugyanis az intellektuális hatás indikátorai, mivel jelzik, hogy a kutatók ismerik és használják az adott forrást.

A vizsgált oldalak a következők voltak: Histpop – The Online Historical Population Reports

Website (<http://www.histpop.org/ohpr/servlet/>), 19th Century British Library Newspapers (<http://www.bl.uk/reshelp/findhelpprestype/news/>), British Library Archival Sound Recordings (<http://sounds.bl.uk/>), 18th Century Official Parliamentary Publications Portal (<http://www.southampton.ac.uk/library/ldu/parl18c.html>), Wellcome Medical Journals Backfiles (<http://library.wellcome.ac.uk/>).

Az összehasonlításhoz megkeresték a vizsgált oldalhoz témájában legközelebb álló digitális forrást, továbbá megadták annak az analóg forrásnak a címét, amelyből a digitalizált anyagok származnak.

Az adatokat egy ingyenes program (<http://lexiurl.wlv.ac.uk/>) segítségével, automatikusan gyűjtötték össze. Az eredmények azt mutatják, hogy a webometriai elemzések lehetségesek, a linkek összehasonlítása kivitelezhető és hasznos eszköz. Az olyan projektek, mint a Histpop, amely egyetlen stabil és egyedi URL alapján ingyenesen teszi elérhetővé a tartalmakat, ideális az ilyen elemzésre. Az összetettebb megjelenésű források, mint a 18. századi brit parlamenti publikációk, szélesebb körű és komplex elemzést követelnek meg, mivel az adatokhoz több helyen, különböző elérési feltételekkel férhünk hozzá, ráadásul sokféle tartalommal van dolgunk. A webometriai elemzést, amelynek a számadatai kvalitatív elemzés kiindulását jelentik, hasznosan kiegészítené a meglevő analóg források hatásának elemzése.

(Koltay Tibor)

7/2013

TORRES-SALINAS, Daniel – JIMÉNEZ-CONTRE-RAS, Evaristo: Hacia las unidades de bibliometría en las universidades: modelo y funciones. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 35. (2012) 3., p. 469-480.

Res. angol nyelven

Javaslat bibliometriai részlegek létrehozására az egyetemeken

Az utóbbi években a bibliometriai mutatók szilárd helyet foglaltak el a kutatás-menedzsment és a tudománypolitikai döntéshozatal eszköztárában. A spanyol egyetemek azon intézmények közé tartoznak, amelyek körében jelentősen megnőtt az ilyen mutatók használata. Manapság ezek az intézmények még erősebb versenykörnyezetben működnek, így fokozott mértékben szükségük van arra, hogy megbízható ismereteik legyenek kutatóik teljesítményéről.

Mindezek alapján javasolható a spanyol egyetemeken bibliometriai részlegek létrehozása. A részlegnek három fő funkciója lenne: 1. A kutatásokra vonatkozó információk kontrollja; 2. az információk elemzése, jelentések készítése; 3. tanácsadás és képzés. Az első feladat körbe tartozik a mutatók és a módszerek egységesítése, szabványosítása, informatikai rendszer létrehozása a mutatók kiszámítására. Ilyen jellegű részleg működik a Navarrai Egyetemen, amely a *Web of Science* és a *Scopus* által indexelt produktumokat, valamint a *Journal Citation Reports* adatait figyelembe véve állít elő részletes bibliometriai adatokat az egyetem és részlegei, tanszékei, valamint az egyes oktatók, kutatók tudományos teljesítményéről. A mutatók elemzése, feldolgozása nyomán négyféle jelentés, beszámoló ké-

szülhet: 1. „Szokásos” bibliometriai tájékoztató, azaz éves jelentés az intézményi kutatásokról; 2. Speciális, egy konkrét aspektust megvilágító jelentés, amely az egyetemi stratégia szempontjából érdekes; 3. Szélesebb közönségnek szóló tájékoztató; 4. Adatszolgáltatás, tájékoztatás az egyetem finanszírozását befolyásoló testületek döntéseinek támogatása érdekében. (Ez utóbbira példa a Granadai Egyetem több kiadványa, mint pl. „A Granadai Egyetem az ISI rangsorolásában” című, vagy a háromhavonta megjelenő elektronikus „Bibliometriai hírlevél”).

Kétségtelen, hogy az egyetemeken ma is vannak részlegek, amelyek e feladatokat legalább részben ellátják, és ezek egyike szinte biztosan az egyetemi könyvtár. Éppen ezért egy bibliometriai egység felállítását meg kell, hogy előzze a feladatok jelenlegi helyének áttekintése, koordinációja és az új egység szervezeti helyének meghatározása. Ideális esetben a részleg a tudományos rektorhelyetteshez tartozik (mint a könyvtár is), munkatársai nemcsak bibliometriai, hanem statisztikai, információ-megjelenítési, informatikai és ismeretterjesztési ismeretekkel is rendelkeznek.

(Mohor Jenő)

Lásd még 4

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

8/2013

BASIL, Carla: A framework for analyzing and comparing information literacy policies in European countries. – Bibliogr. In: Library trends. – 60. (2011) 2., p. 395-418.

Az információs műveltségi politika elemzésének és

**összehasonlításának módszere Európa országai-
ban**

*Használói szokások; Információs társadalom; Tájé-
koztatási politika*

Az információs műveltséget eredetileg politikai célként találták ki 1974-ben, amikor Paul Zurkowski megfogalmazta, hogy egy fő *nemzeti program* szükséges az *univerzális* információs műveltség megszerzéséhez. Politikai jelentőség-

gének korai felismerése ellenére az információs műveltség szabályozásának dimenziója alig keltett figyelmet a szakirodalomban. A tanulmány a konkrét és összehangolt politika felé vezető út érdekében javasolja az információs műveltségről szóló diskurzus három szempontból való elemzését. A) a társadalompolitikai szempont: az információs műveltség elemzése stratégiai célként (információra való oktatás), B) a tudományági szempont: az információs műveltség elemzése az információ tanulmányozásának egyik formájaként (az információ kultúrája), C) kognitív szempont: az információs műveltség elemzése az egyéni kompetencia egyik formájaként (információs készségek). Ezt követően a társadalompolitikai szempontra összpontosítva a szerző kifejti azt a nézetét, hogy az információs műveltség olyan politikai cél, mely az *információ* és az *oktatás* területének a határát is átlépi, melyben olyan információpolitikai téma is van, ami szintén belép az oktatáspolitikai befolyásának a szférájába. A következő részek módszert javasolnak az információs műveltségi politika elemzésére és összehasonlítására Európa országaiban. Az átfogó cél az, hogy egy elemzészhálót alkalmazzanak a változók egy készletén, mely alkalmas annak mérésére, amit egy ország *információs műveltségi készségének* nevezünk. Végezetül az ajánlott elemzési módszer alkalmazásával eljutunk az információs műveltség különböző politikai metszéspontjának a leírásához.

(Autoref.)

9/2013

KWANYA, Tom – STILWELL, Christine – UNDERWOOD, Peter G.: Library 2.0 versus other library service models : a critical analysis. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 44. (2012) 3., p. 145-162.

Könyvtár 2.0 és más szolgáltatási modellek: kritikai elemzés

Elektronikus könyvtár; Feladatkör; Igény; Könyvtármodell; Közművelődési könyvtár

A szerzők a Könyvtár 2.0 és a digitális könyvtár mellett számos további, a hagyományos könyvtári modellt kiegészíteni vagy felváltani hivatott modell elemzését és kronológiáját nyújtják.

A *közösségi könyvtárak* (community libraries) többnyire ott működnek, ahol társadalmi-gazdaság vagy politikai okokból nincsen alternatív szolgáltatás. Az egészségre, lakhatásra, jövedelemre, jogi védelemre stb. vonatkozó, valamint a hatékony állampolgári részvételt segítő információkat szolgáltatják.

A *beépített könyvtár* a decentralizált szolgáltatásoknak a felhasználó közvetlen közelébe való eljuttatását segíti elő.

A *könyvesbolt-könyvtárban* a könyveket tematikus rendben tárolják, így a felhasználók a polcokon böngésznek. Az olvasói tereket minimalizálják annak érdekében, hogy az olvasók minél kevesebb időt töltsenek a könyvtárban. Többnyire nem tartanak referenszműveket, és a legfrissebb könyveket gyűjtik.

A *kihelyezett könyvtárak* (library outposts) olyan helyeken (pl. áruházak, lakótelepek) működnek, ahol amúgy is sokan gyűlnek össze. Alapterületük kicsi, nyitvatartási idejük hosszú. A tájékoztatási források kizárólag elektronikusak. Lehetőség van viszont rendezvények lebonyolítására. A *mozgókönyvtári* modell a könyvtárbuszos szolgáltatást fedi.

Az *információs köztér* (information commons) a könyvtár olyan központi tere, ahol az információval kapcsolatos közös tevékenységek technikailag jól felkészült személyzet közreműködésével folynak.

Megállapítható, hogy elmozdulás történt a statikus szolgáltatási pontoktól az olyan modellek irányába, amelyek a felhasználóhoz viszik a szolgáltatásokat. A nem megfogható szolgáltatásokat és termékeket nyújtó, tisztán digitális modellekig az olyan hibrid modelleken át vezet az út, mint a kihelyezett könyvtár és a könyvesbolt-könyvtár. A középpontban már nem a tulajdonra épülő gyűjteményszervezés, hanem

az információforrások hozzáférésre alapozott együttes kereshetősége áll. Elfogadottá válnak a felhasználói érdeklődést tükröző tartalmi feltárási módok és a folkszonómiák. A felhasználók és a könyvtárosok decentralizáltan és közösen ellenőrzik a folyamatokat. Vannak közösen használt terek, és – többek között – meg van engedve az ételek és italok fogyasztása.

A történelem ismétli önmagát: az egyéni érdeklődést kiszolgáló könyvtáraktól az intézményes könyvtárakig vezetett az út, majd ismét egyéni kezdeményezések (mint például a kihelyezett könyvtár) jelentek meg. Ugyanez figyelhető meg az ingyenes könyvtáraktól az előfizetéses környezeteken át, a Könyvtár 2.0 ingyenes szolgáltatásaiig vezető úton.

A robusztus szervezet, minőség-ellenőrzés és szabványosítás felől a kevésbé szervezett, minimális minőség-ellenőrzéssel dolgozó, cseppfolyós és változékony szolgáltatások és termékek felé haladunk. A könyvtári források kezelése, szervezése és az olvasóhoz való eljuttatása egyre inkább automatikus eszközökkel történik.

Növekszik a marketing-, az ügyfélszolgálati és PR-technikák szerepe. A jó könyvtári szolgáltatás elfogadott eszközévé vált az ergonómia és az esztétika.

(Koltay Tibor)

10/2013

SAVENIJE, Bas – BEUNEN, Annemarie: Cultural heritage and the public domain In: LIBER quarterly. – 22. (2012) 2.

Kulturális örökség és szabad hozzáférés

Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Könyvtárpolitika; Közgyműtemény

A Comité des Sages legutóbbi jelentésének, a The New Renaissance-nak az ajánlása szerint „A kulturális intézményeknek a köztulajdonban lévő, állami finanszírozással digitalizált anyagokat olyan széleskörűen rendelkezésre kell bocsátaniuk hozzáférés és további felhasználás

céljából, amennyire csak lehetséges.” [http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/executivesummary/final_renaissance_hu.pdf – 4. p.]

A Berlini Nyilatkozat a nyílt hozzáférésről a természet- és a humán tudományi tudáshoz egyik pontja pedig azt ajánlja „A kulturális örökség minden őrzőjének [...], támogassák a szabad hozzáférést azzal, hogy forrásaikat az interneten elérhetővé teszik.”

A könyvtárak gyakran a köztulajdonban lévő dokumentumoknak, például az egyedi kéziratoknak az egyedüli forrásai. Ez a helyzet lehetővé teszi számukra, hogy megszabják, milyen feltételek mellett készíthetők másolatok ezekről. Ez a helyzet megváltozik, ha a köztulajdonban lévő dokumentumok az interneten elérhetővé válnak, és bárki letöltheti és kinyomtathatja őket.

A további felhasználás számos példáját látni a kulturális örökség intézményeiben, melyek között nemcsak könyvtárak, hanem levéltárak és múzeumok is vannak. És nincs egyetértés, amikor kereskedelmi célú további felhasználásról van szó. A helyzet még bonyolultabbá válik, ha PPP-k is megjelennek a színen, és a kereskedelmi fél korlátozni akarja a hozzáférést és a további felhasználást.

A dolgozat elemzi azokat a jogi kérdéseket, melyek akkor merülnek fel, amikor a könyvtár szabályozni akarja a köztulajdonban lévő dokumentumok digitalizált változatának további felhasználását, majd ismerteti a korlátozás nélküli nyílt hozzáférés mellett és ellen szóló érveket, befejezésül pedig elemzi a PPP-konstrukciót e következtetések fényében.

(Autoref.)

Lásd még 1, 3

Nemzetközi könyvtárügy

Lásd 5

Nemzeti könyvtárügy

Lásd 11, 26

Központi szolgáltatások

11/2013

PAKKINEN, Kari – VATTULAINEN, Pentti: The National Repository Library of Finland. – Bibliogr. In: Alexandria. – 22. (2011) 2-3., p. 13-21.

A finn Országos Tároló Könyvtár

Egyetemi könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvtárközi kölcsönzés; Központi szolgáltatások; Nemzeti könyvtár; Tároló könyvtár

Finnország kiterjedt és jól működő könyvtári hálózattal rendelkezik, amely számára központi szolgáltatásokat a Nemzeti Könyvtár (mely egyúttal a Helsinki Egyetem könyvtára is), a 2008-ban indult Nemzeti Digitális Könyvtár és az Országos Tároló Könyvtár (OTK) nyújt (ez utóbbit 1989-ben alapították).

Az OTK eredeti célja az volt, hogy gazdaságosan megoldja a finn könyvtárak raktározási gondjait. A könyvtárak részéről átadott anyag az OTK tulajdonába kerül, így a duplumok kiszűrése is lehetőség nyílik. A könyvtárat az Oktatási és Kulturális Minisztérium tartja fenn, szolgáltatásai a könyvtárak számára díjmentesek. Fő feladata, hogy befogadja, tárolja és más könyvtárak rendelkezésére bocsátja a könyvtárak kevéssé használt állományát. A régebbi nyomtatott könyvek tekintetében igen jelentős forrás, jelenleg a finn felsőoktatási és szakkönyvtárak által beszerzett anyagok több mint 20%-a itt található. Az OTK éves költségvetése az egyetemi könyvtárak teljes költségvetésének egy, gyarapítási büdzséjének kb. 6%-a. A könyvtárak 111 polkilométernyi anyagot adtak át az OTK-nak (ebből 68 km az egyetemi könyvtárakból érkezett). Mindez a helymegtakarítás összesen évi 3,5 millió eurót jelent a könyvtárak számára.

Megalapítása óta majdnem minden felsőoktatási, megyei és 500-nál több kisebb szak- és közkönyvtár élt a lehetőséggel, 2010-ben 185 könyvtár adott át anyagot az OTK-nak. A duplumok kiszűrése után 2011 közepén az OTK több mint 3 millió kötet könyvet és monográfiát tárol. Mivel a tudományos könyvtárak egyre több elektronikus forrást használnak, a folyóiratok beküldése csökken.

A könyvtárközi kölcsönzés az OKT állományából ingyenes. A kéréseket 24 órán belül feldolgozzák, postázzák, illetve a cikkeket szkennelik, és azonnal továbbítják. Az ország könyvtárközi kölcsönzési forgalmában az egyetemi könyvtárak az elsődleges szolgáltatók, de az ezredfordulótól kezdve egyre nagyobb részt vesz át az OTK, melyhez folyamatosan egyre több könyvtár fordul; kérő partnereinek száma már 1831 könyvtár. 2010-ben a kérések több mint fele közkönyvtáraktól érkezett, míg a cikkek legtöbbször az egyetemi könyvtárak kérték. Az OTK éves átlagban 6 ezer PDF fájlt szkennel, a cikkmásolatok a teljes könyvtárközi kölcsönzési forgalom 38%-át teszik ki. Az OTK részt vesz egy, a könyvtárközi kölcsönzést segítő szoftver fejlesztési munkáiban. Állományát az egyetemi könyvtárak közös, LINDA nevű katalógusában dolgozza fel, majd a rekordot másolja be saját adatbázisába, amellyel a kölcsönzési forgalmat kontrollálja. A LINDA 2010-ben 44 859 monográfia-rekorddal gazdagodott, összesen 1 255 000 monográfia és 90 500 időszakos forrás címét tartalmazta. (A disszertációk különgyűjteményében mintegy 500 ezer cím található.) Az OTK 2010-ben közel 19 ezer új rekordot vitt be a LINDA-ba.

A könyvtári gyűjteményekkel kapcsolatos központi szolgáltatások Finnországban három szinten működnek:

1. Az elektronikus források biztosításának fő szereplője az Országos Elektronikus Könyvtár (FinELib), egyetemi, műszaki főiskolai, kutatóintézeti és közkönyvtárak konzorciuma, mely hazai és külföldi elektronikus források hozzáférési jogát központosítottan alkudja ki és vásárolja meg tagjai számára.

A költségeket részben a kormány, részben a tagok állják.

2. A Nemzeti Digitális Könyvtár fejlesztése az Oktatási és Kulturális Minisztérium projektje.
3. A nyomtatott anyag megőrzésének és hozzáférhetőségének biztosítása az Országos Tároló Könyvtár kötelessége.

Az évek során az OTK jelentős befolyással volt a finn könyvtárak állományépítési munkájára, funkciói az országos gyűjteményi politika részévé váltak.

(Mohor Jenő)

Együtműködés

12/2013

GUNNELS, Claire B. – GREEN, Susan E. – BUTLER, Patricia M.: Joint libraries : models that work
In: American libraries. – 43. (2012) 9-10., p. 24-28.

Közös könyvtárak: működő modellek

Felsőoktatási könyvtár; Kettős funkciójú könyvtár; Közművelődési könyvtár

Egykor a közkönyvtárak és a felsőoktatási könyvtárak küldetése és működése eltérő volt, és bizonyos mértékig ez ma is fennáll. Egy tanulmány 2005-ben feltette a kérdést, vajon az ún. *community college* (kb. helyi főiskola) és a közkönyvtár közös intézménye tudja-e támogatni mindkét intézmény küldetését, nem sérülnek-e az alapcélkitűzések. Mások szerint a közös könyvtár jó kombináció, hiszen a szolgáltat népszerűség nagyjából ugyanaz, és jól kiegészítik egymást, noha jelentkeznek olyan problémák is, melyeket meg kell oldani. A két intézményi kultúra között is vannak különbségek: a helyiségekben, az olvasókkal való bánásmódban, a számítógépekre telepített szűrőkben, az állománygyarapításban és a rendezvényekben is, de ezek nem áthidalhatatlanok. A szerzők ezután

tapasztalataikra alapozva néhány pozitív és negatív példával is szolgálnak.

Közös intézményként működik a texasi *Lone Star College, Tomball Community Library Harris megye közkönyvtárával*. Kezdetben két társigazgatóval, külön személyzettel külön utakon jártak. Egy nem várt dolog megváltoztatta a helyzetet Tomballban, és gyorsan integrálta a közkönyvtár munkatársait a főiskolai életbe: ez a könyvtárnak a főiskola bejáratához való telepítése volt. Így a könyvtár parkolója volt az első, ami szemet szűrt, és a könyvtár első emelete lett az először idelátogatók nem hivatalos tájékoztató pontja. Az olvasók legjobb kiszolgálása iránt elkötelezett közkönyvtári dolgozók vállalták ezt az új szerepet; megismerkedtek a főiskola alaprajzával – az egységek helyével, nyitva tartásával (tanulmányi osztály, tantermek, könyvesbolt stb.), a főiskola honlapjával, a tanárok telefonkönyvével és a napi események lefolyásával. Meghívták őket az ünnepekre, eseményekre – ez még jobban bevonta őket a főiskola életébe –, s ugyanazokban a kedvezményekben részesültek, mint a főiskola alkalmazottai (szabad bejárás a wellneszközpontba, könyvesbolti engedmények).

Egy coloradói közös könyvtár (*Fort Collins*) igazgatóját sokkolta, amikor a csendes főiskolai intézménybe beözönlött a lakosság, főleg a gyerekek és gondviselőik, s végül kérte a nyugdíjaztatását. Az érkező új vezető már más elképzelésekkel és az olvasók iránti elkötelezettséggel látott munkához. Ez a példa rámutat arra, milyen fontos szerepet játszik a személyzet felfogása a kulturális sokk áthidalásában.

A texasi *North Lake*-ben két könyvtárigazgató régóta ismerte egymást, és úgy határoztak, hogy egyesítik az általuk irányított Irving közkönyvtárat és a North Lake Főiskola könyvtárát. Azonban már kezdetben elmulasztották a munkatársak bevonását, ami a kudarc egyik oka lett, majd a vezetők távozása után már a sikernek reménye sem maradt.

San José-ban „mentsük meg az egyetemi könyvtárunkat” volt a jelszó: nagy volt a felzúdulás, amikor a város és az egyetem vezetése mégis

a közös könyvtár mellett döntött. Titokban a könyvtárosok kételkedtek abban, hogy működni fog a projekt. Rögös volt az út, de sikerült az összevonás.

Néhány könyvtárosnak más a véleménye a kulturális különbségekről; Dana Rooks, a *Houston University* könyvtárai vezetőjének meggyőződése, hogy *Fort Bent* megye könyvtára olyan fiókkönyvtárat működtet, mely egyaránt szolgálja a diákokat és a helyi lakosságot.

A legtöbb közös könyvtár nem bocsátja el a dolgozóit, hogy aztán újra megpályáztassa az új állásokat, noha elkelne némi kulturális átigazítás mindenkinek. A tervezés során a vezetőknek mérlegelniük kell az érveket és ellenérveket, hogy mindenki jól járjon. Több könyvtár a megvalósíthatósági tanulmányok után úgy döntött, hogy mégsem lép erre az útra. A rendíthetetlen keveseknek azonban több problémával kell szembenézniük; a működő megoldások tanulmányozása során megtanulható a hibák elkerülése, és zökkenőmentes lehet a folyamat.

(Murányi Lajos)

Lásd még 35

Jogi szabályozás

13/2013

GIBBY, Richard – BRAZIER, Caroline: Observations on the development of non-print legal deposit in the UK. – Bibliogr. In: Library review. – 61. (2012) 5., p. 362-377.

A nem nyomtatott kiadványok kötelezpéldány-szolgáltatásának új fejleményei az Egyesült Királyságban

Elektronikus publikáció; Jogszabály -könyvtárügyi; Kötelezpéldány; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Szerzői jog

Az Egyesült Királyság 2003-ban megszületett kötelezpéldány-törvénye sok tekintetben

elsőnek számított a világon. Az elektronikus kötelezpéldányok ebben természetesen nem szerepeltek, a most zajló módosításba viszont bekerültek. A törvénymódosítás tervezete elkészült, 2012-ben vitára bocsátották, parlamenti elfogadását 2013-ra irányozták elő. Mind az eredeti, mind a módosított jogszabály megalkotása meglehetősen lassan zajlott, mert a kérdések széles körét kellett a jogosult könyvtáraknak a kiadókkal és sok más érintettel egyeztetniük. Úgy tűnik, hogy az e-kiadványokkal kapcsolatos jogszabály megalkotása jelentős lemaradásban van sok más országhoz képest.

A jogalkotásra jelentős hatással volt a politikai, gazdasági és kulturális környezet (ennek igen érdekes kifejtése teszi ki a cikk terjedelmének közel felét – a ref.). A British Library és a többi jogosult könyvtár sok időt és energiát fordított a megbeszélésekre, arra, hogy minden érintett igényeire és felvetéseire megfelelően reagáljanak. Igyekeznek mindent megtenni a sikeres megvalósítás érdekében is. A kormány azonban eltökélt, hogy 2013-ban törvénybe iktatják a vonatkozó jogszabályt. A jogosult könyvtárakban is előrehaladtak az előkészületek.

A CD-ROM-okra és más offline kiadványokra vonatkozó előírások lényegében változatlanok maradtak. Az online kiadványok kezelése esetében gyökeres változás következett be: a jogosult könyvtárak felelőssége lett a begyűjtésük (harvesting) – ezt praktikusabb megoldásnak találták annál, mint hogy a kiadó legyen köteles azokat beszolgáltatni. Ily módon a költségek jelentős része is a könyvtárakra hárul, nem a kiadókra. A könyvtárak szeretnék, ha az új jogszabály minél előbb hatályba lépne, hogy elkerüljék a „digitális fekete lyukak” létrejöttét.

A kormányzat a jogszabályalkotás reformjának (2010) folyamányaként megköveteli, hogy minden jogszabályról készüljön hatásvizsgálat. A kötelezpéldány-törvény módosítása előtt tesztelték a letéti eljárás különböző módozatait. A jogosult könyvtáraknak precízen le kellett írniuk, hogyan fogják beszerezni és biztonságosan kezelni a digitális tartalmat. Az önkéntes letétből is sok hasznos tapasztalat adódott. Ugyanakkor

jelentős befektetést kívánt meg a könyvtáraktól, különösen a British Librarytől, hogy még a jogi szabályozást megelőzően kidolgozzák és kipróbálják a különböző digitális kiadványtípusok beszerzésének és biztonságos szolgáltatásának eljárás módjait.

A kötelespéldány-szolgáltatás révén átfogó, a nagyközönség számára hatalmas értéket képviselő nemzeti gyűjtemény jöhet létre. Jogos követelmény, hogy ezzel a lehetőséggel minél többen élhessenek. Ugyanakkor a kiadók és más szerzőijog-tulajdonosok érdekeit tiszteletben kell tartani, és a jogszabályban tükrözni. A kiadók és a jogosult könyvtárak közötti megbeszéléseken a következő kérdésköröket tárgyalták: az automatikus begyűjtés megszervezése és költségei, a vonatkozó kétoldalú megegyezések közös kezelése, a biztonsági kérdések technikai megoldása, a hozzáférés feltételei (egyszerre egy, helybeni felhasználó, másolás csak méltányos használat keretében), esetenkénti használati embargó.

A kötelespéldány-jogszabályon kívül különböző kapcsolódó előírások is szabályozzák a kérdéskört: ezek a személyes adatok védelmére, a jó hírnévre vonatkoznak. Különös figyelmet kíván annak eldöntése, hogy egy-egy audiovizuális anyag beletartozik-e a beszolgáltatandó dokumentumok körébe. A kötelespéldány-szolgáltatástól külön kell kezelni a tartós megőrzéssel és a metaadatokkal kapcsolatos feladatokat.

(Hegyközi Ilona)

14/2013

MÜLLER, Harald: Legal aspects of e-books and interlibrary loan In: Interlending & document supply. – 40. (2012) 3., p. 150-155.

Az e-könyvek és a könyvtári kölcsönzés jogi vonatkozásai

Elektronikus könyv; Jogszabály -más területről; Kölcsönzés; Könyvtárközi kölcsönzés; Szerzői jog

A cikk azt igyekszik felderíteni, hogy azonos jogi szabályozás alá esik-e a nyomtatott könyv és az

e-könyv. A szerző a WIPO (World Intellectual Property Organization = Szellemi Tulajdon Világszervezete) Szerzői Jogi Szerződésének (World Copyright Treaty, WCT), az EU szerzői jogi irányelveinek, valamint a német, az egyesült államokbeli és a kanadai jogi szabályozásnak az összehasonlítását választotta eszközül.

A nyomtatott művek a szerzői jog védelme alá esnek publikálásuktól kezdve a szerző halála után hetven évig. Ennek értelmében a mű és másolatainak kizárólagos terjesztési joga a szerzőt illeti. A nemzeti szerzői jogi törvények legtöbbje azonban magában foglalja a jogkimerülés elvét (*first sale doctrine*) is, mely lehetővé teszi, hogy az egyszer már jogszerűen megvásárolt műpéldányt a fogyasztó legálisan továbbértékesíthesse. A terjesztésre más-más megfogalmazást használ a WCT és a EU jogi direktívája. Utóbbi szerint a kölcsönzéssel szoros és kölcsönös kapcsolatban áll, és ez a nemzeti szintű szerzői jogi törvényeket nézve még egyértelműbbé válik. Az USA szerzői jogi szabályozása például kimondja, hogy a könyvtári kölcsönzés terjesztésnek minősül, és mivel a könyvtár megvásárolta a művet, ezért a jogkimerülés elve miatt nem kell engedélyt kérnie erre a szerzőtől.

A nyomtatott és az e-könyv között alapvető különbség, hogy míg előbbi kölcsönzésekor a könyvtár magát a könyvet adja az olvasó kezébe (amit az meghatározott idő múlva vissza is ad), az e-könyv kölcsönzésekor nem az eredeti fájlt, hanem annak reprodukcióját, másolatát bocsátja a használó rendelkezésére. A reprodukcióra viszont nem vonatkozik a jogkimerülés elve. A WCT egyértelműen kimondja, hogy a terjeszthetőség, kölcsönözhetőség csak a kézzelfogható, fizikai művek jellemzője lehet. Mivel az e-könyv nem kézzelfogható tárgy, ezért nem alkalmazható rá a jogkimerülés doktrínája sem. Jó analógiát nyújtanak az online szolgáltatások, melyeknél a szerzői joggal védett tartalmak esetében szükség van a jogtulajdonos engedélyére a könyvtár által történő szolgáltatáshoz. Ez a hozzájárulás, engedély vagy nyilatkozat nem szerzői jogi, hanem a kétoldalú szerződésekről intézkedő magánjogi kategória. Vagyis nincs más

megoldás, a könyvtáraknak megállapodást kell kötniük a jogtulajdonosokkal, illetve meg kell szerezniük a licencet a közvetítő cégektől, mint például az *Onleihe* Németországban, a *Public Library Online* az Egyesült Királyságban vagy az *OverDrive* az Egyesült Államokban.

Mivel a könyvtáraknak nagy teher a licenszszerződések százszámra megkötni, darabonként vizsgálva, hogy melyik milyen hozzáférést, letöltést, nyomtatást, tárolást, másolást tesz lehetővé, számukra a legmegfelelőbb megoldás mégis az lenne, ha a könyvekre, formátumuktól függetlenül, egységesen vonatkozna egy nemzetközi szerződés, mely minden kivételt és korlátozást magában foglal, és összhangban áll a szerzői jogi törvénnyel. Az IFLA most is együtt dolgozik a WIPO-tagállamokkal ennek érdekében, és igyekszik elfogadtatni a szerződés szövegére vonatkozó, ilyen értelmű javaslatát.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 63

Könyvtárosi hivatás

15/2013

MARCUM, Deanna B.: Do librarians need PhDs? In: Information outlook. – 16. (2012) 5., p. 33-35.

Szükség van-e PhD fokozatra a könyvtárakban?

Képesítés; Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Munkakör

Az Egyesült Államokban a könyvtárügy egyik központi szervezete, a *Council on Library and Information Resources* (CLIR) 2002-től tíz éven át olyan újszerű, kétéves posztdoktori oktatási programot szervezett, amelynek során a humán tudományi PhD fokozattal rendelkezőket korszerű információtechnológiai tudással vértették fel. Eredetileg úgy gondolták, hogy a végzettek majd párhuzamosan dolgoznak a tudományos könyvtárakban és tudományterületük felsőok-

tatási intézményeiben. Ehelyett azt tapasztalták, hogy sokan teljes állásban tudományos könyvtárban helyezkedtek el. Néhányan olyan munkakört töltenek be, ahol a digitális tudomány művelése, a kiadói tevékenység és a hallgatók és oktatók kutatásainak támogatása egyaránt a feladatok között szerepel.

A digitális korban a korábbiaktól eltérő kompetenciákat kívánnak meg a könyvtárosoktól. Egy vizsgálat következtetései szerint a felsőoktatási könyvtárak egyre inkább oktatási intézményként működnek majd, aktív résztvevői lesznek az oktatási és kutatási folyamatoknak. Munkatársaiknak – miközben továbbra is elkötelezettek maradnak a könyvtári tevékenységek hagyományos értékei és elvei iránt – szilárd technológiai jártasságra, valamint valamely tudományterület speciális ismeretére kell szert tenniük. Ezek megszerezhetők a PhD programok során.

Egy másik vizsgálat három kompetencia együttesét tartja kívánatosnak:

1. a szaktudás megosztására való hajlandóságot és a szakmai etika követését,
2. olyan személyes kompetenciák birtoklását, amelyek a hatékony, rugalmas és pozitív szemléletű tevékenységhez szükségesek,
3. olyan szakmai kompetenciákat, amelyek az információs intézmények, források és szolgáltatások szervezéséhez szükségesek – mindezt az információs eszközök és technológiák alkalmazásával párosítva.

A vezetési és a technikai készségek és személyiségjegyek nagyobb szerepet kapnak, mint a tartalommal kapcsolatos tudás.

Manapság a felsőoktatási könyvtári állásokban a vezetői kompetenciák mellett jelentős szerep jut az oktatókkal és hallgatókkal való kapcsolattartásnak, az alapos szaktudásnak, a technológiai know-how ismeretének. Az információtechnológia térnyerése egyenesen azt a kérdést veti fel, hogy a könyvtár szakon szerzett diploma vajon megfelelő-e még egyáltalán.

A Columbia Egyetem könyvtárának vezetője 2006-os cikkében arról írt, hogy az egyetemi könyvtárakban kezdenek megjelenni a nem hagyományos könyvtári végzettséggel rendel-

kezők. Olyan új feladatokat látnak el (kiadás, oktatás, kutatás, fejlesztés, vállalkozás, stratégiakészítés), amelyekhez a könyvtári végzettség már nem elegendő. Akik nem rendelkeznek könyvtári végzettséggel, jellemzően nem a hagyományos pozíciókat töltik be (ez a 35 évesnél fiatalabbak között volt különösen jellemző). Azok a könyvtárak lesznek sikeresek, amelyek a nem hagyományos tapasztalatok teljes skáláját alkalmazzák a könyvtári szakmát jellemző időtlen értékek szolgálatában.

A szerző korábban úgy vélte, hogy elegendő, ha a könyvtárosok megértik a kutatási és tudományos folyamatokat, és a könyvtár gyűjteményét és szolgáltatásait ezzel összhangban fejlesztik. Erre a PhD fokozat megszerzése kellő háttérrel ad számukra. Mára a tudósok az információkeresés tekintetében nagyban önállósultak, a könyvtárosok szerepe „helyhez kötöttebbé” vált. Az lett a céljuk, hogy az oktatóknak minél több tudást adjanak át a legfrissebb technológiai trendekről és alkalmazásokról, az egyetem minél jobban kihasználja az online tanulási lehetőségeket, és az oktatók érdemi, tartalmas kurzusokat tartsanak. E készségekkel azok a friss PhD-sek rendelkeznek, akik digitális tudósokként tevékenykednek, vagy azok az ambiciózus fiatalok, akik más szakterületek jó ismerői. Kiderült, hogy a felsőoktatási könyvtárakban ezután nemigen lesz szükség „generalistákra”, akik könyvtári végzettséggel rendelkeznek. A különböző tudományágakban PhD-t szerzettekre viszont érdekes lehetőségek várnak a digitális tudományos központok hibrid könyvtári-tantermi környezetében.

(Hegyközi Ilona)

16/2013

SAUNDERS, Laura: Identifying core reference competencies from an employers' perspective : implications for instruction. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 73. (2012) 4., p. 390-404.

Munkáltatói szempontok a tájékoztató munkához szükséges alapvető készségek meghatározásához

Felmérés; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Referenz

A tájékoztatási szolgálat átalakulóban van. A technikai fejlődés, az olvasók elvárásainak változása és a hálózaton elérhető, távoli szolgáltatások előtérbe kerülése következtében az egyetemi könyvtárak tájékoztató szolgálata most már egész másmilyen, mint tíz évvel ezelőtt. A könyvtári szakirodalom zöme úgy tekint a tájékoztatási kompetenciákra, mint egy speciális szolgálatmodellre (pl. virtuális tájékoztatásként) vagy speciális könyvtártípusra (pl. tudományos orvosi vagy jogi könyvtárként). A foglalkozás változó természete ellenére néhány tanulmány a munkaadó szemszögéből jóval szélesebben értelmezi a tájékoztató könyvtárosi kompetenciákat. Ez az írás tájékoztató könyvtárosok és személyzeti vezetők körében folytatott felmérés előzetes eredményeiről számol be, akiknek az alábbi kérdéseket tették fel: Milyen ismeretek, készségek és kompetenciák fontosak szerintük ma, illetve a jövőben a tájékoztató szolgálat megfelelő ellátásához? Mely területeken találtak a vezetők hiányosságot vagy felkészületlenséget az újonnan felvett könyvtárosoknál? Mennyire felelnek meg a jelenlegi könyvtárosképző programok a munkaadók elvárásainak?

(Autoref.)

Lásd még 60

Oktatás és továbbképzés

17/2013

GOLTEN, Elin: Competence for innovative libraries In: Scandinavian library quarterly. – 45. (2012) 3., p. 14-15.

Kompetenciák az innovatív könyvtárakért

Ésszerűsítés; Megyei könyvtár; Munkaszervezés; Személyzet; Továbbképzés

A könyvtári és információs szolgáltatások radikális változásokon mentek keresztül az elmúlt években, amelynek nyomán a személyzetnek is új kihívásokkal kell szembenéznie. A könyvtár sem a visszahúzódó egyéni tanulás színtere már, hanem sokkal inkább a közösségi interakció tere, élénk találkozóhely. A könyvtári személyzetnek a passzív kommunikáló félből a tartalom és az események aktív alakítójává kell válnia, ami új készségeket és kompetenciákat igényel.

A norvégiai Hordaland megyei önkormányzat olyan könyvtári szektort szeretne, amely képes a változások élére állni. A megye könyvtára ennek érdekében a saját dolgozói számára kezdeményezett egy tanulmányi programot *Változásmenedzsment, innováció és tudásmenedzsment* címmel. A 15 kreditre BA szintű kurzust a Bergeni Üzleti Főiskola bonyolította le, amelyre a könyvtárosok ingyen beiratkozhattak.

17 településről (a 33-ból) összesen 25 tanuló kezdte el a kurzust, közülük eddig négyen megszokták le. A programban a fő hangsúlyokat a könyvtárra mint a tudás létrehozójára és terjesztőjére, mint találkozóhelyre, valamint a könyvtárosra mint a változások kezdeményezőjére helyezték. A többség lényegre törőnek és hasznosnak ítélte a kurzust. A beadandó feladatokban a hallgatók a saját intézményük fejlesztésével kapcsolatos problémákra dolgozhattak ki megoldásokat. Eddig két feladatot kellett elkészíteniük, egyet a változásmenedzsmenttel, egyet pedig az innovációval kapcsolatosan.

A projekt egy nagyobb – a nemzeti könyvtár által finanszírozott – megyei szintű programba (*Változó könyvtári környezet*) illeszkedik, amelynek célja, hogy a térség intézményei között erősítse a partnerséget, a kompetenciák fejlesztését, a kommunikációt és az együttműködést. Ennek a nagyobb projektnek a részeként 2010-ben felmérték a szükséges készségeket és kompetenciákat, amelyek alapján egy stratégiai dokumentumban összeállították a fő fejlesztési területeket. (*A köz- és iskolai könyvtári kompe-*

tencia-fejlesztési stratégia Hordaland megyében 2011-2015)

A programban tanuló hallgatók úgy érezték, hogy a projekt a könyvtári szektor problémáira reflektál, segít az új utak keresésében. Az innováció és az útkeresés reményeik szerint a megye valamennyi könyvtárában kézzelfogható eredményekkel fog járni, és a kompetenciák megerősítése vélhetően új kezdeményezéseknek jelentheti majd az alapját a jövőben.

(Tóth Máté)

18/2013

KUMMALA-MUSTONEN, Merja: Run to keep up pace : further education for staff in public libraries
In: Scandinavian library quarterly. – 45. (2012) 3., p. 16-17.

Igyekezz, hogy le ne maradj! A közkönyvtárakban dolgozók továbbképzése

Közművelődési könyvtár; Személyzet; Továbbképzés

A naprakész tudáshoz továbbképzés is szükséges, melynek szervezését Finnországban a regionális államigazgatási ügynökségek és a területi könyvtárak végzik, a fedezetet az Oktatási és Kulturális Minisztérium (OKM) biztosítja. A regionális közigazgatásért felelős gazdaságfejlesztési, közlekedési és környezetvédelmi központok koordinálják a könyvtári továbbképzést. Az OKM 2010-ben kiadott *Minőségi ajánlások a közkönyvtárak számára* c. dokumentuma a könyvtárosok továbbképzésére is utal: a jól működő könyvtár rendszeresen felméri a munkatársak ez irányú igényeit, felkészültségüket pedig célszerűen szervezett továbbképzéssel biztosítja, s erre elegendő pénzt és időt (fejenként legalább 6 napot évente) betervez. Finnországban 2009 óta készül statisztika a közkönyvtárak munkatársainak továbbképzéséről; 2011-ben összesen 18 209 továbbképzési nap volt, egy fő tehát 3,83 napot tanult. A regionális államigazgatási ügynökségek és a területi könyvtárak főleg pár

napos továbbképzéseket szerveznek, de így tesznek a könyvtáros egyesületek, nyári egyetemek, a társkönyvtárak és az egyes intézmények is, mert könnyebb egy-két napos rendezvényekre időt szakítani, mint a többnaposra. Számos fejlesztési projekt része (vagy célja) a munkatársak képzése. Nemrég médiaoktatással foglalkozó regionális instruktorok képzéséről gondoskodott az Oktatási és Kulturális Minisztérium egy projekt során, akik aztán a maguk régiójában szerveztek továbbképzéseket. (Korábban voltak hosszabb tanfolyamok is a vezetéstudomány és az információtechnológia tárgyában.)

A könyvtárak szűk anyagi forrásai is akadályai a továbbképzésnek. Jóval olcsóbb a videokonferencia segítségével vagy a saját számítógéppel való részvétel, noha így informális, gyümölcsöző eszmecserékre nem kerülhet sor. A bűvös szó a könyvtárakban – és a továbbképzésben is – az együttműködés.

A szerző ezután ismerteti régiója (Kainuu és Ostrobothnia) példáját, ahol a gazdaságfejlesztési, közlekedési és környezetvédelmi központ évente többször is összehív egy bizottságot, melyben könyvtári szakértők, az Oulu Egyetem és az Oulu Műszaki Egyetem illetékes oktatói, valamint a két területi könyvtár képviselői vesznek részt, és megvitatják a továbbképzési igényeket és lehetőségeket, illetve megtervezik a tanfolyamok tematikáját. Ouluban működik a könyvtárak, levéltárak és múzeumok közös testülete (KAMUT), mely részt vesz a továbbképzések szervezésében, hogy a munkatársak megismerkedhessenek a társintézmények munkájával is. Az Oulu Városi és Területi Könyvtár értékelő bizottsága a múlt évben vizsgálta a könyvtárak kommunikációs és marketingtevékenységét; a vizsgálat része volt egy szeminárium, melyen egy szakember értékelte az egyes könyvtárak marketingjét. (Felmérték a könyvtárosok egyéb készségeit is, majd ezek nyomán szerveztek továbbképzéseket.) A szépirodalommal foglalkozó témák nagyon népszerűek, ezért tíz év óta sor kerül minden évben továbbképzésre, mely az új gyermek- és ifjúsági irodalommal foglalkozik, amelyen tanárok is

részt vehetnek. Az aktuális kérdések megvitatására évente sort kerítenek: legutóbb *A könyvtár és az idős állampolgárok* téma került sorra, de foglalkoztak a gyermekkönyvtári ellátással, az iskola és a könyvtár kapcsolatával is. Lappföld és Észak-Ostrobothnia gazdaságfejlesztési, közlekedési és környezetvédelmi központja közösen szervezte meg a mozgókönyvtári dolgozók továbbképzését, de voltak a törvénykezéssel, a minőségfejlesztéssel és értékeléssel foglalkozó rendezvények is. A témák idővel változnak. A számítógépesítéssel a technikai ismeretek kerültek előtérbe, most viszont a szépirodalom kérdései népszerűek, és persze a közösségi média és a média oktatása.

A néhány napos továbbképzés nagyon rövid és vegyes, de bárki részt vehet rajta, ingyenes, és figyelembe veszi az igényeket, kívánságokat. Szükség lenne hosszabb és sokféle távoktatási programra is.

(Murányi Lajos)

19/2013

WIDÉN, Gunilla: How to educate the information specialists of tomorrow In: Scandinavian library quarterly. – 45. (2012) 3., p. 8-9.

Hogyan oktassuk a jövő információs szakembereit?

Információs szervezés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény

A finn Abo Akademi, vagyis a Turkuban működő svéd nyelvű egyetem információtudományi tanszéke nem nagy, de a tudományterületen széles körű szakértelemmel bír. Az oktatott alapvető ismeretek harminc éve – amióta megalapították – azonosak, de újak is beépültek a tantervbe. A tanszék professzora röviden ismerteti a tanszéken folyó alap-, középfokú és mesterképzést, de szól a Nyitott Egyetemmel közös távoktatási programról is.

2010-ben a tanszéket a társadalomtudományi kar üzleti és gazdasági intézetébe olvasztották, ennek során értékelték oktató és kutató tevé-

kenységét, közös témákat találva az intézet többi egységével (pl. nemzetközi marketing, szervezés és vezetés). Utóbbi témában nemzetközi mesterprogramot is szeretnének indítani a jövőben.

Az oktatás szorosan összekapcsolódik a kutatással. Az információkeresési szokások vizsgálata az egyik központi téma – annak minden aspektusával együtt –, de komoly szerep jut az információ- és tudásmenedzsmentnek, az egészségügyi információknak, az információs műveltségnek, a korszerű könyvtárnak (a 2.0-s könyvtár és a használók képzése az iskolában), a személyes információk kezelésének és a kollektív tudásépítésnek, valamint az ún. webometriának is.

(Részletesen lásd: <http://www.abo.fi/institution/informationsvetenskap>.)

A tárgykör természetéhez tartozik az élethosszig tartó tanulás, hiszen képtelenség elsajátítani mindazt a tudást, amire egy szakembernek egész életében szüksége lehet. A tanszék minden évben rendez konferenciákat, szemináriumokat diákok, kutatók és gyakorló könyvtárosok számára, ez a jövő könyvtárosai felkészítésének szerves része.

(Murányi Lajos)

Lásd még 15

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

20/2013

KAHLEYSS, Rainer: Das Deutsche Musikarchiv der Deutschen Nationalbibliothek in Leipzig In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 59. (2012) 3-4., p. 175-181.

Res. angol nyelven

A lipcsei Német Nemzeti Könyvtár Zenei Archívuma

Állomány; Könyvtáráépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások; Zenei könyvtár

A Német Zenei Archívum két évvel ezelőtti költözése Berlinből Lipcsébe új korszak kezdetét jelentette. A kottákon, hangfelvételeken kívül történeti szempontból értékes lejátászó berendezéseket is tartalmazó gyűjtemény a Német Nemzeti Könyvtár kibővített lipcsei épületébe került. Itt az archívum analóg és digitális hangtechnikával ellátott két hangstúdiót (egy stúdiót és egy saját olvasótermet) is kapott, ami valóban

korszerű felszereltséget jelent, és mindebből a használók és az alkalmazottak egyaránt profitálnak. A tanulmány bemutatja a gyűjtemény jellegzetességeit, az állomány megőrzésével és konzerválásával kapcsolatos problémákat és a használók rendelkezésére álló szolgáltatásokat.

(Autoref.)

21/2013

SOLDATKINA, Oksana Pavlovna: Nacional'naâ biblioteka Ćešskoj Respubliki. – Bibliogr. 8 tétel In: Bibliotekovedenie. – (2012) 2., p. 87-94.

A Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtára

Feladatkör; Munkaszervezet; Nemzeti könyvtár

Prága történelmi központjában, a Klementinumban található, mai nevét és státuszát 1990 óta viselő könyvtár az országos könyvtári rendszer központja. Koordinálja a speciális információs, képzési, elemző és tudományos kutatásokat, a szabványosítási munkákat, módszertani és konzultációs segítséget nyújt, kidolgozza az orszá-

gos szintű rendszereket és adatbázisokat, felel a Cseh Köztársaságban kiadott dokumentumok megőrzéséért és elérhetőségéért. (1995-től a nyomtatott kiadványokból két köteleespéldányt kap). A könyvtár a 2001. évi törvénynek megfelelően egyetemes állományával a közkönyvtári rendszer központja, egyenlő hozzáférést biztosít valamennyi közkönyvtárnak és információs szolgálatnak. A Mellon Alapítvány támogatásával megkezdődött a számítógépesítés az ALEPH rendszer használatával. Folyik a katalógus retrospektív konverziója, elérhetővé vált az UIG portál. 2000-től a cseh nemzeti bibliográfia csak elektronikusan jelenik meg, folyik a ritka gyűjtemények digitalizálása, működik az internetes források archívuma.

A könyvtár szervezetébe tartozik a Könyvtári Intézet. Feladata többek között a könyvtárosok át- és továbbképzése, olvasásszociológiai kutatások a Cseh Könyvtárosok Egyesületének irányításával, kétnyelvű terminológiai szótárak összeállítása, a *Knihovna c.* szakfolyóirat kiadása.

A könyvtár állományában több mint 6 millió dokumentum található, digitalizált formában mintegy 200 ezer régi könyv és 14 ezer muzeális kézirat, köztük 750 török, arab és perzsa, további 460 pálmalevélre írt indiai kézirat. A nemzeti könyvtár állományai közül a cseh reformáció középkori kéziratainak, valamint az 1818–1945 közötti orosz, ukrán és fehérorosz emigráció folyóiratainak gyűjteménye felkerült az UNESCO világörökségi listájára. A könyvtár látogatóinak száma évenként meghaladja a félmilliót, a beiratkozott olvasók száma a 25 ezret.

A kulturális örökség digitalizálása országos programok és intézményi projektek keretében folyik. Európa legnagyobb, kéziratokat tartalmazó elektronikus könyvtára, a *Manuscriptum* fejlesztésében az AiP Beroun Ltd. vesz részt; az ENRICH projektnek köszönhetően más országokból is érkeznek ide dokumentumok. Az elektronikus publikációk hosszú távú archiválása 2000 óta a *WebArchiv* projekt keretében folyik a brnói Masaryk Egyetemmel együttműködve. Ennek a projektnek a célja az online publikációk katalógizálása, felvétele a cseh nemzeti bib-

liográfia adatbázisába, valamint a publikációk megőrzése letéti rendszerben. A *Kramerius* országos digitalizálási program célja a papír savtalanítása és a könyvtári anyagok, főleg hírlapok, folyóiratok, törekeny monográfiák megőrzése. A dokumentumokat mikrofilmre veszik, majd ezeket szkennelik. A program keretében évente mintegy 1 millió oldalt mikrofilmeznek, ebből 400 ezret digitalizálnak.

A nemzeti könyvtár részt vesz a nemzetközi nem kormányközi szakmai szervezetek munkájában. Kiadói tevékenysége monográfiákra (évi kb. 25 cím) és az évente négyszer megjelenő *Knihovna* szakfolyóiratra terjed ki. A folyóirat két száma nyomtatott, kettő pedig elektronikus formában jelenik meg, tartalmi átfedés nélkül. Az elektronikus változat a nemzeti könyvtár honlapján érhető el, két hónappal a nyomtatott változat megjelenése után.

A nemzeti könyvtárhoz tartozik a Klementinum épületében, egy korábbi kápolnában található Szlovák Könyvtár. Alapjait 1923-ban a kormány teremtette meg a Szovjet-Oroszországból emigráltak szellemi és anyagi igényeinek kielégítésére. Gyűjteményei országok szerint épülnek (orosz, lengyel stb.), kezdettől fogva politikamentes elveken, nagyrészt az emigránsok ajánlékainak és a tőlük megvett gyűjteményeknek köszönhetően. 800 ezres állománya nagyrészt a 20. század eleji orosz forradalmi mozgalom irodalmát és a két világháború között a Szovjetunióból száműzöttek tevékenységét tartalmazza. A magángyűjtemények közül kiemelkedik A.F. Smirdin orosz bibliográfus, könyvkereskedő könyvtára.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 13, 61

Felsőoktatási könyvtárak

22/2013

APPEL, Violaine – LACÔTE-GABRYIAK, Lyllette: Bibliothèques universitaires et concurrence ou comment la communication devrait venir aux bibliothèques. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – 57. (2012) 4., p. 44-48. Res. angol, német és spanyol nyelven

Az egyetemi könyvtárak kommunikációs feladatai a konkurenciaharcban

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárpropaganda

Az egyetemi könyvtáraknak két fő céljuk és feladatuk van, amelyek azonban merőben ellentétesek egymással. Nagy szerepet játszanak az informálódás új lehetőségeinek terjesztésében, miközben teljes egészében az adott egyetemtől függenek. Tájékoztató, dokumentációs szerepük nemcsak a törvényi beavatkozások nyomán, hanem az intézményi változások során is módosul.

Tudomásul kell vennünk, hogy az Alexandriai Könyvtár léte óta napjainkban jutottunk először abba a helyzetbe, hogy az olvasóknak nincs szükségük könyvtárosokra. A hallgatók úgy érzik, a technikai eszközök néhány gombnyomással mindenre választ adnak. Míg régebben az Amazon oldalain kerestek bibliográfiai információt, most automatikusan csak a Google keresőt használják erre is. Az egyetemi könyvtárak nagy erőfeszítésekkel számos képzést, könyvtárhasználati foglalkozást, órát tartanak számukra. A közös katalógusok, a speciális internetes források, adatbázisok használatának bemutatásakor ideig-óráig úgy tűnik, hogy meg is győzhetők, de végül is mindig a gyors megoldások mellett döntenek. Gyakran nem tudják meghatározni konkrét kérdésüket, problémájukat sem, így még inkább tanácstalanok a forrásokat illetően. Hiába léteznek kiváló lehetőségek, már az sem segít,

ha a „pull” technikáról a „push”-ra váltanak a könyvtárosok, vagyis szinte készen szolgáltatják számukra az információt.

Az egyetemi könyvtáraknak mindeközben figyelniük kell a fennálló konkurenciaharcra. Ehelyett jobb lenne az együttműködés. Úgy, hogy mindenki megőrizhesse vagy markánsabbá tegye saját arculatát. Az arculat hangsúlyozása nagyon fontos, mert ebből olvasó-könyvtár egyetem egyaránt profitálhat. Ha például rápillantunk a lyoni városi könyvtár rendkívül gazdag honlapjára, egyértelmű, hogy nemcsak az olvasók kapnak itt minőségi információt, hanem a könyvtári szakemberek munkája is elismerést vált ki, mindez pedig jó fényt vet magára Lyon városának a vezetésére is.

A jelenkori könyvtárak összessége hasonló problémával küzd: ingyenesen számos szolgáltatást nyújtanak, amelyet az olvasók nem használnak ki. Vagy azért, mert nem tudnak róla, vagy azért, mert feleslegesnek ítélik. A megoldás: jobban kell kommunikálni. A könyvtárak által szervezett számos szakmai nap, továbbképzés, tanulmányok megjelentetése nem elég. Olyan eseményeket kell szervezni, amelyek becsalogatják az olvasót, és így a rendezvényen való részvétel közben tapasztalja meg a könyvtár pozitív erejét.

Az egyetemi és tudományos könyvtárak, dokumentációs központok mellékes tevékenységnek ítélik a rendezvényszervezést, a kifelé történő, másfajta, nem tudományos kommunikálást. Úgy tartják, hogy mindaz a pénz, anyagi forrás, amelyet a rendezvényekre, a látványra fordítanak, elvész, ugyanakkor elrabolja a lehetőséget a szakkönyvek beszerzése elől. Gondot okoz az is, hogy a könyvtárak individualizálásról beszélnek ahelyett, hogy mindenki részletekbe menően, finoman kidolgozott szakterületi gyűjtőkört állítana fel magának. Így még az azonos szakterületű könyvtárak között is lehetne különbség.

Az olvasókkal való kommunikációt is megkönynyítené ez, mert a könyvtár személyzetét az olvasói igényeknek megfelelően lehetne képezni. Speciális logók, helyrajzi térképek, hírlevelek mind gazdagíthatnák a kommunikáció formáit.

Arra azonban ügyelni kell, hogy mielőtt kiteszünk a könyvtár ajtajára „az egyetemi könyvtár érted van” szlogenhez hasonló táblákat, a könyvtárosok tisztában legyenek azzal, hogy belső kapcsolattartás és a személyzet kommunikációra való nyitottsága nélkül nem beszélhetünk sikerről, és nem várhatunk eredményt a külső kommunikációtól!

(Pajor Enikő)

Lásd még 7, 12, 31, 34, 38, 43, 48, 68

Közművelődési könyvtárak

23/2013

JOHANNSEN, Carl Gustav: Staffless libraries – recent Danish public library experiences In: New library world. – 113. (2012) 7/8., p. 333-342.

Önkiszolgáló (könyvtáros nélküli) könyvtárak – a dán közkönyvtárak tapasztalatai

Felmérés; Könyvtárhasználát; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő; Személyzet

A szakirodalomban csak néhány, a szingapúri és tajvani tapasztalatokról szóló cikk található a könyvtáros nélküli (staffless) vagy hivatalos nevén nyitott (open) könyvtárakról. Dániában ezek elsősorban elővárosi vagy falusi környezetben működnek. A nyitott könyvtár tipikus jellemzője, hogy a heti nyitvatartási időben vannak időszakok, amikor megtalálhatók a könyvtárosok, és vannak, amikor nem (az önkéntesek nem számítanak személyzetnek). Feltétel, hogy a személyzet nélküli időben is a könyvtárnak valamennyi szolgáltatást (kölszönzés, folyóiratok, internet-elérhetőség stb.) biztosítania kell. A nyitott könyvtár koncepciójában fontos szerepet kap a könyvtár épülete, berendezései. Különböző műszaki megoldások léteznek arra, hogy az olvasónak meglegyen a biztonság- és kényelemérzete. A koncepció megvalósításának hajtóereje az volt, hogy a helyi politikusok a kis

helyi közösségek megőrzésének és ugyanakkor a közpénzek megtakarításának hatékony eszközt látták benne.

A cikk alapját képező kutatást 2011 őszén végezte a Dán Könyvtár- és Médiaközpont (Danish Center for Library and Media). Elektronikus kérdőívet küldött mind a 97, a közkönyvtárak működtetéséért felelős helyhatóságnak. Egy könyvtárnak több fiókja is lehet, az országban mintegy 500 szolgáltatóhely működik. A megkérdezettek közül 51-nél még nincs nyitott könyvtár, míg a többiek helyi könyvtári rendszerében egy vagy több nyitott fiók működik. A nyitott könyvtárak száma összesen 81. A további munkához 15 könyvtárat választottak ki, és személyes beszélgetésekre is sor került. A kutatás során 4 kérdés-csoportot vizsgáltak:

1. A nyitott könyvtárak létesítésének oka, elhelyezése és nyitvatartási ideje
2. A nyitott könyvtárak használata
3. A használók jellemzői
4. Stratégiák a koncepció fejlesztéséhez és optimalizálásához

Az első két kérdéshez a saját kutatási eredményeket, a 2. és 3. kérdéshez a Cordura könyvtári szoftver cég statisztikai adatait használták, a 4. kérdéshez pedig a dán Nyitott Könyvtárak Hálózatától kaptak adatokat. Az elemzések alapján az alábbi következtetéseket vonták le:

Ad 1. A nyitott vagy önkiszolgáló könyvtárak koncepciója az automatizált kölcsönzési és szolgáltatási rendszerek műszaki fejlettségének és az elektronikus biztonságtechnikának a kombinációjára épül. A végső döntést azonban a helyi politikusok hozzák meg, többen jelezték, hogy az ok valóban a költségcsökkentés volt. 2010–2011 során a nyitott könyvtárak száma jelentősen nőtt, elsősorban családi házas környezetben. A nyitvatartási idő alig nőtt, a 2011-ben működő 80 nyitott könyvtárban a személyzet a nyitvatartási idő 20%-ában volt jelen.

Ad 2. A koncepciót főleg a helyi újságokban ismertették, aminek köszönhetően 23%-kal nőtt a könyvtárlátogatások száma, de nőtt a kölcsönzések száma is. A statisztikai adatok szerint azokban az órákban, amikor a könyvtárosok jelen

voltak, a látogatások száma hétszer annyi volt, mint az önkiszolgáló órákban. Bár a kölcsönzések éves mutatója az önkiszolgáló órákban 3-4-szer nagyobb, mint a könyvtárosok jelenlétében, arra nincs adat, hogy az óránkénti teljesítmény meghaladná a könyvtárosok munkaidejében elért eredményeket. Tény, hogy a könyvtárosok jelenléte hatással van a közkönyvtárak teljesítményére.

Ad 3. A könyvtárak használóiról valójában kevés a megbízható adat. Megdőlték olyan feltételezések, hogy az önkiszolgáló könyvtárat a kisgyerekes apukák részesítik előnyben, vagy hogy a nyitott könyvtárakat a helyi közösség elsősorban találkozóhelyként használja. Az adatokból az kiderül, hogy az olvasók többsége nő, és a fiatalok aránya könyvtáranként eltérő.

Ad 4. Több elméleti kérdés is felvetődik, és külön figyelmet érdemel, hogy az önkiszolgáló órákban sem a vandalizmusnak, sem a destruktív viselkedésnek nem volt nyoma. Érdekes elemezni, hogy a Maslow-féle igénypiramisban a nyitott könyvtárak iránti igény a magasabb, társadalmi szinten vagy az önmegvalósítás szintjén jelenik-e meg.

(Viszocsekné Péteri Éva)

24/2013

KLAUSER, Hella: Auf dem Weg zu McBib : Die Privatisierung Öffentlicher Bibliotheken schreitet in den USA voran - Nicht nur klamme Kommunen greifen zu. – Bibliogr. In: BuB. – 63. (2011) 4., p. 287-291.

A McLibrary felé: folytatódik a közkönyvtárak privatizációja az USA-ban

Bérmunka kiadása; Fenntartó szerv; Gazdálkodás -könyvtárban; Gazdaságosság -könyvtárban; Munkaszervezés

2010 szeptemberében a kaliforniai Santa Clarita három közkönyvtárának a vezetését átvette a The Library Systems and Services (LSSI) nevű magántársaság. Ezek addig Los Angeles regionális könyvtári hálózatának a tagjai voltak. Most

már viszont valamennyi adminisztratív döntés – beleértve a személyzetet és az állománygyarapítást – az LSSI-vel közösen történik. Először esik meg, hogy egy pénzügyi válságban nem lévő város egy PPP (public-private-partnership) megállapodás keretében teljes egészében átadja könyvtári szolgáltatásait egy magántársaságnak. Ebben a megállapodásban rögzítik a magánvállalkozónak történő kifizetéseket, melyek jóval alacsonyabbak, mint a város költségvetésében korábban előirányzott összeg. A város marad továbbra is a könyvtár tulajdonosa, csak a mindennapi működést szervezik ki a kereskedelmi vállalkozáshoz. Ezzel Santa Clarita évente közel egymillió dollárt takarít meg, és megszabadul olyan nemszeretett bizonytalan tényezőktől, mint a könyvtárosbérék emelkedése vagy a gyarapítás és feldolgozás költségének drágulása – legalábbis a szerződés időtartamára (ez alatt a kiadások összege változatlan). A szerződésben szerepel a minimális szolgáltatásokról szóló alapvető megállapodás is. Az LSSI nem közölt információkat, és a szerződés részleteiről sem szólt, de ez nem szokatlan a magánvállalkozásoknál. Nem lehet megjósolni a jelenlegi költségek és kiadások jövőbeli alakulását a magánkézben lévő működtetés egy, három vagy akár tíz éve után sem.

(Autoref.)

25/2013

SAHAVIRTA, Harri – SAARTI, Jarmo: Showing the green way : advocating green values and image in a Finnish public library. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 38. (2012) 3., p. 239-242.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Környezetbarát közkönyvtár Helsinkiben

Környezetvédelem -könyvtárban; Marketing; Tájékoztatás -környezetvédelmi; Városi könyvtár

A könyvtárak meglehetősen „zöldek” abban a tekintetben, hogy alaptevékenységük – információkeresés, dokumentumkölcsönzés, közösségi

terek biztosítása – nem károsítja a környezetet. Ez rendben is van, de egyben azt is jelenti, hogy nem könnyű még inkább környezetbarát módszereket találni, hiszen a meglévők is fenntarthatók már.

Ezt tanulta meg a Helsinki Városi Könyvtárhoz tartozó Vallila közkönyvtár (<http://hakemisto.kirjastot.fi/en/vallila>), amikor 2011-ben elnyerte a városi környezetvédelmi központtól az *EcoCompass* minősítést – a Finn Nemzeti Operával és 30 kisvállalkozással egyetemben.

A pályázaton részt vevőknek számos feltételnek kellett eleget tenniük, ideértve az épületet, a vezetést (a szelektív hulladékkezelést és újrahasznosítást), energiatakarékos működést stb., vagyis környezetbarát körülményeket kellett teremteniük.

A tanulmány részletesen ismerteti a könyvtár környezetvédelmi projektjét – megoldásait (környezetvédelemmel foglalkozó művek kiemelése, rendezvények), újításait, problémáit –, majd levonja a tanulságokat is abban a reményben, hogy ez hozzájárulhat a kérdésről folytatott eszmecseréhez, mivel a helyzet és a problémák a legtöbb közkönyvtárban szinte azonosak. (A szerző a könyvtár vezetőjeként személyes tapasztalatait tette közzé.)

A tanulmány elolvasható a http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-38-3_2012.pdf címen (a 41-44. diáig).

(Murányi Lajos)

26/2013

SVEUM, Tor – TVETER, Frøydis: Norwegian public libraries and governmental reports : visions and economic realities In: New library world. – 113. (2012) 7/8., p. 351-363.

A norvég közkönyvtárakról szóló kormányzati jelentések – víziók és gazdasági realitások

Állami irányítás; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár; Statisztika; Támogatás -pénzügyi -állami, hatóságai

2009-ben két fontos könyvtárfejlesztési koncepciót adtak közre Norvégiában. Ezek azt tükrözik, hogy a norvég kormány elszánt arra, hogy hangsúlyozza és előmozdítsa a könyvtárak szerepvállalását tanulási központokként, az irodalom és a kultúra terjesztésének színtereiként és a kulturális integrációt és sokszínűséget támogató intézményekként.

A norvég kulturális minisztérium által egy, a Norvég Levéltár-, Könyvtár- és Múzeumügyi Hatósággal (ALM) közösen kezdeményezett tanulmány sorozat részeként összeállított két aktuális koncepció címe: 1. *Könyvtárak. A tudás közterei, találkozóhelyek és kulturális színterek a digitális korban* és 2. *Országos stratégia a kulturális örökség digitális megőrzése és terjesztése érdekében*. A jelentéseket a norvég parlament 2009 tavaszán fogadta el.

E két dokumentum két másik, alapvető fontosságú korábbi jelentés folytatásaként született meg: 1. *Library Reform 2014* (ABM-utvikling, 2006.) és 2. *Cultural Heritage for all – Digitization in the ALM sector* (Norsk digitalt bibliotek, 2006.) Ezek a dokumentumok határozzák meg a norvég könyvtárpolitikát 2014-ig, és testesítik meg a közkönyvtárak kívánatos értékrendjét.

Egy interjú vizsgálat keretében hat közkönyvtár bevonásával és az országos könyvtári statisztika adatai alapján azt kutatták, hogy mennyire reálisak ezek a koncepciók, és mennyire vannak összhangban velük a könyvtári költségvetések. A könyvtárosok meglátása szerint a koncepciókat nem követték gazdasági intézkedések.

A Library Reform 2014 például részletes költségvetési számokat is tartalmazott a könyvtár-fejlesztésre nézve; a későbbiekben viszont a feltüntetett összeg alig egytizedét kapták meg. A tervek túlságosan a minőségre, nem pedig a használói igényekre összpontosítottak. A támogatások céljai között háttérbe szorult a munkatársak kompetenciáinak fejlesztése és a modell-kísérletek finanszírozása. A nemzeti könyvtár költségvetése a megkérdezettek szerint kielégítően növekedett.

A két korábbi jelentés már rögzítette, hogy a kezdeményezéseket a meglévő (állami) költségvetésből kell fedezni. A közkönyvtárak számára a gazdasági realitást azonban a helyi politikusok prioritásai jelentik. Helyi szinten más fontos célok teljesítését, például az iskolák (és az oktatás), az egészségügy és az idősok ellátását gyakran fontosabbnak tartják a könyvtári ellátásnál.

A települések költségvetésében a kulturális kiadások aránya 2003-ban 20,2% volt, 2009-re ez 15,9%-ra csökkent. A statisztikai adatok alapján megállapítást nyert, hogy a látogatók és a kölcsönzések száma meglehetősen állandó. Az új könyvtárápületek új használókat vonzanak. A kölcsönzéseken belül az utóbbi években megváltozott a dokumentumok összetétele. A beszerzésekre szánt összegek jelentősen csökkentek. A könyvtárak továbbra is részesednek az Arts Council által finanszírozott közös beszerzési programból, amely kortárs szép- és ismeretterjesztő irodalmat juttat számukra. A könyvtári költségvetéseken belül a legnagyobb összeget a munkabérek emésztik fel.

Más skandináv országokkal összehasonlítva Norvégia el van maradva a közkönyvtárak tekintetében, holott Norvégia erős gazdasággal rendelkezik. A könyvtári szolgáltatások az önkormányzati költségvetésektől függnnek, kevésbé vannak rájuk hatással az országos pályázati támogatások. A kiválasztott könyvtárak igen összetett és vegyes képet mutatnak. Még ma is elmondható, hogy a szolgáltatások minősége attól függ, ki hol lakik.

A kormányzat könyvtárakkal kapcsolatos erőfeszítései (olvasásfejlesztési kezdeményezések,

a költségvetések 5-10%-os növelése az utóbbi években) méltánylandók, de a könyvtárosok úgy vélik, hogy nem kielégítőek. A koncepciókban foglalt víziók megvalósításához több forrásra lenne szükség.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 12, 18, 53, 64, 67

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 47

Iskolai könyvtárak

27/2013

GILDERSLEEVES, Lucy: Do school libraries make a difference? : Some considerations on investigating school library impact in the United Kingdom. – Bibliogr. In: Library management. – 33. (2012) 6/7., p. 403-413.

Milyen hatásuk van az iskolai könyvtáraknak az Egyesült Királyságban?

Felmérés; Hatékonyság; Iskolai könyvtár; Könyvtárhatalmazat; Középsokolás

A tanulmány egy kutatási projektet ismertet, mely az iskolai könyvtár hatását vizsgálta Angliában, Észak-Írországon, Skóciában és Walesben. A vizsgálódás célja az volt, hogy feltárja, vajon tapasztalható-e alapvető hozzájárulás az iskolai könyvtár vagy iskolai médiatár és az iskolai könyvtáros részéről, és ha igen, olyan esetmodellekkel és megközelítésekkel szolgáljon, melyek alkalmazhatók a stratégiában és a gyakorlatban is. A dolgozat célja ezen kívül az is, hogy leírja a vizsgálódás kísérleti szakaszát, és feltárja annak a hatásértékelésnek a természetét, melyet amerikai tanulmányokban és egyesült királyságonbeli olvasáskutatásban alkalmaztak, mérlegelve előnyeit és hátrányait egyaránt.

Következetesen eljárva egy vegyes metodikájú megközelítést próbál e tanulmány számára meghatározni, ennek során kombinálja a többretegű felméréseket és a részletesebb interjúkat, valamint fókuszcsoporthoz megkérdezését egy válogatott és kiegyensúlyozott iskolai mintán belül, és próbálja megállapítani, van-e összefüggés az iskolák teljesítmény-rangsorával.

Mind a négy ország középiskolás diákjai számára online felmérést dolgoztak ki, melyben arra kértek rá, mit várnak és milyennek találják az iskolai médiatárat és a könyvtárost iskolai tapasztalataikon belül. Valamennyi középiskolát az Ofsted értékelés és a teljesítményük alapján rangsorolták. Minden országból mintát vettek, és interjúkat készítettek az iskolavezetéssel, tanárokkal, könyvtárosokkal és a tanulók fókuszcsoporthaival. Ezt kiegészítették a felsőoktatásban különböző szakokon tanulók mintájának a felméréseivel, hogy megtudják a véleményüket arról, mennyiben járult hozzá az iskolai könyvtár az egyetemi tanulmányaikra való felkészítéshez.

A vizsgálat kísérleti szakaszának eredményei alátámasztják azt a hipotézist, hogy korreláció fedezhető fel a jó könyvtári ellátás és a tanulók olvasási és információs készségek iránti pozitív viszonya között. Ha a vizsgálat végén pozitív történetek bukkannak fel működő könyvtár vagy könyvtáros nélküli iskolákból, ez hozzájárul majd a kritikus sikerfeltételek megállapításához, és információkkal szolgálnak a könyvtárak érdekében végrehajtandó cselekvésekhez és megoldásokhoz. A felmérés kísérleti szakasza alapvető kérdésként határozta meg az iskolai hatásvizsgálat számára azt, hogy mind a tanulók, mind a tanárok komoly nehézségek árán tudták megfogalmazni, milyen különbséget tapasztaltak a könyvtár és a könyvtáros hozzájárulásában. A University of London esetbankot épít az összegyűjtött jó módszerekből.

A maximális érvényesség érdekében a mintában szereplő iskolák között szerepel iskolai médiatár és/vagy iskolai könyvtáros nélküli, valamint jól és rosszul teljesítő iskola is. Előreláthatólag a végső profil esetleg azokat a médiatár

és /vagy iskolai könyvtáros nélküli iskolákat alulreprezentálja, ahol a felmérésbe nehezebb volt bevonni az igazgatókat. Ideális esetben a hatásméréshez szoros naplózásra van szükség az egyes tanulók szintjén a teljesítményről és a könyvtárhoz való viszonyról. Jelen vizsgálat során erre szisztematikusan nem került sor a minta iskoláiban.

A vizsgálat azzal járult hozzá az Iskolai Könyvtári Bizottság (School Library Commission) fontos ajánlásaihoz, hogy a brit középiskolai könyvtárak hatásvizsgálatának eddig hiányzó szeletét pótolta.

(Autoref.)

28/2013

SHENTON, Andrew K.: Changes and challenges : the new information environments in schools - a British perspective. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 38. (2012) 3., p. 228-238.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Változások és kihívások: új információs környezet az iskolákban - brit tapasztalatok

Eszköztár; Használók képzése -iskolában; Iskolai könyvtár; Oktatás információellátása; Számítógéphálózat

Jelenleg a hagyományos iskolai könyvtárak – könyvekkel teli termék, amelyeket elsősorban papíralapú könyvekkel kapcsolatos tevékenységekre használnak – egyre kevésbé jellemzőek. Azokat az új tereket, amelyeket interneteléréssel bíró számítógépekkel és könyvekkel egyaránt elláttak, és ahol szakképzett személyzet várja a betérőket, készen a legváltozatosabb kérdésekre, tanulási központnak (*study centres*) vagy önálló tanulási tereknek (*independent learning zones*) szokták nevezni. A szerző ezen új terekkel kapcsolatos tapasztalatokat és dilemmákat gyűjtötte csokorba.

Komoly a kockázata annak, hogy ha könyvek és számítógépek vannak egyetlen helyiségben, akkor a használat kizárólag az utóbbiakra korlá-

tozódik. A könyvtárosnak célszerű a hozzáférés egyszerűsítésével, ajánló olvasmánylistákkal, játékos feladványokkal „demisztifikálni” a könyveket, hogy a gyerekek bátrabban nyúljanak ezekhez a forrásokhoz is. Kérdés ugyanakkor, hogy miért van erre szükség, ha a cél elsősorban az információ megtalálása, amely rendszerint sikerül tisztán elektronikus információforrások segítségével is. A gyerekeknek meg kell tanulniuk a papíralapú információforrások használatát is, hiszen az élet később produkálhat olyan helyzeteket, amikor erre is szükségük lehet.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a használat intenzitása igen eltérő lehet időjárástól és évszaktól függően. Télen vagy esős, hideg idő esetén könnyen úgy tűnhet, hogy nem elegendő a tanulási központ kapacitása, ezzel szemben nyáron kihasználatlanok a terek. A vezetőségnek ezeket a szempontokat is figyelembe kell vennie a bővítés lehetőségének mérlegelésénél.

Az elektronikus források esetében kérdés, hogyan kíméljük meg a gyerekeket a nem nekik való tartalmaktól. Megoldást jelenthet, ha előre engedélyezik azokat az oldalakat, amelyek láto-gathatók a munkaállomásokról, ez a korlátozás azonban éppen a böngészés örömet veheti el. Szintén dilemma lehet, hogy mennyire részesítsük előnyben a számítógép-használat során azokat a gyerekeket, akik nem szórakozni, hanem tanulni járnak a könyvtárba. Egyrészt nem biztos, hogy a tanulás igénye fontosabb a rekreációs szükségleteknél, másrészt a prioritások során figyelembe kell vennünk, hogy az iskola elsődleges funkciója a tanulás segítése. Ugyanez

a dilemma jelenik meg, amikor órákat is tartanak a tanulási terekben, amelyet zavarhatnak a jelen lévő, eseti használatra betérő diákok.

A tanulási központok webes megjelenésével létrehozható egy virtuális tanulási tér, amelyet hierarchikusan szervezve, fő- és altémák szerinti csoportosításban jelenhetnek meg a tanulást segítő dokumentumok, források. Ha ezt több tanár egyszerre bővíti, az eltérő logika miatt könnyen kaotikussá válhatnak ezek az oldalak.

Fontos követelmény az információs műveltség oktatása. Ez legjobban tantárgyspecifikus kurzusokkal valósítható meg. Például történelemből a források keresésére és értékelésére, informatikán a keresőmotorokra, irodalomórán az érvelésre lehet helyezni a hangsúlyt.

A tanulási központ elsősorban a számítógépek miatt azt sugallja, hogy ott a diákok jellemzően önállóan tanulnak. Ugyanezt sugallja az önálló tanulási tér elnevezés is. A valóságban azonban a cél éppen a közös tanulás támogatása lenne. Ezt a fizikai tér elrendezésével, a bútorok elhelyezésével is elősegíthetjük.

Kétségtelen, hogy a tanulási központ kapcsán felmerülő problémák közül jó néhány az iskolai könyvtárak kontextusában is jelen volt. Egyik felvetett probléma kapcsán sincs garantáltan jó, minden intézményben működő megoldás. Nagyon sok múlik a helyi adottságokon, kulturális jellemzőkön.

(Tóth Máté)

Lásd még 37

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

29/2013

DAHL, Candice: Primed for patron-driven acquisition : a look at the big picture. – Bibliogr. In: Journal of electronic resources librarianship. – 24. (2012) 2., p. 119-126.

A használó által kezdeményezett állománygyarapítás: pillantás a szélesebb összefüggésekre

Állománygyarapítás; Használó; Igény

Az állománygyarapításban az olvasók javaslatainak tervezett és támogatott figyelembevétele túlmutat a régebbi gyakorlaton, mikor az olvasók kérésére rendeltek meg vagy kértek be könyvtárközi kölcsönzésben egyes könyveket. Az új módszer a könyvtárosoktól proaktivitást és az állományfejlesztés felelősségének a használókkal történő megosztását kívánja. A PDA (patron-driven acquisition) azonban kialakulatlansága miatt számos kérdést vet fel. 2010 óta számos publikáció jelent meg róla, és az ALA 2011. évi konferenciájának is fő témája volt.

Az már világosan kirajzolódik, hogy alkalmazásában a gazdasági helyzet, a technológiai fejlődés és a használók elvárásai a fő tényezők, a könyvterjesztők pedig igen gyorsan fejlesztik a PDA-n alapuló új szolgáltatásaikat és üzleti modelljeiket. A fentiek következtében a könyvtárak és könyvtárosok ismét nagy kihívások elé kerülnek: átértelmeződik a könyvtár és az állomány fogalma, újra meg kell vizsgálni, minek alapján határozható meg egy állomány értéke stb. Közben az egyetemi könyvtárak a hallgatók közösségi tanulásának legfontosabb helyszíneivé váltak, a könyvtár pedig többé már nem a hagyományos dokumentumok tárháza. Elsősorban olyan, főként elektronikus formátumú kincsek gyűjtőhelyévé válik, melyeket a

használók a könyvtár révén képesek felfedezni, és rajta keresztül tudnak hozzáférni is. A források csökkenése és a minőségértékelési kultúra elterjedése miatt a „just in case” (legyen kézügyben minden eshetőségre készen) helyett a „just in time” (éppen a megfelelő időben legyen kéznél) szemlélet válik meghatározóvá. A PDA megfelel ennek az elvárásnak, és mivel konkrét igény indukálja a beszerzést, a módszer javítja az egy dokumentumra eső kölcsönzési arányt és az állomány megfelelőségét is. Az egyes tudományok szakértőinek bevonása a beszerzendő művek kiválasztásába azért is hasznos, mert a könyvtárosoknak időt szabadít fel egyéb, újonnan felmerülő feladataikhoz.

Igen fontos kérdés, hogy hogyan lehet a legegyszerűbben és leghatékonyabban szabályozni a használók közreműködését. Számos szinten és módon elképzelhető a beavatkozás a beszerzést indítók jogosultsági szintjeinek meghatározásától az egy-egy mű beszerzésére érkezett javaslatok számának figyelemmel kísérésén keresztül a gyarapítási keret célszerű elosztásáig. Mivel az e-könyvek számos szakterületet nem fednek le, továbbra is szükség van a nyomtatott művekre. A hibrid könyvtár építéséhez elengedhetetlen a használók és a könyvtárosok felelősségi köreiből pontos meghatározása.

Egyre kevesebb könyvtár vállalhatja a művek megőrzésének hagyományos, jövőbe tekintő feladatát, illetve akik mégis erre törekednek, a kevésbé helyigényes digitális formátumok tárolásáról kell inkább gondoskodniuk. A könyvtár nem állhat többé az időtlenség szolgálatában, a források szűkössége miatt elsősorban a jelen igényeit, aktuális témáit és trendjeit kell szem előtt tartania.

Szélesebb összefüggéseket figyelembe véve, a jelen körülmények között a PDA a 21. századi állományfejlesztésnek a leglogikusabb, felelős megközelítése.

(Fazokas Eszter)

30/2013

DEMAS, Samuel – MILLER, Mary E.: Rethinking collection management plans : shaping collective collections for the 21st century. – Bibliogr. In: Collection management. – 37. (2012) 3-4., p. 168-187.

Az állományalakítási tervek újragondolása: közös gyűjtemények tervezése a 21. század igényei szerint

Állományalakítás; Állományelemzés; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Megőrzés; Tároló könyvtár

A felsőoktatási könyvtárak állományának mérete és komplexitása egyre nő, miközben a tároló kapacitások és az állománygyarapítási keretek csökkennek. A problémára az osztott archívumok és a közös repozitóriumokban a digitális másolatok számának növekedése kínál megoldást. 2014-re az ARL-hoz (Association of Research Libraries) tartozó könyvtárak eddigi nyomtatott állományának több mint 60%-a lesz archiválva a *HathiTrust* Digitális Könyvtárban. A nyomtatott és digitális formátumok párhuzamos hozzáférhetővé tétele a könyvtárak számára lehetőséget teremt arra, hogy dokumentumaikat megőrizzék, és egyben az olvasók rendelkezésére bocsáthassák. A gyűjteményszervezés egész tartalmát az együttműködés keretei szerint kell újraértelmezni, és a helyi állománytervezést a könyvtári együttműködés kereteibe kell beleilleszteni.

A múltban az állománygyarapítási politika elsősorban az intézmény stratégiai céljaira koncentrált, és csak másodlagosan vette figyelembe a meglévő állományok gondozását. A szerzők az állományszervezést (*collection management*) szűkebb értelemben használják, a gyűjteményben már meglévő dokumentumokkal kapcsolatos döntéseket értik alatta. Ebbe beletartozik az állomány összevonása, tárolóhelyre küldése, selejtezése, fizikai védelme, esetleges egyéb formátumra való konvertálása. Az egyes könyvtáraknak írásos állományalakítási tervvel kell

rendelkezniük ahhoz, hogy részt vehessenek egy közös archiválási programban.

A kollektív állománykezelésnek a nyilvánvaló előnyei mellett kockázatai is vannak, ezért az állományt érintő döntésekbe be kell vonni a használókat, és ebben sokat segíthet egy állománykezelési terv. Kidolgozását egy munkacsoportra kell bízni, az elkészült tervezetet meg kell vitatni az egész személyzettel, és a könyvtár weboldalán is közzé kell tenni.

Az állománykezelési célokkal és a stratégiával kapcsolatban figyelembe kell venni a könyvtár jelenlegi helyzetét és kilátásait, meg kell határozni a gyűjtési paramétereket (témakör, hely, nyelv, formátum szerint). Többek között foglalkozni kell a gyűjtőkörrel, a gyűjtési igényekkel, a használat trendjeivel, a csak az adott könyvtárban meglevő művekkel, a regionális, ill. országos gyűjtésben való szerepvállalással, a közös gyűjteményekben őrzött anyagok hozzáférhetőségével stb. Az állományelemzés és a döntéshez felhasználható eszközök terén tekintetbe kell venni a helyi és a regionális állománnyal kapcsolatos adatok gyűjtését, a kölcsönzési rendszer által szolgáltatott állományhasználatot. A bibliográfiai rekordok és a feltárás tekintetében meg kell vizsgálni a távol tárolt dokumentumok feltártságát, az időszaki kiadványokkal kapcsolatos állományadatok pontosságát, a példány szintű használati adatok jellegét stb.

A szabadpolcon maradó, a raktárban őrzendő, illetve a speciális gyűjteményekbe való átküldésre való válogatás tekintetében meg kell nézni a forgalmi adatokat, az egyes állománycsoportok arányát, a digitalizálás után is megtartandó nyomtatott kiadványokat, az őrzésre különösen megfelelő indexelt állományrészeket, a kivonandó dokumentumok utolsó helyi példányának sorsát, a lopásnak különösen kitett dokumentumokhoz való hozzáférés szigorítását stb.

A közös tárolás korában a helyi selejtezést is koordinálni kell. Selejtezési politikát kell kidolgozni, figyelembe véve a rendelkezésre álló munkaerőt, más könyvtárak állományát, a selejtezési tévedések elkerülésének módjait stb. A kivonásra ítélt dokumentumokkal kapcsolatban

logisztikai, jogi és politikai kérdések is felmerülnek, ezekre is irányelveket kell kidolgozni, és hangsúlyozni kell a kivont dokumentumok további hasznosítási lehetőségeit.

A használók felvilágosítása terén figyelembe kell venni a fenntartók és a használók elvárásait, és tudni kell kezelni a felmerülő reklamációkat.

(Mándy Gábor)

31/2013

FISCHER, Karen [et al.]: Give 'em what they want : a one-year study of unmediated patron-driven acquisition of e-books. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 73. (2012) 5., p. 469-492.

E-könyvek használói javaslatra történő beszerzésének vizsgálata egy éven keresztül

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Használó; Igény

2009 októberében az Iowai Egyetem könyvtára kísérletet végzett a használók által kezdeményezett beszerzés (patron-driven acquisition, PDA, más néven igény szerinti beszerzés, demand-driven acquisition, DDA) terén, az e-könyvekre korlátozódva. Külön alapot hoztak létre erre a célra, és együttműködtek az *ebrary* (ma már a ProQuest része), valamint az YBP könyvtárel-látó cégek segítségével.

Korábbi kutatásokból kiderült, hogy a könyvtári szakemberek által végzett könyvválogatás sok határterületi témakört elhanyagol, ezeket a használók javaslatára célszerű beszerezni. A vizsgálatok azt is megállapították, hogy a használók által igényelt művek forgalma egyáltalán nem marad el a szakértők által válogatott művektől, sőt, jelentősen meghaladja azokét.

Az iowai PDA projektet nem jelentették be az olvasóknak, hanem a könyvtárel-látókkal megállapodva feltöltötték a dokumentumokat a könyvtár Aleph rendszerébe, és azoknak a műveknek a tulajdonjogát szerezték meg, amelyeket a használók ténylegesen tanulmányoztak. Az eredeti-

leg 96 ezer tételből egy tévedés folytán mindössze 19 ezret töltöttek fel, és ennek köszönhető, hogy a kísérlet során nem merítették ki azonnal az elkülönített (50 ezer dolláros) keretet. Az e-könyvek használata ugyanis rendkívül gyorsan emelkedett, már az első 2 hónapban 262 e-könyv megvásárlását idézte elő az olvasói használat. Ezután szigorítottak a vásárlási kritériumokon (kizárták azokat az e-dokumentumokat, amelyeket máshonnan is meg lehetett szerezni, korlátozták a beszerzendő művek árát, kizárták a népszerűsítő műveket stb.). Ezzel sikerült 8 ezer körül limitálni a beszerzést. Amikor azonban a kiadási év alsó határát 2005-ig vitték le, akkor a gyűjtemény ismét 12 ezerre ugrott fel. A vártnál nagyobb érdeklődés és a pénz gyors fogyása ellenére a projekt folytatása mellett döntöttek, de tovább szigorították a vásárlás kritériumait (ezen túl használatonkénti 10-szer kellett valamely belső oldalra kattintani, illetve egy oldalt kimásolni vagy kinyomtatni).

A 12 havi adatok elemzése alapján megállapították, hogy a könyvtár által ily módon beszerzett e-könyvek száma 850 volt, ez a könyvtárnak 90 ezer dollárjába került. 28 kiadó termékeit vásárolták meg. A beszerzett művek 80 százalékát 2-10 alkalommal használták (ez lényegesen magasabb igénybevétel, mint amit korábbi felmérések kimutattak a nyomtatott könyvek tekintetében). A legnagyobb mértékben a felkészülést szolgáló műveket és tankönyveket használták (ezeket nehéz nyomtatott formában tartani, mert hamar lábuk kel, amellet a tesztek elektronikus formája kizárja a firkálást).

A vizsgálat tükrében felülvizsgálatra szorul az eddigi állományépítési gyakorlat. A duplikáció kérdését is meg kell vizsgálni. A rendelő könyvtáros gyakran nincs tudatában a dokumentum elektronikus formában való elérhetőségének, másrészt a nyomtatott kiadvány megszokottabb, könnyebben olvasható, és megbízhatóbban megőrizhető. Azonban ha mindkét formátum elérhető, a használók elsősorban az elektronikus változatot választják. Az e-kiadványok előnye még, hogy egyszerre többen is használhatják, ellentétben a könyvvel. A statisztika tízszeres

emelkedést mutatott az e-dokumentumok használatában. Ez a tendencia várhatóan a jövőben is folytatódik az e-kiadás növekvő választékának köszönhetően.

A táblázatok részletesen elemzik a beszerzések időbeli alakulását, a kiadók rangsorát, a beszerzett művek tematikus megoszlását, az e-könyvek használatát, az e-könyvek és a nyomtatott címek közötti duplikációt stb.

A szerzők a további vizsgálatra szoruló kérdések között említik a szakértői könyvválogatás szerepének változását, a könyvtárközi együttműködés jövőjét, az e-könyvek beszerezésének finanszírozását, az e-kiadók által kínált „csomagok” viszonyát az egyedi beszerzéshez, az egyes beszerzési módszerek egymáshoz való arányának alakulását, valamint az interaktív digitális dokumentumok szerepét az e-kiadványok választékában.

(Mándy Gábor)

32/2013

PETRUSENKO, Tat'ána Viktorovna – KIR'ÁNOVA, Irina Arkad'evna – ĖJDEMILLER, Irina Vsevolodovna: Tendencii i perspektivy razvitiâ sistemy obâzatel'nogo êkzemplâra v Rossii : problemy i praktika kompletovaniâ In: Bibliotekovedenie. – (2012) 3., p. 32-39.

A köteleespéldány-rendszer fejlődési tendenciái és távlatai Oroszországban: a gyarapítás problémái és gyakorlata

Állománygyarapítás; Jogszabály -könyvtárügyi; Köteleespéldány; Nemzeti bibliográfiai intézet; Nemzeti könyvtár

Oroszországban valamennyi dokumentumtípusban a köteleespéldányok képezik a Nemzeti Könyvtári Állomány alapját. Az Oroszországi Nemzeti Könyvtárba (Rossijskaaâ nacional'naâ biblioteka = RNB) a hazai kiadványok 78%-a ezen a csatornán érkezik. A köteleespéldányok különösen fontosak akkor, amikor az ország gazdasági nehézségekkel küzd. 2011-ben az RNB az

eddig legkevesebb összeggel gazdálkodhatott, csökkentenie kellett a kiegészítő gyarapítást. Olyan új megoldásokat kell keresni, amelyek a nyomtatott kiadványoknál a teljességet, az elektronikus kiadványoknál a bővítést eredményezik.

A köteleespéldányok szolgáltatása közvetlenül a kiadói tevékenységtől függ: 2010-ig folyamatosan nőtt a címek száma, ezután pedig a csökkenés volt jellemző. Külön kell foglalkozni a helyi hordozókon kiadott elektronikus kiadványokkal: ezek száma évi 2,5 ezer körül állandósult az Informregistr nemzeti letéti hely adatai szerint. Ugyanakkor többen még mindig a Könyvkamarába küldik a köteleespéldányokat, így sok esetben duplumok kerülnek a rendszerbe. Ezek kiküszöbölése többletmunkát igényel, az automatikus feldolgozó programot át kell alakítani. A fő ok abban rejlik, hogy a Könyvkamara és az Informregistr más-más főhatósághoz tartozik. Ezért egyrészt tisztázni kell a kiadókkal, hogy a CD-n vagy DVD-n megjelenő kiadványok köteleespéldányait hová kell küldeni, másrészt koordinálni kell a két letéti hely munkáját.

A problémák négy fő kérdéskörbe csoportosíthatók:

1. *A köteleespéldányok teljessége, a hiányok növekedése.* A nyomtatott kiadványok közül elsősorban a regionális, a kis példányszámú kiadványok, a tudományos konferenciák anyagai és a felsőoktatási intézmények publikációs hiányosak. A hiányokat lehetne a Könyvkamarához érkező egyetlen példány digitalizálásával pótolni, ehhez azonban először tisztázni kell a polgári törvénykönyv különböző paragrafusaiiban rejlő, a témát érintő ellentmondásokat, és módosítani a köteleespéldányról szóló törvényt. Ide tartozik még, hogy a Könyvkamara tájékoztassa a könyvtárakat a megszűnt időszaki kiadványokról, és könnyítse meg a könyvtárak munkáját azzal, hogy a köteleespéldányoknál feltünteti azok becsült értékét.
2. *Technológiai és műszaki problémák a nyomtatott és elektronikus kiadványok nemzeti archívumaival folyó munkában.* Míg az

Informregistr szakszerűen katalogizálja és veszi nyilvántartásba a lemezeket, a leírások a honlapról letölthetők, a Könyvkamara által küldött lemezek között akad olyan, amelyiket nem lehet megnyitni. Ugyancsak a Könyvkamara gyakorlata okozza az ún. téves hiányokat; ennek oka, hogy a Könyvkamara az első beérkező példányt veszi nyilvántartásba, majd a később beérkező többi példányt osztja szét a kötelespéldányra jogosult könyvtáraknak. A problémát az okozza, hogy sokszor nehéz megtalálni az országos nyilvántartásban szereplő leíráshoz magát a kiadványt.

3. *Az elektronikus kiadványok állományának állapotja és megőrzése.* Az RNB-ben az elektronikus kiadványok az egyetemes állományba és a különgyűjteményekbe (kották és hangfelvételek, tudományos-műszaki dokumentáció, térképek stb.) kerülnek. Számuk 2011. elején majdnem elérte a 20 ezret. Tárolásuk a vonatkozó szabvány szerint (függőleges helyzet, fémszekrények stb.) történik. Mivel kicsi irántuk az igény, kézbevételekor derül ki, hogy a lemezek már nem használhatók. A szabvány ugyan előírja az évenkénti ellenőrzést, ez azonban nagyon munkaigényes. A megoldás az lehetne, hogy az Informregistr lenne az országos letéti hely, az ő feladata lenne a lemezek karbantartása, és a könyvtárak jogosultságot kapnának az állomány elérésére.
4. *A kötelespéldányt érintő jogszabályok felülvizsgálata.* Az Állami Duma már megkapta a vonatkozó törvények módosítását tartalmazó javaslatokat, amelyek elsősorban az elektronikus kiadványokat, a párhuzamosságok kiküszöbölését, az Informregistr működését, a kötelespéldányok szétosztását stb. érintik.

(Viszocsekné Péteri Éva)

33/2013

QUINN, Brian: Collection development and the psychology of bias. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 82. (2012) 3., p. 277-304.

Állományfejlesztés és az előítélet pszichológiája

Állományalakítás; Könyvtáresetika

Az előítéletnek az állományfejlesztésben játszott szerepével foglalkozó könyvtári szakirodalom filozófiai megközelítést hangsúlyoz. Ez azon a felfogáson alapul, hogy az előítélet bizonyos értékszemléletű tudatos cselekvéssel és valamilyen etikai kódex alapján kordában tartható. Lényegében tagadja azt a pszichológiai felfogást, hogy az előítélet jóval összetettebb és finomabb jelenség. Az előítélet nem mindig tudatos, és nem lehet minden esetben tudatosan kontrollálni; leküzdése feltételezi az előítéletnek a gyarapítóra és a gyarapítási folyamatra gyakorolt tudatos és nem tudatos hatásának megértését. A cikk a pszichológia e tárgyban folytatott vizsgálatait elemzi, és bemutatja, miképpen érinti ez az állománygyarapításban a gyarapítót és magát a munkafolyamatot.

(Autoref.)

34/2013

THOMAS, William Joseph – SHOUSE, Daniel L.: Rules of thumb for deselecting, relocating, and retaining bound journals In: Collection building. – 31. (2012) 3., p. 92-97.

Hozzávetőleges számítások a bekötött folyóirat-évfolyamok kivonására, áthelyezésére és megőrzésére

Állományapasztás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Folyóirat; Időszaki kiadványok gyűjteménye

Többi felsőoktatási könyvtárhoz hasonlóan az East Carolina University Joyner Könyvtára is tapasztalta az elmúlt években azt az igényt, hogy

polcaik egy részét más célokra szabadítsák fel. Az elektronikus állomány növekedése, mely a könyvtárak átalakult képével (könyváruházból szolgáltatóhelyek) is párosult, arra készítette a könyvtárosokat, hogy ártérítékéljék állománygyarapítási stratégiájukat, és ennek nyomán csökkentsék a nyomtatott dokumentumok arányát. A tanulmány célja az, hogy olyan speciális stratégiákat ajánljon a könyvtárosoknak, melyek segítenek egy nagy léptékű kivonási projektben. Első lépésben a könyvtárosok és a többi munkatárs kidolgozták azt az ellenőrzési folyamatot, amelynek során kiderült, mely nyomtatott folyóiratok állnak rendelkezésre elektronikus formában is, és meghatározták, melyeket kell megőrizni nyomtatott formában (nincs elektronikus megfelelőjük) és meddig, valamint témájuk szerint is megállapították, mely folyóiratcímek maradjanak kint a szabadpolcon.

A vizsgálat igazolta, hogy a legtöbb elektronikus folyóirat-archívum – beleértve a kiadói csomagokat is – jól helyettesíti a nyomtatott folyóirat-évfolyamokat. Sok folyóiratcímre érdemes inkább a raktárba helyezni, mintsem szabadpolcon tárolni. A könyvtáraknak különböző módon kell kezelniük nyomtatott folyóirataikat a helyhiány és a kutatói igényeknek a nyomtatottól az elektronikus változat felé terelése fényében. A cikk világos elveket fektet le a folyóiratok kivonásával, áthelyezésével és megőrzésével kapcsolatos döntések elősegítésére.

(Autoref.)

Raktározás

35/2013

EVANS, Jill: SCURL's collaboration in Scotland on content : the Collaborative Academic Store for Scotland In: Alexandria. – 22. (2011) 2-3., p. 33-39.

A SCURL együttműködése a tartalom terén Skóciában: a Közös tudományos raktár Skócia számára projekt

Állományalakítás; Együttműködés -belföldi; Felsőoktatási könyvtár; Nemzeti könyvtár; Tároló könyvtár

A Közös tudományos raktár Skócia számára (Collaborative Academic Store for Scotland, CASS) egy 2004 és 2009 közötti kísérleti projekt, melyet az Egyetemi és Tudományos Könyvtárak Skót Konföderációja (Scottish Confederation of University and Research Libraries, SCURL) támogatott. A SCURL, melyben a Skót Nemzeti Könyvtár mellett felsőoktatási intézmények vesznek részt, harminc éve segíti a kooperációt, s tekintélyes helyet vívott ki a tudományos életben és a felsőoktatásban. A Skót Támogatási Tanács (Scottish Funding Council) is az együttműködő programok híve.

A tanulmány szerzője, a SCURL egyik vezetője részletesen ismerteti ezt a közös raktározási (CASS) projektet.

Mivel egy önálló létesítmény a magas költség miatt nem jöhetett szóba, a megoldás a Skót Nemzeti Könyvtár (NLS) volt. Először megalakult az ügyvezető csoport (CASS Steering Group) a projekt két fázisának (2004-2007, 2007 és 2012) kidolgozására, hogy a ritkán használt, de a kutatás számára fontos művek helye megoldódjon. Megalakították a munkacsoportot (CASS Working Group) is, amely a közös raktár állományát választotta ki. A végrehajtási csoport (CASS Operation Group) végezte a tényleges munkát (állomány-elhelyezés, katalógus, szállító szolgálat).

A kísérleti szolgáltatás kialakítása 2004-ben kezdődött. Előnyei nyilvánvalóak voltak, hiszen mindegyik tagkönyvtár hasonló problémákkal (helyhiánnyal) küzdött. A kiválasztott állomány számára az NLS egyik edinburghi épületében 5645 polcfolyómétert biztosított méterenként 10 font bérleti díjért (a tárolás és visszakeresés költsége). A partnerek a Királyi Konzervatórium és az egyetemi könyvtárak (Aberdeen, Edinburgh, Glasgow Caledonian, Paisley, St. Andrews, Stirling, Strathclyde) voltak, s összehangolt módon döntöttek a nyomtatott könyvek és folyóiratok helyigényéről. Az anyagot különböző módszerekkel szállították Edinburghba;

emellett katalógusrekordokat is küldtek a CASS OPAC számára. (Az NLS-szel kötött szerződés biztosítja a jogi alapokat.) Az operatív munkacsoport felmérte a többes folyóiratpéldányokat (180 cím), de kivonásuk a közeljövőre maradt. A CASS szélesebb körű együttműködést indított el. Ennek speciális példája volt a SCURL Health Group könyvtárosaival folytatott megbeszélés arról, hogy egy kisebb egészségtudományi gyűjteményt hozzanak létre. Az egyetemi és könyvtári környezet változásai az ügyvezetést arra készítette, hogy az együttműködés gyümölcseként gondoskodjon a gyűjtemények takarékosabb építéséről, a duplumok megszüntetéséről. (Az NLS mellett egy könyvtár birtokoljon még egy, a *skót példányt*.) Az ügyvezető csoport foglalkozott a közösen tárolt nyomtatványok tulajdonjogáról való lemondással és az elektronikus környezetre történő áttéréssel. A projekt második fázisának a szerződését 2009. január 13-án írták alá az NLS-szel. A nehézségek ellenére az NLS befogadja 2011-ig a gyarapodást, a finanszírozásban pedig minden tagkönyvtár részt vesz. Ezalatt a British Library dokumentumszolgáltató központja (BLDSC) projektet indított (UK Research Reserve) hat résztvevővel, mely természettudományi és műszaki folyóiratokra fókuszált, és további együttműködési lehetőségek nyíltak, most már az Egyesült Királyság egész területén.

Összefoglalóan kimondható, a CASS hozadéka az, hogy kivételes együttműködést teremtett, és lehetőséget adott, hogy a könyvtárak reflektáljanak a nyomtatott dokumentumok gyűjteménykezelési gyakorlatára és szokásaira. Hasonló raktárak létesülnek szerte Európában és az Egyesült Államokban. A projektet az NLS segítségével tette lehetővé, mely a nyomtatotról az elektronikusra való áttérést is támogatta, hiszen az elektronikus folyóiratok az egyetemi könyvtárak legfontosabb, az oktatást és a kutatást segítő részei.

(Murányi Lajos)

Lásd még 11, 30

Katalógusok

36/2013

CHEN, Xiaotian: Google Books and WorldCat : a comparison of their content. – Bibliogr. In: Online information review. – 36. (2012) 4., p. 507-516.

A Google Books és a WorldCat tartalmának összehasonlítása

Felmérés; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresés; Központi katalógus -online

A Google Books (GB) tartalma gyorsan bővül. Hamarosan befejezik például a munkát a University of Michigan könyvtárában (UML), amely az elsők között járult hozzá ahhoz, hogy állományát teljes egészében digitalizálják. A könyvtárosokat és a használókat érdekelné, hogy mennyire átfogó a GB lefedettsége. Ennek kiderítésére a WorldCatból véletlenszerűen kiválasztott 568 rekordot keresték a GB-ben, illetve azt vizsgálták, hogy hasznosabb-e a GB a helyi és a közös katalógusoknál (ezek egyike a WorldCat). Mellékesen az a kérdés is felmerült, hogy a GB indexel-e olyan könyveket, amelyeknek a könyvtári és kiadói partnereitől megszerzett digitális példányát nem birtokolja. Emellett azt is vizsgálták, hogy működnek-e a könyvtárakra mutató linkek, és milyen arányban szerepelnek a teljességgel megtekinthető könyvek, valamint a „preview” (néhány tucat oldal), illetve „snippet view” (néhány szótól egy-két oldalig) keretében megtekinthető ízelítők, továbbá, hogy konkrétan hány oldalt lehet megtekinteni egy-egy esetben.

A vizsgált rekordokat a WorldCat FirstSearch platformját használva nyerték ki. A könyvtári linkek tesztelését a UML anyagán végezték.

A mintában (568 rekord) 167 volt a UML gyűjteményében szereplő könyvek száma, 401 pedig az ún. generikus WorldCat-könyvek száma, amelyek bármelyik tagkönyvtárból származhattak. Az előbbieknél 92,8%-a szerepel a GB-ban, az utóbbiaknak 83,8%-a. Nem szerepelt 65

tétel: ezekről kiderült, hogy részben könyvként nyilvántartott egyéb formátumú dokumentumok voltak, részben nem angolul íródtak, részben nem latin betűsek voltak.

A GB-ben keresve teljes szövegekhez lehet eljutni (a vizsgálat szerint UML: 11%, generikus: 7,7%). Snippeteket talál a kereső az esetek 38,7 és 13,1%-ában (UML és generikus). A terjedelmesebb betekintést nyújtó preview-k aránya 22,6 és 16,1 %.

Ha a keresett könyv e-könyvként megvásárolható („Get the Google eBook”), arra külön megjegyzés figyelmeztet. Aki nem akarja a könyvet megvásárolni, hanem könyvtárból venné kölcsön, az a „Find in a library” linket használhatja. Ez a képernyő bal vagy jobb oldalán helyezkedik el aszerint, hogy tartozik-e a tételhez megtekinthető ízelítő vagy sem. A UML-hez elvezető linkek 75%-a volt működőképes, ezen a téren még sok a javítanivaló. A UML könyvei esetében kétszer olyan gyakran szerepel mind a teljes szöveg, mind a betekintés mindkét módja, mint az ún. generikus WorldCat-könyvek (más könyvtárak anyaga) esetében. A generikus könyveknek csak 37%-ánál van egyáltalán bármilyen betekintési lehetőség.

A GB munkálatai még mindig folyamatban vannak. Számos területen vannak még korrigálandó hibák: a bibliográfiai leírásokban, a linkekben, az egyszerű és az összetett (haladó) keresés összhangjában, a kiadási adatokban, a hasonló írású kifejezésekre kapott azonos keresési eredményekben stb.

A vizsgálat eredményei között szerepel, hogy alig van olyan, a WorldCatben szereplő könyv, amelyet a GB ne találna meg. Megállapítást nyert, hogy a GB valószínűleg indexel olyan könyveket is, amelyek nincsenek a birtokában digitális formában. (Mint ismeretes, 2020-ra készülnek digitalizálni a világ összes könyvét.) A GB meglehetősen megbízható és értékes eszköznek bizonyult a könyvekre irányuló átfogó keresések esetén. Mindazonáltal még a hibák kijavítása után sem helyettesítheti majd teljességgel a könyvtári katalógusokat. Mindenképpen ezeket fogják használni azokban az esetekben,

amikor nem áll rendelkezésre ingyenes megtekintési lehetőség, vagy amikor a használó nem kíván fizetni a megtekintésért.

A GB további tanulmányozására, az ismertetettél kiterjedtebb empirikus vizsgálatokra volna szükség. Egy további megadattal (Amazon.com) és a GB nonprofit alternatívájával, a *HathiTrust*tal való összehasonlítás is fontos lenne a jövőben.

(Hegyközi Ilona)

Információkeresés

37/2013

KESSLER, Christine – SCHWEITZER, Roswitha: Suchen, was Google nicht findet : wie sollte ein Recherche-Portal für Oberstufenschüler aussehen In: BuB. – 63. (2011) 7-8., p. 539-543.

Res. angol és francia nyelven

Azt keresik a diákok, amit a Google nem talál

Felmérés; Gépi információkeresés; Gyermekek- és ifjúsági olvasók; Portál

A diákoknak sokkal több információra és szakirodalomra van szükségük, mint amennyit iskolájuk könyvtárában találnak – már ha van könyvtár. Ez főleg az utolsó három évben van így, amikor házi dolgozatokhoz és az osztályprojektekhez speciális információforrásokra lenne szükség. Az iskola és a könyvtár közötti egyre bővülő együttműködés ellenére a diákoknak gyakran fogalmuk sincs, hogy juthatnak hozzá a könyvtári forrásokhoz, ezért a Google-hoz fordulnak, és gyenge minőségű eredményeket kapnak. E probléma megoldásának egyik módja, ha egy olyan szakirodalom-kereső portált alakítunk ki, ahol az információforrások a középiskolások igényeihez igazítva és megfelelően csoportosítva találhatók.

A szerzők egy ilyen portál komplett tervét dolgozták ki, de megvalósításához még néhány lépés szükséges. Meg kell állapítani, hogy a di-

ások igényei szerint használható-e: a használói felület és a navigáció feleljen meg életkoruknak, és megfelelő szoftver is szükséges, de át kell gondolni a felépítést, a licencek kérdéseit és a pénzügyi vonatkozásokat is. A megfelelő finanszírozás és a produktív szinergia biztosítása végett a portál legyen regionálisan beágyazott (tartomány, régió, település). Remélni lehet, hogy akad majd szponzor a régióban egy ilyen diákportál megvalósításához, és a korosztály számára népszerűsíthető lesz az információs kompetencia.

(Autoref.)

Lásd még 4, 36, 51, 58

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

38/2013

BAUDENBACHER, Natascha – MAIER, Christine: Auskunft rund um die Uhr : zwei Jahre Chatbot-Erfahrung an der Universitäts- und Stadtbibliothek Köln. – Bibliogr. In: BuB. – 64. (2012) 3., p. 229-232.

Tájékoztató éjjel-nappal: chatbot szoftver alkalmazása a Kölni Egyetemi és Városi Könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Referenz; Szoftver; Szolgáltatások használata

A Kölni Egyetemi és Városi Könyvtár 2010 óta használja az Albot nevű chatbot (csevegőrobot) szoftvert könyvtári és információs szolgáltatásainak fenntartható és jövőcentrikus javításához, elsősorban az egyetemi hallgatókat megcélózva. Az Albot jól kiegészíti az oktatás és a különböző kurzusok során kínált, valamint egyéb, online oktatóanyagok és rövidfilmek (videocast) formájában nyújtott virtuális információs anyagokat, és hosszabb távon tehermentesíti majd a könyvtári tájékoztató szolgálatot. Több mint egyévi rendszeres működés után az olvasók körében végzett felmérés mennyiségi és minőségi

értékelése nyomán kiderült, hogy a chatbotot intenzíven használják, és pozitív volt a fogadtatása. A tájékoztató szolgálat klasszikus, személyes formája, a rendszeres használóképzési foglalkozások és az online információs szolgálat mellett az Albot jól bevált kiegészítő információs eszközként. A diákok tanulási szokásai megváltozásának fényében az Albot egyszerűbb és vonzóbb szolgáltatásnak bizonyult, mint a tájékoztató szolgálat klasszikus formái, de nem szorította ki teljesen az utóbbiakat sem. E biztató eredményekre alapozva már online információs eszközök célorientált alkalmazását fontolgatják, hogy kompenzálják az egyre gyérülő emberi erőforrásokat. Egy új információs rendszer, mely egyesítené az információnyújtás változatos formáit, felhasználja majd a szinergiát, hogy minél több felhasználót lásson el hatékony és egyénre szabott portfólióval.

(Autoref.)

39/2013

BURNS, C. Sean – BOSSALLER, Jenny: Communication overload: a phenomenological inquiry into academic reference librarianship. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 67. (2012) 5., p. 597-617.

A tájékoztató könyvtárosok kommunikációs túlterhelése

Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárosi hivatás; Referenz

A kommunikáció a tájékoztató könyvtáros munkájának lényege. Ehhez a szinkron és aszinkron kommunikációs technológiai eszközök szinte végtelen készlete áll rendelkezésre.

A Missouri Egyetem kutatói fenomenológiai megközelítést alkalmazva kilenc tájékoztató könyvtárossal folytattak félig strukturált mélyinterjúkat. Az interjúalanyok kifejtették, hogy lépést kell tartaniuk a kommunikáció bőséges áramlásával. Nem ritka, hogy napi ezer e-mailt

kapnak, amelynek azonban csak kis része származik a felhasználóktól. Néhány könyvtáros megpróbálna hatékonyabb eszközöket keresni, az e-mailek pusztá mennyisége azonban megakadályozza őket ebben. Az interjúalanyok egy része elfogadó, sőt lelkes a kommunikációs eszközök tekintetében, a munkában és a magánéletben egyaránt. Mások viszont úgy látják, hogy munkájukat alaposan megváltoztatja ezeknek az eszközöknek a használata. Mindenkit frusztrál a technológia, és az elfogadó hozzáállásuk esetében inkább a technológia rossz használatának lehetősége okoz frusztrációt.

A kutatás megerősítette, hogy a könyvtárosi munkában kiemelten fontos az oktatás és az információs műveltség. Az egyszerű kérdések megválaszolása helyett a résztvevők egyre több időt töltenek az oktatási stratégiák tervezésével és annak elősegítésével, hogy a felhasználók önállóvá váljanak. Úgy érzik, hogy az eddiginél intenzívebb interakciók normává váltak a felhasználókkal való kommunikációban.

Bár a tájékoztató pult egyrészt fontos szimbólum és találkozóhely maradt, sokan alkalmatlannak tartják (főként) az ismétlődő és aszinkron interakciókra. A modern könyvtári munka jellemzőjének tartják, hogy lépést kell tartaniuk a modern technológiával akkor is, ha magánéletükben nem használják. Gyakran hangsúlyozzák viszont, hogy ezek alapvetően kommunikációs eszközök, amelyek használata kommunikációs túlterheléshez vezethet.

Az interjúalanyok motivációt éreznek arra, hogy közelebb kerüljenek a felhasználókhoz, proaktívabbak legyenek. Aggasztja őket a felhasználók információs kompetenciájának szintje, különösen azért, mert attól félnek, hogy ha a könyvtáros kikerül az információkeresés folyamatából, az első elérhető forrást választják – tekintet nélkül annak minőségére.

A résztvevők biztosak abban, hogy jók az információ szűrésében és a minőségi tartalmakról való gondoskodásban. Megterhelő számukra, hogy tanulniuk kell, és lépést kell tartaniuk az eszközök és források változásaival, ami nyilván felhasználóknak is nehéz. Úgy érzik, hogy

az információrobbanás miatt egyre kevesebbet tudnak az információ világáról. Ugyanakkor munkájuk kielégíti őket.

A különféle attitűdök egyszerre egyesítik és osztják meg a könyvtárosokat. A digitális technológiák nemcsak jobb hozzáférést nyújtanak, hanem akadályt is képeznek a tájékoztató könyvtárosok és a használók között. A kommunikációs túlterhelés pedig elvonja figyelmüket, sőt megakadályozza őket abban, hogy segítsenek a használóknak.

(Koltay Tibor)

Lásd még 16

Kölcsönzés

Lásd 14

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

40/2013

JANOVSKÁ, Darina: Medziknižničná výpožičná služba v KIS VIRTUA na príklade Slovenskej národnej knižnice In: Knižnica. – 13. (2012) 9., p. 44-50.

Könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás Virtua integrált könyvtári rendszerben a Szlovák Nemzeti Könyvtárban

Integrált gépi rendszer; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkafolyamat; Nemzeti könyvtár

A Szlovák Nemzeti Könyvtár a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásban kérő és küldő könyvtárként egyaránt részt vesz. A könyvtár csak abban az esetben küldi példányait könyvtárközi kölcsönzésbe, ha a dokumentum a Szlovák Könyvtár portálon egyetlen könyvtár gyűjteményében sem található meg.

A nemzeti könyvtár nem kölcsönöz könyvet a következő esetekben: 1918 előtt megjelent régi nyomtatványok (digitális vagy fénymásolat kérhető), a megőrzésre kijelölt nemzeti állomány egy példányos dokumentumai, a bekötött évkönyvek, hírlapok és folyóiratok, egyoldalas nyomtatványok, 10 oldalnál rövidebb nyomtatványok, térképek, nem tipikusan olvasásra szánt könyvek, szabványok, audiovizuális, elektronikus, hangzó dokumentumok esetén, akkor sem, ha a nyomtatott dokumentumok mellékletei.

A nemzeti könyvtár négyféle formában szolgáltat könyvtárközi kölcsönzést: online kérés (integrált rendszerben – online katalógus alapján), elektronikus kérés (webes kérőlap formátum – digitális vagy fénymásolat szolgáltatásához), elektronikus levél, klasszikus papíralapú kérőlap alkalmazásával.

A kérő könyvtár a Virtua rendszerben testületi olvasóként van regisztrálva a hozzátartozó kölcsönzési paraméterekkel, ha megadja az azonosításhoz szükséges kötelező adatokat, a többi adatot a szoftver automatikusan generálja a kölcsönzéshez. Minden regisztrált könyvtár olvasójegyet kap a nemzeti könyvtárba.

Az online könyvtárközi kérést az egyedi olvasókéval együtt a kölcsönzőpult nyomtatja ki. A lejáratí idő szakirodalom esetén 40 napra, szépirodalomnál 30 napra szól. Egy kérő könyvtár egyszerre max. 50 könyvet kölcsönözhet. A teljesítés ideje a kérés típusától függ, az online kérések két nap alatt, más kérések öt napon belül teljesülnek. Másolatkérés esetén az öt napot meghaladhatja a szolgáltatási idő, de átlagosan 15 napon belül marad.

A kölcsönzött dokumentumokra előjegyzés kérhető, amely legfeljebb három hónapra érvényes, majd szükség esetén meg kell újítani. A tranzakciók a rendszerben kölcsönzés alatt vagy felszólítási státuszban lehetnek. A kölcsönzési idő lejártakor a rendszer automatikusan felszólító módra vált. A következő szoftververzióban a nem előjegyzett és előjegyzett kérések között különbség lesz, nem teljesített kérésű státusz akkor fordul elő, ha online kérés esetén még nem teljesült a kölcsönzés, de már előjegyzés alatt áll,

felvételi státusz az előjegyzést kérő könyvtárnál fog szerepelni.

A visszavétel a csomagbontással kezdődik, a nemzeti könyvtár mindig visszajelzést küld a beérkezésről. Kiküldéskor a csomagba kerül a szállítólevél, a 2 kg alatti csomagot ajánlottként postázzák. Károsodás vagy megsemmisülés esetén a posta a csomag szállítási árának húszszorosát fizeti. A biztosítási díj 30 és 250 € között mozog, de 500 € is lehet.

A küldő könyvtár saját szállítólevelet használ. Az integrált rendszer lehetőségeit a nemzeti könyvtár teljesen kihasználja. A kölcsönzési idő lejártá előtt 7 nappal a rendszer figyelmeztetőt küld a kérő könyvtárnak. Felszólító küldésére a lejáratí időt követő 14 napon belül kétszer kerül sor, az elsőre a lejáratí követő napon, a másodikra 14 nap múlva. Ezeket elektronikusan küldik a kölcsönző könyvtárnak, és térítésmentesek, a harmadik felszólító 14 nap múlva nyomtatva érkezik, és késedelmi bírságot is tartalmaz.

A kért dokumentumok lelőhelyének meghatározása fontos része a kérés teljesítésének. Ezt a célt szolgálja a Szlovák Könyvtár portálon lévő közös katalógus, cikkmásolat kérésére az időszaki kiadványok közös katalógusa szolgál.

A dokumentum megérkezését követően a könyvtár e-mailben, telefonon vagy SMS-ben értesíti az olvasót, aki személyesen veheti át a kérést a lejáratí határidővel együtt. Késedelmes visszahozatal esetén a használó büntetést fizet. A könyvtárközi kölcsönzésben részt vevő munkatársak számára továbbképzéseket szerveznek a Szlovák Nemzeti Könyvtárban. A könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatos információk és módszertani segédletek a könyvtár honlapján megtalálhatóak.

(Prókai Margit)

41/2013

WEIBLE, Cherié – SUILLIVAN, Helen F.: E-ILL and Russian e-books In: Interlending & document supply. – 40. (2012) 3., p. 140-143.

E-könyvek könyvtárközi kölcsönzése és az orosz e-könyvek

Elektronikus könyv; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Könyvtárközi kölcsönzés; Nem latin betű; Szerzői jog

A cikk az IFLA 2011. évi kongresszusán elhangzott előadás nyomán készült. A 2011-ben végzett kutatások eredménye azt mutatja, hogy a világon mindenhol küzdenek az e-könyvek elérhetőségével és szolgáltatásával. Az e-könyvek formátuma kihívást jelent a könyvtárközi kölcsönzés számára: a fájlok gyakran egy-egy fejezetet tartalmaznak, és az egész könyv kölcsönzése logisztikai problémát okoz. Mivel a több fájlból álló formátum megnehezíti mind a könyvtárosok, mind az olvasók munkáját, a könyvtáraknak úgy kell a kiadókkal és a szolgáltatókkal a licenszszerződést megkötniük, hogy mire a kölcsönzés menetét kidolgozzák, addigra a jogi kérdéseket is tisztázni tudják. Míg az egyetemi könyvtárak között egyelőre nincs kidolgozva az e-könyvek kölcsönzésének és a források intézetek közötti megosztásának a mechanizmusa, a közkönyvtárak az OverDrive® és a MyMediaMall termékekkel sokféle olvasókészülék használatát teszik lehetővé. Ezek az eszközök azonban nem alkalmasak az egyetemi könyvtárak olvasói igényeinek kielégítésére, mivel itt hosszabb kölcsönzési időre, hosszabbítási lehetőségre, vásárlási opcióra van szükség, továbbá arra, hogy az olvasók a könyvekbe megjegyzéseket írassanak (portable note-taking function), és azokhoz a könyvek „visszaadása” után is hozzáférhessenek.

A könyvtárosok tudatában vannak annak, hogy a szerzők és a kiadók munkáját meg kell fizetni, ragaszkodnak a tisztességes használathoz és a szerzői jogok betartásához. A közkönyvtárak az e-könyvek kölcsönzésekor korlátozni tudják

az egyidejűleg „kivett” könyvek számát. Ezt a már manuálisan nem kezelhető, követő funkciót a szolgáltató programba kell beépíteni.

A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatos kérdéseket az orosz nyelvű anyagok és könyvtárak példáján vizsgálták. 2011-ben Oroszországban az e-könyveket az alábbi csoportokba sorolták:

- a Google Russia-n vagy a Runiversen keresztül térítésmentesen elérhető, szerzői jogok által nem védett anyagok;
- az orosz honlapokon, például a BookFinderen térítésmentesen elérhető anyagok, még ha technikailag szerzői jogilag védettek is;
- a „virtuális olvasótermekben” elérhető anyagok; ilyenek működnek az Orosz Nemzeti Könyvtárban és az Orosz Állami Könyvtárban;
- az orosz szolgáltatókon (Mir Knigi, KnigaFund, Universitetskaâ biblioteka) keresztül egyének vagy intézmények számára korlátozás mellett elérhető anyagok;
- a nyugati szolgáltatók (EastView) által elérhetővé tett anyagok.

Az orosz e-könyv piac sajátossága a sokféle olvasókészülék (legelterjedtebb a Pocket Book) és fájlformátum (csak a Pocket Bookon 15-féle olvasható). A szolgáltatási nehézségek leküzdésére több stratégiát is kidolgoztak. Az egyik modell például a két nemzeti könyvtárban a disszertációkat tartalmazó állományok elérésére szolgál: a hozzáférés megfizetése a virtuális olvasóterem használatára jogosít, kizárólag a könyvtár épületében. Egy másik megoldásban a Kulturális Minisztérium finanszírozta az e-könyv olvasók megvételét, a készülékek azonban csak a könyvtárban használhatók.

Oroszországban nincs kidolgozva az elektronikus anyagok kölcsönzési mechanizmusa. A honlapokon elérhető orosz nyelvű anyagok nyelvismeretet és keresési gyakorlatot igényelnek. A nyugati olvasók már nagyon várják az APDF és a HTML formátumok szabályozását, a nyugati szolgáltatók keresik az utat a problémák megoldására. Az EastView szolgáltatón keresztül mintegy 300 kurrens folyóiratcím érhető el, és

ezek bekerülnek a könyvtárközi kölcsönzésbe is. A .rar kiterjesztésű fájlok angolul is olvashatók, a DJVU-t mindkét nemzeti könyvtár használja. Ezekben az esetekben az anyagok némi többletmunkával elérhetőek, nem ellenőrzöttek, és nem vesznek el.

Az e-könyvek kölcsönzése számos kérdést vet fel. A legmagasabb szintű szolgáltatáshoz új protokollokat kell kifejleszteni vagy munkakapcsolatba kell lépni a tudósokat segíteni képes szakemberekkel.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 14

Tájékoztatói eszközök

42/2013

WAKEHAM, Maurice [et al.]: Library subject guides : a case study of evidence-informed library development. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 44. (2012) 3., p. 199-207.

Tematikus könyvtári kalauzok: esettanulmány a bizonyítékon alapuló könyvtári fejlesztésről

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Szakirodalmi kalauz; Szolgáltatások használata

Nagy-Britanniában az Anglia Ruskin Egyetem könyvtárában sokoldalú és összetett vizsgálatot végeztek a tematikus könyvtári kalauzokról. Többek között az derült ki, hogy kevés a kalauzokkal kapcsolatos visszacsatolás. Célszerű volna, ha pdf és html formában, továbbá betűrendben és tematikus rendezettségben is rendelkezésre állnának.

A szakirodalom azt mutatja, hogy a kalauzokat nehéz naprakészen tartani. A webes keresők széles körű használata megkérdőjelezi létüket, viszont a személyre szabott szolgáltatás és a népszerűsítés eszközei, bár nem helyettesítik a személyes tájékoztatást. Ugyanakkor a könyvtárban fizikailag nem jelen lévő hallgatók számára segítséget tudunk nyújtani ezekkel az eszközökkel. Az egyes kurzusokhoz rendelt kalauzok hasznosabbnak tűnnek, mint a tág témákat feldolgozó társaik.

A kalauzoknak – többek között – célszerű tartalmaznia a könyvek megtalálásának módját, a folyóiratcikkek megtalálását segítő tájékoztatósi kézikönyvek, indexek, referáló orgánumok, valamint a kulcsfontosságú folyóiratok rövid listáját, a könyvtár térképét.

A kalauzok nemcsak a felhasználóképzésben használhatók, hanem a könyvtárosok számára is hasznosak. Értékelésük szempontjai között ott van annak vizsgálata, hogy valamely témát vagy adatbázist dolgoz-e fel, hogy mi a célja, hogy egy-egy kurzusra vagy témára terjed-e ki, milyen formátumban készült, és nyomtatható-e. Vizsgálni kell, hogy mikor készült és mikor vizsgálták felül, hogy mennyire magyarázzák meg bennük a kulcsfontosságú fogalmakat, mennyire jól olvashatók, továbbá mennyire jellemző rájuk a könyvtári zsargon. Érdemes megnézni, hogy milyen az online elérésük és használatuk, adnak-e lehetőséget a visszacsatolásra, továbbá, hogy hol találhatóak.

A kalauzok fő előnyének a legtöbben azt tartják, hogy kiindulásként szolgálnak, az információszerezés gyors és könnyen használható eszközei, lehetővé teszik, hogy segítségükkel a felhasználók aktuális kérdéseire válaszolva és várható igényeiket értékelve megtalálhatók és egy helyre gyűjthetők az információforrások.

(Koltay Tibor)

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

43/2013

SANDORE NAMACHCHIVAYA, Beth: The first 30 years of the internet through the lens of an academic library : The University of Illinois at Urbana-Champaign, 1982-2012. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 30. (2012) 4., p. 623-642.

Az internet első 30 éve egy egyetemi könyvtár szemszögéből

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A tanulmány azt vizsgálja, miképpen gyorsította fel és segítette a komoly változásokat az internet az egyetemi könyvtárak szolgáltatásaiban, azok miképp biztosítanak hozzáférést a különböző tartalmakhoz, és megkísérli ezt a fejlődést bemutatni egy olyan intézmény, az Urbanai Illinois Egyetem könyvtára szemszögéből, mely több mint harminc éve a világ internet- és technológia-fejlesztésének a központja.

Az internet első harminc évét dekádokra bontva tárgyalja, ugyanis minden évtizedet szignifikáns és egyedi fejlemények jellemeznek; bemutatja a könyvtárak legfontosabb internetes újításait a szolgáltatások, a digitalizálás és az információ-

keresés területén, majd leírja és elemzi az újítások relatív hatásának okait.

Az internet számtalan új társadalmi, technikai, szervezeti és jogi dolog kiindulási alapja és inkubátora, ideértve eljárásokat, jó módszereket, irányítást, szellemi tulajdont, valamint a szolgáltatások, iparágak és kutatási területek egészen új kategóriáit. Amióta a legkülönbözőbb érdekeltek kevés vagy zéró befektetéssel vehetnek részt benne, a növekedés és az innováció mértéke kiszámíthatatlan. Ez idővel fennmarad több szinten is, ezért nem egy irányban „nő” az internet, mint az exponenciális használat-növekedés vagy az infrastruktúra rendszeres installációja. Az Urbanai Illinois Egyetemen az internet alapvető változást hozott, és folyamatosan segít abban, hogy a könyvtár programjai, szolgáltatásai és dokumentumai új irányba induljanak. A cikk a felkért tanulmányok egyike, és az internet könyvtári alkalmazásának harminc évét tárgyalja.

(Autoref.)

Lásd még 51, 53

Zenei tájékoztatás

Lásd 20

Vezetés, irányítás

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 44

Pénzügyi és gazdasági kérdések

44/2013

STASSELOVÁ, Silvia: Hodnota knižníc v období hospodárskej recesie a význam merania návratnosti investícií do knižníc. Inšpirácia zo zahraničných knižníc. – Bibliogr. In: Knižnica. – 13. (2012) 9., p. 35-43.

Res. angol nyelven

A könyvtárak értéke gazdasági recesszió idején és a megtérülési mutató kiszámításának jelentősége. Ötletet külföldi könyvtárakból

Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Irányelvek -könyvtári; Közművelődési könyvtár; Működési feltételek

Az IFLA 2010-ben kiadott irányelvei a nyilvános könyvtárak számára nemzetközi érvényűek, és meghatározzák a könyvtárak minőségi szolgáltatásait a társadalmi fejlődés szempontjából. A világon másodikként szlovák nyelvre fordították le az irányelveket 2011-ben. A 2001-es korábbi megjelenést követően a könyvtáros közösség tíz évet várt az irányelvek átdolgozott kiadására. Ez alatt az idő alatt a könyvtárakban forradalmi változások történtek. A 2010-es irányelvekben teljesen új fejezetet kapott a nyilvános könyvtárak marketingje, amelyben a könyvtárhasználó kifejezés helyére a könyvtári megrendelő lépett.

A finanszírozás kérdésével kapcsolatban az irányelvekben megjelent a kiegyensúlyozott finanszírozás szükségességének elvárása a könyvtári feladatok teljesüléséhez. Ugyanakkor az is megjelent benne, hogy a nyilvános könyvtár szolgáltatásai hosszú távon megtérülő befektetést és sikert jelentenek a közösség számára, ezért is szükséges a megfelelő finanszírozásuk. A leggazdagabb országokban sincs mindig mód minden szolgáltatás minden igényt kielégítő finanszírozására. Ezért stratégiai tervezési döntés kérdése, hogy mikor milyen szolgáltatások fejlesztése szükséges, illetve a változásokhoz igazodva szükség szerint ezek módosítása is elkerülhetetlen.

Az IFLA/UNESCO manifesztuma deklarálja, hogy a nyilvános könyvtár alapvetően ingyenes, amelyhez mindenkinek hozzá kell férnie. Ezért a térítéses szolgáltatások körét sem célszerű úgy meghatározni, hogy az bárkit is elriasszon a könyvtárhasználatától. A világméretű gazdasági válság a könyvtárak számára nemcsak fenyegetettséget jelenthet, hanem fontos lehetőséget is teremtett.

Az ALA, a világ legrégebbi, legnagyobb és legbefolyásosabb könyvtáros egyesülete külön honlapon foglalkozik a Könyvtárak értéke (*Value of Libraries*) témával. A gazdasági válság korában a leghatékonyabb eszköz a könyvtári befektetések megtérülésével kapcsolatos bizonyítások igazolása (angolul: *Return on Investment*, mozaikszóval: ROI). Az USA-ban 2007 óta foglalkoznak a témával, ezért számtalan értelmezés jelent meg ezzel kapcsolatban. A könyvtári befektetések megtérülésével kapcsolatos számítások azt is érintik, hogy mennyibe kerülne az állampolgároknak bizonyos tevékenységek megvalósítása, ha nem lennének nyilvános könyvtárak.

Az amerikai könyvtárak a befektetés megtérülésével kapcsolatban számos adatot hoztak nyilvánosságra. Floridában minden nyilvános könyvtárakba investált 1 USD 12,66 USD ösz-

szegben térül meg, Dél-Karolinában a nyilvános könyvtárakra szánt 77,5 millió USD 347 millió USD hasznot hozott az állami költségvetésbe. A nyilvános könyvtárak gazdasági hasznáról szóló számítások számos államban megtalálhatóak, sok helyen felhasználóbarát kalkulátorral kombinálva, hogy az állampolgárok egyéni-
leg is ellenőrizhessék a könyvtári befektetések számszerűsített, összecszerű megtérülését. Ezek a gazdasági válság idején ösztönzően hatnak a könyvtári befektetésekkel kapcsolatos aggodalmak eloszlására.

A brit könyvtárakban a befektetések megtérülésére szolgáló számításokra a *Contingent Valuation Method*, a CVM szolgál. Ez a befektetett források mennyiségi értékelését biztosítja. Ezek szerint minden központi forrásból a brit könyvtárakba befektetett 1 GBP végül 4,40 GBP-t hoz a brit gazdaságba. Ha nem lenne brit könyvtár, évente 280 millió GBP-t veszítene a brit gazdaság. Az átlagszámítás szerint a könyvtári befektetés aránya a brit könyvtárakba, 1:4,4-hez megtérülést mutat, amely a brit gazdaság valamennyi ágazatát érinti (kultúra, oktatás, stb.). A megtérülő könyvtári szolgáltatások a felsőoktatási könyvtári hálózatban is megjelentek, az Elsevir Kiadó különböző értékmutatószámok kidolgozásával bizonyította, hogy a szolgáltatások értéke többszöröse a befektetett összegeknek.

A szlovák könyvtárak számára is iránymutató lehet ez a fajta értékszemlélet, amely egyértelműen bizonyítja a nyilvános könyvtárak gazdasági hasznosságát, hasznát, a szolgáltatások megtérülő értékét.

(Prókai Margit)

Lásd még 48

Személyzet

45/2013

SMITH, Dara D. – GALBRAITH, Quinn: Motivating

Millennials : improving practices in recruiting, retaining, and motivating younger library staff. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 37. (2012) 3., p. 135-144.

Hogyan javítható a fiatal munkaerők toborzásának, megtartásának és motiválásának gyakorlata?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Könyvtárostoborzás; Könyvtáros-utánpótlás; Munkabér, alkalmazás; Személyzet

Az amerikai könyvtárakban jelenleg több jellegzetes szociológiai jegyekkel jellemezhető generáció dolgozik együtt. A vezetők többsége „baby boomer” (1946 és 1964 között született), a középvezetők jórészt az X generációhoz tartoznak (az 1965 és 1980 között születettek), de már megjelent az Y generáció (az 1981 és 2000 között születettek, ezeket a szakirodalom ezredfordulósoknak is nevezi). Mindegyik generációnak más az értékrendje, más a munkához való viszonya, így más módon lehet őket motiválni. A könyvtárakban ez a generáció egyelőre főként diákmunkaerőként van jelen, de jelenlétük alaposan felforgatta az eddigi munkahelyi viszonyokat.

A Utah állambeli Brigham Young Egyetem Harold B. Lee Könyvtárában az átlagnál is nagyobb számban alkalmaznak diákokat (jelenleg 500 ilyen dolgozójuk van). Az utóbbi 5 évben rendszeresen felmérték a diákmunkaerők helyzetét; a dolgozat elsősorban a 2010-es felmérés eredményein alapul.

A felmérést a Qualtrics szoftver segítségével végezték, a kérdőíveket e-mailben küldték ki, és a munkahelyi vezetőknek is ki kellett tölteniük. A válaszolási arány növelése céljából sorsjátékot is meghirdettek, és mindegyik válaszoló diák egy szelet csokoládét is kapott jutalmul. Az ötszáz megkérdezettből 202-en reagáltak, és 185-en töltötték ki a kérdőíveket. A munkahelyi vezetőknek a diákoktól várható válaszokat is meg kellett jósolniuk.

A felmérésből kiderül, hogy munkahelyi megelégedettségük legfontosabb elemei a rugal-

mas munkavégzés, a munkahely közelsége (a campushoz), az élvezetes munka és a kellemes munkakörnyezet (mindössze 8 százalékuk választotta a fizetést mint tényezőt). Arra a kérdésre, hogy mit várnak el a potenciális munkahelytől, 53%-uk nevezte meg az értelmes munkát, 43%-uk a fizetést, és 20%-uk az előmeneteli, fejlődési lehetőségeket. A kemény munkára való motiválás főbb elemei: a személyes elégedettség (50%), a fizetés (43%), valamint az értelmes munka (41%). Ugyanerre a munkahelyi vezetők tippje a fizetés volt (43%). Ez a generáció odafigyel a főnökökre, a legtöbben miattuk maradnak az adott munkahelyen (a vezetők ennek nem voltak tudatában, erre csak 9%-ban tippeltek).

A rugalmas munkaidő nagy szerepe már egy 2007-es felmérésből is kiderült. Az akkori megkérdezettek 96 százaléka többre értékelte a rugalmas beosztást kevesebb fizetésért, mivel fontosnak tartották, hogy a szakmai és a személyes kötelezettségeiket összhangban tartsák.

Ennek a generációnak a tagjai természetesnek veszik, hogy munkaidő alatt is tarthassák a kapcsolatot a barátaikkal (SMS-ben és e-mailben), ha ezt megtiltják, akkor ezt egyértelműen közölni kell velük. Ezek a fiatalok az öltözködésükben és a beszédstílusukban is sokkal szabadabbak akarnak lenni, tehát az ettől eltérő intézményi gyakorlatot is külön hangsúlyozni kell.

A vezetők szerint ez a generáció kevésbé dolgozik keményen, rövidebb ideig tudnak figyelni egy dologra. (Maguk a fiatalok is úgy vélekedtek, hogy az idősebbek keményebben dolgoznak.) Négy generáció értékelésekor ők voltak az egyedüliek, akiknél a munkaerkölcs nem szerepelt fontos tényezőként – ehelyett a modern technika használata, a tolerancia, az intelligencia és az öltözködés kerültek az első helyekre.

A munkahelyi vezetők azáltal motiválhatják a fiatal generációt, hogy rendszeres visszacsatolást nyújtanak (a diákok ezt már az iskolában megszokták). A felmérésben részt vevő diákok 26%-a hetenként igényli munkája elismerését, és ennek elmaradását kritikának érzi. A diákmunkaerők 29%-át motiválja a főnök elégedettsége. A pozitív visszajelzésnek sok formája lehet, pl.

könyvjelzők, partimeghívások, külső publicitás, írásos elismerés, egy szelet csokoládé vagy adott esetben egy dicsérő szó. Ezt átgondolva a Lee könyvtárban új programot indítottak be, ennek keretében biztosítottak csokoládét és mozijegyeket a keményen dolgozó diákok ösztönzésére. Emellett félévenként emelik a diákok javadalmazását is. A könyvtár dolgozói (és külön a közvetlen munkahelyi vezetők) részére képzést tartottak a diákmunkaerők motiválásának témakörében.

(Mándy Gábor)

Lásd még 17, 18, 23

Marketing, közönségkapcsolatok

46/2013

FIORETTI, Hoël: Les bibliothèques au cinéma : différentes représentations à l'oeuvre. – Bibliogr. láb-jegyzetben **In:** Bulletin des bibliothèques de France. – 57. (2012) 4., p. 60-64.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A könyvtár megjelenítése a mozifilmekben

Film; Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás

Valamennyien ismerjük azt a jelenséget, hogy egy adott szakmai dologról a szakemberek, a benne élők másként vélekednek, mint ahogy azt a média bemutatja. A média valósága teljesen más, mint a realitás. Így van ez a könyvtárak esetében is. Egy huszonzét filmből álló, 1940–2004 között készült nemzetközi korpusz alapján a következő „könyvtártipológia” állapítható meg:

1. A városi könyvtár mint exkluzív jelenség. A könyvtár a filmes elképzelések szerint általában városban található. Ha netán egy faluban is megjelenítik, amint ezt Eric Rohmer *A fa, a polgármester és a médiatár* (1992) című filmje teszi, amelyben könyvtárat építenek a faluban – vagy ahogy Paul Zumthor

La mesure du monde című művében írja –, ezt azért teszik, hogy a falu városias jelleget öltjön. A város legyőzi a természetet, a kö-zépszert. Az urbánusnak eredendően kultúra sugallata van.

2. A könyvtár mint kivételes, meghökkentő, egyben családi hely. A filmek egy részé-ben a könyvtár sokszor gigantikus méretű épületekben található, és amikor belép ide az olvasó, elvész a könyvek, polcok tenge-rében. Ez a látvány mindig sokkoló hatású. A könyvtárnak természetesen vannak kö-zepes méretű vagy kisebb, emberi léptékű megjelenítési formái is. Ezeknél a könyvtár belső díszítése, a falakon függő festmények, a szobrok, a dekoráció a hangsúlyos. A film készítői ez esetben a könyvtárat művészeti alkotásként, valamint annak meghitt han-gulatot, családi meleget sugárzó szerepét domborítják ki.
3. A könyvtár mint konkrét információszerző helyszín. A 27 vizsgált filmből tízben vala-melyik szereplő információt keres. Külön-legesen érdekes ezeknek az információknak sokrétűsége. *A kilencedik kapuban* (1999) egy bibliofil szakértő számára régi metsze-tekkel kapcsolatos, *a Billy Elliot-ban* (1999) a táncról, *a Csillagok háborújában* (2004) a klónok támadásánál egy bolygó helymeg-határozásához keresnek információt. Eze-ken kívül a többi nem említettre is jellemző, hogy az információ megszerzéséről van szó, amelyben a könyvtár úgy jelenik meg, mint az információs problémát megoldani tudó hely, és semmi köze az olvasáshoz, a szóra-kozáshoz. A könyvtárhoz egyik esetben sem kötődik a „szórakozás” fogalma mint közeli asszociáció.
4. A könyvtár a tanulás helyszíne. Négy film-ben a könyvtár a művelődés, a tanulás, a me-ditálás, a gondolkodás tere. Az intellektus, a szellem háza. Aki ide belép, kirekeszti a hétköznapi világot, hogy itt másnak szentel-hesse magát. Különösen szembeötlő ez az *Egy csodálatos elme* (2001) című filmben. A főszereplő John Nash nappalok és éjszakák

sorát tölti a könyvtárban, hogy matematikai problémáján gondolkozhasson, és megfejtse képletek és algoritmusok segítségével.

5. A rejtélyes könyvtár. A górcső alá vett filmek-ből négy tartalmaz kissé hasonló esemén-y-sort: valami furcsa, nagyon fontos tárgyat, eszközt, bizonyítékot rejtettek el a könyvtár valamelyik zugában, arra kellene rátalálni. Ez éppúgy lehet egy sírkamra bejárata (*Indiana Jones és az utolsó kereszteslovag*, 1989), egy mitikus könyv (*A rózsza neve*, 1986) vagy egy természetfeletti lény, szellem megjelenése (*Szellemirtók*, 1984). A könyvtárban folyó keresés sosem veszélytelen. Hol labirintus-szerű, hol csak lépésről-lépésre lehet előre-haladni benne, attól függően, hogy a szereplő meg tudja-e oldani az elébe táruló furfangos vagy intellektuális feladványt, miközben arra kell ügyelnie, hogy el ne tévedjen, el ne vesz-szen a könyvtár útvesztőiben.
6. A könyvtár mint a találkozások és a közös-ségi terek egyik szociális helyszíne. Az effé-le forgatókönyvet használó rendezők szinte mindegyike ugyanazt a banális alaphelyzetet használja fel: a főhős valamilyen informá-cióért a könyvtárba megy, ahol váratlanul találkozik valakivel, akit nem ismer, mégis beszédbe elegyednek. Ez a felszínes kapcsola-t a későbbiekben azután nagy jelentőségre tesz szert a film történéseinek sorában. Például a *Philadelphia* (*Az érinthetetlen*) c. film-ben (1993) az ügyvéd visszautasítja a főhős, Andrew Beckett ügyét, mivel erős előítélettel rendelkezik a homoszexuálisokat és lesbi-kusokat illetően. Egy véletlen könyvtári ta-lálkozás és beszélgetés után mégis védencévé fogadja Andrew-t.
7. Az oltalmat nyújtó könyvtár szimbóluma. Két filmben a szereplők valami elől menekül-nek: az eső, a vihar, a szélsőséges időjárás, a vad természeti elemek csapásai elől. Mindez egyben megjeleníti a könyvtár szimbolikus szerepét is: a könyvtár valamilyen nyugodt, megbízható, biztonságot adó civilizált hely a vadság ellenében. Ezt a szerepet hangsúlyoz-zák erőteljesebben azok a filmek is, amelyek

az utolsó kategóriába sorolhatók.

8. A nyitott és zárt kapujú könyvtárnak ugyan-
csak megvan a maga szimbolikája. A nyitott
könyvtár befogad: vagy azért, hogy nyitott
legyen mindenki számára a szellem birodal-
ma, vagy azért, hogy a menekülő itt leljen
egérutat. A zárt könyvtári ajtó szinte ugyan-

ezt jelenti: ha már betértél, maradj és műve-
lődj. Vagy pedig bezárom utánad a kapumat,
hogy megmentslek ellenségeidtől.

(Pajor Enikő)

Lásd még 22, 65

Felhasználók és használat

Általános kérdések

47/2013

LANDGRAF, Greg: Geek out : digital learning labs
convert consumers into creators In: American library-
ies. – 43. (2012) 9-10., p. 20-23.

A digitális tanuló-laboratóriumok a fogyasztókat al- kotókká változtatják

*Gyermek- és ifjúsági olvasók; Használók képzése;
Ifjúság nevelése; Információtechnológia; Közműve-
lődési könyvtár*

A tinédzserek nagy médiafogyasztók, de a digi-
tális tanuló-laboratóriumok segítségével passzív
fogyasztókból sikeres, aktív alkotók lehetnek. A
laborok létrehozását az Institute of Museum and
Library Services és a John D. and Catherine T.
MacArthur Foundation százezer dolláros alapít-
ványa teszi lehetővé, melyből 2012-ben nyolc
könyvtár és négy múzeum részesült. Az alapítók
nagy ívű elgondolása szerint a digitális tanuló-
laboratóriumok olyan, a tudomány és techno-
lógia iránti érdeklődéssel megáldott fiatalok
gyűjtőpontjai lehetnek, akiknek innen vezethet
tovább az útjuk a 21. századi globális gazdaság
tudományos munkalehetőségei felé.

Az alapítványi programot a *Chicagói Városi
Könyvtár* YOUmedia kezdeményezése inspi-
rálta. A YOUmedia egy olyan hely, ahol a tizen-

évesek minden technikai segítséget megkapnak
ahhoz, hogy érdeklődési körüknek megfele-
lően alkothassanak, például zenei felvételeket
készítsenek vagy online irodalmi folyóiratot
szerkesszenek. A legfontosabb azonban még-
sem a korszerű technikai környezet, hanem a
mentorok közreműködése. Ők szakmájuk kiváló
képviselői, akiket a mentorálásra is kiképeztek.
A Chicagói Városi Könyvtár hetente négy-öt-
száz fiatalnak biztosít lehetőséget érdeklődési
körüknek megfelelő szakemberekkel való talál-
kozásra. Az ifjak közül például többen is részt
vettek a Kennedy Center „What’s Going On...
Now” című projektjében, melyben a versenyző-
k remixelték Marvin Gaye 40 évvel ezelőtti
albumát, rámutatva az akkori és a mostani min-
dennapok különbözőségeire és hasonlóságaira.
A zárórendezvényen egyikük együtt léphetett
színpadra a Grammy-díjas John Legenddel.
Ahány könyvtár, annyiféle megközelítéssel fo-
gott hozzá a digitális tanuló-laboratórium meg-
valósításához. A *San Franciscó-i Városi Könyv-
tár* a Twitter közeli irodájának munkatársaival
vette föl a kapcsolatot, hogy segítségükkel a
tinik programozást tanulhassanak. *Kansas City*
közkönyvtára a helyi tudományos múzeummal
együttműködve építette ki laboratóriumát. A
Columbusi Városi Könyvtár (Ohio) négy másik
intézménnyel hálózatot alkotva indította „Teen
Columbus” programját. A *Free Library of Phi-
ladelphia* központi könyvtárában alakította ki
a „mag” labort, és ezen kívül hat „hot spot”

áll rendelkezésre a számítógépes képzésekhez, munkahelykeresési segítségnyújtáshoz és alapszintű olvasási tanácsadáshoz. A *Howard Megei Könyvtár* új helyiséget kapott a laboratórium kialakításához, és zenei, multimédiás és 3D tervezési foglalkozásaira átlagosan több mint ötvenen jelentkeztek. A *St. Paul Public Library* új, integrált épületében – mely park, rekreációs központ és könyvtár lesz egyszerre – tervezi létrehozni a laboratóriumot.

A kezdeményezés eddigi sikerei mutatják, hogy a könyvtár olyan fontos találkozási hely lehet a fiatalok számára, ami képes valódi lehetőséget adni, hogy passzív médiafogyasztókból kreatív médiaalkotókká váljanak. A laborok elősegítik, hogy a tizenéveseknek rögtön a könyvtár jusszon eszükbe, ha szükségük van egy helyre, ahol kedvteléseiket építő módon támogatják.

(Fazakas Eszter)

Használat- és igényvizsgálat

48/2013

DOLE, Wanda V. – HILL, J. B.: Assessing the good will of community users in an academic library In: *New library world*. – 113. (2012) 5/6., p. 270-280.

A helyi (városi) használóknak adott kedvezmények hatásának vizsgálata egy felsőoktatási könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használat; Kölcsönzés; Szolgáltatások használata; Támogatás -pénzügyi, társadalmi

Az Arkansasi Egyetem Little Rockban működő könyvtára megnyitotta és ingyenessé tette szolgáltatásait az egyetemhez hallgatóként, oktatóként vagy egyéb dolgozóként nem kötődő városi lakosság számára is. A szerzők egy kutatási projektben a lakosok demográfiai összetételét és a könyvtárról, valamint szolgáltatásairól alkotott képét vizsgálták.

Az egyetemet 1927-ben alapították. Az intézmény egyetemi hallgatóságának összetétele

rendkívül változatos, és nem tekinthető megszokottnak. A többség (56%) 25 éves vagy annál idősebb, 47% nem nappali tagozatos, 92% ingázik valamelyik másik településről. A vizsgált Ottenheimer könyvtár 31 teljes munkaidős alkalmazottal, 512 ezer kötetes állománnyal, 49 ezer kötetnyi folyóirattal szolgálja az egyetem polgárait. A teljes költségvetése 4,8 millió dollár.

A kutatás első eredményeiről egy másik cikkben számoltak be a szerzők. Ez azt mutatta, hogy a könyvtárhasználat megnyitása a városi lakosság számára, valamint a kölcsönzési politika átalakítása (szabadabbá tétele) nyomán megduplázódott a külsős használók száma, és a korábbi 4-ről 8%-ra növekedett az általuk indított kölcsönzések aránya is. A tanulmány két markánsan elkülönülő csoportot talált az egyetemhez nem kötődő külsős könyvtárhasználók körében: a *kölcsönzőket* és a *számítógép-használókat*, akik között csupán 15%-os volt az átfedés. A demográfiai jellemzők tekintetében nem volt jelentős különbség a két csoport tagjai között.

A kutatás alapjául egy webes felmérés szolgált. Ebben 7 zárt és 2 nyitott kérdést intéztek azokhoz a külsős használókhoz, akik megadták a könyvtárnak az e-mail címüket. Összesen 313 kérdőívet küldtek szét, amelyből mindössze 40 válasz érkezett vissza.

A válaszok szerint a többségnek volt valamilyen kapcsolata az egyetemmel: volt vagy leendő diák, jelenlegi hallgató vagy munkatárs közeli hozzátartozója, a közelben lakó. A válaszadók többsége (78%) nyilatkozta, hogy a könyvtárat ritkábban, mint havonta, csupán alkalmanként használja. A könyvtárat 53% egy feladat megoldása, 50% munkavégzés, 47% kérdés megválaszolása, 29% egy probléma megoldása, 6% bevételszerző tevékenység miatt kereste fel. Senki nem választotta a munkahelykeresés opciót.

A válaszadók közül mindenki legalább elégedett a könyvtár szolgáltatásaival, míg 64% nyilatkozta, hogy rendkívül elégedett. Valamennyien úgy vélik, hogy a könyvtár értéket jelent Little Rock városa számára, 73% szerint viszont rendkívüli értéket. 70% másoknak is javasolná a könyvtár használatát, 46% támogatna olyan törvényi

szabályozást, amely segíti a felsőoktatást. 38% mondta, hogy beiratkozna az egyetemre, vagy másokat szívesen bátorítana erre, 19% pedig maga is szívesen adakozna a könyvtárnak. Az intézmény eddig nem kért adományokat a városi lakosságtól, de a jövőben lehetséges, hogy kérni fog.

Összességében az eredmények azt mutatják, hogy a szolgáltatások elérhetővé tétele a külsős használók körében növeli a könyvtár és az egyetem iránti elköteleződést, amely közvetetten komoly hasznot jelenthet az intézménynek.

(Tóth Máté)

49/2013

GÓRNY, Mirosław: Key users of Polish digital libraries. – Bibliogr. In: The electronic library. – 30. (2012) 4., p. 543-556.

A lengyel digitális könyvtárak fő használói csoportjai

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használó; Szolgáltatások használata

A cikk megkísérli meghatározni a lengyel digitális könyvtárak főbb használói csoportjait. A vizsgálat alapjául egy tizenkilenc kérdésből álló kérdőív szolgált, melyek a könyvtárhasználatra, a használat céljára és a leggyakrabban használt dokumentumtípusokra vonatkoztak, de a könyvtár szerverén található statisztikai adatokat is felhasználták. Kísérletet tettek a használók domináns csoportjainak a jellemzésére: fő tényezőként az olvasói érdeklődést vették figyelembe. Az elemzés a korra, nemre, az iskolázottság szintjére és a lakóhely nagyságára is koncentrált.

A használók közel 60%-a amatőr történész, akik lakóhelyük vagy családjuk története iránt érdeklődnek. A maradék 40% kutató vagy diák. A rendszeres olvasók száma – akik egy évben többször is felkeresik a könyvtárat – 30 ezer. Valószínűleg emelkedni fog az amatőr történészek és a családtörténetet kutatók száma. Az olvasók számát befolyásoló egyik tényező az informá-

ciós infrastruktúra terjedése a mezőgazdasággal foglalkozó vidékeken. Ez kétségtelenül növeli majd az internethasználók számát, de aligha fogja jelentősen emelni a digitális könyvtárak használóiét. A másik tényező a hetven éven felüliek körében terjedő internethasználat. Néhány éven belül ez a csoport is megnő. Az a csoport, mely a növekedést leginkább befolyásolja, a diákoké: először is Lengyelországban kétféle van, másodsor nekik van szükségük egyetemes hozzáférésre a tankönyvekhez. A gondot az jelenti, hogy minimális az érdeklődés a digitális könyvtárak iránt a tanárok és az iskolások részéről.

A cikk a digitális könyvtáraknak a lengyel társadalomban betöltött szerepéről végzett vizsgálat első szakasza, valamint az első lengyelországi tanulmány, amely arra keresi a választ, kik, mennyire és miért használják a digitális könyvtárakat.

(Autoref.)

50/2013

KEMP, Jan – LUTZ, Ellen – NURNBERGER, Amy L.: E-readers on trial : qualitative results from an academic library pilot project. – Bibliogr. In: Journal of electronic resources librarianship. – 24. (2012) 3., p. 189-203.

E-olvasók kipróbálás alatt: egy egyetemi könyvtári kísérleti projekt kvalitatív eredményei

Elektronikus könyv; Felmérés; Kölcsönzés; Szolgáltatások használata

2010 májusában a dinamikusan fejlődő, 64 féle alapképzést, 48 féle mesterképzést, 21 területen doktori iskolát működtető University of Texas at San Antonio (UTSA) megnyitotta a mérnökhallgatók számára újonnan megnyitott épületében (Applied Engineering and Technology Building) e szakterületek új, könyv nélküli könyvtárát. A hagyományos könyvtár ezután sem hiányzik majd a diákok életéből, az egyetem 31 ezer hallgatóját kiszolgáló központi könyvtár mindössze néhány perc járásnyira van.

Az e-olvasó készülékekkel folytatott kísérlet során azt kívánták felmérni, hogy alkalmasak-e a táblázatokban és képletekben gazdag mérnöki és technológiai szakszövegek közvetítésére, és a könyvtár által előfizetett elektronikus tartalmak mennyire lesznek hozzáférhetők rajtuk. Mi a praktikus útja-módja az e-könyvek kiválasztásának, beszerzésének, letöltésének, és a könyvtárosoknak mennyi idejét és energiáját vesz igénybe az eljárás. A kísérlethez két-két Kindle, Sony Reader Touch és Nook készüléket vásároltak.

A cikkben részletesen ismertetett szakirodalom szerint 2008-tól kezdve számos egyetemi könyvtár tesztelte már az e-olvasókat. Az általános tapasztalat szerint nehézkes kezelni a sokféle e-formátumot és az e-könyv forgalmazók licenfeltételeit. A készülékek megfelelőbbek a szépirodalom olvasására, mint szakirodalom böngészésére, mely egyelőre e-könyvként amúgy is meglehetősen korlátozottan hozzáférhető.

Mivel az UTSA könyvtárosai már sok e-könyvet szereztek be használói igények alapján az Ebook Library-tól, ezt a szállítót választották a kísérlethez is, illetve a Kindle gépekre az Amazontól szereztek be a tartalmakat. Az egyetemen használatos 240 tankönyv közül a legtöbb (22) a Kindle platformról volt elérhető. Egyéb korlátozások miatt ebből is csak 15-öt tudtak megrendelni. Végül a háromféle e-könyv olvasóhoz a tankönyveken kívül, különböző szállítóktól és letöltési eljárásokkal számos színvonalas szakkönyvet és szépirodalmi műveket is beszereztek. A kérdőívek segítségével kapott hallgatói visszajelzések pozitívak voltak az olvasókészülékek méretével, súlyával és a kényelmes használattal kapcsolatban, különös tekintettel a Nook szövegkiemelő és olvasói jegyzetelést támogató eszköztárára. Előnyösnek ítélték a könyvtárban elérhető PDF fájlok olvasógépre tölthetőségét is. Negatívumként említették például a lassúságot, a webböngésző hiányát, a matematikai képletek megjelenítésére való képtelenséget. Az is kiderült, mennyire eltérő a diákok egyéni tudása a készülékekkel kapcsolatban. Az e-könyvek kölcsönzési ideje hosszabbításra szorult, aminek

adminisztrációját a szolgáltató nem tudta automatikussá tenni.

Az e-olvasó kölcsönzési programot folytatják. Az olvasók javaslatára az e-könyvek beszerzésébe tanácsadóként bevonják a tanszék oktatóit és gyakorló mérnököket is. Mindeközben figyelembe kell venniük, hogy a technikai fejlődés nyomán a táblagépek válnak egyre elterjedtebbekké, melyek az e-könyv előnyeit a webhozzáférés lehetőségével erősítik.

(Fazokas Eszter)

51/2013

MADDEN, Andrew D. [et al.]: Metacognition and web credibility. – Bibliogr. In: The electronic library. – 30. (2012) 5., p. 671-689.

A metakogníció szerepe a honlapok megbízhatóságának értékelésében

Egyetemi hallgató; Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások; Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

A „metakogníció” mint fogalom a hetvenes években jelent meg, a metakognitív folyamat következő jellemzésével: „Gondolkodunk, és néha tudjuk, hogy gondolkodunk; emlékezünk, és néha tudjuk, hogy emlékezünk.” A koncepció továbbfejlesztése során a tudatos megismerés, a megismerési feladatok megoldásában alkalmazott stratégiák, a saját kognitív aktivitás figyelembe és szabályozása is a fogalom részévé vált. Mára már rendkívül összetett, a forrásokkal és a megismerési feladat sikerével kapcsolatos értékelést és kritikai szemléletet, a tudatos memória-használatot, tervezést is magában foglaló konstrukcióként értelmezik. Ugyanakkor az internet növekvő komplexitása következtében a weben való online keresés folyamata és a metakogníció kapcsolata egyre több kutató érdeklődését váltja ki.

A Sheffieldi Egyetemen végzett kvalitatív kutatás a metakogníciónak csak az értékelési részét vizsgálta, azaz azt, hogy a keresések során me-

lyik fázisban milyen kritériumok alapján tekinti a kereső egyén az adott honlapot megbízhatónak, szavahihetőnek. A kutatás másik célja az internethasználó tájékozódási viselkedésének vizsgálata volt annak megállapítására, hogy az értékelési kritériumok alkalmazása bizonyítékot nyújt-e a metakogníció jelenlétére, működésére. A vizsgálat során 48 önként vállalkozó posztgraduális képzésben részt vevő hallgatót kértek meg olyan webes keresések elvégzésére, melyek során sok honlappal találkoztak. A kérés az volt, hogy „gondolkozzanak hangosan” a keresés közben, magyarázzák meg cselekedeteiket és stratégiájukat. [A cikk legérdekesebb része a sok idézet az indoklásokból, a kutatási folyamathoz fűzött kommentárokból. - MJ]

Összefoglalva, a hallgatók által a honlap megbízhatóságának értékelésére a következő tényezőket használták:

Az első benyomás: Ismerem és megbízom benne. Tetszik a neve.

A keresőgép eredményeiből kiválasztott honlapok megtekintései: Egy általam megbízhatónak tartott cég hirdet ezen a lapon. Tetszik a lap kinézete. Úgy látom, tudományos referenciái vannak. Valakinek jogi vagy kereskedelmi érdeke fűződik ahhoz, hogy fenntartsa ennek a lapnak a megbízhatóságát.

Elolvasván a lap tartalmát: Bízom a szerzőben. Jól van megírva. Jók a hivatkozásai. Megerősíti eddigi ismereteimet. Alátámasztja, amit hittem. Megbízhatónak tűnő statisztikákat közöl.

Azaz a kutatás megkezdése előtt a heurisztikus alapú értékelés, a keresés megkezdésekor az attribútumok alapján, és végül a dokumentumok vizsgálatával a tartalom alapján végzett értékelés következik. Ugyanakkor több hallgatónál, akik ezt az értékelési hierarchiát követték, úgy tűnt, hogy teljesen felhagytak saját kritikai szabadságukkal: automatikusan elvetettek minden olyan információt, ami blogokon, üzenőfalakon, fórumokon található, és kritikátlanul átvettek mindent, ami tudományos környezetből származott. Kétségtelen, hogy több esetben „tetten lehetett érni” a metakogníció működését, ám annak hiánya sokkal erősebben volt érzékelhető.

A tanulságok közt megemlítendő, hogy az információs műveltség tanítása során nagy figyelmet kell fordítani a források megbízhatóságának értékelésére és ennek módszereire, de nem lenne szabad a tanulókat szabályokkal túlterhelni. Jobb kalauzokat kell egyes források (pl. Wikipédia) használatához adni, mintsem általában megtiltani a használatukat. Végül, mivel a vizsgálatot posztgraduális hallgatók körében végezték, és körükben is feltűnően sok volt az egyszerűsített megoldás, feltételezhető, hogy más hallgatói csoportok körében egy hasonló vizsgálat még kevésbé kedvező képet mutatna.

(Mohor Jenő)

52/2013

TÓTH Máté – AUDUNSON, Ragnar: Websites for booklovers as meeting places. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 30. (2012) 4., p. 655-672.

Könyvrajongóknak szóló weboldalak mint találkozóhelyek

Felmérés; Irodalompropaganda; Könyvbarátok köre; Összehasonlító könyvtárstudomány; Portál; Szolgáltatások használata

A könyves közösségi oldalak olyan webes szolgáltatások, amelyek könyvszeretőknek teremtenek egy virtuális teret, amelyben megvalósulhat a könyvekről szóló csevegés, az olvasmányok kiválasztása, azok ajánlása, saját könyvespolc létrehozása. Ezek a weblapok egyben új utakat mutathatnak a könyvtáraknak az olvasás vagy konkrét olvasmányok népszerűsítését illetően.

A szerzők a norvég Bokelskere.no és a magyar Moly.hu könyves közösségi oldalon végeztek kérdőíves kutatást arra keresve a választ, hogy mennyire funkcionálnak a weblapok különböző emberek találkozóhelyeiként. A kérdőív 2010 szeptemberében 20 napig volt elérhető norvégul, illetve magyarul. Összesen 777 válasz érkezett, amelyek közül 56% volt magyar, 44% norvég kitöltő.

A következő kutatási kérdéseket fogalmazták meg.

1. Kik ezeknek az oldalaknak a használói?
2. Milyen viszonyban vannak ezek az oldalak más forrásokkal – könyvek beszerezésében, olvasmányok ajánlásában?
3. Vajon ezeken az oldalakon az emberek elsősorban olyanokkal kommunikálnak, akik azonos értékeket vallanak, illetve hasonló az ízlésviláguk, vagy megvan a lehetőség arra, hogy hatással legyenek egymásra?
4. Melyek ezen oldalak használatának fő jellemzői?

Az adatok azt mutatják, hogy a tipikus használó, etnikai értelemben is magyar vagy norvég, általában magasan iskolázott. Felülreprezentáltak a nők és a nagyvárosokban élők. A társadalom összetettsége nem tükröződik a könyves közösségi oldalak használói körében. Ezek alapján tehát esély sincs arra, hogy különböző társadalmi háttérű emberek egymást megismerjék ezen az oldalon vagy az olvasmányaikon keresztül.

A válaszadók jellemzően nem rendszeres könyvtárhasználók. A többség számára nem a könyvtár jelenti az olvasmányok beszerezésének fő forrását. A könyvtárban, könyvtárosban kevésbé bíznak más információforrásokkal való összevetésben is. Ezt jelzi, hogy az olvasmányok ajánlása tekintetében igen kevésbé támaszkodnak a könyvtáros ajánlására, tanácsaira. Ebben a tekintetben a barátok, családtagok és internetes források jelentik a fő tájékozódási pontokat. Az olvasás közösségi dimenziója – amennyiben megjelenik – elsősorban ismerőskörhöz, családtagokhoz és barátokhoz kötődik, nem idegekhez.

Az oldalak használatának fő motivációját az jelenti, hogy rátaláljanak könyvekre, amelyeket el szeretnének olvasni, illetve információkat kapjanak az olvasásról, valamint könyvekről. Ezzel szemben a legkevésbé fontosnak a barátokra találás bizonyult. Mindez azt sugallja, hogy a web-oldalakat elsősorban mint információforrásokat és nem mint találkozóhelyeket használják. A két nemzet válaszadóinak válaszai között nem volt regisztrálható nagy különbség.

Összességében az oldalakban megvan a potenciál arra, hogy alacsony intenzitású találkozóhelyekként funkcionáljanak, ezzel hozzájáruljanak a társadalmi tőke növeléséhez. További kutatások szükségesek annak felderítésére, hogy ez milyen lehetőségeket hordoz a könyvtárak számára.

(Tóth Máté)

53/2013

VAKKARI, Pertti: Internet use increases the odds of using the public library. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 67. (2012) 5., p. 618-638.

Az internethasználat növeli a közkönyvtárak használatának esélyét

Felmérés; Használói szokások; Közművelődési könyvtár; Könyvtárhasználat; Szabadidő felhasználása; Számítógép-hálózat

Sokan vizsgálják, hogy az új média helyettesíti-e vagy csak kiegészíti a meglévő médiát. A helyettesítési elméletek szerint egy-egy új médium színre lépésekor a felhasználók oda csoportosítják át korlátozott idejüket. A funkcionális ekvivalencia hipotézis szerint az új médium azokat a tevékenységeket fogja felváltani, amelyek a régi funkcióihoz a legközelebb állnak, mivel ugyanazt az igényt elégíti ki, de olcsóbban vagy sikeresebben. A funkcionális ekvivalencia kétségtelenül igaz a televíziózás vonatkozásban, amely nemcsak más médiumok használatára hatott negatívan, de még olyan hétköznapi tevékenységekre is, mint a kertészkedés vagy az alvás. Ugyanakkor ez a hipotézis eddig nem igazolódott be az internet kapcsán általában, valamint az internet és a közkönyvtárak vonatkozásában sem.

Kérdőíves felmérést végeztek a 15 és 79 év közötti finn népesség rétegzett, véletlenszerű mintavételével. A rétegzett minta biztosította annak valószínűségét, hogy a fiatal válaszadók száma nagyobb legyen, így csökkenjen a passzivitásukból következő torzítás. 2010-ben 6000

kérdőívet küldtek ki és 1000 válasz érkezett. Más, postán kiküldött kérdőívekhez hasonlóan alacsony (16,7%-os) volt a válaszadók aránya, a minta mindazonáltal reprezentatív volt.

A könyvtárhasználat modellezésére és előrejelzésére a kétváltozós (bináris) logisztikus regresszió módszerét használták. Az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók az internet és közkönyvtár közötti kapcsolatot pozitívan ítélik meg. Akik internetet használnak, többnyire használják a közkönyvtárakat is. Az internet használata tehát nem helyettesíti, hanem kiegészíti a közkönyvtárak használatát.

(Koltay Tibor)

Lásd még 27

Olvasás

Lásd 52

Olvasáskutatás

54/2013

RANKOV, Pavol: Ako čítajú text na obrazovke dvadsiatnici a ako ich rodičia. – Bibliogr. In: Knižnica. – 13. (2012) 7-8., p. 7-9.

Res. angol nyelven

Hogyan olvasnak a képernyőn a huszonévesek és a szüleik?

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Folyóirat; Olvasás

A tudástársadalomban az információigény alapvető, „normális” elvárás lett. Az információk nagy tömegben írott formában jelennek meg, ezért a kognitív kompetenciák között kulcsképtiséggé vált az olvasás. A szövegek mellett az infokommunikációs forradalom során a vizuális információk is a képernyőre kerültek: a film a mozivásznonról először a tv képernyőjén, majd a számítógép monitorán jelent meg. Azzal,

hogy a szöveg a nyomtatott könyvből a számítógép képernyőjére került, maga az olvasás is megváltozott.

Néhány újabb tanulmány az ember kognitív készségeinek romlására mutat rá hipertextes és internetes környezetben. A központi idegrendszer ösztönösen hárítja a túl sok benyomással, információval járó eseményeket, pl. a bevásárlóközpontban szüntelenül tomboló zenét védekezésként automatikusan „kikapcsoljuk” a fülünkben. Az elektronikus szöveggel szemben való kognitív romlást azonban csak átmeneti jelenségnek tételezzük föl, amely a befogadók nem elégséges információs műveltségével vagy az új technológiák nem megfelelő használatával kapcsolatosak.

A 80-as és 90-es években tanulmányok számoltak be arról, hogy a képernyőn való olvasás 20-30%-kal lassúbb folyamat, mint a nyomtatott könyvben. Az e-könyv olvasók megjelenésével ez az arány 6–10% közé csökkent, de 2010-ben már ennek a különbségnek az eltűnéséről is beszámoltak a kutatók.

Ha az életkorok felől közelítjük a témát, a digitális bennszülöttek és bevándorlók fogalmával találkozunk, amely szerint az új média használata a beleszületettek számára jóval könnyebb, mint az idősebb beletanulóknak. Több kutatás szerint a képernyőn mindenki lassabban olvas, mint a könyvben, és bár nincs jelentős eltérés a kétféle olvasás között a minőségben és a megértésben, az emberek 85%-a továbbra is a nyomtatott verzióhoz kötődik, és az elektronikus szöveget is kinyomtatja. A képernyős olvasáskor a figyelem szétszórtabb, nemcsak a szöveget látjuk a látómezőben, hanem sok minden mást is a képernyőn vagy a háttérben – megnyitott ablakokat, ikonokat, kereteket stb.

Nem tudjuk, hogy azok a médiatípusok, amelyekről olvasunk, hatással vannak-e az információknak a rövid távú memóriából a hosszú távú memóriába való átkerülésére. Ennek kutatásában került sor a huszonévesek és a szüleik elektronikus és nyomtatott folyóirat-olvasási készségeinek összehasonlító vizsgálatára.

Az MA képzésben részt vevő hallgatók először két cikket kaptak olvasásra, az egyik elektronikus, a másik ugyanabból a nyomtatott folyóiratból származott. Majd a szöveghez kapcsolódó kérdőívet töltötték ki. A következő fázisban a hallgatók vizsgálták a saját szüleiket vagy a szüleik korosztályát. A két vizsgált generáció így a huszonévesek (21-27 év között) és az idősebbek (46-58 évesek) korosztálya lett, vagyis a digitális bennszülöttekre és az információs technológiát felnőtt korban elsajátító bevándorlókra irányult. Nem az olvasás gyorsaságát, hanem a szöveg megértését és a rövid távú memória működését vizsgálták.

A nyomtatott folyóiratcikk egy irodalmi recenzió volt, a hozzá kapcsolódó kérdőív öt kérdést tartalmazott, amelyre 7 pontot lehetett kapni. Az idősebbek 3,765 pontot, a fiatalabbak 4,071 pontot szereztek átlagosan, tehát a fiatalabbak kicsit jobban szerepeltek. Az elektronikus verzió is recenzió volt, amelyben az idősebbek 4,765, a fiatalabbak 4,571 pontot szereztek. A különbség nem jelentős, de az e-információk memorizálásában az idősebbek jobb eredményt értek el, mint a fiatalabbak.

A kutatás második, ismétlődő szakasza megerősítette az eredményeket, a nyomtatott verzióban a fiatalok, az elektronikus verzióban, ha nem is nagy különbséggel, de az idősebbek lettek jobbak, viszont ekkor a fiatalabbak erősebben felzárkóztak mögöttük. A részletek elemzése arra is rámutatott, hogy a szöveg tartalma, a szövegkörnyezet, az előforduló tulajdonnevek is befolyásolhatják az eredményeket.

A kutatás a rövid távú memória szempontjából az elektronikus és a nyomtatott szöveg vizsgálatában arra a következtetésre jutott, hogy nem jellemző az a generációs különbség, amely igazolná a digitális bennszülöttek és bevándorlók közti eltérést. Annak ellenére, hogy a rövid távú memória az életkor növekedésével általában romlik, a szülői generáció sem a nyomtatott, sem az elektronikus szöveg olvasásában nem ért el jelentősen rosszabb eredményt, mint a fiatalok.

A különbség a két generáció között létezik, de nem az olvasásban, hanem más kommunikációs szituációkban jelentkezik.

(Prókai Margit)

Használók képzése

55/2013

BIRDSONG, Lark – FREITAS, Jennifer: Helping the non-scholar scholar : information literacy for lifelong learners. – Bibliogr. In: Library trends. – 60. (2012) 3., p. 588-610.

Információs műveltség oktatása felnőtteknek a Washingtoni Egyetemen

Felnőttoktatás; Használói szokások; Használók képzése; Könyvtárosképző intézmény

A Washingtoni Egyetem információtudományi intézetének információs műveltségi kezdeményezése (Information Literacy Initiative) a hagyományos egyetemi környezeten kívüli csoportoknak nyújt szolgáltatásokat, olyanoknak, akiknek vagy életükben először igényelnek információs műveltségi képzést, vagy egy újabb kurzus keretében fel szeretnék frissíteni ismereteiket az új elméletekről és technológiákról. Ők olyan felnőttek, akiknek „just-in-time” oktatásra van szükségük, nem pedig kreditekre vagy bizonyítványra. A képzés során hagyományos osztálytermi foglalkozásokat is tartanak, de videót is használnak az információs műveltség elsajátíttatására. A résztvevők az információs műveltség olyan készségeit tanulják meg, amelyek egyaránt praktikusak és hasznosak, amelyek azzal a képességgel ruházzák fel őket, hogy minőségi információt találjanak üzleti és szakmai tevékenységükhöz, egészségügyi kérdésekről és mindennapi szükségleteikhez. A hallgatók között kis- és közepes vállalatok tulajdonosai, ötven feletti felnőttek és mélyszegénységben élő, hajléktalan nők is megtalálhatók. Bár történetek már erőfeszítések e programok hatékonyságának

meghatározására, sok még a tennivaló annak érdekében, hogy e különleges csoport megfelelő szolgáltatást kapjon. A kezdeti eredmények ígéretesnek tűnnek a nem tudósoknak szánt minőségi „just-in-time” oktatás hatékonyságáról és az iránta való igényről.

(Autoref.)

56/2013

DETLOR, Brian [et al.]: Student perceptions of information literacy instruction : the importance of active learning. – Bibliogr. 26 tétel In: Education for information. – 29. (2012) 2., p. 147-161.

A hallgatók véleménye az információs műveltség oktatásáról: az aktív tanulás fontossága

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban

Az aktív információs műveltségi oktatás célja, hogy a tanulási folyamat aktív résztvevőiként teljesen bevonja a hallgatókat, magas szintű gondolkodási képességeik (analízis, szintézis, reflexió és értékelés) használatára ösztönözve őket, és segítve őket abban, hogy gondolkodásuk kritikai legyen, és fedezzék fel saját attitűdjeiket és értékeiket.

Felmérés készült egy közepes méretű kanadai egyetem üzleti alapképzéses hallgatói körében. A kérdőíveket több mint 2000 hallgatónak küldték ki, 372 válasz kaptak, ami 18%-os válaszarányt jelent. A kitöltők nem és évfolyam szerinti megoszlása kiegyenlített volt, és a minta reprezentatívnak tekinthető. A felsőbb éves hallgatóknál fokozódott a hatékony önálló tevékenység az online könyvtári források használatában, segítőkészebbnek és értékesebbnek látták a könyvtárosokat, jobban éltek szolgáltatásaikkal, az információ megtalálásában időt és fáradságot takarítottak meg. Az aktív oktatás ugyancsak ezeket eredményezte, továbbá csökkent az online könyvtári források használatával kapcsolatos aggodalom, javult az online könyvtári források megítélése. Az aktív oktatás időtartama

ugyanakkor nem számított. Egy félórás képzés ugyanolyan hatékony volt, mint a hosszabb oktatás. A felmérés korlátja viszont abban van, hogy csak üzleti szakos hallgatókat kérdeztek és csak egy egyetemről, továbbá, hogy a hallgatók saját megítélésére szorítkozott.

(Koltay Tibor)

57/2013

DIEHM, Rae-Anne – LUPTON, Mandy: Approaches to learning information literacy : a phenomenographic study. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 37. (2012) 3., p. 217-225.

Az információs műveltség elsajátításának módjai

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban

Egy ausztrál egyetemen tanár szakos alapképzésben és mesterképzésben részt vevő hallgatókkal készítették félig strukturált interjúkat. A vizsgált 15 fő a fenomenográfiai vizsgálat ajánlott minimum létszáma. Az interjúk a hallgatók nemrég teljesített feladatára vagy projektjére koncentráltak, de tanulmányaik egészét tekintve is vizsgálták a tanulási módokat. A tanulás különböző területein (az információ megtalálása, a használatához szükséges valamely folyamat elsajátítása, valamint új termék létrehozása, személyes információbázis létrehozása, továbbá az önfejlesztés és mások fejlesztése érdekében történő felhasználása) kapcsán a cselekvés által történő tanulás, a kísérletezés (trial and error), továbbá a másokkal való interakció során történő tanulás stratégiái voltak a legfontosabbak.

(Koltay Tibor)

58/2013

FAWLEY, Nancy – KRYSAK, Nikki: Information literacy opportunities within the discovery tool environment. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 19. (2012) 2-4., p. 207-214.

Az információs műveltség oktatása keresőeszközök segítségével

Egyetemi hallgató; Gépi információkeresés; Használók képzése -felsőoktatásban

Az olyan keresőeszközökkel (discovery tools, DT), mint a *Primo*, az *EBSCO Discovery Service*, a *Summon* vagy a *WorldCat Local* közvetlenebbé lehet tenni a tudományos irodalom kutatását részben azért, mert egy interfészen, de több platformon – így könyvtárakban, fizetős adatbázisokban és egyedi digitális gyűjteményekben is – teszik lehetővé a keresést. Emellett szinkronban vannak azzal, ahogy az alsóéves egyetemi hallgatók többsége információt keres, mivel inkább „Google-szerűek”, mint a korábbi keresési módszerek, melyeknél azt kellett először tudni, melyik adatbázisban kell keresni, aztán az adatbázis sajátosságai szerint egyenként keresni bennük. Ennek ellenére a különböző ellenőrzött szókészlettel rendelkező és többféle formátumú forrásban végzett átfogó keresések arra készítetik az oktatókat, hogy újragondolják, hogyan tanítsák meg diákjaiknak az információkeresést. A cikk már jól bevált módszereket kínál a könyvtárosoknak azokhoz a foglalkozásokhoz, ahol elsajátítható, miképp végezzék az irodalomkutatást a diákok egy keresőeszköz (DT) segítségével.

(Autoref.)

59/2013

GREER, Katie [et al.]: Beyond web tutorial : development and implementation of an online, self-directed academic integrity course at Oakland University. – Bibliogr. jegyzetekben In: The journal of academic librarianship. – 37. (2012) 5., p. 251-258.

A webes útmutatókon túl: online, egyénileg irányított tanfolyamok kifejlesztése a tudományos etikáról az Oaklandi Egyetemen

Egyetemi hallgató; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban

A szándékos és vétlen plágium rendszeresen előfordul, sajátos pedagógiai problémát okozva a könyvtárosoknak, akik azért felelnek, hogy az alsóévesek megbízhatóan elsajátítsák a tudományos munka alapjait az információs műveltséget nyújtó foglalkozások alatt. A cikk leírja azt a folyamatot, melynek során az Oakland Egyetem Könyvtárainak és az Oakland Egyetem Írásközpontjának oktatói egy online, önálló munkára épülő kurzust dolgoztak ki, hogy visszaszorítsák a plagizálást. E kurzus előtt a könyvtár lényegesen rövidebb webes segédletet kínált a plagizálásról, melyet a hallgatók képzésénél használtak, valamint az „Idézz helyesen!” (Cite right) programot, melyet az írásközpont vetett be a tisztességtelen tudományos magatartás ellen. Előbbi eszköz a legutóbbi értékelés szerint már nem felel meg az egyetemi közösség igényeinek, ezért a hiányt pótlandó a könyvtár és az írásközpont több lényeges kérdést közösen dolgozott ki, melynek részleteit a cikk szerzői ismertetik.

(Autoref.)

60/2013

JACOBS, Heide LM – BERG, Selinda: Reconnecting information literacy policy with the core values of librarianship. – Bibliogr. In: Library trends. – 60. (2011) 2., p. 383-394.

Kapcsoljuk újra össze az információs műveltség oktatását a könyvtárosi hivatás alapértékeivel!

Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs társadalom; Könyvtárosi hivatás

Barack Obama 2009-től az októbert a nemzet információs műveltségi hónapjának nyilvánította egyik kiáltványában (http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Presidential-Proclamation-National-Information-Literacy-Awareness-Month). Ebben úgy fogalmaz, hogy

„a modern demokratikus társadalom működéséhez nélkülözhetetlenek a tájékozott és művelt állampolgárok”. Ez a kiáltvány, mely az információs műveltségnek az oktatásban és a demokráciában játszott szerepét hangsúlyozza, hasonlóságot mutat a 2005-ben elfogadott, az információs műveltségről és az élethosszig tartó tanulásról szóló Alexandriai Kiáltvánnyal (<http://archive.ifla.org/III/wsis/BeaconInfSoc.html>). Mindkét dokumentumban az élethosszig tartó tanulás alapvető eleme az információs műveltség, amely életünk minden szakaszában lehetővé teszi az információk hatékony keresését, értékelését, felhasználását és létrehozását személyes, társadalmi, foglalkozásbeli és oktatási célra. Mindkét dokumentum erőteljes hatású és ösztönző sok felsőoktatási könyvtár számára, mivel emlékezteti őket tevékenységük szélesebb társadalmi összefüggéseire és demokratikus kezdeményezéseire. Amilyen ösztönzők ezek a dokumentumok, annyira zavarba ejtő és nyomasztó is a feladat, hogyan lehet tájékozott és művelt állampolgárokat nevelni vagy a diákoknak segíteni műszaki, gazdasági és társadalmi problémáik leküzdésében, leküzdeni a hátrányokat, és növelni mindenkinek a jólétét. A cikk nem is próbál válaszolni a kérdésekre, hanem azt tartja fontosnak, hogy ezeket emeljük eljárásaink és pedagógiai vitáink homlokterébe. Az olyan úttörő dokumentumok felidézésével, mint az Alexandriai Kiáltvány, az ACRL *Az információs műveltség irányelvei a felsőoktatásban* vagy az ALA *A könyvtárosi hivatás alapértékei* című kiadványa, azt bizonyítja a szerző, hogy az információs műveltség nem problémamegoldásra való, hanem a felfedezés lehetőségeit hordozza magában. Ehhez felhasználja az elismerő feltárás (appreciative inquiry) és kritikus információs műveltség vitáit, és módszerként az ALA alapértékeket helyezi előtérbe, hogy újra foglalkozhasson az információs műveltségben rejlő lehetőségekkel a nagyobb társadalmi célok elérése érdekében.

(Autoref.)

Lásd még 8

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

61/2013

BRUCKMANN, Denise – THOUNY, Nathalie: La numérisation à la Bibliothèque nationale de France et les investissements d'avenir : un partenariat public-privé en actes. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – 57. (2012) 4., p. 49-53.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A Francia Nemzeti Könyvtár digitalizálási törekvései: befektetés a jövőbe

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

Amikor 2004 decemberében a Google bejelentette 15 milliós nagyságrendű digitalizálási programját, az amerikaiak lelkesedésén túl az európai nagyhatalmak és országok méltatlannak érezték, hogy már meglévő hasonló állományukról senki sem tud. Ezért 2005-ben hat európai vezető anyagi támogatást kért az Európai Uniótól egy hasonló, de európai vállalkozás létrehozásához. 2007-ben Franciaország, Portugália és Magyarország közös munkája nyomán útjára is indult az Europeana Digitális Könyvtár, melynek állománya napjainkra már meghaladta a 15 milliós egységet.

A Google lépésére tett európai válasz – amint látjuk – gyümölcsöző volt. Ehhez a sikerhez az is hozzájárult, hogy a Francia Nemzeti Könyvtár (BnF) következetes és hatalmas munkával kialakította és kézben tartja e munkálatok összehangolását, szakmai irányítását. A digitális könyvtár létének szükségességéhez kétség nem fér. Számítások szerint azok a könyvek, amelyek nem lesznek megtalálhatók digitális változatban, 20-30 év múlva nem fognak bekerülni az

olvasók látóterébe. Az egyre nagyobb vonulatú munka azonban egyre több pénzt emészt fel. E költségek egy részét az Unió, más részét az egyes nemzetek állják, de egyre nyomasztóbb teher ez mindenkinek. Ezért Franciaország a 2010-2017 közötti időszakra új finanszírozási tervet dolgozott ki. Olyat, amely a kultúra egészét veszi számba, és amelynek egy szelete a digitalizálás. Ez a Nemzeti Alap a digitális társadalomért (FSN).

A digitalizálásban részt vevők kölcsönöket vehetnek fel visszatérítendő és vissza nem térítendő formában. A nemzeti kulturális örökség megőrzésére tett minden kísérlet, a szellemi örökség digitalizálása kiemelt fontosságú. Különösen az a 12 nagy tartalmi egység, amelyet a szakmai bizottságok meghatároztak a közeljövő digitalizálási feladataként. Ezeket már úgy válogatták össze, hogy alátámasszák a vezetés azon elképzelését is, miszerint mindez a magánszféra számára hosszú távon ugyancsak ígéretes befektetési cél lehet. Ezért az állami szubvenciók mellé folyamatosan keresik a vállalkozói csoportok között is azokat, akik a kultúrára hajlandók áldozni.

2011 tavaszán a „BnF – Partneri kapcsolatok” projektben így 12 olyan nagyméretű állománytestet eredményező digitalizálási tervvel álltak elő, amelyek gazdasági sikerrel is kecsegtettek. Októberre több mint húsz érdemi válasz érkezett. Többségük a régi könyvek digitalizálását, míg mások a helytörténeti, genealógiai, fotó-és ikonográfiai, portrégyűjtemények feldolgozását javasolták. A kéziratok és a zenei partitúrák csekély számú jelenléte azt igazolja, hogy e dokumentumtípusok továbbra is a kutatók látókörében maradnak, digitális feldolgozásuk és közzétételük nem hajt annyi anyagi hasznot, hogy erre befektetők jelentkezzenek. A tervek és a döntések után a BnF saját maga és teljes partnerhálózata számára biztonságos jogi kereteket dolgozott ki, és megalapította mindössze néhány, ám gazdasági, informatikai, szakmai szempontból kompetens szakemberrel az Egyszerűsített Akciók Társaságát (Société par action simplifiée, SAS).

2012 tavaszán az első 10 millió euró kiutalása megtörtént. 3 millió a rendszer megszervezésére, a többi a kezdeti három nagy projekt elindítására:

1. 70 ezer 1470 és 1700 között kiadott régi francia könyv – amelynek legnagyobb része jelentős kulturális örökséget képvisel – digitalizálása
2. Egy 700 ezer könyvből és egyéb kereskedelmi dokumentumból álló új online zenei gyűjtemény megszervezése
3. Egy általános tartalmú, de pedagógiai szemlélettel válogatott és ugyancsak pedagógiai tanári felhasználásra alkalmas, a francia irodalmat egészében átfogó nagy együttes létrehozása.

A munka még nagyon új keletű. Sok eredményt még nem lehet felmutatni, de az egyértelműen látszik, hogy a Google mellett a frankofón nyelv nagyszabású, minőségi, egyben munkahelyteremtő projektje, amely nem valósulhatott volna meg a magánszféra jelentős anyagi közreműködése nélkül.

(Pajor Enikő)

62/2013

SIMON-RITZ, Frank: Kulturelles Erbe im digitalen Zeitalter : der Weg der Bibliotheken. – Bibliogr. In: BuB. – 64. (2012) 3., p. 218-222.

Kulturális örökség a digitális korban: a könyvtárak útja

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv

A „világkönyvtár” gondolata egyidős a könyvtárakkal. Már az alexandriai könyvtár is ennek jegyében létesült: a földkerekség valamenyny könyvének összegyűjtése volt a feladata. A könyvek digitalizálásának a lehetősége új irányt adott ennek az utópiának: a „digitális világkönyvtár” bárhol és bármikor elérhetővé válik. Az elmúlt húsz évben az internet megjelenése (1993) adott döntő lökést a könyvek

és könyvtárak digitalizálásának. A könyvtárak hamar felismerték az internet áldásait: először a katalógusok kerültek a világhálóra, de az első digitalizálási projektek is ekkor indultak. Elsőként a Library of Congress *American Memory Project*-je vállalkozott Amerika legfontosabb emlékeinek a rögzítésére. A Bibliothèque nationale de France is viszonylag korán, 1997-ben döntött a francia kulturális örökség portáljának, a *Gallic*-ának a létrehozásáról.

Németországban a kilencvenes években egész mások voltak a technikai feltételek: a szövetségi rendszer miatt a mai napig nem beszélhetünk nemzeti portálról. Az utóbbi tizenöt évben a digitalizálás legfontosabb támogatója, a Német Kutatási Alap (DFG) 15 millió eurót biztosított erre: ebből létesült a göttingeni és a müncheni „digitalizálási központ”, illetve működhetnek az egyes könyvtárak programjai. Ezek a „német digitális könyvtár” mozaikjai, de nincs egy központi portál – kivéve a göttingeni „digitalizált nyomtatványok központi jegyzékét” –, az információ is hiányzik arról, mit digitalizáltak az elmúlt másfél évtizedben, és mit kellene digitalizálni a következő tizenöt évben. (Az sem világos, hol kereshetik a használók e dokumentumokat, ugyanakkor látszik a törekvés a többszintes elérési pontok kiépítésére.) A Google erőteljes szabványfejlesztést hajtott végre ezen a téren.

Az egyik Google-alapító már diákként arról álmodott, hogy a nagykönyvtárak anyagát digitális formában elérhetővé tegye. 2004-ben meg is jelent, hogy néhány év alatt 15 millió könyvet fognak digitalizálni. Először két egyetemi könyvtár anyagára került sor (Michigan, Stanford). Európában az oxfordi egyetem könyvtára volt az első projektrésztvevő. A Bajor Állami Könyvtár 2007-ben állapodott meg a Google-lal 17–19. századi állományának digitalizálásáról; 2011 elejére már félmillió kötet elkészült.

2010-ben már 15 millió könyv volt a *Google Books*-ban, a 130 milliós „világállomány” digitalizálása 2020-ban fejeződne be. Felvetődik a kérdés, hogy a Google feleslegessé teszi-e a könyvtárak fáradozását. A válasz nem, mert ve-

szélyes lenne, ha a „világkönyvtár” egy kereskedelmi cég kezébe jutna, és szükség van nem kereskedelmi megfelelőjére is, melyben a kooperációnak van jelentős szerepe. (A szerzői jog is komoly akadály a digitális tartalmak elérésének, főleg az „árva művek” esetében, hiszen hárommillióról van szó.)

Európában 2008 óta tart az *Europeana* program, melynek során a könyvek mellett képek, tárgyak és hangzó anyagok is helyet kapnak, bár itt a növekedés nem olyan mértékű, mint a Google-é. Ennek oka, hogy Németország például keveset fordít digitalizálásra; 2011-ben is csak a DFG adott tízmilliót, s nem kaptak semmit az iskolák és a nem tudományos intézmények. Az illetékes szövetségi kulturális és oktatási minisztérium (a BKM és a BMBF) nem vesz részt a digitalizálás finanszírozásában, bár előbbi 2010 óta jelentős összegekkel támogatja a *Német Digitális Könyvtár* programot (az üzemeltetést és a portál kialakítását). A Német Könyvtárak Szövetsége (dbv) ezért 2011 tavaszán azt követelte a szövetségi kormánytól, hogy a DFG támogatásán kívül öt évig 10-10 millióval támogassa a könyvek digitalizálását. A parlament több pártja is egyetértett ezzel.

A tanulmány záró részében a szerző a közösségi terekkel is ellátott modern könyvtár képét vázolja fel.

(Murányi Lajos)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

63/2013

KOZLOVA, Elena Igorevna: Sposoby klassifikacii elektronnyh izdanij v sisteme obâzatel'nogo êkzemplâra dokumentov In: Bibliotekovedenie. – (2012) 2., p. 28-32.

Az elektronikus kiadványok osztályozási módszerei a dokumentumok köteleespéldány-rendszerében

Dokumentumtipológia; Elektronikus dokumentum; Kötelesspéldány; Szabvány-könyvtári

A gyarapítás minősége az értékelési és válogatási kritériumoktól függ. Minden intézmény maga határozza meg az állományalakítás céljainak és feladatainak megfelelő tulajdonságokat és azok rangsorát. Az Orosz Föderációban a kötelesspéldányokról szóló törvény konkretizálja az országos könyvtári-információs állomány alakítási irányait. A törvény nemcsak a kulturális értékek kategóriájába sorolható dokumentumok paramétereit rögzíti, hanem a gyarapítás rendjét, a kötelesspéldány-szolgáltatás és -elosztás rendjét és határidőit. Az országos állomány építéskor a feladat a teljességre törekvés. Az elektronikus dokumentumok esetében is általános kritérium a területi szempont (Oroszország) és a terjesztési technológiák korlátozása. Fontos szempont még:

- a dokumentum rendeltetése és típusa (a hordozó feltüntetése nélkül),
- az információ megjelenítési formája (audiovizuális produkció, elektronikus dokumentum),
- a kiadás módja (nem publikált dokumentum, a hordozó feltüntetése nélkül; elektronikus kiadvány).

Az osztályozás eredményeként kialakultak a válogatási szempontok, és tervszerűen épül az országos állomány digitális objektumokat tartalmazó szegmense. Az elektronikus kiadványok általános osztályozási szempontjait országos szabványok határozzák meg a kiadványok fajtáinak és típusainak legteljesebb és rendszerezett leírásával. A dokumentumok különböző megjelenési formáinak fejlődését azonban az osztályozási rendszerekben is követni kell. A legvitatottabb kérdés az audiovizuális produkciók és az elektronikus kiadványok közötti különbségek feltárása. Ebben az esetben az osztályozás a törvényben foglaltak szerint a megjelenítési formát veszi alapul. Mivel hangot és képet analóg és digitális formában is lehet rögzíteni, az audiovizuális dokumentumok esetében a helyes megjelölés az „elektronikus-digitális forma”.

Az audiovizuális produkciók csoportjába olyan, a dokumentumok jellemzőivel rendelkező objektumok tartoznak, amelyek a publikálás módjában (dokumentumok, tömegkommunikációs eszközök, nem periodikus kiadványok) és hordozókban térnek el egymástól. Minden audiovizuális produkció tartalmaz hangot és képet, és azokat, amelyeknél az információ rögzítése digitális, az elektronikus-digitális dokumentumok közé kell sorolni. Kritériumok az audiovizuális produkciók elektronikus kiadvánnyá nyilvánításához:

- a dokumentum elektronikus-digitális formájú rögzítése,
- szerkesztői-kiadói munka és a kiadási adatok feltüntetése.

A GOST 7-83–2001 szabvány az elektronikus kiadványokat az információ természete szerint osztályozza szöveges, képes, hangzó, multimédia és szoftver termékekre. Ezek közül az audiovizuális elektronikus kiadványok a képet, a hangot vagy a multimédiát tartalmazó csoportokba sorolhatók. A képes kiadványok lehetnek statikusak (fényképek) vagy dinamikusak (hang nélküli videó, film és animációs művek). Az elektronikus hangzó kiadványban a hanginformáció digitálisan rögzített, használatához speciális szoftver szükséges. A hanginformációk vizuális megjelenítésével ez a csoport nem foglalkozik. A hangzó művek típusai: zene, dalok, előadások, felolvasások (hangos könyvek), mesék. Műfaját tekintve a hanginformáció lehet narrátor felolvasása, színész felolvasása, zeneirodalmi mű, rádiószínház. Rendeltetése szerint a hangzó kiadványok rehabilitációs, képzési, ismeretterjesztési és szabadidős célokat szolgálhatnak.

A törvény kötelesspéldányként a hangos könyvek, az audiovizuális produkciók és az elektronikus kiadványok szolgáltatását írja elő. Van olyan kiadvány, amely formai szempontból mindhárom csoportba sorolható, ezért a legfontosabb feladat a normatív felosztások, a fogalmak pontosítása, a kritériumok meghatározása a video- és filmprodukciók számára, majd a törvény megfelelő módosítása.

(Viszocsekné Péteri Éva)

64/2013

MOYER, Jessica E. – THIELE, Jennifer: E-books and readers in public libraries : literature review and case study In: New library world. – 113. (2012) 5/6., p. 262-269.

E-könyvek és olvasók a közkönyvtárakban: szakirodalmi szemle és esettanulmány

Elektronikus könyv; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások használata

A Kindle e-könyv olvasó 2007-es piacra dobása óta az addig marginális szerepet játszó elektronikus könyv a könyvtári kínálat előterébe került. 2011 szeptemberétől, mikor az Overdrive a könyvtáraknak nyújtott e-könyv kölcsönzési szolgáltatásával bemutatkozott, az e-könyv már a legkisebb közkönyvtárakban is aktuális beszédtema lett. Az International Data Corp. adatai szerint az Egyesült Államokban 2010-ben 18 millió tablettel és 12 millió e-olvasót adtak el. A legolcsóbb készülék 79 dollár, a Sony érintőképernyős, wifis olvasója is 150 dollár alatti áron megvásárolható.

A Kobo cég Reading Life programjával erősíti az olvasás interaktivitását, közösségi élménnyé válását, ami jól kapcsolódik a könyvtáraknak a művelődésben, olvasásban való jártasságot többféle technológia együttes alkalmazásával növelni kívánó törekvéséhez. A könyvtárak most vásárlóként és promóciós tényezőként is fontos szerephez jutnak az e-book piacon. Az Amazon és az Overdrive is tudatosan épít rájuk, partneri kapcsolatot épít velük, és az új technológia terjesztőiként és egyfajta kísérleti laboratóriumként tekint rájuk. A könyvtárak pedig kísérleteznek: Wisconsin egymillió dolláros hozzájárulást tervez egy e-könyv gyűjtemény felállításához az Overdrive közreműködésével, mások pedig konzorciumokat alapítanak az elektronikus dokumentumok beszerzésére.

A hagyományos és az új eszközök (e-book, audiobook) adta olvasmányélmény összehasonlítására folytatott kísérletek során nem tapasztaltak említésre méltó különbséget, de az e-köny-

veknek más médiatípusokkal való kombinálása (pl. audio- és videobetétek, hanghatások, animációk beiktatása a szövegbe) az olvasástani-ásban elősegítette az olvasottak megértését. Az iPad és az okostelefon már alkalmasak az ilyen típusú dokumentumok közvetítésére. A sokféle eszköz és formátum azonban nem könnyíti meg a könyvtárak dolgát, amikor a beszerzést fontolgatják.

Wisconsinban, egy kis vidéki közkönyvtárban érdekes e-olvasó kölcsönzési esettanulmányt folytattak. Öt Kindle e-readert vásároltak, darabonként tíz, az Amazontól e-könyvként forgalmazott, az olvasók által nagyon keresett művel. Mivel az e-könyv olvasók állandóan forogtak, 17-re bővítették a kölcsönözhető készülékek és 120-ra a művek számát. Két év alatt mindössze egy Kindle veszett el, és egyet ért egyéb kár. A használok elégedettsége növekedett, a könyvtár látogatottsága nőtt. Sokan nyaraláshoz vitték a kis helyigényű, sok könyvet tartalmazó jószágot, még többen voltak, akik próbaképpen kölcsönözték, mielőtt saját e-olvasó vételére szánták volna el magukat. 2012-ben a Kindle kölcsönzési program folytatódik, leginkább azokat támogatva, akik nem tudnak vagy akarnak saját készüléket és e-könyveket beszerezni.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 14, 41, 50, 54, 72

Információ- és kommunikációs technológia

65/2013

AHARONY, Noa: Facebook use in libraries : an exploratory analysis. – Bibliogr. In: Aslib proceedings. – 63. (2012) 4., p. 358-372.

A Facebook használata a könyvtárakban

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal; Közművelődési könyvtár

A tanulmány a Facebook használatának feltáró elemzését adja az Egyesült Államok köz- és felsőoktatási könyvtáraiban, hogy leíró statisztika és tartalomelemzés segítségével bemutassa könyvtári használatának jellegzetességeit. A kapott eredmények azt mutatják, hogy mindkét könyvtártípus használja az információs szekciót és az üzenőfalat, de különbség van a többi Facebook szekció használatában, mely meglepően korlátozott mind a két könyvtártípusban. A közkönyvtárak nagyobb mértékben használják az üzenőfalat és a fotószekciót fő információközvetítőnek, mint a felsőoktatásiak. Ha a Facebook üzenőfalán közölt tartalomra összpontosítunk, kitűnik, hogy némi eltérés tapasztalható a két szekció (kategóriák és alkategóriák) között. Mindenesetre mindkét könyvtártípus inkább csak a használók tájékoztatására használja a Facebookot, nem pedig vitafórumként. A könyvtárosok és információs szakemberek az eredmények ismeretében jobban megértik a különböző típusú könyvtárakban tapasztalható Facebook jelenséget.

(Autoref.)

66/2013

BARCA VILLOLDO, Marta [et al.]: How to mobilize your library at low cost In: LIBER quarterly. – 22. (2012) 2.

Korszerű mobilalkalmazások bevezetése a könyvtárban költségtakarékosan

Gazdaságosság -könyvtárban; Honlap; Információtechnológia; Telefon

A World Wide Web Konzorcium (W3C) meghatározása szerint a mobil világháló olyan hálózat, melyben a használó bárhol, a készülék típusától függetlenül információhoz juthat. Az elmúlt időben jelentősen megnőtt a mobil esz-

közökről indított internet-hozzáférés, ami többek között az eszközök technikai fejlesztésének, a gyorsabb adatátvitelnek és a csökkenő költségeknek köszönhető.

Ez az új helyzet különböző webes eszközök létrehozását eredményezte, melyek számos lehetőséget kínálnak, így honlapok, QR-kódok, helymeghatározó eszközök és az RFID technológia felhasználását, hogy csak néhányat említsünk. A technikai újdonságok nyomán új problémák is születnek. Ebben a helyzetben nem fenyegetést vagy többletmunkát kell látni, hanem az olvasók új szükségleteihez vagy óhajaihoz való jobb alkalmazkodás lehetőségét, azaz a jelenlegi szolgáltatások némelyikét tovább kell fejleszteni, például egy mobil honlap vagy mobil katalógus (mOPAC) létrehozásával. Új szolgáltatásokkal is érdemes próbálkozni, például QR-kódok katalógusba ágyazásával vagy a virtuális tájékoztatással, esetleg a könyvtárak helymeghatározásával.

A dolgozat először is alapvető, bevezető jellegű információval kíván szolgálni a mobil világhálóról, majd rátér néhány alkalmazás ismertetésére. Néhány esetben különböző lehetőségeket mutat be olyan tényezők figyelembevételével, mint például a költség. A cél az, hogy ennek az áttekintésnek az ismeretében az adott könyvtár ki tudja választani a feladatainak és költségvetésének legjobban megfelelő eszközt. Végül felsorolja a könyvtári alkalmazásokat és bevezetésüket egy műszaki egyetem (Universiad Politècnica de València, UPV) könyvtárában. A dolgozat végső célja, hogy bátorítsa új szolgáltatások bevezetését és alkalmazását, súlyt helyezve arra az elgondolásra, hogy számos könyvtári szolgáltatás biztosítható alapvető számítógépes ismeretekkel és kis személyzettel is, mivel a legtöbb esetben ezek a webes eszközök ingyenesek. Más szóval, ezek olyan olcsó eszközök, melyek igen értékesek az olvasók számára.

(Autoref.)

CARLSSON, Hanna: Working with Facebook in public libraries : a backstage glimpse into the Library 2.0 rhetoric. – Bibliogr. In: Libri. – 62. (2012) 3., p. 199-210.

A Facebook használata a svéd közkönyvtárakban

Felmérés; Információtechnológia; Kommunikáció-használókkal; Közművelődési könyvtár

A Könyvtár 2.0 ideáljairól és vízióiról az elmúlt időszakban rengeteg szó esett a közkönyvtárakkal foglalkozó szakirodalomban és a gyakorlatban, a Web 2.0-ról folytatott vita hatására pedig főleg utópisztikus és forradalmi felhangokat kapott, s a közösségi médiát a közkönyvtár intézménye átalakításának kulcsaként fogták fel. Míg a korábbi szakirodalom elsősorban elviekben foglalkozott ezzel a fejleménnyel, a tanulmány azt vizsgálja, miként valósulnak meg a mindennapi gyakorlatban a Könyvtár 2.0 víziói. Etnográfiai adatokból kiindulva kritikusan elemzi a Facebook és a svéd közkönyvtári szcena közötti mikroszintű kölcsönhatást. A tanulmány feltárja, hogy a Könyvtár 2.0 vízióinak megvalósításához szükséges munkát az önmeghatározás és a bizonytalanság (vagyis a megjósolhatóság vagy bizonyosság nélküli létezés) közti folyamatos áramlás jellemzi. A tanulmányban szereplő könyvtárosok ugyan kreatívak az új megoldások és stratégiák kialakításában, de állandóan a Facebooknak vannak kiszolgáltatva, és csak minimálisan van lehetőségük a használt technológia befolyásolására. Mégis, ez a mindennapos és adott használat adja meg számukra a lehetőséget, hogy más-más módon interpretálják a Facebook célját. A tanulmány következtetése az, hogy a technológia ilyen alternatív értelmezésének még világosabb kifejtésével a közkönyvtárak visszatámaszthatják, hogy a technológiai változásoknak az áldozatai legyenek, és hatással lehetnek információtechnológiai fejlesztésükre.

(Autoref.)

WILSON, Andrew: QR codes in the library : are they worth the effort? In: Journal of access services. – 9. (2012) 3., p. 101-110.

QR-kódok a könyvtárban. Megéri-e az erőfeszítés?

Főiskolai könyvtár; Gépi információkeresés; Használati szokások; Információtechnológia; Szolgáltatók használata; Zenei könyvtár

A Harvard College zenei könyvtárában egy kísérlet során azt vizsgálták, hogy a használók hogyan fogadják a QR-kódok alkalmazását a könyvtári térben. A QR-kódokat más területeken (marketing, logisztika, közösségi terek) kiterjedten használják. A QR-kódot leolvasni képes szoftver azonnal összekapcsolja a kód képét egy URL-lel, amely viszont valamely online tartalomhoz biztosít hozzáférést.

A zenei könyvtár egy korábbi projekt keretében online szakirodalmi kalauzokat (hogyan keresünk koncertismertetőket a folyóiratokban; hogyan találjuk meg egyes dalokat dalgyűjteményekben; jazzről szóló források) tett elérhetővé QR-kódok segítségével. Most ezeket a QR-kódokat helyezték el a könyvtárban a polcok között. Előzetesen tesztelték, hogy ezek a kalauzok mennyire kompatibilisek a mobil eszközökkel, létrehozták a kódokat és hozzákapcsolták őket a vonatkozó URL-ekhez. Ez ma már technikailag egyszerűen és olcsón kivitelezhető. A kódokat tartalmazó lapocskákat lézernyomtatóval kinyomtatták, ezt követően kiválasztották, hol helyezik el őket. Az adott helyen ellenőrizték a mobiljelek erősségét. A Google Analytics szolgáltatás keretében létrehozták a statisztikai mérés lehetőségét, az egyes weboldalakba beillesztették a szükséges HTML-kódot. A QR-kódok grafikus fájlok, amelyek World és PDF fájlba illeszthetők; érdemes menteni és tárolni őket a későbbiekre.

A technika rendkívül egyszerűnek bizonyult. A költségek igen csekélyek voltak: az egész munkához szükséges anyagokra 50 dollárt szántak, a tényleges költség 25 dollárt tett ki. Hasonló-

képpen kevés időt és más erőforrást kellett erre a munkára fordítani. Különösebb hírverést nem tartottak szükségesnek.

A használati statisztika lehangoló eredményt hozott. Az egész szemeszter alatt csak néhányan éltek a szolgáltatással. A mobil használat elenyésző volt az online eléréshez viszonyítva. Ugyanakkor a hallgatók egyébként sokan használtak okostelefont, viszont, mint kiderült, 80%-uk nem ismerte, mire valók a QR-kódok, és azt sem tudták, hogy azok használatához le kell tölteni egy bizonyos alkalmazást. A projekt sikertelenségének egyik oka tehát a technológia nem ismerete. A projekt sikeres volt viszont a költségeit, a kódok alkalmazását és a technológia működőképességét tekintve.

A történetek dacára rövid módszertani útmutatót fogalmaztak meg a QR-kódok használatához.

Első lépés: Keressünk a célnak megfelelő, hasznos és érdekes online tartalmat!

Második lépés: Győződjünk meg, hogy az online tartalom megfelelő, és optimalizálva van a mobil szolgáltatásokra!

Harmadik lépés: Keressük meg és próbáljuk ki a QR-kódnak szánt ideális helyet!

Negyedik lépés: Hozzuk létre és linkeljük be a QR-kódot!

Ötödik lépés: Gondoskodjunk a használat nyomon követéséről és értékeléséről!

Hatodik lépés: Ágyazzuk be a QR-kódot és helyezzük el, ahová kívánjuk!

Hetedik lépés: Kövessük nyomon és értékeljük a használatot!

A QR-kódokról feltehetőleg hamarosan kiderül, hogy széles körben alkalmazzák-e őket vagy épp ellenkezőleg, ez a technológia nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. Mindenesetre nyomon kell követni, hogy fogadják, mire használják ezt az egyszerű technikát a felhasználók.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 39

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 40

Számítógép-szoftver

Lásd 38

Elektronikus könyvtár

69/2013

BAUMGART, Denise: Ein Jahrhundertprojekt für

Wissen und Kultur. – Bibliogr. In: BuB. – 64. (2012) 3., p. 203-207.

A tudás és a kultúra évszázados projektje: a Német Digitális Könyvtár

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Információtechnológia

Képzeld el az interneten egy olyan központi helyet, ahol a könyvek, képek, levéltári anyagok, kották, zeneművek, filmek, szobrok és műemlékek 3D-s felvételei mindenki számára elérhetőek. Ez már (virtuálisan) létezik, ez a Német Digitális Könyvtár (<http://www.deutsche-digitale-bibliothek.de>), rövidítve a DDB.

A DDB mindenki számára élményszerűvé akarja tenni az ismereteket és a kultúrát, és először képes egyesíteni közös platformon a német kulturális örökség sokrétűségét. Az egyes tárgyak bemutatása mellett virtuális kiállításokat is kínálnak; olyan tárgyak is láthatóak lesznek, melyeket egyébként sohasem láthatnánk.

A digitális könyvtár számára kifejlesztett újszerű kereső- és prezentációs eszközök hozzáférést biztosítanak a digitális kópiákhoz. Ezek segítségével lehetővé válik a szövegek és multimédiás tartalmak keresőfogalmainak szemantikus összekapcsolása, segítségükkel navigálni lehet a hasonló tulajdonságokkal rendelkező tárgyak között. Mód van a különböző kritériumok (téma, személy, hely, idő, tárgytípus) szerinti, illetve a térkép- és időalapú keresésre is.

A Német Digitális Könyvtár elnevezés csak ideiglenes: a portál új nevet fog kapni, amely jobban kifejezi a német intézményekben őrzött tudáshoz és kultúrához való komplex hozzáférést. A digitális könyvtár nem csupán hétköznapi internetportál, hanem a tudományos és kulturális intézmények hálózata is, akik részvételükkel nemcsak tartalmakkal vannak jelen, hanem partnerek is egy nagy hálózatban, mely támogatja az intézmények közötti cserét. (Az intézmény jelenléte is hangsúlyosabb lesz az interneten.)

A résztvevők külön platformon érik el a szükséges segédleteket és eszközöket; ún. clearing pontok segítik az intézményeket a beadott tartalmak transzformálásában az adatintegrációt támogatva. (A digitális kópia az intézményeknél marad, csak a tárgyra mutató link kerül a DDB-be.) A DDB összegyűjti a német kulturális örökséget, és beszolgáltatja az *Europeanába*, mely jelenleg harminckét ország húszmillió tárgyát tartalmazza.

A portál projekt megvalósítása során a legkülönbözőbb tényezőket kell figyelembe venni. Nagyon heterogén a kép, eltérő tapasztalati és fejlettségi szint, különböző szabványok a jellemzők, ezért kezdeményezték a digitális könyvtár kompetencia-hálózatának (KNW) a megteremtését. A KNW közgyűlésének jelenleg tizenhárom intézmény a tagja – köztük a Bajor

Állami Könyvtár, a Német Nemzeti Könyvtár, a Német Filmintézet, a Szövetségi Levéltár –, melyek megfelelő szakértelemmel és jártassággal rendelkeznek a digitalizálás, szabványosítás, fejlesztés területén. A KNW szervei még a háromtagú elnökség és a kuratórium, irodája pedig a Stiftung Preußischer Kulturbesitz épületében van, s az előbbieket munkáját segíti, emellett jogi ügyeket intéz, a sajtó- és a közönségkapcsolatokat hangolja össze, üléseket szervez.

A szövetségi köztársaság és a tartományok közötti egyezmény határozatának értelmében a kompetencia-hálózat a felelős az internetportál felépítéséért és működtetéséért. (A kialakításban részt vesz a Fraunhofer Intézet IAIS, a Karlsruhei Szakinformációs Intézet, FIZ és a Leibniz Társaság.)

A portál létrehozásába és üzemelésébe hét munkabizottság kapcsolódik be egy-egy részterületen (tartalom, metaadatok, prezentáció, technika, innováció és kutatás, kommunikáció, regisztráció). Jelenleg a megvalósítás folyik (a koncepciók kidolgozása, megvalósítás, szoftverfejlesztés, tesztelés stb.).

(Murányi Lajos)

70/2013

ŠRAJBERG, Ā. L. [et al]: Otkrytyj dostup : zarubežnyj i otečestvennyj opyt - sostoānie i perspektivy In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2012) 8., p. 5-26.

Nyílt hozzáférés: külföldi és oroszországi tapasztalatok – helyzetkép és kilátások

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Megőrzés

A cikk első része áttekinti a nyílt hozzáférés meghatározását, fejlődését, a nyílt hozzáférésű folyóiratok és repozitóriumok történetét, a legjelentősebb külföldi rendszereket.

A nyílt hozzáférés széles körű elterjedése nem jellemző a FÁK-tagországokban. A passzivitás lehetséges okai a már meglévő repozitóriumok

használatában és a saját, nyílt hozzáférésű archívumok létrehozásában:

- a szakmai – elsősorban a tudományos – közösségek társadalmi fejletlensége,
- a külföldi tudományos szakirodalom tanulmányozásához szükséges angol nyelv nem elégséges ismerete; a VINITI orosz nyelvű anyagainak kényelmesebb használata;
- a reformok és gazdasági nehézségek hatása.

Néhány jelentősebb kezdeményezés:

- *Az Oroszországi Tudományos Akadémia Szi-bériai Részlege Társadalomtudományi osztályának programja*

A „Kutatási eredmények nyílt elérése” programot a Ford és az Európai Bizottság alapítványa támogatja. 21 intézetben van repozitórium, közülük a legjelentősebb a Gazdasági és Ipari Termelés-szervezési Intézet 13 állományból álló, több mint 11 ezer tételt tartalmazó archívuma. Ebben a disszertációk és azok tézisei, az intézet folyóirata, a munkatársak publikációi stb. találhatók.

- *A Moszkvai Állami Egyetem Kémiai Karának archívuma*

A *Chemneten*, Oroszország leglátogatottabb kémiai honlapján tananyagok, folyóiratok elektronikus változatai, a munkatársak által kiadott könyvek és egyéb publikációk érhetők el.

- *Az Urali Gorkij Állami Egyetemen folyó munkák*

Az egyetem könyvtára által kezdeményezett projekt célja a belső elektronikus források kezelése. Folyamatban van a ritka könyvek állományának digitalizálása, a disszertációk és tézisek állományának építése; elkészült a tananyagokat tartalmazó állomány; az Udmurt Állami Egyetem tudományos könyvtárával közösen épül a filozófiai tárgyú könyvek elektronikus állománya, és folyik a digitális másolatok cseréje.

- *Az Oroszországi Tudományos-Műszaki Nyilvános Könyvtár (GPNTB Rossii) tevékenysége*

A könyvtár honlapján elérhetők a könyvtár-üggyel foglalkozó teljes szövegű dokumentumok. Az archívum a *Naučnye i tehničeskije biblioteki* c. folyóiratban és a könyvtár gyűjteményes kiadványaiban megjelent publikációkat, a *Krím* és a *Libkom* nemzetközi konferenciák anyagait, a Moszkvai Állami Kulturális és Művészeti Egyetem információs technológia és elektronikus könyvtárak tanszékén kidolgozott anyagokat tartalmazza. A könyvtár Tudományos Tanácsa határozatot hozott repozitórium építésére az elektronikus dokumentumokra vonatkozó szerzői jogi anyagoknak a könyvtárakat érintő dokumentumaiból.

A fejlődés lehetséges útjai Oroszországban:

- A meglévő repozitóriumokról és a nyílt hozzáférésű dokumentumokról szóló információk integrálása az OpenDOAR és a ROAR világméretű katalógusokba. Ez az út a legegyszerűbb, nem igényel többletkiadásokat; hátránya, hogy az orosz nyelvű dokumentumok „beolvadnak” a közös állományba.
- A Lundi Egyetem könyvtári projektjének megismétlése, a DOAJ nyílt hozzáférésű folyóiratok közös világekatalógusának létrehozása.
- Országos struktúra a repozitóriumok nemzeti rendszerének kialakítására, azok minősítésére és nyilvántartására, a német DIN (Deutsche Initiative für Netzwerkinformation) vagy az európai DRIVER (Digital Repositories Infrastructure Vision for European Research) mintájára.
- A nyílt hozzáféréshez szükséges modulok kidolgozása a DSpace, E-prints, Greenstone alapján, a modulok integrálása az IRBIS automatizált könyvtári rendszerbe.
- A külföldi tematikus és intézeti archívumok „megnyitása” az oroszországi felhasználók számára; az említett szerzői jogi archívum fokozatos bővítése külföldi dokumentumokkal (első lépésben az orosz nyelvű keresőapparátus kifejlesztése, majd a teljes szövegű dokumentumok oroszra fordítása).

– Az oroszországi archívumok és adatbázisok „megnyitása” a külföldi felhasználók számára. Első lépésként angol nyelvű keresőapparátus kidolgozása a teljes szövegű orosz nyelvű

dokumentumokhoz.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 36, 49, 62

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

71/2013

MIZZARO, Stefano: Readersourcing – A manifesto. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 63. (2012) 8., p. 1666-1672.

Lektorálás – kiszervezve

Lektorálás; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tudományos publikálási folyamat fontos eleme a lektorálás, amikor a benyújtott cikkeket a témához értő kollégák bírálják el. A végső döntés a szerkesztőre hárul. A lektorálás a publikálás a priori minőségi szűrője. Természetesen az idők folyamán sokat változott a *Respublica literariától* az elektronikus publikáláson és a nyílt hozzáférésen át a saját kiadásig és a cikkel kapcsolatos észrevételek egyidejű közléséig.

A lektorálást mindig is sok kritika érte (időigénye, a pozitív részrehajlás, a csalás lehetősége és az érdekkonfliktusok miatt). Kifejezetten a lektorálás miatt másutt nem közölhető matematikai publikációk számára külön folyóiratot hoztak létre *Rejecta Mathematica* címmel.

A szerző három tézist fogalmaz meg és tekint át a lektorálással kapcsolatban.

1. A jövőben nem áll rendelkezésre megfelelő számú jó lektor. – A tudományos kiadásban jelentős mértékben és gyorsan nő a publikálási szándék (ezt lehetővé teszi az alkalmazott technológia, a publikálási fórumok növekvő

száma, a publikálási kényszer, az elutasított cikkek másutt való benyújtásának gyakorlata, az együttműködésből fakadó sok társszerzős cikk és ennek folyományaként a lektorok hiánya). A lektornak befogható szakemberek száma ugyanakkor nem növekszik ugyanolyan mértékben (a lektorálást hagyományos eszközökkel végzik, erősen specializált vagy interdiszciplináris témákról van szó, a lektorálásért ritkán jár honorárium, a kis és specializált területeken nehezebb a névtelenséget kivitelezni, a nyílt hozzáférés egyre általánosabb igényné válik).

2. A lektorok munkája kiszervezhető, mégpedig az olvasóknak. – A szerzők jóval több cikket olvasnak el, mint ahányat publikálnak, és a cikkek elolvasása során keletkező gondolataik másokhoz nem jutnak el. Felmerül, hogy tegyék lehetővé az olvasók számára, és bátorítsák őket arra, hogy értékeljék az elolvasott publikációkat, majd gyűjtsék össze a véleményeket, és hasznosítsák azokat a cikkek minőségének megítélésénél. Ez a *crowdsourcing* (a közösségben rejlő potenciál kihasználása) egyik példája lehetne, amely jó néhány területen hatékonyan működik. A szerző a lektorálás kiszervezésével összefüggésben ezt a folyamatot *Readersourcing*nak nevezte el. A szerzők a weben önállóan publikálnak – amúgy lektorálatlan – cikkeiket, amelyeket aztán az olvasók (a „tömeg”, a közösség, amely esetenként legalább annyira szakértője a kérdésnek, mint a szerző) ítélnének meg és minősítenének. (Ez akár a megszokott lektorálással párhuzamosan is megtörténhetne.)

A Readersourcing rögtön felveti viszont a kérdést, hogy ki a jó olvasó, akire az értékelést rá lehet bízni. Szükség van tehát egy olyan mechanizmusra, amelynek révén megfelelő minőségellenőrzéssel elkerülhetők a kiszervezésen alapuló modell (Readersourcing) gyenge pontjai.

3. Érdemes jó olvasónak lenni. – Az említett mechanizmus a cikkeket (azok minőségét), a szerzőket (minősítésük az általuk publikált cikkek értékétől függ) és az olvasókat (lektorálási képességük, értéktételejük alapján) egyaránt értékeli. Az értékelés fontos eleme az állandóság, amely azt fejezi ki, hogy időben mennyire stabilnak mondható egy-egy bírálat. A szerző kifejti és igazolja, hogy az általa javasolt mechanizmus pontosabb, mint a hivatkozásokon alapuló, sokszor vitatott mérési módszer (impakt faktor, h-index).

A weben számos hasonló értékelési lehetőség van (a YouTube, az eBay, az Amazon stb. részeként), amelyek közül néhány könnyen adaptálható lenne a tudományos publikálás esetére. Ezek azonban valamilyen módon magántulajdonban vannak. A Readersourcing viszont az adatok nyilvánosságára, a beszámoltathatóságra törekszik, független, nonprofit, akadémiai/tudományos törekvésnek nevezi magát.

Ellenérvek a Readersourcinggal szemben: utólagos szűrést jelent; a lektorok véleménye nem hasznosul magában a publikációban; a cikkek elolvasása nem szervezeten, hanem önkéntesen történik; az olvasók megszokásból hajlamosak azt hinni, hogy a cikk már átesett a lektoráláson; csak a cikk egy bizonyos részét tudják megítélni.

(Hegyközi Ilona)

72/2013

RESPINGUE-PERRIN, Sébastien: Dans la brume électronique : des inquiétudes autour du marché du livre électronique aux États-Unis et de sa présence en bibliothèque. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – 57. (2012) 4., p. 29-34.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Az e-könyv piac hatása az amerikai könyvtárakra

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Kapcsolat intézményekkel; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Közművelődési könyvtár

2012 januárjában az amerikai toplisták első tíz helyezettje közé került az e-könyv eladás, és ezzel túlnőtte a művek hagyományos, könyv formátumú eladását. A Harris Interactive márciusi felmérése szerint az amerikaiak 28%-a már valamilyen mobil eszközt használ olvasásra. Az USA úttörő szerepét e piacon néhány adat magyarázza: a digitalizált művek mennyisége elérte az ún. kritikus tömeget; a könyvesboltok között nincs országos hálózati összeköttetés, így a felhasználók automatikusan a digitális változatokat keresik. Ennek ára ugyanis sokkal kedvezőbb a papíralapú változatnál. Az előrejelzések szerint 2015-ig 60:40% lesz az arány, az e-változat javára!

Természetesen ebbe a szüntelen mozgásban lévő folyamatba az eddig piacdiktáló cégek, mint pl. az Amazon, Google, bele fognak szólni. A könyvtáraknak ismét alkalmazkodniuk kell a változáshoz. Az olvasó, a könyvkiadó és a könyvtáros érdekei között kell valamilyen egyensúlyt teremteniük. Nyilvánvaló, hogy a könyvtár felkínálja az e-formát, még ha nem is teheti ezt minden esetben ingyenesen. Vagyis az információhoz való szabad hozzáférés elve a könyvtári funkciók megőrzésével együttesen úgy érvényesülhet, ha a könyvtár a katalógusában felkínálja a hagyományos és az e-változatot. Ez utóbbi választása esetén pedig elirányítja az olvasót a megfelelő e-könyvesboltba. Ez az elképzelés talán azért is megállná a helyét, mert az

ALA felmérései egyértelműen igazolják, hogy az e-könyvet vásárlók 50%-a először a könyvtárban talált rá arra a szerzőre, akinek a könyveit később e-könyvként keresi.

Napjainkban az amerikai könyvtárak 66%-a tart e-könyvet is, mert óriási rá a felhasználói kereslet. Például a New York Public Library-ben egy év alatt 36%-ra nőtt az ilyen típusú dokumentumok olvasása. Ezért számos könyvtár saját hálózatot épít ki némely e-book kiadóval szövetkezve. Módszereket próbálnak kitalálni a hagyományos és az új gyümölcsöző együttélésére. A könyvtár felelősséget vállal a könyv pontos visszakereshetővé tételére, egyben hozzáférést és nagyobb nyilvánosságot is biztosít a weben az e-könyv számára, miközben ő is jól jár, hiszen minőségi e-dokumentumot kap.

Egyetemi környezetben valamelyest módosul mindez. A könyvtár adott számú kereslet vagy olvasás után vásárolja meg az e-könyvet. Természetesen mindezzel számos jogi kérdés merül fel, hiszen a könyvtárban eredetileg nem lehet könyveket vásárolni, egy olvasó által megvásárolt e-könyvről másolatok készítése vagy az egész könyv más személynek, személyeknek való átadása jogtalan. Ezekon kívül az egyetemi könyvtári környezetben számos más jogi gond jelentkezhet. A helyzetet nehezíti, hogy egyes felkapott művek, sikerkönyvek e-book formátumú kiadása drágább, nagyobb hasznot hozó, mint könyv változatuk.

A jogi kérdések megoldására merült fel az „Amerikai Digitális Közkönyvtár” (*Digital Public Library of America*) létrehozásának ötlete. Ám a könyvkiadók sok mindenben nem értenek egyet ezekkel az elképzelésekkel. A legnagyobbak, mint a Penguin, Macmillan, Hachette, stb., ragaszkodnak saját online katalógusukhoz, és korlátozott számú e-book címet adnak át az egyetemi könyvtáraknak. Közben számos csendes háttéregyezség is születik, melynek következtében a vásárló/olvasó szinte akarata ellenére mindig egy adott kiadó (Amazon) állományához kerül – rontva ezzel a többi kiadó könyveinek elérhetőségét.

Szintén nyugtalanító jelenség, amit ugyancsak az Amazon tett. 2011 novemberében beindította az „Amazon Prime”-ként ismert szolgáltatására alapozva a kölcsönzési szolgáltatást is. Egyelőre 100 ezer címből évi 79 dollárért bármit ki lehet kölcsönözni egy hónap időtartamra. A kölcsönzés ilyen formájú kisajátítása néhány könyvtárat ellencselekvésre készített. Kansas állam közkönyvtára például szövetséget kötött a nagy állományú Bilbary társasággal. Egy fecske azonban nem csinál nyarat. A könyvtáraknak komoly stratégiát kell kialakítaniuk, hogy a jövőben ne váljanak a mindent felfaló piacodosás martalékává.

(Pajor Enikő)

73/2013

VRANA, Radovan: Journal publishing challenges : a case of STM scientific journals in Croatia. – Bibliogr. In: The international information & library review. – 44. (2012) 3., p. 1-7.

A folyóirat-kiadás nehézségei a horvát természettudományi, műszaki és orvosi folyóiratok példáján

Elektronikus publikáció; Felmérés; Folyóiratkiadás; Szerkesztés -tudományos kiadványoké

A tudományos kutató számára minden szempontból nagyon fontos, hogy publikáljon, lehetőleg a legjobb folyóiratokban. Ahhoz, hogy egy tudományos folyóirat a legjobbak közé tartozzon, a legjobb tudósokat kell alkalmaznia lektorként, szerkesztőbizottsági tagként, és a legjobb cikkeket kell publikálnia, holott egyre több a publikálni akaró kutató, az „elit” folyóiratok száma viszont húsz éve változatlan.

A szakmai lektorálással (*peer review*) kapcsolatos érveket és ellenérveket, problémákat hosszan lehet sorolni. Az internet belépése a tudományos publikálás és a tudományos információ terjesztése folyamataiba számos új problémát vetett fel a folyóiratok tulajdonosai és szerkesztői számára. Többen valószínűsítik a hosszadalmas átfutási idő, a magas előfizetési díjak és a megkérdő-

jelezhető archiválási gyakorlat fenntarthatatlanságát egy új tudományos kommunikációs rendszerben. A folyóirat mint egész (akár egy tematikus vagy vendégszerkesztő által összeállított szám, akár maga a lap saját identitásával) kezdi elveszíteni fontosságát az egyes cikkek szemben, akár meg kell vásárolni, akár szabadon hozzáférhető.

Horvátországban már 2003-ban a legtöbb tudományos folyóiratnak volt elektronikus változata, ami jó alapul szolgál a legújabb fejleményekhez. A folyóirat-tartalmak hosszú távú megőrzése és a hozzáférés biztosítása szintén jelentős probléma. A digitális repozitórium a probléma egyik lehetséges megoldása, ám további gondot okoz, hogy amikor egy folyóirat átáll kizárólagosan elektronikus formátumra, a régebbi cikkeket nem teszi elérhetővé. A jövő nagy veszélye, hogy a régebbi cikkekről nem vesznek majd tudomást, mert nem érhetők el elektronikusan.

Annak áttekintésére, hogy mindez hogyan tükröződik a horvát folyóiratpiacon, a címben jelzett szakterületek 87 folyóiratát választották ki a tudományos folyóiratok „Hrčak” elnevezésű portáljáról. A 17 kérdésből álló felmérésre 56-58 válasz érkezett. A folyóiratok 90%-a nyomtatott és elektronikus formában is megjelenik (3 csak elektronikus, 2 csak papíralapú), 89,7% korlátozás nélkül teszi hozzáférhetővé tartalmát. Néhány érdekes adat: folyóirat-szerkesztést és -kiadást segítő szoftver használata 51 válasz szerint lenne hasznos, de csak 15 használ ilyent; 16 folyóirat (még mindig) papír változatban kapja meg a kéziratokat. A folyóiratok több mint fele repozitóriumokban archiválja publikációit, 19

nem, és 8 nem is tudja, mik azok. A szerkesztőségek egynegyede érzi úgy, hogy a gazdasági válság következtében több kutató ismét a folyóiratok felé fordul, mintsem konferenciákon vegyen részt, és annak közleményeiben teszi közzé munkáját.

A horvát tudományos folyóiratok problémáik megoldása érdekében felhasználják az infokommunikációs technológiát. A jobb és gyorsabb kommunikáció érdekében interneten tartják a kapcsolatot a szerzőkkel. Egyre többen döntenek úgy, hogy elektronikus változatot is kiadnak, és hogy támogatják a korlátozások nélküli hozzáférést tartalmukhoz. A legtöbb folyóirat egyformán fogad el horvát és külföldi szerzőktől származó kéziratokat. A felmérésben részt vevő folyóiratok hat hónapon belül megjelentetik a kéziratokat (és ezt elfogadható gyorsaságnak tekintik). Az egyetemi oktatásnak is partnerei (a folyóiratok fele tud arról, hogy cikkeit a felsőoktatásban felhasználják, mindössze hat tudja határozottan, hogy nem).

Annak ellenére, hogy az elektronikus technológiák alkalmazásával (internet, szerkesztőszoftver használata, a nyílt hozzáférés támogatása, cikkek tárolása digitális repozitóriumokban) sikeresen működnek, számos pénzügyi és szervezési problémával küzdenek, ami nagyobb anyagi és emberi erőforrásbéli támogatást igényelne. Gyakorlatilag mindazokkal és ugyanazokkal a problémákkal állnak szemben, mint a világ többi tudományos folyóirata.

(Mohor Jenő)

Lásd még 13, 32

Az ismertetett cikkek forrásai

Alexandria (GB)	22. (2011) 2-3.
American libraries (US)	43. (2012) 9-10.
Aslib proceedings (GB)	63. (2012) 4.
Bibliotekovedenie (RU)	(2012) 2., 3.
BuB (DE)	63. (2011) 4., 7-8.; 64. (2012) 3.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	57. (2012) 4.
Collection building (US)	31. (2012) 3.
Collection management (US)	37. (2012) 3-4.
College & research libraries (US)	73. (2012) 4., 5.
College & undergraduate libraries (US)	19. (2012) 2-4.
Education for information (I)	29. (2012) 2.
The electronic library (I)	30. (2012) 4., 5.
IFLA journal (I)	38. (2012) 3.
Information outlook (US)	16. (2012) 5.
Interlending & document supply (GB)	40. (2012) 3.
The international information & library review (I)	44. (2012) 3.
The journal of academic librarianship (US)	37. (2012) 3., 5.
Journal of access services (US)	9. (2012) 3.
Journal of documentation (GB)	67. (2012) 4., 5.
Journal of electronic resources librarianship (US)	24. (2012) 2., 3.
Journal of librarianship and information science (GB)	44. (2012) 3.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	63. (2012) 8.
Knižnica (SK)	13. (2012) 7-8., 9.
LIBER quarterly (I)	22. (2012) 2.
Library hi tech (US)	30. (2012) 4.
Library management (GB)	33. (2012) 6/7.
The library quarterly (US)	82. (2012) 3.
Library review (GB)	61. (2012) 5.
Library trends (US)	60. (2011) 2.; 60. (2012) 3.
Libri (I)	62. (2012) 2., 3.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2012) 8., 9.
New library world (GB)	113. (2012) 5/6., 7/8.
Online information review (I)	36. (2012) 4.
Revista española de documentación científica (ES)	35. (2012) 3.
Scandinavian library quarterly (Sx)	45. (2012) 3.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	59. (2012) 3-4.